

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1923 – 1938)
VE COĞRAFYA EĞİTİMİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
EROL KAPLUHAN

İSTANBUL 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE
ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1923 – 1938)
VE COĞRAFYA EĞİTİMİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
EROL KAPLUHAN

DANIŞMAN
PROF. DR. RAMAZAN ÖZEY

İSTANBUL 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

EROL KAPLUHAN tarafından hazırlanan **TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1923 – 1938) VE COĞRAFYA EĞİTİMİ** başlıklı bu çalışma 30.05.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

İMZALAR

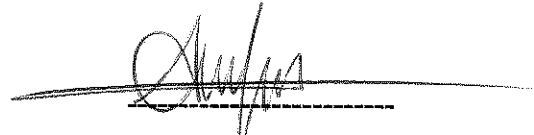
Danışman: Prof. Dr. Ramazan ÖZEY

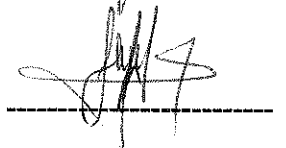
Üye: Doç. Dr. Ahmet ŞİRİN

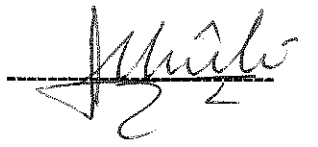
Üye: Doç. Dr. Ali DEMİRCİ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Sefa SEKİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÜNLÜ

ÖNSÖZ

“Türkiye Cumhuriyeti’nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi” adını taşıyan bu çalışma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak sunulmuştur.

Millî Mücadelenin kazanılması ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketlerine eğitim ve kültür alanları da dâhil olmuştur. Yeni Türkiye’nin kurucusu ve lideri Atatürk, kurulan bu yeni devletin yaşamasını, İslami-Osmanlı geçmişiyle tüm bağlarını keserek Batının kurum ve yaşam biçimlerinin benimsenmesinde görmüştür. Böylece ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkaracak, yeni nesillerin daha çağdaş, millî ve laik bir eğitim almalarını sağlayacak bir sistem ortaya konmuştur. Atatürk Türkiye’yi modernleştirmek ve Batı ülkeleri standartlarına taşımak için politik, toplumsal ve kültürel olarak birçok köklü reformları gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin çağdaşlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. Artan eğitim talebine paralel olarak okul, ders araç-gereci ve öğretmen sayılarında da büyük artışlar gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet dönemi eğitim politika ve stratejileri; Atatürk ilkelerine bağlı millî, demokratik, lâik ve çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanmaktadır.

Bu çalışma bir giriş ve sonuç kısmı dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş kısmından oluşmakta İkinci bölümde Cumhuriyet eğitimine hazırlık dönemi, üçüncü bölümde Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin oluşum ve gelişimi, dördüncü bölümde Atatürk’ün eğitim anlayışı, beşinci bölümde Öğretmen yetiştirme politikası,

altıncı bölümde Atatürk dönemi coğrafya eğitimi ele alınmıştır. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirme kısmı yer almaktadır. Ayrıca konuyla ilgili çok geniş bir kaynakça verilmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimim süresince ve tezimin hazırlanmasında yol gösteren ve yardımcı olan, yakın ilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın hocam Prof. Dr. Ramazan Özey'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Doktora eğitimim süresince bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım ve her konuda desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Selçuk Biricik'e, Prof. Dr. Nuriye Garipağaoğlu'na, Doç.Dr. Ahmet Şirin'e, Doç.Dr. Ali Demirci'ye Yrd. Doç. Dr. Sefa Sekin'e, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ünlü'ye, Yrd. Doç. Dr. Ali Balcı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans ve Doktora eğitimim boyunca destek ve yardımlarını esirgemeyen Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Enstitü Sekreteri Sayın Aysel Korkmaz Beyoğlu'na ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Marmara üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Harbiye Askeri Müzesi, TBMM Kütüphanesi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri yetkililerine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak her zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, sevgi ve anlayışlarıyla yanımda olan aileme sevgilerimi sunarım.

Erol KAPLUHAN

İstanbul 2011

ÖZET

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE

ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1923 – 1938)

VE COĞRAFYA EĞİTİMİ

Millî Mücadelenin kazanılması ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketlerine eğitim ve kültür alanları da dâhil olmuştur. Yeni Türkiye'nin kurucusu ve lideri Atatürk, kurulan bu yeni devletin yaşamasını, İslami-Osmanlı geçmişiyle tüm bağlarını keserek Batının kurum ve yaşam biçimlerinin benimsenmesinde görmüştür. Böylece ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkaracak, yeni nesillerin daha çağdaş, millî ve laik bir eğitim almalarını sağlayacak bir sistem ortaya konmuştur. Atatürk Türkiye'yi modernleştirmek ve Batı ülkeleri standartlarına taşımak için politik, toplumsal ve kültürel olarak birçok köklü reformları gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin modernleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. Artan eğitim talebine paralel olarak okul, ders araç-gereci ve öğretmen sayılarında da büyük artışlar gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet dönemi eğitim politika ve stratejileri; Atatürk ilkelerine bağlı millî, demokratik, lâik ve çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanmaktadır. Atatürk devrimlerinin asıl amacı Türk toplumunun geleneksel, duyuşsal ve örflere dayanan yaşam biçimini rasyonel, modern fikirlerle değiştirerek modernleştirmektedir. Cumhuriyet rejiminin yetiştirmek istediği birey bütün sorunlara entelektüel ve objektif olarak yaklaşan rasyonalist geleneksellikten uzak ve laik bir kişi olmalıdır. Oluşturulan politika ve stratejiler ışığında çağımızın seçkin, saygın ve katılımcı birer ortağı olacak

bireyleri yetiştirebilmek için; eğitimin tüm alanlarındaki gelişmeleri takip etmek ve uluslararası standartları yakalamış olmak bir gerekliliktir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli alanlarında yürüttüğü projelerde, çağdaş uygarlığın ve bilimsel gelişmelerin gerekleri doğrultusunda sürekli gelişmenin hedeflendiğini görmek mümkündür.

Bu çalışmada, Atatürk dönemi eğitim politikasının genel özellikleri değerlendirilerek bu dönemin eğitim anlayışının en belirgin özelliğinin Cumhuriyet Eğitimi olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin yapısı genel olarak izah edilmiş, Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim anlayışının genel özellikleri belirtilerek bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli reformlar anlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimle ilgili kurulan kurumlar ve gerçekleştirilen yenilikler dikkatle incelendiğinde, benimsenen eğitim anlayışının ulus devlet karakterine uygun bir Cumhuriyet Eğitimi olduğu görülür. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, yeni kurulan cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan kuşaklar yetiştirmek için bunu gerekli gördükleri açıktır. Bu özellik, cumhuriyetin ilk resmi belgelerinde de açıkça görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada cumhuriyetin ilk yıllarından Atatürk'ün hayata veda ettiği 1938 yılına kadar olan sürede Türkiye'de coğrafya eğitimi incelenmiş ve bu dönemde bu alanda yapılan yenilikler ve değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından günümüze coğrafya öğretim programları dönemin ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak zaman zaman değiştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze geliştirilen okul müfredatlarında olduğu gibi coğrafya dersi müfredatları ya eğitim şuraları gibi eğitim kurullarının ya doğrudan yabancı eğitim danışmanlarının ya da dışsal faktörlerin etkisiyle yapıla gelmişlerdir. Türk devriminde de görüldüğü gibi eğitim kurumlarının yapı ve programlarındaki değişimler toplumdaki diğer politik, toplumsal, kültürel ve ekonomik reformlara paralel olarak gerçekleşmiş ve eğitim bir kalkınma ve çağdaşlaşma aracı olarak Türk toplumunda önemli toplumsal değişmelere yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi Eğitim, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları, Türk Eğitim Tarihi, Coğrafya Dersi, Coğrafya Müfredat Programları, Kültürel Değişim

ABSTRACT
REPUBLIC OF TURKEY
ATATURK IN EDUCATION POLICY (1923 - 1938)
AND GEOGRAPHY EDUCATION

Acquisition of the National Struggle and the Republic on 29 October 1923 with the announcement of the Turkish community's political, social, legal and economic revolution that will change the structure of fields, including education and culture has been the movement. The new leader of Turkey's founder Ataturk and, to live in this new state was founded, the Islamic-Ottoman past by cutting off all ties with the West has seen the adoption of institutions and life styles. Thus, the country will on the level of contemporary civilization, the new generations, more contemporary, national and will receive a secular education system have been revealed. Ataturk to move Turkey to modernize the standards of Western countries and the political, social and cultural reforms carried out in many deep-rooted.

Initiated the foundation of our Republic has been an important factor in the modernization of our country's educational thrust. Today, no doubt one of the driving forces in the rapid development in education. Play an important role in both social and individual life, education, increased demand during the period of the republic. Increased demand for training in line with the school, the course was large increases in the number of vehicle-instrument and teacher.

Republican era education policies and strategies related to Ataturk's principles of national, democratic, secular and based on the principles of modern education. The main aim of Atatürk's revolutions of traditional Turkish society, the emotional and rational way of life based on örflere modern ideas modernleştirmektedir changing. Republican regime wants to raise all the problems of individuals in the intellectual and objective unconventional rationalist and secular approach must be a person. Established policies and strategies in the light of our distinguished, respected, and attendees will have a partner to educate members, to follow developments in all areas of education and

international standards to be caught in a necessity. Projects carried out in various areas of the Ministry of National Education, in accordance with the requirements of modern civilization and scientific progress is possible to see continuous improvements are targeted.

In this study, evaluating the general characteristics of educational policy in the period of Atatürk's most distinctive feature of this period the concept of education is education of the Republic is studied. For this purpose, the structure of the Ottoman Empire during the period of the education system in general has been explained, the National Struggle period and the early years of the Republic, indicating the general characteristics of the concept of education in this period of major reforms in education are discussed. What's new about education in the early years of the Republic, established institutions, and carefully examined, the nation-state character education approach adopted appears to be a suitable Republican Education. Mustafa Kemal and his friends, founded a new republic, and have him sit on the solid foundation to educate the generations it is deemed necessary. This feature is clearly seen in the republic's first official documents. In addition, this study is the first years of the republic until 1938 when Atatürk died in the period studied geography education in Turkey and the innovations and changes in this area during this period were determined.

From the Turkish Republic to the present, there have been changes in the curricula of the geography studies course in accordance with the needs and expectations of the related period. Like the school curricula prepared from the Turkish Republic until today geography studies course's curricula were arranged by means of either the Educational Council or by a foreign educational consultant and external factors. Turkey's case demonstrates that the schools and the reconstructed school curriculum were shaped in parallel with revolutionary socio-economic and political structural changes and education as a means of development and modernization would lead to important social developments Turkish society

Key Words: The era of Atatürk Education, Education Policies in the Republican Period, The Turkish Education History, Geography Lesson, Geography Curriculum Programs, Culturel Change.

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	XIII
TABLO LİSTESİ.....	XVII
FOTOĞRAFLİSTESİ.....	XX
KISALTMALAR.....	XXIV

İÇİNDEKİLER

1.BÖLÜM:GİRİŞ.....	1
1.1- Problem Durumu.....	9
1.2- Araştırmanın Amacı.....	9
1.3- Araştırmanın önemi.....	9
1.4- Problem Cümlesi.....	10
1.5- Varsayımlar.....	11
1.6- Sınırlılıklar.....	11
1.7- Tanımlar.....	11
 2. BÖLÜM:CUMHURİYET EĞİTİMİNDE HAZIRLIK DÖNEMİ	
(1920-1923).....	13
2.1- Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları.....	13
2.2- Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Teşkilatı.....	22
2.3- Rıza Nur Bey'in Bakanlığı.....	26
2.3.1–Dr. Rıza Nur'un Maarif Vekilliği Döneminde	
Türkiye'nin Eğitimin Problemleri.....	29
2.4- Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in Bakanlığı.....	36
2.4.1–Maarif Kongresi.....	41
2.5- Mehmet Vehbi (Bolak) Bey'in Bakanlığı.....	47
2.6- İsmail Safa (Özler) Bey'in Bakanlığı.....	51
 3.BÖLÜM:CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİNİN	
OLUŞUM VE GELİŞİMİ.....	59
3.1- Cumhuriyet Dönemi Eğitim Temelini Oluşturan Atatürk	
Devrimleri.....	59
3.1.1- Kültür Alanında Yapılan Devrimler.....	59
3.1.1.1- Yazı Devrimi.....	59
3.1.1.2- Millet Mektepleri.....	64

3.1.1.3- Okuma Odaları.....	65
3.1.2- Güzel Sanatlar Alanında Devrim.....	65
3.2 - Cumhuriyet Eğitiminin Genel Özellikleri.....	68
3.3 - Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	75
3.3.1– Birinci Heyet-i İlmiye’de Alınan Kararlar.....	79
3.4- İkinci Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	81
3.4.1– İkinci Heyet-i İlmiye’de Alınan Kararlar.....	81
3.5 - Üçüncü Heyet-i İlmiye Toplantısı.....	82
3.5.1– Üçüncü Heyet-i İlmiye’de Alınan Kararlar.....	83
3.6 - Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Uygulamaları.....	83
3.6.1- Tevhid-i Tedrisat Politikası Tartışmaları.....	91
3.6.2- Medreselerin Kaldırılmayıp Yeniden Düzenlenmes Konusunda ileri Sürülen Fikirler.....	97
3.6.3- Din Eğitimi Konusundaki Tartışmalar.....	100
3.7 - Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar.....	105
3.7.1- Lozan Antlaşması’nın Getirdiği Düzenlemeler.....	106
3.7.2-Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Getirdiği Düzenlemeler.....	107
3.7.3-1925 ve 1926 Yılı Genelgeleri’nin Getirdiği Düzenlemeler.....	109
3.7.4-Yabancı Okullar Yönergesinin Getirdiği Düzenlemeler.....	111
3.7.5- Yabancı Okulların Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri Konusundaki Tartışmalar.....	112
3.8- Cumhuriyet Dönemi Eğitim Teşkilatının Düzenlenmesi.....	114
3.8.1- Maarif Eminlikleri Konusundaki Tartışmalar.....	121
3.9- Cumhuriyet Döneminde Yurtdışından Getirilen Yabancı Eğitim Uzmanları.....	124

3.10- Cumhuriyet Eğitimi İle Meşrutiyet Eğitiminin Karşılaştırılması.....	133
4. BÖLÜM:ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞI.....	138
4.1- Atatürk'ün Eğitime Verdiği Önem.....	138
4.2- Atatürkçü Düşüncede Eğitimin Amaçları.....	159
4.2.1- Tam Bağımsızlık ve Milli Kültür.....	163
4.2.1.1–Yazı Değişimi.....	165
4.2.1.2–Dilde Sadeleşme.....	174
4.2.2- Çağdaş Toplum.....	178
4.2.3- Eğitimde Fırsat Eşitliği.....	187
4.2.4- İlköğretimin Zorunluluğu.....	188
4.3- Atatürkçü Düşüncede Eğitimin Temel ilkeleri.....	192
4.3.1- Eğitimde Ulusallık İlkesi.....	209
4.3.2- Eğitimde Laiklik İlkesi.....	215
4.3.3- Eğitimde Birlik İlkesi.....	221
4.3.4- Eğitimde Bilimsellik ve Çağdaşlık İlkesi.....	230
4.3.5- Karma Eğitim İlkesi.....	232
4.3.6- Yaygın Eğitim İlkesi.....	237
5.BÖLÜM:ATATÜRK DÖNEMİ ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKALARI.....	242
5.1 - Öğretmen Yetiştirme Politikaları.....	242
5.2 - Ana Okul Öğretmeni Yetiştirme Politikası.....	249
5.3 - İlkokul Öğretmeni yetiştirme Politikası.....	250
5.3.1 - İlk Öğretmen Okulları.....	256
5.3.2 - Köy Öğretmen Okulları.....	261
5.3.2.1–Köy Eğitimci Kursu.....	266

5.4 - Ortaöğretim Öğretmeni Yetiştirme Politikası.....	270
5.5 - Mesleki ve Teknik Öğretmen Yetiştirme Politikası.....	277
5.5.1 - Kız Teknik Öğretmen Okulu.....	283
5.5.2 - Erkek Teknik Öğretmen Okulu.....	284
6. BÖLÜM: ATATÜRK DÖNEMİNDE COĞRAFYA EĞİTİMİ.....	285
6.1 – Cumhuriyet Devrinde Coğrafya.....	285
6.2 - İlköğretimde Coğrafya Eğitimi.....	290
6.2.1 – 1924 İlkokul Müfredat Programı.....	292
6.2.2 – 1926 İlkokul Müfredat Programı.....	294
6.2.3 – 1936 İlkokul Müfredat Programı.....	300
6.2.4 – 1938 Köy İlkokul Müfredat Programı.....	304
6.3 - Ortaöğretimde Coğrafya Eğitimi.....	306
6.3.1- 1922 Lise Müfredat Programı.....	321
6.3.2- 1924 Lise (İkinci Devre) Müfredat Programı.....	321
6.3.3- 1927 Lise Müfredat Programı	324
6.3.4- 1931 Lise Müfredat Programı	326
6.4 - Yükseköğretimde Coğrafya Eğitimi.....	328
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	334
KAYNAKÇA.....	342
EKLER.....	399

TABLO LİSTESİ

TABLO 2.1: Birinci Dönem TBMM’ inde (1920–1923) görev yapan Maarif Vekilleri.....	23
TABLO 2.2: İstanbul Hükümeti’ne bağlı Kurtuluş Savaşı Dönemi Maarif Nazırları.....	23
TABLO 3.1: Birinci Heyet-i İlmiye Üyeleri.....	76
TABLO 3.2: Maarif Eminlikleri Mıntıkalarıyla Bu Mıntikalarda Görevli Maarif Eminleri.....	117
TABLO 3.3: Atatürk Döneminde Orta öğretim Direktörlüğü Örgütü.....	119
TABLO 3.4: Türkiye Cumhuriyeti’nde Atatürk Dönemi Eğitim Bakanları.....	121
TABLO 4.1: Genel Başlıkları İle Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Devrimler.....	156
TABLO 4.2: Millet Mekteplerinden Mezun Olan Öğrenci Miktarı (1928-1937).....	199
TABLO 4.3: Yıllara Göre Bütün Okulların Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923-1937).....	202
TABLO 4.4: Yıllara Göre İlkokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923-1938).....	203
TABLO 4.5: Yıllara Göre Ortaokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı(1923- 1938).....	204
TABLO 4.6: Yıllara Göre Lise Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923-1938).....	205
TABLO 4.7: Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Okul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923- 1937).....	206
TABLO 4.8: Yıllara Göre Öğretmen Okulu Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923-1937).....	207

TABLO 4.9: Yıllara Göre Üniversite ve Yüksekokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923-1938).....	208
TABLO 4.10: Bütün Okullar İçin Yapılan Sarfıyatın Yıllara Göre Dağılımı (1927-1937).....	209
TABLO 4.11: Darülfünun İlahiyat Bölümü Öğrenci ve Öğretmen Sayısı.....	221
TABLO 5.1: 1923- 1938 Yılları Arasında İlk Öğretmen Okullarında Okuyan Öğrenci Sayısındaki Değişmeler.....	259
TABLO 5.2: 1923- 1938 Yılları Arasında İlk Öğretmen Okullarında Görevli Öğretmen Sayısındaki Değişmeler.....	260
TABLO 5.3: Köy Muallim Mektepleri Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	266
TABLO 5.4: Köy Muallim Mekteplerinde Okuyan Öğrenci Sayısı (1927-1933).....	269
TABLO 5.5: Maarif Vekaleti'ne İntikal den Sanat Okulları ve Açılış Tarihleri.....	278
TABLO 6.1: 1924 Erkek İlk Mektepleri Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	293
TABLO 6.2: 1926 İlkokul Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	297
TABLO 6.3: Üç Sınıflı Köy Mektepleri Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	298
TABLO 6.4: 1936 İlkokul Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	304
TABLO 6.5: 1939 Beş Sınıflı Köy İlkokulu Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi.....	305
TABLO 6.6: Yıllar göre Ortaokullardaki Coğrafya Ders Saatleri.....	308
TABLO 6.7: 1922 Orta Mektep Ders Cetveli.....	309
TABLO 6.8: 1924 Orta Mektep (Lise I. Devre) Ders Cetveli.....	310
TABLO 6.9: 1930 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli	311
TABLO 6.10: 1931 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli	312
TABLO 6.11: 1937 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli	313

TABLO 6.12: Ortaokul Programında Okul zamanının derslere göre Yüzde Olarak Dağılışı.....	317
TABLO 6.13: 1915 Yılındaki Sultanilerde Okutulan Coğrafya ve Coğrafya ile İlgili Derslerin Haftalık Dağılımı.....	318
TABLO 6.14: 1924 Yılına Ait Kız ve Erkek Lise 1.Devre Ders Programı.....	322
TABLO 6.15: 1924 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı	323
TABLO 6.16: 1927 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı	325
TABLO 6.17: 1931 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı	326
TABLO 6.18: 1937 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı	327
TABLO 6.19: 1938 Yılındaki Liselerde Okutulan Coğrafya ve Coğrafya ile İlgili Derslerin Haftalık Dağılımı.....	327

FOTOĞRAF LİSTESİ

FOTOĞRAF 1: Tevhid-i Tedrisat kanunundan hemen sonra bir ilkokulda öğretmen ve öğrenciler “Eski Mektepliler” bayramını kutluyorlar.	374
FOTOĞRAF 2: Atatürk Konya gezisinde medrese öğrencileriyle (22 Mart 1923).....	374
FOTOĞRAF 3: Atatürk, öğrenciler arasında.....	375
FOTOĞRAF 4: Atatürk, Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile Ankara okullarının spor gösterilerini izlerken (10 Mayıs 1928).....	374
FOTOĞRAF 5: Atatürk, yeni Türk harflerini halka bizzat öğretirken (20 Eylül 1928).....	376
FOTOĞRAF 6: Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan ve Atatürk’ün yeni harfleri Türk milletine öğretme çabalarını gösteren karikatür.....	377
FOTOĞRAF 7: Atatürk, İstanbul Üniversitesinde öğrenciler arasında ders dinlerken (15 Aralık 1930)	377
FOTOĞRAF 8: Atatürk İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde öğrenciler arasında ders dinlerken (15 aralık 1930).....	378
FOTOĞRAF 9: Atatürk, İzmir Erkek Lisesinde Matematik dersini izlerken (1 Şubat 1931).....	378
FOTOĞRAF 10: Atatürk, Samsun Lisesi’nde Tarih dersinde.....	379

FOTOĞRAF 11: Atatürk, Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi sırasında kongre delegeleri ile (8 Temmuz 1932).....	379
FOTOĞRAF 12: Atatürk Ankara Kız Lisesi'nde Öğretmen ve Öğrencilerle (24 Haziran 1933).....	380
FOTOĞRAF 13: Atatürk, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsünde öğretmen ve öğrencilerle (27 Haziran 1933).....	380
FOTOĞRAF 14: Atatürk, Ankara Kız Lisesinde Başbakan İsmet İnönü ve Afet İnan ile birlikte (12 Mayıs 1934).....	381
FOTOĞRAF 15: İkinci Türk Dil Kurultayında.....	381
FOTOĞRAF 16: Atatürk, Üçüncü Türk Dil Kurultayında bir grup delege ile birlikte (Ağustos 1936).....	382
FOTOĞRAF 17: Atatürk, Adana İsmet Paşa Kız Enstitüsünde tarih dersinde.....	382
FOTOĞRAF 18: Atatürk, Adana İsmet Paşa Kız Enstitüsünde.....	383
FOTOĞRAF 19: Atatürk, Mersin'de Öğretmen ve Öğrencileri selamlarken.....	382
FOTOĞRAF 20: Atatürk, Nazilli'de öğrencilerle.....	384
FOTOĞRAF 21: Atatürk, Adana Kız Enstitüsü'nde bir dersi dinlerken (19Kasım 1937).....	384
FOTOĞRAF 22: Dr. Rıza Nur'un yazdığı 10 ciltlik Türk Tarihi adlı eserin kapağı.....	385
FOTOĞRAF 23: Atatürk, sınav sonucunda başarılı olan gence mendilini hediye ederken (25 Mayıs 1933).....	386

FOTOĞRAF 24: 2 Kasım 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Yeni Türk Harflerinin Meclis’te kabul edilmesini duyuran sayfası. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.....	387
FOTOĞRAF 25: 25 Kasım 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Resmi Dairelerin İsimlerinin Osmanlıcaları Ve Yeni Harflerle Karşılıkları Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.....	388
FOTOĞRAF 26: 22 Kasım 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Yeni Türk Harflerinin kabulünden sonraki bir gazete reklamı.. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.....	389
FOTOĞRAF 27: 21 Aralık 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Çıkan Fotoğraf, Yeni Türk Harflerinin Kabulünden Sonra Yurt Gezisinden Dönen Atatürk’e Yeni Harflerle Hazırlanan Ankara’ya Hoşgeldiniz Pankartı. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.....	389
FOTOĞRAF 28: 21 Eylül 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Harf Devrimine Hazırlık dönemi. Gazete yarı yeni türkçe yarı osmanlıca çıkmaktadır.....	390
FOTOĞRAF 29: Faik Sabri Duran’ın Lise III. Sınıflar için hazırladığı Türkiye Coğrafyası Kitabı.....	391
FOTOĞRAF 30: Faik Sabri Duran’ın Kitabından Türkiye’nin sınırlarını gösteren harita.....	392
FOTOĞRAF 31: Faik Sabri Duran’ın Kitabından Türkiye’nin tektonik hatlarını gösteren harita.....	392
FOTOĞRAF 32: Faik Sabri Duran’ın Kitabından Türkiye’nin tektonik hatlarını gösteren harita.....	393

FOTOĞRAF 33: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin en önemli çöküntü ve yarılma hatlarını gösteren harita.....	393
FOTOĞRAF 34: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Anadolu yarımadası'nın yükseltisi basamaklarını gösteren profil.....	394
FOTOĞRAF 35: Faik Sabri Duran'ın Kitabından İzmir'de sıcaklığın yıllık değişimini gösteren grafik.....	394
FOTOĞRAF 36: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin en büyük göllerinin yüzölçümleri ele alınarak yapılan karşılaştırmasını gösteren şekil.....	395
FOTOĞRAF 37: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin zirai bölgelerini gösteren harita.....	395
FOTOĞRAF 38: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'de hububat ekiminin yüzölçüme oranını gösteren daire grafik.....	396
FOTOĞRAF 39: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'de pirinç yetiştiren vilayetlerimiz ve ton olarak 1935 yılı üretimlerini gösteren harita.....	396
FOTOĞRAF 40: Faik Sabri Duran'ın Kitabından 1936 yılı istatistiklerine göre Dünyada pamuk üreten ülkeler ile Türkiye üretimin mukayesesini gösteren şekil...	397
FOTOĞRAF 41: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin 1925'ten 1936 yılına kadar olan Linyit üretim miktarını gösteren grafik.....	397
FOTOĞRAF 42: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin deniz ticaret filosu ve 1923, 1934 ve 1936 yılındaki deniz yolu ile taşınan yolcu sayısını gösteren şekil.....	398

KISALTMALAR

AAMD. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.g. : Adı geçen gazete

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.s. : Adı geçen salname

ASD: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

Çev. : Çeviren

DDİT: Darülmuaallimin ve Darülmuaallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi 1332/1916

DDN: Darülmuaallimin ve Darülmuaallimat Nizamnamesi 1331/1915

DEVLET SALNAMESİ: Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

GOÖOTET: Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Talimatnamesi 1943

İDDMMP: İbtidai Darülmuaallimin ve Darülmuaallimatlara Mahsus Müfredat Programı

KEYKMPT: Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı

KMMMP: Köy Muallim Mektebi Müfredat Programı

KMMT: Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi

MAARİF SALNAMESİ: Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MMMT: Musiki Muallim Mektebi Talimatnamesi

MUN: Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869)

MV: Maarif Vekâleti

nr. : Numara

OTMK: Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu (1924)

S. : Sayı

s. : Sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet meclisi

TBMM ZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TTK: Türk Tarih Kurumu

TDK: Türk Dil Kurumu

GKB: Genel Kurmay Başkanlığı

Yay. : Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

YYMT: Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi (1925)

YÖÖY: Yüksek Öğretmen Okulu Yönetmeliği

BÖLÜM I

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi, Selçuklular zamanında kurulmaya başlayan sistemin devamıdır. Bu sistem, İslam dini temellerine dayalı olarak, kendi içerisinde bir bütünlük gösterir. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim-öğretim faaliyetleri Enderun ve birkaç büyük medrese hariç 19. Yüzyılın ortalarına gelinceye kadar devletin görev alanının dışında kalmış, hayırsever kişilerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece askeri eğitim ve yöneticilerin eğitimi devlet tarafından yürütülmüştür. Ancak 18. Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Devleti, eski üstünlüğünü yitirip zayıflamaya başlayınca yöneticiler birçok alanda yenileşmelere girişmek zorunluluğuyla karşı karşıya kaldılar. Devletin yenileşme faaliyetlerine giriştiği alanların başında eğitim öğretim geliyordu. Böylece eğitim öğretim faaliyetleri bir Devlet Politikası niteliği kazandı (Arı, 2002, s.182–183).

Osmanlı Devletinde, gerilemenin en önemli nedenlerinden biri eğitim olarak görülmüş ve bu alanda XIX. yy.da ve XX. yy. başlarında bir dizi yenilik gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim alanında ilk yenileşme hareketlerini, Batı örneğine benzetilmeye çalışılan askeri okulların açılmasıyla görmekteyiz. Bununla başlıca nedeni, Osmanlı Devleti'nin savaşta kayıpları arttıkça, bunun sebebi olarak öncelikle Avrupalı Subay ve Askerlerin iyi yetişmiş olmaları ve kendilerinin de bu alanda geri kalmalarına bağlamalarıdır.

Batı örneğinde açılan askeri okulların yanında medreselerinde mevcudiyetini koruması eğitim alanında bir ikilik meydana getirmiş ve bu ikilik batı örneğinde sivil okulların kurulmasıyla da daha da belirginleşti, zira bir taraftan Hukuk okulları batı yasalarına göre Hâkimler mezun ediyor, bir taraftan da Mekteb-i Kuzâd ve medreseler Fıkha göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu (Arı, 2002, s.183).

1838'de kurulan Meclis-i Umur-u Nafia, Tanzimat Fermanı'ndan hemen sonra

kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye hem eğitimde batılılaşmanın hem de örgütlenmeye gidişin ilk önemli belirtileridir. Eğitim ve Öğretim alanında bu örgütlenmeye gidiş Islahat Fermanı'ndan sonra, 1866 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmasıyla bir adım daha ilerlemiş ve eğitim öğretimin devletin görevi ve kontrolü altına girmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır (J.Shaw – E. Shaw, 1983, s.142).

1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ise Batı eğitim sistemlerini örnek alınarak hazırlanmıştı. Bu nizamnameye göre eğitim sistemi; İlköğretim, Orta Öğretim ve Yüksek Öğretim kurumları olarak kademelendirilmekteydi. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre, ilköğretim kurumları, 4 yıllık Sıbyan Mektepleri ve 4 yıllık Rüştîye Mektepleri'nden, Orta Öğretim Kurumları, 3 yıllık İdadi ve 5 yılı İptidai, 5 yılı Kolej sınıflarından oluşan Sultanilerden oluşmaktaydı. Her köy ve mahallede en az bir Sıbyan Mektebi açılacak, bu mekteplerin bütün masrafları bulunduğu yerin halkı tarafından karşılanacaktı. Her kasabada bir Mektebi-i Rüştîye açılacak, Rüştîye'lerin ve büyük yerleşim yerlerinde açılacak 3 yıllık İdadi'lerin masrafları Vilayet Maarif İdareleri'nce karşılanacaktı (Düstur, 1289, s.184–219).

1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi ile de bütün Osmanlı vatandaşları için eğitimin birinci kademesi zorunlu hale getirilmişti. Ancak bu yeni kararların ve düzenlemelerin uygulamaya koyulması Sultan II. Abdülhamit'in eğitim reformuna karar vermesi ile mümkün olmuştur. Nitekim Maarif-i umumiye Nizamnamesi'nin ve Kanun-i Esasi'de belirtilen zorunlu eğitimin hayata geçirilmesi için Hicaz dışında hemen bütün Vilayet'lerde Maarif Müdürlükleri kurulmuş ve hepsi bir Maarif Müfettişi'nin denetimi altına girmiştir. Maarif teşkilatındaki bu son bürokratik yapılanma modern eğitim alanında önemli bir ilerlemeydi (Karpaz, Çev. Yalçın, 2004, s.180).

Ancak ayrı ayrı iki sistemde okumuş, hayat görüşleri farklı iki nesil arasındaki anlaşmazlık yüzünden eğitim meseleleri de dâhil olmak üzere hiçbir işin üzerinde ciddi olarak durulamıyordu. Çünkü bir heyeti teşkil edenler zihniyet bakımından en

azından ikiye ayrılıyordu: Halktan kopmuş mektepliler ve halkın içinde ve halktan kuvvet alan medreseliler. Her meselenin karşısına bu iki zihniyet dikiliyor, her iki taraf onu kendi açısından halletmek istiyor ve ona göre fikir ileri sürüyordu. Onun için hiçbir işte esaslı karara varılamıyordu (Koçer, 1970, s.244).

İkinci Meşrutiyet döneminde Medrese ve Sıbyan Mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi Tevhid-i Tedrisat'ın bazı önemli adımları atılmışsa da Medrese-Mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu devam etmiştir.

Osmanlı eğitim sistemindeki bu karmaşıklığın bir diğer ucunu da azınlık ve yabancı okullar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren ilk yabancı okullar açılmaya başlanmış ve eğitim bu sefer çok farklı bir sorunla yüz yüze gelmiştir. Yabancı okulların açılmasını kolaylaştıran en önemli etkenler kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan haklardı. I. Dünya savaşının başladığı dönemde sadece ABD ve Fransa'nın 1000'e yakın okulu faaliyet göstermekteydi. İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya gibi devletlerin okulları da hesaba katıldığında bu rakam ürkütücü boyutlara ulaşmaktaydı. Bu okullar misyonerlik faaliyetlerinden başka, bağlı oldukları devletler lehine çalışacak işbirlikçi yetiştiriyorlardı (İzgi, 1998, s.559–560).

Azınlık okullarından Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, İstanbul'da Bizans, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti kurulması amacını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı. Özellikle Merzifon'daki Amerikan Koleji bu konuda oldukça ileri gitmişti (Akyüz, 2009, s.280).

Özet olarak belirttiğimiz Osmanlı eğitim sistemindeki bu aksaklıklar, yeni bir eğitim politikasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle Türk Milleti Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele hareketine başlarken ve Cumhuriyet'i kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara ve hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin ivedilikle belirlenmesi oldukça önemli idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da Milli Eğitim amaçlarını daha Milli Mücadele

yıllarında ortaya koymuştur. 9 Mayıs 1920’de okunan İcra Vekilleri Heyeti programına bakıldığında, Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan Hükümet programlarında pek rastlanılmayan Milli Şuuru geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde kullanılan temel ilkelerin daha o zaman düşünüldüğü görülür (Karagözoğlu, 1985, s.196).

İcra Vekilleri Heyeti Programı’nda eğitim ve öğretimle ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Maarif işlerinde gayemiz; çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla dini ve milli bir konuma getirmek ve onları hayat mücadelesinde başarılı kılacak, dayanaklarını kendi öz benliklerinde bulduracak, girişim gücü ve kendilerine güven gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuuru uyandıracak, yüksek bir düzeye ulaştırmak; resmi öğretim ve eğitimi, bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslar ve sağlık kuralları içerisinde yeniden düzenlemek ve programlarını iyileştirmek; milletin var oluş nedenine, coğrafi ve iklim şartlarına tarihi ve toplumsal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kitlesinden sözleri toplayarak dilimizin sözlüğünü yapmak; bizde milli ruhu artıracak tarihi edebi ve sosyal eserleri bilgili ve yetenekli kimselere yazdırmak; eski milli eserlerimizi kayıtlara geçirmek ve korumak; batının ve doğunun ilmi ve fenni eserlerini dilimize çevirtmek kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etmen olan maarif işlerine özel bir dikkat ve çaba göstererek çalışmaktadır” (TBMM ZC, Devre I, Cilt I, s.241–242).

Ancak devletin Birinci Dünya Savaşı sonunda fiilen sona ermesi ve Anadolu’nun işgal edilmesiyle birlikte eğitim işleri savaş koşulları altında devam etmek zorunda kalmıştır. Millî Mücadelenin kazanılması ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketlerine eğitim ve kültür alanları da dâhil olmuştur. Yeni Türkiye’nin kurucusu ve lideri Atatürk, kurulan bu yeni devletin yaşamasını, İslami-Osmanlı geçmişiyle tüm bağlarını keserek Batının kurum ve yaşam biçimlerinin benimsenmesinde görmüştür. Böylece ülkeyi çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkaracak, yeni nesillerin daha çağdaş, millî ve laik bir eğitim almalarını sağlayacak bir sistem ortaya konmuştur. Atatürk Türkiye’yi modernleştirmek ve Batı ülkeleri standartlarına taşımak için politik, toplumsal ve kültürel olarak birçok köklü reformları gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin çağdaşlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. Artan eğitim talebine paralel olarak okul, ders araç-gereci ve öğretmen sayılarında da büyük artışlar gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi eğitim politika ve stratejileri; Atatürk ilkelerine bağlı millî, demokratik, lâik ve çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanmaktadır. Atatürk devrimlerinin asıl amacı Türk toplumunun geleneksel, duyuşsal ve örflere dayanan yaşam biçimini rasyonel, modern fikirlerle değiştirerek modernleştirmektedir. Cumhuriyet rejiminin yetiştirmek istediği birey bütün sorunlara entelektüel ve objektif olarak yaklaşan rasyonalist geleneksellikten uzak ve laik bir kişi olmalıdır. Oluşturulan politika ve stratejiler ışığında çağımızın seçkin, saygın ve katılımcı birer ortağı olacak bireyleri yetiştirebilmek için; eğitimin tüm alanlarındaki gelişmeleri takip etmek ve uluslararası standartları yakalamış olmak bir gerekliliktir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli alanlarında yürüttüğü projelerde, çağdaş uygarlığın ve bilimsel gelişmelerin gerekleri doğrultusunda sürekli gelişmenin hedeflendiğini görmek mümkündür.

Köklü toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan başka toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de, ulusal devlet kurma sürecinde, yeni toplumu yaratmak ve yaratılan yeni toplumun gereksinimlerine ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek için, eğitime çok merkezli bir rol biçilmiştir. Eğitimden, bir yandan da ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirme görevi beklenmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında yapılan yenilikler kuşkusuz politik, toplumsal ve ekonomik alanda gerçekleştirilen radikal reformlara ve hâkim ideolojiye paralel olarak gerçekleştirildi. Eğitim ya da okullar 1923–1938 yılları arasındaki dönemde Kemalist politika toplumsal ve kültürel dönüşümün temel taşları oldu. Yeni bir rejimin kurulmasında, yeni bir toplumun oluşturulmasında, yeni bir

değerler sisteminin yerleştirilmesinde Atatürk ve arkadaşları en büyük sorumluluğu eğitime vermiş ve okulları en güçlü değişim mekanizmaları olarak görmüştür.

Cumhuriyet Dönemi Hükümet programlarında eğitim ve kültür politikaları, Atatürk'ün ve dönemindeki Fikir ve Devlet adamlarının koydukları esaslara göre tespit edilmiş ve uygulanmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra ise, Atatürk ilkeleri esas olmasına ve Millî Eğitim Bakanlığı programlarına yansımaya rağmen, Hükümetler döneminde aynı titizlik ve cesaretle uygulama imkânı bulamamıştır

Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere yapmış olduğu konuşmasında eğitimle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Görülüyor ki, en önemli ve verimli görevimiz eğitim işlerimize. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gereklidir. Bence bu programın temel ilkeleri ikidir: 1- Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması, 2- Çağdaş gereklere uygun olması. Memleketimizi bir çemberin içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve Fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Her şeyden önce cahilliği yok etmek gereklidir. Bundan dolayı eğitim programımızın, eğitim siyasetimizin temel taşı cahilliğin yok edilmesidir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s:48).

Cumhuriyet Dönemi eğitiminin temel özellikleri şunlardır:

1-Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun %10'u bile okuryazar olmadığı için, bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmış ve bu eğitime bu nedenle önem verilmiştir.

2-Atatürk kendisi “Başöğretmen” unvanı ile eline tebeşiri alarak, kara tahta başında halka ders vermiş, kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Bu hareketiyle, o öğretmen ve eğitimcilere çok değerli manevi destek sağlamıştır.

3-Eğitimde genel olarak sayısal bakımdan önemli gelişmeler sağlanmıştır.

4-Eğitimde birlik sağlanmıştır.

5-Eğitim laikleştirilmiştir.

6-Eğitim demokratikleşmiştir.

7-Tarih ve dil konularında millî bir amaca yönelik başlamıştır.

8-Latin Harfleri kabul edilmiştir.

9-Kadın eğitime büyük önem verilmiş ve karma eğitim gerçekleştirilmiştir.

10-İlkokul Öğretmenleri'nin maaşları 1948'de devlet bütçesinden ödenmeye başlanmıştır.

11-Bir süre, köy için eğitim ve öğretmen konusu üzerinde önemle durulmuş, bazı uygulamalara geçirilmiştir.

12-Özellikle 1940'lara kadar halk eğitime önem verilmiştir (Akyüz, 2009, s.327–328).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için Türk Eğitim Sistemi'nde ve programlarda köklü değişikliklere gidildi. İlk olarak 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Mektep-Medrese şeklindeki ikili yapıya son verildi. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi dini ve laik eğitim veren eğitim kurumları arasındaki ikiliği ortadan kaldırırken, aynı zamanda Müslümanlar, Müslüman olmayan yerli azınlıklar ve yabancılar tarafından açılıp işletilen okullar arasındaki çoklu eğitim otoritesini de ortadan kaldırarak bütün okulları Maarif Vekâleti'ne bağlamıştır. Bu birleşik, modern, laik ve milli bir eğitim sisteminin oluşturulması için atılan çok önemli bir adımdı. Bundan sonra yeni neslin eğitimi ortak değerler ve ortak idealler üzerine kurulacaktı. Bu sebeple bu kanunu

hazırlayanlar 1924 yılından itibaren yeni eğitim sistemi artık bir millet yetiştirecektir demişlerdir.

Yukarıda sayılan bu özelliklerin yerine getirilmesi amacıyla eğitim alanında, reform niteliği taşıyan belli başlı yeniliklerin yerine getirilmesi gerekmiştir. Bunlar; Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü, Harf İnkılâbı'nın gerçekleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve Üniversite Reformu'nun gerçekleştirilmesidir.

Coğrafya, tabii bilimlerle sosyal bilimler arasında yer almakta ve birleştirici bir rol oynamaktadır. Diğer bilim dalları gibi, Coğrafya da bütün okullarda ve her sınıfta, genel kültür dersleri olarak önemli yerini korumalıdır. Hiçbir bilim dalı Coğrafya kadar insan zihni ve kültürünü geliştiremez. Bu sebeptir ki ülkesinin millî servet kaynaklarını koruma ve değerlendirme gereğine inanmış, ülke sorunlarının yurt ve millet yararına çözümlenmesine içtenlikle katılan, ülke kalkınmasında severek sorumluluk alan, milletlerin refah ve mutluluklarının coğrafi çevreden yararlanma derecesine bağlı olduğunun bilincinde olan gençler yetiştirmek için Coğrafya eğitimine gereken önem verilmeli ve programlarda bu gerçekler göz önünde tutularak hazırlanmalıdır. Sir Halford Mackinder'e göre Coğrafya'nın görevi doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasındaki boşluğu doldurmaktır.

Bu çalışmada, Atatürk Dönemi Eğitim Politika'larının genel özellikleri değerlendirilerek bu dönemin eğitim anlayışının en belirgin özelliğinin Cumhuriyet Eğitimi olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki Eğitim Sistemi'nin yapısı genel olarak izah edilmiş, Millî Mücadele Dönemi'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eğitim anlayışının genel özellikleri belirtilerek bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli reformlar anlatılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimle ilgili kurulan kurumlar ve gerçekleştirilen yenilikler dikkatle incelendiğinde, benimsenen eğitim anlayışının ulus devlet karakterine uygun bir Cumhuriyet Eğitimi olduğu görülür. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, yeni kurulan Cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve ona sahip çıkan kuşaklar yetiştirmek için bunu gerekli gördükleri açıktır. Bu özellik, Cumhuriyet'in ilk resmi

belgelerinde de açıkça görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada Cumhuriyet'in ilk yıllarından Atatürk'ün hayata veda ettiği 1938 yılına kadar olan sürede Türkiye'de Coğrafya eğitimi incelenmiş ve bu dönemde bu alanda yapılan yenilikler ve değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1-PROBLEM DURUMU

Atatürk eğitime ne miktarda, hangi sebeplerle önem vermiştir? Atatürk Dönemi'nde oluşturulan eğitim sistemi ve gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri hangi anlayışlar temel alınarak gerçekleştirilmiştir? Yeniden düzenlenen eğitim sistemi, nasıl bir yapıya kavuşturulmuştur? Atatürk Dönemi'nde, ülkemizde eğitim-öğretim kademelerinin niteliksel ve niceliksel gelişimi nasıl olmuştur? Bu dönemde gerçekleştirilmiş olan İnkılâplar eğitim politikasını nasıl etkilemiştir? Bu dönemde uygulanmaya çalışılan eğitim politikalarından Coğrafya Eğitimi nasıl etkilenmiştir? Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan Coğrafya Eğitimi nasıl ve ne şekilde yapılmıştır?

1.2 – ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, Atatürk'ün eğitime bakış açısını, eğitime verdiği önemi, eğitim anlayışının dayandığı temel noktaları tespit etmek; Atatürk Dönemi'nde, Türkiye'nin izlediği Eğitim Politikası'nı, yeni baştan oluşturulan eğitim sisteminin kurulma aşamalarını ve özelliklerini ortaya koymak; bu dönemde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerini, bu faaliyetlerin gelişimi ve sonuçları ile Eğitim Politikası'nı etkileyen İnkılâp hareketlerini inceleyerek bu faaliyetlerin Coğrafya Eğitimi'ne etkilerini ve Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nde Coğrafya Eğitimi'ni incelemektir.

1.3 - ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Devlet içinde işlemekte olan sistemler yenilenmiştir. Osmanlı Eğitim Sistemi terk edilerek, Eğitim Sistemi de yenilenmiştir. Yeni sistemin oluşturulmasında Atatürk'ün eğitim anlayışı büyük ölçüde etkili olmuştur. Eğitim Sistemi'ne, ülkemizin ilerlemesini sağlayacak, Milli özelliklerimizi

koruyacak nitelikler verilmiştir. Bunlar hem Eğitim Sistemi'nin temel anlayışı, hem de eğitimle ulaşılmak istenen temel amaçlar olmuştur. Yeni Eğitim Sistemi'nin esaslarını belirleyen ilk önemli kanun Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur. Bu kanunla eğitimde birlik sağlanmış, eğitimin laikleştirilmesine yönelik uygulamalar yapılmaya başlanmıştır.

Atatürk Dönemi boyunca işleyen Eğitim Politikası'nda Öğrenci, Öğretmen, Ders Programları, Okul konularının her birine ayrı önem verilmiştir. Ülke içinde eğitim gören insan sayısını artırmak, kaliteli ve yeterli sayıda Öğretmen yetiştirmek, Ders Programları'nı günün şartlarına ve Devlet'in dayandığı temel niteliklere uygun hale getirmek, okulların çeşitli sıkıntılarına son vermek yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu konularda yararlanılmak üzere Batılı ülkelerden Eğitim Uzmanları ülkemize getirtilmiştir. Yeni Eğitim Sistemi'nde ve Politikası'nda, eğitimin hiçbir ayırım yapılmadan tüm vatandaşlara verilmesi için uğraşılmıştır.

Bu amaçla halk eğitimi çalışmaları yapılmış, köylere eğitim götürmenin yolları aranmıştır. Eğitimle ilgili faaliyetler, yapılan kültür inkılâpları ile desteklenmiştir. Harf İnkılâbı, Tarih ve Dil İnkılâbı hem Eğitim Politikası'nı etkilemiş, hem de eğitimi kolaylaştırmıştır. Bu dönemde eğitim konusunda yapılan başarısı ölçüsünde, eğitimin kalitesi yükselmiştir.

Araştırmanın önemi, eğitimin devletlerin hayatında oynadığı rolün büyüklüğünden ve Atatürk'ün eğitime verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Eğitim, Devletlerin, toplumların, kültürlerin devam edebilmesini ve güçlü bir ekonominin kurulabilmesini sağlar. Toplum ve fert hayatını her yönüyle saran eğitimin ülkemizi olumlu yönde etkileyebilmesi için yeni kurulan eğitim sisteminin, siyasal düzene bağlı nitelikte güçlü ve donanmış bireyler yetiştiren, milli özelliklerimize uyan, çağdaş bir eğitim sistemi olması gerekmiştir. Bu amaçla eğitim isleri, devletin ilgilendiği konuların en önemlisi olarak görülmüştür. Günümüz Türk Eğitim Sistemi'nin, Atatürk Dönemi'nde kurulmuş olması konunun önemini bir kat daha artırmaktadır.

1.4 - PROBLEM CÜMLESİ

Türkiye Devleti'nin kurulduğu dönemde oluşturulan yeni eğitim sistemi,

toplumumuzun bünyesine uygun olarak milli, çağdaş, toplumun gereksinimlerine yönelik tarzda yapılandırılmıştır. Bu nitelikte kurulan eğitim sistemi, siyasal düzenin korunmasında, milli birlik ve bütünlüğün korunmasında, ekonominin iyileştirilmesinde, toplumdaki bireylerin maddi manevi hayat standartlarının yükseltilmesinde büyük etkiye sahip olmuştur.

Atatürk eğitime ne miktarda, hangi sebeplerle önem vermiştir? Atatürk döneminde oluşturulan eğitim sistemi ve gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri hangi anlayışlar temel alınarak gerçekleştirilmiştir? Yeniden düzenlenen eğitim sistemi, nasıl bir yapıya kavuşturulmuştur? Atatürk döneminde, ülkemizde eğitim-öğretim kademelerinin niteliksel ve niceliksel gelişimi nasıl olmuştur? Bu dönemde gerçekleştirilmiş olan inkılâplar eğitim politikasını nasıl etkilemiştir? Türkiye’de coğrafya ve coğrafya eğitimi bu politikalardan ve bu süreçten nasıl etkilenmiştir?

1.5 - VARSAYIMLAR

Bu araştırmada;

- 1- Konuyla ilgili olarak toplanan verilerin gerçeği yansıttığı
- 2- Kullanılan araç teknik ve yöntemlerin araştırmanın kapsamına ve amacına uygun olduğu,
- 3- Örneklemenin evreni yansıttığı

1.6 - SINIRLILIKLAR

Araştırma, Türkiye Devleti’nin, Atatürk dönemi olarak nitelediğimiz 1923–1938 yılları arasındaki eğitim politikalarını ve coğrafya eğitimini kapsamaktadır.

1.7 - TANIMLAR

Eğitim: Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü’nde, insanın kendisi ya da başkaları üzerinde bilinçli olarak istenen davranış değişikliklerini yapmak üzere etkiye bulunması süreci olarak tanımlanmaktadır.

Öğretim: Öğrenmenin gerçekleşmesi ve istenen davranışların gelişmesi için

uygulanan süreçlerin tümüdür.

Coğrafya: Yeryüzündeki Doğal, Beşeri ve Ekonomik olayları tanımlayan, bu olayların insan ve çevre ile ilişkisini kuran ve bu olayların dünya üzerindeki dağılışını sebep-sonuç ilişkisi içinde inceleyen bilim dalıdır.

Atatürk Dönemi: Burada Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından Atatürk'ün hayata veda ettiği 1938 yılına kadar olan süre kastedilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi: Araştırmada, Atatürk'ün eğitim anlayışı, bu anlayışı yönlendiren temel noktalar, Atatürk Dönemi'nde izlenen Eğitim Politikası, eğitim alanındaki faaliyetleri destekleyen kültürel İnkılâplar ve Türkiye'nin Eğitim Sistemi'ne kaynaklık etmesi açısından Osmanlı Eğitim Sistemi incelenmiştir. Araştırmada öncelikle 1923–1938 yılları arasındaki dönem ile tarihsel sürecin işlediği göz önüne alınarak söz konusu dönemden bir önceki dönem olan Osmanlı Dönemine ait eserler taranmıştır. Daha sonra konu ile ilgili bulunan eserler incelenerek taslak oluşturulmuş ve konu işlenmeye başlanmıştır. Kaynak taraması, başta Ankara Milli Kütüphane ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi olmak üzere çok çeşitli kütüphanelerde yapılmıştır. Yararlanılan kaynaklar, ilgili döneme ait Resmi Belgeler, bu dönemde yayınlanmış Gazete ve Dergiler, Hatıralar, konuyla ilgili yazılmış diğer eserler ve makalelerdir. Konular ele alınırken objektiflik ön planda tutulmuştur. Yararlanılan kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.

Verilerin Toplanması: Araştırmada verilerin toplanması için literatür taraması yapıldıktan sonra bu konu ile ilgili bilgi sahibi olan Öğretim Üyeleri'nin görüşlerinden de yararlanılmıştır. Bununla birlikte Üniversite'lerin Eğitim Bilimleri Dergileri, eğitimde yeni teknik ve yöntemlerle ilgili çıkan Kitaplar, Makaleler, Broşür ve Afişlerden, Özel Okul ve Dershane'lerin kaynaklarından ve eğitimle ilgili çeşitli kurum ve kuruluşların veri ve raporlarından faydalanılmıştır.

BÖLÜM II

CUMHURİYET EĞİTİMİNDE HAZIRLIK DÖNEMİ (1920–1923)

2.1- HAZIRLIK (KURTULUŞ SAVAŞI) DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALAR

Milli Mücadele Dönemi, Cumhuriyet tarihimizin en çetin ve zor dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Türk Milleti ve Devleti, bütün imkânlarını işgalci düşman güçlerinin saldırılarını bertaraf etmeye harcamıştır. Bu nedenle de Devlet çarkının işleyişi, zaman zaman sekteye uğramış, toplumsal düzeni sağlıklı temellere oturtma mücadelesi güçlüklerle sürdürülmeye çalışılmıştır. Toparlanma ve Atılım Dönemi ise ancak Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra gerçekleşebilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve başka cephelerde büyük zaferler kazanıldığı halde, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti yenik sayılmış ve Başkent İstanbul'da dâhil olmak üzere birçok toprak işgal edilmeye başlanmıştı. İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında çaresiz ve tepkisiz kalışı, hatta düşmanla işbirliğine yönelişi karşısında yerel direniş odakları belirmeye başladı. Bu direniş hareketlerinin organizasyonu Erzurum ve Sivas Kongreleri ile de sınırlı değildi. Anadolu ve Trakya'nın her yerinde yerel örgütler ortaya çıktı ve Kongreler toplandı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Kurtuluş Savaşı'nın liderliğine soyunmasında ve bu savaşın temel hedeflerinin belirlenmesinde, 21–22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nin büyük önemi vardır. Nitekim Genelge, şu iki önemli tespiti yapıyor:

- Yurdun bütünlüğü, Ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
- İstanbul Hükümeti, üzerine düşen görevi yerine getirmemektedir.

Bu iki tespitten sonra da, yaşanan sorundan kurtuluş yolunu da göstermektedir:

- Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır.
- Kurtuluşu sağlamak için Anadolu'nun en güvenli yeri olan Sivas'ta bir kongre toplanmalıdır.

Sivas Kongresi öncesinde toplanan Erzurum Kongresi (23 Temmuz – 7 Ağustos 1919), Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini önlemeyi amaçlıyordu. Kongrenin hemen ertesinde 7–8 Ağustos 1919 tarihinde Mazhar Müfit Kansu'nun günlüğüne not ettirdikleri M. Kemal Paşa'nın ülkeyi kurtarmanın yanı sıra neleri hedeflediğini göstermesi açısından çok anlamlıdır, hem de ülkenin kurtuluşuna hiç kimsenin inanmadığı bir ortamda: “Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır, Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır, Tesettür kalkacaktır, Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir”. Bu arada M. Müfit Bey, “darılma Paşam ama hayalperest taraflarınız var” der. M. Kemal Paşa'nın yanıtı nettir: “Bunu zaman tayin eder. Sen yaz, Latin Hurufu kabul edilecek” M. Müfit Bey, bu söylenenlere inanmadığını hissettirerek “Paşam kâfi kâfi!” der (Kansu, 1988, s.131).

M. Müfit Bey'in hayal olarak tanımladıkları Atatürk Dönemi içerisinde gerçekleştirilecektir. 4–11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin tek bir çatı altında birleşmesi açısından son derece önemlidir. Mandaterlik fikrinin de tartışıldığı kongrede, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) çatısı altında birleştirildi. Erzurum Kongresi sırasında kurulan Heyet-i Temsiliye tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletildi. Bu kongrenin bir başka önemi de; Mondros Ateşkes Antlaşması ertesinde ortaya çıkan kurtuluş yollarından üçünün (Tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak, Bölgesel kurtuluş yolları ve Amerikan Mandaterliği) M. Kemal Paşa'nın önderliğinde birleşmesidir.

Bu birleşmeye katılmayan ve ihanet çizgisine kayan İngiliz himayesini savunan İstanbul Hükümeti ve Padişah-Halife'ye son Osmanlı Mebussan Meclisi'nin toplanması kabul ettirildi (Amasya Görüşmesi). Böylece, inisiyatif ve üstünlük Anadolu'daki harekete geçmiş oluyordu. Ama bu, İstanbul-Anadolu çatışmasının bittiği anlamına gelmiyordu.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'yi kabul etmeleri üzerine, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmeleri ve ileri gelen Mebus'ları tutuklamaları, İstanbul-Anadolu mücadelesinde üstünlüğün Anadolu'ya/Ankara'ya geçmesi sonucunu doğurdu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, "egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" diyerek, Meclis'in Padişah-Halife'den üstünlüğü felsefesini benimsedi.

Anadolu'da İstiklal Savaşı'nı başlatan Türk Halkı'nı, işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi. 1918–1923 ara dönemi, ölüm kalım sorunlarının karabasanında eğitim sorunlarının geri plana itildiği bir dönemdir. Ancak Kuvayi Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı Mektepleri'nde yetişen Muallim'lerle Aydın'ların rolleri çok büyük olmuştur. Mitinglerde, kongrelerde, milis güçlerinde ve ordu saflarında yer alan Muallim'lerden 30'u ise İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldılar. Genel kurulun % 10'unu oluşturan bu düzeyde bir temsil gücüyle eğitimcilerin sonraki Meclis'lerde de yer almaları bir daha mümkün olmamıştır (Sakaoğlu, 1992, s.12).

Ankara'daki Siyasi-Askeri Kadro, cephedeki savaş kadar içerideki cehaleti de tehlike olarak görüyordu. Kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde (Bakanlar Kurulunda) Rıza Nur Bey Maarif Vekilliğine getirildi. İstanbul'daki Saltanat Hükümeti'nin sık sık değişen Maarif Nazırları ise, İstanbul'daki okullara bile söz geçiremeyen yetkisiz birer Maarif Müdürü izlenimi vermekteydiler. İstanbul'da ne eğitim, ne yönetim için umut ışığı bulamayanlar birer ikişer, bazen kabilelerle Anadolu yollarına düştü. Bir taraftan bunlar olurken diğer taraftan da İstanbul Hükümeti'nde iktidarda bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Maarif'te İttihatçı temizliğine girişmekten de geri kalmamıştır.

Maarif Nezareti, İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup olmakla suçladığı bazı öğretmenleri azletmiştir. Bu baskı özellikle Maarif Nazırı Ali Kemal (Mart-Mayıs 1919) döneminde görülür. Ali Kemal, sonra da Dâhiliye Nazırı olmuş, Mustafa Kemal'e açıkça cephe almış, Milli Hareketi engellemeye çalışmıştır. Ayrıca İstanbul

Darülmuallimini mezunları, Milli Hareket'e katılırlar korkusuyla Anadolu'ya atanmamıştır (Akyüz, 2009, s.318-319).

Anadolu'da Milli Hareket başlayınca Maarif Nezareti, öğretmen ve öğrencilerin Anadolu'da doğup gelişen Milli Hareket'le ilgilenmelerini engellemeye çalışmış, fakat İzmir'in işgalinden doğan milli heyecanı ateşlemek ve dile getirmekte öğretmenlerin görev almalarına karşı çıkamamıştır. Baskılara rağmen, İstanbul'daki öğretmenlerin büyük çoğunluğu Anadolu Hareketi'ne bağlı kalmıştır.

1920 Nisan'ında Maarif Nazırı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, okul kitaplarına, II. Meşrutiyet'in Türkçülük akımıyla giren "Türk" sözcüğünü çıkarttırdı (Sakaoğlu, 1992, s.13).

İşgalciler, öğretmenler ve okullara açıkça ya da sinsice yıldırma politikası uygulamışlardır. Örneğin Adana'da Fransız Komutanı Bremond, lise öğretmen ve öğrencilerine hitaben bir propaganda konuşması yaparak, Kemalistlerin yanlış yolda olduklarını, Türkiye'ye en çok Fransa'nın ilgi duyduğunu vs. ileri sürmüştür. Fakat çok geçmeden de Liseyi ve başka okulları kapatmıştır (Akyüz, 2009, s.319).

Birinci Dünya Savaşında genç öğretmenler, hatta lise öğrencileri bile silâh altına alınmış ve bu sebeple birçok okul kapanmış, çok sayıda öğretmen kaybı olmuştu. Bu savaş hemen akabinde başlayan bağımsızlık savaşı, bu olumsuz durumun devam etmesine sebep olmuşsa da eğitimin Milli Kurtuluş Hareketi'ne katkısı çok olumlu olmuştur. Anadolu'da okullar Milli Mücadele için en etkili propagandalar yapıldığı yerler olurken, Kongre kararları okullarda tartışılmış, basılmış ve halka ulaştırılmıştır. Öğretmenler ise Kurtuluş Savaşı'nın propaganda, örgütlenme, vuruşmalara katılma güç ve kadroları olarak bazen cephe gerisinde, bazen de fiili olarak savaş cephelerinde gönüllü çalışmışlardır. Bütün ülkede özellikle kırsal bölgelerde kurulan ve savaşı fiilen yöneten Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kuruluşlarında, güçlenmelerinde öğretmenlerin ayrıcalıklı rolü olmuştur. Yine öğretmenler, Milli Mücadele Hareketini destekleyen konferanslar, mitingler, temsiller düzenlemişlerdir. Özellikle İzmir'in işgalini izleyen günlerde Fatih,

Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet, Darülfünun mitinglerinin düzenleyicileri ve konuşmacıları arasında başta öğretmenler görülmektedir. Bu mitinglerden biri olan ve 21 Mayıs'ta düzenlenen Darülfünun Mitingi, bir "öğretmen mitingi" şeklinde kendini göstermiştir. Bir öğretmen konuşmacı: "Biz muallimler, bu davada haklı olduğumuzu ispat ve bu davanın doğru olduğunu anlatmak için İzmir'in arkasında göğüslerimizle çarpışacağız, nesl-i atiyi (gelecek kuşakları)'de ona göre hazırlayacağız" demiştir (Akyüz, 2009, s.318).

Bu dönemde Anadolu'da birçok bölgemizde ilk savunma teşkilatını meydana getirenler arasında da öğretmenleri görmekteyiz. Mesela Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum'da bir şubesini açarak Milli Kurtuluş Savaşı'nın doğudaki ilk teşkilatlanmasını sağlayan, Erzurumlu bir öğretmen olan Cevat Dursunoğlu'dur.

Kurtuluş Savaşı süresince, İstanbul Maarif Nezareti'nin gücü ve etkisi İstanbul Hükümeti'nin sözünün geçebildiği iki merkezde hissedilmiştir: İstanbul ve İzmir. Bu Dönem içerisinde İstanbul öğretmenleri üzerinde Maarif Nezareti, özellikle öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla düzenlenen Mayıs 1919 mitinglerinden sonra baskılarını daha da artırmıştır.

Bu dönemde işgal altında bulunan İzmir'de de okul ve öğretmenlerin, durumu çok sıkıntılıydı. Yunan Fevkalade Komiserliği'nin İzmir ve yöresinde Türk ilkokullarının yönetimi ile ilgili olarak çıkardığı kararnamenin 14. maddesi, ilkokul öğretmenlerinin atamaları ve yer değiştirmeleri ile ilgiliydi. Bu maddeye göre Fevkalade Komiserlik istemedikçe hiçbir öğretmenin ataması yapılmayacak, yeri değiştirilmeyecekti. Yine İzmir'de kurulan Mahalli Yunan İdaresi, öğretmen aylıklarının önceden olduğu gibi mahalli idare tarafından verilmeyeceği kararını alması üzerine Türk okulları ve öğretmenler parasızlıktan çok zor duruma düşmüşlerdi. Okulların bir kısmına Yunanlılar tarafından el konulup kendi işleri için kullanılırken, birçok okulda Yunanlılar tarafından sebepsiz yere kapatılmıştı (Aslan, 2002, s.64-65).

Bu baskılar üzerine öğretmenler haklarını savunmak için bazı toplantılar düzenleyip, kararlar almışlarsa da, okulları kapatıldığı için maaşları kesilerek yokluğa ve açlığa mahkum edildiklerinden fazla etkili olamamışlardır.

Bütün bu baskılara rağmen, İstanbul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu Anadolu Hareketine bağlı kalmış ve hareketi desteklemişlerdir. Ege Bölgesinde ise İşgal Kuvvetleri'nin Türk eğitimini ortadan kaldırmak için her yola başvurmasına rağmen işgallere karşı bölgede direnme başlatacak olan örgüt (Reddi İlhak) bir okulda öğretmenlerin çabaları sonucunda kurulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduktan sonra ise öğretmenlere ve aydınlara, bazı isyan bölgelerinde isyancıları doğru yola getirmek için kurulan Nasihat Heyetleri'nde ve daha genel olarak halkı Milli Mücadele'nin amaçları hakkında aydınlatmaları amacıyla görevler verilmekle beraber, Kurtuluş Savaşı'nda bazı öğretmenlerin cepheye koşarak düşmanla mücadele ettikleri, bazılarının şehit düştükleri de görülmektedir. Özellikle 1921 başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar öğretmenlerden Kuva-yı Milliye hareketi içinde silahlı örgütlenme yapanlar ve mücadeleye katılanlar çoktur. Bazı yerlerde de öğretmenler gece asayiş için nöbet tutup, gündüz de derslerine gitmişlerdir. Ancak cephede fiilen çarpışan öğretmenler, gönüllü öğretmenlerdir. Çünkü TBMM, çıkardığı bir kanunla öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir (Akyüz, 2009, s. 318).

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde azınlık ve yabancı okullar eğitim ve öğretim faaliyetlerini tamamen farklı yönlelere kaydırarak bulundukları bölgelerde halkı kışkırtmak, işgal güçlerinin ve bağlı oldukları etnik topluluk ve ülkelerin propagandalarını yapmak, işgal kuvvetlerine istihbarat ve bilgi sağlamak ve kurtuluş savaşını baltalayarak Anadolu'yu parçalamak ana faaliyetleri haline gelmiştir.

Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti kurulması amaçlarını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı. Bu öğretmenler Rum din adamlarıyla el ele çalışarak tamamen yunan ordusunun ve devletinin emellerine hizmet ediyorlardı.

TBMM Hükümeti'nin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenler cezalandırılmış ve bazı bölgelerde de bu okullar Maarif Vekâleti'nce kapatılmıştır.

Özellikle Abdülhamit döneminde son derece güçlenen yabancı okullar ve azınlık okulları, Milli Mücadele döneminde artık kendi devletlerinin Türkiye'yi parçalamak için dayanacakları kültürel ve ekonomik ortamı hazırlamak için var güçleriyle çalışıyorlardı. Yabancı okullar ve öğretmenleri bu dönemde eylemlerini daha da şiddetli sürdürmüşlerdir. Özellikle Merzifon'daki Amerikan Koleji zikre değer. Bu okulun Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okulun haince eylemleri hükümete bildirdiği için öğretmen ve öğrenciler tarafından şehit edilmiştir.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'de şöyle der;

“Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dâhilinde tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu dâhili olduğu kadar harici bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstermeyecek bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etimi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz” (Yahya, 2009, s.322).

Mustafa Kemal Paşa da Milli Eğitim amaçlarını daha Milli Mücadele yıllarında ortaya koymuştur. 9 Mayıs 1920'de okunan İcra Vekilleri Heyeti programına bakıldığında, Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan Hükümet programlarında pek rastlanılmayan Milli Şuuru geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde kullanılan temel ilkelerin daha o zaman düşünüldüğü görülür (Karagözoğlu, 1985, s.196).

İcra Vekilleri Heyeti Programı'nda eğitim ve öğretimle ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Maarif işlerinde gayemiz; çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamıyla dini ve milli bir konuma getirmek ve onları hayat mücadelesinde başarılı kılacak, dayanaklarını kendi öz benliklerinde bulduracak, girişim gücü ve

kendilerine güven gibi karakter verecek, üretici bir fikir ve şuuru uyandıracak, yüksek bir düzeye ulaştırmak; resmi öğretim ve eğitimi, bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslar ve sağlık kuralları içerisinde yeniden düzenlemek ve programlarını iyileştirmek; milletin var oluş nedenine, coğrafi ve iklim şartlarına, tarihi ve toplumsal geleneklerimize uygun bilimsel ders kitapları meydana getirmek; halk kitlesinden sözleri toplayarak dilimizin sözlüğünü yapmak; bizde milli ruhu artıracak tarihi edebi ve sosyal eserleri bilgili ve yetenekli kimselere yazdırmak; eski milli eserlerimizi kayıtlara geçirmek ve korumak; batının ve doğunun ilmi ve fenni eserlerini dilimize çevirtmek kısaca bir milletin hayat ve varlığını korumak için en önemli etmen olan maarif işlerine özel bir dikkat ve çaba göstererek çalışmaktır” (TBMM ZC, Devre I, Cilt I, s. 241–242).

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, milli bir eğitimin tesisi için neler yapılması gerektiğini, öğretmenlerden ve yeni nesilden beklentilerini ve tavsiyelerini şöyle belirtmekteydi:

“...Bugün Ankara, Milli Türkiye’nin ‘Milli Eğitimi’ kuracak öğretmenler kongresinin toplanmasına sahne olmak üstünlüğü ile övünmektedir. Asırların yükü olduğu derin bir yönetim ihmalinin devlet yapısında meydana getirdiği yaraları tedaviye sarf edecek çabaların en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda bol bol harcamamız gerekir. “Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim usullerinin milletimizin geri kalma tarihinde en önemli bir etmen olduğu kanısındayım. Onun için bir milli eğitim programından söz ederken, varlığımızla hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkenlerden tamamen uzak milli özümüz ve tarihimizle orantılı bir kültür amaçlıyorum. Çünkü milletimizin dehasının tam gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Gelişigüzel bir yabancı kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (bilgi ve fikri üretim) zeminle orantılıdır. O zemin milletin seciyesidir.”

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara özellikle varlıklarıyla, haklarıyla, birlikleriyle çelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele gereği ve milli fikirleri tam özümseyerek her karşı fikirle şiddetle mücadele ve özveriyle savunma zorunluluğu öğretilmelidir...”

“İşte biz bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda sıradan yürümenin tarzı hakkında fikir alışverişinde bulunmayı değil, belki açıkladığım şartları taşıyan yeni bir sanat ve beceri yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için yol gösterici gibi kutsal bir hizmet bekliyoruz.

“...Gelecek için hazırlanan vatan evlatlarına, hiçbir zorluk karşısında geri çekilmeyerek büyük bir sabır ve dayanıklılıkla çalışmalarını ve eğitimdeki çocuklarımızın velilerine de yavrularının öğretimlerini tamamlamaları için özveride bulunmaktan çekinmemelerini öneririm. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar dayanıklı olduklarını tarih kanıtlamaktadır. Silah ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele

mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği gücü, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur...” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19–21).

Mustafa Kemal Paşa’nın, Türk Milleti’nin var oluş mücadelesi verdiği günlerde, eğitim öğretim faaliyetlerini dikkatle takip ettiğini, önemle üzerinde durduğu milli ve modern bir eğitim sistemi meydana getirmeye çalıştığını gösteren bir diğer örnek de 1 Mart 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açış konuşmasıdır. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir:

“...Efendiler, buraya kadar sözünü ettiğim hususlar milletin maddi kuvvetlerini geliştirme ve yükseltme önlemleridir. Ancak, insanlar yalnız maddi değil, özellikle bu maddi kuvvetlerde bulunan manevi kuvvetlerin etkisi altındadır. Milletler de böyledir. Manevi kuvvetler ise özellikle ilim ve irfan ile yüksek bir surette gelişir. Bu sebeple; hükümetin en verimli ve en önemli görevi maarif işleridir. Bu işlerde başarı sağlamak için öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü durumuyla sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen orantılı ve uyumlu olsun. Bunun için büyük, hayali ve karışık görüşlerden tamamen uzaklaşarak gerçeklere etkin bir şekilde bakmak ve el ile dokunmak gerekir. Girişilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden ortaya çıkar.

“Efendiler asırlardan beri milletimizi yöneten hükümetler, maarifin yayılması isteğini açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu isteklerine ulaşabilmek için doğu ve batıyı taklitten kurtulamadıklarından sonuçta milletin cehaletten kurtulmamasına sebep olmuşlardır. Bu üzücü gerçek karşısında, bizim izlemeye mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin temel esasları şöyle olmalıdır: Demıştim ki; bu ülkenin asıl sahibi ve toplumumuzun temel unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarifin nurundan yoksun bırakılmıştır. Bu yüzden bizim izleyeceğimiz maarif siyasetinin temeli, önce var olan cehaleti ortadan kaldırmaktır.

“...Bir taraftan cehaletle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını, sosyal ve iktisadi hayatın doğrudan etkili ve yararlı bir unsuru kılabilmek için gerekli olan ilk bilgileri uygulamalı bir tarzda vermek maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

“...Maarif Vekâletimiz 1921 yılında maarif durumumuzu bu görüşlere yönlendirmeye çalışmıştır. Vekâlet, gelecekteki icraat ve uygulamalarına esas olacak programları hazırlayıp ve yüce meclise sundukça bunların açıkladığım yaklaşıma uygun olarak kanunlaşıp, yürürlüğe konacağına ümidim tamdır...” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.244–246).

Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde ve Cumhuriyet Dönemi başlangıcında bu amaç ve ilkeleri gerçekleştirmek hiç de kolay olmamıştır. Zira Cumhuriyet kurulduğunda devralınan miras son derece olumsuzdu. Ekonomik kaynakların önemli bir bölümü kullanılmayacak durumdaydı. Zaferin getirdiği milli gurura rağmen yorgunluk had safhada, elde bulunan kurum ve işletmeler verimsiz, teknik elemanlar yetersizdi. Ülkenin atılım yapmasına müsait olmayan yasa ve kanunlar yöneticileri zor durumda bırakıyordu. Ayrıca toplumda yeni düşünce ve atılımlara müsait olmayan düşünce biçimi mevcuttu. Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması önemli oranda bir iç muhalefet ve meclis muhalefetini doğurmuştu. Dışarıda batı dünyasıyla önemli sorunlar Lozan'ın imzalanmasına rağmen devam ediyordu. Özellikle İngiltere'nin başını çektiği Batı Avrupa Türkiye'ye karşı ön yargılıydı. Türkiye ile ilgili her meseleyi Türkiye'nin aleyhine kullanma geleneği sürmekteydi. Bu ortam içinde Mustafa Kemal Paşa ve diğer yöneticiler yoğun iç ve dış gündemle meşgul olmak zorunda kaldılar. Cumhuriyet'in ideallerini gerçekleştirecek kalifiye elemanların önemli bir bölümünün savaşlarda kaybedilmiş olması, diğer bir olumsuzluktu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki yeni Türk devleti, eğitimin önemini kavrayarak, temel sorunlara neşter atmışlardır. Zira eğitim ve öğretim kurumları Cumhuriyetin ideallerini gerçekleştirmekten uzak ve çağdışı bir yapı arz ediyordu. Halkın %90'dan fazlası okuma yazma bilmemekte, bilenler de teknik ve modern bir eğitimden ziyade geleneksel eğitim kurumlarından yetişmişlerdi. Bu nedenle başlangıçtan itibaren kurtuluş savaşı döneminde dahi eğitim faaliyetlerine önem ve hız verilmiş ve kurulan yeni Türk devletinin dinamik temelleri eğitim ve bilim üzerine şekillendirilmeye çalışılmıştır.

2.2- HAZIRLIK (KURTULUŞ SAVAŞI) DÖNEMİ EĞİTİM TEŞKİLATI

Kurtuluş Savaşı yıllarında iki eğitim bakanlığı vardı. Ankara'da TBMM Hükümetinin Maarif Vekâleti, İstanbul'da Osmanlı Hükümetinin Maarif Nezareti. 23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan sonra Hükümetin 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı Yasa'sı ile İcra Vekilleri Heyetinin (Bakanlar Kurulu) on bir vekâletinden biri olarak "Maarif Vekâleti" örgütlenmiştir. 1920 yılında Maarif Vekâleti;

1. Program Heyeti,

2. İlk Tedrisat Dairesi,
3. Orta Tedrisat Müdürlüğü,
4. Hars (Kültür) Müdürlüğü,
5. Sicil ve İstatistik Müdürlüğü,

olmak üzere beş birimden oluşmuştur. Bu yapılanmaya bakılınca; danışma birimi(program heyeti), asıl hizmet birimleri (Tedrisat Daireleri ve Hars Müdürlüğü), ve tek yardımcı hizmet birimi olarak Sicil ve İstatistik Müdürlüğü (personel işleri)görülmektedir.

Tablo 2.1: Birinci Dönem TBMM’ inde (1920–1923) görev yapan Maarif Vekilleri

MAARİF VEKİLİNİN İSMİ	GÖREVE GELDİĞİ TARİH	MEMLEKETİ
Rıza Nur Bey	4.5.1920	Sinop
Hamdullah Suphi Bey	16.12.1920	Antalya
Hamdullah Suphi Bey	19.5.1921(İkinci Kez)	Antalya
Vehbi Bey	12.7.1922	Karesi
İsmail Safa Rey	6.11.1922	Mersin
İsmail Safa Rey	14. 8. 1923(İkinci Kez)	Adana
İsmail Safa Bey	30.10.1923(Üçüncü Kez)	

Kaynak: (TBMM ZC, 1940–1960, Devre: I, Cilt: I, s.202–203)

Tablo 2.2: İstanbul Hükümeti’ne bağlı Kurtuluş Savaşı Dönemi Maarif Nazırları

ALİ KEMAL	MART – MAYIS 1919
SAİT	Mayıs 1919- Mart 1920
ADURRAHMAN ŞEREF	Mart – Nisan 1920
RUMBEYOĞLU FAHRETTİN	Nisan – Temmuz 1920
HADİ PAŞA	Temmuz – Ekim 1920
SAİT	Ağustos 1921 – Ekim 1922

Kaynak: (Akyüz, 2009, s.320)

1 Kasım 1922’de Saltanat’ın kaldırılmasıyla Maarif Nezareti tarihe karışmıştır.1923 yılında İstanbul’da bulunan Maarif Nezareti kapanmasıyla, İ. Safa Bey’in Bakanlığı sırasında Maarif Vekâleti Merkez örgütü genişletilip, geliştirilmiştir. Bu örgütlenmede Fransa ve İspanya Merkezî Eğitim Örgütü esas alınarak ilmî ve idarî bölümlere yer veriliyordu. Maarif Vekâleti örgütü genişletilerek on bir birim olarak yeniden düzenlenmiştir. Merkez Örgütü bu geliştirmeye şu birimlere kavuşmuştur: Müsteşarlık, Yüksek Öğretim Dairesi, Teftiş Heyeti, Telif ve Tercüme Dairesi, Özel Kalem ve Evrak Dairesi. Böylece danışma asıl hizmet ve yardımcı birimlerin oluştuğu görülmektedir (Unat, 1964, s.26).

Taşra Örgütü de Maarif Müdürlükleri ve Maarif Memurlukları olarak düzenlenmiştir. Bilimsel örgütlenme, Osmanlı Eğitim Sistemi’ndeki Meclis-i Maarif-i Kebir gibi bir kurul idi. 30 üyeden oluşan kurul, yılda iki ay toplanacaktı. Fransa’da 50 üyeli, İspanya’da 70 üyeli, aynı tarzda eğitim kurulları vardı.

İdari kısımda ise, İlk ve Ortaöğretimde genel müdürlükler kuruluyor; Yükseköğretim de bir müdürlük şeklinde örgütleniyordu. Bunun yanı sıra Heyet-i Teftişîye, İstatistik (İhsaiyat) Müdürlüğü, Hars ve Sanayi Dairesi de kuruluyordu.

İstanbul Maarif Nezareti’nin İstanbul dışındaki okullar üzerinde herhangi bir etkinliği yoktu; hatta İstanbul öğretmenlerini bile kontrol altında tutamıyordu. Ama genelgeler, okul programları ve öğretim araç-gereçleri yollamaktan da geri kalmıyordu. İlk ve Ortaokul programlarına üretim gücünü artırıcı “amelî ve hayatî dersler” konuyor, “âyânî ve hayatî” bir öğretim için okullara malzeme gönderiyordu.

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti’ne bağlı yerlerde 1920’de, İlk Orta ve Lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci öğretmen bulunduğu dair kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarına ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 İlkokul (bunlardan 682’si, yani %20 si kapalı), 3316 Öğretmen (1511’i Muallim Mektebi çıkışlı değil), tam devreli 5 Sultani (İlk Orta Lise 12 yıllık), 32 İdadi (9 Yıllık), 13 Muallim Mektebi (İlkokul sonrası 5 yıllık) vardı. Ayrıca bu okulların ne kadarının köylerde olduğuna dair kayıt yoktur (Sakaoğlu, 1992, s.14).

Öte yandan Yunanlıların Anadolu'ya tayin ettikleri Eğitim Genel Müdürü de, verdiği bir emirle, işgal altındaki yerlerin bütün okullarını Yunan hükümetine bağlamış ve bir genelge yayınlayarak Ege Bölgesi'ndeki okulların kendi yönetiminde olduğunu genelgeyle ilan etmişti.

Bunlara karşılık Ankara Maarif Vekâleti, zaten kendilerini desteklemekte olan Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak Anadolu eğitimini Ankara'ya yöneltmeye çalışıyordu. 1920 Temmuzunda Ankara'da bir "Muallime ve Muallimler Cemiyeti" kuruluyor; Hacı Bayram Camiinde bakanların da davetli olduğu bir mevlit töreni ile çalışmalarına başlıyordu. Bu dernek, 7 Mayıs 1921'de "Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği" adını alıp Bakanlığın da desteğiyle geniş bir örgütlenmeye gidiyordu.

Ankara Maarif Vekâleti, Vilayet ve Mutasarrıflık'lara gönderdiği bir genelge ile İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kânunu'nun 10. maddesine göre idadi öğretmen ve görevlilerinin atama ve görevden alma hakkının Bakanlığa ait olduğunu; bu nedenle şu andaki İdadi Öğretmen ve görevlilerinin sicillerinin ve numaralarının Bakanlığa gönderilerek onaylatılmasını, yeni öğretmenlerin Maarif Vekâleti'nden istenmesini bildiriyordu. Böylece Vekâlet hem merkezde bir sicil oluşturma hazırlıklarına girişiyor, hem de artık atama yapabilecek duruma geldiğini gösteriyordu.

1921 yılı ortalarında Vekâlet, İlk ve Ortaöğretim hakkında bir yasa tasarısı hazırlamıştı. Bu tasarıya göre;

— İlkokullar altı yıldan dört yıla indirilecekti. Dördüncü yıldan sonra bir yıl da isteğe bağlı öğretim yapılacaktı. Ayrıca ihtiyaçlara göre yeni bir ilkokul programı yapılacaktı.

— Köy bünyeli işçi mektepleri kurulacaktı.

— Ortaöğretim de İlköğretim gibi dört yıl olacaktı. Bunun üç yılı genel öğretim, bir yıl da meslekî öğretime ayrılacaktı.

1922 yılı sonlarında İstanbul'daki eski Osmanlı yönetimine ait bütün Nezaretler ilga ediliyor, bütün okullar korunarak kendi ilgili oldukları Vekâletlere bağlanıyor; Maarif Vekâleti'nin İstanbul Örgütü kuruluyordu. Zaten daha önce Vekâlet, Almanya'da öğretimde bulunan ve gönderildiği İstanbul Hükümeti'nce ödenekleri kesilen öğrencilerin de harcamalarını üzerine alarak, kendini hemen her alanda kabul ettiriyordu.

Bu arada Maarif Vekâleti'nin öğretmen örgütü, "Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği" adını alarak bütün Türkiye'deki öğretmenlere bildiriler yayınlarken, İstanbul'daki öğretmen örgütleri "Muallimin Cemiyeti" ve "Mekâtib-i İptidaiye Muallimleri Cemiyeti" Nezaret'i çoktan terk etmişler, sorunlarını Ankara'daki Maarif Vekâleti'ne bildiriyorlardı.

1923 başından itibaren İstanbul'daki eski yönetimin artıkları, Ankara'nın yaptığı hareketleri çeşitli yönlerden eleştirmeye başlamışlardır. Eğitim alanında da İstanbul Muallimler Cemiyeti yedi sekiz maddelik bir kararlar demetini Maarif Vekâleti'ne göndermiş, Anadolu öğretmenlerinin kayırıldığını iddia etmişlerdir. Bakan ise bunların asılsız olduğunu, İstanbul eğitim bütçesinin Anadolu'nun iki katı olduğunu bildirmiştir, ama buna rağmen eleştiriler durmamıştır.

İstanbul Muallime ve Muallimler Cemiyeti'nin yıllık kongresinde Anadolu ve İstanbul ayrılığından ve düşmanlığından söz edilmiştir. Bunun, cehlin ilme karşı düşmanlığına benzediğini iddia etmişlerdir. Bunlara karşı ise Bakanlık, rakamlarla Anadolu'nun İstanbul lehine fedakârlık yaptığını açıklamış, Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri de İstanbul'a karşı sert tepkiler göstermişlerdir.

2.3- RIZA NUR BEY'İN BAKANLIĞI

Dr. Rıza Nur, 30 Ağustos 1879 yılında da Sinop'ta doğmuştur. Babasının adı İmamoğlu Zeki'dir. Annesinin adı ise kayıtlarda bulunamamıştır. Bu arada Rıza Nur'un kendisi tarafından TBMM'ye verilmiş bulunan özgeçmiş bildiriminde annesinin adı bölümü boş bırakılmıştır (Başar, 2004, s.59). Dr. Rıza Nur, ilk ve orta öğrenimini Sinop'ta tamamlamıştır. İstanbul'a gelerek Soğukçeşme Askeri

Rüştiyesi'ne girdi. Sonra Tıbbiye İdadisi'ni (Tıp Lisesi) tamamladıktan sonra 1895 yılında Mektebi-i Tıbbiye-i Şahane'ye (Askeri Tıp Okulu) girmiş, 6 yıl süren bir öğrenimden sonra Tabip Yüzbaşı rütbesiyle 1901 yılında Gülhane Hastanesinde (Askeri Tıp Akademisi) Alman hocalar gözetiminde staj yapmıştır. Burada Alman hocaların ilgisini çekerek asistan olmuştur. Önce Prof. Dr. Deike Paşa'nın yanında çalıştı, sonra cerrahi kısmına geçti. Prof. Dr. Wietin Paşa'nın yanında çalışarak operatör oldu. Bu arada fenni sünnet usul ve aletlerini anlatan özgün bir kitap yazdı. Önce Padişah'a sunulan kitap, daha sonra yayımlandı ve Prof. Wieting tarafından bir kısmı Almancaya çevrildi. Gülhane Hastanesinden Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesinde Fenni Cerrahi Ortopedi Öğretim Görevliliği'ne askeri rütbesi binbaşılığa yükseltilerek atanmıştır.

Dr. Rıza Nur, Tabip Binbaşı olarak İşkodra'da, bir defa da eski Sırp sınırı olan Ziftçe'de, Bakteriyoloji ve Kimya tahlilatıyla görevlendirilmiştir. Ardından bir süre Beyrut'taki Amerikan Tıp Fakültesinde ve Şam Mektebinde (Tıp Fakültesi) yapılmakta olan sınavlarda ayırtman (mümeyyiz) olarak görevlendirilmiştir.

Dr. Rıza Nur hekimlik görevini sürdürürken, siyasetle de ilgilenmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası'na girmiş, İkinci Meşrutiyet ilanından sonra kurulmuş bulunan Osmanlı Mebussan Meclisi'ne Sinop Mebusu seçilerek katılmıştır. Bu arada bazı Mebus arkadaşlarıyla 14 Eylül 1908 tarihinde kurulmuş bulunan “ Osmanlı Ahrar Fırkası'na” geçmiştir (Başar, 2004, s.59).

İttihatçılara yönelik ağır muhalefeti sebebiyle Profesörlük yaptığı Askeri Tıbbiye'deki görevinden alındı. Daha sonra, Binbaşı rütbeleri de söküldü. Eleştirilerini keskin bir dille sürdürmesi üzerine üç ay hapis yattı ve Bekirağa Bölüğü'nde idamını beklerken Cemal Paşa'nın emriyle sürgüne gönderildi. 8 yıllık sürgünden sonra ancak Mütareke döneminde İstanbul'a dönebildi. 1920'ye kadar kaldığı Mısır'da Cemiyet-i Hafiye ve Türkiye'nin Tarik-i Selameti (Türkiye'nin Kurtuluş Yolu) adlı eserlerini kaleme aldı. Balkan Savaşı'na da katıldığı bilgisi yer almaktadır.

Ankara'da kurulan ilk TBMM'ne yine Sinop mebusu olarak katılan Dr. Rıza Nur, teşkil edilmiş bulunan İcra Vekilleri Heyeti'nde ilk Maarif Vekili olmuştur. 1920'de

Sovyetler Birliği ile dostluk ve yardım antlaşması yapmak üzere Moskova'ya gönderilen heyete delege olarak katılmış ve bu görevi nedeniyle Maarif Vekilliği'nden ayrılmıştır. Çiçerin ve Stalin ile görüştü. TBMM Hükümeti adına Moskova Antlaşması'nı Ali Fuat Paşa ve Yusuf Kemal Tengirşenk ile birlikte imzaladı.

Daha sonra yurda dönmüş ve Fevzi Paşa'nın (Çakmak) ikinci kabinesinde bu sefer Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili olmuştur. Sakarya Meydan Savaşı'na Doktor olarak fiilen katıldı. Dr. Rıza Nur, Türkiye ile Afganistan muahedesinin imzalanmasında, imza yetkisine sahip Türk delegesi olarak da bulunduktan sonra, Ukrayna ve Moskova'ya gönderilmiş delegelere başkanlık yapmıştır.

Dr. Rıza Nur, çeşitli zamanlarda Hariciye Vekâleti vekilliği de yapmıştır. Onun en önemli görevlerinden biri Lozan Konferansı'na ikinci delege olarak katılmasıdır. Bundan sonra da Türkiye-Lehistan, Türkiye-Amerikan Antlaşmalarının imzalanmasında da delegelik yapmıştır. 2. Dönemde yeniden Sinop Milletvekili olarak Meclis'te yer aldı. 14 cilt tutan Türk Tarihi'ni bu sıralarda yazdı. 1926'da Sinop'ta bir kütüphane kurarak, gelir kaynakları ile birlikte kamuya vakfetti.

Mustafa Kemal Paşa ile arası açılan Dr. Rıza Nur, Milletvekili olduğu halde, İzmir suikastına karışanların yakalanıp idam edilmeleri ve bunların kendisi gibi muhalif kimseler olmaları sebebiyle yurdu terk etmiştir. 1926 yılında kitabında belirttiği bu gibi kuşku ve korkular nedeniyle Fransa'ya gitti ve Paris'e yerleşti. Daha sonra oradan Mısır'a geçti. İskenderiye'de bu kez 12 yıl süren bir gurbet dönemi yaşadı. Bu arada "Türkbilik Revüsü" adlı yıllık bir Türkoloji dergisini yayınladı. Leiden'de toplanan Şarkiyatçılar Kongresinde Reşit Saffet'le birlikte Türkiye'yi temsil etti. Öğrenciliğinden beri hayranı olduğu Namık Kemal üzerine 720 sayfalık bir inceleme yazdı. 1938 yılında, Atatürk öldükten sonra Türkiye'ye dönen Dr. Rıza Nur, vefat edene kadar İstanbul, Taksim'de kiraladığı 3 odalı bir apartman dairesinde yaşamıştır. Burası aynı zamanda Tanrıdağ Dergisi'nin de idarehanesi olmuştur. Dr. Rıza Nur İstanbul'da 8 Eylül 1942'de öldü. Bırakmış olduğu vasiyetnamede

malvarlığından Sinop'taki kâgir evini ve burada bulunan kütüphanesini, bazı değerli eşyalarını Milli Eğitim Bakanlığı'na bağışlamıştır.

2.3.1- Dr. Rıza Nur'un Maarif Vekilliği Döneminde Türkiye'nin Eğitimin Problemleri

6 Mayıs 1920'de TBMM'nin ilk Maarif Vekilliğine Rıza Nur Bey, Meclisçe seçilmiştir. İstanbul'da "Maarif-i Umumiye Nezareti", diğeri Ankara'da "Maarif Vekâleti" olmak üzere, iki idarî teşkilât mevcuttu.

Yeni Türkiye kurulurken ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal şartlar son derece elverişsizdi. Türk toplumu, 11 yıl süren ağır savaşlardan çıkmış, fakat yeni bir savaşın içine girmişti. Bu savaşlarda topraklarının 2/3'ü savaş alanları olmuş, birçok yer yanmış yıkılmıştı. Nüfusunun 1/5'ini yani yaklaşık 3 milyonunu savaşlarda kaybetmişti. Ülkenin büyük fedakârlıklarla yetiştirmiş olduğu nitelikli insan gücü bu savaşlarda yok olmuştu. Öğretmen, Hekim, Eczacı, Mühendis, Mimar, Hukukçu, özetle yüksekokul çıkışlı insanlar parmakla gösterilecek kadar az kalmıştı. Hatta Duvarcı, Marangoz, Nalbant, Terzi gibi sanatkârlar da kalmamıştı. En önemlisi de devletin otoritesi ve kurumları tahrip olmuştu. İşte bu şartlar içinde Türk Milleti, yaşlısıyla genciyle kendini yeniden bir ölüm kalım savaşı içinde bulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat, Mutlakiyet, Meşrutiyet Devirleri'nde eğitim giderleri ve öğretmenlerin maaşları iki kaynaktan karşılanıyordu. Bu kaynakların birincisi devletin bütçesi (muvazene-i umumiye), diğeri de illerin hususi bütçeleriydi. Maarif Nezareti'nin giderleri, Darülfünun ve ona bağlı kuruluşların yüksekokulların, orta dereceli okulların (Sultanilerin) giderleri de devlet bütçesinden karşılanmakta idi. Vilayetteki İlkokul'ların, İdadi'lerin, Darülmualimin'lerin her türlü giderleri ise hususi bütçeden karşılanmakta idi. Meşrutiyet Dönemi'nde çıkarılmış bulunan "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat'ın 67. maddesine göre 12 çeşit harcama kaleminin İl Özel İdareleri'nin bütçelerinden karşılanacağı hükme bağlanmıştı (Başar, 2004, s.62).

İdare-i Hususiye-i Vilâyet Kânunu'na göre, her Vilâyet'in tahsildarları halktan vergi toplarlar ve kendi sınırları içinde çalışan memurlara verirlerdi. Bu arada halktan toplanan vergiler arasında “Hisse-i Maarif” adıyla önemli bir vergi de vardı ve bununla İlkokul, Öğretmen Okulu ve İdadi Öğretmenleri'nin maaşları verilecekti. Bu sistem, savaş dolayısıyla tamamen aksamaya başlamıştı. Öyle ki, 1920 Türkiye'sinin en önemli eğitim sorunu, bu öğretmenlerin maaşı oldu. Öğretmenler dört-beş ay, hattâ daha fazla süre maaş alamıyorlar, geçinmek için ev eşyalarını satıyorlar, borç içinde, bunılıyorlar; birçoğu meslekten ayrılıp Polis, Jandarma, Kâtip oluyorlardı. Okullar ya öğretmenlerin grevi yüzünden ya da Vilâyet İdare Meclisleri'nce kapatılıyordu (Ergün, 1982, s.13–14).

Bu sistem uzun yıllar başarıyla yürütülmüştü. Ancak savaşın başlaması, Vilayet'lerin gelirlerini sağlamada güçlkle karşılaşmaları, halktan vergilerin düzenli olarak toplanamamasına neden olmuş, bu yüzden harcamalarında kısıntıya giden Vilayet'ler eğitim kurumlarının ödeneklerini verememeye başlamışlardı. İşte bu durum taşradaki en önemli eğitim problemini oluşturmaktaydı.

Başlangıçta Rıza Nur Bey'in Maarif Vekilliği döneminde TBMM'nin uğraştığı başlıca eğitim sorunu bu oldu. Birçok Milletvekili, bölgelerindeki öğretmenlerin aylarca maaş alamadıklarını; bu okulları bakanlığın açmasını ve öğretmenlerin maaşlarının Devlet genel bütçesinden verilmesini konuşmalarıyla, önergeleriyle sürekli talep ediyorlardı. Siverek Vekili Mustafa Lütfi Bey, Maarif Vekili'ne yönelttiği bir soruyla öğretmenlerin maaşlarının neden verilmediğini öğrenmek istemişti. Bu soruya cevap veren Dr. Rıza Nur, sorunun yalnız Siverek'te değil ülkenin genelinde olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymuş, çözümü konusunda vekâletin çaresizliğini dile getirmeye çalışmıştı. Dr. Rıza Nur şöyle demişti;

“...Bendeniz meseleyi münferit olarak almak istemiyorum. Yalnız Siverek Elaziz için değil, bu babda kendimi bütün Türkiye için istihza altında vazediyorum... Bendeniz, Maarif umurunu rüyet başladığım günden beri birtakım meseleler karşısında bulundum ve bu mühim meseleler ve mudil meseleler arasında da muallimlerin maaş alamaması meselesini çok mühim buluyorum. Çünkü muallimler maaşlarını alamazlarsa, memlekette umuru maarif layıkıyla tedvir edilemez. Bu bir

emdi tabiidir... Şimdiye kadar memuriyetim esnasında muallimlerin şikâyet ve tazallümatını havi birçok evrak aldım. Telgraflar, tahrirat, istida, ...Maarif Vekâleti'ne bunlar geldiği gibi aynı zamanda Meclis-i âliniz riyasetine de gelmiştir. Ve onlar da Maarif Vekâleti'ne irsal edilmiştir. Eğer bu iştikaları ve tazallünameleri arz için şu masa üzerine getirseydim, masanın üzerinde büyük bir kütle görecektiniz... Çarşamba umum mekatibi iptidaiyesi namına gelen bir istidada şöyle deniliyor: Beş aylık acı bir yoksulluğun metabi maddiye ve maneviyesine tahammül edemeyerek kiraren Canik Mutasarrıflığına, Maarif Müdürlüğüne, kazamız Kaymakamlığına müracaat ettik. Biz mağdur Mekatibi İptidaiye Muallime ve Muallimlerine acıyan merhamet eden olmadığından bazı güzide arkadaşlarımız terki vazife, tednili meslek ettiler. Bir kısmımız ömrümüzü muallimlikten ifna ettiğimizden, en ziyade sevdiğimiz vazifemizi terk edemedik. Bakır, kilim, yorgan, gömleğimize varıncaya kadar senelerce didinerek elde ettiğimiz evlerimizin eşyasını satıp, sabır ve sebata gayret ettik ise de zaruret ve sefaletimiz son dereceye vardığından tahammülümüz kalmadı..."(TBMM ZC, 17.07.1920, s.317)

Bunun üzerine Mecliste bir açıklama yapan Rıza Nur Bey, Vekâlet'in öncelikle bu soruna çare arayacağını ifade etmiştir. Taşradaki ilkokul öğretmenlerinin neden maaş alamadıklarını inceleyen Rıza Nur, bunun belli başlı nedenlerini TBMM'de şu şekilde dile getirmişti:

- “1-Bazı yerlerdeki il hususi bütçeleri yeterli değildir,
- 2-Bazı yerlerdeki maliye memurları öğretmenlerin maaşlarını kasten vermemektedirler,
- 3-Bazı yerlerde toplanan eğitim payı (vilayet gelirleri içinden eğitime ayrılması zorunlu olan % 10'lar) kasıtlı olarak başka alanlarda kullanılmaktadır,
- 4-Bazı yerlerdeki Hisse-i Maarif toplanamamaktadır,
- 5-İdare-i hususiyelerin gelirleri ancak diğer kamu görevlilerinin maaşlarına yetmektedir ” (TBMM ZC, 17.07.1920, s.317).

Maarif Vekili'nin saptamış olduğu bu nedenler, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin adeta durmasına yol açmıştı.

Anakara'da TBMM'nin açılmasından sonra oluşturulmaya çalışılan Milli Hükümet işe yarar ne kadar bina bulmuşsa oraya yerleşmeye çalışmıştı. Bu binaların büyük bir bölümünün okul olması, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin adeta durmasına yol açmıştı. Bu nedenle TBMM'ye gelen eğitim sorunlarından biri de bu sorun olmuştur. Sorunla ilgili olarak Vekil Dr. Rıza Nur, Şu şekilde açıklama yapmıştı:

“...İkinci tarizleri efendim, Darülmualimin binasını bizim Maarif Dairesi işgal ederek mektebin açılabilmesi. Hâlbuki efendiler, Maarif Dairesi oraya geçmekle bir zarar vermezdi. ...Mektep yalnız bundan dolayı açılabilir değil. Muvazenei hususiye tahsisat vermiyordu... Sonra efendim, yalnız Maarif Dairesi değil, Sulh Mahkemesi orada, bilmem ne orada, biz bir taraftan çıkarmaya çalıştık, diğer taraftan haberimiz yokken gelmiş birisi levha asmış, işgal etmiş...”(TBMM ZC, 19.10. 1920, s.98).

Vekilin sözlerinden de anlaşılacağı gibi Ankara Öğretmen Okulu binası, Devlet daireleri tarafından işgal edildiği için bir türlü öğretime başlayamamış. Vekâletin bunları çıkarma girişimi de sonuçsuz kalmıştır. Bu durum dönemin şartlarının olumsuzluğunun en güzel kanıtlarından birisidir.

Dr. Rıza Nur’un Maarif Vekilliği döneminde çalışmaları olumsuz yönde etkileyen bir diğer sorunda eleman yetersizliği olmuştur. Ülkenin beyin gücünün önemli bir bölümünün savaş alanlarında şehit olması, bu sorunun en önemli sebebiydi. Geriye kalan bir avuç yetişmiş eleman da İstanbul’daydı ve henüz Ankara’ya geçememişlerdi. Bu nedenle TBMM’deki oturumların tutanakları öğretmenlere tutturulmaktaydı (TBMM ZC, 04.10. 1920, s.480).

Bunun yanı sıra TBMM’deki Mebus’ların altlarındaki sıra ve önlerindeki masalar da okullardan getirilmişti. Milli Hükümet’in merkezinde durum bu haldeyken taşradaki okulların durumu daha da kötüydü. Özellikle ödenek yokluğu yüzünden öğretmenler aylarca maaşlarını alamamakta ve bu nedenle de birçoğu meslekten ayrılmaktaydı.

Maarif Vekâleti’nin öğretmen bulmakta karşılaştığı sorunun bir nedeni de öğretmenlerin askere alınmasından kaynaklanmıştır. Bu sorunla ilgili olarak TBMM’de daha sonra Maarif Vekilliği yapmış olan Karesi Mebusu Vehbi Bey, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir.

“... Memlekette düşmanla nasıl çarpışıyorsak, cehaletle de öyle mücadele etmek bize borçtur. Memlekette muallimlik mesleği henüz takarrür edememiş, himaye görmemiş, bir ruşeyn (oluşum) halinde bulunuyor. Bunu seferberlik imha etti. Eğer yine henüz ihtiyaç olmadan onları rast gele imha edecek olursak, doğru bir harekette bulunmuş olmayız...”(TBMM ZC, 25.11.1920, s.27).

Bursa mebusu Muhittin Bey’de öğretmenlerin sayısının az olduğunu, ülkenin eğitim açısından durumunun iyi olmadığını belirttikten sonra, öğretmen okulu öğrencilerinin

ihtiyaç ortaya çıkıncaya kadar askerlik hizmetinden muaf tutulmalarını istemişti (TBMM ZC, , 25.11. 1920, s.27).

TBMM’de daha sonra yapılan görüşmelerde öne sürülen görüşlerin ışığında düşmanla savaşta şiddetle askere ihtiyaç duyulmasına karşın öğretmenler ve öğretmen okulu öğrencileri askerlikten muaf tutulmalarına ilişkin kanun kabul edilmiştir. Bu da TBMM’nin dönemin olumsuz ve ağır şartlarına karşın eğitime ve günün ve geleceğin eğitim ordusuna ne denli önem verdiğinin açık kanıtını oluşturmaktadır.

1920’lerin Türk eğitiminde yaygın bir başka rahatsızlık da “mektep lağvı hastalığı” idi, İlkokullar, ilk öğretmen okulları ve idadiler İdare-i Hususiye’ye bağlı idi; harcamalarını da vilâyet karşılıyordu. Bu okulların öğretim ve yönetimi ise Maarif Vekâleti’ne bağlı idi. Bu yüzden bazen vali ve vilâyet meclisleri, bazen da halk, harcamalarını karşılayamayacakları okulları kapatıyorlardı (Ergün, 1982, s.14).

Vekâletin bu konudaki çaresizliğini Dr. Rıza Nur TBMM’de şu şekilde dile getirmişti:

“...bugün yalnız Ankara’da değil, birçok yerlerde mateessüf mektep lağvı, böyle mektep lağvı hastalığı vukubulmuş, kimi yerlerde Darülmullimini, kimi yerde İdadi mektebini, bilmem Sultaniyi lağvedip duruyorlar. Bunu bazen Vali yapıyor, bazen ahali istiyor, yaptırıyor. Yani maarife bir salgın gelmiş, bu müstevli bir hastalık efendim, maarifi kırıp geçirip duruyor...”(TBMM ZC, 14.07.1920, s.283).

Maarif Vekâleti de merkezde ve tüm yurttta sağlam bir teşkilât kuramadığından, önemli bocalamalar geçiriyordu. Esasen o sırada, bu konuda TBMM de kararsızdır. Bazı milletvekilleri azınlıkların örnek alınarak bu işin, toplumlara bırakılmasını isteyip bu hususta yasa tasarıları bile hazırlıyorlar; Maarif Encümeni de “maarif-i ibtidaiyenin halkın eline tevdiini” uygun görüyordu. Rıza Nur Bey ise bunlara karşı çıkıyor, okullar halkın eline bırakılırsa hepsinin kapanacağından korktuğunu belirterek şöyle diyordu: “Maarifimiz âdeta bir harabe zardır ve orada müteferrik kalmış bir iki muallim de baykuş gibi ötüp duruyorlar” (Ergün, 1997, s.14 - 15).

Eğitim işinde halk ile hükümetin ortasının bulunması gerektiği belirten bakan, bu hususta bir de “Tedrisat-ı İbtidaiye Kânunu” hazırladığını söylüyordu.

Fevzi Paşa’nın (Çakmak) Başvekilliğini yaptığı ilk kabinenin programı, Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekili Dr. Rıza Nur tarafından TBMM’de okunmuştur. Rıza Nur Bey Maarif Vekili seçildikten üç gün sonra okunacak hükümet programına eğitimle ilgili konuları katabilmek için, Ankara Maarif Müdürlüğü’nden çağırdığı bir tek kâtiple çalışarak yeni halk hükümetinin eğitim stratejisini belirledi;

1-Türk Eğitimi bir yandan milli diğer yandan dini hale getirilecekti.

2-Eğitim Türk çocuklarına hayat kavgasında başarılı kılacak kuvvetleri, dayanakları kendi varlıklarında bulduracak güç, girişim, kendine güven gibi nitelikler verecek, onlarda üretici düşünce ve bilinç uyandıracaktır.

3- Öğretim tüm okullarda çağın bilimsel ve sağlık kurallarına uygun olarak yeniden düzenlenecek, buna uygun programlar geliştirilecektir.

4- Ders kitapları milletin doğasına, ülkenin coğrafi ve iklim koşullarına, tarihsel ve toplumsal geleneklerine uygun bilimsel nitelikte olacak, bu doğrultuda yazdırılacaktır.

5- Halk kitlesinden yaşayan Türkçe sözcükler toplanarak, dilimizin büyük bir sözlüğü meydana getirilecektir.

6- Milli ruhu geliştirecek tarihsel, toplumsal ve edebi eserler uzmanlarına yazdırılacaktır.

7- Eski eserleri kütüğe geçirmek ve korumak için gerekli önlemler alınacaktır.

8- Özetle milletin hayatını ve varlığını korumak için en gerekli ve önemli etken olan milli eğitim işlerine özel bir çaba ile eğilinecektir. Günün şartları gereği (o gün için)

öncelikle mevcut okulların iyi yönetilmesine çalışılacaktır (TBMM ZC, 09.05. 1920, s.241-242).

Dr. Rıza Nur bir yandan da Bakanlığın merkez teşkilatını kurabilmek için çalışmalar yapmıştır. Ankara'daki Darümuallimin binasının bir bölümünde kurmaya çalıştığı merkez teşkilatı ile ilgili olarak TBMM'de üyelere şu açıklamada bulunmuştu:

“...Efendiler, bir kadro tertip ettim. Maarifin merkez teşkilatını ikmal ettim. Hatta bütçesini de yaptım. Teşkilatı, Heyet-i Vekiliye takdim ettiğim gibi, bütçesini Maliye Vekâletine verdim. Oradan getirebilirsiniz. Ben ne kalem-i mahsus bıraktım, müsteşar yoktur. Belki İstanbul'da 200 kadar kimseden müteşekkil olan Maarif Heyet-i Merkeziyesi'nin yerine üç heyeti fenniyyeden mürekkep ve yirmi birer kişiden ibaret olan bir heyet teşkil ettim. Bu günlerde 21 kişiden altısını da tayin etmedim. 15 kişi ile idare ediyorum. Sabahleyin uykumu terk ediyorum. (...) Uzak yerden geliyorum. Müsteşarlığa da kalemi mahsus müdürlüğünü de her şeyi ben yapıyorum...”(TBMM ZC, 31.07. 1920, s.12).

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi bu çalışmalarda son derece güç ve olumsuz şartlarda yürütülmekteydi. Maarif Vekâletinin merkez teşkilatı son derece yetersizdi ve savaş nedeniyle taşra teşkilatıyla iletişim tam olarak sağlanamıyordu.

Dr. Rıza Nur döneminde TBMM gündemine gelen bir diğer sorun da Osmanlı İmparatorluğu döneminde öğretmeni, ders araç ve gereci ve hatta binası bile bulunmadan açılan ortaöğretim kurumlarında verilmekte olan niteliksiz eğitimdi. Bu konu meclis gündemine sık sık gelerek tartışmalara yol açmaktaydı. Bu konuyu inceleyen Kütahya Mebusu Besim Atalay, bir kanun tasarısı hazırlayarak darümualliminlerin kaldırılmasını ve sultanilerin de idadilere çevrilmesini istemişti. Atalay bu tasarısında kapatılacak öğretmen okullarının doğuracağı boşluğu da idadilerin son sınıflarının mesleki sınıflar haline getirilmesiyle kapatılmasını önermişti. Besim Atalay, kanun teklifinin gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

“...İdadilerle sultaniler veyahut sultanilerle darümualliminler arasında eskiden beri nasılsa bir yan bakış, birbirini çekememezlik var. Biri diğerini çekemiyor... Mesleki terbiyede fark var, ayrılık var. Sultanili, darümualliminli, idadili diye araya bir şey girmiş. Terbiyedeki yeknesaklığı muhafaza etmek için bu müesseseleri bir araya toplamak icab ediyor. Bendenizin ilk teklifim arz ettiğim gibi darümualliminleri idadilere kabul etmektir. Yoksa lağvetmek değildir. (...) Fakat her

köşede bir mektep açalım, ehliyetsiz muallim gönderelim, bundan ne çıkar? On talebeye yirmi muallim var. Otuz hademe var. Böyle acubeler, iskeletler meydana getirmekten ve hiçbir şey yapamamaktansa bunları makul ve meşru bir halde ifrağ etmek doğru değilmi? ” (TBMM ZC, 19.10. 1920, s.97).

Dr. Rıza Nur, Maarif Vekilliği döneminde kültür işleri üzerinde de önemle durmuş, bu maksatla merkez teşkilatını kurarken birde Hars dairesi kurmuştur. Hükümet programında da belirtilen Türk dilinin bir sözlüğünü hazırlamak üzere çalışmalar yapmıştır. Milli oyunlar, sporlar, atasözleri, halk türküleri ve şiirlerinin toplanması için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Onun Maarif vekilliği döneminde vekalet yazışmalarında Türkçe kullanılmasını emretmesi Türk diline verdiği önemin en güzel örneğidir (Başar, 2004, s.71).

Türkiye’de yok olmaya yüz tutmuş olan ata yadigârı eserlerin kayıtlara geçirilmesi içinde çaba harcamıştır. Dr. Rıza Nur, Maarif vekilliği görevinden Türkiye ile Rusya arasında yapılan Moskova görüşmelerinde Türk delegesi olarak katılması üzerine 13.12.1920 tarihinde çekilmiştir. Yerine Hamdullah Suphi (Tanrıöver) seçilmiştir.

Dr. Rıza Nur, 8 ay 11 gün süren Maarif Vekilliği zamanında mesaisinin hemen hemen tümünü Maarif Vekâleti’nin kuruluşuna harcamıştır. Ülkenin ağır savaş koşulları içinde olması nedeniyle önemli bir eğitim icraatında bulunamamıştır. Ancak milli hükümetin milli, bir eğitim sistemi kurma yolundaki çabalarına öncülük etmiştir.

2.4- HAMDULLAH SUPHİ (TANRIÖVER) BEY’İN BAKANLIĞI

Tanzimat’ın ünlü kişilerinden ilk Maarif Nazırı Abdurrahman Sami Paşa’nın torunu; Evkaf, Maliye, Ticaret ve Maarif nazırlıkları yapan Abdülatif Suphi Paşa’nın oğlu ve Samipaşazade Sezai Bey’in yeğeni olan Hamdullah Suphi Bey 1885 yılında İstanbul’da doğdu. Annesi Ülfet Hanım’dır. Numune-yi Terakki İlkokulu’nda okuduktan sonra Galatasaray Sultanisini bitirdi.

Hamdullah Suphi okul çağlarında düzenli giyinen, iyi konuşan bir öğrenci olarak dikkatleri çekmiştir. O’nun fikri yönden gelişmesinde, o dönem hemen hemen bütün

Türk gençlerini etkileyen büyük Vatan ve Hürriyet şairi Namık kemal'in etkisi büyüktür (Başar, 2004, s.72).

Hamdullah Suphi Mektebi Sultani'deki öğrenimini tamamladıktan sonra bazı devlet görevlerinde de bulunmuştur. 1905 yılında Tütün İnhisarı Merkez İdaresi'nde Tercüme Mülazımlığı yapmış, 1907 yılında Defter-i Hakani Nezareti Mektubu Kalemi mülazımlığına geçmiştir. 1908 yılında da Ayasofya Rüştîye Mektebinde Kitabet, Malumat-ı diniye, Fransızca dersleri okutmuştur. 1910 yılında İstanbul Darülmualliminin iptidai ve rüşti kısımlarında Fenni terbiye ve Lisan-ı Osmanî öğretmenliği ve 1913 yılında da İstanbul Darülfünununda muallim ve müderris olarak göreve başlamıştır.

Hamdullah Suphi, Halit Ziya Uşaklıgil'in Mabeyn başkanlığına atanması üzerine Darülfünuna müderris olduğu vakit 24 yaşındadır. Selefinin okuttuğu Hikmet-i Bedasyi dersi yerine Maarif nezaretinden izin alarak Türk ve İslam Sanayi-i Nefise Tarihi dersi okutmuştur (Başar, 2004, s.73).

Hamdullah Suphi, Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu güç durumdan ancak Türk milletinin kendi öz değerlerine ve milli benliğine sahip çıkarak kurtulabileceğine inanmış ve bunu kitlelere kabul ettirmek için çaba harcamıştır. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra milli Mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya geçmiş ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından biri olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Daha çok mütareke döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı coşkulu konuşmalarıyla tanınmıştır.

1909'da Fecri Atı Topluluğuna katılan Tanrıöver 1911'de bu topluluktan ayrılarak, genç kalemler dergisi çevresinde gelişen Milli Edebiyat akımına bağlandı. 1912'de Milliyetçilik hareketinin İstanbul'daki merkezi olan Türk ocağına girdi ve ertesi yıl bu kurumun başkanlığına getirildi. Türk Ocağı genel başkanı olarak Türkçülük ve Milliyetçilik yolunda çalışmalar yürüttü. Etkili konuşmalarıyla güçlü bir hatip olarak tanındı. İstanbul'da işgalci güçlere karşı düzenlenen açık hava toplantılarında daha sonra TBMM kürsüsünde ve Kurtuluş Savaşı sırasında halkı aydınlatmak için

gönderildiği Konya, Antalya gibi yerlerde hitabetin etkili örnekleri olan konuşmalar yaptı. Konuşmalarından seçmeleri, “Dağ yolu” (1928-1931, 2 cilt), yazılarını da “Günebakan” (1929) adlı kitaplarda topladı. 10 Haziran 1966 yılında ölmüştür.

1920’de ilk Türkiye Büyük Millet Meclisine Antalya Milletvekili olarak girdi. Aynı yıl ilk İcra Vekilleri Heyetinde Maarif Vekilliğine getirildi. 1923’de TBMM’ye İstanbul milletvekili olarak katıldı. 1925’de ikinci kez Maarif Vekilliği görevinde bulundu. 1927’de yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. 1935’de Bükreş Büyükelçiliğine atandı. 1943’de İçel ve 1946’da İstanbul Milletvekili seçildi. 1950’de Demokrat Parti listesinden bağımsız Manisa Milletvekili 1954’de DP’den İstanbul Milletvekili oldu. 1957’de Hürriyet Partisi adayı olarak katıldığı seçimi kaybetti ve siyasetten çekildi. Tanrıöver’in “Namık Kemal” adlı ilk şiiri, Paris’te yayınlanan Şura-yı Ümmet gazetesinde çıkmıştı (1902). Türk sanat, edebiyat, kültür ve siyaset hayatında son derece renkli bir kişiliği olan Hamdullah Suphi, 10 Haziran 1966 tarihinde ölmüştür.

Hamdullah Suphi, Dr. Rıza Nur’dan sonra TBMM Hükümetleri döneminin ikinci Maarif Vekili olarak 14.02.1920 tarihinde işe başlamış, 11 ay 8 gün görev yaptıktan sonra ayrılmıştır. 4.3. 1925 tarihinde ikinci defa Maarif Vekili olmuş ve bu sefer de 9 ay, 16 gün görev yapmıştır.

Hamdullah Suphi’nin göreve başladığı günlerde milli mücadele bütün şiddeti ile devam etmekteydi. Milli Hükümet Ordusu Batı Anadolu’da bir yandan Yunan kuvvetleri ile mücadelesini sürdürürken Çerkez Etem ve kardeşleriyle de savaş halindeydi. Devlet gücünün önemli bir bölümünü savaşa ayırmıştı, bu nedenle diğer hizmetler öylesine devam etmekteydi. Bu arada da eğitim işleri aksayarak devam etmekteydi. Özellikle devletin bütçesinden eğitime çok az pay ayrılması bu hizmetleri durma noktasına getirmişti. TBMM’de bütçe görüşmeleri sırasında ileriye sürülen görüşler, dönemin eğitim açısından durumunu yansıtacak önemli birer belge niteliğindedir. Örneğin aydın Milletvekili Tahsin Bey bu konuda şu görüşleri ileriye sürmüştü:

“...Efendim, her fırsat düştükçe maarife layık olduğu ehemmiyeti vermediğimizden, maarifin layık olduğu tahsisatsı vermekte ihmal ettiğimizden dolayı mateessüf maarife en geride kaldığımızdan şikâyet

ederken, öteden beri devletin tanzim ettiği bütçeleri tetkik edecek olursak en fakir, en metruk, en mühmel bütçenin Maarif bütçesi olduğunu görürüz...”(TBMM ZC, 10.02.1921, s.166).

Hamdullah Suphi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında bile kendini şiddetle hissettiren öğretmenlerin maaşlarının verilmesi sorununa da çözüm getirici olmasa da belirli ölçülerde rahatlatıcı bazı önlemler alarak devreye sokmuştur. Bu maksatla devlet bütçesinden 110.000 liralık bir ödeneğin mali güçlük içindeki illere yardım yapılmak üzere konulmasını sağlamaya çalışmıştır (Başar, 2004, s.76).

Hamdullah Suphi Bey, uygulayacakları eğitim politikasında, bazı yüksek okulların ve sultanilerin dışında bütün ilk ve ortaöğretimin amacının ülke ihtiyaçlarına uygun fertler yetiştirmek olduğunu belirtmiş ve bu amaca yönelik çalışmalar yapmıştır.

Hamdullah Suphi, azınlıklara ait okullar üzerinde, milli bir eğitim politikası uygulamaya özen göstermiştir. Osmanlı imparatorluğu döneminde çeşitli ferman ve uluslar arası anlaşmalarla mali ve sosyal yönlerden birçok haklar elde etmiş hatta bu haklar nedeniyle imtiyazlı bir sınıf haline gelmiş olan azınlıklar, eğitim alanında da geniş bir özgürlüğe sahip bulunuyorlardı. Kendi kültürlerini koruyup geliştirmek amacıyla açmış oldukları eğitim kurumları, devletin siyasi birliğinin bozulmasında çok önemli rol oynamıştır. Onların bu zararlı ve yıkıcı faaliyetlerini Milli Mücadele döneminde de apaçık sürdürmeleri üzerine, hükümet, ister istemez bazı önlemler alarak devreye sokmuştu. Hamdullah Suphi’nin bu sorunu tüm yönleriyle tespit ederek irdelemiş ve TBMM’de şu konuşmayı yapmıştır:

“... Biz kendileri o mektepleri açmayı teklif etmedik. Doğrudan doğruya milli bir propaganda yapmak, Rumları Yunanistan’a, Ermenileri icat edilecek Bir Ermenistan’a tevcih etmek için kendi arzularıyla bu mektepleri açmışlardır. Memleketimizin elimizde kalan son parçasında Ermeni, Rum mektepleri meselesi, yeni bir tabir ile İstiklal meseleleri Rumeli’de Suriye’de tekerrür etmiş olan tarih, Anadolu’da aynen geçecektir. Eğer biz bu mekteplerin memleketi içerden yıkmak için ikna ettiği meşum tesiri nazarı dikkat önünde tutmasak, çok yanılırız. (...) Rumeli’de Manastırlar ve Kiliseler ve mektepler, içinden içine memleketimizin temelini kazmış ve Rumeli’de gördüğümüz inhidamı her şeyden önce, ziyade onlar hazırlamışlardır. Şimdi arkadaşlar bir İzmir faciası karşısındayız. İçinde çırpındığımız bu muazzam felaketi

hazırlamış olan belli başlı sebep, vasi bir ülüyvücenap ile meydana durmasına müsaade ettiğimiz mektepler ve kiliselerdir. Eğer vaktiyle gözlerimizi bunun içinde tertip edilmiş olan hıyanete çevirmiş olsaydık, Anadolu'muz masum ve mahfuz kalırdı..."(TBMM ZC, 10.02.1921, s.169).

Hamdullah Suphi Maarif Vekili olarak, kendisi Yunanlıların Ege bölgesinde işgal ettikleri Türk okullarına yaptığı zulme ve baskıya protesto hem de misilleme olarak Antalya çevresinde bulunan azınlık okullarını kapatmıştır. Yabancı okullar sorunu Milli mücadele boyunca devam etmiştir.

TBMM'nin kuruluşundan itibaren medreselerin (Şark medresesi, Dârülhilafe medresesi, Medrese-i Külliye vs.) ve İmam-Hatip gibi dinî okulların kurulması hakkında birçok önergeler verilir ve bunlar komisyonlarda görüşülürken; Maarif Vekili, eğitim ve öğretim sorunlarının kendi göreneklerimiz içinde halledilemeyeceğini, bugünkü Türkiye'yi medreselerin değil batı örneğine göre kurulan okulların kurtardığını belirterek şöyle diyordu: "Maarifimizin ruhu milliyet, istikameti garp, hedefi millî iktisattır" (Ergün, 1982, s.16).

Hamdullah Suphi o güne kadar izlenen eğitim politikalarının yanlış olduğunu düşünmüştür. İzlenen eğitim politikaları bireylerin içinde yaşadıkları topluma, ailelerine yabancı birer insan olarak yetiştirdiğine dikkat çekerken, okuyan insanla okumamış halk arasında meydana getirilmiş olan uçurumlardan söz etmişti. Okulların hayata uygun insanlar yetiştirmesi gerektiğini vurgulayarak bunun için okul programlarını düzenlemeye çalışmıştır. Ancak kısa süren bakanlık döneminde bunu gerçekleştirememiştir. Ayrıca milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasında, eğitim ve öğretimin tek elden yürütülmesi gerektiğini o günlerde ifade etmiştir. Yeni Türkiye'de çocukların hayat için hazırlanacaklarını belirten Bakan, Türk eğitimindeki bunalımın dinî nedenlerden çıkmadığını ısrarla vurguluyordu:

"Mektep, bir iş evidir, esnaf ocağıdır. Mektep, meslek tahsiline yarar. Türk mektepleri, Türk milletinin iktisadî refahını vücuda getirecek ziraî, ticarî ve sınaî terakkiyata ve tedrisata malik kılınmalıdır. Türk mektepleri süratle nazariyeden ameliyeye geçmek üzere umumî bir istihaleye tâbi tutulmalıdır" (Ergün, 1982, s.17).

Hamdullah Suphi, Anadolu eğitiminin uzun yıllar ihmal edilmiş olduğunu kabul etmiş ve kendisinin Anadolu eğitimini geliştirmek için çaba harcayacağını da ifade etmişti. Bu konuda ki görüşlerini TBMM’de şöyle dile getirmişti:

“...Anadolu’muz, İstanbul lehine olmak üzere zeamet, tımar devreleri geçtikten sonra, mütemadiyen soyulmuştur. Bütün büyük medreselerimiz İstanbul’dadır. Bütün mekatibi aliyemiz İstanbul’dadır. Bütün erbabı ilmiyiz, mahdut bir kısmı kendi kendine yetişmeleri neticesi, memleket içerisinde Anadolu içerisinde kalmıştır. Fakat biz fikir ve sanat itibariye kıymetli adamlarımızı İstanbul’da temerküz ettirmişizdir. Bizim vazifemizdir. Eğer aynı gaflette devam etmek istemiyorsak Erzurum gibi, Sivas gibi, Konya gibi Ankara gibi Anadolu’nun bütün büyük merkezlerini bir merkezi fikir, bir merkezi sanat haline koyacağız...”(TBMM ZC, 4.04.1921, s.341).

Hamdullah Suphi şiddetle hissedilen öğretmen açığına karşın çareler düşünmüş ancak ihtiyaç var diye ehliyetsiz kimselerin sınıflara sokulmasına karşı çıkarak mesleğin onurunu korumaya çalışmıştır. Bu konuda TBMM’de yapmış olduğu bir açıklamada şunları dile getirmiştir:

“...bütün maarif müdürlerini tamim yaptım ve dedim ki, ehliyeti olmayan, mesleğe mensup olmayan, ehliyetnamesi olmayan ve darülmualiminlerden mezun olmayan adamları tutup da muallim yaparsanız, sizi şedit surette tecziye edeceğim...”(TBMM ZC, 10.11.1921, s.168).

Hamdullah Suphi’nin birinci Maarif Vekilliği döneminde Maarif Vekâleti henüz oturmuş bir teşkilat yapına kavuşturulamamıştır. Yalnız bu doğrultudaki çalışmalar da sürdürülmüştür.

2.4.1 Maarif Kongresi

Hamdullah Suphi’nin girişimleriyle Sakarya Savaşından kısa bir süre önce 15 Temmuz 1921’de Ankara’da Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği tarafından bir kongre düzenlenmişti. Bu toplantı Cumhuriyet eğitim tarihimize Maarif Kongresi olarak geçmiştir. Bu toplantıda Türkiye’nin o günkü eğitim sorunları eğitimciler ve öğretmenler tarafından tartışılmıştır. Ancak düşman kuvvetlerinin Ankara’ya doğru ilerlemeleri nedeniyle kongre, önemli bir karar alamadan dağılmak zorunda kalmıştır.

Maarif Kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmenleri bir araya getirmiştir. Kongreyi Mustafa Kemal cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açılış konuşması yapmıştır. Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, daha önceki iki İnönü savaşı ve başlamak üzere olan Sakarya savaşını kastederek, der ki:

“Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesiyle meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır” (Akyüz, 2009, s.320-321).

1921 yılında Ankara'da toplanan 1. Maarif Kongresi'nin eğitim tarihimiz içinde önemli bir yeri vardır. Bu kongre okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla toplanmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönemin başlangıcı olarak görülmesi gereken bu kongrede Atatürk, eğitim, bilim ve kültür alanındaki düşüncelerini, yapılacak inkılapların esaslarını, öğretmenler için neler düşündüğünü ve onlardan neler beklediğini anlatan tarihî bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa Kongreyi açış konuşmasında şöyle der:

“Muhterem Hanımlar; Efendiler!

Harbi umumi memleketimizde bir mağlubiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesileyle ittihaz ederek milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyanı milliye Ankara muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan TBMM, burada, Ankara'da in'ikad etti. (Genel savaşta yenilgiye uğradık. Düşmanlarımız bunu fırsat bilerek ulusumuzu büsbütün yok etmek istediler. Buna karşı beliren ulusal şahlanış Ankara'da toparlandı. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı savunmak üzere TBMM, burada, Ankara'da toplandı.)

Bugün Ankara Milli Türkiye'nin Milli Maarifi'ni kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler kongresinin in'ikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir. (Bugün; Ankara, ulusal Türkiye'nin ulusal eğitimini kuracak olan Türkiye Öğretmenler Kongresi'nin toplantısına da tek uygun yer olmak ergisiyle övünmektedir.)

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarinin bünyei devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır. (Yüzyılların yüklettiği

derin bir idare ihmalinin devlet varlığında açtığı yaraları gidermeye uğraşacak çabaların en büyüğünü, eğitim yolunda bol bol harcamamız gerekmektedir.)

Gerçi bugün maddi manevi menabii kuvvamızı, hududu milliyemiz dâhilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfanı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mabihilistina olacak bir temel kurmağa kafi değildir. Ancak vasi ve kâfi şerait ve vesait malik oluncaya kadar geçecek eyyamı cidalde dahi kemali dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir milli terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasrı mesai eylemeliyiz. (Gerçi bugün güçlerimizin bütün kaynağını ulusal sınırlarımız içindeki ülkelerimize yayılmış bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. Bugün için memleketin aydınlanması uğruna ayrılacak şey; eğitimimizin geleceğine dayanak olacak bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak elverişli ve yeterli koşullarla araçları elde edinceye kadar geçecek savaş günlerinde de tam bir özenle işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı yapmaya ve eldeki eğitim ve öğretim kuruluşlarımızı bugünden verimli bir çabayla çalıştıracak esasları hazırlamaya bakmalıyız.)

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliyeye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı milliyemizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayın bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle mütenasıptır. O zemin milletin seciyesidir. (Şimdiye kadar sürüp gelen okuma ve yetiştirme yanlışlıklarının ulusumuzun gerilemesinde en önemli nedenlerden biri olduğu kanısındayım. Onun için bir ulusal yetiştirme programından söz açarken, eski çağdaki asılsız uydurmalar, yaradılışımıza hiç de uymayan yabancı düşüncelerden, Doğu'dan ve Batı'dan aşırma bütün etkilerden büsbütün uzak, ulusal ve tarihsel doğamıza uygun bir kültürü öne sürmüş oluyorum. Çünkü Türk idaresinin gerçek gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilecektir. Rastgele bir yabancı kültürü kabullenmek, şimdiye kadar uygulanıp duran yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar etmekten başka işe yaramaz. Kültürün, bu düşünce ekininin verimi, ekildiği yerin elverişliliği ile orantılıdır. Bu yer de milletin karakteridir.

İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında müdavelei efkâr etmeğe değil, belki serdettiğim şeraiti haiz yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet

bekliyoruz. Maarif Vekâleti'nin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş, muallim ve mütehassıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamağı düşünmüş olmasını ve bugünkü şeraiti müşkileye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemali takdir ile yâd ederim. (İşte biz bu toplantınızdan, yalnız çizilmiş eski yollarda nasıl yürüyüp gidileceğı hakkında beylik düşünceler ileri sürüp dağılmayı değil, belki de bu ortaya koyduğum koşullar çerçevesinde yeni bir sanat ve bilim ulusa göstermek ve yeni kuşağı o yolda yürütmek için önder olmak gibi kutsal bir yararlılık bekliyoruz.)

İstikbal için hazırlanan evladı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfuru etmeyerek kemali sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmali tahsil için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silahiyle olduğu gibi dimağıylede mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisin dede asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile malidir. Ancak bu tabi istidati inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazifede sizlere teveccüh ediyor. Hükümeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazarı itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatidir. Bunda muvaffak olmanızı cenabı haktan temenni ederim". (Gelecek için hazırlanan yurt çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyerek sabırla, güvenle çalışmalarını ve yetismekte olan çocukların büyüklerine de yavrularının okumalarını sağlamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemelerini salık veririm. Büyük tehlikeler önünde uyanmayı bilen ulusların ne kadar başarılı ve direneci olduklarını tarihten de bellidir. Silahıyla olduğu gibi kafasıyla da savaşmak durumunda olan ulusumuzun, birincisinde gösterdiği gücü, ikincisinde de göstereceğinden hiçbir zaman kuşku olmamıştır. Milletimizin yaratılıştan gelen elverişliliğini geliştirmek sizlere düşüyor. Türk öğretmenlerine ulusal hükümetimizce, candan ve gönülden istendiğı kadar iyi ve rahat yaşama koşullarının sağlanamamış olduğunu bilirim. Ama ulusumuzu yetiştirmek gibi kutsal bir ödevi benimsemiş olan yüce topluluğunuzun bugünkü şartları göz önünde bulundurarak, her türlü güçlüğü göze alarak bu yolda sarsılmadan yürüyeceğine de güvenim vardır. Ödeviniz pek önemlidir, ulusun yaşamasıyla yakından ilgilidir. Bunda başarılı olmanızı Tanrıdan dilerim (ASD I-III, 2006, Cilt: II s.19-21, Bugünkü Türkçesi; B. K. Çağlar, 1968, s.75-77).

Genellikle ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı hakkında tartışmaların yapıldığı bu kongrede M. Kemâl, bugün eğitim için harcanan çabaların,

gelecekteki eğitimin temellerinin atmaya yetmeyeceğini; gerekli vasıtalarla sahip olununcaya kadar geçecek olan devrede itina ile çizilmiş bir eğitim programı uygulanıp, eğitim örgütünün en verimli şekilde çalıştırılacağını belirtiyordu.

Kongrenin daha sonraki günlerinde öğretimin sadeleştirilmesi uygulamalı hale getirilmesi ve yörelere göre çeşitlendirilmesi isteniyordu. Kongrede bir konuşma yapan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise, bu doğrultuda şöyle konuşuyordu:

“Maarif siyasetimiz, milletin kitle-i esasiyesini teşkil eden çiftçi ve işçi sınıfının her şeyden evvel nazar-ı dikkat önünde tutulmasına ve yeni istikamet bu umdeye dayanmasına bağlıdır. Anadolu gene bir sanat merkezi olacaktır. Halkın geçimini yükseltecek ve ıslah edecek nazarî ve amelî bilgiyi vermek hedeftir” (Ergün, 1982, s.18,)

Maarif Kongresi, özellikle Kongreye kadın ve erkek öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Mecliste Hamdullah Suphi Bey’e karşı sert eleştirilere neden olmuş, Bakan görevden çekilmiştir. Fakat M. Kemal, Birlik başkanına, gelecek toplantıda kadın ve erkeklerin karışık oturtulmalarını söyleyerek, gayet anlamlı bir biçimde onları desteklemiştir.

Kongrenin gündemini istatistikî bilgiler, nüfusun unsurlara göre taksimi, mekteplerin miktarı ve dereceleri, mektep binaları, muallimlerin adedi, muallimlerin dereceleri, talebenin adet ve dereceleri, öğrenci velilerinin işi, kız okulları ve miktarı ile dereceleri, inas mekâtib-i tâliyesine (orta derece) karşı halktaki değerlendirme, Meşrutiyetten beri memleketin maarifinde tedenni veya inkişaf suretiyle vaki olan tahavvül, mekâtib-i hususiye ve ecnebiye, ziraat ve sanayi mekteplerinin hâli, sıbyan mektepleri, evkâf-ı münderise (izi kalmamış vakıflar), maarifçe bunlardan edilecek istifade, mahalli maarifin inkişafı için düşünülen hususât, iktisadi malûmat, mahalli istihsalât hakkında malûmat, bu istihsalâtı mekteplerimize tanıtmak için yerli mütehassısların olup olmadığı, medenî, ziraî, sanaî nokta-i nazardan meselenin tetkiki ve hangileri inhitat etmek üzere olduğu, masarîf-ı mecburenin mekteplerden gayri ne gibi yerlerde kullanıldığı, son beş sene zarfında bu kısım varidatın mekteplere geçen kısmı, hisse-i maarifin mahallîne sarf edilip edilmediği" konuları oluşturmuştur.

Maarif Kongresi ikinci toplantısı Dârülmuaallimîn binasındaki konferans salonunda Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in Başkanlığında yapılmıştır. Bakanlık tarafından halk mektepleri hakkında düzenlenen bir proje tartışılmıştır. Bu projede, çocukları hayat içinde başarılı olacak bir kabiliyette yetiştirmek için bir programın hazırlanmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve dört sene olan ilköğrenimin beş seneye çıkarılması uygun görülmüştür. Projede yer alan meslek derslerinin ilkokullarda bütünüyle öğretilmesinin mümkün olmadığı, ancak sanat ve bir iş için kabiliyetlerin esas olduğu ve kız okullarının, kızların ev kadını olabilmeleri için gerekli pratik bilgilerin konulması gerektiği belirtilmiştir.

Maarif Kongresi 3. toplantısında “Ortaöğretim” konusunu ele alınmış ve orta dereceli okul programlarını ve özellikle idadî teşkilatı tartışılmıştır. Kongrenin son toplantısında ilk ve ortaöğretimin hedefi ve programı hakkında yapılan tartışmalar sonucunda tam bir görüş birliği sağlanmış, kongreye katılanların tümü eğitimi sadeleştirmek, uygulanabilir hâle getirmek ve mahallîleştirmek gerektiği üzerinde fikir birliğine varmıştır.

Maarif Kongresi, önceden kararlaştırıldığı kadar bir süre çalışmadığı gibi, gündemindeki konuların hepsini inceleyememiş, incelenen konular da yeterli bir derinlikte ele alınamamıştır. Bunun nedeni, savaşın bütün şiddetiyle devam etmekte olmasıdır. Ancak bu şartlara rağmen, ilk ve ortaöğretime ilişkin bazı önemli konular tartışılmıştır.

Maarif Kongresi'nin asıl önemi, bir ölüm kalım savaşı sırasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılmasıdır. Atatürk'ün çok değerli açış konuşmasında yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerini ortaya koyması topluma güç ve umut vermiştir.

Maarif Kongresinde her ne kadar önemli bir karar alınamamışsa da dönemin ağır savaş koşulları altında Türkiye'nin önemli eğitim sorunlarına bu kadar geniş bir katılımcı kitlesiyle tartışılması çok önemli bir olaydır. Ancak bu konuda maarif vekiline çok eleştiri yapılmıştır. TBMM'de bazı milletvekilleri kongrenin gereksiz yere toplandığı ve devletin parasının boşa harcandığı yolunda Maarif Vekiline

eleştirilerde bulunmuşlardır. Ancak yoğun eleştirilere muhatap olmuşsa da böyle bir kongreyi topladığı için son derece memnundur. Bunu vekâlet işlerinin daha sağlıklı biçimde yürütmeye yönelik bir danışma toplantısı olarak görmüştür.

Hamdullah Suphi'nin Maarif vekilliği döneminde en önemli yapılan hizmetlerden biri de İstiklal Marşının 12.3.1921'de TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda kabul edilmesidir.

2.5- MEHMET VEHBİ (BOLAK) BEY'İN BAKANLIĞI

1883 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Babası çevrenin tanınmış din ve bilim adamlarından Abacılar Kethüdası Hacı Mehmed Efendizade Hacı Yahya Nefi Efendi'dir. Balıkesir'deki Mektep-i Kebir-i İptidaiye'den mezun olduktan sonra Balıkesir idadisine girmiştir. Bu okulda beş yıl okuyarak 15 Eylül 1899 tarihinde diploma ile mezun olmuştur. Daha sonra girmiş olduğu bursa İdadisinden de 1 Kasım 1903 tarihinde mezun olmuştur.

Mehmet Vehbi bu okulları bitirdikten sonra İstanbul'daki Mekteb-i Mülkiye öğrenci olarak girmiş ve bu okuldan kamu yöneticisi olarak 1912 yılında mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra 1912 yılında Hüdavendigâr (Bursa) Vilayetinde Maiyet memuru olarak devlet memuriyetine başlamış olan Mehmet Vehbi Bey, bu görevini Eylül 1915 tarihine kadar sürdürmüştür. Daha sonra çeşitli devlet dairelerinde memuriyet hayatına devam etmiştir. Bu memuriyetleri sırasıyla şunlardır; Bala kaymakamlığı (1909), Kızılkilise Kaymakamlığı(1910), Çarsacak Kaymakamlığı (1912).

Bursa ilindeki maiyet memurluğu sırasında Gönen, Balya, Karacabey, Burhaniye kaymakam vekillikleriyle maarif müfettişliklerinde de bulunmuştur. Balıkesir'de Mutasarrıf Ali Bey'in zamanında gönüllü olarak yapmış olduğu maarif müfettişliği sırasında, bu yöredeki okulların yapılmasında ve çoğaltılmasında önemli hizmetler yapmıştır.

Daha sonra Osmanlı Meclisi Mebusanı 2. Dönem ve 3. Döneminde ve TBMM 1. Dönem ve 2. Dönem'de Karesi (Balıkesir) milletvekilliği yapmıştır. IV. İcra Vekilleri

Heyeti'nde kısa bir süre Maarif Vekilliği'nde (Eğitim Bakanlığı) bulunmuştur. TBMM Hükümetlerinde maarif vekilliğinin yanı sıra İktisat Vekilliği, Heyet-i Vekile kararıyla da Dâhiliye ve Maliye Vekâletleri Vekilliklerinde bulunmuştur. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan Mehmet Vehbi (Bolak) 6 Nisan 1958'de vefat etmiştir.

Balıkesir'de Kuvay-i Milliye hareketinin kuruluş ve yönetimine katılmış başarılı bir idareci ve siyasetçi olarak gerek Meclis kürsüsünde ve gerekse direniş hareketinin organizasyonunda güçlü hitabetiyle hatırlanır.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgâli üzerine, o günkü Balıkesir Belediye Reisi Keçecizade Mehmet Emin Efendi'nin çağrısıyla, başta Mehmet Vehbi Bolak olmak üzere şehrin bütün ileri gelenleri 16 Mayıs 1919 günü, şimdi Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi'nin bulunduğu yerdeki Okuma Yurdu'nda toplanırlar. Yapılan konuşmalarda, işgâlin protesto edilmesi, telgraflar çekilmesi tartışılırken topluluktan birisi İngiliz mandası isteyelim deyince, arka sıralarda toplantıyı izleyen Leblebeci Raşit Efendi bırakın boş lâfları, düşmanı geri döndürecek olan kuvvet namlunun ucundadır diyerek Kuva-yı Milliye kıvılcımını ateşler.

Balıkesir'de küçük bir mahalle camisidir Alacamescit. 18 Mayıs 1919 günü bu mescitte Redd-i İlhak cemiyetini kurup düşmana karşı silâhlı mücadele kararını alan 41 kişinin isimleri, oradaki 4,5 metre yüksekliğinde bir anıtın üzerinde bayraklaşmıştır.

Hamdullah Suphi'nin çeşitli eğitim icraatları ile ilgili olarak TBMM'ye verilmiş bulunan soru önergeleri nedeniyle güven oylaması yapılmış, yapılan oylamada 68 ret oyuna karşın 75 güvenoyu almışsa da bunu kendine karşı TBMM'nin kendine karşı yeteri kadar güveninin kalmadığını gerekçe göstererek istifa etmiştir. Hamdullah Suphi'nin istifasıyla boşalmış bulunan Maarif Vekilliğine 19.11.1921 tarihinde yapılmış bulunan seçimlerin sonucunda, Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Bey seçilmiştir. Böylece Mehmet Vehbi Bey, Milli Mücadele Dönemi Hükümetlerinin üçüncü Maarif Vekili olmuştur. Mehmet Vehbi Bey'in Maarif Vekilliği 5.11.1922 tarihine kadar sürmüştür.

Mehmet Vehbi Bey'in Maarif vekilliğine seçildiği zaman, TBMM'de üyelere hitaben yapmış olduğu konuşmasından, hem eğitim görüşlerinin ana esaslarını anlamak mümkündür. Bu konuşmasında Mehmet Vehbi Bey şöyle demiştir:

“...efendiler memleketimizin en mühim cephelerinden biri olan cehalet cephesine memur ettiğiniz zamandan beri gerek idari, gerek mali mesaide bilcümle müşkülata rağmen Heyeti Celilenizin ve hatta bütün efradı milletin göstermekte olduğu teveccühatın müzaheretin, muavenetin, zaten en samimi kalp müteşekkir ve minnettarı idim. Bu defa tekrar o vazifede devamı emir buyurmakla o teveccühatınızın devamına kani olarak binayetullahi Teâlâ vazifeye başlayacağım. Bu hususta bilenle bilmeyen bir değildir buyuran cenab-ı hakkın ve ilmi tahsilini Müslim ve müslimeye farz buyuran, ruhaniyeti peygamberiye ve daima memlekette ilim irfanın hami müzahiri olan sizlerin müzaheretine istinaden işe başlayacağım. Tevfik Allahtan'dır...”(TBMMZC, s.360, Devre:1, Cilt:20-21).

Hamdullah Suphi'den sonra Maarif Vekilliğine seçilen Vehbi Bey, çalışmalarının ana dayanağını “her türlü yabancı tesirlerden âzâde olarak esasât-ı diniyye ve milliyemiz dâhilinde millî hars ve irfanımızın inkişaf ve taâlisi” olarak belirtmesine rağmen, kısa bakanlık dönemi içinde birkaç genelgenin dışında önemli bir şey yapmamıştır. Bu konuda din adamlarından oluşan bir komisyon oluşturarak okul programlarını yeniden düzenlemeye çalışmış ve din ağırlıklı eğitime yönelmiştir.

Mehmet Vehbi Bey Türkiye'nin eğitim problemlerinin çözümünü öğretmenlerin yeterli sayıda yetiştirilmesiyle çözüleceğine inanmış ve bu konuyla ilgili olarak kapatılmış olan iki öğretmen okulunun açılması için girişimlerde bulunmuştur.

Mehmet Vehbi Bey uyguladığı eğitim politikalarında ilköğretime ağırlık vermiştir. Mehmet Vehbi Bey mevcut ilkokulların merkezi otoriteye bağlanması gerektiğini düşünenlerden farklı olarak o ilkokulların durumunun düzeltilmesi için il özel idarelerindeki gelir kaynaklarının geliştirerek ilköğretim sorunlarının çözülebileceğini savunmuştur.

Mehmet Vehbi Bey savaşa rağmen okulların eğitim faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlamak maksadıyla çalışmalarda bulunmuştur. Kendinden önceki vekil Hamdullah Suphi'nin zamanında yürürlüğe girmiş bulunan 7.3.1921 tarih ve 100 sayılı “Muallim ve Talebinin Askerlikten Tecilleri Hakkındaki Kanun”un uygulanmasına

geçmiş, öğretmenlerin sevklerinin durdurulması için Genel Kurmay Başkanlığı'ndan ricada bulunmuştur (Başar, 2004, s.93).

Mehmet Vehbi Bey de savaşa rağmen okulların eğitim faaliyetlerini sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuda öğretmenlerin görevlerini ciddiyetle yapmalarına ilişkin olarak, zaman zaman genelgeler yayımlamıştır. Bu genelgelerin birinde aynen şu görüşleri dile getirmiş ve emirler vermişti:

“...Yirminci asır içinde bir millet cahil olarak yaşayamaz. Milletimizin bu asra kadar cahil kalmasından siz muallimler, manen ve maddeten mesulsünüz. Muallimlik bir mesleki mahsustur. Bu mesleğe ait malumatı öğrenmeniz lazımdır. Şimdiye kadar içinde çalışanlar takdir edilmediği gibi, çalışmayanlarda kendi keyiflerine terk edilmişlerdir. İyi bilersiniz ki, badema mesainizi adım adım takip edecek, çalışanları taltif, çalışmayanları da tecziye edecek bir makamı vilayet ve o makamı âliye merbut bir maarif idaresi mevcuttur...”(Tonguç, 1946, s.31).

Mehmet Vehbi Bey'in el atmış olduğu konulardan bir diğeri de okulların öğretim programları olmuştur. Hamdullah Suphi'nin eğitim alanında gerçekleştirmeye çalıştığı işlerden hoşlanmayan bir grup milletvekilinin baskısıyla Vehbi Bey, okulların programlarını geliştirecek bir program komisyonu oluşturmuştu. Bu komisyonun önemli bir bölümünü de medreseli bilim adamlarından seçmişti. Ancak bu komisyon basın organlarında olumsuz yönde yankı uyandırınca çalışılmalarını uygulamaya koyamamıştır. Bu konuda TBMM'de göreve başlamasından bir ay sonra yapmış olduğu konuşmasında şunları açıklamıştır:

“...Vekâlete bendenizi tayin buyurduğunuz andan itibaren lazım gelen zevattan mürekkep bir program encümeni teşkil ettim. Maarifin memleketimizde bize yarayacak bir tarzda olması lazım gelen şekli, o encümen, ihtisası ve malumatı ve salahiyeti dairesinde tespit edecek ve ondan sonra Heyet-i Celile'nize getireceğim. (...) Binaenaleyh yerine bire şey koymak üzere, yıkmak adetine muhalif olmak üzere; bendeniz, şimdiki şeklin yıkılması taraftarı değilim ve mevcudun bugün devamıyla yerine daha iyi bir şey koyacağımıza kanaat getirdikten sonra ve onu koyduktan sonra bu şeklin tebdiline taraftarım...”(TBMM ZC, 22.12.1921, s.198).

Vehbi Bey, şahsî girişimden kaçınan bir kişi olduğu için Bakanlık yönetiminde çeşitli Komisyonlar kurarak çalışmaya başlamıştır. Çok çeşitli fikirlerdeki kişilerden

kurulu komisyonlar, uzun süre öğretim programlarıyla uğraşmıştır. Özellikle Resim, Müzik, Yabancı dil ve Hendese dersleri üzerinde tartışılmıştır. Sonunda, eskisinden pek de farklı olmayan bir program kabul edildi.

Komisyonun çalışmalarına göre, eğer Dârülfünuna gitmek veya idarî bir iş başına geçilmek isteniliyorsa, ikinci derecede bir ortaöğretim kurumu olan yeni Medreselere (Sultani) gitmek gerekiyordu. Program komisyonu tarafından bu okulların programları da yeniden belirlenmiştir. Ama Vehbi Bey'in bakanlığı sırasında bile bu programlar uygulanmadı ve eski programlara dönüldü.

Osmanlı eğitim zihniyet ve uygulamalarından pek farklı olmayan bir şekilde hazırlanan bu programlar da Bakanlıkça taşraya gönderildi ve ilgililerden görüş istendi. Program Komisyonu bunlardan başka, yeni kurulması plânlanan bir İktisat Mektebinin de programını hazırlama çalışmalarına girişti. Bu çalışmaların dışında Mehmet Vehbi Bey Maarif Vekilliği sırasında önemli bir icraatta bulunamamıştır.

2.6- İSMAİL SAFA (ÖZLER) BEY'İN BAKANLIĞI

İsmail Safa (Özler) 1885 yılında Adana'da doğmuştur. Annesinin adı Havva, Babasının adı Ali'dir. İlk ve orta tahsilini Adana'da yüksek tahsilini de İstanbul'da mülkiyede yapmıştır. Şam İdadisi'nde Tarih-Coğrafya Öğretmenliği, Adana Halkevi Başkanlığı, gazetecilik ve çiftçilik yapmıştır.

İsmail Safa Bey, Maarif Vekili olmadan önce kısa bir süre Hüseyin Rauf Bey'in kabinesinde Dâhiliye Vekilliği yapmıştır. Bu göreve 20.9.1922 tarihinde TBMM tarafından seçilerek başlayan İsmail Safa 04.10.1922 tarihinde ayrılmıştır. İsmail Safa Maarif Vekilliği ve ardından mebusluk görevinden çekildikten sonra Adana'daki çiftliğinde ziraat işleriyle uğraşırken ani bir kalp krizi sonucu 08.07.1949 tarihinde ölmüştür (Başar, 2004, s.97).

Mehmet Vehbi Bey'in 05.11.1922 tarihinde görevinden çekilmesi üzerine TBMM'de yapılan bir seçimin sonucunda Mersin Mebusu İsmail Safa (Özler) Bey, Maarif vekilliğine 06.11.1922 tarihinde getirilmiştir. İsmail Safa Milli Mücadele Dönemi Hükümetlerinin son ve Cumhuriyet Dönemi hükümetlerinin de ilk Maarif Vekili

olarak dikkati çeker ve onun vekillik dönemi bir geçiş sürecini oluşturmuştur. İsmail Safa'nın Maarif Vekilliği 07.03. 1924 tarihine kadar sürmüştür.

İsmail Safa Bey, Bakan olduğu zaman, Milli Mücadele büyük bir zaferle sonuçlanmıştı. Bu nedenle kendisinden önceki savaşın ağır koşulları altında görev yapmaya çalışan Maarif vekillerine göre daha şanslı bir konumda göreve başlamıştır.

Mehmet Vehbi Bey'in vekilliğinden sonra, Cumhuriyet eğitiminin kuruluş döneminin en güçlü bakanı olan İsmail Safa (Özler) Bey'in bir buçuk yıl kadar süren bakanlık dönemi başlar. İsmail Safa, Cumhuriyet devri eğitiminin Birinci Mustafa Necati'sidir. İyi düşünen, etrafını dinlemesini bilen, doğru karar veren, milletini ve ülkesini gerçekten seven dürüst ve olumlu bir devlet adamı idi. Cumhuriyetin Atatürkçü görüşe sahip, tamamen Cumhuriyete has ilk eğitim bakanı idi (Ergün, 1982, s.22).

İsmail Safa, Kurtuluş Savaşının kazanılıp, tüm düşman kuvvetlerin yurttan kovulmasından sonra ve İstanbul Maarif Nezaretinin ilga edilmesinin arkasından Bakan olmuş, hazırlık dönemi eğitimini tam anlamıyla olgulaştırarak, gelecekteki eğitim inkılâplarının temelini sağlamıştır.

İsmail Safa Bey'e göre Türkiye'nin kalkınması, sorunlarını çözebilmesi, her şeyden önce iyi bir eğitim sistemi kurulmasına bağlıdır. Şayet iyi bir eğitim sistemi kurulamasa geleceğe dönük düşünceler iyi hayalden öteye geçemez. İsmail Safa Bey genel eğitimin maksadını yetiştirilmekte olan genç kuşağın yarının fikri hukuki özellikle iktisadi yöntemlerine uygun olarak doğacak yeni medeniyetin şartlarına göre yetiştirmek olarak belirlemiştir.

İsmail Safa çağdaş bilimsel ilkelerle yetiştirilecek bir gençliğin, bir ülkenin yarınlarının güvencesi olduğu kanaatindeydi. Gençlikte zorluklara karşı dayanma gücü geliştirilirken aynı zamanda onların ahlaklı olması, karakterli olması içinde çalışılmalıdır.

Ona göre barış döneminde eğitimin üç amacı olacaktır: Terbiye, tahsil ve ihtisas. Türk eğitiminin görevi, yarının fikrî, hukukî ve özellikle iktisadî inançlarıyla

doğacak bir uygarlığa gençleri hazırlamak; fikren, ilmen, ahlâken sarsılmaz bir gençlik yetiştirmektir. Onları, her cereyana sükûn ve tevekkülle tâbi olacak şu veya bu fikir ve kanaatlerle değil, en doğru ve ihtiyaca en uygun. İstikametleri sezecek, kendi azmiyle ileri atılacak bir kabiliyet-i fikriye ile yetiştirmek, millet için bir hayat meselesidir.

İsmail Safa, aynı “misak-ı millî” gibi, eğitim alanında yeni devletin ulaşmayı plânladığı amaçları gösteren bir “maarif misakı” belirlemiştir. Bu misakın ana ilkeleri şunlardır:

- Türk milletini medeniyet safında en ileriye götürmek ve yeni nesilleri, Türk olmak haysiyetinin gerektirdiği bu amaca en kısa zamanda varmayı mümkün kılacak aşk, irade ve kudretle yetiştirmek;
- Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı ve lâik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek;
- İlköğretimi yaygınlaştırmak; herkese okuma-yazma öğretmek;
- Yeni nesilleri bütün öğretim kademelerinden geçirmek, onları, ekonomik hayatta başarılı kılacak bilgilerle donatmak;
- Toplum hayatında dünya ve âhiret cezaları korkusundan doğan ahlâk yerine, hürriyet ve barış içindeki gerçek ahlâk ve erdemleri hâkim kılmak.

Safa Bey’e göre yeni Türk eğitiminin amaçları şunlar olmalıdır:

- Gençleri, kardeşlik ve memleket sevgisine dayalı millî bir duygu ile yetiştirmek,
- Ekonomik inkılâpların yakın olması dolayısıyla gençliğe çalışma fikrini, üretim amacını ve üretim yollarını iyice öğretmek,
- Eski yorgun uygarlığın ve onun kurumlarının yıkılmasına karşı gençliği soğukkanlı ve metin yetiştirmek.

Milli Mücadele döneminde Türk eğitiminin temel politikalarından biri olarak belirlenmiş bulunan “maarifin gayesi milli iktisattır”, görüşü adeta bir düstur haline gelmiş ve bu nedenle her maarif vekili bu yönde çalışmalarda bulunmuştu.

Atatürk üretime dönük bir eğitim sisteminin kurulmasına yönelik olarak zaman zaman görüşlerini açıklamış ve yetkililere direktifler vermiştir. Atatürk okullarda eğitim görmekte olan Türk çocuklarının, ticaret dünyasında, tarımda, endüstride, kısaca bütün üretim alanlarında üretici, verimli, etkin olmalarını sağlayacak biçimde yetiştirilmeleri gerektiğini bu maksatla da okulların programlarında gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. Atatürk bu konuyla ilgili görüşlerini 01.03.1923 tarihinde TBMM’nin açılış konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

"Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-ı tahakküm yahut medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kâbil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletimiz bu esasa ehemmiyet vermektedir (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.316).

İsmail Safa Bey’de Maarif Vekilliği döneminde öğretimin amacı olarak Atatürk’ün bu sözünü düstur olarak edinmiştir.

Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlanması, Maarif Vekâleti’nde örgütlenme çalışmalarına hız verilmesine olanak sağlamıştır. İsmail Safa Bey, Maarif Vekâletinin Fransa ve İspanya eğitim örgütlerinin yapısının esas alınarak yeniden düzenlenmesini sağlamak üzere çalışmalar başlatmıştır. Bu amaçla merkez örgütü ilmi ve idari olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bakanlığın bilimsel örgütlenmesi gerçekleştirilirken, karşılaşılan eğitim sorunlarının çözümünde yardımcı olmak üzere bir de uzmanlar kurulunun kurulması düşünülmüştür. Kurulda telif ve tercüme üyesi üç, kültür üyesi üç, tedrisat müdürleri, ihşaiyat (istatistik) müdürü, üç müfettiş, merkez maarif müdürü, üç öğretmen, Hıfzısıhha mektebi müdürü, üç öğretmen, serbest ali derslerden seçilen üç müderris bulunacaktı. Maarif müdürleriyle her mıntıkadan seçilecek iki öğretmen kurulun haberleşme işlerini yürütecekti. Bu Heyet-i İlmiye (İlmi Heyet) yılda iki ay toplanacak, daha sonra kendi aralarında seçecekleri üç kişilik bir komisyona görevlerini bırakacaklardı. Bu

uzmanlar kurulu 15 Temmuz 1923 tarihinde Ankara’da toplanarak çalışmalarına başlamıştı.

İsmail Safa Bey’in döneminde ilköğretim kademesi birçok sorunlarla yüklüydü. Bu sorunların neler olduğunu İsmail Safa, TBMM’de yapmış olduğu konuşmasında şöyle dile getirmiştir:

“... Efendiler, geçen sene şüphesiz hepimizin malumudur ki, iptidai maarifimizin durumu çok acıklı ve çok feci idi. Açılmış mekteplerin birçoğunda muallim yoktu. (...) Sene-i dersiyeden üç ay geçtiği halde mekteplerin kitabı yoktu. Öğretmeni olan yerlerde üzüntüyle belirtmek gerekirse beş altı, hatta yedi, sekiz aylık maaşları tedahülde kalmıştı...”(TBMM ZC, 29.09.1923, s.366).

İlköğretim, aile eğitimi tamamlar; dinî eğitim verir ve çocukları ortaöğretime hazırlar. Türkiye’de şimdiye kadar eğitim ve öğretim, ilköğretim düzeyinde dönüp durmuştur. İlk ve ortaöğretim amaçsızlıktan kurtarılarak sanat, ticaret ve ziraata yönelmelidir. İlköğretimin bütün Türk yurttaşlarına gündelik hayatlarında yardımcı olacak bilgi ve davranışların kazandırılması esasına göre yürütülmesi öngörülmüştü. İsmail Safa bu hedefleri gerçekleştirmek üzere çalışmalar yapmıştır. İlköğretimin zorunluluğunun kâğıt üzerinde kalmadan uygulamaya dönüştürülmesini öngörmüştür.

Türkiye’nin kırsal bölgelerindeki yerleşmenin dağınık yapısı nedeniyle buralara nasıl eğitim imkânlarının götürüleceğini düşünmeye başlamıştır ve bu konudaki düşünceleri kendinden sonra gelen Maarif Vekilleri tarafından uygulamaya konmuştur. Bu konudaki düşüncelerini TBMM’de şöyle dile getirmiştir:

“...hakikaten köylerimizin birçoğu doğrudan doğruya bir mektep açmaya kudretli bir halde değildir. Değil mektep yapacak, diğer vezaifi de ifa edecek bir halde değildir. Bunun için hükümet zaman zaman köyleri birleştirelim, kudretlerini artıralım diye düşünmüştür. Mamafih eğer memleketin iklimi, şeriatı, dört beş köyün ortasında bir mektep yapmaya ve yapılan mektebe dört beş köyün çocuklarının gelmesine imkân bahşederse, şüphesiz ki böyle yirmi yirmi beş haneli köylerin ortasında bir mektep yapılmak suretiyle, o köylerin heyet-i umumiyesi üzerinde bir mektebin masrafını tevzi etmek kabildir veyahut buyrulduğu gibi kıstır, on dakikalık bir mesafeye bile gitme imkânı yoktur. O halde ne

yapılmalıdır? Köy kendi başına bir mektep yaşatamaz, küçüktür, kudretsizdir. Ne yapacak o halde böyle küçük köylerin ortasına leyli mektepleri yapılır ve bütün o civardaki köyler buna iştirak ederler. Masarifi de bundan istifade eden beş on köye tevzi etmek kabildir...”(TBMM ZC, 07.04.1923, s.405).

İlk ve ortaöğretimin ıslâhı için Anadolu 15 Öğretmen Okulu bölgesine ayrılmıştı. Her bölgede tam devreli bir lise, birer kız ve erkek öğretmen okulundan oluşan bir “Maarif Merkezi” kurulacaktı. Tatil sırasında da köy imamlarına 20-30 merkezde verilecek kurslardan sonra, bunlardan köy okullarında öğretmen olarak yararlanılacaktı. Sultanilerin bazılarında da yabancı dil öğretmeni yetiştirilecekti.

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bakan olduktan az sonra vilayet ve sancaklara gönderdiği bir genelgede, özellikle halk eğitimi üzerinde durmuştur. Bu genelgedeki istekler arasında, halkın eğitime ilgi ve fedakârlığın arttırılması, halk ile okul ve öğretmenleri birbirine yaklaştırmak, zorunlu öğretimle beraber eğitimi her sınıf halkın arasında yaymak gibi önemli istekler vardı.

İsmail Safa Bey ilköğretimdeki kitap sorunu çözmek amacıyla öncelikle ilk okuma kitaplarından 150 bin adet bastırması ve parasız olarak ilkokullara dağıtmış, ayrıca bu okullara 15-20 bin adet harita da göndermiştir.

İsmail Safa Bey öğretmeni, ders araç ve gereci yetersiz olan çok sayıda ortaokul yerine bu eksiklikleri giderilmiş daha az sayıda okulun eğitim vermesi gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. 15 Temmuz 1923 tarihinde toplanmış bulunan I. Heyet-i İlmiye, Sultanilerin adının liseye çevrilmesi ve aynı zamanda bu okulların bir veya iki devreli olarak iki kademeye ayrılması kararlaştırılmıştı. Bu kademelerden birisi ortaokula eşdeğer eğitim verecekti.

İsmail Safa zamanında hükümet, Darülfünun’un ilmi ve idari özerkliğine dikkat etmiş ve Darülfünun’un gelişmesi ve ilerlemesinin, onu kuran ve yöneten müderrislerin sorumluluğunda olduğunu kabul etmiştir. İsmail Safa Bey bu konudaki düşüncelerini TBMM’de şöyle dile getirmiştir:

“...Evet efendim. Esasen Darülfünunumuzun şahsiyeti ilmiyesi vardır... Maarif Vekâleti, bilhassa Darülfünunumuza en hür şerait vermek fikrindedir. Ve Maarif Vekâleti kanidir ki, bu gibi ilmi meseleler ancak

kendilerine verilen hür şerait dâhilinde tekâmül eder”(TBMM ZC, 29.09.1923, s.371).

Türkiye’de yaşamakta olan azınlıkların ve yabancı ülkelerin açmış oldukları okullar, İsmail Safa Bey’in Maarif Vekilliği döneminde de sorun olmaya devam etmiştir. TBMM hükümeti’nin bu yabancı okullar üzerinde uygulamaya koyduğu ödünsüz politika, yabancı ülkeleri hoşnut etmemiş, oralarda geniş yankılar uyandırmıştı. Lozan barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde Avrupa kamuoyunda ve basınında en çok tartışılan konulardan biri, Türkiye'deki yabancı okullar olmuşlardır. Safa Bey, barış öncesinde, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Memleketimizdeki ecnebi müesseselere karşı maziye katiyen unutmamızdır. Bütün dünyaca kâbil-i inkâr değildir ki bu müessesat şimdiye kadar memleketimizde mâteessüf samimi bir maksatla çalışmamışlardır. Memleketi ihtilâle sevk eden, muhtelif yerlerde şûriş ve isyan çıkaran unsurların çoğunu, bu mekteplerin yetiştirdiği insanlar teşkil etmektedir ve denilebilir ki bu müessesat en çok bununla uğraşmış ve Türkiye devletini tahrip etmek için bir gün mesaisinden geri kalmamıştır” (Ergün, 1982, s.25).

Bu kurumların geçmişlerinin bu kadar kötü olmasına rağmen, Türkiye'nin her şeyi unutmaya hazır olduğunu bildiren Bakan, şu kesin görüşünü de açıklamaktan geri kalmamıştır:

“Bütün dünyaya ve bilhassa bu müessesatla alâkadar olanlara kat'i sûretle bildirmek istiyoruz ki, artık eski oyunların tekrar edilmesi imkânsızdır. Onun için memleketimizde yaşamak isteyen her ecnebi müessesesi kanunlarımıza ve mektepler hakkında koymuş olduğumuz ve koyacağımız esasata harfiyen riayet edeceklerdir. Bu esasata riayet edilip edilmediğini dâimi surette teftiş ve murakebe etmek en büyük hakkımız ve bir dakika olsun gözden kaçırmayacağımız bir esastır” (Ergün, 1982, s.26).

Bakan, ayrıca bir genelge yayınlayarak Türkçeden başka dilde öğretim yapan özel okullarda Türkçe, Türk Tarih ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulacağını ve bu derslere yeteri kadar ders saati ayrılacağını bildiriyor; Mekâtib-i Hususiye Talimatnâmesi'nin altıncı maddesini de bu şekilde değiştiriyordu. Çünkü ona göre bu okullarda okuyan çocukların milliyetleri ayrı da olsa Türk gibi yetişecek, yetiştirilecek bunun içinde Türk dilini, Türk tarihini, Türk coğrafyasını ve özetle Türk kültürünü öğrenecekti.

İsmail Safa Bey'in Maarif Vekilliği döneminde yapmış olduğu önemli çalışmalarından biri de öğretmenlerin mesleki bilgilerini tazelemek amacıyla açılan hizmet içi eğitim kurslarıdır. Ayrıca Bakanlık ilk ve ortaöğretim kurumlarının geliştirilmesi için Anadolu'nun onbeş "Darümuallimin Mıntıkası'na" ayrılmasına ve her mıntıkada tam devreli birer Sultani mektebi ile iki yüz talebelik birer Darümuallimin-i İptidai ve bir de Darümuallimatın bulunmasını kararlaştırmıştır. Bu iki okulun kadrosu en az 60 kişi olacak ve öğretmenlerin görevleri yalnızca okuldaki çalışmalarla sınırlı kalmayacak, aynı zamanda çevredeki halkın eğitilmesi içinde çalışılacaktı.

İsmail Safa Bey tarafından hazırlanan ancak çıkarılamayan diğeri bir düzenleme de "Orta Tedrisat Muallimleri Hakkında Kanun"dur. Bu kanun 13.03.1924 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir. Bu kanun tümüyle İsmail Safa Bey'in eseridir. Böylece İsmail Safa Bey öğretmenlik mesleğinin meslekleşebilmesi için çok çaba göstermiş bir Maarif Vekilidir.

III. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİNİN OLUŞUM VE GELİŞİMİ

3.1-CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM TEMELİNİ OLUŞTURAN ATATÜRK DEVRİMLERİ

Atatürk liderliğinde, Türk toplumunun değişim taleplerini yerine getirecek gelişme yönelik çabalar, eski kurumların üzerine ancak yepyeni bir şekilde ve en önemlisi tam bağımsız, milli (ulusal) ve laik bir anlayışla uygulanmaya başlamıştır. Toplumun bu gelişmelere hızla olumlu tepki vermesi sonucu önce anlayışta, zihniyette değişim olmuş, bu değişimin olumlu sonuçlarının bazıları derhal, bazıları zaman içinde görülmüştür. Siyasal, hukuk, toplumsal ve kültürel alanda gruplanarak burada ifade edilen devrimlerin eğitimin modernleşmesinde olduğu kadar toplumun modernleşmesinde de başat rol oynadığı değerlendirilmektedir.

3.1.1- Kültür Alanında Yapılan Devrimler

Bu gelişmeler Devletin laik anlayışı nedeniyle birçok alanda görülmekle beraber burada eğitimle doğrudan ilgili olan ve bir yerde eğitime alt yapı teşkil eden bazı değişikliklerden söz edilmiştir.

3.1.1.1- Yazı Devrimi

Türkçe, oldukça eski tarihlerden beri yazılmaya başlanmıştır. Göktürkler (552 – 745) Göktürk yazısını Orhun anıtlarında tarihe sunmuşlardır. Göktürk yazısını eski Kırgızlar da kullanmıştır. Göktürklerden sonra Uygurlar (745 – 970) kendi yazılarını geliştirmişlerdir. Karahanlılar da (932 – 1212) önceleri Uygur yazısını kullanmışlar, 960 yılından sonra yine İslamiyetin etkisiyle Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır (Ülkütaşır, 2000, s.15). Arap alfabesi yalnız ünsüz (sessiz) harfleri gösteren bir yazı düzeni olduğu ve Arapçadaki ünlüler düzeninde yalnız a, i, u bulunduğu için, bu üç sesli harfe karşı Türk dilinde ve lehçelerinde (Karahanlı, Harzem, Çağatay, Osmanlı v.b.) dokuz ünlü (a, o, u, ı, è, é, ö, ü, i) bulunması, (Ülkütaşır, 2000, s.15) Arapça alfabe ile Türkçe sözcüklerin ifadesini zorlaştırmıştır.

Okuryazarlık sorunu, Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile temaslarında bir devlet olarak savaş, barış, ticaret gibi ilişkilerinde çok önem taşımamış, bu konudaki pratik sorunlar ya Ermeni ve Rum azınlıklar ya da ilişkilerin daha az yoğunlukta tutulduğu üst düzey bürokrasi sayesinde çözümlenmişti. Ancak Avrupa, aydınlanma döneminden sonra özellikle teknolojik olanaklarla desteklenen toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumları ile iletişimi daha alt düzeylere indirmeye başlayınca, Osmanlı İmparatorluğu da halkın aydınlatılması gerektiği bilincine ulaştı. Bu doğal olarak Devletin bütünlüğünün tehlike altına girmesiyle başladı ve 1920'lere kadar toplumun yok edilmesi, Ulusun esaret altına alınması tehdidinde kadar ulaştı.

Bütün Avrupa halkının çeşitli kurumlardaki birikimlerine, Osmanlı sadece bir avuç aydın veya bürokratla karşılık vermeye çalışıyordu, bu nedenle mücadelelerde hep Osmanlı açısından savaşa girmek tek çözüm yol oluyor, burada da teknolojik uçurum kendini göstererek yenilgilere uğranıyordu. Tanzimat'la bu gidişe bir çözüm aranmaya başlandı ancak, halk çeşitli nedenlerle tümüyle yönetime sokulamıyor, üretici olarak yararlanılamıyordu. İşin en başından başlanması gereğine inanan bazı aydınlar, örneğin Tanzimat devlet adamlarından Münif Paşa, alfabenin ıslahı konusunu ilk defa 1862'deki bir konuşmasında ortaya attı.

II. Meşrutiyet döneminde bazı Jön Türk yazarları Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri) Latin alfabesinin kabulünü savunmuşlardır. Bütün bu girişimlerin karşısına Kuran'ın Arap harfleriyle yazılmış olması, yani dinsel dogmalar çıkarılmaktaydı.

Lâtin harflerine karşı çıkanların bazıları Arap harflerinin kutsallığını, bazıları da eski kültürün kaybolacağını ileri sürmüşlerdir. Lâtin harflerini savunanlar ise Arap harflerinin dinen bir kutsallığı olmadığını, Türkçenin bu yazı ile yazılamayacağını, Lâtin harflerini er geç kabul edeceğimizi, onun için bir an önce, cesaretle kabul etmemizi istiyorlardı.

1922 yılında Azerbaycan hükümeti Lâtin esaslı bir yazıyı kabul ettiği sırada, Mustafa Kemal Türkiye'de Lâtin yazısını almanın daha zamanı gelmediğini söylüyordu. Ama

M. Kemal, ilerde savaşı kazandıklarında Lâtin harflerini kabul edeceklerine dair, daha 1919'da söz veriyordu.

Cumhuriyetin ilanından hemen önce, 21 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde, konunun ekonomi ile de ilişkisini gören delegelerden bazıları tarafından verilen Latin harflerinin kabulü ile ilgili önerge kongre başkanı Kazım Karabekir tarafından reddedilmiştir. Kazım Karabekir'in bu konudaki görüşleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanmıştır (Karabekir, Hâkimiyeti Milliye, 5 Mart 1923). 8/9 Aralık 1928'de Atatürk'ün Sarayburnu (İstanbul) söylevi ile harf devrimi müjdelenmiştir (Ülkütaşır, 2000, s.63).

Cumhuriyet ilân edilmeden İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde, Lâtin harflerinin kabul edilmesi hakkında verilen bir önergenin okunmaması ve Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın tutumu ve demeçleri, Türkiye'de bu sorunun tartışmasını tekrar hızlandırdı.

Bu tartışmalarda Lâtin harfleri taraftarları, Türkçede Lâtin harflerinin kabul edilmesi için şu gerekçeleri ileri sürüyorlardı: Eski yazı, güç ve geç öğreniliyor. Herkes birçok kelimeyi çeşitli şekillerde yazıyor. Bu harflerle belirli bir yazım kuralı mümkün değildir. Bu harfler yüzünden yabancılar Türkçeyi öğrenmeye rağbet etmiyorlar. Az çok öğrenim görmüş olanlar bile bir yazıyı yanlış okuyamıyorlar, sınırlı kişiler okuyor. Eğitim yaygınlaşmıyor.

Lâtin harflerine karşı olanlar ise bu iddiaları şöyle cevaplandırıyorlardı: Eski harfler iki üç ayda öğrenilebiliyor. Öğrenmesi biraz daha güç ama kullanılması kolay. Steno gibi yazılabiliyor, daha az yer tutuyor. İmlâ farklılıkları, bilimsel bir kurulun bunları belirlememiş olmasındandır. Bir İmla Kılavuzu çıkarılarak bu iş halledilir.

Yabancılar Türkçeye bu harfler yüzünden ilgi duymuyor deniliyor. Bu doğru değildir. Birçok yabancı aynı harflerle Arapçayı öğreniyorlar. Öte yandan, harflerini değiştirdi diye kaç kişi Arnavutça öğrenmeye başladı? Bugün yazılarda bilinmeyen kelimeler doğru okunamıyor. Bunlar Lâtin harfleriyle yazılıp da okunsa ne olacak? Eğitimin yaygın olmamasının nedeni, konuşma dili ile yazı dilinin birbirinden farklı olmasıdır.

Başvekâlet'in 29 Mayıs 1928 tarihli emri gereğince Maarif Vekâleti, Haziran ayı ortalarında, “Lâtin harflerinin lisanımızda suret ve imkân-ı tatbikini” incelemek üzere resmen bir “Dil Encümeni” kurdu. Bu komisyon Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar gibi Lâtin alfabesini esas alan birçok milletin alfabesini inceledi. İlk toplantısını 26 Haziran 1928'de Gazi Mustafa Kemal'in, başkanlığında yapan bu komisyonun 14 üyesi vardı. Komisyon, Ağustos başında 41 sayfalık bir “Elifba Raporu” verdi.

Komisyonun bu olumlu raporu üzerine M. Kemal, 8 Ağustos 1928 akşamı Gülhane Parkında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın düzenlediği halka açık bir toplantıda yazı inkılâbını halka şöyle duyurdu:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel ahenktar, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz, Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehâl pek çabuk bir zamanda mükemmel bir surette anlayacağız. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Ben buna katiyetle eminim, siz de emin olunuz. (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.272)

Gazi M. Kemal, 1928 yılında TBMM'ni açış konuşmasında genellikle eğitim sorunları üzerinde durmuştur. Ona göre, eğitimdeki durum ve gayretlerimiz bizi radikal önlemler alabilecek düzeye getirmiştir. Eğitimimiz her alanda doğru hedeflerini bulmuş, ilgi ve dikkatli çalışmalarla iyi sonuçlar elde edilebilecek duruma gelmiştir. Eğitim çalışmalarının ana hedefleri fiilen genel ve zorunlu ilköğretim, ülkede eğitim birliği, ortaöğretimin belirli noktalarda toplanıp kolaylaştırılması, meslek eğitiminin her kademesinin ülkemizde yapılmasıdır. Gazi, daha sonra, her gelişmenin temelini okuma yazma olduğunu, Türk milletine de kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek gerektiği, bunun da Lâtin esasından alınan Türk alfabesi olduğunu, üstelik bunun Türk diline de uygun olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir:

“Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit

olacaktır. (...) Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife tevcih ediliyor. Bu vazife; milletimizin kâmilten okuyup yazma için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepiniz hususî ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. (...) Hiç bir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bir muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdanî hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir.” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.377–378)

1 Kasım 1928'de TBMM'nin üçüncü devre ilk oturumunda yazı yasası hemen ele alındı. Sûratle 15 kişilik bir geçici komisyon kuruldu. Komisyon da, toplantılarını derhal yapıp yasa tasarısının aynen kabul edilmesi kararını, Meclis Başkanlığına bildirmiştir. Bundan sonra 1 Kasım 1928 gün ve 1353 sayılı yasa ile yeni Türk harfleri TBMM tarafından EK 3'de sunulan şekliyle yasalaştırılmıştır.

Yeni Türk harflerinin kabul ve uygulanması yasa tasarısının gerekçesinde ise Arap harflerinin Türk diline uymadığı, bu harflerle Türkçe kelimelerin yazılamadığı ve yazılanların da doğru okunamadığı, böylece doğru okuma-yazmanın bir sınıfın imtiyazı haline geldiği, matbaacılık ve başka alanlarda eski harflerin çok masraflı olduğu belirtilerek, hükümetin bir yazı sistemi hazırlattığı, bunun tecrübesinin de yapıldığı açıklanmıştır. Cumhuriyet döneminde de, Tanzimat ikilikleri gibi bir yazı ikiliği yaratılmaması için hükümet bu inkılâbı bir yasa ile tespit etmek gereğini duymuştur.

3 Kasım 1928'de yürürlüğe giren bu yasaya göre, en geç 1929 Ocağında Devlet yazışmalarında tamamen yeni yazı kullanılacak, ancak basım işleri yüzünden bazı evraklar 1929 Haziranına kadar eski usulde yazılabilecekti. 1928 Aralığından itibaren her türlü basılı şeyler yeni harflerle yazılmaya başlanacaktı. Ancak halkın zorlukla karşılaşmaması için 1929 Haziranına kadar eski harfli dilekçeler kabul olunabilecekti. Kâtipler Türk steno yazısını öğreninceye kadar, ama en geç 1930 Haziranına kadar eski yazı ile zabıt tutulabilecekti. Yasanın 9. maddesi de şöyle diyordu: “Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.”

Gerçekten de bu yasa ile Cumhuriyet, Tazimatın hatasına düşmemiş, tüm ülkede yeni harfler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yasadan sonra, yeni basılacak alfabe, imlâ ve okul kitaplarının, Devlet matbaasının ve Millet Mekteplerinin harcamalarına karşılık Maarif bütçesine ek ödenek kondu. Ayrıca, yazı inkılâbını başarıyla savunmaları için 1931 yılına kadar gazetelere prim verilmesi hususunda da bir yasa çıkartıldı.

Latin harfleriyle yazıya geçilebilme süresinin çok kısa olması, Türk toplumunun yeniliklere açık olması, bu yazının kolay olması, Türk diline uygun olması, alınan önlemlerin etkinliği olabileceği gibi, bir diğer nedenin de Türk toplumunda yazının daha çok devlet işlemlerinde kullanılmasıdır. Tarımla uğraşan halkın yazıyla ilgisi pek azdır; sanayide yazı o dönemler için devletle ilgilidir ve üst düzeyde kullanılmaktadır, halkta birbirine mektup yazma alışkanlığı gelişmemiş ve gurbete, askere gitmekle sınırlıydı. Ticari hayatı gelişmemiş olan halkın vatandaşlık işlemlerinde yazıya ihtiyaç duyacağı yer devlet daireleri olduğundan, yeni yazı zaten eskisini bilmeyen halk tarafından daha çabuk öğrenilmiştir.

3.1.1.2- Millet Mektepleri

Araştırma döneminin bir görgü tanığı ve zamanın Maarif Vekâleti'nde İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinde bulunan, köy enstitülerinin mimarlarından olan İsmail Hakkı Tonguç, millet mekteplerini şu şekilde tanımlamaktadır:

“1928 – 1929 ders yılı başında Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek ve ona, hayat ve maişetini (geçimini kazanmayı) istilzam (sağlamak) ettiği ana bilgileri kazandırmak amacıyla açılan millet mektepleri “sabit ve seyyar” olmak üzere A ve B dershanelerinden oluşur. Şehirlerde, okulu bulunan köylerde açılan millet mektebi dershanelerine sabit; okulu olmayan köylerde bir devre için açılan dershanelere de seyyar denir. A dershanelerinin görevi, hiç okuma ve yazma bilmeyenlere veya Arap harflerini öğrenmiş yetişkinleri okuryazar hale getirmektir. B dershanelerinin hedefi, A dershanelerini bitirmiş olan vatandaşları, “hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sınıflarının (tabakalarının) gerekli gördüğü ana bilgilerle” donatmaktır. Millet mekteplerinde yaşları 16 – 45 arasında bulunan bütün kadın ve erkek vatandaşlar (Başlangıçta A dershanelerinde dört; B dershanelerinde iki ay; 1929’dan sonra her iki dershanede de dörder ay süre ile; okuma yazma, hesap ve ölçüler, sağlık bilgileri, yurt bilgisi dersleri okutulur.”

Millet mektepleri Türk harflerinin kabulünden sonra büyük bir hamle ile başlamış ancak zaman içinde hızını kaybetmiştir (Tonguç, 1997, s.70).

3.1.1.3- Okuma Odaları

Modern kültürün halk tabakaları arasında yayılmasında okuma odaları ve kütüphanelerin rolü çok büyüktür (İsmail Hakkı Tonguç, a.g.e., s.72, Ankara 1997). 1930 yılında açılmasına başlanan bu odaların amacı; okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara okuma-yazmayı sevdirmek, yetişkinlerin ilgilendikleri konularda bilgi sahibi yapılmaları idi. Bu odalardan 1933 yılına kadar 119'u kentlerde, 659'u da köylerde olmak üzere, toplam 778 adet açılmıştır. Buralara 5885'i kadın, 51294'ü de erkek olmak üzere, 57179 kişi devam etmiştir. Bu odalar Millet Mekteplerinin bir yan kuruluşu olarak kabul edilebilir (Albayrak, 1994, s.477). Okuma yazma öğretmenin yeterli olmadığı, aynı zamanda elde edilen birikimlerin de korunmasına yönelik modern bir anlayışta kurulan okuma odaları da halkı kahvehane ve kıraathanelerden kurtararak modernliğe yöneltme araçlarından biri olarak düşünülmüştür.

3.1.2- Güzel Sanatlar Alanında Devrim

Güzel sanatlar alanında Cumhuriyet döneminin ilk 15 yılında devrim sayılabilecek çalışmalar yapılmıştır. “Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür” diyen Atatürk, güzel sanatlar alanındaki çalışmaları bizzat yönlendirmiş, başarılı sanatçıları ödüllendirmiştir.

Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önem de Türk toplumunu kapalı bir Orta Çağ toplumu olmaktan kurtarmaya yönelikti. Türk gençlerinin resim, heykel gibi sanat dallarında yetiştirmek, milli musikimiz yanında batının evrensel değerlerini taşıyan musikisini de öğretme çabalarını Türk Milleti'ni çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaya yönelik çabalar olarak değerlendirmek gerekir.

Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önemi 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları nedeniyle Ankara'da yapılan törende yaptığı şu konuşmasında açıkça belirtmiştir:

“...Türk Milleti’nin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirle besleyerek geliştirmek milli ülkümüzdür”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.318).

Atatürk'e göre: “Güzel sanatlarda başarı, bütün devrimlerin başarıldığının en kesin kanıtı idi.” Bu görüştedir ki başta musiki, resim, heykeltıraşlık ve mimarî olmak üzere her çeşit sanat dalında çağdaş anlamda büyük ilerlemeler oldu. Ankara'da Devlet Konservatuvarı açılarak müzik, tiyatro, opera ve bale dallarında öğretime başladı (Utkan Kocatürk, a.g.e., s.101, Ankara1992).

Çok sesli Batı müziğinin ülkemizde yaygınlaştırılması temel ilke olarak benimsenirken, geleneksel Türk Müziği türlerinin derleme, araştırma ve geliştirilmesine önem verildi. 1924 yılı Eylülünde Ankara’da Musiki Muallim Mektebi (Müzik Öğretmen Okulu) açıldı. 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı’nın açılmasıyla bu okul Gazi Eğitim Enstitüsü müzik bölümüne dönüştürüldü. Ankara Devlet Konservatuvarı, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu müzik, tiyatro, opera, bale sanatçılarını yetiştirmeye başladı. “Türk Beşleri” olarak tanınan sanatçılar ilk sonat, senfoni, konçerto ve operalarını yazdılar. 1934 yılında ilk Türk operası olan Ahmet Adnan Saygun’un “Öz Soy” ve “Taşbebek operaları”, Ankara Halkevi’nde temsil edildi. Darülelhan’ın (İstanbul Belediye Konservatuvarı) öğretim programı yeniden düzenlendi. Türk müziği derslerinin yanında Batı müziği derslerine de yer verildi.

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, Atatürk’ün güzel sanatları ve müziği çağdaşlaşmaya giden yolun hangi aşamasında gördüğünü aşağıdaki aktarımlarıyla belirtmektedir;

“(Atatürk) İnkılâpların en gücü müzik inkılâbıdır dedi. Sonra fikrini izaha başladı. Çünkü dedi bu inkılâp kişinin iç dünyasını yenilemeyi gerektirir. O ana kadar alıştığı ve sevdiği duyguları birdenbire bırakıp beyninin içine yeni bir âlem aşılacak demektir müzik inkılâbı. Yöneldiğimiz çağdaş kültürün ortak alanı çağdaş polifonik müziktir. Bunu benimsemeden çağdaşlaşma imkânsızdır. Batının Germen, Slav, Anglosakson ve Latin kültür ortamlarının tek ortak unsuru, polifonik müziktir. Çağdaşlaşmak kararında olan bir toplumun bu büyük kültür mirasına katılması zorunlu idi. Unutulmamalıdır ki çağdaş kültür

ortamının herhangi bir milletin tekeline olmadığı bir gerçektir. Bu ortak kültür ortamının unsurları Greko- Latin kültür mirası, Rönesans, Rasyonalizm ve nihayet 19.yy.dan itibaren şahlanan müspet ilimlerdir. Biz kaderimizin ve tarihimizin sonucu olarak bu kültür unsurlarını zamanında benimseyememiştir. Bütün bu kültür unsurlarının kaynaşarak meydana getirdikleri çağdaş polifonik müziktir. Şimdi bu görüşe karşı hemen hemen bir asırdır ortaya atılmış ve hâlâ da izlerini sürdürmekte olan ve çok güçlü görünen bir itiraz vardır. Bu büyük beşeri kültür mirasına yönelik acaba millî olan kültürümüzde bir arıza meydana getirir miydi? Çağdaş polifonik müzik seslere çok daha geniş ifade ve yansıma kudreti vermiştir. Kendi müziğimizi bu olanaktan yoksun bırakmaya milliyetçilik denemez. Aksine kendi millî kültürümüzü geliştirmek ve kökleştirmek için insan kafasının doğurduğu ifade olanaklarını bütün genişliği ile biz de benimsemeliyiz. Şüphe edilemez ki polifonik müzik sistemi tek sesli sistemden çok daha geniş ifade imkânına sahiptir. Bu bakımdan gerçek bir çağdaşlaşma ancak çağdaş müzik olanaklarının benimsenmesiyle gerçekleşebilir. Şu var ki Atatürk'ten sonra da bu tartışma sona ermemiştir. Bir taraftan her türlü çağdaşlaşmanın millî belleğimizin karakterlerinden bir uzaklaşma olacağına inananlar, onun karşısında da çağdaş kültürü yaratmış olan bütün olanakları ve metotları olabildiğince benimseyenler bugün de bulunmaktadır.” (Irmak, 1988, s.285–286).

Cumhuriyet ilan edildiğinde İstanbul'da Darüln Bedayi ve bazı özel tiyatrolar faaliyet halindeydi. Darüln Bedayi, 1931'de İstanbul Belediyesi'ne bağlandı. 1934'te ise adı “İstanbul Şehir Tiyatroları” oldu. Tiyatro ve operetleriyle büyük ilgi çekiyordu. Tiyatro sanatının yurda yayılmasında Halkevlerinin büyük hizmetleri görüldü. Ankara Halkevi sahnesinde Akın (1932), Çoban (1932), Mavi Yıldırım (1932) oyunlarının ilk temsillerinde Atatürk de hazır bulunmuş ve sanata ve sanatçıya verdiği desteği bir kez daha göstermiştir.. Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi'nde gerçek anlamda ilk oyunların temsilinden sonra Ankara'da Devlet Tiyatrolarının kuruluşuna giden yol açıldı.

Atatürk döneminde plastik sanatlarda da büyük gelişme gözlemlendi. 1924'ten itibaren Sanayi-i Nefise Mektebi mezunları Avrupa'ya gönderildi. Cevat Dereli, Mahmut Cuda, Refik Epikman, Muhittin Sebati, Şeref Akdik ve Ali Karsan ilk gönderilen sanatçılardır. Sanayi-i Nefise Mektebi 1928'de Güzel Sanatlar Akademisi adını aldı. 1932–1933 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü açıldı. Atatürk, anıt ve heykel yapımına önem vererek, Cumhuriyetin heykeltıraş kuşağının yetiştirilmesini destekledi.

1924 yılından itibaren resim ve heykel sergileri açılmaya başladı. Halkevleri Resim ve Heykel Sergileri (1936–1938), Ankara Halkevleri Birleşik Resim Heykel Sergileri (1937–1938) önemli sergilerdir. Atatürk tarafından 20 Eylül 1937’de açılan Resim ve Heykel Müzesi bu alandaki çalışmalara verilen önemin son halkasıdır

3.2 – CUMHURİYET EĞİTİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devleti’nin duraklaması ve gerilemesinin en önemli nedenlerinden birisi eğitim ve öğretimdeki yetersizlik ve ihmallerdir. İmparatorlukta kuruluş ve yükselme dönemlerinde yapılandırılan eğitim sisteminin yıllar geçtikçe geliştirilmesi siyasi ve askeri başarıları destekleyen önemli bir itici güç olmuştur. Devletin bu kuvvetli yıllarında takip edilen eğitim politikaları eğitim kurumlarının bozulmadan varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Ancak yükselme döneminin sonlarına doğru batının birçok alanda olduğu gibi bilim-teknik ve eğitimde kaydettiği gelişmelerin takip edilememesi ve eğitimin ehil olmayan insanların egemenliğinde devam etmesi, Osmanlı eğitim sisteminin çağın gereklerinden yoksun kalmasına neden olmuştur.

Türk Milleti Atatürk’ün önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişirken ve Cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin öncelikle belirlenmesi oldukça önemli idi. Gençliğin eğitimi artık eskiden beri süregelen, denenmiş, değersizliği ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılamazdı. Türk Milletini ileri götürecek, insancıl, akılcı yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardı.

Osmanlı Devleti’nde baslıca eğitim kurumları olan Medreseler ve Sıbyan mektepleri XVII. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taslaşmışlardı. Medrese zihniyeti çeşitli zamanlarda özellikle Tanzimat döneminde başlayan eğitimde ve çeşitli alanlardaki yenileşme hareketlerini engellemiş, olumsuz etkisini sürdürmüştü. Atatürk, Osmanlı Devleti’nde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, azınlıkların, her çeşit

etnik toplulukların, eğitim yoluyla iktisaden güçlenip siyasi bakımdan bilinçlendiklerini ve devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Atatürk sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitim çarkı içinde esarete sürüklendiklerini görmüştü.

Atatürk, Amasya Tamimi'nde "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi ile millî egemenlik ilkesini ön plana çıkartırken, hem millî iradeyi millî kurtuluşun çaresi olarak gören bir halk iradesinin temellerini atıyor, hem de İstiklâl Savaşımızın en çetin şartları altında bile, milletçe çağdaş medeniyet düzeyine en kısa zamanda ulaşabilmek için, sosyal ve kültürel kalkınma davasını birlikte ele alıyordu.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından 16 gün sonra, 9 Mayıs 1920 tarihinde okunan hükümet programında eğitim işlerine büyük önem verilmiş ve ilerde bir takım temel eğitim reformlarının yapılacağı belirtilerek savaş nedeniyle o günkü mevcut eğitim kurumları ile yetinileceği açıklanmıştı. Bu programda eğitim sistemimizde hangi ilkelerin göz önünde bulundurulacağı açıkça ifade edilmişti. Söz konusu hükümet programında Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan hükümet programlarında pek rastlanılmayan millî şuur geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde hâlâ kullanılan temel ilkeler daha o zaman düşünülmüş ve programa alınmıştır.

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir. Kongreyi Mustafa Kemal, cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, daha önce ikinci İnönü savaşını ve başlamak üzere olan Sakarya Savaşı'nı kastederek der ki;

"Mustafa Kemal Pasa, üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesi ile meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır."

Dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'dir. Kongrenin çalışma konuları: a) İlkokulların eğitim programları, b)Orta basamaktaki okulların programları ve

dersleri. Kongre Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması ile başladı. 21 Temmuz'a kadar 6 gün sürdü. Mustafa Kemal kongreden Türkiye'nin millî maarifini kurmasını ister ve millî maarifi şöyle açıklar:

“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatindeyim. Onun içindir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliğimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. ...Çocuklara ve gençlere özellikle varlığı ile hakkı ile birliği ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî fikirlerin kendinden geçerek her zıt fikre karşı şiddetle ve fedakârca koruma gereği telkin edilmelidir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19-20).

Maarif Kongresi, çalışmaları savaş dolayısıyla bir sonuca varılmadan erken bitmiştir. Kongre bir sonuca varamasa da, öyle bir zamanda toplanmış olması ve Mustafa Kemal'in önemli açış konuşması ile eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk milletinin var oluş mücadelesi verdiği günlerde, eğitim öğretim faaliyetlerini dikkatle takip ettiğini, önemle üzerinde durduğunu, milli ve modern bir eğitim sistemi meydana getirmeye çalıştığını gösteren bir diğer örnek de 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasıdır. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir:

“...Efendiler, buraya kadar sözünü ettiğim hususlar milletin maddi kuvvetlerini geliştirme ve yükseltme önlemleridir. Ancak, insanlar yalnız maddi değil, özellikle bu maddi kuvvetlerde bulunan manevi kuvvetlerin etkisi altındadır. Milletler de böyledir. Manevi kuvvetler ise özellikle ilim ve irfan ile yüksek bir surette gelişir. Bu sebeple; hükümetin en verimli ve en önemli görevi maarif işleridir. Bu işlerde başarı sağlamak için öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü durumuyla sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen orantılı ve uyumlu olsun. Bunun için büyük, hayali ve karışık görüşlerden tamamen uzaklaşarak gerçeklere etkin bir şekilde bakmak ve el ile dokunmak gerekir. Girişilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden ortaya çıkar.

Efendiler asırlardan beri milletimizi yöneten hükümetler, maarifin yayılması isteğini açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu isteklerine ulaşabilmek için doğu ve batıyı taklitten kurtulamadıklarından sonuçta milletin cehaletten kurtulmamasına sebep olmuşlardır. Bu üzücü gerçek karşısında, bizim izlemeye mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin temel esasları şöyle olmalıdır: Demiştim ki; bu ülkenin asıl sahibi ve

toplumumuzun temel unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarifin nurundan yoksun bırakılmıştır. Bu yüzden bizim izleyeceğimiz maarif siyasetinin temeli, önce var olan cehaleti ortadan kaldırmaktır...

...Bir taraftan cehaletle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını, sosyal ve iktisadi hayatın doğrudan etkili ve yararlı bir unsuru kılabilmek için gerekli olan ilk bilgileri uygulamalı bir tarzda vermek maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Maarif Vekâletimiz 1921 yılında maarif durumumuzu bu görüşlere yönlendirmeye çalışmıştır. Vekâlet, gelecekteki icraat ve uygulamalarına esas olacak programları hazırlayıp ve yüce meclise sundukça bunların açıkladığım yaklaşıma uygun olarak kanunlaşıp, yürürlüğe konacağına ümidim tamdır (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.244–245).

Kurtuluş Savaşı sonrası Atatürk; yeni ulus oluşturma sürecinde eğitimin önemine işaret etmiş ve toplumun, çağın ve çevrenin beklentilerini tatmin edecek bir eğitim anlayışını şu şekilde tarif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere yapmış olduğu konuşmasında eğitimle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Görülüyor ki, en önemli ve verimli görevimiz eğitim işlerimize. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gereklidir. Bence bu programın temel ilkeleri ikidir: 1. Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması, 2. Çağdaş gereklere uygun olması

Memleketimizi bir çemberin içine alıp dünya ile ilgisiz yasayamayız. Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yasayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur... Her şeyden önce cahilliği yok etmek gereklidir. Bundan dolayı eğitim programımızın, eğitim siyasetimizin temel taşı cahilliğin yok edilmesidir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.48).

Milli mücadele yıllarında milli ve modern bir eğitim tesis etmeye çalışan TBMM Hükümeti bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Nitekim Atatürk, 1 Mart 1923'de TBMM'nin Dördüncü Toplantı Yılı'nı açış konuşmasında, eğitim hususundaki geçen bir yılı değerlendirmiş ve bu alanda önemli başarılar elde edildiğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Efendiler, maarif hususundaki bir yıllık çalışmalarımız dahi pek parlak olmamakla birlikte içinde bulunduğumuz zorluklar ve özellikle araç - gereç yokluğuna oranla oldukça yeterli sonuçlar alınmıştır. Maarif Vekâleti’nce geçen bir yıl içersinde mütareke ve mücadele devrelerinin vilayet merkezlerinde kapalı bıraktığı öğretmen okullarından on üçünün açılması, çeşitli merkezlerde yeniden on yedi erkek okulu, bir kız lisesinin tamamlanması, altı erkek, iki kız lisesinin açılması gibi olumlu işler görülmüştür...

Efendiler, şimdiye kadar yapılabilen şeylerin, genel maarif ihtiyaçlarımızdan ancak binde birini bile tatmine yeterli olmadığını itiraf etmek gerçekçilik gereğidir.

...İşleyen ve kapsamlı bir maarif için vatanın hudutları içersinde önemli merkezlerde çağdaş kütüphaneler, bitki ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, çalışma alanları, müzeler ve güzel sanatlar sergileri kurulması gerektiği gibi özellikle şimdiki idari teşkilata oranla ilçe merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla donatılması gerekmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde meydana getirilmesi mümkün olmamakla birlikte mümkün olduğu kadar az zamanda bu sonuçların alınması önemle arzu edilen bir istektir...” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.315–316)

Bu dönemdeki eğitimin başlıca amacı; her düzeydeki okullarda cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmek olmuştur. Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler’in 8 Mart 1923 tarihli bir genelgesinde eğitimin amaçları şöyle gösterilir: Nesillerin milli varlıkları ile çatışmaya her fikre saygılı olması, okulların ülkeyi iktisadi esaret altında bırakmayacak, kafalar yetiştirmesi her şeyden önce güçlü ve azimli nesiller yetiştirmek gibi ilkeler olan genelgede öğretimin temel amacı olarak da Atatürk’ün şu sözleri gösterilmiştir: “Bilgiyi insan için bir süs baskı aracı veya medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta başarı sağlayan uygulamalı ve hesaplanabilir bir hale getirmek” (Akyüz, 2009, s.331).

O dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar’ın 8 Eylül 1924 tarihli genelgesinde eğitim ve öğretimin temel amaçları şöyle özetlenmiştir:

- Eğitimin milli esasları ve batı medeniyetinin yöntemlerine dayanması
- Çocukları kalplerinde ve ruhlarında cumhuriyet için fedakâr olmaları ülküsünü taşımaları.
- Okulların insan ilişkileri toplumsal yaşama kuralları, vicdan ve fikir hürriyeti ve bilinçli sorumluluk sahibi olması.

—Okulların ilim ve okuma zevkini vermeyi halka sağlığın değerini ve sağlıklı olmanın yollarını öğrenmesi ve beden ve fikrin dengeli gelişmesi ve çocuklarda hür ve makul bir disiplin oluşturmaları gibi amaçları vardır (Akyüz, 2009, s.331).

Cumhuriyet dönemi eğitimi ve onun gelişim çizgisi, feodal ve teokratik Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküntüleri üzerinde yükselen yeni bir ulusun, yeni bir kültürün, yani Cumhuriyet ideolojisinin oluşum sürecinin ve onun geleceğe özleminin; gelecekteki çağdaş dünyaya taşıyıcı nitelikteki ulusal devrimci kültür politikasının ürünüdür. Atatürk’ün ekonomi, siyaset ve kültür alanındaki tam bağımsızlık düşüncesiyle yapılanmış felsefi yapısı, onun eğitim politikasına da tümüyle yansır. Yeni bir ulus ve yepyeni bir toplum yaratma amacı, bu yeni içeriğe uygun bir kültür felsefesi ve eğitimle gerçekleşecektir. Çağdaş uygarlık kavramının içerdiği ulusal devrimci bilinç, tam bağımsızlık, halk egemenliği, ülke ve ulus bütünlüğü, aklın ve salt bilimin doğrularına güvenen pozitivist bilinç, yeni kurulacak olan ulusun temel dayanakları olmuştur. Çağdaş kültür ve eğitim düşüncesine ulaşabilme çabaları ve arayışı, Cumhuriyet dönemi eğitim düşüncesi ve politikalarının temel odağı ve ideolojik yapısı olarak kabul edilir. Bu bilinç içinde yer alan temel düşünceler ise sonraları Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, laiklik, devrimcilik, halkçılık, devletçilik gibi ilkesel amaçlara dönüştürülerek, Atatürk düşüncesinin ideolojik boyutlarını oluşturur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitime giderek artan bir değer ve önem verilmiştir. Bu eğitim politikalarının temelinde, önce laikleşme, ikinci olarak yurttaşlık, üçüncü olarak da var olan tarım ekonomisinin gereği, köylüyü eğitmek, ona iş ve meslek vermek yer alır. Özellikle öğretmen yetiştirme konusunda temel politika olarak belirlenen köye yönelik öğretmen yetiştirme düşüncesi, cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının temelini oluşturur. “Milli terbiye” kavramı ise Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarında temel kavram ve önemli bir yaklaşımdır.

Atatürk’e göre, kültür ve onun içeriğindeki bir yapıtaşısı olarak kabul edilen eğitim, öncelikle ulusal olma niteliği taşıyacak, dahası eğitimin yöntem ve teknikleri de ulusallaşma sürecinin bütünlüğü içinde algılanacak ve geliştirilecektir.

Atatürk döneminde eğitim politikalarının temelini oluşturan belgelerden biri, “Maarif Misakı” adıyla anılan bakanlık genelgesidir. Bu genelgede dile getirilen eğitim düşüncesinin kökeninde, eğitim etkinliklerini öncelikle halk kitlelerine ulaştırma ve yaygınlaştırılması yatar. Ortaöğretimin yeniden düzenlenmesi, öğretmen yetiştirecek bölge okullarının açılması, dil ve çeviri etkinliklerine özel önem verilmesi, yeni nesilleri toplumun gereksinimlerine uygun biçimde yetiştirmenin yol ve yöntemleri konu edilir. Ortaokullar, gençleri yaşama hazırlayan, üretici niteliği olan iş okulları olarak algılanır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim politikaları üretim ve ekonomik gelişme sürecinin gereksinimlerine her zaman duyarlı, öncelikle de Cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılıp geliştirilmesi yönünde kararlı amaçlara yönelik çeşitli önlem ve etkinlikleri içerir.

1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Cumhuriyet düşüncesi ve ideolojisinin kararlılıkla yerleştirilmesi amacına dönük olarak başarılı son derece önemli bir düzenlemedir. Bu yasayla medrese- mektep ayrılığı tümüyle ortadan kalkmış, tüm okullar Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Bu yasayla, eğitimin laikleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi sürecinde önemli bir adım atılmış, özellikle tarih ve dil konularında ulusal amaçlara uygun bir strateji belirginleşmeye başlamıştır. Latin harfleri kabul edilmiş, kadın eğitime ayrı bir önem verilerek karma eğitime geçilmiş ve köye yönelik öğretmen yetiştirme eğitim politikalarının temel hedefleri durumuna getirilmiştir. Daha sonraki yıllar içinde, okullarda din derslerinin giderek azaltılması, genel olarak da seçmeli dersler durumuna getirilmesi, hemen ardından da kaldırılması, laiklik ilkesinin 1937 yılında anayasaya girmesi, Cumhuriyet ideolojisinin temel dayanaklarından biri olmuştur.

Atatürk ilkeleri Türk Millî Eğitimi’nin temel prensiplerinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Atatürkçü felsefenin cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık ilkeleri 1936 yılından itibaren okul programlarına da girerek eğitimde yapılan yenilikleri yönlendirmiştir. Nitekim Cumhuriyetçilik fikri eğitimde

özgür düşünceyi ve özgür vicdanı engelleyen unsurları kaldırmıştır. Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi ile Türk millî eğitimi millî bir nitelik kazanmıştır. Halkçılık, dilde yenileşmeyi, azınlık eğitiminden bütüncül bir eğitime geçişi ve eğitimde okulculuk anlayışı haricinde halk eğitimi gerçekleştirilmiştir. Devletçilik ilkesiyle Türk eğitiminin ihtiyacı olan devlet işletmeleri kurulurken, buraların insan gücü ihtiyacı da devlet tarafından karşılanmıştır. Dinin yalnız devlet ve siyasetten değil bilim, sanat ve eğitimden ayrı tutulması laiklik ilkesiyle gerçekleştirilmiştir. İnkılâpçılık ise bütün ilkelerin teminatı ve hareket noktası olmuştur (Kara, 1981).

3.3 – BİRİNCİ HEYET-İ İLMİYE TOPLANTISI

Milli Mücadele döneminde yeni devletin eğitim sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak ve belirli bir milli eğitim politikası oluşmasını sağlamak üzere Türkiye Muallime ve Muallimler Derneği, bazı toplantılar düzenlemişti. Fakat bu toplantılarda mevcut durum gereği önemli kararlar alınamamıştı. Bu yüzden Maarif Vekâleti, çalışmalarını daha bilimsel esaslara dayandırmak ve ülkenin gerçeklerine uygun ileriye dönük bir eğitim politikası oluşturabilmek amacıyla ülkenin önde gelen eğitim ve bilim adamlarının katıldığı bir Heyet-i ilmiye toplanmasına karar vermiştir.

I. Heyeti İlmiye 15 Temmuz 1923'ten 15 Ağustos 1923'e tarihleri arasında bir ay kesintisiz olarak çalışmıştır. İştirak eden zatlar şunlardır: Maarif Vekili İsmail Safa (reis), Müsteşar Samih Rifat, Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmet, Müdafaayı Milliye Vekaleti Mümessili Naci Paşa, Dahiliye Vekaleti Mümessili Abdülmuttalip, Sıhhiye Vekaleti Mümessili Dr. Ziya, Türkocağı Mümessili İzzet Ulvi, Nafia Vekaleti Mümessili Hamdi, İktisat Vekaleti Mümessili Cemal Hüsnü, İlk Tedrisat Müdürü Refet, Orta Tedrisat Müdürü Nafi Atuf, Yüksek Tedrisat Müdürü Şefik, Heyeti Teftişîye Müdürü Abdülfeyyaz Tevfik, Telif Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp, Azadan Veleddin Çelebi, Azadan Mustafa Rahmi, Âli Dersler Mümessili Vehbi, Darülfünun Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı, Darülfünun ve Darülmuaallimat Muallimlerinden Haydar, Darülfünun İktisat Müderrisi Zühtü, Darülfünun Ruhîyat Müderrisi Şekip, Darülfünun Müderrislerinden Köprülüzade Fuat, Tıp Fakültesinden Dr. Vasfi, Sabık İlk Tedrisat Müdürü Edip, Sanayi Nefise Mektebi Müdürü Cemil, Heyeti Teftişîye yeden Hasan Fehmi, Sabri Cemil ve Hilmi, Celal Esat, İstanbul

Darülmuallimini Müdürü İhsan, Antalya Darülmuallimini Müdürü Hulusi, Galatasaray Lisesi Müdürü Faik, İhsaiyat Müdürü Avni, Maarif Hars Müdürü Mübarek, Ali Sami Terbiyei Bedeniye Muallimi Selim Sırrı, İstanbul Darülmuallimlerinden İbrahim Alaaddin, Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza (Yücel, 1994, s.21).

Tablo 3.1: Birinci Heyet-i İlmiye Üyelerinin Seçildiği Veya Temsil ettiği Kurumlar

SEÇİLDİĞİ VEYA TEMSİL ETTİĞİ KURUM	ÜYE SAYISI
Telif ve Tercüme Encümeni	3
İlk Orta ve Yüksek tedrisat Müdürlüğü	3
Teftiş Heyeti	3
Hars Müdürlüğü	1
İhsaiyat Müdürlüğü	1
Darülfünun Müderrisleri	4
Serbest ali dersler Müderrisi	1
Darülmuallimin ve darülmuallimat-ı Âliyeden	2
Sanayi-i Nefise'den	1
Galatasaray Lisesinden	1
Ortaöğretim Mensuplarından	2
İlköğretim mensuplarından	2
Bakanlığın Seçeceği Uzmanlar	6
İlgili Bakanlıklardan	6
Basın Mensubu	2
Türk ocağı'ndan	1
Büyük İzci ortasından	1
TOPLAM	40

Toplantıda incelenecek konular da şu şekilde belirlenmişti:

a) Maarif-i umumiye icraat programı,

- b) Millî hars,
- c) Üstün değerdeki müracaat kitaplarının dilimize çevrilmesi,
- d) İstatistik Genel Müdürlüğü teşkilatı,
- e) Millî büyük sözlük ve dilbilgisi,
- f) Millî müzik, lisan ve edebiyat,
- g) Millî Tarih Kütüphanesi,
- h) Millî Hazine Evrakı,
- i) Millî Tarih ve Coğrafya Enstitüleri,
- j) Etnografya Müzesi,
- k) Millî Müze,
- l) Okul Müzesi,
- m) Ankara'da Yüksek seviyede dersler (Âli Dersler),
- n) İlköğretim programları,
- o) İlkokul sonrası hayatî öğretim programı,
- p) Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesinin tadili lâyihası,
- q) Öğretmen okulları program ve yönetmelikleri,
- r) Sultani teşkilatı, ad değiştirme ve öğretim süresi,
- s) Sultani programlarını değiştirme,
- t) Ortaöğretim muallimleri yasa tasarısı,

- u) İzcilik teşkilât-ı esasiyesi,
- v) Heyet-i Teftişîye Nizamname lâyihası,
- w) Asâr-ı Atika Nizamnamesi tadili,
- x) İstanbul öğretmen okullarında tâli kısımların açılması,
- y) Galatasaray Sultanisi teşkilât ve programı,
- z) Dârümuallimîn-i Âliye öğrencilerine meslekî bilgi verilmesi.

15 Temmuz 1923'te başlayan Heyetin ilk toplantısında bir konuşma yapan Safa Bey, son düşman askerinin denize dökülmesinden itibaren bütün gözlerin eğitime çevrildiğini ve ülkenin hakikî kurtuluşunun eğitimden beklendiğini vurgulamıştır (Ergün, 1982, s.27). Bakan, 1909'den beri eğitimimize gerçek yönünü vermek için çalışan değerli insanların hayırlı, faydalı girişimleri olduğunu; ancak her yeni gelenin eskisinin zıddına veya başka bir yolda çalıştığını, eğitim kurumlarının “şahsî icraata bağlı, istikrarsız ve istinatsız” kaldığını; Cumhuriyetin eski maarifi bu noktada devraldığını belirterek şöyle demiştir:

“Bence Maarif Vekâleti, memleketimizdeki âlim ve mütefekkirlerin karar ve fikirlerini tatbik edecek bir vasıttan başka bir şey değildir. Cephesini onlardan almalı ve onların gösterdiği yolda yürümelidir. Ben değişebilirim, benden sonra gelecek de değişebilir. Fakat sizin kararınız ve sizin verdiğiniz program değişmemeli ve yeni bir kararınız olmadıkça, olduğu gibi tatbik edilmelidir. İşte bu, hepimizin sadakatle ve fedakârlıkla müdafaa edeceğimiz bir esas olsun. Yeni doğan Türkiye'ye yeni bir maarif istikameti verecek olan Heyetinizden müsmir ve feyizli mesai bekler, muvaffakiyetler temenni ederim, efendiler”(Hâkimiyet-i Milliye 16.07.1923).

Safa Bey'in konuşmasında dikkatleri çeken önemli bir yön, Maarif Vekillerinin geçici olduklarını, fakat ülkenin milli eğitim politikasını belirleyen kararların ve düşüncelerin kararların kalıcı olması gerektiğini belirtmesidir. Böylece o milli bir eğitim politikasının oluşturulmasına ve bunun üzerinde de her gelen vekilin değişiklikler yapmaması gerektiğine dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Bu

konuşmadan sonra toplantıda altı komisyon kurularak çalışmalara devam edilmiştir. Bu komisyonlar şunlardır:

Millî ve İlmî Komisyon,

İstatistik Müdüriyeti Teşkilâtı Komisyonu,

İlköğretim Komisyonu,

Öğretmen Okulları, izcilik, eğiticilik komisyonu,

Ortaöğretim Komisyonu,

Bakanlığın genel çalışmaları ve programı komisyonu.

Birinci Heyet-i ilmiye Cumhuriyet eğitime geçişte oldukça önemli kararlar alınması nedeniyle tarihi bir görev yerine getirmiştir. Cumhuriyet eğitimi de bu heyetin almış olduğu kararların üzerine kurularak gelişmiştir.

3.3.1 - Birinci Heyet-i İlmiye’de Alınan Kararlar

— İlköğretim altı yıldır. Öğretim zorunluluğu 7–14 yaşları arasındadır. Birinci ve ikinci sınıf mevcudu 30’u, diğerleri 40’ı aşamaz; öğrenci çok olursa şubelere ayrılır. Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamları yasaktır.

— Maarif Vekâletinden başka bakanlıklar ilköğretim yaptıramaz. Bu bakanlıkların elinde var olanlar Maarife devredilecektir. Yabancılar dâhil, bütün özel okullar Maarif Vekâleti’nin denetimi altındadır. Yasa ve yönetmeliklere uymayan ve başka amaçlarla açıldığı anlaşılanlar, derhal kapatılacaktır.

— Küçük köyler için, seçilecek yerlerde “Leylî Köy Mektepleri” (Yatılı Bölge Okulları) kurulacak, hatta gezici öğretmenler kullanılacaktır. İlkokul öğretmenleri hakkında bir yasa hazırlanmıştır.

— İlköğretimden sonra, daha üst öğretime gidemeyecek olan çocukları hayata ve mesleğe hazırlamak için iki yıl süreli “ihzarî mekteplerin” kurulması kararlaştırılmış ve bu okulda zorunlu eğitimin kapsamına alınmıştır.

— Kadınlar, Heyet-i İlmiye’ye girebilecekler ve ilköğretim müfettişi olarak da atanabileceklerdir.

—İlkokul öğretmenlerinin mali sorunlarını çözümleyebilmek amacıyla bir yasa tasarısı hazırlanmıştır.

— Sultani adının lise olmasına karar verilmiştir. Liselerin 4+4+3 = 11 yıl olmasına; fen ve edebiyat şubelerinin lise son sınıfta ayrılmasına karar verilmiştir. Lise ve dengi okullarla yüksek okullar ve yüksek medrese mezunları için hidmet-i maksureden istisna yoktur.

— Kadınların heyet-i ilmiyeye katılabilecekleri, ilköğretim müfettişi olarak atanabilecekleri kararlaştırılmıştır. Böylece Hamdullah Suphi’nin Maarif Vekilliği döneminde maarif kongresinde yaşanan olayların tekrarı önlenmiştir.

Bu arada Millî Hars Komisyonu da Hars Genel Müdürlüğü’nün ve birçok enstitü, müze vs. kurulmasını öneren raporunu sunmuş; Heyet-i İlmiye de halk eğitimi hakkında Ziya Gökalp ve İsmail Bey tarafından verilen bir taslağı kabul etmiştir.

Heyet-i İlmiye toplantısında en çok önem verilen konulardan biri de, beden eğitimi alanı olmuştur. Selim Sırrı (Tarcan) Bey toplantıya sunduğu bir tasarıda Beden Eğitimi Öğretmen Okulu ve Genel Müfettişliğinin kurulmasını, beden eğitimi öğretmenlerine diğer öğretmenler kadar maaş verilmesini, her okulda birer jimnastik salonu kurularak okullarda ilmî bir şekilde spor ve jimnastik yapılmasını istemiştir.

Heyet-i İlmiye 15 Temmuz–15 Ağustos 1923 tarihleri arasında çok yoğun ve ciddi bir çalışma yaparak, Maarif Vekâletine, uygulayacağı ayrıntılı ve çok sağlam bir program vermiştir. Toplantıdan sonra, Heyet’in “Maarifin Erkân-ı Harbiye Heyeti” olduğunu belirten Hasan Ali (Yücel), heyet kararlarının aynen uygulanmasını istemiştir.

3.4 - İKİNCİ HEYET-İ İLMİYE TOPLANTISI

Maarif Vekili Vasıf Çınar'da kendisinden önceki bakan İsmail Safa Bey gibi, Maarif Vekâletinin çeşitli konuları, sorunları karşısında izlenmesi gereken ilke ve politikaları belirleyebilmek amacıyla Türkiye'nin önde gelen eğitim, bilim ve kültür adamlarının görüşlerine başvurma gereği duymuştur. Bu nedenle bakanlığa geldiği ilk günlerde bir ilmi heyeti toplantıya çağırmıştır. Cumhuriyet eğitim tarihinde II. Heyet-i İlmiye olarak bilinen bu toplantı 23.4.1924 tarihinde Ankara'da toplanarak çalışmalarına başlamıştır.

İkinci Heyet-i İlmiye Türk eğitim sistemini yeni devlet düzenine uydurmak ve eğitim binasını yeniden kurmak amacıyla toplandı. Çünkü Tevhid-i Tedrisat yasası, eğitim bakanlığının elindeki okulların sayısını artırmış, medreseler ve diğer dini okullar kapatılmış, bütün okullarda laik bir eğitim zihniyeti yerleştirilmeye çalışılıyordu. Orta dereceli okulları da bünyesine alan bakanlık, okullar ve programlar sorununu çözmek için tekrar bir heyet-i ilmiye toplamıştır. Bu yüzden ikinci heyet de yeni eğitim sistemini kurmaya yönelmeden çok, okulların dereceleri, ders kitapları, müfredat programları vs. üzerinde durmuştur (Ergün, 1982, s.61)

İkinci heyet-i İlmiye Maarif Vekili Vasıf Çınar başkanlığında toplanmıştır. Toplantıya katılan üyeler; Köprülüzade Mehmet Fuat (müsteşar), Abdülfeyyaz Tevfik (Yükseköğretim direktörü), Nafi Atuf (Orta öğretim direktörü), Rıdvan Nafiz (Heyeti Teftişîye Reisi), Telif Tercüme Azasından Mahmut Nedim, Avni (Darüleytamlar umumi müfettişi, Müfettiş Hasan Fehmi, İhsan (Yüksek Muallim Mektebi usulü Tedris Muallimi), Darülfünun Profesörlerinden Ali Haydar, Mehmet Emin, İstanbul Muallim Mektebi Müdürü İbrahim Aladdin, muallimlerden Servet, Süleyman Şevket, Ali Canip, Sadri Etem, Saracettin, Edirne Lisesi Müdürü Nuri, Konya Muallim Mektebi Müdürü Refet Sadettin, Konya Muallim Mektebi Müdür Muavini İsmail Hakkı'dır (Yücel, 1994, s.25).

3.4.1- İkinci Heyet-i İlmiye'de Alınan Kararlar

— Mecburi öğretimin bir yıl kısaltılıp beş yıl olmalıdır.

— Lise öğretimi de altı yıl olup ilk üç sınıfına “kısm-i evvel” kalan üç sınıfa da “kısm-i sani” denilip kız liselerimizin de öğretim süresi erkek liselerine eşit olması kabul edildi.

— Öğretmen okullarının öğretim süresi beş yıla çıkartılıp programa içtimaiyat dersi eklenecektir.

— Orta mektep, lise, muallim mektebi programlarının tadili ve içtimaiyat dersinin ilavesi.

— İlkokulların öğretim programları.

— Ders kitaplarının yazılması.

3.5 - ÜÇÜNCÜ HEYET-İ İLMİYE TOPLANTISI

26 Aralık 1925 – Ocak 1926 tarihleri arasında Maarif Vekili Necati Bey başkanlığında, başkanlık ileri gelenlerinden önemli liselerin müdürlerinden ve müfettişlerden oluşan 19 kişilik bir heyet halinde toplanmıştır. III. Heyet-i İlmiye 12 oturum olarak yapılmıştır. Bu heyet-i ilmiye gelişmeye başlamış olan Cumhuriyet maarifinin önemli meseleleriyle ilgilenilmiştir. Bu heyet-i ilmiyede alınan kararlar Maarif Vekili Necati'nin temel eğitim politikasını oluşturmuştur.

Bu konular şunlardı:

— Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife tahsis edilen paraları en çok verimli bir hale getirmek, mektepleri, müracaat eden bütün çocukları alabilecek surette genişletecek tedbirleri almak,

— Liselerin yeniden düzen verilmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler yapılması ve yavaş yavaş çoğaltılması,

— Öğretmen okullarını belirli merkezlerde toplamak ve takviye etmek,

— Meslek mekteplerinin muayyen merkezlerde toplamak ve takviye etmek,

— Yatısız orta mekteplerde karma öğretim verilmesi,

— Stajyer öğretmenlere verilecek meslek terbiyesi,

— Muallimlerin terfileri için kanuni esasların hazırlanması,

— Talim ve Terbiye işleriyle meşgul olmak üzere bir milli talim terbiye dairesi teşkili.

III. Heyet-i İlmiye Maarif Vekili Necati başkanlığında toplanmıştır. Toplantıya katılan üyeler; Müsteşar Nafî Atuf, Heyet-i Teftişîye Reisi Rıdvan Nafiz, Telif ve tercüme Reisi Abdülfeyyaz Tevfik, Orta Tedrisat Umum Müdürü Hamit Zübeyir,, İlk Tedrisat Müdürü İsmail Hakkı, İhsaiyat Müdürü Hilmi Ziya, Müderris Köprülüzade Fuat ve Ali Haydar, Kız Muallim Mektebi Müdürü Mehmet Emin, Galatasaray Lisesi Müdürü Behçet, Çamlıca Kız Lisesi Müdürü Mehmet Ali, Adana Lisesi Müdürü Ragıp Nurettin, Ankara Lisesi Müdürü Feridun, Müfettişi Umumi Hilmi, Cevat, Kadri, İstanbul Lisesi Müdürü Besim, İzmir Erkek Muallim Mektebi Müdürü Hikmet (Yücel, 1994, s.27).

3.5.1- Üçüncü Heyet-i İlmiye’de Alınan Kararlar

III. Heyet-i İlmiyede görüşülen konular üzerinde mutabakat sağlanmış ve bu konuda alınan kararlar uygulamaya geçilmiştir. Alınan bu kararlar Maarif Vekili Necati’nin çalışmalarına önemli ölçüde ışık tutmakla beraber, o bununla yetinmemiş ve Türk eğitim sisteminin çağdaş bir yapıya kavuşturulması için yapılması gereken tüm işleri belirli bir düzene bağlayabilmek amacıyla bir eğitim planı hazırlıklarına girişmiştir.

Heyet-i İlmiyeler fonksiyonlarını 22 Mart 1926’da çıkan Maarif Teşkilatı Kanunu’nun kurduğu “Milli Talim ve Terbiye Dairesi”ne bırakmışlar ve bir defa toplanamamışlardır. Onların görevlerini Milli eğitim Şuraları toplanıncaya kadar bu Daire yapmıştır (Ergün, 1982, s.65).

3.6- TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU VE UYGULAMASI

Cumhuriyet öncesi eğitim milli değildi, laik değildi, çağdaş ve yeterli değildi. Üç farklı tür okul, üç ayrı dünya görüşüne sahip insan yetiştirmekteydi. Ülkenin vatandaşları arasında ne kültür birliği, ne de ülkü birliği vardı. Apayrı çağların eğitim kurumları yan yana yaşamaya devam ediyor, eğitim ve öğretimdeki ikilik daha doğrusu üç yönlülük, birbirlerine zıt görüş ve düşüncede insanlar yetişmesine yol açıyor ve toplumda mevcut kültürel çelişkileri daha da şiddetlendiriyor, milli birlik ve bütünlüğe ciddi şekilde zarar veriyordu. M. Kemal, daha 1921 Maarif Kongresi’nde, geriliğimizin asıl nedeninin eski eğitim-öğretim metotları olduğunu

vurgulamış; millî eğitim programının eski devrin hurafelerinden, yabancı fikirlerden tamamen uzak hazırlanmasını istemişti.

Büyük zaferden hemen sonra, 27 Ekim 1922’de Bursa’da kendisini ziyaret eden İstanbul öğretmenlerine yaptığı konuşmada:

“Bugün eriştiğimiz nokta gerçek kurtuluş noktası değildir... Kurtuluş cemiyetindeki hastalığı ortaya çıkarmak ve iyileştirmekle elde edilir. Hastalığın tedavisi ilim ve fennin gösterdiği yolla olursa hasta kurtulur. Yoksa hastalık müzminleşir ve tedavisi imkânsız hale gelir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.47).

Söylediği bu sözler ile bundan sonraki icraatlara aklın, ilim ve fennin rehberlik etmesini ister.

Mustafa Kemal, 1922 Martında Sovyet elçisi Arolov’la birlikte Konya okullarını gezerken, medrese hocalarını azarlamış ve Aralov’a savaş bitince onlarla ciddi konuşacağını söylemişti (Ergün, 1982, s.47).

31 Ocak 1923’de İzmir’de halkla yaptığı bir sohbette medreselerin o zamanki durumundan bahsederek, medreseler ve evkaf konusunda yapılacaklara karşı çıkanların, bunu ne hak ve yetkiyle yaptıklarını soruyor ve şöyle diyordu:

“...Milletimizin, memleketimizin Dârülrifanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın, erkek aynı surette oradan çıkmalıdır...”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.94).

M. Kemal, TBMM’nin dördüncü yıl açılış nutkunda ise ülkenin genel eğitim durumu hakkında bilgi verdikten sonra şöyle diyordu:

“Efendiler, evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fûnun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecat-ı tahsiliyeye kadar terbiye ve tedrisatta vahdet, heyet-i içtimaiyernizin terakki ve taâlisi nokta-ı nazarından pek mühimdir. Bu sebeple Şer’iye Vekâletiyle Maarif Vekâletinin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şayandır”(ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.318).

Bundan sonra 1923 yılında öğretimin birleştirilmesi konusu tartışılmaya başlandı. Muallime ve Muallimler Derneği’nin düzenlediği eğitim konferanslarında bu konu

da işlenmeye başlandı. Bu konferanslardan birinde konuşan Kazım Karabekir Paşa, sürekli bir savaş olan iktisat mücadelesinde gerekli cüret ve girişimi ancak eğitim birliğinin sağlayabileceğini; eğitimde birlik olması için yönetimde birlik olması gerektiğini, bu nedenle de eğitimde merkezileşmeye gidilmesi gerektiğini vurgulayarak, şöyle demiştir:

“Bir milletin terbiye-i bedeniye, terbiye-i fikriye ve ahlâkiyesinin birliği, düşünce birliğini vücuda getirir.” (Hâkimiyet-i Milliye 16 Ocak 1923)

Gene bu konferansların birinde konuşan eski Eğitim Bakanlarından Hamdullah Suphi, “mektep düşmanı” sıbyan ve medrese taraftarlarının yeni eğitime ve öğretmenlere karşı halkı kışkırtmaya devam ettiklerini, ailenin okul eğitimine karışamayacağını belirterek şöyle diyordu:

“Ben bir tek maarif biliyorum; o da Devlet Maarifidir. İstikamet bir, emir bir, hedef bir, maişet ve terakki bir olmalıdır” (Hâkimiyet-i Milliye 16 Ocak 1923).

Hamdullah Suphi’ye göre çocuk devletin istediği biçimde yetişmelidir. Bazıları ise ilk ve ortaöğretimin maarif mekteplerinde yapılmasını, ama yüksek öğretimde Maarif Vekâleti’nin yanı sıra Meşihat ve Evkaf idarelerinin de hükmü olması gerektiğini savunuyorlardı. “Vahdet-i tedris” çoğu kimselerce yanlış anlaşılıyordu. Bazıları bunu programlarda birlik gibi görünerek, bu alanda pedagojik tartışmalara giriyorlardı. Oysa programlar yörelere göre değişebilirdi. Önemli olan bütün yurttan bir tek eğitimin, millî eğitimin verilmesi idi.

8 Nisan 1923’de Atatürk’ün milletvekilleri seçimleri dolayısıyla yayınladığı dokuz ilkenin sekizincisinde de ilköğretim düzeyinde öğretimin birleştirilmesi gerektiğinden bahsediyordu. Nihayet 1 Mart 1924 Cumartesi günü Meclis’in açılışında öğretim ve eğitimde birlik ilkesinin biran bile kaybedilmeden uygulanmasını ister.

Atatürk, büyük nutkunda 1923’leri anlatırken Cumhuriyetin ilânı, hilafetin ve Şer’iye Vekâleti’nin kaldırılması, medreselerin ve tekkelerin kapatılması vs. bazı hususların, cahil ve gericilerin bütün milleti kışkırtmalarına yer vermemek için

programlara konmadığını, bu sorunları halletmek için münasip zamanı beklediğini anlatmıştır (Nutuk, 2009, s.566-567).

Öğretimdeki dağınıklığı kaldırmak ve öğretimi devletin denetimi altına sokmak için, 3 Mart 1924'te 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) çıkarıldı. Bu kanunun çıktığı yılda Osmanlı devletinden devralınan medrese ve mektepler sekiz ayrı merkezden besleniyor ve yönetiliyordu:

- 1- Osmanlı Maarifi umumiye nezareti, yalnızca kendi açtığı rüştiye, idadi, sultani ve yüksekokulları yönetiyordu. Bunların sayısı çok azdı.
- 2- Yabancı devletler ve kiliseler, Anadolu'ya gönderdikleri misyonerler eliyle ilk, orta ve yüksek düzeyde okullar açmışlardı. Bunların sayısı Osmanlı devletinin bütün okullarının birkaç katıydı ve bunlar çağın en ileri öğretimini uyguluyorlardı.
- 3- Özel vakıflar, açtıkları medrese ve sıbyan mekteplerini yönetiyorlardı.
- 4- Osmanlı Şeriye ve Evkaf vekâletine bağlı medreseler ve sıbyan mektepleri vardı.
- 5- İl özel idareleri, sıbyan, rüştiye ve sanat okulları açmışlardı; Maarifi Umumiye Nezaretinin bunlar üzerindeki denetimi yok gibiydi.
- 6- Kentlerdeki bazı mahalleler ve bazı büyük köyler, sıbyan mektepleri açmışlardı bakanlığın bunlar üzerinde de denetimi söz konusu değildi.
- 7- Kişilerce açılan ve 1880 yılından sonra sayıları hızla artan özel okulların üzerinde bakanlığın denetimi çok sınırlıydı.
- 8- Azınlıkların açtığı okullar, Maarifi Umumiye Nezaretinin denetimi dışındaydı ve bunların öğretimi, hem nicelik hemde nitelik yönünden, misyoner okullarıninkine benziyordu.

Yasanın Mecliste kabul edilmesinden sonra sonra, yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirildi. Bakan, bu konu ile ilgili olarak verdiği demeçte şöyle diyordu:

“Memlekette medenî ve asrî bir kemali temin edecek bir terbiye ve maarif siyasetini Meclis-i Âlinin son mukarreratı tespit ve irae etmiştir. Bu kararları vuzuh ve sarahatle tatbik etmek ve bütün Maarif meselelerini, tedrisatı, umumi terbiye cereyanlarını Cumhuriyetin ruh-u esasiye sine mutabık bir surette inkişaf ettirmek faaliyetinin layetegayyer bir hedefi olacaktır.(...) Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır.”(Hâkimiyet-i Milliye 09.03.1924)

Maarif Vekili, 13 Mart 1924 tarihinde gazetelerde çıkan demeçlerinde, kapatılma emrini verdiği “medrese”lerin son durumunu şöyle anlatıyordu: Yönetmeliği, programı ve kadrosu olan 29 Dârülhilâfe Medresesi vardı. Bu medreseler ibtidai, ibtidai hariç ve dâhil adlı hazırlık kısımlarıyla sahn kısımlarından oluşuyordu. Öğrencilerin yarısından fazlası hazırlık kısmında kayıtlı idiler. Bakan, dünyanın her tarafında ilköğretimin yalnız Bakanlık okullarında yapıldığını belirterek, bu nedenle medreselerin iptidai kısımlarını ilga ettiğini söylüyordu. Kapatılan medreselerde 16.245 öğrenci vardı. Bunlardan yaşları uygun olanlar ilkokullara ve liselerin ilkokul kısımlarına alınacaktı.

Hazırlık kısımları kapatılan Dârülhilâfe medreseleri yerine İmam-Hatip okulları kuruldu. Programlarını da Bakanlığın hazırladığı bu İmam-Hatip okulları, başlangıçta 29 tane idi. Giderek her ders yılında sayıları biraz daha azalan bu okullar, 1929–1930 öğretim yılında tamamen lağvedilmiştir. Dârülhilâfe medreselerinin “ibtidai dâhil” ve “hariç” sınıflarının öğrencileri de liseler ve ilk öğretmen okullarına kaydedildi.

Dârülhilâfe medreseleri dışında vilâyet, kaza ve köylerde 479 tane de “medâris-i ilmiye” var idi. Bu medreseler Şer’iye Vekâletine verilen ruhsat ile, müderrisleri tarafından açılıyordu. Bu medreselerde program, sınıf ve kadro yoktu. Bulundukları binalar eski ve sağlığa aykırı binalardı. Haklarında hiçbir bilgi olmayan ve resmî denetimleri yapılmayan bu medreseler, ilköğretim düzeyinde eğitim veriyorlardı. Memleket çocuklarını bu adamların ellerine teslim edemeyeceğini söyleyen Bakan,

11 Mart 1924'te hepsinin kapatılması için emir verdiğini belirtiyordu. Bunların öğrencileri de ilkokullara kaydedilecekti. Müderrislerinden gerekli niteliklere sahip olanlar, okullarda “Ulûm-u Diniye” öğretmeni olabileceklerdi.

Bakan'ın büyük bir sevinç ve heyecan duyarak imza ettiği “medreselerin bir anda ve tamamen kapatılması emri” ülkenin her tarafında uygulanmaya başlandı. Yeni gün gazetesinin, Bakan'a tehdit mektupları geldiği şeklindeki haberini doğrulayan Vasıf Bey, kapatılan medreselerin yerine yatılı ilkokullar yaptırılacağını söylüyordu.

Bu arada Adalet Vekili Necati Bey'in şer'i mahkemeleri lağvetmesi üzerine, Vasıf Bey de Mekteb-i Kuzat'ı kapatıyordu. 1924 Nisanı başlarında ise Adana ve Konya İmam-Hatip okulları öğrencileri, lise ve öğretmen okullarına geçmek istemişler; Bakan da bunların hepsinin liselere alınmaları için emir vermişti. Medrese-i Süleymaniye yerinde Darülfünuna bağlı bir ilahiyat fakültesi kuruldu. 1934'te sadece 20 öğrencisi kalan bu fakülte üniversite reformu sırasında kapanmıştır (PANEL:“Türkiye Cumhuriyetinin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi”, s.30, Ankara 1995)

Medreselerin kapatılması aynı zamanda gençlerin gerçek gelişmelerine engel olan zararlı eğitim, inanç ve batıl fikirlerin de kaldırılması idi. Medreseler bu ülkede millî menfaat, millî duygu ve bilince daima yabancı kalmışlar ve ülkenin yabancı okullarla dolmasına engel olamamışlardır. Bu yabancı okullar, medreselerin bıraktığı boşluklardan yararlanarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir.

Bu arada medreselerin kapatılması gerek Meclis'te, gerekse bazı basın organlarında sert eleştirilere uğruyordu. 1925 yılında Muallimler Birliği'nde bir konuşma yapan İsmet Paşa, bu yasayı hazırlayıp kabul ederken bunun yanlış yorumlanacağını, dinsizlik suçlamasına uğrayacaklarını, halkın tahrik edileceğini vs. bildiklerini söylüyor ve şöyle diyordu:

“Fakat TBMM kararını verdi. Tedricen varılacak gayeleri tacil etmek, inkılâp yapmaktır. TBMM'nin zarurî bir neticeyi bir kanun ile tacil ve tespit etmesi, bir inkılâp addolunabilir. Bunu yapmak için ariz ve amîk düşündük. (...) Mugaletata, tezvirata boyun eğmek, itiraf-ı acz olurdu. İnkılâplar kadir ve kahirdir.

Yaptığımız işi dine münafi görmek, yapılan işi görmemektir. Biz şu kanaatteyiz ki yapılan işin dinsizlikle hiçbir münasebeti yoktur. Bu sistemde muvaffak olalım. On sene azimle, muvaffakiyetle tuttuğumuz bu yolda yürüyalim. On sene sonra bütün dünya ve şimdi bize muarız olanlar yahut tuttuğumuz bu yoldan din namına endişe edenler göreceklardır ki, Müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde tecelli etmişti”(Yücel, 1994, s.24).

TBMM’deki bütçe görüşmeleri sırasında Meclis, Maarif Bakan’ının uzun açıklamalarından sonra medreseler hususunda bir tahsisat koymayarak medreselerin lağvını resmen kabul etti.

Medreselerin kapatılması kamuoyunda bütün hızı ile tartışılmaya devam ediyor; Bakan da sık sık verdiği demeçlerle, bu konuda hükümetin görüşünü her defasında daha açıklıkla izah ediyordu. Basında ise medreselerin aslında ta Tanzimat döneminde kapatılmaları gerektiği, kapatılmanın geciktiği; medreseleri ıslah etmenin en doğru yolunun, onları mektep yapmak olduğu vs. gibi fikirler ileri sürülüyordu.

Maarif Vekâleti, “cami ve mescit dışındaki vakıf bina ve arsalarının satılarak bedellerinin hayır kurumlarına harcanmasını” öngören kanuna şunları da eklemişti: Medreseler, maarife devrolunmuştur. Medrese binalarından okula elverişli olanlar, derhal okul haline getirilecektir; okula uygun olmayanlar derhal satılarak paralarıyla okul yaptırılacaktır. Bu işleri vilayetler yapacaktır. Eklenen yeni maddelerle yürürlüğe giren yeni kanun derhal uygulamaya konuldu.

Bakanlık, Mustafa Kemal’in TBMM’nin altıncı çalışma yılını açarken yaptığı konuşmada özellikle öğretmenler üzerinde durmasını vesile bilerek, Maarif ve Okul müdürlüklerine bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgede saltanatın yüzyıllardır zehirli istibdadı ve taassubu ile memleketi harabeye çevirdiği, öğretmenlerin artık irticaî görüşlerin tahribatına izin vermemeleri; bütün öğretmenlerin cehalete, taassuba ve bunların dayanakları olan zümre ve kurumlara karşı bilinçli bir “cihâd” yapmaları istenerek şöyle deniliyordu:

“Çocuklarımızda rivayaya, taassuba, sahtekârlığa karşı derin bir nefret uyandırmak ve onları en medeni bir ilm-i ahlâk mefkûresiyle teçhiz ederek Türkiye Cumhuriyeti’nin fedakâr, faziletli, milliyetçi ve teceddütçü vatandaşlarını yetiştirmek vazifesiyle mükellefsiniz.” (Hâkimiyet-i Milliye 5.11.1924)

Tevhid-i Tedrisat Kânununa göre askerî idadiler “lise”ye çevrildi. Buradaki öğretmen subaylardan bazılarının da lise öğretmeni olarak istihdamları gerçekleştirildi. Ama askerî okullar 22 Nisan 1925 tarih ve 637 sayılı bir kanunla tekrar Millî Savunma Bakanlığına bağlandılar Gene bu yasa, aşağı yukarı 7.000 yetim çocuğu barındıran Dârüleytamları da Bakanlığa bağladı. Bunların durumu, Bakan’a “Olmasalar, daha iyi olurdu!” dedirtecek kadar kötü idi. Bakan, buradakilerin hepsinin demirci veya kunduracı olamayacaklarını, yetenekli olanların sonuna kadar okutulacağını belirtiyordu(Ergün, 1982, s.54).

1925 yılında da tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması üzerine Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Maarif Müdürlüklerine telgrafla gönderdiği emirde, kapatılan kurumların muhafaza ve yönetimi hakkında Yönetmelik gelinceye kadar bütün tekke, zaviye ve türbelere Maarif Müdürlerinin bakmasını ve bulduklarını deftere geçirmelerini istemiştir.

Osmanlı Devleti 1776’dan itibaren Batı örneğine göre askeri okullar ve Tanzimat yıllarından itibaren de Rüştîye, idadi, sultani gibi ortaöğretim iptidai gibi ilköğretim kurumları açılmış ve Darülfünun’unda kurulmasıyla Maarif Nezaretine bağlı bu mekteplerin yanında Meşriyati, Şeriye ve Evkaf Nezaretine bağlı medreseler ile Sıbyan Mektepleri etkilerini sürdürmüşlerdir. Bunların haricinde azınlık ve yabancı okullarda ülke içinde açılmayan başlayıp faaliyetlerini sürdürmüşler birçok karışıklıktan biran önce kurtulmak için 3 Mart 1924’te (26 Recep 342) 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (öğrenimlerin birleştirilmesi anlamına gelen) ile getirilen düzenlemeler şunlardır:

Madde1: Ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Madde 2: Şeriye ve Evkaf Vekâleti ya da özel vakıflarınca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Madde 3: Şeriye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan para Maarif bütçelerine geçirilecektir.

Madde 4: Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için Darülfünun'da bir ilahiyat fakültesi imam ve hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açacaktır.

Madde 5: Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı imumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdefayi milliyeye merbut olan askeri rüşdi ve idadilerle Sıhhiye vekâletine merbut olan darileytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen ait oldukları vekâletler arasında tavis ve tanzim edilecek o zamana kadara orduya mensup muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. Maddeyi müzeyyele (22 Nisan 341 No:637) - Mektebi Harbiyeye menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolar ile Müdefai milliyeye vekâletine devrolunmuştur.

Madde 6: İşbu kanunun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 7: İşbu kanunun icrayı ahkâmına icra vekilleri heyeti memurdur.

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ya da onun sonuçları olarak eğitimimize aşağıdaki yenilikler ve değişiklikler getirilmiş olmaktadır: (TBMM ZC, 3 Mart 1924, s.21–69,)

3.6.1-Tevhid-i Tedrisat Politikası Tartışmaları

1920'lerin başlarında Türkiye'de eğitim şu görüntüyü vermektedir:

A. 1918'de Sevr Antlaşması ile hukuki varlığı tamamen kısıtlanan ancak İtilaf Devletlerinin etkisi altında bulunan Osmanlı Devletinin İstanbul'daki hükümeti ve bu hükümetin eğitimle ilgili bakanlıkları;

- (1) Şer'îye ve Evkaf Nazırlığı
- (2) Dâhiliye Nazırlığı
- (3) Maarif-i Umumiye Nazırlığı

B. TBMM Hükümeti ve bu hükümetin eğitimle ilgili icra vekilleri;

- (1) Şer'îye ve Evkaf Vekâleti

(2) Dâhiliye Vekâleti

(3) Maarif Vekâleti

C. İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan yerlerdeki eğitime baskı yapan birimler (Yunan işgali altındaki bölgelerde Yunan Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü, Fransız işgali altındaki Mersin’de Askeri makamların müdahalesi vb.)

D. Yabancı misyonların kurduğu okullar

E. Azınlık okulları

Buradaki yönetim bakımından bu bölünmüşlük eğitim anlayışları bakımından tekrar sınıflandırıldığında,

(1) Batı tipi bilimsel eğitim veren okullar (Sultaniler, idadiler, rüştiyeler, iptidailer)

(2) İslami (Dini) eğitim veren okullar (Medreseler, Sıbyan mektepleri)

(3) Azınlıkların dini ve milliyetçi (azınlık ulusalcılığı) eğitim veren okulları

(4) Hristiyan misyonerlerin dini ve evrensel eğitim veren okulları

1920’lerde eğitim anlayışında Türkiye Cumhuriyeti için “ulusal eğitim” düşüncesinin karşı olmada uygulamaya yönelik ilk ortaya konuluşu 15 Temmuz 1921 Maarif Kongresinde Atatürk tarafından yapılan konuşmada geçmektedir.

“Asırların yüklendiği derin bir idari ihmalin devlet bünyesinde vücuda getirdiği yaraları tedavi için harcanacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda göstermemiz gereklidir.

...Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve eğitim yöntemlerinin, geri kalmışlık tarihimizin en önemli etkeni olduğu kanaatindeyim. Millî bir terbiye programından bahsederken eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, Doğudan ve Batıdan gelen yabancı etkilerden uzak ve ulusal karakterimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. Ulusal dehamızın gelişimi ancak böyle bir kültür ile mümkündür. Yaratacağımız kültür, milli kültür zemini ile o zemin ise milletin karakteri ile uyumlu olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karşı korunma kabiliyetiyle donanmış bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu kabiliyeti zerk etmek önemlidir. Bağımsız ve var olmak isteyen ulusların felsefesi, en açık şekilde bu niteliği şiddetle olgunlaştırılması gerekmektedir. Millî gaye hakkındaki genel bakış açımı söylerken, yeni neslin donatılacağı nitelikler arasında kuvvetli bir erdemlilik ve kuvvetli bir düşünce disiplini ve düzenliliğinden de söz etmek gerekir.

İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında fikirler vermeyi değil, belki yukarıdan beri niteliklerini ve

koşullarını sunduğum millî kültür yolunda rehber olmak gibi kutsal bir hizmet bekliyoruz” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19–20).

Bu görüşler, 14 Ağustos 1923’de İsmet İnönü Başvekilliğinde (Başbakanlığında) kurulan hükümet programında özetle şu şekilde ifade edilmiştir: “Millî eğitimin görevlerinden birincisinin çocukların eğitim ve öğretimi, ikincisinin halkın eğitim ve öğretimi ve üçüncüsünün seçkin kişilerin yetiştirilmesi” olduğu vurgulanmıştır (Gedikoğlu, 1991, s.97).

Bunların yanı sıra eğitim işlevinin üç bakanlık (Şer’iye ve Evkaf, Dâhiliye ve Maarif Vekâletleri) tarafından yürütülmesi birçok karışıklıklara da neden olduğu gibi, çağdaş uygulama laiklik yönündeyken, dinsel etkisi olan Şer’iye ve Evkaf Vekâleti eğitim konusunda asıl karar makamı rolünü oynuyordu. “Birinci TBMM’de Maarif Vekâletinin lağvedilmesi ve yetkilerinin Şer’iye ve Evkaf Vekâletine verilmesini isteyecek kadar (ileri giden), birçok milletvekili vardı. Bunların, Maarif Vekâletine baskı yaparak “müzik derslerinin sadece dini ilahilere inhisar etmesini” bir genelge ile yayınlamaları da olmuştur (Maarif Vekâleti, 1931, s.245).

Eğitimin, modernleşecek bir toplumun güvencesi olan insan prototipini yerleştirme ve yetiştirme aracı olarak büyük önemi Atatürk tarafından her vesileyle vurgulanmıştır:

“Yeni bir nesil yetişecek ve bu öğretmenlerin eseri olacaktır. Yeni nesiller akılcı olacaklardır; fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller çağdaşlaşan Türkiye’yi tesis ve idame ettireceklerdir. Bu suretle yetiştirilen nesiller, çağdaşlaşan toplumun, güvenceleri olacaklardır. Bağınazlıktan uzak, özgür düşünceli insan (uygar) toplumun vazgeçilmez şartıdır” (Dönmezer, 1993, s.287).

30 Eylül 1923 tarihli Muallimler Mecmuasında Sadreddin Celal, Halk Hükümetinde Maarif Teşkilatı adlı makalesinde “Eski binayı, eski teşkilat sistemini korumak, yalnız bir takım ıslahat ve tadilatla, bir takım yamalarla tamir ve takviyeye çalışmak faydalı sonuçlar vermez. Eski binanın yıkıldığı, eski kıymetlerin iflas ettikleri bir devirde bulunuyoruz. Bununla beraber yeni ihtiyaçlar ve zaruretler getiren yeni bir hayat doğmak üzeredir. Bu yeni hayat için yeni bir sistemle, yeni bir zihniyetle

hareket etmek lazımdır” (Celal, 1923, Hz. Kanar, 2002) derken eğitimdeki anlayışın tamamen değişmesinin gerektiğini ifade ediyordu.

3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu Resmi Gazetenin 6 Mart 1924/63 günkü sayısında yayımlanan eğitim ve öğretimin yönetiminde tamamen Milli Eğitim Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Böylelikle yeni nesillerin yetişmesinde, yetişkinlerin eğitiminde ve seçkinlerin eğitiminde tek anlayışa yani egemenliği sadece ulusta arayan, her konuda düşünce yapısını, bağımsızlık, ulusal egemenlik ve laik değerlerde tanımını bulan nesiller yetiştirilmesinin yolu bulunmuştur. Ahmet Emin, Vatan Gazetesinde, “İlkokulların Özel İdarelere bağlanmaması genel bir mesele olma eğilimini gösteriyor, mesele maarif meselesi değildir, doğrudan doğruya merkezîyet – ademi merkezîyet (yerinden yönetim) meselesidir” (Emin, Vatan, 21 Temmuz 1924) diyerek yönetimin ve eğitimin merkezileştiğinin haberini veriyordu.

1923 yılına gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu birbirlerinden farklı dil ve kültüre sahip unsurların meydana getirdiği ümmet karakterinde bir siyasi birlikti. Toplumun sosyal hayatının düzenleyici yaptırımları dine dayanmaktaydı. Bu haliyle de toplum bir cemaat görünümü içindeydi. Ahlâk, eğitim ve bilim sahasında söz sahibi yegâne kurumlar medreselerdi. Cemaat karakterindeki toplumlarda bireylerin ahlâk ve eğitimleriyle ilişkili organlardan biri de tekkelerdir (Celkan, 1990, s.96).

Bu tür bir eğitim anlayışı olan toplumun “dinsel” karakterdeki eğitimden “ulusal” karakterde eğitime geçerken çağın gerisinde kalmış olan bu kurumların yerine, modern eğitim kurumlarının konulabilmesi için toplumun bütünü modernleştiren diğer alanlarda, siyasal, toplumsal, ekonomik ve diğer bütün kurumlardaki değişiklik yasalarını da göz önüne almak gerekmektedir.

Tevhid-i Tedrisat yasasının esprisini Anayasa’nın laiklik yargısı ile de bir arada düşünmek gerekir (Ciritli, 1983, s.271). Özgürlüğün çeşitli şekillerinden birisinin “tedris hürriyeti” olduğunu belirten Atatürk, eğitim özgürlüğünün diğer özgürlüklerden farklı olduğunu, daima uygulama gerektirdiğini dolayısıyla yalnız bireysel haklar gibi değerlendirilemeyeceğini söylemiştir. Eğitim özgürlüğünün,

bireysel özgürlüğün gereği olmakla beraber, müşterek teşkilata dayandığını, onun için eğitiminin kanunlarla özel bir düzen altına alınması gerekliliğini, buna göre Anayasada, “Hükümet’in nezaret ve murakabesi altında ve kanun çerçevesinde her türlü eğitim serbesttir” maddesinin bulunduğunu ifade etmektedir (Afetinan’dan Akt. Palazoğlu, 1991, s.642).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu gibi yedi maddeden oluşan bir yasadır. Bu yasa tasarı halindeyken TBMM’de ilk dört ve son iki maddesi tartışmasız kabul edilmiş, 5’inci maddesi tartışmalara neden olmuştur. Tasarının 5’inci maddesi şu şekilde önerilmiştir; “Bu kanunun yayınlanması tarihinden itibaren genel eğitim ve öğretimle uğraşıp şimdiye kadar Milli Savunmaya bağlı olan askeri ortaokul ve liselerle, Sıhhiye (sağlık) Vekâletine bağlı olan Yetimler Yurdu, bütçeleri ve eğitim kadrolarıyla beraber Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Belirtilen ortaokul ve liselerde bulunan eğitim kurularının bağlantıları gelecekte ait oldukları vekâletler arasında değiştirilecek ve düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler orduyla olan bağlantılarını muhafaza edeceklerdir.” Bu maddeye Bozok (Yozgat) milletvekili Süleyman Sırrı Bey, “Ziraat, ticaret ve sınaî okulları gibi okullar müstesnadır ” önerisinin eklenmesini istemiştir. Buna gerekçe olarak da, “sanayi ve uygulamaya yönelik konularda Maarif Vekâletinin müdahalesi (karışması) okullardan beklenen yararı ihmal ettireceğini” göstermiştir. Ancak, kendisine dayanak olarak gösterdiği İktisat Vekili Hasan Bey ve diğer milletvekillerinden bu desteği göremediği için önerisini geri çekmiştir (Öztürk, 1993, s.276–277).

2 Mart 1924 günkü Halk Fırkası (Partisi) toplantısında görüşülen “Şer’iye ve Evkaf Vekâlet’inin kaldırılması” görüşmelerinde Konya Milletvekili Musa Kazım ve Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Beyler, bu vekâletin görevlerinin yargı, eğitim ve fetva verme olduğunu, kaldırılmamasının gerektiğini söylemişler; kendilerine yargı için Adalet Vekâleti, eğitim içinde Maarif Vekâletinin bulunduğu, yasama yetkisinin ise TBMM’de toplandığı söylenmiştir.

Kütahya milletvekili Recep Bey, bu vekâletin kaldırılmasının eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ve vakıflar konusu ile beraber düşünülmesi gerektiğini, vakıflar

konusunun daha sonra tartışılacağını umduğunu, öğretimin birleştirilmesi konusunun ise bugünün konusu olduğunu ifade ederek bu konudaki açıklamalara geçmiştir.

Recep Bey:

“Bugün bir hukukçu, bir elektrik mühendisi, bir bayındırlık işleri uzmanı, bir diğer uzman hiçbir zaman tali (ilköğretimle yüksek öğretim arasında olan, ortaokul, lise...) eğitimi çağdaş ve normal bir şekilde, ilköğretimden sonra gelen okulları bitirmemiş olanlar tarafından yüksek okullarda (Üniversite, Darülfünun) özel şekilde kazanma mümkün olmadığı gibi, gerçek âlim (aydın) sıfatını, aydın niteliklerini taşıyan saygın aydınların da bu soruna ait eğitimleri esaslı surette görmeksizin doğrudan doğruya yalnız ilahiyat kısmını öğrenmek suretiyle bu saygın ve yüce ilmi edinmelerine imkân olmadığını”

işte bu düşünceden dolayı “ilk öğretim ve orta öğretimin, Maarif Vekaletinin gözetimi altında birleştirilmesinin gereğini” ifade etmiştir (Sungu, 1938, s.426–427).

Yukarıda da sunulduğu gibi bu konunun ilk dört maddesi burada da tartışmasız geçmiş ancak 5’inci maddedeki; “Bu kanunun yayın tarihinden itibaren Müdafaa-i Milliye (Milli Savunma) İktisat, Sıhhiye (Sağlık) ve Muaveneti İçtimaiye (Sosyal Dayanışma, Sosyal Güvenlik) Vekâletleri ve vilayetler tarafından yönetilen bütün okulların mercii (müracaat edilecek yeri, bağlantısı) Maarif Vekâleti olacaktır. Bunlardan genel idareye tâbi olanların bütçeleri de Maarif Vekâleti bütçesine devrolunacaktır.” ifadesi tartışmalara neden olmuştur. Saruhan (Manisa) milletvekili Vasıf Bey, bu maddeye il özel idarelerinin de girmesini istemiş, buna Dâhiliye Vekili Kütahya milletvekili Ferit Bey itiraz etmiştir.

Aydın milletvekili Tahsin Bey, ziraat okulları, mühendis okulları gibi okulların uzmanlık okulları olması nedeniyle Maarif Vekâleti tarafından yöneltilemeyeceği görüşünü ileri sürmüştür. Vasıf Bey, tevhid-i tedrisat denildiği zaman, sadece genel eğitimin kastedildiğini, yüksek okullara ve Darülfünuna tüzel kişilik ve özerklik verildiğini söylemiş, bu bağlantının sadece bütçe ile olacağını yoksa yasadan amacın ilköğretim ve orta öğretim olduğunu, Mühendis Okulu, Askeri Tıbbiye, Darülfünun ve Harbiye ile Erkânı Harbiye (Harp Akademileri)’nin eski durumlarını koruyacaklarını ifade etmiştir. Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey ve İstanbul milletvekili Akçuraoglu Yusuf Bey de uzmanlık okullarının bütçelerinin kendilerinde

kalmasını ve Maarif Vekâletine bağlanmalarının doğru olmadığını ifade etmişlerdir (Ergin, 1977, s.1738–1740).

Bundan sonraki tartışmalar bu bütçe ve uzmanlık kanunları çerçevesinde gelişimi ve yukarıda TBMM’ye sunulduğu ifade edildiği şekliyle 5’inci madde değiştirilmiştir. Yasanın tartışılması sırasında nereye bağlanacakları sorun olan Darülfunun, askeri okullar ve meslek ve uzmanlık okulları birçok bağlantı geçirmiştir (Ergin, 1977, s.1742). Örneğin askeri okullar Tevhidi Tedrisat Kanununun 5’inci maddesine ek kanunla bütçeleri ile beraber 22 Nisan 1925’de Milli Müdafaa (Milli Savunma) Vekâletine bağlanmışlardır. Bu bağlantı esnasında gerekçeyi açıklayan Milli Müdafaa Vekili Recep Bey:

“Ordunun asıl unsurunu oluşturan subaylar ve o subayların da seçkin tabakasından ayrılıp bir gün vatanın kaderini idare edecek ve komuta makamlarını işgal edecek olan kimselerin yetiştirilmesi esasına ilk unsur olan askeri liseler, askeri hayatımızda gerçekten önemle göz önünde bulundurulacak bir nokta oluşturur. ...(Tevhid-i Tedrisat kanunu ile o zaman genel zihniyeti gereği, askeri liseler Milli Müdafaa Vekâletinden ayrılmıştı). ...Bu durumda Milli Müdafaa Vekâletinin askeri liseler üzerinde hiçbir denetim hakkı kalmayacak duruma getirilmiştir. ... askeri liselerin askeri önemli unsurlar ve subay yetiştirecek olan okulların Milli Müdafaa (Vekaleti) ile ilişkilerinin muhafaza edilmesi (devam ettirilmesi) konusunun vatan savunması açısından çok önemli olduğu (yasa çıkarken yapılan) tartışmalarda belirtilmişti...” (TBMM ZC, 22 Nisan 1925, s.398–399)

diyerek, askeri liselerin öğrencilerinin devamında subay olacakları Harp Okullarına gidecekleri, bu nedenle de bakanlık denetiminden uzak olmamaları gerekçesini göstermiştir.

3.6.2- Medreselerin Kaldırılmayıp, Yeniden Düzenlenmesi Konusunda İleri Sürülen Fikirler

Osmanlı toplumunda din ve hukuk alanındaki en yaygın yüksek öğrenim kurumu medreselerdi. Bu kurumlar gerek İslam dünyasındaki 10. yüzyıla giden geçmişi gerek Osmanlı İmparatorluğundaki gelişim tarihi içinde felsefi düşünceden ve dünyevi bilim alanlarından uzaklaşmış, büyük ölçüde Sünni İslam görüşünü ve hukuk anlayışını yeniden üreten kurumlar haline gelmişti (Tekeli ve İlkin, 1999, s.1).

Eğitim konusunda birçok düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, Tazimat'tan sonra medreselerin ıslahı hakkında hiçbir ciddi gelişme olmamıştır. Meşrutiyet devrinde medreselerin ıslahına yönelik şeyhülislam Hayri Efendi tarafından 30 Eylül 1914 tarihinde bir nizamname çıkartılmıştır. Bu nizamnameye göre, İstanbul'da Darülhilafet-ül Aliye Medresesi adı altında medrese örgütü kurulmuştur. Darülhülafe Medresesi tali kısmı evvel, tali kısmı sani ve âli olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Her kısmın öğrenimi dört yıldır. Programlarına o tarihe kadar medrese programlarına girmemiş olan fen dersleri ve tarih, coğrafya gibi dersler ilave edilmiştir. Bununla beraber bu örgütlenme de ciddi bir sonuç vermemiş, medreselerin çoğu eski şeklini korumuştur (Sungu, 1938, s.421–422). Çünkü topluma hala Abdülhamit döneminin son Maarif Nazırı olan Haşim Paşa'nın (nazırlığı 1903–1908) (Akyüz, 1981b, s.205) dönemindeki anlayıştaki insanlar yön vermektedir. Yani eğitim programlarında “din ve ahlâk derslerinin arttırılarak, ilmi eşya (tabiat bilgisi) gibi lüzumsuz bir takım derslerin kaldırılması” (Akyüz, 1981b, s.207) konusundaki anlayışta olan insanlar.

31 Ocak 1923 günü İzmir'de eski Gümrük binasında halk ile yapılan bir konuşma sırasında Atatürk şu sözlerle medreselerin çağdaşlaşma hareketi içinde yerlerinin olmadığını işaretini vermişti:

“Bizde en fazla göze çarpan bir nokta vardır ki, o da herkesin bu gibi konulara değinmekten çekinmesidir. Medreseler ne olacak, vakıflar ne olacak, dediğiniz zaman hemen bir direnişle karşılaşsınız. Bu direnişi yapanların ne hak ve yetkiyle yaptıklarını sormak gerekir. Bizim dinimiz en akla uygun ve en tabii, bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. İslâm sosyal hayatında hiç kimsenin bir özel sınıf halinde varlığını korumaya hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler dinin hükümlerine uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşdeğerde öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.93–94).

Ondan sonra medreselerin bugünkü verimsizlik durumundan, bu konuda bizzat araştırma ve denetlemelerinden doğan konulardan, biraz da Arapça öğrenmek ve Arapça öğretimde bulunmak mecburiyetinin doğurduğu zorluklardan ve zaman kaybından uzun uzadıya söz ettikten sonra:

“Milletimizin, memleketimizin bilgi ve anlayış yuvaları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı şekilde oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her konuda yüksek meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek gerekli ise, dinimizin felsefî gerçeklerini araştırmaya, incelemeye ve telkine, ilim ve fen gücüne sahip olacak seçkin ve gerçek şerefli âlimler yetiştirecek yüksek eğitim kuruluşlarına sahip olmalıyız” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.93–94).

3 Mart 1924’te 430 sayılı Tevhidi-tedrisat kanunu ile 11 Mart 1924’te kapatılan medreselerin kaldırılmasına karşı bazı fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları; örneğin Yusuf Akçura, bu kurumların adlarının “Hâkimiyeti Milliye Medreseleri” biçiminde değiştirilerek yeniden düzenlenmesini istiyordu (Ergin, s.134, 1977).

Erginin, İsmail Habip’in Atatürk’ten Hatıralar başlığı altında yazdığı makaleden aktardığına göre; gençliğinde İttihat Terakki döneminde Kastamonu’ya edebiyat öğretmeni olarak atanan İsmail Habip, Kastamonu’da “Katib-i Mesul” (Kıdemli Memur) görevi yapan Hasan Fehmi Bey’e bazı sorunların çözümünün zorunlu olarak medreselerden yardım almak gerekliliğini ifade ederek, medreselerden fakir öğrenciler toplanarak bu Hâkimiyeti Milliye Medreselerinde yetiştirilmesini, buradan mezun olanların köylülere ve kasabalılara ayetler ve hadislerle desteklenen vaazlarla ulusal egemenliği anlatmaları düşüncesini söylemişti. Ancak İsmail Habip, o günkü Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürü olan Hasan Fehmi Bey’in kendisine;

“Sarığın elinde hiçbir şeye yaramaz küflenmiş eski bilgilerden başka bir şey yoktur. Onun eline asri fikirlerin silahını vererek düşmanınızı mı kuvvetlendireceksiniz? Medreseleri ıslaha kalktığı için bu memlekete en büyük kötülüğü Şeyhülislam Hayri Efendi yaptı !”

dediğini yazmaktadır (Ergin, 1977, s.134, 1). İsmail Habip, kendi görüşlerini de ifade ederek, bunları söyleyenin medreselerin içinden gelen, medreseyi bilen bir sarıklı olduğunu, yeni ordunun (Nizamı Cedit) yeniçeriye kökünden kaldırdıktan sonra kurulabildiğini, yeni irfanın da medreseler kaldırıldıktan sonra tamamlanabileceğini ifade etmiştir (Ergin, 1977, s.134-135). Yusuf Akçura’nın kendisine garip garip bakarken, Atatürk’ün hak verdiğini ifade etmektedir (Ergin, 1977, s.135).

Medreselerin kapatılması konusu bazı kişisel çekişmelere de yol açmıştır. Maarif Vekili Vasıf Bey’le Tevhid-i Efkâr Gazetesi başyazarı Velit Bey arasında

mahkemeye intikal etmiş bir çekişme söz konusu olmuştur. Velit Bey, “çocuklar okulsuz kalıyor, programlar alt üst oldu diye şikâyetler duyuyoruz” şeklindeki eleştirileriyle yeni eğitim düzenlemesindeki konuları genelleştirmeye çalışırken, Vasıf Bey de kendisine kişisel konularda hakaret eden Velit Bey’den şikâyetçi olmuştu (Tanin, 26 Ekim 1924). Medrese konusu dışında olmakla beraber bu konuda taviz verilmemesine yönelik bir örnek olmak üzere, mahalle mektepleri konusunda Muallim Ahmet Halit, 1923 yılı Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, İstanbul Maarifinin büyük bir tehlike geçirdiğini, üç yıldır mahalle mekteplerinin birer birer hortlamaya başladıklarını, İhya-i Mekatip Kadime-i Vakfiye (eski okulları ihya etme vakfı) kuruluşunun ifade ettiği üzere bir komisyon kurulduğunu, daha komisyon mazeretini (çalışmalarını) tamamlamadan, mahalle aralarında, cami köşelerinde, müezzin mahallerinde eski mahalle mekteplerinin birer birer hortladığını (Ahmet Halit, Hâkimiyeti Milliye, 30 Mayıs 1923) yazmaktadır. Buna benzer şekilde medreselerin de yeniden eski zihniyeti getirmelerinin gerekliliği bulunmaktaydı.

Medreselerin kapatılmasına karşı görüşler birçok kimsede görülmüştür; Örneğin, Kuran’ın Türkçe anlamını hazırlayan Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, Ziya Gökalp bu konuya karşı olarak bilinmektedirler. Burada genç Türkiye Cumhuriyeti’nin yöneldiği milli ve laik eğitim sisteminin getirdiği paradigma değişikliğinin karşı olanlar tarafından yeterince kavranamamasının önemli rol oynadığı değerlendirilmektedir.

3.6.3- Din Eğitimi Konusundaki Tartışmalar

Din eğitimi konusu bu bölümün başında tartışılan eğitim anlayışı, yani eğitimin milli mi, dini mi olması ile ilgili olan bir konudur. Ancak, din eğitimi konusu aynı zamanda milli (ulusal) olan, laik dünya görüşü içinde bireylere din ve ahlâk eğitimi verilmesiyle de ilgili bir konudur.

Din eğitimi konusu ve bu konudaki tartışmaları incelemeden önce, Türkiye Cumhuriyeti’nde laikleşmeyle ilgili çok önemli bir yasa ile bu konudaki gelişmelerin ortaya konulması gerekmektedir.

3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı yasa ile Şer’iye ve Evkaf Vekâleti (Din ve Vakıflar Bakanlığı) ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti (Genelkurmay Bakanlığı) kaldırılmıştır. Bu yasanın birinci maddesi; “Türkiye Cumhuriyetinde muamelâtı nassa dair olan ahkâmın (hükümlerin) teşri (yasalaştırılması) ve infazı (yerine getirilmesi) Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükümete ait olup dini mübini İslamın (İslam dininin) bundan maada (bunun dışında) itikadat (inanç) ve ibadeta (ibadet) dair bütün ahkâm ve mesailinin (meselelerin) tedviri (yönetimi) ve müessesatı diniyenin (din kurumunun) idaresi için Cumhuriyetin makarrında (başkentinde-Ankara’da) bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir” şeklindedir.

Bilindiği gibi Şer’iye ve Evkaf Vekâleti, medreselerin yönetimini de elde bulunduran vakıfların yönetimi ile de ilgili bir bakanlıktı. Eğitime yaklaşım tarzında dinin ön plana alındığı yönetimlerde din hakkında hükümler verme yetkisinde olan bu bakanlık aynı zamanda medreseler yoluyla eğitim üzerindeki etkisini de sürdürmekteydi. 429 sayılı yasanın birinci maddesinde “...Cumhuriyetin başkentinde bir Diyanet İşleri Başkanlığı makamı”nın kurulduğu ifade edilmektedir. Bu noktada Şer’iye (din) ve Evkaf (vakıflar) Vekâleti ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki fark ve ilişkiyi açıklamak gerekmektedir. Din ile diyanet arasında İslam Hukukuna (fıkıh) göre bir fark vardır. Din sözcüğü, dinle ilgili hüküm verme (örneğin karşılaştırma, yorum gibi) ile ilgili her şeyi, ibadet ve inanç hükümlerini yani nass (Kur’an ayetleri, peygamberin sözleri) içindeki her şeyi kapsar. Diyanet sözcüğü ise, hükme (yorum) girmeyen ibadet ve inançla ilgili işleri kapsar (Öztürk, 1993, s.268-269).

429 sayılı yasanın birinci maddesi gereğince nassa ait her şey modern anlamda yasama ve icra yetkisi ile Türkiye Büyük Millet Meclisine, hüküm verme dışında inanç ve ibadete ait (diyanet) yönetim (hizmet) işleri Cumhuriyetin başkentinde kurulacak Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiş olması, dinle devlet işlerinin ayrılması ifadesinin en önemli örneklerinden biridir. Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasından sonra devlet işlerinden olan eğitim görevi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâletine verilmiştir. Şimdi yukarıda sunulan eğitim anlayışı ve bireylere

verilecek din ve ahlâk bilgisi eğitimi üzerinde çözümlemelere girilebilir. Birinci konu olan eğitim anlayışı konusunda, din eğitimi tartışmaları, örgün eğitimde medreselerin kapatılması, halk eğitiminde de tekke ve zaviyelerin yasaklanması ile sonuçlanmıştır.

Medreselerin kapatılması eğitim ve öğretimin birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) yasası ile tekke ve zaviyelerin kapatılması 30 Kasım 1925’de çıkarılan bu konudaki bir yasa ile hukuksal bir yapıya oturtulmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunun 2. ve 3. maddesi; Şer’iye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından yönetilen bütün medrese ve okulları bütçeleri ile beraber Maarif Vekâletine devretmekte, 4. maddesi de yüksek din uzmanları ve din hizmetlerinin yürütülmesi için imam ve hatipleri yetiştirecek memurların yetiştirilmesini düzenlemektedir.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması konusu ise, eğitimden çok, toplumsal gelişim ve çağdaşlaşmaya yönelimle ilgilidir. Konu eğitim, daha doğrusu halk eğitimi yönüyle ele alındığında, bu oluşumun laik yaşam tarzı içinde meşru bir açıklamanın ve mantığı kalmamıştır. Ancak bu ihtiyacı gidermeye yönelik, faaliyetleri devam eden laik kuruluşlar, Türk Ocakları, Gençlik teşkilatları, Millet Mektepleri, Okuma odaları ve Halkevleri tarihsel gelişim içinde yerlerini almışlardır.

Türk toplumunda din, başlangıçta Selçuklular ve Osmanlıların başlangıç döneminde toplumu hareketlendirici ve birleştirici bir kültür ögesi; Osmanlıların duraklama ve çöküş dönemlerinde bütün ilerlemelerin karşısına çıkan bir unsur olmuştur.

Cumhuriyet yönetiminin getirdiği laiklik açılımlarından sonra, din gerçek yerine oturarak bireylerin yaşantısındaki kültürel yerini almıştır. Toplumda dinin çeşitli işlevleri arasında olan; şeyleri açıklamak, insanlara amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olmak (düşüncesi) ve duygusal işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler nedeniyle din, toplumun işlemesinde bireylere manevi bir güç ve haz vermektedir. Ancak din; siyasal, sosyal ya da ekonomik ilişkilere, yaşantıya girdiğinde de bireylerin dünya görüşlerini, etkileyerek manevi olmaktan çıkmakta ve bireylerin kararlarında baskı unsuru olma özelliği göstermektedir.

Atatürkçü düşünce sistemi içinde ele alındığında, Atatürk'ün “Din gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağılıktır” (Kocatürk, 1999, s.228) sözünden hareketle, insana sorumluluklarını veren, yani akla; Ulusun devamı koşuluna yardım ettiği için bilime dayanan bir din anlayışı vardır. Bu durumda din öğretiminin bir amacı; yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek, onların toplumda yaygın olan zihniyetler üzerinde düşüncelerini sağlamak ve gençleri bilinçlendirmek olarak ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet yönetiminin, halka önerdiği, getirdiği din anlayışı özü itibariyle bir din anlayışı olan, bu amaca hizmet eden din kaynaklarındaki saf şekle yönelen din anlayışıdır. Buna Akyüz'ün 1978'deki çalışmalarından alıntılarla örnekler verelim; 1924 yılında ilkokul ikinci sınıfta “Kur’ânı Kerim ve Din Dersleri” adlı altında verilen amacı ve uygulaması; “Kur’anı Kerim Elifbası gösterildikten sonra Kur’anı Kerim öğretimine başlanacak ve Amme Cüzüne devam olunacaktır. Öğretmen bu derslerde yeri geldikçe Hazreti Peygamberin övünülecek yüce vasıflarını açıklayarak İslâm sevgisini çocukların kalbinde yaşatacaktır.

1926 yılı ilkokul programında;

“Fırsat düştükçe, dini mahiyette gösterilmek istenilen batıl fikirler, yanlış kanaatler çürütülecektir. Çocuklara İslâm dini ve İslâm büyükleri sevdirecek, iyi ve güzel hareketlerin İslâm dinindeki yüksek kıymeti anlatılacaktır. Fakat hiçbir veçhile taassup fikri verilmeyecektir... Dünyayı hakir görerek yalnız ahrete yönelerek ve sefalet kanaatiyle, tevekkülle (kadercilikle), miskinlikle bir tutmak gibi hal ve hareketlerin hakiki dinde yeri olmadığı, dünyada azami refah ve saadet içinde yaşamının ve Müslümanların zengin, memleketlerinin de mamur olmasının dinde de istenir ve beğenilir olduğu fikirlerinin çocuklara telkini lâzımdır” (Akyüz, 1978, s.278–279).

Özü itibariyle dine yönelen bu derslerin toplumda okullaşma yoluyla yayılabileceği, ancak bir de halen yaşayan ve çocukların eğitimi üzerinde çok etkili olan aile ortamının okul çağını geçmiş üyeleriyle, okullaşamayan büyük bir çoğunluk da vardı ve din algılamasının yine geleneksel yöntemlere göre olma eğilimi her zaman mevcuttu.

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması, bu konuda hiç olmazsa yerel eşraftan şeyh, derviş gibi dine yaklaşımları farklı olan kimselerin halka yönelik telkinlerini pasif duruma getirmişti, ancak halk eğitiminde de dinin özü şeklinde bir anlatım gerekliydi. Bunun için de yine Tevhid-i Tedrisat Kanunun 4. maddesinde belirtilen “aydın din adamı yetiştirmek” ve 3 Mart 1924’te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla “din hizmetleri” sağlamakla (camilerde vaazlar, hutbeler vermekle) halkı eğitime yoluna gidilmiştir. İkinci konu olan laik anlayış içinde halka din ve ahlâk eğitimi verilmesi konusu da birçok tartışmaya neden olmuştur.

1923–1933 döneminde, 1924 Anayasasında (Teşkilatı Esasiye Kanunu) laiklik ifadesi bulunmamaktaydı, bilindiği gibi laiklik ifadesi 1928’de Anayasada yer alacaktır. Laiklik; felsefe açısından, iman ve inanç yerine aklın egemenliğinin kabul edilmesi; siyasal açıdan, siyasal iktidarın, dinsel iktidardan ayrılması; hukuksal açıdan ise, soyut olarak devlet ile dinin birbirine karışmaması anlamını taşır (Bilge, 1999, s.76). Laiklik; Tanrıya, fizik ötesi yönelmede insanı, yurt yönetimine ve dünya sorunlarına yönelmede de devleti özgür bırakmak demektir (Kansu, 2007, s.71). Laikliğin beş temel unsuru vardır; din ve vicdan hürriyeti, resmi bir devlet dininin bulunmaması, devletin din ve mezhep ayrımı gözetmemesi, devlet kurumlarıyla din kurumlarının ayrılmış olması, devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmamasıdır (Ecer, 1999, s.134).

Cumhuriyet yönetiminin din eğitimi ile ilgili uygulayacağı yöntem okullaşma çağındakilere okullarda din dersi öğretimi, okul çağını geçmiş yetişkinler için ise aydın din adamları vasıtasıyla gerek camilerde gerekse radyo ve basın yoluyla dinin “Diyanetle” ilgili yönlerinin öğretilmesi olarak görülmektedir. Okullardaki din dersi eğitiminin daha çok ilkokullarda ve ortaokullarda olduğu göze çarpmaktadır ancak 1930 yılından itibaren şehir ilkokul ve ortaokullarından bu dersler kaldırılmış, köy ilkokullarında 1938–1940 yılına kadar devam etmiştir (Akyüz, 1978 s.278–279).

Aydın din adamı yetiştirilmesi konusu ise, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunun gereği olarak ortaya çıkan bir konudur. Ancak, 1933 yılında Darülfünun’un (İstanbul Üniversitesi) İlahiyat bölümünün kapatılmasıyla, din adamı yetiştirecek herhangi bir

kuruluş kalmamıştır. İmam ve hatip gibi camilerde ibadet hizmetlerini yerine getirecek kimseleri yetiştiren imam hatip okulları da öğrenci yetersizliği nedeniyle 1930–1931 yılında kapanmıştır (Maarif Vekâleti, 1931,s.247).

Sonuç olarak; medrese taraftarları medreselerin ortadan kalkması ile hayal kırıklığına uğradılar, küstüler, darıldılar. Demek ki, öğretimin birleştirilmesinden amaç medreseleri kaldırmakmış, dini eğitim dışı bırakmak, bir kenara itmekmiş dediler ve onların küskünlükleri hiçbir zaman son bulmadı. Kanunun uygulanış şeklini savunanlar ise, dini dışlamanın söz konusu olamayacağını, bunu böyle yorumlamanın muhalefet yapmaktan başka bir amaç taşımadığını söylüyorlardı (Bilgin, 1996, s.527).

Tevhid-i Tedrisat kanununa göre, programları Cumhuriyet yönetiminin eğitim politikalarına uygun şekilde hazırlanan, aydın din adamı yetiştirilmek üzere ilahiyat fakültesi açılacaktı; imam hatip okullarında; din hizmetleri ile ilgili görevliler yetiştirilecekti. Genel eğitim veren okullardaki din dersleri devam ediyordu. Dolayısı ile Tevhid-i Tedrisat Kanununun din eğitimi engellemesi bir yana dini gerçek yerine oturarak “akla ve bilime dayalı” çağdaş anlamda öğretilmesi amaçlanmıştı. Bütün bu gelişmeler din dersi eğitimi üzerinde de etkilerini daha sonraki dönemlerde gösterecek şekilde gelişmiştir.

3.7 - CUMHURİYET DÖNEMİNDE YABANCI OKULLAR

Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda yabancı okulların zararlı faaliyetlerini çok iyi görmüş olan Atatürk ve arkadaşları, Cumhuriyet Türkiye’sinde bu tür acı tecrübeleri tekrar yaşamamak için derhal önlem almaya karar vermişlerdir. İşte bu nedenle Atatürk döneminde ülkede bulunan yabancı okullara yönelik hukukî düzenleme, ilk kez Lozan Antlaşması’yla başlamış ve ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve çıkarılan diğer kanun, yönerge ve genelgelerle yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle, yabancı okullar kontrol ve denetim altına alınarak Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşanan başıboşluk ortadan kaldırılmıştır.

3.7.1 - Lozan Antlaşması'nın Getirdiği Düzenlemeler

Yabancı okullara karşı Atatürk, başlangıçtan itibaren kararlı bir tutum içinde olmuştur. Merzifon'da Pontus örgütlerine merkezlik yapmış ve bunu hükümetine bildiren Türk Öğretmenin Rumlar tarafından öldürülmesine zemin hazırlamış olan Amerikan Okulu bizzat TBMM Hükümeti tarafından 1921'de kapatılmış ve evraklarına el konulmuştur. Daha önceden de Ermeni ve Rum çetelerine yardım ettiği bilinen Amerikan okullarına karşı tutum da sertleşmiştir (Ergün, 1982,s.19).

Maarif Vekili Hamdullah Suphi 1921'de TBMM'de yabancı okullar hakkında yaptığı şu konuşma cumhuriyet hükümetinin bu konuda yapması gerekenleri anlatmaktadır:

“Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dâhilinde bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu, dâhili olduğu kadar haricî bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, oda mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstermeyecek bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplerine yollamaz” (Akyüz, 2009, s.322)

Lozan Antlaşması'yla yabancı okullar için yeni bir statü kabul edilmiştir, bu antlaşmanın 40. maddesine göre yabancı ve Gayri Müslim okulları Türk okulların kanun ve yönetmeliklerine tâbi olmak şartıyla varlıklarını sürdürebileceklerdir. Lozan Antlaşması'yla birlikte yabancı ve Gayri Müslim okullara tanınan imtiyazlar tamamen ortadan kalkmış ve bu okullarda Türk kanun ve yönetmeliklerine tabi kılınmıştır.

Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi;

“Gayrimüslim ekalliyetlere mensup olan Türk tebaası hukuken ve fiilen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesatı hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal ve ayini dinilerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır” (<http://www.anayasa.gov.tr/> adresinden alınmıştır.)

Yabancı okulların Lozan Antlaşması'yla tanınması, delegelerin karşılıklı mektuplarına bağlıdır. Bu konuda karşılıklı yazılmış üç mektup vardır. Bu mektuplar Türk delegasyonun başkam İsmet Paşa tarafından İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilere yazılmış olan ve onlarında cevaben yazdıkları mektuplardır. Lozan Antlaşması'nda yer alan bu mektuplarla Türkiye, sadece Fransa, İtalya ve İngiltere'ye ait 30 Ekim 1914'ten önce varlığı tanınmış olan din, öğretim, sağlık ve yardım kurumlarını tanımıştır. Her ne kadar Lozan Antlaşması'yla sadece mektup verilen bu üç ülkeye okulların devam ettirme hakkı verilmişse de, 1914'ten önce açılan diğer ülkelerin okullarının da Lozan Antlaşması'nda adları geçmemesine rağmen faaliyetlerine devam hakkı verilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması hükümleri çerçevesinde bu mektupların yedi yıllık geçerlilik süresi 13 Ağustos 1931'de dolmuş ve bağlayıcı hükümleri ortadan kalkmıştır.

Bu mektupların içeriğine bir örnek olması açısından İsmet İnönü'nün Fransız temsilciye yazdığı mektup aşağıda verilmiştir:

‘Türk Hükümetinin, Türkiye’de 30 Ekim 1914 gününden önce varlığı tanınmış Fransa’ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumları’nın varlıklarını gene tanıyacağını... Fransız kurumlarının durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere anlayışla inceleneceğini, ...yukarıda sözü geçen kurumlar, benzeri Türk kurumları ile tam eşit bir işlem görecektir ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaklardır. Bununla birlikte, şurası kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükümeti iş bu kurumların çalışma koşullarını ve okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş göz önünde tutacaktır” (Sezen Kılıç, 2005).

3.7.2 - Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Getirdiği Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti ulusal bir devlet olmak için kendi topraklarındaki Rumların büyük bir kısmını Yunanistan’daki Türklerin bir kısmıyla değiştirdiğinden, tehcirle Ermenilerin büyük kısmı Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışında kaldıklarından ve geriye kalan Gayri Müslimlerin çoğunluğu kendiliğinden ülkeyi zaten terk ettiklerinden, gerek azınlıkların gerekse yabancıların okullarına dair düzenleme yapma, Osmanlı Devleti döneminden çok daha farklı özellikler göstermiştir. Yabancı okullar çok sıkı denetim altına alınabilmiştir.

1924'ten itibaren Türk Hükümeti, Türk okullarını lâikleştirmeyi amaçlarken bunu ülkede bulunan yabancı okullarda da gerçekleştirmek istiyordu. Hatta Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra bu konuda hükümet çalışmaya başlamıştır. Artık TBMM, ülkede hiçbir din ya da mezhebin kendi propagandasını yapmasını istemiyordu. Din konusunda okullar ister yerli ve ister yabancı olsun tarafsız olmalı ve okullarda tek amaç, çağdaş bir eğitim vermek olmalıydı. Türk Hükümeti medreseleri kapatmayı dahi göze almışken, yabancıların dinî eğitim veren okullarına karşı duyarsız olması mümkün değildi. Üstelik bunu tamamen bir iç sorun kabul ederek yabancı hükümetlerin protestolarının dinlenmeyeceği açıklanıyordu (Ergün, 1982, s.55). İşte bu nedenle 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla diğer bakanlıklara ve vakıflara bağlı tüm yerli ve yabancı okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun ilgili maddeleri:

Madde 1 - Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2 - Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususî vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 - Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.(“Panel: Türkiye Cumhuriyeti'nin Laikleşmesinde 3Mart1924 Tarihli Kanunların Önemi”, 1995, s.64–65).

Bu kanun, kimi yabancı okul ve yabancı kuruluşların direnciyle karşılaşmış ve bağlı oldukları ülkeler kanalıyla Türkiye'ye baskı yapmaya çalışmışlarsa da Türk Hükümeti geri adım atmamıştır. Yabancı okulların bir kısmında Türk Devleti'ne karşı yıkıcı faaliyetler olduğu, bazı okullarda dinî sembol ve resim bulundurmaya hala devam edildiği için, bunları önlemeye yönelik olarak 26 Eylül 1925'te ve 7 Şubat 1926'da genelgeler çıkartılmıştır.

3.7.3 – 1925 ve 1926 Yılı Genelgesi’nin Getirdiği Düzenlemeler

26 Eylül 1925 tarihli Genelge şu düzenlemeleri içermektedir:

—Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacaktır.

—Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen Türk ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitaplar bulunmayacaktır.

—Türk toprakları hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.

—Ders kitaplarında hiçbir ülkenin propagandası yapılmayacaktır.

—Tüm yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk tarihi ve coğrafyası okutulacaktır.

—Türk dili, Türk tarih ve coğrafya öğretmenleri Türk olacak ve Millî Eğitim Bakanlığı’na seçilecektir.

—Okullarda her türlü dinî propagandanın yapılması yasaktır.

—Okullarda dinî semboller bulundurulmayacaktır.

7 Şubat 1926 Genelgesi şu önemli hükümleri içermektedir:

— Yabancı okulların ruhsatnamede yer almayan alanda faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir sahip oldukları ruhsatlarla Mekatib-i Hususiye talimatnamesinin müsaade ettiği çerçevede çalışabilirler. Bunun dışında faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir.

— Yabancı okullarda Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası derslerini okutacak öğretmenler bakanlıkça tespit edileceğinden bu görevi üstlenecek öğretmenlerin tespitinde Bakanlığa isim bildirilecektir. Tavsiye edilenlerin Türk ve millî duygu sahibi olmaları gerekmektedir.

— Okul kayıtlarının... Türkçe tutulması sağlanacak, buna uymayan okullar kapatılmak üzere bakanlığa bildirilecektir.

— Bazı okullarda Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ni hükümlerinin bilinmediği, her okula birer adet Mekatab-i Hususiye Talimatnamesi verilecek ve bu talimatname hükümlerinin bilinmemesi mazeret sayılamayacağı tebliğ edilecektir.

— Bütün okullarda, en seçkin yere 80 x 66 ebatlarında bir Atatürk fotoğrafı asılacaktır.

— Okul kiliselerine ibadet etmek için de olsa yabancıların girmesine izin verilmeyecektir.

— Ders kitapları içinde dini resimler görülmüştür. Bunlar derhal çıkarılacak, kiliselerden başka yerlere salıp takılmasına izin verilmeyecek, aksine harekette bulunan okul ve yöneticilerinin ve öğretmenlerinin görevlerine son verilecektir.

— Yabancı okulların tali kısımları genel müfettişler, Maarif Müdür ve memurları tarafından teftiş edilecektir. Yabancı ilkokullarını ise ilköğretim müfettişleri, genel müfettişlikten alacakları program gereğince teftiş edeceklerdir.

— Önceden kapatılmış olan yabancı okullarının gizli olarak faaliyetlerine devam ettikleri öğrenilmiştir. Bu tür gizli faaliyette bulunan okullar tespit edildiğinde o vilayetin Maarif Müdür ve memurları meslekten ihraç edileceklerdir.

— Azınlık ve yabancı okullardaki öğretmenlerin kimlikleri, yeterlikleri, diplomalarının ve diğer gerekli evraklarının incelenme yetkisi maarif idarelerine aittir. Bu evraklar üzerinde yapılan incelemelerde uygun olmayanlar kabul edilmeyeceklerdir.

Yabancı okulların sıkı takip ve kontrol eden hükümet, lâik eğitim sistemi karşısında eğitim veren tüm yabancı ve Türk okulları kapatmıştır.

Bu genelgeden sonra İtalyan okulları kesinlikle kurallara uyacaklarını açıklamalarına rağmen, İzmir’de bulunan Fransız okulu genelgeye uymamakta ısrar ettiği için kapatılmıştır. Okullardaki haçları indirmeyen bazı Fransız ve İtalyan okulları haç indirinceye kadar kapalı tutulmuşlardır. Ülkede bulunan Musevi okullarının Türkçe eğitim yapmama direnci 1926’da kırılmıştır.

Robert Koleji’nde görev yapan Fischer adlı öğretmen Türkler aleyhinde konuşma yaptığı için görevinden alınmıştır. 1925’te ise yabancı öğretmenler sınava tabi tutulmuşlar ve Türkçe ile birlikte Türk tarihi ve coğrafyası derslerinin verilip verilmediği de sıkı takip altına alınmıştır. Sınava tabi tutulan öğretmenler arasında yeterli vasıfları taşımayanların işine son verilmiştir. Türkçe dersinden geçmeyen öğrencinin sınıfını geçemeyeceğine karar verilmiştir. Türkçe dersini kasten ihmal eden okullar kapatılmıştır.

Öğrencilerin her türlü sınavları okullarda veya eğitim bakanlığı tarafından yapılmasına, eskisi gibi elçiliklerde sınavların yapılmamasına karar verilmiştir. Türkçe Öğretmeni kabul etmek istemeyen İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu kapatılmış, ancak Türkçe Öğretmeni’ne razı olduğu için tekrar açılmıştır. 1927’de Türk Öğretmenlere sorun çıkaran St. Paul Cheri Fransız Kız Okulu kapatılmıştır. 1928’de Bursa Amerikan Koleji, iki Müslüman öğrencisinin Hristiyan olması nedeniyle kapatılmıştır (Ergün, 1982, s.60).

1925’te Maarif Umumiye kanunu tasarısına göre hazırlanan ve 23 Mart 1931’de mecliste kabul edilip 29 Mart 1931’de yasalaşan 1778 numaralı kanuna göre Türkiye’de ilk tahsillerini yapmak üzere tüm Türk vatandaşları ancak Türk okullarına gidebileceklerdir. Çıkarılan bu kanunla artık azınlık durumunda olan Gayri-Müslim Türk vatandaşların da yabancı okulların ilkokul bölümüne gitmeleri yasaklanmıştır (Ayas, 1948, s.670–671).

3.7.4 - Yabancı Okullar Yönergesi’nin Getirdiği Düzenlemeler

29 Aralık 1934 tarihli Tapu Kanunu’nun 3. maddesiyle yabancılara ait okullar ismini taşıdıkları ülkenin gayrimenkulü olarak kabul ediliyordu, şöyle ki:

“Mevcudiyetleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince tanınmış olan yabancılara ait dinî, ilmî, Hayri müesseselerin fermanlara ve Hükümet kararlarına müsteniden sahiplendikleri gayrimenkuller bu belgelerin sınırları dışına çıkmamak ve Hükümetin izni alınmak şart ile müesseselerin hükmî şahsiyetleri namına tescil olunabilir” (Tapu Kanunu http://www.emlaksa.com/mevzuat/kanun_2644.hini – 41k adresinden alınmıştır).

7 Kasım 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi temel alınarak hazırlanmış ve daha önce Tevhidi Tedrisat Kanunu maddelerinin, 1925 ve 1926 Genelgeleri maddelerinin bu yönergeye katılması sağlanmıştır, farklı olarak ise yabancı okullarda okuyan öğrencilere Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafyası dışında sosyoloji dersinin de Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiği, söz konusu olan derslerin kitapları ise Türk okullarına paralel olması gerektiği, ancak öğrencilere istedikleri takdirde bu derslerin kendi dillerinde okumalarının serbest olduğu, bu derslerin kitaplarının, bakanlığının teftiş ve onayını aldıktan ve sakınca bulunmadığı takdirde okutulabileceği, yabancı okulların ancak resmî Türk okullarının tatil günlerinde tatil yapabilecekleri, hiçbir yabancı okulun yeni bir şube ya da sınıf açamayacağı ve mevcut sınıfların sayısının arttırılamayacağı yer almıştır.

Maarif Vekâleti'nin yayınladığı “Yabancı ve Hususi Mektepler Talimatnamesi”nde eksik kalan kısımları tespit eden müfettişler, bunları altı madde halinde toplamışlar ve bu maddelerde talimatname gibi geçerli olmaya başladı. Yabancı okullarda nasıl kitaplar okutulacağına dair kurulan bir komisyonda bu hususta bağlayıcı kararlar almıştı.

3.7.5 – Yabancı Okulların Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri Konusundaki Tartışmalar

Yabancıların eğitim ve öğretim özgürlüğü kültürel ve toplumsal haklardan biridir (Nimet Özbek, “Türkiye’ de Yabancıların Öğrenim ve Öğretim Özgürlüğü” s.170, Ankara 2000). Yabancı okullar 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi dışında, Lozan Antlaşmasına kadar ayrıntılı bir hukuki düzenlemenin konusunu oluşturmamıştır (Özbek, 2000, s.138). I. Dünya Savaşı sırasında 1915’de çıkarılan Mekatib -i

Hususiye (Özel Okullar) Talimatnamesi, Cumhuriyet döneminde de uygulanan bir düzenleme olmuştur. Bu düzenleme Türkiye'nin zorunlu ders olarak Türk öğretmenler tarafından okutulacağını ve nüfus yoğunluğu ve karşılıklılık şartlarına bağlı olarak bazı gerçek kişiler tarafından okul açılabileceğini düzenlemekte, yabancı tüzel kişilerin okul açmasını yasaklamaktadır (Özbek, 2000, s.138).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Lozan Antlaşması, Mekatib -i Hususiye Talimatnamesi, 1924, 1925 ve 1926 yıllarında çıkartılan Genelgeler ve 1935 yılında yayınlanan Yabancı okullar Yönergesi ile yetinilmiş, yabancı öğretim kurumları hakkında kanun düzeyinde bir hukuki düzenlemeye gidilmemiştir (Özbek, 2000, s.141).

Tevhidi Tedrisat Kanunundan sonra yayımlanan genelgelerde (1924, 1925 ve 1926); dini esaslara dayalı eğitim ve dini propaganda yapılmayacağı, okul binalarında dini semboller ve işaretler bulunmayacağı, okul kitaplarındaki Hristiyan din büyüklerinin resimlerinin çıkarılacağı, okul binalarındaki haçların indirileceği, Türk Devletini yıkıcı, toprak bütünlüğünü zedeleyici, Türk tarihini küçük düşüren yabancı devlet propagandası yapılmasının yasaklandığı yer almaktadır. Türkçe ve Türk tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından verileceğinin altı bir kez daha çizilmiştir (Özbek, 2000, s.139).

Yabancı okullar konusunda basında 1924 yılında çıkan bir haberde, Türkiye ile Fransa arasında sonradan uygulamalarda sorun olan yabancı okullar konusunda bilgi vermektedir. “30 Ekim 1918'den önce Fransa'ya ait, mevcudu bizde kayıtlı olan okullar Türk müessesesi gibi işlem görecektir. Lozan Konferansında Fransız temsilciler bu mektubu aldı ve senet kabul etti” (Hâkimiyeti Milliye, 5 Şubat 1924) denilen yazı Türkiye'nin yabancı okullar konusundaki yaklaşımının tarihte görüldüğü gibi olmayacağını işaretlerini veriyordu.

Bu konuya bir örnek de yabancı bir yazar olan Richard Preuser'in, Muallimler Mecmuasında çıkan bir yazısından verilecektir. Bir an önce bu okullara mahsus Türkçe kitaplar yayımlanmasını, okulların işe yarayacak kitaplarla donatılmasını ve hükümetin bu okullara sanat öğretmenleri göndermesini tavsiye ederek Türkiye

Cumhuriyeti'nin burada (Türkçe eğitim konusunda) başarı gösterdiğini, bunun devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Preuser, Muallimler Mecmuası, Ocak-Şubat 1927, 1924). Bütün bu verilerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitime olan yaklaşımında modern bir devlet özelliğini taşıdığının ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

Lozan Antlaşmasıyla azınlıkların her türlü dini, sosyal, hayır kurumları ile eğitim öğretim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek hakkına sahip olacakları hüküm altına alınmıştır (Madde 40). Yine bu maddeye göre, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları hem hukuk, hem de uygulamada öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır (Özbek, 2000, s.130).

21.2.1341(1925) tarihinde Başvekil tarafından Hariciye Vekiline gönderilen bir belgede; Gayrimüslim azınlıkları hakkında Lozan Antlaşmasının 41'inci maddesinde mevcut fıkra hükmünün dikkate alınmasını, keyfiyetin Maliye, Dâhiliye ve Maarif Vekâletleri ve de yazıldığı ifade edilmektedir. Bu anlaşma gereği özel idarelerden Türk tebaasına tahsis edilen devlet bütçesinden, çoğunluk teşkil ettikleri şehirlerde azınlıklara da verilmesi için maliye bütçesinde tahsisat yoktur.(Eğitim, din veya kayıt amacıyla tahsis edilen bütçeden azınlıklara da para tahsis edilecekti)Yunan hükümetinin Cemiyet-i Akvama (Milletler Cemiyeti) müracaatı ile gündeme gelen bu konu bu güne kadar yerine getirilmediyse hemen yapılması (tahsis edilmesi) konusunda Dışişleri Bakanlığı diğer bakanlıklardan ricada bulunmaktadır (BCA, 030.10 / 108.706.12).

3.8- CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM TEŞKİLATININ DÜZENLENMESİ

3 Mayıs 1920'de TBMM'nin kurduğu Bakanlıklar arasında Eğitim Bakanlığı "Umur-ı Maarif Vekâleti" adıyla yer alıyordu. Bu "Eğitim İşleri Bakanlığı" anlamına geliyordu. Anadolu'da milli hükümetimiz kurulduktan sonra da ilk ve orta tedrisat daireleri aynı suretle teşkil edilmişti. Vilayetlerde maarif müdürlükleri, merkezlerde Tedrisatı Taliye müdürlüğü, , orta öğretim müesseslerinin idaresiyle meşgul

oluyordu. Bu müesseseler doğrudan doğruya vilayet maarif idarelerine bağlıydı. Merkez, maarif müdürlükleri vasıtasıyla onları idare ederdi.

TBMM hükümetleri döneminde kurulan bakanlık örgütleri çok basit bir yapıda idi ve savaşı kazanmış devrimler yapmaya başlamış Cumhuriyet hükümetleri döneminde eski yasalar ve örgütlerle bu işin başarılamayacağı açıkça görülmektedir. Büyük zaferden sonra merkez teşkilatı genişletildi. Teftiş heyeti, yüksek tadrısat dairesi, telif ve tercüme heyeti kuruldu.

Yasada ortaöğretim bir bütün olarak kabul edilmişti. Lise ve ortaokul yılları ayrılmamıştı. İlk öğretmen okulları, Sanayi, Ticaret ve Ziraat okulları da ortaöğretim grubu içinde düşünülüyordu. Komisyon, yasa taslağının müzeler, Sanayi-i Nefise Mektebi, Konservatuar, Türkiyat Enstitüsü, Sanayi-i Nefise Akademisi ve Maarif mıntıkalarıyla ilgili bölümlerini tamamlamıştı.

Ta 1923'ten itibaren Türk eğitim örgütünde tartışılan Maarif Mıntıkaları, 1924 yasa tasarısında da yer almış ve nihayet 1926 yasası ile uygulamaya geçmişti. 1924 tasarısına göre ülkenin "Maarif Mıntıkaları"na ayrılması, o yörenin eğitimce gelişme, teftiş ve denetlenmesini daha kolaylaştırılması için yapılıyordu (Ergün, 1982, s.40).

Bakanlığın, İstanbul'da bir komisyona hazırlatıp kendisinin de bazı değişiklikler yaptıktan sonra son şeklini verdiği bu yasa tasarısı, Başbakanlığa sunuldu. Meclis açılıncaya kadar bu tasarının kamuoyunda tartışmaları da yapıldı. Ancak Vasıf Bey'in bakanlıktan ayrılması üzerine, olduğu gibi kaldı. Hamdullah Suphi Bey'in bakanlığı sırasında ise bu tasarı hiç ele alınmadığı gibi, merkez örgütteki Hars Müdürlüğü biraz takviye edildi. Necati Bey, 1925 sonunda Bakanlık görevine başladığında programlar, eğitim sistemleri, öğretim yöntemleri gibi çok önemli eğitim işlerini daha bol bir zaman içinde incelemeyi uygun bularak; eğitim örgütünün en kusurlu ve aksak yerlerini araştırmayı uygun gördüğünü belirtmişti.

Necati Bey, bakan olduğunda Bakanlık örgütü ilköğretim, ortaöğretim, Hars, İhsaiyat, Özlük İşleri Müdürlükleriyle, Özel Kalem, Teftiş, Telif ve Tercüme Kurulları ve Müsteşarlardan oluşuyordu. Dârülfünun, yüksek okullar, matbaa ve rasathane gibi kurumlara da Müsteşarlık bakıyordu (Ergün, 1982, s.41).

Necati Bey, bakan olduktan sonra ilk iş olarak bir “Heyet-i İlmiye” toplamış, bu kurulun bütün toplantılarına kendisi de katılarak geceli gündüzlü çalışmalarla yeni bir Maarif-i Umumiye Kânunu tasarısı hazırlamıştır. Bakanlığın tasarısı 24–28 Ocak tarihleri arasında Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek onaylanmış ve Şubat başlarında da Meclis komisyonlarında görüşülmeye başlanmıştır.

22 Mart 1926'da yayınlanan 789 No'lu kanunla Türkiye Maarif Teşkilatı esaslı surette tespit olunmuştur. Eğitim Bakanlığı bünyesinde iki bilimsel kurul kurulacaktı. Birisi dil ve diğer bilimsel sorunlarla uğraşacak “Dil Heyeti”; diğeri de eğitim-öğretim işleriyle uğraşacak “Talim ve Terbiye Dairesi”. Bu dairede en fazla on uzman bulunacaktı (madde 1,2). 789 No'lu kanunun 20. ve 21. maddeleriyle de Türkiye, eğitim örgütü bakımından bölgelere ayrılmıştı. Bir veya birkaç ilden meydana gelen her “Maarif Mıntıkası”nda bir “Maarif Emini” bulunacaktı, Maarif Emini, bölgelerindeki ilkokul öğretmenlerini, ilköğretim müfettişlerini ve diğer eğitim dairelerinde çalışan memur ve görevlileri atayabilecekler ve Bakanlık emrine alacaklardı. Bölgelerindeki ortaöğretim kurumlarını da denetleyeceklerdi (madde 20, 21) (Yücel, 1994, s.39).

Eminlikler ilk tesisinde 13 merkezdi. Ankara, İstanbul, Edirne, İzmir, Konya, Sivas, Antalya, Adana, Trabzon, Erzurum, Gaziantep, Van ve Elazığ'dı. 1928 de Gaziantep lağvedildi. Eminlik sayısı 12'ye indi. Aynı kanunla bazı eminlik merkezleri de değişti. Elazığ kalktı, yerine Kastamonu, Van yerine Diyarbakır merkez oldu. Eminlik teşkilatı lağvedilinceye kadar bu 12 merkez olduğu gibi kaldı.

Tablo 3.2: Maarif Eminlikleri Mıntıkalarıyla Bu Mıntikalarda Görevli Maarif Eminleri.

Ankara	İshak Refet, Avni
İstanbul	Salih Zeki, Behçet, Muzaffer
İzmir	Fuad, Mithat
Edirne	Nail Reşit, Hüseyin Besim, Hilmi
Konya	Avni, Nevzat, Ali Rıza
Antalya	İsmail Habib, Ali Rıza
Adana	Ragıp Nurettin, İsmail Habib
Sivas	Nevzat, Kazım, Sabri
Trabzon	Tevfik, Hilmi, Rasim
Erzurum	Haydar, Reşit
Elazığ	Osman Nuri
Van	Celil
Gaziantep	Besim
Kastamonu	Osman Nuri, Kazım
Diyarbakır	Celil

Kaynak: (Yücel, 1994, s.39)

İlk orta ve sanat mektepleri tamamıyla maarif eminlerinin murakabe ve teftişlerine verilmişti. Bu teşkilat 1931 senesine kadar devam etti ve 29.06.1931 tarih ve 1834 numaralı kanunla lağvedildi. Eminlikler bazı mıntikalarda maarif işlerini toplamış ve merkezi lüzumsuz ve ikinci derece işlerden kurtarmış olmakla beraber vilayet nüfusu ile tedahüller vaki olması sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Maarif eminliklerinin kaldırılmasından sonra orta tedrisat müesseseleri doğrudan doğruya ve teker teker merkeze, orta tedrisat dairesine bağlandı.

Necati Bey, Bakanlığın her türlü çalışmalarında J. Dewey raporundan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bakanlık merkez örgütünde de, Bakanlığı bir bürokrasi makinesi olmaktan kurtararak düşünce ve esin kaynağı durumuna sokmak için, örgütü, yetkili eğitimciler ile pekiştirmek istemiş ve ilköğretim müdürlüklerinde “şube müdürlükleri” kurmuştur. 1926 bütçe kanunu ile Mektep Hıfzısıhha Dairesi, İnşaat

Dairesi, Mektep Levazım ve Âlât-ı Dersiye Dairesi ve Millî Talim ve Terbiye Dairesi'ni kuruyor; Telif ve Tercüme Heyetini ise kaldırıyor. 1926 yasasının öngördüğü Türk Dili Heyeti 1927 yılında kuruluyor, 1928'de ise Meslekî Tedrisat Genel Müdürlüğü yüksek öğretimle ortak bir biçimde örgütleniyor, Lâtin Harfleri Heyeti kuruluyor ve Hars Dairesi ise kaldırılıyor (Ergün, 1982, s.42).

Necati Bey, 1926 yılında Talim ve Terbiye Dairesinin yönetmeliğini de çıkarmıştır. Bu yönetmelikte, dairenin 16 öbeğe ayrılan görev alanları belirlenmiş, her öğretim derecesindeki bütün düzenlemelerin yanı sıra yabancı dillerden çeviriler ve yayın çalışmaları da bu dairenin görevleri arasına konulmuştu. Ayrıca verilen görevler oranında dairenin yetkileri de arttırılmış; burada verilen kararları Bakanlar Kurulu'nun uygulayacağı, bir anlaşmazlık halinde ise, konunun o yılki “Maarif Şurası”nda halledilmesi kararlaştırılmıştı (madde 16).

Bu maddede sözü geçen Maarif Şurası için de aynı yıl bir yönetmelik hazırlanmış, şûranın görevleri ve üyelerinin nasıl seçileceği burada gösterilmişti. Bu yönetmeliğe göre, Talim ve Terbiye Dairesinin veya Bakanlığın gerekli gördüğü hususları görüşmek üzere, bu şûra toplanabilecekti. Ancak bu şûra 1933 yılında yasalaşmış bile olmasına rağmen- Atatürk döneminde hiç toplanamadı. Ama Talim ve Terbiye Dairesi, Necati Bey zamanında gayet verimli çalışmalar yapmıştır.

Tablo 3.3: Atatürk Döneminde Orta öğretim Direktörlüğü Örgütü.

YILI	UMUM	MÜDÜR MUAVİNİ	ŞUBE MÜDÜRÜ	ŞUBE MÜDÜR	MÜMEYYİZ	TETKİK	DOSYA MEMURU	KÂTİP	TOPLAM
1920	1	---	---	---	1	---	---	2	4
1921	1	---	---	---	1	---	---	2	4
1922	1	---	---	---	1	---	---	2	4
1923	1	---	1	---	2	---	---	4	7
1924	1	1	1	---	5	---	---	6	14
1925	1	1	2	---	5	---	---	6	14
1926	1	1	2	---	5	---	---	6	17
1927	1	---	2	---	5	---	2	6	16
1928	1	---	2	---	5	---	2	6	16
1929	1	---	2	---	5	---	2	5	15
1930	1	---	2	---	5	---	2	6	16
1931	1	---	2	---	5	---	2	6	16
1932	1	---	2	---	5	---	2	6	16
1933	1	---	3	3	5	2	2	5	21
1934	1	---	3	3	3	2	2	5	19
1935	1	---	3	3	3	2	2	4	18
1936	1	---	3	3	3	2	2	4	18

Kaynak: (Yücel, 1994, s.40)

Vasıf Bey gibi Necati Bey de bakanlık görevine başlar başlamaz, komisyonlar kurularak çalışmaları yürütmüştür. Bu çalışmalar kısaca şöyle özetlenebilir: 1926 yılında Bakanlıkta üç komisyon, çalışmalarını sürdürüyordu. Bunlardan “Program Encümeni” ilkokul dersleri, kitapları ve öğretmenlere verilecek didaktik rehberler üzerinde çalışıyordu. İsviçre, Sovyetler Birliği, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri ilkokul programları Türkçeye çevrilmiş, ayrıca Türk eğitiminin 1858 den beri geçirdiği evreler bir şema halinde hazırlanmıştı. Bu

komisyon Terbiye-i Umumiyye Dairesi'ne rapor verecek, bu daire de iki ay içinde okul programlarını ve kitaplarını hazırlayacaktı.

Daire işleri şu bölüme göre yürütülmektedir.

1-Tedrisat Şubesi: Tedrisat işleri, talebe sıhhat işleri, talimatnamelerin tatbiki işleri, programlar, yoklama işleri, parasız yatılı imtihanları ve işleri, hariçten gelenlerin imtihan işleri, teftiş raporları, öğretmenler kurulu mazbatalarının tetkiki, yıllık raporlar, talebe istatistikleri, talebe inzibat işleri, diplomaların tetkik ve tasdiki, prevantoryum işleri.

2- Muamelat Şubesi: Öğretmenlere ait günlük işler, öğretmen ve memurların tayini, terfi, nakil ve tecziye işleri, öğretmen ve memurların idari ve sıhhi izinleri, muallimlere ait ders teftiş raporlarının tetkiki, muallim talim sicillerinin tetkiki, yıllık raporların tetkiki, muallim talim sicillerinin tetkiki, yıllık raporların tetkiki, okulların senelik ders tevzi cetvellerinin tanzimi, öğretmen ve işyarlarının devam işleri, muallim istatistikleri.

3- Hesap İşleri: Bütçenin tanzim ve tatbiki, muallim ve memurların maaş, ücret işleri, ayniyat işleri, okulların masraf, mefruşat, tesisat, inşaat, tamirat işleri, demirbaş eşya işleri, pansiyon bütçeleri ve mali işler, hesap işlerinin kontrolü, yıllık raporların tetkiki, hesap istatistikleri.

Kurtuluş savaşı sırasında TBMM'nin eğitim bütçesi genel bütçenin % 07'si kadardır. Cumhuriyet Döneminde bu oran 1924'te % 06, 1937' de% 05'tir. 1948'e kadar ilkokul öğretmenlerin maaşları ve öğretim giderleri il özel idarelerin bütçelerinden karşılandığından bu husus eğitim giderleri arasında Devlet bütçesinde yer almamaktadır. Bu tarihten sonra bu tür maaş ve giderler genel bütçeye alınmış ve eğitimin bütçedeki payı artırılmıştır (Akyüz, 2009, s.401).

Tablo3.4: Türkiye Cumhuriyeti’nde Atatürk Dönemi Eğitim Bakanları

İsmail Safa Özler	1922–1924
Vasıf Çınar	1924–1929
Mustafa Necati	1925–1929
Dr. Reşit Galip	1932–1933
Saffet Arıkan	1935–1938
Hasan Ali Yücel	1938–1946 (7 yıl 7 Ay)

Kaynak: (Akyüz, 2009, s.401).

3.8.1- Maarif Eminlikleri Konusundaki Tartışmalar

Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetiminde de uzmanlaşma ve iş bölümü gelişmesi içinde ele alınabilecek bu konu, eğitim konularında Dâhiliye Vekâletimi, Maarif Vekâletimi yetkili konusuyla bağlantılıdır.

Valilerin eğitim konusunda danışmanlığını yapabilecek eğitim konusunda uzman olan bürokratlardan oluşan maarif eminlikleri 1926 yılında kurulmuş, 1 Temmuz 1931’de lağvedilmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey zamanında Türkiye, 12 Maarif Eminliği bölgesine ayrılmış, eğitim ve öğretim bir ihtisas işi olduğu kabul edilerek illerde ayrıca birer maarif memuru veya müdürü bulunmakta okulların yönetimi bu müdürlükler ile maarif eminliklerinin yetkisine verilmiştir.

Genel eğitim ve öğretimin Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde yürütülmesiyle; “Eğitim uzmanı J. Dewey’in, raporunda belirttiği gibi, Bakanlığın bütün işleri kendi bünyesinde toplamak düşüncesiyle aşırı merkeziyetçiliğe gitmemesi gereğinin” (Akkutay, 1996, s.29) dengelenmesi gerekiyordu. Buradan hareket eden Bakan, genel eğitim ve kültür ihtiyacını karşılayacak bir Bakanlığın bütün yetki ve araçlarını hakkıyla elinde bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Ama o zaman, Tevhid-i Tedrisat yasasına rağmen, Bakanlığın yetkileri çeşitli ellere paylaştırılmış durumda bulunuyordu. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Maarif eminlikleri teşkilatının “Fransa’dan kopya edildiğini “ (Hâkimiyeti Milliye,13 Kasım 1926) yazıyordu.

İlköğretimin yaygınlaştırılması işi Valilerin yetkisine bırakılmıştı. Bakanlık, bu nedenle, bir veya daha çok valilikleri birleştirerek bir eğitim bölgesi yapmaya ve o bölgenin bütün eğitim öğretim işlerini, Bakanlığa bağlı bir “Maarif Emni”nin yönetimine vermeyi kararlaştırıyordu. Bu, Bakanlığın eğitimi merkezileştirme yolundaki çalışmalarından bir idi. Bakanlık bu düşünce ile 1926 Teşkilât yasasında Türkiye’yi; Ankara, İstanbul, İzmir, Edirne, Konya, Antalya, Adana, Sivas, Trabzon; Erzurum, Elazığ (1928’de kalktı, yerine Kastamonu bir maarif mıntıkası oldu), Van (1928’de kalktı, yerine Diyarbakır geçti) ve Gaziantep (1928’de kaldırıldı) Maarif Mıntıkalarına ayırdı. Yasaya göre ilk ve ortaöğretim kurumları ile sanat okulları, Maarif Eminlerine bağlı idi. Gerçekten Eminler bazı bölgelerde eğitim işlerini toplamışlar, Bakanlığı gereksiz ve ikinci derecede işlerden kurtarmışlardır (Ergün, 1982, s.43–44). Mustafa Necati, 1927 yılı bütçe görüşmelerinde bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklıyordu:

“Maarif meselesi ihtisas işidir. Vilayetlerde maarif işiyle uğraşanların da mektepçiliği bilen ve maarifin ilerlemesi için en kısa yolu bulabilecek olan meslek adamlarından olması lazımdır. Merkez teşkilatı ne kadar kuvvetli olursa olsun verilecek talimatın tatbikiyle mükellef olanlar ve bulundukları mahallin en kısa yoldan maarifini ilerletmek çaresini arayanlar kıymetli bir meslek adamı olmayacak olursa Türkiye’de maarifin inkişafı kolaylıkla müyesser olmaz. Bahusus maarif işiyle uğraşanların münhasıran ve kâfi salahiyetle bu vazifeyi yapabilecek memurlar olması icap eder. Heyeti Aliyeniz bunu takdir ettiği içindir ki maarif eminlikleri teşkilatını kabul etmiştir. Bu sayede Türkiye mıntıkalarına ayrılmış ve her mıntıkaya kâfi salahiyetle meslek adamları maarif emini olarak tayin edilmişlerdir. Her yeni teşkilat alışılıncaya kadar şüphelerle karşılaşılır. Maarif eminliği teşkilatı da bu kaideden hariç kalamazdı. Fakat teşekkür olunur ki kısa bir zamanda bu hayırlı teşkilin faidesi takdir olunmaya başlandı. Mülkiye memurları yanlarında kuvvetli ve daha salâhiyettar maarif adamları buldular. Kendilerinin bin bir vazifeleri arasında tabiatıyla layıkıyla tamik edemeyecekleri mesailin mesuliyeti altında kalmaktan kurtuldular. Diğer cihetten Maarif Vekâleti vilayetlerdeki bu salâhiyettar uzuvları sayesinde her mıntikanın ilk maarifin inkişafı için program yapmak ve onu tam bir istikrar ve emniyetle tatbik ettirmek imkânına malik oldu” (TBMM ZC, 12 Nisan 1927, s.85–86).

Maarif eminliği örgütüne TBMM’de ilk olumsuz tepki 1928 yılı bütçe görüşmeleri Eskişehir Milletvekili Emin Bey’den gelmiştir. Emin Bey, bu teşkilatın Milli Eğitim Bakanı’nın ifade ettiği gibi faydalı olmadığını, bu görevlerin illerdeki Maarif

Müdürlerinin veya Maarif Müfettişlerinin yetkilendirilmesi halinde yapılabileceği yönünde eleştirmiş ve Maarif Emirliklerinin bütçeye yük getirdiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, 12 Nisan 1927, s.209). Bu eleştiriye cevap veren Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey;

“Maarif meselesi bir mesleki mahsustur. Maarif teşkilatına ait kanunlar çıktığı zaman mübahasede bulundunuz. Bendeniz de maarif eminliği hakkında izahat verdim. Maarif eminliği teşkilatı maarif teşkilatının şekillenmesini, uzuvlarını teşkil eden bir teşkilattır. Bu maarif teşkilatının ana damarıdır. Bu yıkılırsa maarif teşkilatı beraber yıkılır. Çünkü her mesleğin kendine mahsus bir takım usulleri, bir takım kayıtları vardır. Her hangi bir adamın bütün bu kaideleri bilmesi imkânı yoktur. Maarif Vekili sıfatıyla bana sorsanız ilk mekteplerdeki tedrisat ayrı bir ilimdir, orta tedrisat ayrı bir ilimdir. Yüksek tedrisat ayrı bir ilimdir. Lisede ders okutan bir muallim ilk mektepte ders okutamaz. Onun için bunların her birinin ayrı ayrı senelere mütevakıf mesaiye ihtiyacı vardır. Maarif emini demek, bugün bu işe en kabiliyetli olan bir zat demektir. Eğer altmış altı tane maarif emini bulmak imkânı olsaydı ve her maarif emininin bulunduğu mıntikanın bütün ilk tedrisat müfettişlerinin raporunu okumaya imkân olsaydı Emin bey’in dediği noktaya varırdık. Fakat bir ilk mektebinin teftişatı nasıl oluyor, terbiye itibariyle nasıl veriliyor? Bunlar ayrı ayrı işlerdir. Onun için maarif emini teşkilatı bunları tespit eder, tasdik eder. Eğer Emin Beyefendi kardeşimiz maarifinde ayrıca bir meslek olduğunu takdir buyursalardı bu itirazı yapmazdı” (TBMM ZC, 22 Nisan 1928, s.211).

Maarif eminliklerinin kaldırılması tartışmalarında, Mustafa Necati’nin ölümü ile bir süre İsmet İnönü’den sonra bu göreve gelen Maarif Vekili Bursa milletvekili Esat Bey’dir. Esat Bey, bu teşkilatı eleştiren Antalya milletvekili Rasih Bey’in sözde “personel tasarrufu”, Gaziantep milletvekili Reşit Bey’in “ahlâki yaklaşımı” gibi eleştirilere bu teşkilatın kurulmasının asıl anlamı olan Mustafa Necati’nin “ ihtisas meselesi” açısından yaklaşmayıp uyumlu davranması dikkat çekmektedir. Maarif eminlikleri, sorumluluk bölgelerindeki ilköğretim müdür ve öğretmenleriyle, ilköğretim müfettişlerinin ve diğer ilköğretim memurlarının atamaları ve ilköğretim kurumlarının denetlenmesi ile görevlendirilmişti. Ancak daha sonra çıkan kanunla atama yetkileri Maarif Vekâletine verildi, böylelikle sadece ilköğretim kurumlarının denetlenmesi görevleri kalmıştı. Denetleme görevlerinin de Vekâlet müfettişleri yetkisine verilince 1 Temmuz 1931’den itibaren maarif eminlikleri kaldırılmıştır. Böylelikle merkez örgütü, eğitim alanında yetkileri daha da merkezileştirerek, maarif

eminliklerinin ihtisasa dayanan deneyimlerinin valiler gibi mülki yöneticilere aktarılması görevini üstlenmiştir.

3.9- CUMHURİYET DÖNEMİNDE YURTDIŞINDAN GETİRİLEN YABANCI EĞİTİM UZMANLARI

Gelişmekte olan ülkelerin gelişimlerini tamamlayabilmek ve yetersiz olduğu alanlarda yeterli düzeye çıkabilmek amacıyla gelişmiş ülkelerin yabancı uzmanlarından faydalanılmaya başlanması, batılılaşma ve modernleşme ile beraber başlamıştır. Almanya ve Japonya, yabancı uzmanlardan yararlanmanın en iyi örneklerini göstermiş ülkelerdir. Çin’de ve Osmanlı Devleti’nde ise, bunun başarısız örnekleri görülmüştür. Bu tarihî örnekler, yabancı uzmanlardan verimli bir şekilde yararlanmak için, bu uzmanların uzun süreli olarak çağrılmaları, yerli bürokratlarla uyum içinde çalışmaları gibi bazı şartların gerekli olduğunu göstermiştir.

XIX. yüzyıldan itibaren, Osmanlı İmparatorluğunda başlangıçta askerlik, tıp, müzik ve bürokratik hayat hakkında, daha sonra da Mektebi Sultani’de, posta ve telgraf işlerinde, Maliyede, Gümrükte çalıştırılmak üzere birçok uzmanlar getirilmiş; ancak hem uzman seçimi iyi yapılmadığından hem de kendilerine rahat çalışma imkânı sağlanamadığından, birkaçı dışında bu uzmanlar başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlıkta bazı uzmanların kontratlarını milletlerarası bir taahhüt biçimine sokmaları, mensup oldukları devletlerin çıkarları ve siyasetleri için çalışmaları, kendi ülkelerindeki bazı şirketlerin buradaki acenteliğini yapmaları, komisyoncu olmaları ve yalnız İstanbul’da yaşamaları da etkili olmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminde pek çok alanda uzman getirtilmesine rağmen, gerek istikrarlı bir düzenin kurulamaması, gerekse ardı ardına gelen savaşlar verimli çalışmayı gene engellemiştir.

Atatürk, çeşitli zamanlarda değişik yerlerde yaptığı konuşmalarla Türkiye Cumhuriyetinin medeni dünyada güçlü ve itibarlı olmasında eğitimin ana unsur olacağını; eğitim yoluyla bilim ve tekniğin geliştirilmesinin gerekli olduğu hallerde çağdaş ülkelerden yararlanma gereğini ısrarla belirtmiştir.

Atatürk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi imkânlarıyla bilimsel ve teknik çalışmalar yapmasının ve çağdaş bir eğitim sistemini kendi imkânları ve birikimiyle gerçekleştiremeyeceğinin bilincindeydi, bu nedenle çağdaş ülkelerin uzmanlarından faydalanma yoluna gitmiştir.

Lozan'da yabancı nüfuz ve tahakkümünü yıkmak ve kaldırmak için büyük bir mücadele verip kazanan Türkiye Cumhuriyeti, 1924 bütçesinde yabancı uzman getirmek için bir milyon lira ayırdı. Bu, yeni Türk devletinin o zamanki durumunda büyük bir fedakârlık ve aynı zamanda Batılılaşma kararlılığını gösteriyordu (Ergün, 1982, s.108).

Bu arada Türkiye'ye uzman olarak değil, üniversite ve yüksek okullarında öğretim yapmak için gelen pek değerli öğretim üyeleri de, kendi alanlarında bir uzman gibi çalışarak Türk hükümetlerine rapor vermişlerdir.

1924'ten beri Türkiye'ye birçok yabancı eğitimciler çağrılmış ve bunlardan eğitimimizin aksayan yönleri ve yapılması gereken şeyler konusunda rapor hazırlamaları istenmiştir. Bunlardan önemli olanlar şunlardır; 1924 yılında Amerika'lı Profesör John Dewey, 1925 yılında Alman teknik eğitim uzmanı Dr Kühne, 1927 yılında Belçikalı teknik eğitim uzmanı Omer Buyse, 1932'de İsviçre'den yükseköğretim uzmanı Profesör Albert Malche, 1934 yılında Amerika'lı eğitim uzmanı Miss Parker ve 1933, 1934 yıllarında bir grup Amerika'lı uzman ülkemize davet edilmiş ve kendilerinden istenilen konularda inceleme ve görüşlerini içeren raporlar hazırlamışlardır (Akkutay, 1996, s.4-5).

John Dewey: Columbia Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. John Dewey, daha 1923 yılında Maarif Vekili İsmail Safa Bey tarafından bir mektupla Türkiye'ye davet edilmişti. Bir yıl sonra Maarif Vekilliği tarafından gene Türkiye'ye davet edilen Dewey, Cumhuriyet gazetesinin Amerika muhabirine bu teklifi kabul ettiğini bildirmiştir. Dewey, yaz tatilinden yararlanarak 1924 Temmuzunda Türkiye'ye gelmiştir. Dewey önce İstanbul Darülfünununda, liselerde, öğretmen okulunda, meslekî derneklerde vs. 15 Ağustos'a kadar oldukça ayrıntılı incelemeler yapmış, bilgiler almıştır. Ankara'ya hareketinden önce de basına, Türkiye'de ne yapacağına

dair bir mektup vermiştir. Bu mektupta Türkiye'ye eğitim sistemini ıslah için geldiğini, hazır bir program ve metotları tatbik etmek niyetinde olmadığını belirtiyor; ne kendi fikirlerini, ne de başka bir ülkenin eğitim sistemini taklit etmenin tehlikeli olduğunu bildiriyordu. O, çeşitli ülkelerin eğitim sistemlerinin iyi yanlarını birleştirerek bir “Türk sistemi” oluşturmayı teklif ediyordu.

Dewey, Türk eğitimini iyice tanıdıktan sonra bilimsel bir şekilde sosyal ihtiyaçların, ferdi gelişmelerin genel ve evrensel prensiplerini bir program halinde ortaya koymak istiyordu. Eğitimin kalbi öğretmen olduğu için, işe bu noktadan başlanılmasını, çocuklara kendi kendilerine düşünme ve faaliyet güçlerinin kazandırılmasını istiyor, Proje Metodunu öneriyordu.

Ankara'da Muallimler Kongresi'ne katılıp öğretmen yetiştirme işinin bir komisyonda incelenmesini istemiş; Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir. Ankara'da 10 gün kadar kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a gelen Dewey, bir yandan tatilini geçirirken bir taraftan da incelemelerine devam etmiştir. Gerek bu sırada basına verdiği demeçlerde, gerekse Bakanlığa sunduğu raporda tavsiyelerine eğitimin amaç ve hedeflerinden başlamıştır. Meselelerin geçici çözümünden hareket etmeyle, eğitimin amaç ve hedefleri dikkate alınmadan eğitim meselesinin değerlendirilemeyeceği ve eğitim sistemine katkıda bulunmayacağına işaret etmiş, ekonomik kalkınma için öncelikle evrensel değerlerin benimsenmesi gerekliliğini ifade etmiştir (Akkutay, 1996, s.25).

Bu genel tavsiyelerden sonra Akkutay'ın 1996 yılında yaptığı çalışmaya göre Dewey'in raporunun kapsadığı genel konular şu şekilde özetlenebilir:

- a. Verilecek eğitim ülkenin bütün insanlarını kapsamalı, yalnız lider konumdakilerle sınırlandırmamalıdır.
- b. Eğitim makro planının hazırlanmalı ve gelişigüzel değiştirilmemelidir. Plan, bunun için sağlam bir hukuki esasa bağlanmalıdır.
- c. Milli Eğitim Teşkilatına dair görüşleri de eğitim programlarının esası, bakanlık ve okul yönetimi, teftiş, istatistik bilgi toplanması, Bakanlık inşaat birimi (okul mimarisi), kütüphane ve yayım faaliyetleri üzerinde toplanmıştır.

(1) Programlar: Eğitimin başlangıçta belirtilen temel ilkelerin korunmasına yönelik program düzenlemesi ile eğitim programlarının uygulandığı yer ve zamana bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaca göre çeşitlendirilmesinin (Bölgenin sanayi ve tarım ağırlıklı olmasına bağlı olarak programların değiştirilebilmesi) karıştırılmaması gereği, öğretmenlerin de bu amaca hizmet edecek nitelikte yetiştirilmeleri,

(2) Yönetim: Bakanlığın bütün işleri kendi bünyesinde toplamak düşüncesiyle aşırı merkeziyetçiliğe gitmemesi gerektiği,

(3) Teftiş: Denetimin sadece okulların işleyişi konusunda rapor yazmaktan ibaret olmadığının, müfettişlerin sahip oldukları bilgi birikimlerini, farklı yerlerdeki farklı uygulamaları diğer okullara taşımalarının ve öğretmenlerinin niteliklerini artırmalarının önemi.

(4) Raporda öğretmen yetiştirilmesi ayrı bir bölüm olarak bulunmaktadır.

Dewey, okul sistemini değerlendirirken, ısrarla eğitimin üretken olmasını ve belli bir amaca hizmet edecek şekilde düzenlenmesini belirtmiştir (Akkutay, 1996, s.31).

Dewey, üniversiteler konusunda bir araştırma yapmamakla beraber görüşlerini açıklarken; Kalkınma için başta teknik eleman ve mühendise ihtiyaç olduğunu, yurt dışından öğretim elemanı getirilmesini, İstanbul Üniversitesinde arkeoloji ve sosyal hizmetler bölümü kurulmasını, halk sağlığı meselesinin en önemli sorun olduğunu ifade etmiştir. Okulların yönetimi ve öğrenci yetiştirme işlevinin son derece şekli olduğunu, demokratik ülkelerin okulları demokratik olmayan ülkelere farklı şekilde yönetilmesi gereğini de sözlerine eklemiştir (Akkutay, 1996, s.31-32).

John Dewey Raporu, kendisini çağıran Bakan ve ondan sonraki Bakanlar döneminde değil, ta 1926'da Necati Bey'in bakanlığı sırasında uygulanmaya konulmuştur. Gerçi Vasıf Bey, Avrupalı uzmanları çalıştırmaya karar verdiğini, onları hem de bilfiil işbaşında çalıştıracağını vaat etmiş, Hamdullah Suphi Bey de bir Irk Müzesi kurmak için Macar Dr. Mey Saruş'u görevlendirmiş ise de, yabancı uzmanlardan gerçek olarak yararlanma Necati Bey döneminde başlamıştır (Ergün, 1982, s.112).

Necati Bey, Bakanlık merkez örgütünü Dewey'nin dediği gibi, bir bürokrasi makinesi olmaktan çıkartıp fikir ve ilham kaynağı haline getirmek için Talim ve

Terbiye Dairesi'ni kurmuş, öğretim kademeleri dairelerini şubelere ayırmıştır. Gene Dewey'nin raporuna dayanarak Bakanlık merkez örgütünde İnşaat, Hıfzıssıhha ve yüksek öğretim müdürlük ve dairelerini kurmuştur. Safa Bey zamanından beri Bakanlık politikası olan yeni okul açmama, hatta açık okulları birleştirme politikası Dewey raporunda da onaylanınca, Necati Bey bu politikayı devam ettirmiştir. İlköğretimde, öğretmen yetiştirmede aynen bu Rapor doğrultusunda bir politika uygulanmıştır. Gene Dewey Raporunda, Türkiye gibi eğitimi gelişmemiş bir ülkede Eğitim Bakanlığı ülkenin eğitim idaresinin ele almalıdır görüşüne dayanarak “Maarif Eminlikleri” örgütünü kurmuştur. Dewey'nin önerdiği eğitim plânı ise, Necati Bey'in fikrine göre, Talim ve Terbiye Dairesi'nden bekleniyordu.

Prof. Dr. Alfred Kühne: Maarif Vekâleti; Dewey'nin arkasından gene ünlü bir pedagog olan Georg Kerschensteiner'i Türkiye'deki meslek okullarını incelemesi için, davet etmiştir. Ama o gelmeyerek, yerine Dr. Kühne'yi tavsiye etmiştir. Kühne, Alman Ticaret Bakanlığı ileri gelenlerinden ve Berlin'deki büyük bir meslek okulunun kurucusu idi. Ekim 1925 başlarında Türkiye'ye gelmiş, Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul'daki meslek okullarında incelemeler yapmıştır.

Türkiye'de iken verdiği bir demeçte, Bakanlığın, kendisini ülkede mevcut olan ve olması gereken meslek okulları hakkında bir proje vermek için davet ettiğini, ancak bugünkü durumda Türkiye'de meslek okullarının hemen hemen olmadığını söylüyordu.

Türkiye gibi bir tarım ülkesinin ticaret ve tarım alanlarında amelî iş adamlarına ihtiyacı olduğunu ve Türkiye'deki okulların ıslah ve geliştirilmesi için çok şeye ihtiyaç olduğunu belirtiyordu. Bakanlığa verdiği Raporda ise, şu hususlar üzerinde duruyordu:

— Türkiye bugün, Batı Avrupa devletlerinin 18. ve 19. yüzyılda uyguladıkları ıslahat çeşidinden bazı ıslahlar yapıyor,

— Meslekî eğitimde en önemli nokta, ilkokul öğretmenlerinin pratik hayat görevlerini idrak edip öğrencileri meslek fikri ile eğitmeleridir. Bu öğretmenler, öğrencileri meslek seçimine yönlendirmelidirler,

— Türkiye’de eğitim hayatı çok hızlı değişiyor; istikrar olmadan bir şey yapılamaz. El sanatkârları yetiştirmede Türk okulları başarılı sayılabilirler, ancak teknisyen yetiştirecek pek az kurum var,

— Bir Makine İnşaatı Okulu kurulmalıdır. Bir Süsleme Sanatları Okulu açılıp, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi ıslah edilmelidir. Ticaret okullarının donatımları eksiktir, öğretmenleri özel olarak yetiştirilmelidir. Ev İdareciliği okulları çok genişletilmelidir. Meslekî Eğitim Yöneticiliği kurulmalıdır. Türkiye'nin bu hususta hiç bir plânı yoktur (Künhe, 1939, s.12).

Prof. Frey ve Prof. G. Stiehler: Maarif Vekâleti 1926 yılında, ilkokullarda el işleri öğretimindeki nazari ve uygulamalı esaslar ve resim konusunda düzenlediği kurs için, kurs öğretmeni olarak Leipzig Pedagoji Enstitüsü profesörlerinden G. Stiehler’i getirmiştir. Tabiat incelemeleri, geometri, tarih, coğrafya gibi derslerin resim aracılığıyla öğretimini anlatan ve “Mektep Müzesi” atölyelerinde yapılan ders araç ve gereçlerini inceleyen ve laboratuvarları gezen Stiehler, giderken de Bakanlığa “Sanat Terbiyesi Hakkında” kısa bir rapor vermiştir.

Gene ayrı dönemde ilk ve ortaokullardaki matematik ve tabiye derslerinin el işi ve resimle desteklenmesi kursu için Almanya'dan davet edilen Prof. Frey’de giderken Bakanlığa “El İşleri, İş Mektebi ve Tedrisatı Hakkında Rapor” adlı kısa bir rapor vermiştir.

Prof. Dr. Mimar Ernest Egli: Dewey’nin önerilerine göre kurulan “Mektep Mimarisi Bürosu”nun başına, 1927 yılı Martında Egli getirildi. Başlangıçta Bakanlıkla iki yıllık mukavele yapan Egli, 1930’dan itibaren İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nde çalışmaya başlamış, 1932’den itibaren de Akademi’nin Mimarî Şubesi Müdürü olmuştur. Türkiye’deki pek çok okul binasının yanı sıra şehircilik alanında da çalışmış, Edirne ve Niğde şehir plânlarının yanı sıra İstanbul plânı üzerinde de çalışmıştır. Tüm Atatürk döneminde Türkiye’de kalmış ve çok başarılı plân-proje ve öğretim faaliyetlerinde bulunmuş başarılı bir uzmandır.

Başlangıçta ilkokul binaları üzerinde çalışan Egli, 30 Mart 1927’den itibaren bir yurt gezisine çıkmıştır. Yeni büronun başına tayin edilen Egli, ta başlangıçta Türkçe

dersleri almaya başlamıştır. İstanbul, Bandırma, Balıkesir, İzmir, Afyon, Konya ve Adana taraflarında iklim, coğrafi durum, okul binalarının yerini, inşaat esaslarını vs. araştırmış; ülkenin insanlarını tanımıştır. O sıralarda verdiği bir demeçte şu fikirleri ileri sürmüştür:

Her mimarın gerçek öğretmeni ülke ve halktır. Çağdaş yapılarda sağlam bazı teknik metot ve malzemenin yanı sıra basit ve ölçülü şekillere doğru gidiş var. Mimar, yaşadığı ülkedeki inşaat malzemelerini, iklimi, zemini, hayat şartlarını, zaman ve çevreyi göz önünde bulundurmalıdır. İstanbul'da görülen binalar okul değil, ikametgâhtır. Çağdaş okul binası basit ve şehir dışında olmalıdır. Yeni yapılacak okul binalarında bu esaslara dikkat edilmelidir (Ergün, 1982, s.114–115).

Egli, 1927 Haziranına kadar süren yurt gezisi sonunda, Bakanlığa yukarıdaki görüşleri doğrultusunda bir rapor vermiştir. Egli, ülkedeki pek çok ilkokul ve orta dereceli okulun yanı sıra konservatuar binası, İsmet Paşa Kız Enstitüsü gibi birçok önemli eğitim kurumunun plânlarını da yapmıştır.

Prof. Dr. Omar Buyse: Amerika'da kalarak bu ülkenin eğitim yöntemlerine dair bir kitap yazan Buyse aslen Mısır asıllıdır. Amerika'dan sonra Belçika'ya geçerek orada “İş Üniversitesi”ni kurarak ve dört yıl burayı yönetmiş, daha sonra sonuçlarını ve programını “İş Üniversitesi” adıyla yayınlamıştır. Asıl görevi Belçika Meslekî Eğitim Müdürü'dür. Necati Bey kendisini Avrupa gezisi sırasında beğenerek uzman olarak seçmişti. Buyse 1926 sonlarında Türkiye'deki ziraat, sanayi ve meslek okullarını inceleyerek uygulanabilir bir program hazırlamak için Türkiye ile mukavele imzaladı.

Belçikalı teknik eğitim programları uzmanı Omar Buyse 1927'de Türkiye'de açılması düşünülen teknik okullar ve uygulanacak programlar hakkında rapor hazırlamıştır. Modern dünyada işbölümü ve uzmanlaşmanın önemine işaret eden Buyse, raporunda Belçika'yı örnek vererek, devletin siyasi, sosyal ve ekonomik yükümlülüklerini yerine getirebilmesinin bireylerin çalışarak üzerlerine düşeni yapmalarıyla mümkün olabileceği gerçeğine dikkat çekmektedir (Akkutay, 1996, s.40). 1927 yılı başlarında Türkiye'ye gelen Buyse, yurdun çeşitli yerlerinde yaptığı incelemelere dair şu rapor ve projeleri vermiştir.

Bir mesai programı teklifi ve esasatın tayini (İstanbul Raporu), Teknik mektep ve terbiyeye mütedair program ve nizamname lâyihası (Ankara raporu), Kütahya'da meslek tedrisatı, Konya'da meslek tedrisatı, Adana vilâyetinde meslek tedrisatı, Mersin'de meslek tedrisatı, Uşak'ta meslek tedrisatı, İzmir'de meslek tedrisatı, Aydın'da meslek tedrisatı, İstanbul'da meslek tedrisatı, Ankara'da açılacak meslek ve ev işleri kursları, Orta ziraat mektepleri, Ziraat, bağcılık, meyve bahçeleri usulleri hakkında rapor, Ordu'da meslekî ve umumî tedrisat (Ergün, 1982, s.115–116).

Buyse raporu, üç yüz kusur sayfalık büyük ve ayrıntılı bir rapor-proje ve öneriler topluluğudur. Gittiği her yerdeki incelemelerini tamamladıktan sonra, oradaki inceleme ve önerilerine dair raporlarını vermiştir. Buyse'in projesini hazırlayarak kurulmasını önerdiği ve eğitim-öğretim kurumları da şunlardır;

Mustafa Kemal Paşa İş Dârülfünunu: Meslek okullarına usta ve öğretmenler yetiştirmenin yanı sıra mahir işçi, teknisyen ve uzmanlar yetiştirmek için Ankara'da kurulacaktı. Öğretim çalışmalarıyla beraber sergiler açacak, Süsleme Sanayii Müzesi ve kütüphaneler kuracak olan bu üniversite, şu yapıda olacaktı: Teknik kısımda Taş, Ağaç, Madencilik, Elektrikçilik ve Sanayi-i Tezyiniye; Yüksek Teknisyenler Kısımında da İnşaat-ı Nafia ve Yol İnşaatı, Elektrikçilik, Ziraat Makineleri yapımı, Makine Kondüktörü ve Ressamlar, hırfetler, Sanayi-i Tezyiniye, Teknik ve Meslek Okulları için öğretmen yetiştirme bölümleri olacaktı.

İsmet Paşa Kız Enstitüsü: Genç kızlar için meslekî, ticarî ve sosyal bilgiler veren bir okul olacak ve Bayan Mevhibe İnönü'nün adını alacaktı. İlkokul çıkışlıların alınacağı bu Enstitü dört yıllık meslek ve ticaret kısmı ile iki yıllık meslekî, ticarî ve sosyal yüksek kısımla, üç yıllık akşam meslek dersleri kısımlarından meydana gelecekti.

Bu büyük projelerin yanı sıra İstanbul, Konya, İzmir, Aydın vs. yerlerdeki sanayi okullarının ıslah ve genişletme projeleri, Orta Tarım okulları, İstanbul'da Sosyal Hizmetler Okulu, İzmir'de Sanayi-i Nesciye (Dokumacılık), Uşak'ta dokuma, şeker sanayii ve Debbağlık Okulu kurulması, ayrıca her şehirde, yörenin özelliklerine göre erkekler için çiftçilik, kunduracılık, ağaç ve maden işleri, duvarcılık, ticaret ve dil

kursları; kızlar için de bişki-dikiş, ev işleri, süsleme sanatları, dil ve ticaret kursları düzenlenmesi isteniyordu.

Buyse, 1927 Temmuzunda raporlarını verip gittikten ve Avrupa'ya giden Bakanlık heyeti de raporunu hazırladıktan sonra Buyse raporu Talim ve Terbiye Dairesi'nde incelendi ve üç sayfalık bir karar yazısında şöyle denildi:

“Vekâlet-i celile meslekî mektepler işi gibi çok şerefli, çok hayırlı bir vazifeye ilk defa zaman-ı devletlerinde ciddiyetle başlıyor. Bunun çok esaslı bir program dairesinde ve büyük bir sebat ile devamı, memleket iktisadî hayatında büyük bir inkişaf uyandıracaktır. Onun için her ne pahasına olursa olsun, M. Omer Buyse'in teklif ettiği esasların yukarda arz edilen şerait dairesinde tatbikine müsaade buyrulmasını istirham eyleriz efendim” (Ergün, 1982, s.118).

Buyse'nin raporu doğrultusunda İzmir'de bir Sanayi-i Kimyeviye ve Nesciye Okulu açmaya, sanat okullarının yapısını iki hazırlık, dört mahir işçi yetiştirme ve iki teknisyen sınıfı olarak yeniden düzenlemeye, Ankara'da İş Üniversitesi ve Kız Enstitüsünün kurulmasına, sanat okullarının bir Murakabe Komisyonunca yönetilmesine ve bu okul programlarının yeniden düzenlenip ders kitapları hazırlatılmasına, Avrupa'dan yabancı uzmanlar davet edilmesine, akşam ticaret kursları düzenlenmesine vs. karar verildi. Öyle ki, Necati Bey Mecliste yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

“Meslek mektepleri hakkında mukadderatımızı bu büyük Profesörün yedieminine tevdi ettik. Çizdiği programı aynen tatbik etmek Maarif Vekâletinin vazifesidir” (Mustafa Ergün, 1982, s.119).

Bay ve Bayan Ruatelet: Buyse projelerinin uygulanabilmesi amacıyla Bayan Latien, Philip ve Guilain ile birlikte Fransa'dan da Bay ve Bayan Ruatelet getirtilmişler ve Bayan Ruatelet, Bakanlığın Meslekî Tedrisat Umum Müdürü olmuştur. 1927 yazında Çapa Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi'nde öğretmenler için açılan yaz kurslarında ders vermiş ve okulu teftiş etmiş, kocası da İstanbul Sanat Okulu teftişatını yapmıştır. 1927 yılında Bay ve Bayan Ruatelet, Türkiye'deki meslekî öğretim için yeni bir plân hazırlamışlar; bazı okullara yeni şubeler eklenmesini, ders programlarında değişiklik yapılmasını önermişlerdir.

1929 yılında düzenlenen öğretmenler kursunda da Fransız meslekî öğretim usulünü uygulayan Bayan Ruatelet, aynı yıl yapılan Sanayi Okulları Kongresi'ne katılmış; Bay Ruatelet Ankara ve İzmir'de yaptığı incelemeler sonucu bir Yüksek Teknik Öğretmen Okulu projesi hazırlayıp sanat okulları programlarını yeniden düzenlemiştir. Bayan Ruatelet ise İstanbul ve Ankara'da çeşitli kız okullarında yaptığı incelemeler sonunda, Türkiye'deki meslekî öğretimin yönlendirilmesi konusunda bakanlığa yeni bir tasarı sunmuştur.

Bayan Boccard: Buyse'in tavsiyesi üzerine, 1927 yılında Türkiye'ye davet edilmiş ve üç yıllık bir mukavele imzalanmıştır. Kendisi, Bakanlığın Ev işleri Tedrisatı Umum Müdürü oldu. Daha sonra da Kız Sanayi Mektepleri Umum Müdürlüğüne geçti. 1928 yılında İstanbul'da yaptığı incelemeler sonunda Bakanlığa bir rapor verdi. Raporda kız sanayi okullarını esaslı bir şekilde öğretimin en son çağdaş usullere göre yapılması, öğretimin pratik alana kaydırılması, genel kültür derslerinin yanı sıra hayat ve ev idaresi bilgileri verilmesi isteniyordu. İstanbul projesi başarılı olursa, bu bütün ülkede uygulanacaktı.

Prof. Dr. Oldenburg: Almanya Tarım Bakanlığı Ziraî Kurumlar Genel Müdürü Oldenburg, 1927 yılında Ziraat Vekâleti tarafından tarım okullarının ıslahı ve geliştirilmesi için çağrılmış, 1929 sonlarına kadar yaptığı inceleme ve verdiği raporlarla orta derecedeki tarım okullarını kurup geliştirmiştir. 1930'dan sonra tekrar çağrılmış, verdiği bütün projeler gene uygulanmış, istediği kadar ve istediği programda tarım okulları açılmış, onun tavsiye ettiği Alman kurumlarına - uzmanlaşmak için- Türk öğretmenler gönderilmiştir.

3.10- CUMHURİYET EĞİTİMİ İLE MEŞRUTİYET EĞİTİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Eğitim konusundaki tartışmaların da, bu konudaki bilgi üretimini daha sağlıklı duruma getiren katılımcılığı özendirdiği ve toplumun olumlu yönde değişimine önemli bir katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Eğitimi tartışanlar; bilim insanları, eğitimciler, aydınlar, yazarlar, politikacılar ve yöneticiler; bilgi üretmek, doğru olduğuna inandıklarını ifade etmek ve uygulamalardaki gereksinimleri gidermek amacıyla tartışır.

Genellikle anılan tartışmalar, TBMM tutanak ve diğer kayıtlarında, bilimsel yazılarda, raporlarda, gazete ve dergilerde yer almaktadır. Eğitim konusunda tartışanlar; TBMM’de görüşlerini açıklayarak, takrirler vererek, makaleler ve kitaplar yazarak, gazete ve dergilerde köşe yazılarında, anı eserlerde, demeçler vererek ve Maarif Şurası, heyeti İlmiye gibi toplantılarda fikirlerini ileri sürmektedirler. Öne sürülen fikirler, aynı zamanda kamuoyu oluşturarak görüşlerini kabul ettirmeyi de amaçlamaktadır. Eğitim tartışmaları, toplumu daha eğitilmiş duruma getirerek iletişimi yüksek, katılımcı ve daha üretken olmasına hizmet etmek, eğitimi daha nitelikli yapmak, daha çok insana ulaşarak eğitimde niceliği artırmak, eğitimi ucuzlatmak ve ekonomi, hukuk, siyaset gibi diğer toplumsal kurumlar arasındaki ilişkiyi düzenlemek işlevini görmektedir.

İlk baskısı 1926’da “On the Education” adıyla (İngiltere’de) yapılan ve Türkiye’de ilk baskısı 1984’de yapılan Bertand Russel’in “Eğitim Üzerine” adlı kitabı demokrasi ile eğitimin bağdaştırılması üzerine bazı genel tartışmalar getirmektedir. Burada Russel’in düşüncelerden söz edilmesinin nedeni, 1920’lerde Türkiye’de tartışılan eğitimle ilgili bu fikirlerin 1926 yılında da İngiltere’de öne sürülmüş olmasıdır. Bu da Türkiye’de 1920’li ve 1930’lu yıllarda öne sürülen düşünceler ve uygulama girişimlerinin bulunulan çağ ile ne kadar uyumlu yani modern olduğu anlamını taşımaktadır. “Herkes açık olmayan bir eğitim yönteminin yeterli sayılamayacağını” ifade eden Russel, ilköğretimin ve halk eğitiminin (Russel, Çev. Bezel 2001) Türkiye’deki uygulama gayretlerinden muhtemelen habersizdi, ancak bu görüşler “Cumhuriyetçilik” olarak ifade edilen görüşün eğitimin ne kadar demokratik ve modernleşmekte olduğunu ifadesiydi.

Eğitimin belirleyici ve yararlı yönlerini de konu eden Russel, bu konuda erkeklerin eğitimi için; “klasik ve çağdaş eğitim tartışmalarını, kızların eğitimi için ise, kibar kadın-kızları kendi kendine yeterli olmak” tartışmalarını ortaya koymaktadır (Russel, 2001).

Bütün bu sorunlar aynı yıllarda Türkiye Cumhuriyetinde de vardı ve Türkiye Cumhuriyeti eğitim yöneticileri buna bir çözüm getirmişler, modern ve yeterli olma; yararlı eğitim ilkesine yönelmişlerdi. Bu da modernliğin bir ifadesiydi.

Yazar bu görüşlerinden sonra modern dünyada gelişmenin olabilmesi için zekânın işlenmesi görüşlerini dile getirmektedir (Russel, 2001). Bu görüşlerin 1926'da yayınlandığı hatırlanarak 1924'de Tevhid-i Tedrisat kanunu ile politika haline getirilen ve uygulanmasına başlanan laik eğitimin Türkiye'de ne kadar modern bir yola yöneldiğini söylemenin bilimsel gerçeğe aykırı düşmeyeceği değerlendirilmektedir.

1933 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı bir konuşmada Elazığ milletvekili Fazıl Ahmet Bey'in görüşleri Cumhuriyet yönetiminin öne sürdüğü eğitim politikasının ve eğitim algılamasının dayanaklarını da açıklaması bakımında önem taşımaktadır.

“Türk irfanında (kültüründe), Türkiye Cumhuriyetinde bütün aydın ve yüksek insanlıkla at başı bir olarak giden fevkalade saygıdeğer bir anlayış vardır, o da evrendeki bütün olayları metafizik (doğaüstü) ve birtakım masallardan, hurafelerden (uydurma, yalan hikâye) kurtararak bu yüzyılın dünyayı anlamak için gözüne taktığı gözlük çerçevesinde olayları görmek anlayışıdır. ...Dünyanın bir bilim olarak algıladığı eğitim ve öğretim de bu anlayış içindedir...

Türkiye'de kazanılmış en büyük irfan (anlayış) zaferi budur ki; maarif (eğitim-öğretim) anlayışı eski zamanlarda, eski devirlerde olduğu gibi bir nevi üfürükçülük ve hurafecilik, yalnız belirli bir bilgiyi çocuklarımıza yarım yamalak öğretmek kuruntusundan kurtulmuştur. Bu anlayış, uygar ve çağdaş toplumlar içerisinde nasıl beliriorsa, o kural içine girmiştir... ...yeni yönetimle eski yönetimin en büyük farkı buradadır: Maarif denilen şey yalnız şu veya bu derecede bir öğretim anlayışı olmaktan çıkarak bir milli (ulusal) eğitim anlayışı durumuna girmek devresi içinde bulunuyor...

Eğitim ne demektir? Maarif Vekâletinin bizim anladığımız eğitimde dayandığı temel ‘milli talim-ü terbiye’ (milli eğitim) diye üç kelime açıklanmaktadır.

...Bundan ne anlaşıldığı konusu, sınırları ve kapsamının nerelere kadar gideceğini gerek resmi (görevlilerden), gerekse eğitimle uğraşan arkadaşlarımdan araştırdım. Bu konudaki fikir ve kanılarımı birkaç esasa indirgeyebilirim; ...Maarifte milli eğitim ve öğretim sözünden şunu anlamalıyız; Amerika'nın Avrupa'nın eğitimcilik sahasında kabul ettiği bütün tekniklerle donanmış olarak kendi harsımızda (kültürümüzde), kendi milliyetimizde, kendi duygularımızda ve bunların bizde artırdığı

duyguları veren genel bir eğitim sistemini kabul etmek...”(TBMM ZC ,17 Mayıs 1933,s.142–145).

Bu görüşlerin, eğitimde modern anlayışın artık geçmişten gelen çağdışı anlayışların önüne geçtiği, dünyanın gelişmiş diğer toplumları düzeyine çıkarılmaya başlandığını ifade ettiği değerlendirilmektedir.

1930 yılı bütçe görüşmelerinde Sivas milletvekili Rahmi Bey’in Maarif Vekâleti bütçesi hakkında bilgi veren Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey’in konuşmasında, Cumhuriyet yönetiminin önceki dönemlerden almış olduğu eğitim mirasının durumundan söz etmesi üzerine aşağıdaki eleştiriyi yöneltmiş ve tartışma açılmıştır.

“Vekil beyefendi buyurdular ki, Cumhuriyet yönetimi Meşrutiyetten, eski dönemden aldığı bütün idareleri nasıl boş buldu ise, Maarif idaresini de öylece boş bulmuştur. Vekil beyefendiden soruyorum ki, bugünkü bütün eğitimi yönetenler o Meşrutiyet devrinin eserleridir. O devrin müdürleri, hocalarıdır. Acaba bu müdürler, hocalar Cumhuriyet yönetiminin eğitimini nasıl idare edebiliyorlar? İkinci bir sorum da şudur: Vekil beyefendi orta öğretimdeki öğrenci sayısını Cumhuriyet devrinde, Meşrutiyete göre üç katına çıkardılar. Yüksek bilgileriniz içindedir ki; eğitim konusunda nicelik önemli olmakla beraber daha çok niteliğin düşünülmesi gerekir. Acaba Meşrutiyet devrine göre bu nitelik Cumhuriyette daha mı yüksektir, yoksa değil midir ?” (TBMM ZC,18 Mayıs 1930, s.106–107).

Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey bu soruyu yanıtlarken, Meşrutiyet eğitiminden söz ederken nicelikten söz ettiğini, okulları söylediğini, o okulları da bugünkü insanların yönettiğini söylemiştir. Önemli olanın o zamandan beri alınan mesafenin, gelişmenin ne olduğu konusu olduğunu ifade ederek sözlerini bitirmiştir (TBMM ZC,18 Mayıs 1930, s.107). Bu tartışmaya katılan İstanbul milletvekili Akçuraoğlu Yusuf Bey, başka bir konuda (gençlere ideal aşılması) eleştirisi yaparken, Meşrutiyet dönemini kastederek, o zamanlar bu idealistliğin daha yüksek olduğunu ima edici bir eleştiri getirmiştir (TBMM ZC, 18 Mayıs 1930, s.108).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında yetişmiş, bazı görevlerde bulunmuş, kimselerdir. Bunlardan bazılarının, çağın gereklerine uygun değişimi fark edememiş olmaları da tabiidir.. Cumhuriyet dönemi eğitimi ile Meşrutiyet dönemi eğitiminin karşılaştırılma tartışmalarının altında yönetimin eğitim

politikalarına karşı bir tutum izlenimi görülmektedir. Ancak bunun bir hesaplaşma gibi değil de gelişime olan katkıları açısından ele alınmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle yönetimi teslim alınan yerde her ne nedenle olursa olsun yetersizlikler söz konusu edilmeden, o noktadan başlayan gelişmelere yönelmek; idealizm gibi herkes tarafından onaylanabilecek bir konuda da, eksikliklerin giderilmesi yollarının gösterilmesi modernleşmeye katkısı olan bir eleştiri olarak değerlendirilmektedir.

IV. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞI

4.1 - ATATÜRK'ÜN EĞİTİME VERDİĞİ ÖNEM

Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin en önemli nedenlerinden birisi eğitim ve öğretimdeki yetersizlik ve ihmallerdir. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde yapılandırılan eğitim sisteminin yıllar geçtikçe geliştirilmesi siyasi ve askeri başarıları destekleyen önemli bir neden olmuştur. Devletin bu kuvvetli yıllarında takip edilen eğitim politikaları eğitim kurumlarının bozulmadan varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Ancak yükselme döneminin sonlarına doğru batının birçok alanda olduğu gibi bilim-teknik ve eğitimde kaydettiği gelişmelerin takip edilememesi ve eğitimin ehil olmayan insanların egemenliğinde devam etmesi, Osmanlı eğitim sisteminin çağın gereklerinden yoksun kalmasına neden olmuştur.

Osmanlı son dönemlerinde pek çok alanda olduğu gibi eğitim konusunda da batıdan etkilenmiş, bunun sonucu olarak bir yandan dini eğitim ve öğretim yapan kurumları yaygınlaştırırken diğer yandan da bilimsel eğitim ve öğretime yönelmiş kurumları aynı anda oluşturarak eski sistem ile yeni sistemi birlikte yürütmeğe çalışmıştır. Böylece Osmanlı Devletinin bu eğitim kurumlarından birbirinden farklı olmakla kalmayıp, birbirlerine karşı anlayışlarda insanlar yetişmeye başlamıştır. Bu farklılaşmayla toplumda birleşme ve bütünleşme bozulduğu gibi çatışmaların da temeli atılmıştır. Böylece Osmanlı Devletinin son dönemlerinde eğitim alanında sorunlar çözülmek yerine derinleşmişti. Dolayısıyla yeni kurulan Türk Devleti'nin de, eğitimde eski düzeni devam etmesi mümkün değildir.

Her ne kadar XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren eğitimde batı tarzı reformlar yapılmaya çalışılsa da bu gayretler ikili bir eğitim sisteminin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti yıkılana kadar gerçek manada ne doğulu bir devlet ne de batılı bir devlet olabilmiştir. Eğitimde yakalanamayan millî ve

çağdaş seviye yanında, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında işgallerin getirdiği ortam eğitim sistemini iyice geriletmiştir.

Ulu Önder Atatürk Büyük Nutku'na şöyle başlar:

“1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup Genel Savaş'ta (Birinci Dünya Savaşı) yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Harp'in uzun seneleri boyunca millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Genel Savaş'a sürükleyenler, kendi hayatlarının endişesine düşerek memlekettten kaçmışlar... Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta. İtilâf Devletleri ateşkes anlaşması hükümlerine uymaya gerek görmüyorlar. Birer vesile ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişler. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri; Merzifon'da, Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletleri'nin onayı ile Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor” (Nutuk, 2009, s.1).

Yurdumuz, içinde bulunduğu bu kara günlerden 19 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan ve 9 Eylül 1922'de düşmanın denize dökülmesiyle sonuçlanan Türk İstiklâl Savaşı'nın büyük zaferiyle kurtulmuştur.

Tüm bu imkânsızlık ve güçlüklerle rağmen Atatürk, İstiklâl Savaşı'nın ilk gününden itibaren çok başarılı bir eğitim savaşı da başlatmış ve zihninde oluşturduğu bir makro eğitim plânını uygulamaya koyarak Türk eğitim sistemine yeni bir biçim vermiş ve böylelikle bugünkü Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısının temellerini atmıştır.

Atatürk, büyük bir asker, büyük bir devlet adamı ve diplomat olduğu kadar, eğitim alanında da milletimizin çağ değiştirmesini, atılım yapmasını sağlayan büyük bir önderdir. Atatürk'ün Millî Eğitim konusuna gösterdiği ilgi ve bu konuda ileri sürdüğü görüşler incelendiği zaman, bu konuya adeta bir eğitim bilimci gibi eğildiği, konunun bütün yönleriyle çok yakından ilgilendiği, çevresine eğitimin önemini anlatmak için her fırsatı değerlendirdiği, eğitimde göz önünde tutulması gerekli amaç

ve ilkeleri açıklığa kavuşturduğu görülür. Atatürk eğitim alanındaki yenileşmenin önderidir.

Bir milletin geleceği üzerinde eğitimin oynadığı rolü çok iyi bilen Atatürk, eğitim konusuna büyük önem vermiş, Türk toplumunun, milli ve çağdaş bir eğitim sisteminin uygulamaya konulması ile her alanda büyük kazanımlar elde edeceğini birçok kez dile getirmiştir.

Türk milleti, Atatürk'ün ileri görüşlü bir kişiliğe sahip olması nedeniyle eğitim konusuyla çok erken meşgul olmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yürütülen Milli Mücadele sırasında Atatürk'ün binlerce Türk çocuğunu kurtaran ve toplumun geleceğini güvenli bir hale getiren iki uygulaması bulunmaktadır. Milletin geleceğini tayin edecek çocuklarla ilgili olarak 10 Haziran 1921 tarihinde Türkiye'deki korunmaya muhtaç çocukların tamamını içeren ve merkezinin Ankara'da olmasını istediği Çocuk Esirgeme Kurumu'nun açılması talimatını veren Atatürk, bu konu ile alakalı olarak yapılan çalışmaları büyük bir titizlikle yakından takip etmiştir. Diğer bir uygulaması ise 16–21 Temmuz 1921 tarihleri arasında topladığı Maarif Kongresi (Milli Eğitim Kongresi)'dir. Atatürk cephedeki şartların ağırlığına rağmen, bu kongrenin ertelenmesine asla razı olmamış, cepheden gelerek açış konuşmasını yaptığı kongrede, kadın-erkek 250'den fazla öğretmenin elini tek tek sıkıştır. Kongrede, Türkiye'nin milli eğitimini mutlaka kurması gerektiğinin altını çizerek:

“Bugüne kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından evsaf fitriyemizle hiçte münasebeti olmayan yabancı fikirlerden şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyeyi milliyeye ve tarihiyemizle müstesnasip bir kültür kastediyorum...”(ASD I-III, Cilt: II, 2006, s.19–20).

demek suretiyle ulusal idealleri beslemek, özgür ve ulusal bir devlet yaratmak, dinamik ve çağdaş bir toplum kurmak için en önemli araç olana eğitimin şimdiye kadar uygulanan geleneksel yöntemler yerine toplumun ilerlemesi açısından çağdaş ve bilimsel yöntem temellerinin mutlaka atılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca

eğitim alanında gerçekleştirilecek köklü değişikliklerin biran evvel hayata geçirilmesi için büyük çaba sarf edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu açış konuşmasında, devam eden savaşa ve bütün maddî imkânların düşmanı vatanımızdan kovmak için kullanılması zorunluluğuna rağmen “millî” ve “çağdaş” bir eğitimin temellerinin atılmasını, yapılacak işlerin sağlam bir programa bağlanmasını istemiştir. Bu konuşmasında: “Yüzyıllarca süren derin idarî ihmallerin devlet bünyesinde açtığı yaraları iyileştirme yolunda harcanacak çabaların en büyüğü, hiç şüphesiz, irfan (bilgi ve kültür) yolunda kullanmalıyız” diyen Atatürk, acı bir gerçeğe parmak basar: “Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde, en önemli etken olduğu kanısındayım.”

Ayrıntıları eğitim uzmanlarına bırakmak istediğini belirterek, bazı genel ilkelere değinen Atatürk, eski devrin hurafelerinden, boş inançlarından, Doğudan ve Batıdan gelebilecek zararlı etkilerden uzak, millî karakterimize ve tarihimize uygun bir kültüre muhtaç olduğumuzu vurgular. “Gelecekteki kurtuluşumuzun büyük önderleri” olarak selâmladığı öğretmenlere duyduğu derin saygıyı dile getirir. Çevresine inanç aşılar: “Silahıyla olduğu gibi, dimağıyla da mücadele zorunda olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur” der.

Atatürk’ün gözünde, Türk Millî Mücadelesi, sırf askerî mahiyette, düşmanı vatan topraklarından kovmayı tek amaç bilen bir hareket değildi. Askerî alanda kazanılacak zafer, millî kurtuluşun ilk şartı idi. Fakat zaferden sonra yapılacak işler, bağımsızlık savaşı kadar önemliydi. Savaş sürerken bile, Atatürk, savaş sonrasının sorunlarına hazırlanıyor, bu arada eğitim konusuna da eğiliyordu.

Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkmasından sonra başlayan İstiklâl Mücadelesi, Büyük Taarruz ile zafere ulaştıktan sonra yeni Türk Devletinin çağdaş bir devlet olabilmesi için çözmesi gereken pek çok meselesi vardır. Fakat bunların en önemlisi eğitim meselesidir. Bu nedenledir ki Atatürk

zaferin hemen ardından 27 Ekim 1922 günü öğretmen topluluğuna yaptığı konuşmada:

“...Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın (Milli Eğitim Ordusu) zaferi için yalnız bir ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarılı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaştığınız engelleri kıracağız”

diyerek eğitim ordusuna güvenini ve verdiği önemi vurgulamıştır (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s. 49).

Atatürk, bir yandan, Türkiye Cumhuriyetin tüm kurumlarıyla dinamik, kalıcı ve modern bir yapıya kavuşması için büyük çaba harcarken, bir yandan da çağdaş eğitim sistemleri üzerinde araştırmalara girmiştir. O, çok iyi biliyordu ki, kültür, eğitim ve iktisat zaferleri ile tamamlanmadıkça askerî zaferler tek başına millî kurtuluşu sağlamaya yetmeyecektir. Bunun için, Atatürk, Çankaya Köşkü'nü akademik tartışmaların yapıldığı bir merkez hâline getirmiş; eğitim alanında yapılan yenilikleri izlemiş, bu konudaki çalışmaları bizzat yönetmiş, programları düzeltmiş, ders kitabı yazmış, tahta başına geçmiş Türk milletine başöğretmenlik yapmıştır.

Atatürk, eğitimi; millet olmanın, bayındır bir vatan kurmanın temel koşulu olarak görmüş, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen askeri zaferin kültür, ekonomi ve Milli Eğitim hususunda elde edilecek başarılarla tamamlanması gerektiğine inanmıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrası Mustafa Kemal Atatürk; yeni ulus oluşturma sürecinde eğitimin önemine işaret etmiş ve toplumun, çağın ve çevrenin beklentilerini tatmin edecek bir eğitim anlayışının oluşturulması gerekliliğini vurgulamıştır. Kurtuluş savaşı sonunda kazanılan askeri ve siyasi başarıdan sonra, ekonomik teknik ve kültürel kalkınma işinde, eğitimin en etkili araçlardan birisi olduğunu görmüştür. O bu konuda 02.09.1924 tarihli konuşmasında şöyle der:

“...en mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki bir milleti ya hür, müstakil şanlı yüksek bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terk eder” (Aytaç, 1984, s.10).

Atatürk'ün 1920'lerdeki konuşmalarında eğitimin durumuna ilişkin gözlemleri ve teşhisleri şu şekilde ortaya konulabilir;

- a. Toplumumuzda yaygın bir bilgisizlik vardır.
- b. Eğitim öğretim yöntemlerimiz uygun değildir.
- c. Çocuklarımız üzerinde ailenin baskısı vardır.
- d. Bir milletin yükselmesi de, alçalması da eğitimin milli olup olmaması ile ilgilidir. Bizim eğitimimiz ise milli değildir.
- e. İstikrarlı eğitim politikamız yoktur.
- f. Eğitimimizin amacı kendini, hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketici insan yetiştirmek olmuştur (Akyüz, 1992a, s.702–705).

Türk Milleti Atatürk'ün önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişirken ve cumhuriyeti kurarken, gençliğin bundan sonra hangi ilkelere, amaçlara hangi eğitim felsefesi ve dünya görüşüne göre yetiştirilmesi gerektiğinin öncelikle belirlenmesi oldukça önemli idi. Gençliğin eğitimi artık eskiden beri süregelen, denenmiş, değersizliği ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılamazdı. Türk Milletini ileri götürecek, insancıl, akılcı yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardı. Osmanlı Devleti'nde baslıca eğitim kurumları olan Medreseler ve Sıbyan mektepleri XVII. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taslaşmışlardı. Medrese zihniyeti çeşitli zamanlarda özellikle Tanzimat döneminde başlayan eğitimde ve çeşitli alanlardaki yenileşme hareketlerini engellemiş, olumsuz etkisini sürdürmüştü. Atatürk, Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, azınlıkların, her çeşit etnik toplulukların, eğitim yoluyla iktisaden güçlenip siyasi bakımdan bilinçlendiklerini ve devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Atatürk sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitim çarkı içinde esarete sürüklendiklerini görmüştü.

Atatürk, Amasya Tamimi'nde “Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” ifadesi ile millî egemenlik ilkesini ön plana çıkartırken, hem millî iradeyi millî kurtuluşun çaresi olarak gören bir halk iradesinin temellerini atıyor, hem

de İstiklâl Savaşımızın en çetin şartları altında bile, milletçe çağdaş medeniyet düzeyine en kısa zamanda ulaşabilmek için, sosyal ve kültürel kalkınma davasını birlikte ele alıyordu (Doğramacı, 1985, s.654).

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından 16 gün sonra, 9 Mayıs 1920 tarihinde okunan hükümet programında eğitim işlerine büyük önem verilmiş ve ilerde bir takım temel eğitim reformlarının yapılacağı belirtilerek savaş nedeniyle o günkü mevcut eğitim kurumları ile yetinileceği açıklanmıştı. Bu programda eğitim sistemimizde hangi ilkelerin göz önünde bulundurulacağı açıkça ifade edilmişti. Söz konusu hükümet programında Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan hükümet programlarında pek rastlanılmayan millî şuur geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma, kendi bünyemize uygun programlar geliştirme gibi bugünkü modern eğitimde hâlâ kullanılan temel ilkeler daha o zaman düşünülmüş ve programa alınmıştır (Karagözoğlu, 1985, s.195 – 196).

Atatürk'ün eğitime bakış açısı çağdaşı diğer devlet adamlarının uyguladıkları politikalarından oldukça farklıdır. O tarihlerde ülkeler kendi eğitim politikalarını yani eğitim felsefelerini oluştururken mensubu oldukları unsurları eğitim sisteminin içine koymuşlardır. Örneğin faşist İtalya kendi eğitim politikasını kendi devlet yapısına göre şekillendirmiş, aynı şekilde totaliter devletlerde eğitim politikalarını oluştururken “din” faktörünü temel esas olarak almışlardır. Yani bütün eğitim politikalarını tek bir unsur üzerine inşa etmişlerdir. Bunun örneğini Osmanlı İmparatorluğunda da görmemiz mümkündür. Atatürk bütün bunları değerlendirmiş ve yeni Türk eğitiminin temelini atarken eğitimin birden fazla unsuru kapsamasına özen göstermiş ve Türk eğitim felsefesinin temeline bilimi, akılı ve fenni koymuştur. Bu da Atatürkçü düşünce sisteminin katı bir doktrin olmadığı gerçeğini ortaya koyarken, 27 Ekim 1922 günü yaptığı konuşmada;

“Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz öğrenimin sınırı ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz: 1- Milliyetine, 2- Türkiye Devleti'ne, 3- Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne düşman olanlarla mücadele gereği. Bireyleri bu mücadele gerekleri ve araçlarıyla donanmayan milletler için yaşama hakkı yoktur. Mücadele, mücadele gerekir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.49).

sözleriyle Atatürk, eğitimin temel görevinin devletin varlığını sürdürmek olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk'ün eğitime büyük önem vermesi sonucunda, “Türk Milli Eğitim Sistemi” temel görevi olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığının sürdürülmesi işlevini yerine getirecek bir yapıya kavuşturulmuş, Türk toplumuna her alanda büyük kazanımlar sağlamıştır. “Milli eğitimde, süratle yüksek bir seviyeye çıkacak olan bir milletin, hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır” diyen büyük önder Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen milli eğitim devrimi sonucunda:

- a) Yeni nesilleri sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda etkin ve başarılı kılacak,
- b) İnsanlara özgür ve bilimsel düşünmeyi, hukuk kuralları ile bir arada yaşamayı öğretecek ve bunun üstünlüklerini gösterecek ve sevdirecek,
- c) Vatan ve millet sevgisi ile dolu, yenilikçiliği benimsemiş, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirecek bir eğitim sistemi oluşturulmuş; bu yolda da genel hedef olarak, “Türk Ulusu'nun uygarlık saflarında en ileri düzeye ulaşması” ilkesi benimsenmiştir.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Milli Eğitim Devrimi, O'nun görüşlerine uygun olarak eğitimin milli olması, eğitim-öğretim birliğinin temel alınması, Milli Eğitim Sistemi'nin bilime dayandırılması, laikliğin esas alınması, eğitimin yaygınlaştırılması, kadınların eğitime eşit biçimde önem verilmesi, eğitimde düşünce ve hareket birliğinin sağlanması, öğretmenlik mesleğinin tercih edilir bir meslek haline getirilmesi ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir.

Önceki dönemlerin millî olmayan eğitimini felâketlerimizin temel sebepleri arasında gören Atatürk,, yeni Türk Devletinin eğitiminin millî olmasını istemiştir. O, millî eğitimi, Temmuz 1921 Maarif Kongresinde şöyle açıklar:

“Bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurufatından (boş inançlarından) ve evsaf-ı fitriyemizle (doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle) hiç de münasebeti olmayan yabana fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı milliyemizin inkişaf-ı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19-20).

22 Eylül 1924’te, Samsun’da öğretmenlere seslenirken de, halen milyonlarca Müslüman’ın millî olmayan eğitimleri yüzünden esaret ve sefalet içinde bulunduklarını belirttikten sonra şöyle demiştir:

“Millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş (belirsizlik, bulanıklık) kalmamalıdır. Millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti tartışılmaz- Millî terbiye ile inkişaf ve ilâ (yüceltmek) edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırın, uyuşturucu, hayalî zevaitle (gereksiz şeylerle) doldurmaktan dikkatle kaçınmak lâzımdır.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.206).

Atatürk’ün 20 Mart 1923’de Konya gençlerine hitaben yaptığı konuşma da b “millî terbiye”yle ne kastettiğini şöyle açıklamıştır:

“Aydınlarımız, ‘milletimi en mesut millet yapayım’ der. ‘Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım’ der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şartlar birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanalım. Lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.144).

Atatürk döneminde, Türk toplumunun eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesi ile öğrenim gören kişi sayısının artırılması amaçlanmış, eğitim ve öğretim alanında köklü değişiklikler yapılarak, “Yeni Türk Eğitim Sistemi” ile “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” kabul edilerek eğitim-öğretimde ikiliğe son verilmiş, devletin kontrolünde modern bir eğitim sisteminin oluşturulması çabalarına ağırlık verilmiştir. Bu çabaların sonucunda; Osmanlı toplumunda yaygın halde bulunan mahalle mektepleri ve medreseler TBMM tarafından 3 Mart 1924 yılında çıkarılan “Öğretimin Birleştirilmesi” yasası ile kaldırılmış, eğitim ve öğretim işleri Milli Eğitim Bakanlığı’na verilerek, kaldırılan mahalle mektepleri ve medreselerin yerine birçok şehirde öğretmen okulları, meslek okulları, teknik okullar, ortaokul ve liselerin

açılması sağlanmıştır. Çıkarılan Üniversiteler Kanunu ile Darülfünun kaldırılmış yerine İstanbul üniversitesi kurulmuştur. Lâik bir eğitim sistemine geçilmiş, Latin kökenli yeni Türk Alfabesi'ne geçilerek Türkçenin yapısına uymayan Arap harfleri kaldırılmıştır.

Eğitimin geliştirilmesi çabaları devam ederken bile Atatürk, uygarlığın getireceği mutluluğa sahip olmak ve ondan yararlanmak için, Türk insanına “kendisine düşen çabayı göstermesi gerektiği” bilincini verecek bir eğitim sistemi kurmakla; Türk toplumunun her bir ferdinin modern eğitim sisteminden olanca gücüyle yararlanması gerektiğini arzu etmiştir.

Mustafa Kemal yeni bir eğitim sistemi ortaya koyabilecek bu konuda bilimsel ve sistemli düşünceler ileri sürebilecek bir bilim adamı ya da bu konunun uzmanı bir düşünür olmamasına rağmen geri kalmış bir toplumun, çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel geleneklerine uygun toplum haline gelebilmesinin en başta gelen koşulunun eğitim olduğunu bilmekteydi. Ulusal temellere dayanan laik ve çağdaş bir eğitim verecek kurum ve kuruluşların toplumsal değişimde ne denli etkin olduğunun da farkındaydı. Bunun için M. Kemal eğitime büyük önem vermiş, çağdaş ilkeler ve değerlerle beslenen ulusal ve laik eğitimi yaptığı inkılâplarda en önemli yere yerleştirmiştir.

M. Kemal'in ulusal eğitime verdiği önem onun konuya yaklaşım tarzının da belirleyicisi olmuştur. M. Kemal konuya adeta bir düşünür gibi eğilmiş, konunun bütün yönleriyle çok yakından ilgilenmiş, ulusal eğitimin göz önünde tutulması gereken amaç ve ilkelerini açıklığa kavuşturmuş çevresine ulusal ve laik eğitimin önemini anlatmak için her fırsatı değerlendirmiştir. M. Kemal ulusların bağımsız yaşayabilmeleri ve kalkınıp güçlenmeleri bakımından eğitimin hayati bir önem taşıdığını sık sık vurgulamıştır.

Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin çağdaşlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. Artan

eğitim talebine paralel olarak okul, ders araç-gereci ve öğretmen sayılarında da büyük artışlar gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, İstiklal Savaşı'nın en kritik günlerinde bir yandan Cumhuriyeti kurma çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan Millî Eğitim sistemimizin esaslarını belirleme çalışmalarına yönelmiştir.

Atatürk, yeni Türkiye'nin yapısına uygun olan eğitim sisteminin önemini belirtirken de, memleketimizi ve toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için, vatani kurtaran asker ordusunun yanında ikinci bir ordunun da, milletin geleceğini yoğuran irfan(bilgi-kültür) ordusu olduğunu söylemiş, asker ordusunun kazandığı zaferin kalıcı sonuçlarının ancak irfan ordusu ile mümkün olabileceğini belirtmiştir (Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, 1998, s.59).

Atatürk, o güne kadar izlenen eğitime ilişkin yaklaşımların milletin gerilemesinde en önemli etken olduğu kanısındadır. Bütünüyle bilimsel yaklaşımlara kapısını kapatmış bir geleneksel eğitim sistemi, Atatürk'ün ifadesiyle “çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak bulunmaktadır. Çünkü yaratıcılığı engelleyici nitelikte eğitim ve öğretim yöntemlerine sahip olan geleneksel eğitim, ezberciliğe dayanmaktadır. Bu ise, yapıcı ve yaratıcı yeni nesillerin yetişmesini sağlayamamaktadır.

Atatürk, yalnız çizilmiş eski yollarda şöyle veya böyle yürümenin nasıl olacağının tartışılmasını değil, ileri sürdüğü şartları kapsayan yeni bir eğitim yolunun bulunup millete göstermek ve o yolda yeni nesillere rehberlik yapmak gerektiğini vurgulamıştır. O, koyduğu ilkelerin korunmasını, yaptığı inkılâpların devam ettirilmesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşatılmasını sağlayacak bir eğitim sistemi kurmaya çalışmıştır.

Fikri harsların (kültürün) zeminle uyumlu olduğunu, o zeminin de ulusun karakteri olduğunu (Hâkimiyeti Milliye, 21 Temmuz 1921) ifade eden Atatürk, bağımsız, ulusal ve laik bir eğitimi amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmak için de, “Terbiye ve tedriste (eğitim ve öğretimde) tatbik edilecek usul (yöntem); bilgiyi insan için bir süs, bir tahakküm ortamı ya da medeni bir zevkten çok, maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan uygulamalı ve uygulanabilir bir cihaz haline getirmektir (ASD I-III, 2006, Cilt:I, s.316,) ifadesiyle bu amaca ulaşabilecek yöntemi genel çerçevesiyle çizmiştir.

“Hayatta en hakiki mürşit (yol gösterici) ilimdir” (Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, s.19, İstanbul 1985) diyen Atatürk, eğitimde bilimsel gelişmenin amacını da “Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları öğrenimin hududu ne olursa olsun, en evrensel ve her şeyden evvel Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine ve milli örflerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereğı öğretilmelidir. “Dünyanın bugünkü uluslar arası durumuna göre, böyle bir mücadelenin gerektirdiğı ruhsal unsurlar ile donatılmamış bireylere ve bu bireylerden oluşan toplumlara hayat ve istiklâl yoktur” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.246) sözleri ile ifade etmiştir.

Atatürk, eğitimin amacının “Türk halkının, Türk toplumunu oluşturan yüksek insanların, kalplerinden kaynaklanan hislerin, arzuların, heyecanların, kasıtların, bir hedefte, bir amaçta birleştirilmesi” (A.M.D., 1985, s.27) olarak Sarayburnu’nda 9/10 Ağustos 1928’de harf devrimi nedeniyle yapmış olduğı konuşmada belirtmiştir.

Eğitimdeki amaçlara ulaşılacak yöntemlerin şu araçlarla ifade eden Atatürk, “İlk ilham kaynağının ana kucağı olduğunu, sonra okuldaki öğretmenin dilinden (lisan, üslup) vicdanından, terbiyesinden ilham alındığını, bu ilhamın gelişmeye mazhar olması için de; millet ve memlekette büyük derin ilgi yaratan düşünce ve duygularla her an takviye edilmesi gerekliliğini” (A.M.D., 1985, s.21) açıklamıştır.

Atatürk dönemi eğitim politikaların temel hedef; fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller yetiştirmektir. Bu hedefe götüreceğ yöntem Cumhuriyetçi, milliyetçi, laik ve çağdaş eğitimden geçmekteydi. Bu nedenle araç olarak; halen toplumun büyük kısmını oluşturan yetişkinlerin eğitimi için halk eğitimi merkezleri (Türk Ocakları, Halkevleri, Millet Mektepleri) ve geleceğe yönelik olarak okullaşma çağında olan gençlere yönelik örgün eğitim kurumları yani okullar kullanılmıştır. Ayrıca ailenin ve bireyin eğitimde olan sorumlulukları kendi anlayışına bırakılmıştır.

Atatürk’ün öğretmenleri, yetişmesi ve kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynamış, Onun yenilikçi fikirlerinde, disiplin duygularının gelişmesinde, dinde bağınazca tutumlara karşı görüşlerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitimine bakış açısından önemli rol oynamıştır. 1914’te kurmay yarbay olarak Sofya askeri ataşesiyyken kaleme aldığı “Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal” adlı eserinde Çocukluk ve askerlik arkadaşı olan Nuri Conker’in, Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşındaki yenilgisi üzerine, ordudaki aksayan konuları ele alan, “Zabit ve

Kumandan” adlı kitabına, Atatürk tarafından yazılan göndermelerle kaleme alınan “Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal” isimli kitapta eğitime ilişkin olan aşağıdaki görüşleri şu şekilde örneklenebilir; Selanik’te, 30 Haziran 1911’de Kolordu Komutanı’na Atatürk tarafından sunulan bir resmi raporun bazı noktalarını ibret almak, geçmişteki derin uykumuzu şimdi ve gelecekte sürdürmemek için yeniden gözden geçirelim demekte ve bireysel eğitimin üzerinde yeteri kadar durulmadığı, eğitimin yönetilmesi ve denetlenmesi ile görevli yüksek makamlardaki komutanların eğitimin amaçlarından habersiz oldukları, bizzat bu komutanların eğitimle ilgili görevler başta olmak üzere diğer yönetim görevlerinde de yetersiz oldukları ifade edilmektedir (Atatürk, 2006, s.4-5). Burada hem bireysel eğitimin önemi, hem de eğiticilerin “eğiticilik kalitesinin” önemi vurgulanmaktadır.

Ailenin, bireyin eğitiminde ilk kaynak olduğunu; öğretmenin (okulun) bunu geliştireceğini, bunu tarzıyla, vicdanıyla, terbiyesiyle yani kültürüyle yapacağını, öğretmenin eğitimde en önemli etken olduğunu (Kavcar, 2002, s.1), belirterek öğretmenlere ve eğitime verdiği önemi bir kez daha vurgulamıştır.

“Bir kıta ve özellikle de subaylar kurulu, yalnız iyi örnek olacak rehberlerle yetiştirilir” (Atatürk, 2006, s.7) demekle, gelecekte, öğretmen yetiştirmeye neden önem verdiğinin ipuçlarını taşımaktadır.

Diğer bir paragrafta, Nuri Conker’in “Zabit ve Kumandan” adlı kitabında “Mertliğe yakışır seçkin huylar ve fedakâr bir ahlâk anlayışıyla taçlanmayacak olan bilimsel birikimin dahi başlı başına amaca ulaşmayı sağlayamayacağı” konusundaki iddiasına katılmakla bu öneriyi tersine çevirerek “asıl olan mertçe huylar ve fedakârca duygulardır! Bunlar, yeni karakter, bilimsel ve teknik birikim ile desteklenmese bile büyüklük kaynağıdır; ancak her zaman emin, ideal sonuçlar vermez,” (Atatürk, 2006, s.9) iddiasında bulunmaktadır. Böylelikle, eğitimin bilime, tekniğe dayanması ile birlikte mertlik ve fedakârlığın yani karakterin bunun dayanakları olduğunu öne sürmektedir, Bu uygulamaların, 1920’ li ve 1930’lu yıllarda Milli Eğitim Ordusunun zabitlerinde de öne çıkarıldığı gözlemlenecektir.

“... Harbiye’den alınan diploma genç teğmenin, bölük komutanı olacak kişinin, eğitimi çerçevesinde kabule layık olduğuna işaret eder. Genç

teğmen, sanatının asıl ruhunu, bağlandığı bölüğün erleri önünde, bölüğün babası olan yüzbaşı ve daima büyük üstleri tarafından, işbaşında bulunarak öğrenecektir.... Ordu denen uygulamalı okulun, ancak böylelikle, makamına layık bölük komutanları, makamına kayık tabur, alay v.s. komutanları yetiştirmesi sayesinde; milletin evlatları bir sürü gibi değil, şanlı, şerefli, insanlar olarak şan ve şerefe yönlendirilebilir” (Atatürk, 2006, s.10). Diplomaların bir amaç olmadığı, yaşama yönelik asıl okulun içinde bulunulan toplum ve onunla yapılan uygulamalar olduğu, ancak bu sayede insanlık onuruna ulaşabileceği düşünceleri de yine eğitimi yönlendirmesinde görülecektir. Atatürk’ün eğitimle ilişkili görülebilecek diğer bir anlayışı da; kendi kendine sorduğu “İnsanlar nasıl yönlendirilir?” sorusudur (Atatürk, 2006, s.13).

“Kısacası, insanların istediği gibi kullanan kuvvet; düşünceler ve bu düşünceleri kişiliğe büründüren ve genelleştiren kimselerdir. Düşüncenin özelliği de hiçbir karşı çıkışın bozamayacağı mutlak bir biçimde kendi kendine kabul ettirmektir. Bu ise, düşüncenin yavaş yavaş duygularla bütünleşerek inanca dönüşmesi ile mümkündür Ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka akla vurmaların hükmü olamaz. Şimdi, bizim yönlendireceğimiz ve yöneteceğimiz insanların emelleri, düşünceleri, ruhlarında saklı özellikleri nelerdir? Biz komuta edeceğimiz insanların hangi emellerini kendimizde ortaya çıkarıp somutlaştırarak onların kalplerini, onların güvenini kazanacağız? Ve onlara manevi güçlerin esin kaynağı olacak (hangi) araçları belirleyeceğiz? Ve insanlardaki, ancak hayal edilen amacın ve idealin bir araya geldiği görünmez özelliklere, görünür araçlarla mı hitap edeceğiz? ... Askerlerimizde bir ruh, bir emel, bir kişilik yaratmak... bize düşüyor. Kuşku yok ki, bizim milletimizin kişiliği de bütün kişilikler gibi yükselmeye, istenilen biçime dönüşmeye uygundur. Fakat kendisi olmak koşuluyla! Eğer bizim kişiliğimize dışarıdan, bizim kişiliğimizden başka kişiliklerdeki etkenler tarafından bir biçim verilmek istenirse, bundan bilinen ve belirli hiçbir biçim, hiçbir sonuç çıkamaz!...” (Atatürk, 2006, s.13–14)

Eğitimin sonunda yetiştirilecek insan tipini tanımladığı bu görüşlerinde Atatürk, eğitimin kendi kişiliğimize uyma zorunluluğunu ortaya koyarak neden “milli” oluşunun cevabını da vermektedir. “Sosyal hayata karışan, fikrini özgürce söyleyen, kimseye haksızlık yapmayan, haksızlıklara duyarsız kalmayıp tepki gösteren bir yurttaş tipi olan, Atatürk ilkelerine bağlı, laik, aktif yeni bir insan tipi yetiştirmek” (Akyüz, 2009, s.328,) hedefini de bu düşüncelerden çıkarmak mümkündür. Ayrıca yine bu düşüncelere dayanarak, yaygın eğitimin de hedefinin “insanların ruhlarına, düşüncelerine, amaçlarına yönelik somut araçlarla” hitap ederek düşüncenin duygularla bütünleştirilerek inanca dönüşmesinin sağlanmasıdır.

Eğitimin birbiriyle çelişkili değil, birbirini tamamlayıcı olarak düşünülmesi gereken iki önemli işlevi vardır; birinci işlevi, milletin kültürünü oluşturan sağlam ve kalıcı değerleri genç kuşaklara aktararak, milletin sürekliliğini sağlamaktır. İkinci işlevi, toplumun davranışlarında istenilen bazı değişiklikleri gerçekleştirmek; toplumun gelişmesini, ilerlemesini, çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Böylece eğitimin temel amacının da ulusun devamlılığı ve modernleşme olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğitim, bu işlevlerin ikisini birden yerine getirmekle yükümlüdür. Bunlardan birincisi gerçekleşmezse toplumda kopukluk olur, milletin sürekliliği tehlikeye düşer. İkinci işlev gerçekleşmezse, toplum geri kalır, çağın gelişmelerine ayak uyduramaz, varlığı tehlikeye düşer. İşte bu durumu çok iyi bilen Atatürk’e göre, en önemli, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Çünkü eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum hâlinde yaşatır, ya da bir milleti esarete ve sefaletle terk eder.

Atatürk’e göre

“Yurdumuzu dünyanın en mamur ve medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet (çağdaş uygarlık) seviyesinin üstüne çıkaracağız” (A.M.D, 1985, s.33)

ana hedefindeki çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine ulaşabilmesi için temel araç, çeşitli yararlı düzenlemelerle ve yönetim şekilleriyle topluma sunulmuş olan eğitimidir.

Atatürk’ün önemli konuları sofrada akşam yemekleri sırasında yani resmî olmayan ortamda serbestçe tartıştığı bilinen bir konudur. Muzaffer Göker, “(Çankaya’da) Kağıt, kalem, yemek odasının demirbaş eşyası arasına girmişti. Salonun bir ucunda konu tahta, kenarda etajerlerin üzerinde sözlükler, ansiklopediler, yemek odasına bir mektep dershanesi halini vermişti ve orası hakikaten bir mektepti” demektedir. (Göker’den Aktaran, Akay, 2006, s.219). “Atatürk bilgiye çok önem verirdi. Kendisi çok okur, okuyanları ve bilgilerini çok takdir ederdi. Memleketimizde bilgili olduğu söylenen her kişiyi TBMM’ne getirmiş ve sofrasına davet etmiştir” (Aras’tan Aktaran Akay, 2006, s.70).

Falih Rıfık Atay'da Atatürk'ü anlatan Çankaya adlı eserinde Atatürk'ün eğitici sofra sohbetlerinden söz etmiştir (Falih Rıfık Atay, "Çankaya", İstanbul 1969). Bu örnekler, Atatürk'ün düşüncelerini resmî alanda uygulamaya koymanın öncesinde ve sonrasında, çevresindekilerin de bu önemli konularda iyice eğitildiklerinden emin olmak gerekliliğine inandığını gösteren, eğitime verdiği önemin bir başka kanıtıdır.

Atatürk, milli eğitime ayrıca bir önem vermişti. Bu konuda 1 Mart 1924'te TBMM'yi açarken yapmış olduğu konuşmada, eğitim ve öğretimin (maarifin) milli olması, ulusal nitelikte olması bu amaç için eğitim ve öğretimin birleştirilmesini, eğitim ve öğretimin bir merkezden (Maarif Vekâleti) yönetilmesi gereğini, "maarif siyasetinin" tam bir açıklıkla, hiçbir tereddüde mahal vermeyen açıklıkla ifade etmek ve uygulamak gerekliliğini; ayrıca Darülfünun'un geliştirilmesi gerektiğini; eğitim ve öğretimin ulusallığa yönelimdeki araçları olarak belirlemiştir ("Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri", s.15, İstanbul 1985). Kurulan genç Cumhuriyet ve bu Cumhuriyet'in dayandığı temel ilkeler, Türk inkılabı, ancak yetişecek güçlü; aydınlık kafalı, sağlam karakterli yeni kuşaklarla ayakta durabilirdi. Türk inkılabını ve Cumhuriyeti koruyacak kuşakları yetiştirmenin yegane yolu eğitimden geçmekteydi.

Atatürk Muallimler Birliği kongresinde, eğitimin bu görevini şu sözlerle ifade etmiştir: "Sizin başarınız, Cumhuriyetin başarısı olacaktır... Hiç bir zaman hatıranızdan çıkmasın ki. Cumhuriyet sizden ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister".

Atatürk'e göre, eğitime ve öğretmenlere düşen başka bir görev de şudur: millet olma bilincini geliştirmek, aynı millete mensup olma duygusunu güçlendirmek, millî beraberlik ve bütünlüğü pekiştirmek. Bu konuda, Atatürk şöyle diyor:

"Öğretmenlerden, eğitimcilerden mahrum bir millet henüz millet namını almak yeteneğini kazanamamıştır. Ona alelade bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka eğitimciler, öğretmenlere muhtaçtır. Onlardır ki bir toplumu gerçek millet haline getirirler".

Birinci Dünya Savaşının galibi emperyalist ülkelere ve onların âleti olarak vatanımıza saldıran Yunanlılara karşı kazandığı zaferle, Gazı Mustafa Kemal Paşa, yalnız Türklüğün değil, Fas'tan Endonezya'ya kadar bütün İslâm âleminin, bütün

ezilen milletlerin kahramanı olmuştu. Fakat O, bir an bile zafer sarhoşluğuna kapılmadı. Çok iyi biliyordu ki kültür, eğitim ve iktisat zaferleri ile tamamlanmadıkça askerî zafer tek başına millî kurtuluşu sağlamağa yetmeyecektir. Düşmanın İzmir’de denize dökülüştünden sadece bir buçuk ay sonra, Bursa’da, kendisini ziyarete gelen İstanbul öğretmenlerine söylediği şu sözler, O’nun, bu konuda ne kadar bilinçli olduğunu gösterir:

“Bugün eriştiğimiz nokta gerçek kurtuluş noktası değildir... Kurtuluş cemiyetteki hastalığı ortaya çıkarmak ve iyileştirmekle elde edilir. Hastalığın tedavisi ilim ve fennin gösterdiği yolla olursa hasta kurtulur. Yoksa hastalık müzminleşir ve tedavisi imkânsız hale gelir...”

Orduların yönetilmesinde nasıl ilim ve fen rehber edinilerek zafere ulaşılmış ise, milletimizi yetiştirmek için kaynak olan okullarımızın ve yüksek öğretim kurumlarımızın kuruluşunda da ilim ve fennin yol gösterici olacağını belirten Atatürk, her fırsatta öğretmenlere şöyle sesleniyordu:

“Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordunuzun zaferi için yalnız zemin hazırladı... Gerçek zaferi siz kazanacak, siz sürdüreceksiniz ve mutlaka başarıya ulaşacaksınız”.

Büyük Zafer’den az sonra, henüz Cumhuriyet kurulmadan Kütahya’da, “irfan ordusu” diye nitelendirdiği öğretmenlere hitaben söylediği şu sözler, bu kutsal mesleğin mensuplarına verdiği büyük değeri gösteriyordu:

“...Toplumumuzu hakikat hedefine, mutluluk hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır: Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, öteki milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu”...

“Asker ordusu, vatani yok etmeğe gelen düşmanı, vatanın harim-i ismetinde (yabancıların giremeyeceği temiz ve kutsal vatan topraklarında) boğup mahvetti. Yalnız, işimiz bu orduya sahip olmakla bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun başarısıyla gerçekleşmiş değildir. Bir millet savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçları ancak irfan ordusu ile ayakta durabilir. Bu ikinci ordu olmadan, birinci ordunun hizmetleri ve kazandıkları yok olur”.

Eğitim milletlerin bağımsız yaşayabilmeleri, kalkınıp güçlenmeleri bakımından hayati önem taşır. Atatürk’e göre,

“en önemli, en esaslı nokta eğitim meselesidir”. Çünkü, “eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da bir milleti esarete ve sefaletle terk eder”.

Atatürk, uygulamalı ve kapsamlı bir eğitim öğretim için önemli merkezlerde çağdaş kütüphaneler, bitki ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, öğretmen okulları, müzeler, sanat okulları ve matbaalar (A.M.D, 1985, s.13) gerekliliğini eğitim araçları olarak 1 Mart 1923’deki Meclis açılış konuşmasında belirtmişti.

Atatürk, eğitimin amacının “Türk halkının, Türk toplumunu oluşturan yüksek insanların, kalplerinden kaynaklanan hislerin, arzuların, heyecanların, kasıtların, bir hedefte, bir amaçta birleştirilmesi” (A.M.D., 1985. s.27) olarak Sarayburnu’nda 9/10 Ağustos 1928’de harf devrimi nedeniyle yapmış olduğu konuşmada belirtmiştir.

İçte ve dışta uygar dünyanın bir üyesi olma başarısını kanıtlayan Türk toplumu, Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi ile onun kalıntıları üzerine kurulmuştur. Yeni bir devlet sistemi, Osmanlı toplumunun bir kısmından olmakla beraber toplumsal yapısı ve ilişkileri yepyeni bir şekilde düzenlemesi ve bireylerinin “vatandaşlaşarak” yenilenen bir “ulus” olarak gerek tarihi, gerek dili ve temelde kendi kültürü ile ortaya çıkmış bir toplumdur.

Eğitim konusunda Atatürk’ün ne gibi önlemler alınmasını istediği de yine Atatürk’ün 1920’lerde çeşitli konuşmalarından derlenen düşünceler göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Atatürk’e göre

- a. Gelecek nesiller Türkiye’nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.
- b. Eğitim milli olmalıdır.
- c. Eğitim bilime dayanmalıdır.
- d. Eğitim ile yararlı, üretici ve hayatta başarılı olacak insanla yetiştirilmelidir.

e. Eğitim, çocuğa hürriyet vererek, yeni nesillerde fazilet, fedakarlık, düzen, disiplin, kendine ve milletin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir.

f. Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlâk düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir (Akyüz, 2009, s.339-342).

Bu görüşlerde, dönemin eğitim politikalarında Atatürk'ün çok eskilere giden, gerek tarihi gerekse toplumu inceleyerek, elde ettiği birikim yatmaktadır. Atatürk'ün önce küçük bir topluluk olan ordu üzerinde eğitim tecrübeleri edindiği, görüşlerini oluşturduğu; sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının eğitimi hakkında temel görüşlerini ortaya koyduğu, görüşleriyle eğitimin yönlendirilmesinde ne kadar derin etkiye sahip olduğu eğitime de ne kadar önem verdiği gözlemlenmektedir.

Atatürk bu düşüncelerini yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan eğitim politikasıyla ortaya koymuştur. Bu bir yaşama azmi, istekliliği ve modernleşme arzusunun ifadesidir. Atatürk; gerek TBMM açılış nutuklarında, gerekse zaman zaman yapılan eğitime özel toplantılarda düşüncelerini açıklamıştır.

Tablo 4.1: Genel Başlıkları İle Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan Devrimler:

Millet Mekteplerinin Açılması (1920)
Öğretimin Birleştirilmesi (1924)
Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun (1926)
Medreselerin Kapatılması (1926)
Güzel Sanatlarda Yapılan Yenilikler (1928)
Harf Devrimi (1928)
Türk Dil ve Tarih Kurumlarının Kurulması (1931)
Üniversite Reformu (1933)

Bu amaçla Atatürk döneminde eğitim ve öğretimin ilkokuldan yükseköğretime kadar olan her alanında köklü çözümlere gidilmiştir. (Bakınız Tablo 4.1) Getirilen çözümler ise, eğitimin hem niceliksel hem de niteliksel durumunu geliştirdiği gibi Atatürk'ün özlemini duyduğu yeni Türkiye'nin temel taşlarını oluşturmuştur.

Atatürk, medeniyet yolunda hızla ilerleyebilmek için, tam bağımsızlığın ve millî iradeye dayanan Cumhuriyet rejiminin muhtaç olduğu ortamın ve alt yapının, toplumda “inkılâp” dediğimiz köklü değişikliklerle gerçekleşebileceğine inanıyor; gelecekte güçlü devlet ve mutlu millet idealine açılacak yolun müspet ilimden geçeceğini, bunun da yeni kuşaklara verilecek eğitime bağlı olduğunu kabul ediyordu. Bu bakımdan, çağdaş medeniyet düzeyinin üstüne çıkarmayı düşündüğü Türk toplumu için, kanun yoluyla yapılacak değişiklik ve hazırlıkların yanı sıra, en hakikî mürşit olarak kabul ettiği bilim gücünü yeni nesillere yayacak eğitime ve öğretime ihtiyaç olduğunu da görüyordu.

Atatürk eğitimin, devletin en önemli işi olduğuna daima yürekten inanmış, kendi dönemindeki Millî Eğitim Bakanlarını seçerken çok titiz davranmış ve eğitim seferberliğini yürütebilecek nitelikte dinamik, atılımcı kişileri seçmeye çalışmıştır. Ayrıca bu bakanların faaliyetlerini titizlikle takip etmiştir. Ona göre, eğitim işlerini yürütmek, ülkenin en kutsal ve en önemli görevidir. Nitekim Kurtuluş Savaşı’nın sona erdiği günlerde bir gazetecinin sorduğu: “işte memleketi kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz” sorusuna Ulu Önder: “Maarif Vekili olarak millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir” cevabını vererek ülkenin eğitim meselelerine en büyük önemi verdiğini vurgulamıştır.

Yeni Türkiye’nin çok önem verdiği eğitim faaliyetlerinin yürütülebilmesi için de yeni Cumhuriyet’e ve Atatürk’e inanmış aydın düşünceli ve yeniliklerden yana bir öğretmen ordusunun desteğine ihtiyaç vardır. Bu gerçeği çok iyi bilen Atatürk, öğretmenleri kendisine en yakın yardımcı olarak görmüş ve her fırsatta öğretmenlerin ve öğretmenlik mesleğinin yüceliğini belirtmiştir.

Atatürk, Cumhuriyet ile eğitim arasında vazgeçilmez köprüler kurmuştur. Cumhuriyetin korunma ve savunmasını gençliğin birinci görevi saymış, eğitimcilere de hür kuşaklar yetiştirme görevini vermiştir. Milliyetçilik ilkesi, eğitime millî nitelik kazandırmış; dil, duygu ve kültür birliğini gerçekleştirmiş; toplumun değişik öğelerinin bu boyutlar çerçevesinde bütünleşmesini sağlamıştır. Demokrasinin Türkçesi denebilecek olan halkçılık ilkesi, dilde yenileşmeyi başlatmış, azınlık

eğitiminden kitle eğitimine geçişi sağlanmış, eğitimi okulculuk anlayışının dışına çıkarmış, halk eğitimine ağırlık vermiş ve bunların sonucunda eğitim sistemi ile iletişim sistemini bütünleştirmiştir. Devletçilik ilkesi uyarınca, bölgesel kalkınma hedeflerine göre kurulan devlet işletmeleri, bürokratik eğitim merkezleri olarak etkin olmuş; çevre kalkınması ve sosyal eğitim merkezleri olarak da hizmet etmiştir. Yükseköğretim kurumları da, programlarını bu işletmelerin insan gücü gereksinmelerine göre yenilemiştir. Kemalist eğitimin felsefî temelini laiklik, örgüt modelini de halkçılık ilkeleri oluşturmuştur. Laiklik ilkesi, dinin yalnız devletten değil, bilim ve sanattan da ayrı tutulmasını. Öngörmüştür

Cumhuriyetin laikleştirdiği eğitim sistemi, toplumsal yenileşmeyi hızlandırmıştır. Laiklik ilkesinin savunmasız kalması ile boşalan güçler; eğitim kurumlarını, eğitmenleri ve eğitilenleri olumsuz biçimde etkilemeye başlamıştır. Bu tür etkiler, politik ve toplumsal bölünmelere de yol açmıştır. Devrimcilik ilkesi, diğer ilkelerin yayılması ve korunmasında; eğitim sürecinin gücünden, eğitim kurumlarının etki alanından, eğitimcilerin inançlı çabalarından yararlanılmasını sağlamıştır. Kemalist felsefenin öncüleri olarak hizmet eden bu dönemin eğitimcilerinin meslekî güçleri ve sosyal statüleri, Türk eğitim tarihinde hiç bir zaman" bu kadar etkili ve yüksek olmamıştır). Atatürkçü felsefenin çok partili döneme girişimize kadar süren etkisi azalmaya ve ilkelerden kavram, yorum ve davranış sapmaları artmaya başlayınca, ilkelerin eğitime verdikleri destek ve eğitimcilere sağladığı moral ve düşmeye başlamıştır.

Atatürk, Türk eğitim tarihinde çok önemli bir yer tutar. Çünkü Atatürk, ayrıntılı, doğru, sistemli, kesin teşhisi konulamayan felâketlerimizin sebeplerini, bunların eğitimle ilişkilerini çok iyi görmüş ve göstermiştir. Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti için yeni bir eğitim felsefesi ve politikası benimsemiş ve eğitimimizde, en zor fakat en gerekli atılımları gerçekleştirmiştir.

Atatürk döneminde, eğitim sistemimizdeki gelişmeler altın çağını yaşamıştır. Onun hedeflediği eğitim ilkeleri uyguladığı politikalarla gerçekleşmiştir. Daha sonraları

çeşitli nedenlerle eğitimdeki bu hız yavaşlamış ve istenilen verimlilik elde edilemez olmuştur.

Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı'yla birlikte başlattığı eğitim savaşını ölümüne kadar başarıyla sürdürmüştür. Ulu Önder'in eğitim alanında gerçekleştirdiği büyük atılımın bir değerlendirmesi yapıldığında görüleceği üzere 1923–1938 yılları arasındaki eğitim savaşında da gerek sayısal gerekse nitelik yönünden inanılmaz başarılarla ulaşılmıştır.

4.2- ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE EĞİTİMİN AMAÇLARI

Osmanlı devleti ve toplumu gerçek anlamda, 18. yüzyıldan itibaren batı ile ilişki içinde olmuş, onu anlama, ondan etkilenme, onun gibi olma ve en azından ona benzeme çabası içinde bulunmuştur. Ancak dinsel ve geleneksel kurallarla kuşatılmış toplumsal ve kültürel yapısı buna izin vermemiştir. Bu nedenle, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için bu kuşatmanın kaldırılması ve toplumun yapısal bir değişimden geçmesi zorunlu hale gelmişti. Bu yapısal değişiklik de, ancak ulusal kaynaklı fakat çağdaş ve laik düşünce ve değerlere dayalı bir eğitim ile mümkün olabilirdi.

Atatürk, Medeni Bilgilerde millî eğitimin amacının:

“öğrenim derecelerine göre çeşitli kademelerde bilgili ve işe yarar vatandaşlar yetiştirmek” olduğunu vurgular. “Bütün vatandaşların Cumhuriyeti tanıyıp sevmeleri, din ve inanç bağlarını dünyadaki yasayış sınırlarının dışında manevi bir kavram olarak tanımaları, bilginin asılayacağı en önemli esaslardandır”(İnan, 2000, s.365).

Millî Eğitim Bakanlığının 19 Aralık 1923 tarihli genelgesinde “mektepler Cumhuriyet esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur” ve 8 Eylül 1924 tarihli genelgede de “çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olmak mefkûresini taşımalıdır” denir. Mayıs 1927 tarihli ve Bakan Mustafa Necati imzasını taşıyan genelgede “Her fırsatta Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu anlatmak ve Cumhuriyeti sevdirecek her fırsattan istifade eylemek bütün mektep müdür ve muallimlerinin müşterek vazifesidir” ifadeleri yer alır. Cumhuriyet Eğitimi ve Durkheim'in eğitim (özellikle ahlak eğitimi) anlayışının etkilerini 1931'de Türk

Tarih Tetkiki Cemiyeti'nin Tarih IV adlı kitapta belirttiği eğitimin amaçlarında daha açık bir biçimde görmekteyiz:

1. Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek,
2. İlköğretimi fiilen umumileştirmek, dağda yalnız yasayan çobana kadar herkese okuma yazma öğretmek
3. Yeni nesilleri bütün öğrenim derecelerinde genellikle uygulamalı ve özellikle de ekonomik hayatta, dünya ve ahret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve düzenin uyumuna dayanan gerçek ahlaka ve erdeme kavuşmuş tarzda yetiştirmek
4. Türk milletini, bu esaslara dayanarak medeniyet safında en ileriye götürmek, yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin gerekli kıldığı bu amaçlara en kısa zamanda ulaştırmak (Sakaoğlu, 2003, s.200).

Eğitimin temel işlevi devletin varlığını sürdürmek olarak düşünen Atatürk, eğitimi aynı zamanda sosyal ve kültürel kalkınmanın temel unsuru olarak da görmüştür. Bu nedenle de eğitimin hemen her alanı ile bizzat ilgilenmiştir. Atatürk döneminde eğitim ve ulusal kalkınmanın bir bütün olarak değerlendirilmesiyle, kendine özgü ve modern bir eğitim politikasının unsurları ortaya çıkmıştır (Aytaç, 1984, s.103).

Atatürk'e göre, bir milletin hayat mücadelesinde, maddi ve manevi bütün güçlerin artırabilmesi, milli eğitimde yüksek bir düzeye erişmesi ile mümkündür. Ancak, milli eğitim ile geliştirilecek ve yükseltilecek olan genç dimağların da, paslandırıcı, uyuşturucu ve hayali fazlalıklar ile doldurulmasından kaçınılmalıdır.

Atatürk yapmış olduğu çalışmalar sonrasında eğitim sisteminin ilkelerini belirledi ve bunların gerçekleşmesinde söylev ve demeçlerinde:

“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa erdirmek için iki orduya ihtiyaç vardır: Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu diğeri, milletin istikbalini yoğuran kültür ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir.”

şeklinde işaret ettiği gibi kültür ordusunun mimarı olarak gördüğü öğretmenlere güvenmiş ve onlara 15.07.1921 tarihinde Ankara’da Maarif Kongresi’ni açarken şöyle seslenmiştir;

“Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar (sürekli, kalıcı) neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir (sağlanabilir)... İrfan ordusunun kıymeti de siz öğretmenlerin kıymetinizle ölçülecektir” (Akyüz, 2009, s. 354).

Atatürk, tüm kurumlarıyla Türkiye Cumhuriyeti devletini çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedefe varmada, milli eğitimle, milletimizi en kısa, en doğru, yoldan ulaşacak bir eğitim kadrosunun oluşması amaçlanmıştır. Atatürk’ün temellerini, yolunu belirlediği “muasır medeniyet” hedefine ulaşmak için Cumhuriyetin gelişmesinin simgesi gördüğü gençlere emanet etmiştir (Gürses, 1994, s.371–372).

Atatürk, oluşturmak istediği eğitim sisteminde, ilköğretimin genel ve zorunlu olmasını, ülkede eğitim birliğinin sağlanmasını, ortaöğretimin iyi araç-gereçle özleştirip kolaylaştırılmasını, teknik öğrenimin ilk ve orta derecelerden, en yüksek derecelerine kadar memlekette gerçekleştirilmesini, yükseköğretimin çağımızın gereklerine uygun olmasını amaç edinmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için de, Türkiye’nin eğitim politikasının her derecesinin tam bir netlik ve hiçbir tereddüde yer vermeyen açıklık ile ifade edilmesinin ve uygulanmasının lazım olduğunu vurgulamıştır.

Yenileşme hareketlerinin başarısı eğitime bağlıdır. Atatürk’te akıl ve bilimin ışığında gerçekleşeceğine inandığı kalkınmanın sağlanabilmesi için milli eğitime önem vermiştir. Kız-erkek, köylü-kentli demeksizin bütün Türk çocuklarına çağdaş ve yeterli bir eğitime sahip olmaları sağlanmalı idi. Atatürk Mart 1923’de yaptığı konuşmada da: “Terbiye ve tedrisat tatbik edilecek usul, malumat, insan için fazla bir süs bir vasıta-i tahakküm, ya da medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektedir” (Uysal, 1981, s.90). Atatürk’ün bu sözleriyle ifade ettiği gibi, eğitim mutlaka işlevsel bir değer kazanmalı, yani üreten, toplumun gelişmesine katkıda bulunan nesiller

yetiştirmek durumundadır. Eğitim bu görevini yerine getirirken cinsiyet ayırımına gitmemeli, kızları eğitim hakkında yoksun bırakmamalıdır. Gelecek nesillerin yetişmesinde kadınların rolü ortada iken, uygarlık yolunda bu durum göz ardı edilemez.

Atatürk, tüm kurumlarıyla Türkiye Cumhuriyeti devletini çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedefe varmada, milli eğitimle, milletimizi en kısa, en doğru, yoldan ulaşacak bir eğitim kadrosunun oluşması amaçlanmıştır. Atatürk’ün temellerini, yolunu belirlediği “muasır medeniyet” hedefine ulaşmak için Cumhuriyetin gelişmesinin simgesi gördüğü gençlere emanet etmiştir.

Atatürk çocukların ve gençlerin eğitimine özel bir ilgi göstermiştir. Prof. Dr. Afet İnan’a not ettirir: “ğrenci ne yaşta olursa olsun, onlara geleceğin büyükleri nazarıyla bakmalı ve öylece muamele etmelidir” (İnan, 1969, s.7) der.

Atatürk’n Türk genci, Türk çocuğu için sevgisi, inancı ve ümidi çok kuvvetli ve çok gerilerden başlar. 1918’in kara günlerinde bile şöyle demektedir:

“ Her şeye rağmen muhakkak ki nura doğru yrmekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlksızlıkları, şarlatanlıkları içinde, sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik grdğmdendir.” (M.R. İnan, 1981)

Gençlere millî bir eğitim verilmesini ister: “Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kuşağa vereceği eğitimin millî eğitim olduğunu kesinlikle ifade edeyim” (ASD I-III, 2006, Cilt:II, s.45) diyerek bu konudaki kararlılığını gösterir.

Türk gençliğine övgüsünü, onların vazifelerini ve onlara güvencini “Gençliğe Hitabe”sinde açık ve net olarak görmekteyiz. Ölümünden bir yıl evvel: “Sizler, yeni Türkiye’nin genç evltları, yorulsanız dahi beni izleyeceksiniz. Türk gençliği; gayeye, bizim yüksek idealimize, durmadan, yorulmadan yürüyeceksiniz” demiştir.

Atatürk, Türk gençlerinin disiplinli, düzenli, alışkan, sabırlı, planlı, akılcı, yapıcı, yenilikçi, yükseltici, deneyimli, glkləri yenebilen ve başarılı olmasını istemiştir.

Ulusuna, Türkiye Devleti'ne ve Cumhuriyet'e sahip çıkmalarını daima istemiştir. Zaten bunlar eğitimin millî olmasının gereğidir. Bunu da sağlamanın yegane yolunun modern eğitim sistemleriyle çağın gereklerine uygun olarak eğitilen bir genç nesil sağlayabilecektir. Atatürk'e göre eğitimin temel amacı bu olmalıdır.

4.2.1- Tam Bağımsızlık ve Milli Kültür

“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür” (İnan'dan Aktaran Kocatürk, 1999, s.134) diyen Atatürk, Türk toplumunun ve bu toplumun örgütlü yapısı olan Türkiye Cumhuriyeti Devletini yeniden yapılandırırken, bireylerin saf kültürü üzerine kurmaya özel önem vererek çok geniş bir tabana da yanmıştır.

Ali Fuat Cebesoy'un anlatımıyla Atatürk'ün 1902 yılında henüz Harp Akademisinin birinci sınıfında bulunduğu sırada Osman Nizami Paşa ile Osmanlı Devletinin geleceği üzerinde yapmış olduğu bir konuşmada Atatürk'ün batılı anlamda yönetimden bahsettiğini, İnkılâp sözünü dile getirdiğini belirtmektedir (Eroğlu, s.25, 1998).

Mustafa Kemal 1906'da Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin Selanik şubesini kurarken şöyle demiştir:

“...Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bu gün biz evlatlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleyle başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmağa geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilatı taazzu ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlık bekliyorum. Kahhar bir İstibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak, hulasa vatanı kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.1).

Kılıç Ali'nin anlatımıyla “ Mustafa Kemal Selanik'te Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok, beylerle birlikte Olimpiyos birahanesinde otururken, devletin dış siyaseti bahis mevzu olunca, Nuri Conker'e dönerek şunları söylemiştir:

“Doktoru (Tevfik Rüştü Aras)', Hariciye Nazırı yapacağım. Bütün falsoları ona tamir ettireceğim.” Nuri Bey latife ederek sormuş. “Demek

sen Doktoru Hariciye Vekili yapacaksın. O halde ya beni? “ Senide vali kumandan yaparım.” Bu konuşmaya Salih Bozok’ta karışarak “ Her halde beni de bir şey yaparsın?” diyince Mustafa Kemal Paşa biraz düşündükten sonra “Salih senide yaver yapacağım ve yanımdan hiç ayırmayacağım.” demiştir. Nuri Bey dayanamayarak “ Allahını seversen sen ne olacaksın? Hepimize görev taksimatı yapıyorsun.” Mustafa Kemal Paşa gülererek, bu görevleri kim dağıtabilirse ben o olacağım” demişti (Kılıç Ali, 1955, s.32–33).

Yine Kazım Özalp’ın anlatımıyla, Mustafa Kemal Kolağası iken, Kazım Özalp’ı Harbiye Nazırı, Fethi Bey’i Hariciye Nazırı ve Sefir, İzzettin’i Erkan-ı Harbiye Reisi, Salih Bozok’u Jandarma Kumandanı, Nuri Conkeri’de bir başka kumandanlığa getireceğini söylemiş. Kazım Özalp, Mustafa Kemal’in Sofya Ateşe Militerliğine tayin edildikten sonra İstanbul’da görüşmesinde kendisine ilk kez Cumhuriyetten bahsettiğini söylemektedir. Mustafa Kemal bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Enver Paşa’nın istikameti belli, Napolyon sistemi. Akrabalarını kilit mevkilere getiriyor. Hanedanın içine nüfuz etmeye çalışıyor. Böylelikle adeta bitme noktasına gelmiş Osmanlı Hanedanına kendi istediği şekilde istikamet verecek. Bu yol doğru yol değil. İş kökünden halletmek lazım. Bu hanedandan memlekete hayır yok. Sonra öyle diktatörlüğe giden idarelerin de medeni memleketlerde itibarı kalmıyor. Diktatörlük milletleri mesut ve müreffeh kılmıyor. En iyisi Cumhuriyet Osmanlı Hanedanını bertaraf etmek, Yeni bir Türk devleti kurmak ve bu devletin esasını da cumhuriyet prensiplerine göre hazırlamak lazım” demiştir (Özalp, 1974, s.40–41).

Mustafa Kemal Paşa, Samsun’dan Sadarete gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporunda, ‘Millet, milli hâkimiyet esasını ve Türk Milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır’ (Eroğlu, 1998, s.19) diyerek Kurtuluş savaşının başlangıcı olan Samsun’dan kuracağı devletin rejimi ile ilgili ilk işareti vermiştir.

21–22 Haziran 1919 tarihinde yayınlanan Amasya genelgesinde; Birinci madde de: Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Sözü ile bir teşhis yapmış, İkinci Madde de: Merkezi hükümet üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yapamamaktadır. Bu hal milletimizi yok olmuş olarak tanıtıyor. Denilerek bu işi İstanbul hükümetinin yapamadığı ifade edilmiştir. Üçüncü Madde de: Millet bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Sözü, yine bir Cumhuriyet çıkışı olarak algılanabilir (Özkaya, 2002, s.149).

Mustafa Kemal Erzurum’da bulunduğu dönemde Mazhar Müfit’in kendisine 20 Temmuz 1919 tarihinde Hükümet şekli ne olacaktır diye sorduğu zaman Mustafa Kemal “Açıkça söyleyeyim; Şekli hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır” (Kansu,, 1988, s.72).

4.2.1.1-Yazı Değışimi

Osmanlı Devleti genişledikçe dilimizde Arapça ve Farsçanın etkisi giderek artmıştır. İstanbul, hilafet merkezi olunca, Osmanlı Devleti daha çok İslam karakterini almış, bunun sonucunda Arapçaya daha çok önem verilmiştir. Medreselerde Arapçanın önemi artarken, Farsça da edebiyat dili olarak tutunmuştur.

Osmanlı Devleti genişledikçe Arapça ve Farsça kelimeler dilimize daha çok girmiş, bunun sonucunda Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan Osmanlıca ortaya çıkmıştır. Türkçe gitgide önemini kaybederek Anadolu’da yaşayan Türk halkının konuşma dili olarak kalmış, buna karşılık Osmanlıca, devletin resmi dili ve aydın zümresinin kullandığı bir dil haline gelmiştir.

Osmanlıca ağıdalı, zor bir dil olduğu için, ancak çok uzun yıllar medrese öğrenimi gören aydınlar okuyup yazabiliyor ve konuşabiliyordu. Kırsal kesimde yaşayan Türk halkının büyük bir kesimi ise Osmanlıca’yı anlamak bir yana, kendi dilini bile yazıp okuyamıyordu.

Arap harflerinin değıştirilmesiyle ilgili ilk ciddi tartışmalar ve girişimler, 1860 yılından sonra başlamıştır. Çünkü Tanzimat döneminde yetişen ilk Türk aydın kuşağı, bilgilerini birikimlerini, fikirlerini halka yaymak amacıyla basın yayın konusuna büyük önem vermiş ve ilk sivil gazetecilik girişimleri de bu dönemde başlamıştır. Basın-yayın hayatının doğmasıyla birlikte, ülkedeki okuma-yazma, dil, eğitim ve kültür sorunları gündeme gelmiş, dolayısıyla bu konulardaki en önemli araç olan alfabe ve dil aydınlar arasında tartışılmıştır (Tansel, 1985, s.16).

Arap alfabesinin iyileştirilmesi konusunda, 1862–1876 yılları arasında yapılan tartışmalar ve girişimler incelendiğinde, harflerin değiştirilmesini savunanlara göre, iyileştirme yanlılarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. 1876–1908 yılları arasında, alfabe konusundaki tartışmaların ve görüşlerin geliştirilememesinin nedeni, siyasi koşulların elverişsizliği olmuştur. II. Abdülhamit'in istibdat yıllarında Arap harflerinde değişiklik ve yenilikler yapılması engellenmiştir. Milli Mücadele döneminde, 7–8 Ağustos 1919 gecesini Mustafa Kemal, Mazhar Müfit (Kansu)'i hatıra defteri ile birlikte yanına çağırarak ileride, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra ülkede yapılacak olan yenilikleri yazdırırken, Latin harflerinin kabul edileceğine dair notu da yazdırmıştır (Kansu, 1988, s.131).

Alfabe konusu, Azerbaycan Hükümeti'nin Latin kökenli bir yazıyı 22 Temmuz 1922 tarihinde kabul etmesi üzerine, ülkede canlanıp yeniden ön plana geçmiştir. Azerbaycan Hükümeti'nin bu konudaki karar ile ilgili yazı, 31 Temmuz 1922'de Ankara'ya ulaşmıştır. Bu yazının gelmesinden bir ay kadar önce (Haziran 1922) Gazi Mustafa Kemal Paşa Halide Edip'e, batılılaşmaktan ve Latin harflerini kabul etme olanaklarından söz etmiştir (Ülkütaşır, 1981, s.42).

12 Eylül 1922'de, aralarında Hüseyin Cahit ve Yakup Kadri'nin de bulunduğu İstanbul gazetecileri temsilcileri, İzmir'e giderek Gazi ile görüşmüşler ve Hüseyin Cahit'in “Niçin Latin yazısını almıyoruz?” sorusuna Gazi, “Zamanı daha gelmemiştir.” cevabını vermiş, bu konuda düşünerek ve acele etmeden adım adım ilerleme, Harf İnkılâbının zamanını bekleme yolunu tutmuştur. 1922 Ekiminde Bursa öğretmenleri ile yaptığı bir görüşmede ise Türkçeyi Arapça kalıplarından kurtarmak gerektiği fikrini savunmuştur.

Milli Mücadele dönemi, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullar sonucu, ülkede topyekûn bir kurtuluş savaşının verildiği dönem olduğu için savaş dışındaki konular arka planda kalmış, dolayısıyla alfabe konusu, bu dönemde bir canlılık gösterememiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak Atatürk ve arkadaşlarının üzerinde en yoğun çalıştıkları konuların başında, eğitimin gelmesinin nedenlerinden biri, hızlı gelişme isteği idi. Okur-yazarlığın çabucak yayılabilmesi için kolay ve basit bir alfabeye ihtiyaç vardı. Okuma-yazmayı kolaylaştırmak ve yaymak, modern eğitim ve öğretimi gerçekleştirmek ancak harf değişikliği ile sağlanabilirdi. Atatürk, harf değişikliğini, Türk kültürünün millileşmesi ve gelişmesini amaçlayan girişimin büyük bir adımı, bir parçası olarak görüyordu. Cumhuriyet döneminin çağdaşlaşma, Batı uygarlığına ulaşma ülküsü, harfler sorununu zorunlu olarak gündeme getirmişti.

Büyük zaferden sonra TBMM'de konuşurken konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Efendiler; Artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor, ilmi marifet, yüksek medeniyet. Hür fikir, hür zihniyet istiyor.” diyerek sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Bütün bu hakikatlerin milletçe hüsnü telakki ve hüsnü hazmedilebilmesi için her şeyden evvel maarif programımızın, maarif sistemimizin temel taşı cehlin izalesidir. Bu izale edilmedikçe yerimizdeyiz. Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir” (ASD I-III, 2006, Cilt II, s.33)

Atatürk, harf inkılâbını, Türk toplumunu çağdaşlaştırmak yolunda bir araç, önemli bir basamak olarak görmüş ve Türk kültürünü halk kitlelerine yaymak, geliştirmek ve Türk halkının eğitim seviyesini yükseltmek, halk arasında kültür birliğini sağlamak amacıyla yeni Türk alfabesinin gerekliliği üzerinde önemle durmuştur. TBMM'nin açıldığı günlerden başlayarak devam eden Türkçe dil konusu üzerindeki görüşler; 1923 yılında Tunalı Hilmi Bey tarafından verilen “Türkçe Kanun Teklifi” konusundaki öneriler, tutum ve davranışlar, Türk yazısı, Türk harfleri ve toplumun okuma yazma sorunu olarak, ilk kez 1924 yılında Meclis'te açıkça tartışılmıştır.

25 Mart 1924'te TBMM'de söz alan İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey, okuma yazma konusuna değinerek, Arap harflerinin Türk dilini yazmaya uygun olmadığını, halkın okuma-yazma oranının düşüklüğünün sebebinin Arap harfleri olduğunu, İslâm dininin okumayı teşvik eden bir din olduğu halde, harfler yüzünden halkın okuyamadığını ve bunun büyük bir dert olduğunu belirtip, Maarif Vekâleti'nin bu konuda ne düşündüğünü ve ne yapabileceğini sormuştur. Bu sözler Meclis'te büyük bir gürültüye neden olmuş ve tutucuların saldırısına uğramıştır. Şükrü Bey'in sözleri basında ve kamuoyunda da tartışılmıştır (Tongul, 2004, s.114).

3 Haziran 1927’de, Bakû Kongresi’nde oluşturulan Merkezi Komite, Moskova’da yaptığı toplantıda, Latin alfabesinin nasıl kullanılacağına karar vermiş ve bu karar Paris’teki bir sergi ile bütün dünyaya duyurulmuştur. Böylece Müslüman Arnavutluk’tan sonra, Asya Türkleri de Latin alfabesini kabul etmişlerdir. Bu kararlar, Latin harflerinin Müslüman Türkler arasında ayrılık yaratacağını savunanlar da önemli ölçüde tatmin edilmişlerdir (Albayrak, 1989, s.482).

Arap harflerini bırakmak istemeyenlerin korkusu, yüzyılların ortaya çıkarmış olduğu eserlerin bir anda unutulacağı ve geçmişle olan manevi bağın kopacağı noktasında toplanmış bulunuyordu. Hâlbuki Türk İnkılâbı bir bütündü. Batı uygarlığına girmek amaç olduğuna göre, yaşama araçları gibi, yazma, okuma ve düşünme araçlarını da bu uygarlığa göre ayarlamak gerekiyordu. Latin harfleri uzun bir süre Fransız harfleri sanıldığı için birçok itirazlara yol açtı. Aslında yapılmak istenen Latin kökünden Türkçenin kendi yapısına uygun yeni bir alfabe oluşturmaktı.

1927 yılının sonları ve 1928 yılının ilk yarısı, Latin harflerinin Türkçeye uygulanması yolunda, çok hareketli bir dönem olmuştur. Hâkimiyet-i Milliye’de Falih Rıfkı, Cumhuriyet’te Yunus Nadi, İkdâm’da Celal Nuri, Tanin’de Hüseyin Cahit, Latin harflerini savunarak bu fikri yaymaya çalışmışlar, bu konu ile uğraşanlar, fikir ve önerilerini açıkça ortaya koymuşlardır. Ahmet Cevat’ın Vakit gazetesinde, 1927 sonundan 1928 başına dek yazdığı yazılar ve İbrahim Necmi (Dilmen)’nin Milliyet gazetesinde Mayıs-Ağustos 1928’de yazdığı “Latin Harfleriyle Türk Alfabesi” başlıklı yazıları, harf inkılâbından önceki son denemelerdir (Tongul, 2004, s.115–116)

Cumhuriyet’in ilk yıllarında harf inkılâbını gerçekleştirmek mümkün olamamıştır. Çünkü yazı, kültürün en belirgin ve etkin araçlarından biri olduğundan, yazının değişmesi, bir toplumun bütün kültür değerlerinin yok olması anlamına gelir ki; yaklaşık bin yıldır kullanılan ve kök salan Arap yazısının atılması, bu bakımdan hiç de kolay olmamıştır. Arap alfabesine dayalı olan yazı, eski toplumun ve eski kültürün bir simgesidir. Dolayısıyla eski siyasal iktidarın da ayrılmaz bir parçasıdır.

Ayrıca Arap yazısı Kuran'ın yazısı niteliğini taşıdığı için Türk toplumunun gözünde kutsal bir anlamı da vardır. Bunlara karşılık, Atatürk'ün çağdaşlaşmak amacıyla yaptığı girişimleri açıklayan “İnkılâp” kavramının temelinde önemli bir bilimsel ilke bulunmaktadır. Bu, bir toplumda kültürel yapının değişmesi için yeni kabul edilecek kültür değerlerinin, alıcı toplumun eski kültür değerleri ile uyuşması gerektiğidir. Atatürk, bu bilimsel gerçeği tüm eylemlerinde en başta dikkate almıştır. Bu nedenle, Batılı kültürle uyuşmayacak olan İslâm dinine dayalı kültür değerlerinin terk edilmesini istemiş ve bunların yerine alınacak yenilikler ile uyuşmayı sağlayacak yeni bir temel kültür ögesini “Laiklik” ilkesini ve kavramını getirmiştir.

Gerçekten de harf İnkılâbı'na kadar geçen süre içinde “laiklik” ilkesine bağlı kalınarak, ülkede yapılması tasarlanan yeniliklerin büyük bir bölümü tamamlanmıştır. 1924'te Hilafet ile Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış, bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılmış, kılık kıyafet değiştirilmiş, 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiştir. 1926'da eğitim işleri yeniden düzenlenmiş, ilk ve orta öğretimin esasları saptanmış, çağdışı bütün dersler kaldırılmış, çağdaş eğitim ve öğretim yapacak okullar açılmıştır. Bütün bu atılımlarla Harf İnkılâbı'na geçişi kolaylaştıracak olanaklar yaratılmıştır. 1925 yılından 1929 yılına kadar süren Takrir-i Sükûn dönemi de, gerek diğer inkılâpların, gerekse Harf İnkılâbı'nın gerçekleşmesi için uygun ortamın hazırlanmasında önemli bir etken olmuştur.

Bernard Lewis ise, Sovyetlerin ülkelerindeki Türkler için Latin yazısını kabul etme nedenlerinin, Türkiye ile teması kesmek olduğunu, ama bunun Türkiye'de ters bir etki yaratıp Latin harflerinin kabulünü desteklediğini, Türkiye'deki Azerbaycanlı sürgünlerin Latin harfleri propagandası yaptığını, bunun da, Gazi'nin politikasına uyduğunu, ancak Gazi'nin asıl amacının, yeni yazı ile birlikte eski düzen ve fikirlerin geçmişe gömülüp, yalnız Latin harfli Türkçede ifade edilen fikirlere açık yeni bir kuşak yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir (Lewis, 1984, s.427–428).

1928 yılında, yeni Türk harflerinin kabul edilmesine kadar geçen süre içinde konuyla ilgili olayların ilki, Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)'ın, Türk Ocakları Merkez

ve Hars Heyetlerine verdiği bir şölende, Latin harfleri lehindeki konuşmasıdır. Aynı yıl 8 Mart'ta Başbakan İsmet İnönü, Türk Ocağı Hars Heyetinde Latin harfleri üzerinde bir danışma toplantısı yapmıştır. (Tongul, 2004, s.119)

20 Mayıs 1928 günü, CHP Genel Sekreteri Saffet (Arıkan) Bey ile arkadaşlarının hazırladıkları “Latin Rakamları Tasarısı” Meclis'te kabul edilmiş. Aynı gün, konu Meclis'te görüşülürken, Hasan Fehmi Bey yeni harflerin ne zaman kabul edileceğini sorduğunda, söz alan Maliye Bakanı Şükrü (Saraçoğlu) Bey, şunları söylemiştir:

“Harfler meselesine gelince; keza TBMM’nin şimdiye kadar ittihaz ettiği büyük kararlarda kendine meslek ittihat ettiği büyük bir şiarı vardır ki, herhangi bir mesele, muazzel bir mesele bilhassa ilmi ve fenni bir mesele halledileceği zaman, bütün kuvvet ve kudretin kendi elinde olduğunu bilmekle beraber TBMM, daima ilim ve fen mebahisinde bilhassa mütehasısların, âlimlerin ve mütefenninlerin bir arada toplanarak bir noktada ittihat ettikleri gün, onu bir gün dahi tehir etmeksizin heyet-i celilenize takdim edeceğiz...”(TBMM ZC, Devre: II, Cilt: 6, s. 334)

Şükrü Bey’in konuşmasından sonra Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey söz almış, konunun üzerinde ciddiyetle çalışıldığını ve kısa bir süre sonra Meclis’e takdim edileceğini belirterek, TBMM üyelerini bu konuda bilgilendirmiştir. Bu konuşmalardan sonra, basında Latin harfleri yeniden tartışılmaya başlanmış ve yazıların çoğu Latin harflerini savunmasına rağmen hâlâ Arap harflerinin olduğu gibi kalmasını ya da iyileştirilmesini savunan yazılar da yer almıştır.

20 Mayıs 1928 günü Bakanlar Kurulu, alfabe konusunu incelemek, bu konudaki çeşitli görüşleri saptamak ve fikirlerini belirtmek üzere “Dil Encümeni” adlı bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Bu komisyon; üçü milletvekili (Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri), üçü eğitim yüksek memuru (Mehmet Emin Erişingil, İhsan Sungu, Avni Başman), üçü de uzman (Ragıp Hulusi Özden, İbrahim Grandi, Ahmet Cevat Emre) olmak üzere 9 üyeden oluşuyordu. Daha sonra Fazıl Ahmet, İbrahim Necmi, Ahmet Rasim, Celal Sahir ve İsmail Hikmet’in katılmasıyla komisyonun üye sayısı 14’e çıkmıştır. Bu komisyon Fransız, İngiliz, Alman, Macar gibi birçok milletlerin alfabelerini inceledikten sonra, 26 Haziran’da Atatürk’ün başkanlığında ilk toplantısını yapmıştır. Komisyon, iki rapor hazırlamıştır: Birisi

“Gramer Hakkında Rapor”, diğeri ise “Elifba Raporu”dur. “Elifba Raporu”, Ağustos 1928’de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya sunulmuştur. Bu rapor, Yeni Türk alfabesi konusunda ilk resmi ve bilimsel rapor özelliğini taşımaktadır. 40 Dil Encümeni, bu çalışmaları yaparken, kendi aralarında seçtikleri üç kişiden oluşan “Latin Alfabesi Komisyonu”nu kurmuştu. Bu komisyon bir yandan, Dil Encümeni’nin çalışmalarına yardımcı olacak, diğer yandan, Latin yazısı, özellikle Fransız alfabesi ile Türk yazı değişiklikleri konusundaki inceleme ve araştırmaları yapacak ve görüşleri belirleyecekti. Komisyonun hazırlamış olduğu rapor, 12 Ağustos 1928 günü Cumhurbaşkanlığı’na verilmiştir. Başbakan İsmet Paşa da, Alfabe Komisyonu’na girmiş, 17 ve 19 Temmuz tarihli toplantılarda, yeni alfabeye “Türk Alfabesi” adını o vermiştir (Tongul, 2004, s.120).

9 Ağustos 1928 gecesı, Sarayburnu Parkı’nda Mustafa Kemal Paşa’nın ünlü nutkuyla başlayan, yeni Türk harflerine halkı hazırlama dönemi; gezilerle, kurslarla, gazetelerle, başlık, levha, imza, bazı yazışmalar gibi küçük uygulamalarla, alfabe çalışmaları ve okullarda başlayan derslerle başlatılmış, bir yıla, üç yıla, beş yıla kadar diye yürütölen tahminleri geride bırakan bir hızla tam bir “devrim” adımı atılmıştı.

1 Kasım 1928 günü, Cumhurbaşkanı, Meclis’te açılış konuşmasını yaparken harf inkılâbı ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“...Aziz Arkadaşlarım, Her şeyden evvel her inkişafın yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel, büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lâzımdır. Türk milleti cehaletten az emekle, kısır yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe, Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde, köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kat’iyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.

Milletler ailesine, münevver yetiştirmiş, büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye, bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde de mümtaz bir sima kalacaktır.

Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimiz bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor. Bu vazife, milletimizin kâmilten okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup-yazma bilmeyen erkek kadın her vatandaşımıza yeni harfleri öğretmek için tehalük göstermeliyiz... Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigârımızla, büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir” (ASD I-III, 2006, Cilt 1, s.377–378).

3 Kasım 1928 günü, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan ve resmi gazetede yayınlanıp, yürürlüğe giren 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun”, 11 maddeden ibaretti. Bu kanuna göre; kanun yayınlandıktan sonra, bütün devlet dairelerinde, özel kurumlarda, Türk harfleriyle yazılan yazılar kabul edilecek, işlem görecekti. Uygulama tarihi, 1 Ocak 1929’u geçmeyecek, ancak tahkik evraklarının, fezlekelerin, basılı evrakın ve defterlerin yazılması, Haziran 1929’a kadar sürebilecekti. Eski ilân, reklâm gibi basmalar, 1 Aralık 1928’den başlayarak yeni harflerle çıkarılacaktı. 1929 Ocak ayından sonra ise, artık bütün kitaplar yeni harflerle basılacaktı. Tutanaklarda eski harfler, Haziran 1929’a kadar steno gibi kullanılabilecek, devlet dairelerinde faydalanılan kitap, yönetmelik, defter, cetvel gibi şeyler ise, Haziran 1930’a kadar kalabilecekti. Para, pul, bono gibi değerli kâğıtlar değiştirilinceye kadar geçerli olacaktı. Okullarda dersler yeni harflerle yapılacaktı. Kanun’da devlet daireleri için konulan hükümler, bankalar, şirketler, dernekler için de uygulanacaktı. Bu arada, bütün memurların sınavdan geçirileceği günler de saptanmıştı. Başarılı olanlara, yeni Türkçe yazıyla hazırlanan “Ehliyetname” verilecekti.

Tüm yurttaki görülen okuma yazma seferberliğine, devletin yoğun desteği sayesinde büyük rağbet olmuştu. Ancak başlangıçta bu faaliyetler düzensiz, disiplinsiz bir durumda idi. Mustafa Kemal Paşa, bunun bir örgüt bünyesine alınarak daha düzenli ve disiplinli çalıştırılmasını istedi. Böylelikle bu konu, hükümet programına girmiş oldu ve Millet Mektepleri’nin kurulması kararı da bu fikirlerin ve çabaların sonunda alındı. 24 Kasım 1928’de yürürlüğe giren “Millet Mektepleri Talimatnamesi” 15 bin adet basılarak ülkenin her yanına gönderilmiş ve yönetmelik maddeleri; valiler, kaymakamlar, eğitim müdürleri tarafından okunup, hemen uygulamaya geçilmiştir.

Yönetmeliğin 1.maddesinde yer alan; “Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgileri kazandırmak” ifadesi ile Millet Mektepleri’nin amacı belirtilmiştir.

Yeni Türk harfleriyle yapılacak öğretime uygun olarak hazırlanmış “Alfabe”, bu okulların ilk ders kitabı olmuş, resimli olan bu kitapta, Cumhurbaşkanı’nın Millet Mektepleri öğrencilerine hitabesi de yer almıştır. Okutulan diğer önemli kitaplar ve dersler; Kıraat Kitabı ve Yurt Bilgisi Kitabı ile Okuma, Yazma, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi, Hesap ve Ölçüler dersleridir.

Laik ve ulusal eğitim için, eğitimin birleştirilmesi yeterli değildi. Eğitim ve öğretimin başlıca tamamlayıcı unsurlarından olan yazı ve dilin de bu tür bir eğitimle uyumlu olması gerekiyordu. Bu iki unsurdan, özellikle yazı iki farklı kültürün doğu yanını (Arap-İslam kültürü) simgeliyor ve laik kültürün önünde, öncelikli aşılması gereken önemli bir engel oluşturuyordu. Yazı değişimi ile Türk toplumunu en uzun süre doğu ve İslam kültürüne bağlayan en kuvvetli bağın koparılacağı, gerçek Türk kültürünün özünü saran kabuğun kırılacağı ve Türk toplumu ile uygar dünya arasındaki duvarın yıkılacağı düşünülmüştür. Düşünülende olmuştur. Yazı değişimi, eğitim ve öğretimi kolaylaştırmasının yanı sıra Batı dünyasına girmenin ve onun bütün kaynaklarından yararlanmanın yolunu açmıştır. Canlılığını geniş ölçüde yitirmiş bir uygarlık düzeninden çağdaş uygarlık düzenine geçişin bir aşaması olmuştur.

Yazı değişimi her şeyden önce, dine ve geleneğe dayalı bir toplumda, siyasal ve kültürel açıdan, Türk ulusçuluğu düşüncesinin ve ülküsünün gelişmesine de uygun bir ortam yaratmıştır. Yazı değişimi bu yönüyle, ulusal Türk kültürünün temelini oluşturmuş, dil ve tarih çalışmaları ile birlikte, ulusal kimliği şekillendirmiştir. Sonuç olarak, bin yıl önce Türklerin İslamiyet’i kabul ederek Arap harflerini almalarıyla yaptıkları yanlış bir ölçüde geçte olsa düzeltilmiştir (Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, 1998, s.63).

Uzun yıllar süren tartışmaların sonunda Atatürk, alfabe sorununu, inkılâpları arasında olarak sistemli bir şekilde çalışmalara başlamıştır. Dil Encümeni ve Alfabe Komisyonu'nu kurarak çeşitli alfabeleri inceletmiş, sonunda Latin kökenli harflerin Türkçe dil yapısına uygun şekle getirilmesine karar verilmiştir. 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu Parkında yapılan bir toplantıda, yeni Türk alfabesini davetlilere tanıtarak Türk Harf İnkılâbı'nı başlatmıştır. 1Kasım 1928 günü Meclis yeni Türk Harfleri Kanunu'nu kabul etmiş, 3Kasım 1928 günü, bu Kanun, Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 9 Ağustos 1928'den itibaren, basın da desteği ile ülkede yeni Alfabe'nin benimsenmesi, öğrenilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla ciddi çabalar başlatılmıştır.

Atatürk, Türk milletinin, uygar milletler arasına girmesini kolaylaştırmak ve bunu sağlamak için yeni Türk alfabesinin kabulünü zorunlu görmüştür. Çağdaş uygarlığa giden yolu Türk milletine açmak, onun çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmasını sağlamak amacının yanı sıra, alfabe değişikliğinin diğer büyük amacı da millileşmek, milli kültürümüzü oluşturmaktır. Türk Harf İnkılâbı ile Türk kültür hayatını yepyeni ufuklara, evrenselliğe götürecek adımların ilki ve en büyüğü atılmıştır.

4.2.1.2-Dilde Sadeleşme

Atatürkçü düşüncede eğitimin, laik ve ulusal bir kültür yaratmaya yönelik amacını gerçekleştirecek önemli unsurlardan biri de, eğitim ve öğretimle birebir ilişkisi olan dildir. Bu dil, Türk toplumunun tarihsel geçmişi ve öz kültürü ile uyumlu olmalı; laik ve ulusal kültüre taban oluşturmalıydı. Çünkü dil, kültürü kuşaktan kuşağa taşıyan bir araçtır. Karma bir dil olan Osmanlıca ve bu dilin en ağırlıklı bileşeni olan Arapça ile ulusal ve laik kültür oluşturmak mümkün değildi. Ayrıca Arapçanın dinsel bir niteliğinin de görülmesi kültürün laik yanını da zedelemekteydi.

Yazı değişimi ile dil ve yazı arasındaki kopukluk iyice ortaya çıkmıştı. Çünkü bu değişim ile kabul edilen yeni alfabede Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımı için uygun harfler yoktu. Bu çarpıklık Türk diline yerleşmiş Arapça ve Farsça sözcüklerin yazı dilindeki işlevini kendiliğinden ortadan kaldırmıştır.

Gerçekleştirilen bu dil reformu veya bir başka kullanım ile dil devrimi, sonuç olarak Arap harflerin Latin alfabesi ile değiştirilmesi, bazı Türk harflerinin eklenmesi ve diğer Türk kökenli dillerden ödünç alınan veya Türkçe köklü kelimelerin anlambilimsel olarak genişletilmesi sonucu elde edilen bir dilin doğmasını sağlamıştır. Ayrıca bu reformla yazı dili konuşma diliyle birleşmiş, yabancı etkilerden sıyrılmış, en önemlisi Türkçe anlaşılabilir, kendine yeterliliğe ve öz benliğine kavuşmuştur.

Bu reformu besleyen en önemli güdülerden biri; dilsel ve kültürel açıdan yeni bir Türk kimliğini vurgulamaktı; “ümmeç” anlayıştan koparak, yıkılmakta olan bir uygarlığın etkisinden kurtulmak idi. Türk dil reformunun mimarı ve modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’e göre; milli kimlik ile milli dil arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Kinross (Kinross, 1964)’un tespit ettiği gibi; “dil reformu, Türkleri, Atatürk’ün gerçekleştirdiği diğer reformlardan belki daha fazla Türklükleri konusunda bilinçlendirmiştir.”

Atatürk’ün bu konu hakkında pek çok kaynakta yer alan aşağıdaki sözlerini şöyledir:

“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır” (Arsal, 1930).

Atatürk’ün bu sözleri dil çalışmalarının itici gücünü oluşturmuş ve bundan sonraki çalışmalar, Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı haline getirmek, Türkçeyi çağdaş uygarlığın getirdiği tüm gereksinimleri karşılayacak yetkinliğe erdirmek amacına yönelik olmuştur (Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, s.64, 1998).

Atatürk Türk dilinin önemi ve zenginliği konusunda ise şöyle demektedir:

“Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde

ahlakını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletin kalbidir, zihnidir” (İnan,1966, s.90).

Dil konusuna çok zaman ayırmış, fırsat bulduğu hemen her ortamda dil konusunu gündeme getirmiş, görüşlerini aktarmış, uzmanların görüşlerini almış, yapılması gerekenler konusunda talimatlar vermiş, en önemlisi de günümüzün modern değişim sürecinde çok önemli bir yer tutan ancak ülkemizde son zamanlarda gerçekleştirilen reformlarda göz ardı edilen kamuoyu oluşturmayı ve halkın konuya sahiplenmesini sağlamıştır. Bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle belirtmiştir:

“Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz” (İnan, 1969a, s.54)

Atatürk, dilimiz üzerindeki yabancı dil baskısını, yabancı bir egemenliğin yurdumuza yerleşmesi ile bir tutmuş ve Cumhuriyet’in dilde de milliyetçi, halkçı olmasını gerekli görmüştür. Bununla birlikte Türk dilinin aynı zamanda ileri bir uygarlık dili olarak gelişmesi gereğini de vurgulamayı ihmal etmemiştir. Bütün bu çalışmaları bizzat yürütürken, işin bilimsel boyutunu göz ardı etmemiş, öncelikle 1932 yılında Türk Dil Kurumu’nun kurulmasını sağlamış, ardından da dilimizi bilimsel Tarih Coğrafya Fakültesi’nin kurulması emrini vermiştir (İnan, 1981).

Fakülte’nin adında ‘dil’ kısmının başlangıçta olmadığını, ‘dil’ kısmının daha sonra eklendiğini ve dil meselesinde Atatürk’ün iki amacı olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin (Çince’den başlayarak, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungaroloji, Latince, Yunanca, Arapça, Fransıza, vb.) öğretimi ve araştırma merkezlerinin bu Fakülte’de kurulmasıdır. İkincisi ise, bütün lehçeleri ile Türk dilinin bugünkü ve dünkü durumunun bilimsel yollarla tespit edilebilmesidir. Bütün bunlar yapılırken dil kuramlarının incelenmesi ve Türk dilinin bu kuramlardaki yerine karar verilmesi gerekiyordu (İnan, 1981).

Dil devrimi, gerçekte milliyetçilik devriminin bir bakıma tamamlayıcısı olmuştur. Yeni harflerin kabulünden sonra ilk 10 yıl içinde dilimizdeki “özleşme”, “arındırma” ve “gelişme” hızlanmıştır. Zira yeni yazı bizi Arapça ve Farsça sözlerden uzaklaştırıp, Türkçe konuşup yazmaya zorlamıştır.

Cumhuriyete kadar, Arap kültürü etkisiyle, Arap dili ve grameri ile türetilmiş uzmanlık terminolojileri kullanıyordu. Büyük Atatürk, batılılaşma yolunda, batı terminolojilerini millileştirmeyi de dikkate alarak dilimize kazandırmış, böylece batı bilimine kolaylıkla ayak uydurmak ve batı uygarlığına yetişmek için, ulusumuza büyük bir atılım hızı kazandırmıştır. Dil devrimi, gerçekte ulusçuluk ilkesinin tamamlayıcı bir unsuru olmuş ve halkın konuştuğu dili esas aldığından dolayı da Halkçılık ilkesine hizmet etmiştir.

Atatürk, dil bağı, ulus olabilmenin ilk şartları arasında görmüştür. Gerçekten de bu devrim, ulusal bir kültürün yaratılabilmesi için ulusal bir dilin yeniden canlandırılması amacına yöneliktir.

Çünkü, ulusal birliğin ilk unsuru kültür birliğidir. Halkla aydını birbirine yaklaştıran en etkili araç hiç kuşkusuz, her iki zümrenin kolaylıkla anlaşabilecekleri sade bir dildir. Atatürk 1932 yılında:“Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın, dikkatli, ilgili olmasını isteriz”(ASD I-III, 2006, Cilt:I, s.390) demiş ve bu amaçla da 1932 yılında “Türk Dilini Tetkik Cemiyeti”ni kurmuştur. Bu cemiyet aynı yıl içinde “Türk Dil Kurumu” ismiyle çalışmalarını Atatürk'ün yakın gözetimi altında sürdürmüştür,

Dil Kurumu, 1937 yılına kadar çok verimli bir çalışma göstermiş ve bilimsel terimlerin önemli kısmı özleştirme ve arındırma sonucu olarak temiz bir Türkçeye dönüştürülmüştür. Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra, Dil Kurumunun aynı doğrultuda çalışmalar yürütülemediği.

Atatürk, Dil ve Tarih Kurumlarının daha sonraki çalışma dönemleri için şu tarihi direktifi vermiş ve işi, bu iki kurumun inisiyatifine terk etmiştir:

“Türk Dil Kurumu çalışmalarına sonuna dek katılacak değilim. Tarih Kurumunun kuruluşunu izleyen yıllarda, tarih üzerine arkadaşları teşvik için beraber çalıştım; sonucunda bu kurum teşkilâtlandıktan ve çalışmalarına hız verdikten sonra, Tarih Kurumunun çalışmalarına karışmıyorum. Kurum üyeleri bildikleri gibi akademik çalışmalarına devam ediyorlar. Dil Kurumu çalışmalarına da ilgim böyle olacaktır. Dil bilginlerinin uzmanların akademik çalışmalarına karışmayacağım. Sizin de toplantıdaki Dil Kurumu Merkez Kurulu Üyelerine hitaben çalışmalarınızı bilimin son verilerine uydurmanız gerekir.” (1937)

Atatürk tarafından başlatılan dilcilik çalışmaları, O'nun gösterdiği yönde geliştikçe hiç kuşkusuz hedefine ulaşacak, aksi halde, yazı dili ile konuşma dili ve halkla aydın dili arasında gene kopukluklar olacaktır. Tarihten ders almak bu konudaki sorunun çözümü için en geçerli bir metottur.

Günümüzde dünya üzerinde çeşitli Türk lehçeleriyle konuşan 200 milyon Türk vardır. Bunun yaklaşık 80 milyonu anavatanda yaşamaktadır. Türk dili çalışmalarıyla uğraşan kurum ve kuruluşların üzerinde durması gereken çok önemli bir sorun da, Türk dilinin özleştirilmesi, geliştirilmesi ve arıtılması konusu üzerinde çalışmalarını sürdürürken, dünya Türklüğünün müşterek bir dil çizgisine yakınlştırılmasını göz önünde tutmalarıdır. Günümüz modern çağında iletişim araçlarının uzandığı coğrafi alan içinde yaşayan milyonlarca Türk, Anadolu Türklüğü ile kültür birliğini ancak bu yolla devam ettirebilir, dış Türkler de ancak bu yol ile anavatan Türklüğünün düşünce potasında kalabilir.

4.2.2-Çağdaş Toplum

Çağdaşlık, içinde bulunduğumuz zamanın en ileri seviyedeki metot, teknik, siyasi değerlerini kabul etme ve bu değerleri hayata geçirme düşüncesine ve gayretine sahip olmaktır. Tarihin her döneminde kendi çağına damgasını vurmuş, diğer toplumların sahip olduğu maddi değerlere göre daha ön planda yer almış milletler bulunmaktadır. Son iki asra damgasını vuran “Sanayi inkılabı”, bilhassa teknolojinin gelişmesinde ve teknolojiye bağlı olarak askeri, siyasi açıdan yeni güç odaklarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Sanayi inkılâbının doğurduğu gücün gerisinde kalan toplumlar, bu gücün karşısında aciz duruma düşmüştür. Müslüman toplumlar ile

Hristiyan toplumlar asırlarca birbirine düşman iki kutup halinde yaşamış, bu düşmanlık, Hristiyan toplumların ilmi veriler ile ortaya koydukları gelişmelerin Müslüman toplumlar tarafından benimsenmesine engel olmuştur.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nde iki yüzyıldan fazla bir geçmişi olan batılılaşma hareketinin üç evreden geçtiği görülür. Birinci evrede dıştan gelen saldırıları önlemek kaygısı hâkimdir. Onun için bu dönemde yalnızca askerliği içine alan bir yenilik görülür. İkinci evre Tanzimat'la baslar. Bu dönemde yenilik bütün öteki toplumsal kurumlara yayılır. Yalnız doğu-batı ikiliğini korumak şartıyla Cumhuriyetle başlayan üçüncü evrede ise kesin bir kararla ikiliğe son verilerek yalnız batı yoluna gidilir.

Batılılaşma konusunda Osmanlı mirasından yeni Cumhuriyete önemli aktarımlar yapıldığı bir gerçektir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti, temel dinamiği batılılaşma olan ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilen bir medeniyet projesinin ürünüdür. O'nun batıcıların fikirlerinden etkilendiği ve topyekûn bir batılılaşmadan yana olduğu açıktır Bu inançla Mustafa Kemal, Batı emperyalizmine karşı verdiği mücadelenin ardından çağdaş uygarlığa sahip çıkma yolunda batı bilimine, batı düşüncesine yönelmekte sakınca görmemiştir. Zira batı medeniyetinin temelini, bilime gelişme imkânı veren rasyonel düşünce ile bilim zihniyeti, bilimin pratik hayata uygulanmasından meydana gelen ve insanoğlunu tabiata hâkim olmak ve onu ekonomik refahını sağlamak imkânını veren teknoloji, her türlü medeniyetin yaratıcısı olan insanın temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan hukuk anlayışı ve insan mutluluğunu sağlayan özgürlüğe dayalı rasyonel devlet yönetimi oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk için çağdaş Türkiye'ye ulaşmada üç önemli aşamanın geçilmesi gerekiyordu. Öncelikle işgal altındaki Anadolu'nun işgalden kurtarılıp, emperyalist güçlerin ülkeden kovulması, ikinci olarak Türk toplumunu bu duruma düşüren Osmanlı devleti ve kurumlarının tasfiyesi, son olarak da bu kurumların yerine çağdaş devlet ve kurumlarının tesisi. O ilk hedefini gerçekleştirdikten sonra, asıl ve en önemli hedefini gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Belki de en zor olanı

buydu. Zira bu hedefinde o birçok engellerle karşılaşacaktır. Ancak her şeye rağmen O modern Türkiye’yi kurmanın temel dinamiğinin batılılaşma olduğuna inanmıştı.

Ayrıca Osmanlı devletinin gerilemesinin sebepleri arasında bilhassa batı ile ilişkilerin kesilmiş olmasını da önemle vurgular:

“Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır. Osmanlı imparatorluğu’nun sükûtu, garba karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağruru olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi bunu tekrar etmeyeceğiz... Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bir istikameti muhafaza etti. Biz daima şarktan garba doğru yürüdük” (ASD I-III, 2006, Cilt: III, s.68).

Atatürk’ün gerçekleştirdiği çağdaşlaşma atılımı, bir batı taklitçiliği ve Avrupa’ya benzeme özentisi değildir. Onun bir yabancı gazetecinin “Garplıların nelerini milletiniz için almak istersiniz?” sorusuna verdiği cevap buna güzel bir örnektir: “Biz garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz” (İnan, 1981, s.183)

Batılılaşmanın bir başka yönü de medeniyet-kültür tartışmalarıdır. Bu konuda Atatürk, fikirlerimin babası dediği Ziya Gökalp’ın “ Hars ve medeniyet” ayrımına karşı Batı’yı topyekûn kabul etmekten yana olmuştur. Nitekim gerçekleştirilen devrimler bunun en açık göstergesidir. Ancak Atatürk’ün uygarlığı tek olarak görmesi batıya olan hayranlığı ile açıklanamaz. O, evrensel ve insancıl değerlere, ideal ölçülerle gelişmeye hayrandır. O’nun için Çağdaşlaşma, batının yalnızca tekniğinin alınması değildi. Batının fikir ve yaşam biçiminin benimsenmesiydi. Taklit değil bütünleşmekti. Batı uygarlığı sistemine dâhil olmak, batı memleketleri ailesinin bir uzvu haline gelmek, batı hayat felsefesini önemli ana çizgileriyle benimsemekti.

Milli Mücadelenin kazanılıp, Lozan antlaşmasının imzalanmasından sonra bu çerçevede Türkiye’yi çağdaşlaştıracak inkılâplara girişilmiş, bunu yaparken Batılılaşma, ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak gibi bir “dinamik

ideal” haline getirilmiştir. Cumhuriyetin çağdaş ideolojisini topluma yerleştirmek için eskimiş, geçerliliğini yitirmiş kurumlar ortadan kaldırılmış, Batı uygarlığının 17. ve 18. yüzyıllarda sağladığı kazanımlar, genç Türkiye cumhuriyetinde çok kısa bir zaman diliminde soyut fikirlerden eylemlere dönüştürülmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra Batılılaşma reformlarını güçlü bir kararlılık ve iradeyle uygulamaya koymuş, Türk milletini çağdaş bir toplum yapmaya, Türkiye’yi batının bir parçası olarak, medeni milletler ailesine katmaya azmetmişti. Bunu yaparken de çağdaş değerler ve batı medeniyetinin temelleri olarak aklı, bilimi ve laik düşüncüyü esas aldı. Bunun sonucu olarak bugün Türkiye, modern, çağdaş ve bölge ülkeleri ile mukayese edilemeyecek bir kalkınmışlık düzeyine sahip olmuştur. Batılılaşma stratejisinin bir başka yönü ise tamamen özgür iradeyle, bir dış etkiye, baskıya maruz kalmadan batılı devletlerin telkin ve zorlamaları olmadan yapılmış olmasıdır. Zira On dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilen reformlar ve batılılaşma çabaları, Avrupa kaynaklı uygulama ve yöntemleri, Avrupa devletlerinin ısrarıyla değilse bile, teşvikiyle ve Avrupalı uzman ve danışmanların yardımıyla, Müslüman bir ülkeye zorla kabul ettirilmesi idi (Lewis, 1984, s.127).

Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi batılılaşma hareketleri ayrı bir önemi haizdir. Öte yandan Atatürk, yapılanları yeterli görmeyerek Türk milletine yeni ve sürekli bir hedef de göstermiştir:

“Milletimizin hedefi, milletimizin ideali bütün dünyada tam anlamı ile medeni bir sosyal toplum olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada her kavmin varlığı kıymeti, hürriyet ve bağımsızlık hakkı, sahip olduğu ve yapacağı medeni eserlerle uyumludur. Medeni eser meydana getirmek kabiliyetinden yoksun olan kavimler, hürriyet ve bağımsızlıklarından ayrı tutulmaya mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi bastan basa bu dediğimi doğrulamaktadır. Medeniyet yolunda yürümek ve başarılı olmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde duraksayanlar veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cahilliği ve tedbirsizliğinde bulunanlar, medeniyetin coşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar. Medeniyet yolunda başarı yenileşmeye bağlıdır. Sosyal hayatta, ekonomik hayatta, ilim ve fen sahasında başarılı olmak için tek gelişme ve ilerleme yolu budur. Hayat ve geçime egemen olan kuralların zaman ile değişme, gelişme ve yenilenmesi zorunludur. Medeniyetin buluşlarının, tekniğin harikalarının,

dünyayı değişiklikten değişikliğe uğrattığı bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılıkla varlığın korunması mümkün değildir”.

Türkiye’nin Batılılaşmasının kökleri yüzyıllarca gerilere gider ancak bu eğilimin günümüzdeki gücü büyük ölçüde Mustafa Kemal’in etkisini yansıtır. Atatürk’ün ideolojik sistemi ve reformları Türk toplumunun dönüşümüne yalnızca katkıda bulunmakla kalmamış, fakat aynı zamanda Türkiye’nin batılı ülkeler ailesinin bir üyesi olarak onun yeni bir görünüm kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu görünüm, Türkiye’nin dünyada çizdiği yönün hedef alınmasında bir esin kaynağı olmuştur.

Atatürk’ün batılılaşma hareketi yurt içinde çok somut kazanımlar sağlarken uluslararası ilişkilerde de önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bu strateji sayesinde 1930’lu yıllardan itibaren Batılı devletlerle normal siyasal ilişkilerin kurulması sağlanmış, daha sonraki siyasi ve askeri işbirliğinin temelleri de bu sayede atılmıştır. Özetle “Modern Türkiye” bugün geldiği noktaya Atatürk’ün, akıllı, bilimi, özgür düşünceyi esas alan çoğulcu, demokratik, laik “batılılaşma stratejisi” sayesinde ulaşmıştır.

Öte yandan “Batı uygarlığı” terimini kullandığı zaman Atatürk “Batı”yı basit bir coğrafya terimi olarak görmemiştir. Onun uygarlık dediği, çoğu zaman da “muasır medeniyet” diye nitelendirdiği, binlerce yıl süren gelişmeler sonunda insan aklının, bilim ve teknolojisinin katkısı ile ortaya çıkan, bütün insanlığın eseri ve malı olan uygarlıktır. Mustafa Kemal Atatürk için çağdaş Türkiye’ye ulaşmada üç önemli aşamanın geçilmesi gerekiyordu. Öncelikle işgal altındaki Anadolu’nun işgalden kurtarılıp, emperyalist güçlerin ülkeden kovulması, ikinci olarak Türk toplumunu bu duruma düşüren Osmanlı devleti ve kurumlarının tasfiyesi, son olarak da bu kurumların yerine çağdaş devlet ve kurumlarının tesisi. O ilk hedefini gerçekleştirdikten sonra, asıl ve en önemli hedefini gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Belki de en zor olanı buydu. Zira bu hedefinde o birçok engellerle karşılaşacaktır. Ancak her şeye rağmen O modern Türkiye’yi kurmanın temel dinamiğinin “batılılaşma” olduğuna inanmıştı.

Devletin laikleşmesi ve modernleşmesi yeterli değildir. Çağdaş ve laik devlete uyum sağlaması için toplumunda aynı şekilde değişmesi gerekir. Atatürkçü düşüncede eğitim ve öğretimin en önemli amaçlarından biri de budur; eğitim ve öğretim yolu ile çağdaş toplumlarla iletişim kurmak, onları anlamak ve giderek çağdaşlaşmaktır.

Laikliğin ve çağdaşlığın toplumsal ve kültürel değişim hareketi içindeki anlamı, bu iki olgunun ayrılmaz birlikteliğine dayanır. Bu anlamda laiklik, din ve devlet ilişkisini belirleyen bir prensip olmasının ötesinde, bir yaşam tarzı, toplum sorunlarına akılcı ve bilimci bir bakış şeklidir. Bu nedenle laiklik, yeni Türkiye'nin çağdaşlaşma ana hedefinin ayrılmaz ve zorunlu bir parçası olmuştur. Bunu laik ve çağdaş eğitim sağlamıştır. Laik eğitim zedelendikçe çağdaşlık yara almış ve Türk toplumu ile çağdaş toplumlar arasındaki mesafe de açılmıştır.

Atatürk'ün, toplumu güçlendirecek ve kalkındırtacak olan iki kuvvetin fikir ve içtimai kuvvetler olduğunu belirterek, bu iki kuvvete sahip olmak için ilim ve fen değerlerine sahip olunması gerektiğini, ilim ve fennin ise ancak okullarda öğrenileceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimai kuvvetler.... Fikirler manasız mantıksız safsatalarla mali olursa, o fikirler marizdir. Kezalik hayatı içtimaiye akıl ve mantıktan arî, bi-faide ve muzır bir takım akideler ve ananelerle mesbu olursa mefluç olur. Evvela fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin membalarını tathirden başlamak lazımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için hamiyet, hüsn-ü niyet, fedakarlık elzem olan evsaftandır.... Fakat bir heyet-i içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek, heyet-i içtimaiyeyi asrın icabatına göre terakki ettirebilmek için, bu evsaf kâfi gelmez, bu evsafın yanında ilim ve fen lazımdır. İlim ve fen teşebbüsünün merkezi faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lazımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tazimle zikrederim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklalli öğretir.... İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs ve birer âlim olmaları lazımdır. Bunu temin eden mekteptir. Ancak bu tarzda her türlü teşebbüsün mantıki neticelere îsali mümkün olur” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.47).

Toplumların sahip olduğu fikirler ve gelenekler her zaman o toplum için yararlı olmayabilir. Hatta bu değerler toplumu geri bırakan ve çağın dışına iten sebepler arasında bile bulunabilir. Toplumların benimsediğı hangi fikirlerin veya toplum değerlerinin faydalı, hangilerinin zararlı olduğunu anlamak için, bu değerleri bir mihenk taşına vurmak gerekir. Bu mihenk taşı ise, ilmin koyduğı değerlerdir. Atatürk, Cumhuriyet dönemi inkılâplarının hedeflerinde de belirttiğı gibi “Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manasıyla medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.187) diyerek, Türk Milleti'nin devletler ailesinde en medeni bir toplum olması için, medeniyete giden yoldan yürünmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yolun ise ancak eğitimle elde edileceğini her vesileyle vurgulamıştır:

“En mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehâl muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin halas-ı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yek can ve yek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır... İcabatı asriyeye tevafuk etmesidir”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.48).

Atatürk'ün gerçekleştirdiğı çağdaşlaşma atılımı, bir batı taklitçiliğı ve Avrupa'ya benzeme özentisi değildir. Onun bir yabancı gazetecinin “Garplıların nelerini milletiniz için almak istersiniz? Sorusuna verdiğı cevap buna güzel bir örnektir:

“Biz garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz” (İnan, 1981, s.183).

Atatürk tarafından 1935 yılında Türk Tarih Kurumu başkanlığına getirilen Hasan Cemil Çambel, Batılılaşma strateji ile ilgili olarak “Biz garplılığı ve garp kültürünü hap gibi yutmak istemiyoruz” dedikten sonra parolanın garplılaşmak olduğunu fakat bunun anlamının Türklüğü ruhumuzdan söküp atarak, garplılıkta erimek, şahsiyetimizi, benliğimizi kaybetmek olmadığını, aksine garplılar ne yaptılarsa aynıyla onu yapmak, nasıl yaptılarsa öyle yapmak, taklitçi olmamak, yaratıcı olmak, kendimiz olmak istediğimizi vurgulayarak bu konudaki düşüncelerini şöyle özetler:

“Garplılaşmak demek, içimizdeki o her şeyi kötürüm eden “menfi köhne Şark'ı” öldürmek ve Ortaçağa has dünya görüşünü ve o ortaçağa has hayat sistemini yıkmak, ilimde ve sanatta bütün eski ve yeni projelerden,

düne ve bugüne ait her türlü fikir ve ruh esirliğinden kurtulmak, tabiatı, hayatın, ilimlerin ve sanatların kafaları ve vicdanları ihtilale veren mukaddes ateşini tutuşturmak demektir” (Çambel, 1987, s.30).

Atatürk’ün uygarlığı tek olarak görmesi batıya olan hayranlığı ile açıklanamaz. O, evrensel ve insancıl değerlere, ideal ölçülerle gelişmeye hayrandır. O’nun için Çağdaşlaşma, batının yalnızca tekniğinin alınması değildi. Batının fikir ve yaşam biçiminin benimsenmesiydi. Taklit değil bütünleşmekti. Batı uygarlığı sistemine dâhil olmak, batı memleketleri ailesinin bir uzvu haline gelmek, batı hayat felsefesini önemli ana çizgileriyle benimsemekti.

Yine batılılaşma kavramı içinde önemi yadsınamayacak “akılcılık ve “bilimcilik” ilkelerinin bu strateji içinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu iki kavram Atatürk’ün temel hayat felsefesini teşkil eder. Özellikle şu sözleri akılcılığa verdiği önemi belirtir: “Bizim akıl, mantık, zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar bu hakikatin delilleridir”(Karal-İnan, 1946, s.54).

Yine Türk inkılâbının başarıya ulaşmasında ilim ve fennin yeri ve önemini de Samsunda öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Dünyada her şey için, medeniyet için hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir”(ASD I-III, 2006, Cilt:II, s.194).

Onuncu Yıl Nutku’nda da “millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız” dedikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştü:

“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.275).

Şüphesiz batılılaşma düşüncesinin hayata geçirilmesinde en önemli etkenlerden birisi de laikliktir. Nitekim Atatürk laiklik fikrini Cumhuriyetin bir ilkesi haline getirmiş, bu ilkenin yerleşmesi için de birçok inkılâp gerçekleştirmiştir. “Devletin resmi dini yoktur, Türk devleti laikdir, devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir” (İnan, 1969, s.56) diyerek bu konudaki kararlılığını göstermiştir.

Batılılaşma uygulamalarına gelince; Atatürk döneminde Batılılaşma belli başlı dört alanda uygulanmıştır. Cumhuriyetçilik ilkesinin getirdiği olanaklar içinde sosyo-politik alanda Laiklik, sosyo-ekonomik alanda Devletçilik ve Halkçılık, sosyo-kültürel alanda Devrimler batılılaşmanın uygulama araçları olmuştur. Milli Mücadelenin kazanılıp, Lozan antlaşmasının imzalanmasından sonra bu çerçevede Türkiye’yi çağdaşlaştıracak inkılâplara girişilmiş, bunu yaparken Batılılaşma, ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak gibi bir “dinamik ideal” haline getirilmiştir. Cumhuriyetin çağdaş ideolojisini topluma yerleştirmek için eskimiş, geçerliliğini yitirmiş kurumlar ortadan kaldırılmış, Batı uygarlığının 17. ve 18. yüzyıllarda sağladığı kazanımlar, genç Türkiye cumhuriyetinde çok kısa bir zaman diliminde soyut fikirlerden eylemlere dönüştürülmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra Batılılaşma reformlarını güçlü bir kararlılık ve iradeyle uygulamaya koymuş, Türk milletini çağdaş bir toplum yapmaya, Türkiye’yi batının bir parçası olarak, medeni milletler ailesine katmaya azmetmişti. Bunu yaparken de çağdaş değerler ve batı medeniyetinin temelleri olarak aklı, bilimi ve laik düşüncüyü esas aldı. Bunun sonucu olarak bugün Türkiye, modern, çağdaş ve bölge ülkeleri ile mukayese edilemeyecek bir kalkınmışlık düzeyine sahip olmuştur.

Batılılaşma stratejisinin bir başka yönü ise tamamen özgür iradeyle, bir dış etkiye, baskıya maruz kalmadan batılı devletlerin telkin ve zorlamaları olmadan yapılmış olmasıdır. Zira 19. yüzyılda gerçekleştirilen reformlar ve batılılaşma çabaları, Avrupa kaynaklı uygulama ve yöntemleri, Avrupa devletlerinin ısrarıyla değilse bile, teşvikiyle ve Avrupalı uzman ve danışmanların yardımıyla, Müslüman bir ülkeye zorla kabul ettirilmesi idi (Lewis, 1984, s.127) Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi batılılaşma hareketleri ayrı bir önemi haizdir. Öte yandan Atatürk, yapılanları yeterli görmeyerek Türk milletine yeni ve sürekli bir hedef de göstermiştir.

Türkiye’nin Batılılaşmasının kökleri yüzyıllarca gerilere gider ancak bu eğilimin günümüzdeki gücü büyük ölçüde Mustafa Kemal’in etkisini yansıtır. Atatürk’ün

ideolojik sistemi ve reformları Türk toplumunun dönüşümüne yalnızca katkıda bulunmakla kalmamış, fakat aynı zamanda Türkiye'nin batılı ülkeler ailesinin bir üyesi olarak onun yeni bir görünüm kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu görünüm, Türkiye'nin dünyada çizdiği yönün hedef alınmasında bir esin kaynağı olmuştur.

Atatürk'ün batılılaşma hareketi yurt içinde çok somut kazanımlar sağlarken uluslararası ilişkilerde de önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bu strateji sayesinde 1930'lu yıllardan itibaren Batılı devletlerle normal siyasal ilişkilerin kurulması sağlanmış, daha sonraki siyasi ve askeri işbirliğinin temelleri de bu sayede atılmıştır. Özetle "Modern Türkiye" bugün geldiği noktaya Atatürk'ün, aklı, bilimi, özgür düşünceyi esas alan çoğulcu, demokratik, laik "batılılaşma stratejisi" sayesinde ulaşmıştır.

4.2.3- Eğitimde Fırsat Eşitliği

"Eğitimde fırsat eşitliği" kavramı, toplumun tüm bireylerinin ayırım yapılmaksızın, yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansına sahip olmaları olarak tanımlanmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak eğitimin temel prensiplerinden birisidir. Bunun için toplumun her kesimini eğitim hizmetlerinden yararlandırmak, demokratik rejimlerin temel hedeflerindendir. Toplumun her bireyine ve ülkenin her yerine eğitimde fırsat eşitliğini sağlayabilen ülkeler eğitimle kalkınma fırsatını da yakalamışlardır.

Büyük devlet adamı Atatürk, yeni Türk toplumunun, ancak her ferdinin yeteneklerini geliştirmesine imkân sağlayacak bir eğitim düzeni ile çağdaş medeniyetlerin düzeyine ulaşacağına inanıyordu. Okuma yazmayı öğrenme ve eğitim görme sadece bir grubun, bir sınıfın hakkı olmamalı, batıdan doğuya, şehirden köye kadar bütün yurt kadını, erkeği çiftçisi, hamalı ile her birey eğitimden payını almalıydı.

Atatürk fırsat eşitliğini her eğitim kademesinde düşünmüştür. Bu konuda şöyle demiştir:

"En uygar ve en zengin bir ulus olarak varlığımızı yükseltmek istiyorsak okuma yazmanın ötesinde, yurdun büyük kalkınma savaşının ve yeni çatusının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket meselelerinin

dayandığı temel düşünceleri anlayacak, anlatacak, bunları nesilden nesile aktaracak insan ve kurumları yaratmak; bu önemli dayanakları en kısa zamanda temin etmek, Kültür Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır yükümlülüklerdir. Memleketimizi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde düşünerek batı bölgesi için, İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan düzenleme programını daha köklü bir şekilde uygulayarak Cumhuriyet'e gerçekten modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak gereklidir ve doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilk okullarıyla ve üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden girişimde bulunulmalıdır"(ASD I-III, 2006, Cilt:I, s.386).

Fakat Eğitimde fırsat eşitliğini sağlama konusunda Atatürk'ün planladığı çalışmalardan bir kısmı onun sağlığında gerçekleştirilememiş ve Ankara Üniversitesi ancak 1946 yılında bir üniversite olarak faaliyete geçebilmiş. Van üniversitesi ise büyük Ata'nın ölümünden 43 yıl sonra, 1981 yılında kurulabilmiştir.

Günümüzde her seviyede okullar yurt çapında yaygınlaştırılmıştır. Fakat hepsi vatandaşlara eşit fırsatı verebilecek nitelikte değildir. Bina, öğretim elemanı ve araç-gereç yönünden farklı bir durumdadırlar. Bu sebeplerden her birinde aynı kalitede eğitim verilememektedir. Okullar eşit şartlarda eğitim verme imkânlarına kavuşturuldukça eğitimde fırsat eşitliği sağlanmış olacaktır. Kalkınmanın temelinde kaliteli eğitim yattığına göre bunun sağlanması da şarttır.

4.2.4 İlköğretimin Zorunluluğu

İlköğretim zorunluluğu ilk defa II. Mahmut döneminde getirilmiştir. II. Mahmut'un 1824 yılında çıkardığı ferman ilköğretimi geniş olarak ele alan ve ilköğretim zorunluluğu getiren ilk resmi belgedir. Bu ferman o zaman kadar devleti ilgilendirmeyen, sadece vakıf yoluyla gelişen ilköğretim bütün halka yaymak ve mecburi yapmak amacını taşıdığından önemli bir yeniliktir. Fakat hiçbir ciddi teşkilatlanma, eğitim araç ve gereçlerinin finansmanı ve öğretmeninin yetiştirilmesi düşünülmendiğinden emir sadece kâğıt üzerinde kalmıştır.

1824'te II. Mahmut'un fermanıyla İstanbul'daki sıbyan okulları için konulan Müslüman çocuklarının okula devam etme zorunluluğu taşradaki sıbyan okullarına da yayılmak istenmiş ise de başarı sağlanamamıştı.

Cumhuriyet dönemi diğer tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da ilklerin ve yeniliklerin olduğu bir dönem olmuştur. Eğitim alanında yapılan yenilikler öncelikle ilköğretim kademesindedir veya ilköğretim kademesini diğer kademelere göre daha fazla etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları her alanda yokluk yıllarıdır. Savaştan yeni çıkıldığından madde ve insan kaynağının büyük bir kısmı yitirilmiştir. Ama en önemli kayıp o devirde en çok ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücü (öğretmen, mühendis doktor, subay) Çanakkale'de, Sakarya'da kaybedilmiştir. Savaşın en büyük kaybı budur. Bu kayıp sosyal, ekonomik, kültürel alanlardaki başlatılacak hamleleri geciktirdiği, kısıtladığı gibi eğitim alanında da yeniliklerin gecikmesine, uygulamaların güçlüklerle yürütmesine neden olmuştur.

İlköğretim alanında mevzuatta ve uygulamada birçok yeni başlangıçlar yapılması zorunlu iken yetişmiş eğitimci insan gücü kaybı imkânların çok çok ötesinde zorlanmasını gerekli kılmıştır. Fakat her şeye rağmen o dönem şartları göz önüne alındığında ve yapılanlara da bakıldığında yapılabileceğin en iyisi yapılmaya çalışılmıştır. Bunda Atatürk'ün liderliğinin, sorunları gerçekçi bakmasının, çözüm önerileri üretmesi ve en önemlisi korkusuzca uygulamaya koymasının rolü büyüktür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Türkiye'de halk eğitiminin, okullaşma çağı dışındaki vatandaşları çağdaş değerlerle donatmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda çoğunlukla örgün eğitim alamayan vatandaşlara, aydınlatıcı bilgileri içeren kurslar ve okuma yazma kurslarıyla devam eden ve Cumhuriyet değerlerini halka öğreten modernliğe yönelen bir seyir izlemiştir.

Halk eğitimi, 14 Ağustos 1923'de TBMM'de okunan hükümet programında özetle şu şekilde yer almaktadır; "Milli eğitimin görevlerinden birincisinin çocukların eğitim

ve öğretimi, ikincisinin halkın eğitim ve öğretimi ve üçüncüsünün seçkin kişilerin yetiştirilmesi” olduğu vurgulanmıştır (Gedikoğlu, 1991, s.97).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında örgün eğitimin bile yürütülmesinde birçok zorluklarla karşılaşan çağdaşlaşma amacındaki yöneticilerin baş etmek zorunda oldukları bir konu da Halk eğitiminin köksüz ve yetersiz olduğu yurdumuzda, çocuk vatandaşın okuldan koptuğunda dinsel gerçeklerin baskısı altına gireceği, dünyanın ve insanın ona bu gerçekler açısından öğretilceğidir (Kansu, 2007, s.61).

Halk eğitimi konusunda 1924 Anayasasında doğrudan doğruya halk eğitimi ile ilgili bir politika saptanmamıştır. 1926’da çıkarılan Milli Eğitim Bakanlığı Merkez örgütü Yasasının bazı maddelerinde “İlköğretim çağını geçirmiş ve hiç öğrenim görmemiş çocukları kabul eden kurumlar, bunlara ilköğretim vermeye zorunludurlar” demektedir. 1933 yılında yapılan değişiklikte, İlköğretim Genel Müdürlüğünün, özel dersane, ulus okulları işlerini, halk eğitimi çalışmalarını yürütmekle yükümlü olduğu saptanmıştır (Madde13) (Gedikoğlu, 1991, s.102).

Milli Eğitim Bakanlığında halk eğitimi örgütü, 1926 yılında Talim Terbiye Dairesine bağlı olarak, ilköğretim Genel Müdürlüğünde “Halk Eğitimi Şubesi” kurulmuştur. Ancak bu kuruluş kısa zamanda kaldırılmıştır. 1933’de çıkan 2287 sayılı “Maarif Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun”da halk eğitimi yukarıda da belirtildiği gibi İlköğretim Genel Müdürlüğünün ek bir görevi olmuştur (Gedikoğlu, 1991, s.127).

Halk eğitimindeki eğitimle ilgili öne sürülen düşünce ve tartışmalar da yine resmi ve özel alanda olmuştur. Örneğin resmi alandaki tartışmalara Maarif Vekili İsmail Safa Beyin, 25 Kasım 1923 günü 7971/3655 sayılı bir genelge ile valilerden milli eğitim görevlileri ile birlikte halk eğitimi çalışmalarına geçmelerini istemesi verilebilir; Bu genelgede; Yurdumuzun her köşesinde halkın cehalet ve irfansızlığın acısı altında muzdarip olduğu belirtilmekte, halk ile okullar, öğretmenler arasında yakın ilişkiler kurulması, eğitimin her yaştaki ve sınıftaki halkın gereksinmesi durumuna getirilmesi, toplumsal, ekonomik, ulusal sorunlar konusunda öğretmenlerle halktan ortak kurullar oluşturulması, çalışmaların sık sık yoklanması, yerel yayınlara önem verilmesi, bu konudaki çalışmaların on gün içinde bakanlığa bildirilmesi istenmişti (Geray, 2002, s.169).

Türkiye Cumhuriyeti'nin % 90'ı okuma-yazma bilmiyordu. Bu inkılâplarda eğitim alanında ilköğretimden başlamayı zorunlu kılıyordu. İlköğretim mevzuatında yapılan değişiklikler şunlardır: 1924 anayasasının 87.maddesinde ilköğretimin zorunlu ve parasız olacağı belirtiliyordu. 3 Mart 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat”la eğitimde ikilik ortadan kaldırılarak devlet kontrolü sağlanmıştır. Bu kanunla ayrıca “toplu öğretim” esası getirilmiştir.

1926'da kabul edilen 789 sayılı maarif teşkilatı kanununun 20 ve 21. maddesine göre maarif eminlikleri kurularak denetimde yetki yerleştirilmiştir. 1928'de “Latin Türk Harfleri” kabul edilerek Türk diline uygun alfabe ve okuma-yazmayı kolaylaştırma sağlanmıştır. 1929'da “ilk mektep talimatnamesi” yayımlanmıştır. Mevzuatta yeni rejime uygun olarak düzenlemeler yapılarak uygulamaya yenilik ve yön verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde genel ilkokullara “ilkokul” denmiş ve süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. 789 sayılı kanunla da ilkokullar 4 çeşit olarak belirlenmiştir. Halk mektepleri açılarak halka kısa zamanda yeni harflerle okuma-yazma öğretilerek okur-yazar seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Bu okuma-yazma seferberlikleri daha sonra da devam etmiştir.

Maarif vergisi yasasının 1'inci maddesine göre bu vergi, “her vilayette ilköğretim çağında bulunan çocukların ve halkın eğitim ve öğretimleri için, birinci derecede zorunlu eğitim çağında bulunan çocukların okutulması ve ikinci derecede halkın hars (kültür)ve irfanca gelişmesinin sağlanması için zorunlu olan harcamalara halkın katılımı oranıdır” şeklinde tanımlanmaktaydı (TBMM ZC,18 Haziran 1927, s.148-149).

Bu vergi kazanç, sayım, arazi ve bina vergilerine yapılan zamlarla toplanmıştır. Nüfusu yoğun ve ekonomik durumu iyi olan illerden kendi ihtiyaçlarından fazlasının, ihtiyacı olan illere aktarılacağı, bu nedenle bu illerden maarif (eğitim, öğretim) hissesinin yüzde onu Dâhiliye ve Maarif Vekâletlerine bu dayanışma amacıyla aktarılacaktı (TBMM ZC, 26 Nisan 1928, s.1–6).

Maarif Vergisini bedenen çalışarak ifa etmek isteyen yükümlülerin, il genel meclisleri kararıyla maarif inşaatında çalıştırılabilecekleri (TBMM ZC, 26 Nisan 1928, s.6) de bu yasa hükümlerindendi. Maarif vergisi, mektep vergisi tartışmaları sırasında önerilen dolaylı vergiler konusu içinde, iki yıllık uygulama sonuçları ile de değerlendirilerek yeniden düzenlenen bir vergi olmuştur. Örgün ve yaygın eğitimi göz önüne alması, aşar vergisinin (köylü üzerinden) kaldırılarak vergilendirmenin genele yayılması ve kazanç, sayım, arazi ve bina gibi zenginlik kaynaklarına dayanması açısından da önceki vergilerle karşılaştırıldığında daha adaletli ve modern olduğu değerlendirilmektedir.

1927 yılında yüzde onlar olarak bilinen vergi düzenlemesinin tartışmaları sırasında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, “Türkiye maarifinin bugün için en önemli sorunu bina ve öğretmen edinilmesi sorunudur. Kısa zamanda yüzlerce öğretmen yetiştirmek zorunluluğu vardır” (TBMM ZC,12 Nisan 1927, s.86) demektedir.

TBMM’de 1930 yılı bütçe görüşmelerinde Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, “Türkiye’de 40.000 köy olduğunu(gerçekte 39.901 köy vardı (TÜİK, 2003, s.6) belirtilen planlamaya göre yılda 250 köy açılırsa bunun çok uzun süreceğini” (TBMM ZC, 18 Mayıs 1930, s.112) ifade etmekteydi. (Bu verilere göre hesaplandığında, sadece köylerdeki okullar yılda 250 okuldan, 160 yılda tamamlanabilmektedir.) 1930'larda ilköğretim hala sorun olmaya devam etmektedir. Arıkan ve Tonguç zamanında sorunun giderilmesi için “eğitmen” uygulamasına geçilmiştir.

4.3-ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE EĞİTİMİN TEMEL İLKELERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında bu sayısal verilerin dışında eğitimin niteliksel özellikleri de düşüktür. Çanakkale ve kurtuluş savaşında kaybedilmiş olan öğretmenlerin yanı sıra mevcut eğitimcilerin mesleki formasyonları da yetersizdir ve öğretim programları çağdaş bir anlayıştan yoksundur. Okul binalarının durumu ve ders araç-gereçlerinin eksikliği ve eğitimle ilgilenen merkez ve taşra örgütünün idari teşkilatlanmasındaki sorunlar Türk Eğitim sisteminin o günkü durumunu yansıtmaktadır.

Atatürk'ün eğitime ilişkin gözlem ve tespitleri ilkokula başladığı çocukluk yıllarına kadar gitmektedir. Atatürk, çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devleti'nin son ve en burhanlı ve çalkantılı dönemlerinde yaşamıştır. Üstelik O, bu çağlarını bir kazan gibi kaynayan Balkanlar'da, sonra İstanbul ve ülkenin çeşitli yerlerinde geçirmiş, yıkılmakta olan devletin çöküş nedenlerini ve kurtarılma yollarını düşünme fırsatı bulmuştur. O, kurtuluş savaşı ve devrimleriyle, Türk ulusunun yok olmasını önlemiş, yeni bir Türk Devleti kurmuştur. Bütün bu tarihi olaylar, O'nun bir vatanperver ve gözlemci bir aydın, asker, önder ve devlet kurucusu olarak, sosyal hayatımızın sorunlarına ilişkin somut, elle tutulur, açık seçik tespitlerde bulunmasını ve yine somut, açık, inandırıcı, kesin kurtuluş önerileri ve çareleri düşünüp ileri sürmesini gerekli kılmıştır.

Atatürk, Cumhuriyet döneminde izlenmesi gereken eğitimle ilgili olarak önerilerini, isteklerini ve talimatlarını değişik zamanlarda ve değişik yerlerde yaptığı konuşmalarda çok açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Yeni ulusal eğitim sistemi arayışı çerçevesinde Atatürk'ün yeni Türk eğitim sistemi ve dayanacağı temel ilkeleri konusundaki görüşlerini Ulusal, Laik ve Pozitivist (Bilime dayanan çağdaş eğitim) eğitim başlığı altında üç ana noktada toplamak olasıdır. Bu temel ilkeler hakkında çeşitli dönemlerde yapmış olduğu konuşmalarda ortaya koyduğu görüşler oldukça ilginçtir. Daha 15 Temmuz 1921'de, yani Sakarya Savaşı'nın en kızgın günlerinde M. Kemal, Ankara'da toplanmış olan Milli Eğitim Kongresi'nde öğretmenlere şöyle sesleniyordu:

“... Savaş günlerinde dahi dikkat ve özenle işlenip çizilmiş bir milli eğitim programı vücuda getirmek ve mevcut milli eğitim örgütümüzü bugünden yararlı şekilde çalıştıracak ilkeleri açıklamak için çalışmalıyız...”

...Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin milletimizin tarihi gerilemesinde en önemli neden olduğu kanısındayım. Onun için bir milli programdan bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve doğustaki niteliklerimizle hiçbir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün etkilerden uzak, milli karakter ve tarihimizle uygun bir kültür kastediyorum” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19-20).

1 Mart 1922 günü Meclis’i açış nutkunda da M. Kemal, Milli Eğitim Programını tanımlarken, “Bu program, milletimizin bugünkü haline, sosyal hayatı ihtiyacına, çevrenin koşullarına ve çağın gereklerine tamamen uygun olsun” demektedir.

27 Ekim 1922’de İstanbul’dan gelen öğretmenlere seslenirken de Atatürk şöyle diyordu:

“Milleti millet yapan, ilerleten, bereketli kuvvetler, fikir kuvvetleri ve sosyal kuvvetlerdir... Fikirler manasız, mantıksız, safsatalarla dolu olursa o fikirler hastadır. Keza, sosyal hayat akıl ve mantık dışı, faydasız ve zararlı inanç ve gelenekler içinde yüzüyorsa felce uğrar. Önce fikir ve sosyal hayat kaynaklarını temizlemekle işe başlamak lazımdır... Milletimizin siyasal ve sosyal hayatında, milletimizin fikir terbiyesinde rehberimiz bilim ve fen olacaktır” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.47)

diyerek tümüyle pozitivist bir eğitim görüşünü ortaya koyuyordu.

“Hiçbir mantıki delile dayanmayan birtakım geleneklerin, inançların muhafazasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.48).

sözleri, M. Kemal’in ilerlemek için pozitivist eğitimi temel araç saydığını gösteriyordu.

Yine 1 Mart 1924 Meclis’i açış nutkunda Atatürk “Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanmasını gerekli görüyoruz” dedikten sonra; “Türkiye’nin eğitim siyasetini, her derecesinde tam bir açıklık ve hiçbir tereddüde yer vermeyen kesinlikte ifade etmek ve uygulamak lazımdır. Bu siyaset her manasıyla ulusal nitelikte gösterilebilir” diyordu.

Atatürk, 25 Ağustos 1924 tarihinde Ankara Öğretmenler Birliği Genel Kongresi’nde öğretmenlere “Milli ahlakımız medeni esaslarla ve hür fikirlerle beslenmeli ve desteklenmelidir. Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.178) diyerek laik eğitimin önemini vurgulamaktadır. Bu görüşlerin sonucu olarak eğitimde laiklik ilkesi, mecliste Öğretimin Birliği yasasının çıkmasıyla birlikte uygulamaya başlanmıştır.

Atatürk 22 Eylül 1925 günü Samsun İstiklal Ticaret Mektebi'nde yaptığı bir konuşmada diyor ki:

“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir”.

Eğitimde bilimin üstün önemine dikkat çeken Atatürk yine aynı okuldaki konuşmasında ulusal eğitimin de ne kadar önemli olduğuna değinir ve

“...Efendiler, (dini, ulusal, uluslararası) bütün eğitimlerin hedef ve amaçları başkadır. Ben burada yalnız, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiyenin milli terbiye olduğunu kesinlikle belirttikten sonra diğerleri üzerinde durmayacağım... Milyonlarca insan (Müslüman) şunun ya da bunun tutsaklık zincirleri alındadır; çünkü bu insanlar ayrıca bir ulusal eğitimden geçmemiştir...”

der. Ulusal eğitimle geliştirilen kafaların ise paslandırıcı, uyuşturucu, gereksiz, saçma sapan inanışlar ve düşüncelerle doldurmaktan da özenle sakınılması gerektiğini ısrarla vurgular.

Atatürk'ün eski Osmanlı Eğitim Sistemi ve yeni bir Ulusal Eğitim Sistemi konusundaki görüşleri şöyle özetlenebilir; Osmanlı İmparatorluğu Eğitim Sistemi, ümmet döneminin ve ümmet siyasetinin bir aracı olmuştur. Türk toplumuna bağımsızlık ve ilerleme yollarını açamamıştır. Eğitim ve öğretimde birlik sağlanamamıştır. Toplum 600 yıl bilgisiz ve cahil bırakılarak uyutulmuştur. Atatürk'e göre bu bilgisizlikte kusur halkın değil, Türkün karakterini anlamayarak onun kafasını zincirlerle saran eski yönetimlerindir ki bunlar, kendi devamları için, halkın bilgisizliğini sürdürmeyi gerekli görmüşlerdir. Burada cahillik ya da bilgisizlikten kasıt sadece okuma yazma bilmeyenler değil, okuma yazma bildiği halde gerçeği görmeyenlerde cahil veya bilgisizdirler. 18.02.1923'te Tarsus'ta çiftçilerle konuşurken bu konuyla ilgili olarak: “Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi hiç okuma bilmeyenlerden de hakikati gören gerçek âlimler çıkar.” demişti.

Dinsel eğitimin yoğun olduğu Osmanlı Dönemi okullarında, Cumhuriyetten önce insanlarımız ülkenin gerçek gereksinimlerine ve ulusal düşüncelere göre değil,

geleneklere göre eğitiliyordu. Öğretimde bilimsel yöntemler ve amaçlar hiç uygulanmıyordu. Öte yandan temelleri II. Mahmut zamanında atılan laik eğitim kurumlarında din derslerine yer verilmemiş, tamamen çağdaş yöntemlerle eğitim-öğretim sürdürülmeye çalışılmıştır. Laik bir eğitim düzeninin ilk örnekleri sayılabilecek olan bu okulların Batı'lılaşıma sürecine, akla, bilime dayanan eğitime katkıları asla küçümsenemez. 19. yüzyılın ikinci yarısında devleti yönetenlerin ve Abdülhamit despotizmine karşı çıkanların büyük bir çoğunluğu bu okullarda yetişmişti.

Ne var ki, ulema ve tutucu çevrelerin desteklediği İslami eğitim düzeniyle, yenilik taraftarlarının yaygınlaştırmaya çalıştıkları laik eğitim düzeni felsefeleri, amaçları, ders programları ve genel yapılarıyla ayrı dünyalara sesleniyorlardı. Bu nedenle de, yetişme kaynaklarının farklılığı nedeniyle insanlarımız arasında düşünce, duygu, ülkü birliği yoktu. Yalnızca azınlıklar ve yabancılar, eğitimin kendi siyasi ve ekonomik amaçları için önemini anlamışlardı. Böylece Osmanlı'da yüzyıl süren bir eğitim ikiliği çatışması yaşanmıştır. Atatürk bütün bu gözlem ve tespitlerden sonra, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve Cumhurbaşkanı olarak Osmanlı Eğitim Sisteminin yerine, yepyeni bir eğitim felsefesi ve politikası ortaya koymak için olağanüstü bir çaba göstermiştir.

Atatürk'ün uygulamaya koyduğu ulusal, laik ve bilime dayanan çağdaş eğitim ve öğretimin temel nitelikleri; akılcı, gerçekçi, deneyci, araştırmacı, eleştirci ve yaratıcı bir öze dayanır. Yabancı doktrin ve dogmalara da bağlı değildir.

Atatürkçü eğitim, insanları hayata etkin olarak katılan kültür ve uygarlığın değerlerinden yararlanabilecek duruma getirebilen, her alanda bilime ve sanata, kendi öz değerlerine, uygarlığa katkıda bulunabilecek yaratıcı bir nitelik sağlamak amacına yöneliktir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde en temel ilke, kişiye olumlu ve rasyonel düşünme yeteneği kazandırmak, bağınazlıktan uzak görüş ufku geniş, kişiyi yetiştirme yolunda insanlığa mal olmuş kültür kaynaklarından yararlanmak olmalıdır. Her şeyden önce gelecek kuşaklar Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak Cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.

Atatürk'ün eğitime bakışından çıkarılacak çok önemli dersler vardır. O her şeyden önce öğretmenlere çok büyük bir önem vermiştir. “Ancak, üstün fikri ve etik özelliklere sahip öğretmenlerdir ki yeni kuşakları iyi yetiştirebilirler” diyor. Bu bize bugün öğretmen yetiştirmede niteliğe çok önem vermemiz gerektiğini bir kez daha hatırlatıyor.

Atatürk'ten farklı kişilerde eğitimdeki yanlışları ve kötü gidişi görerek ve düzeltme yollarını araştırmışlardır. Fakat hiç kimse ayrıntılı, doğru, sistemli bir çalışma yaparak kesin tanısı konulamayan ve çözüm yolları bulunamayan toplumsal felaketlerin nedenlerini, bunların eğitim ve öğretimle ilişkilerini, ortadan kaldırma ve çözüm yollarını Atatürk kadar çok iyi gösterememiştir. O, kurduğu yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti için çağa uygun yeni bir ulusal eğitim felsefesi ve politikası benimsemiş ve sağlığında bizzat uygulatarak sonuçlarını görme şansına sahip olmuştur.

Atatürk yeni kurulan Cumhuriyetin temel eğitim politikasını gerçekleştirmek için önündeki tüm engellerin kaldırılması gerektiğine inanarak çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırmıştır. Bunun için ilk büyük adım olarak 3 Mart 1924'te meclisten üç önemli devrim yasası çıkartılır. Bunlar hilafetin, “şeriye ve evkaf vekâletinin kaldırılması” ile “öğretimin birleştirilmesi” yasalarıdır.

Böylece artık, Osmanlının temsil ettiği din devleti yıkılıyor, laik ilkelere dayalı Türkiye cumhuriyeti kuruluyordu. Bu üç devrim yasasıyla laik cumhuriyetin kuruluşu gerçekleşiyor. Halifeliğin kaldırılması, devletin yapısındaki laikleşmenin en önemli başlangıcıdır. Şeriye Vekâletinin kaldırılışı şeriata dayalı hukuk sisteminin yıkılışıdır. Bunların ardından şeraite dayalı yasalar yürürlükten kaldırılmış, yurttaşlık yasası, borçlar yasası, ticaret yasası ve usul yasaları kabul edilmiştir. Böylece çağdaş hukuk ilkeleri benimsenmiş hukukun laikleşmesi sağlanmıştır. Bunlarla eşzamanlı olarak türbe, tekke, zaviyeler ve tarikatlar kaldırılmış, harf devriminin kabul edilişi ile kültür alanının laikleşmesi sağlanmıştır.

Öğretimin birleştirilmesi yasasıyla Atatürk'e göre eğitimin temel niteliklerinden olan eğitim ve öğretim birliği sağlanmıştır. Mahalle mektepleri-sübyan mektepleri, azınlıklara ait okullar ve medreseler kaldırılmıştır. Bu son derece önemli devrim yasasıyla eğitimin birliği ve laikleşmesi sağlanmıştır. Eğitim ve öğretim dinsel etkilerden uzak, bilimsel bir bütünlük içinde verilmeye başlanmıştır. Ders programları, ders ve yardımcı kitapları pozitif bir anlayışla, bilimsel olarak hazırlanmış ve okutulmuştur. Öğretmenler ve eğitim yöneticileri laik eğitime ve öğretim birliğine içtenlikle inanmışlardı. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminin temel dayanakları olan Atatürkçü eğitim ilkelerinin, uygulamadaki başarısı, büyük ölçüde öğretim birliği ile sağlandığı söylenebilir. Öğretim birliği yasasının uygulamaya konulmasıyla, stratejik olarak, geleneksel toplum yapısından kopmanın ilk adımı olarak kabul edilmiştir. Yeni toplumsal yapının temellerini, dünyevi gereksinimler doğrultusunda oluşturmak bu politika açısından büyük önem taşımaktadır. Yeni kurulan ulus devletin, eğitime büyük önem vermesi ve eğitimin kitleselleşmesi çabası sonraki yıllarda Millet Mektepleri, Halkevleri, Köy Eğitimcileri Kursları ve Köy Enstitüleri'nin açılmasına kaynaklık etmiştir. Böylece ülkemizin siyasi ve toplumsal tarihinde yaşamsal önemi olan bir sürece girmiş olduğunu görüyoruz

Bu yasalar gerçek aydınlanma devriminin temel yasalarıdır. Bu yasalar sayesinde Avrupa'nın 300-400 yılda yaptıklarını Atatürk 15 yıla sığdırmayı başardı.

1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri açılmıştır. Halka önce okuma-yazma öğretme amacıyla açılan bu okullar ilerleyen dönemlerde yaşamak için gerekli olan diğer bilgileri de öğretme amacı gütmüştür.

Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodalarında okuma-yazma kursları düzenlenmiştir. Yeni harflerin kabulünden sonra bu harfleri öğrenmek için açılan Millet Mekteplerinden 1928-1937 yılları içinde 1.451.759 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerin %73.15'i erkek, %26.85'i kadındır. Millet mekteplerine devam eden ve bu mektepleri bitiren öğrencilerin özellikle 1928-1932 arasında en yüksek sayı ve oran arz ettiği aşağıdaki tablo 4.2'de görülmektedir.

Tablo 4.2. Millet Mekteplerinden Mezun Olan Öğrenci Miktarı (1928–1937)

Seneler	Erkek	Kadın	Toplam	%25
1928-1929	397.476	199.534	597.010	41.13
1929-1930	180.255	82.168	262.423	18.08
1930-1931	144.446	43.865	188.311	12.97
1931-1932	85.120	23.350	108.470	7.47
1932-1933	75.793	15.142	90.935	6.26
1933-1934	35.183	5.668	40.851	2.81
1934-1935	58.809	7.446	66.255	4.56
1935-1936	35.679	4.550	40.229	2.77
1936-1937	49.168	8.107	57.275	3.95
Toplam	1.061.929	389.830	1.451.759	100.00

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2. Bu tablodaki rakamlar yalnız Millet mekteplerinden mezun olanların sayılarını göstermektedir.

Öğretimde Birlik, Türk harflerinin kabulü ve Millet mekteplerinden sonraki aşamada, temelinde yine milli nitelikler taşıyan Tarih ve Dil çalışmaları başlatıldı. Milli tarih çalışmalarına önem veren Atatürk ileri sürdüğü Türk Tarih Tezi ile Anadolu Türklüğünün, tarihi gerçekler ışığında incelenmesini önermiştir. Türk tarihinin bilimsel olarak araştırılması için 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini kurmuş, 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır.

Atatürk çağdaş bir devlet için siyasal devrimlerin yeterli olmadığını bunun için toplumsal ve kültürel atılımların yapılması gerektiğini biliyor ve bunları sırasıyla gerçekleştiriyordu. Bütün devrimlerin milli egemenlik ilkesi ve milleti çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma amacı taşıyan Atatürk dilde de bu ilke ve amaç için hareket etmiştir.

Atatürk'ün Tarih araştırmalarının yanında Türk dilinin arılaşması ve başka dillerin etkisinden kurtulması için büyük çabalar harcamıştır. Bu amaçla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Daha sonra da Türk Dil Kurumu adını almıştır.

Eğitimin bir başka gelişmesi ise ortaöğretim ve yükseköğretimde gerçekleşmiştir. İlk ve ortaöğretimde okul programları değiştirilir (1924, 1926, 1931, 1935). İlk öğretmen okulları her ilin özel idarelerinden alınıp 10 bölgede toplanır ve güçlendirilir. 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü kurularak ortaokul öğretmeni yetiştirme ilk kez gündeme getirilir. Gazi Eğitim Enstitüsüne eklenen yeni bölümlerde Resim-İş, Müzik, Beden Eğitimi gibi alanlarda yeni tip öğretmenler, müfettişler ve meslek adamları bilim insanları yetiştirmek üzere yetenekli bazı gençler özenle seçilerek yurtdışına seçkin üniversitelere gönderilmeye başlanır. Bu ilk önlemler 1925–1929 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati'nin eseridir. O'nu Bakan Saffet Arıkan (1935–1938), Hasan Ali Yücel (1938–1946) izler.

Yüksek öğretimde yapılan reformlar kapsamında 1924'de Yüksek Muallim Mektebi yeniden yapılandırılır. 1925'te Ankara Hukuk mektebi açılır. 1930'da Yüksek Ziraat Okulu'nun ve 1933'de Osmanlı döneminde adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi'nin açılışı takip etmiştir. 1934'te Ankara Milli Musiki ve Temsil Akademisi açılırken, 1935'te İstanbul'da bulunan Mülkiye mektebinin adı Siyasal Bilgiler okullarına çevrilerek Ankara'ya taşınmıştır. Ve böylece ilk defa Ankara Üniversitesinin temeli atılmış oluyordu. Atatürk'ün öncülüğünde 1933'ten itibaren yapılan üniversite reformu 9 Ocak 1936'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılışı ile devam etmiştir. Bunlara, hazırlıkları Atatürk tarafından başlatılan ancak kuruluşu İkinci Dünya Savaşı nedeni ile 1940'ların başına kalan Tıp ve Fen Fakültelerini eklemek gerekir.

Üniversite reformu sayesinde yabancı uzman ve öğretim üyelerinin çeşitli fakültelerde ders vermeleri sağlanır. Ayrıca eğitim ve kültür reformunu tamamlayacak şekilde John Dewey, Künhe, Omer Buyse, Albert Malche, Berge Parker gibi uzmanların ve Amerikan Heyetlerinin görüşlerine başvurulduğunu

görüyoruz. Albert Malche'in raporu doğrultusunda üniversite reformu yapılır. John Dewey'in raporu eğitim alanında yapılan reformlarda etkili olur. 1925'te Alman Ticaret ve Sanayi danışmanı olan Prof. Künhe ve Belçika meslek öğretimi genel müdürü olan Omer Buyse'nin raporları yönetim, program, öğretmen yetiştirme, denetim ve yüksek öğretim reformu gibi konuları kapsamakta ve yol gösterici olmuştur.

Atatürk döneminde kültür alanında gerçekleştirilen çalışmalardan biride Halkevleri olmuştur. 19 Şubat 1932'de ilk Halkevleri açılmıştır. Halkın eğitim ve kültür işleriyle ilgilenen bu kurum çalışmalarını dokuz kolda yürütmüştür. Bunlar: Dil, Edebiyat,- Tarih, Temsil, Güzel Sanatlar, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kursları, Kütüphane ve yayın, Müzecilik ve Sergileme, Köycülüktür. Özellikle öğretmenlerin görev aldığı bu kültür kurumlarında çeşitli birimler oluşturulmuştur. Kurumun köylerdeki devamı olarak Halk odaları kurulmuştur.

Atatürk döneminde eğitimdeki niteliksel ve niceliksel gelişmeler Cumhuriyet öncesi dönemle karşılaştırılamayacak düzeyde gerçekleşmiştir. 15 yıllık dönemde eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. Bunu daha iyi görmek için Atatürk döneminde ilk, orta, lise, öğretmen okulu, teknik ve meslek okulları ve yükseköğretimdeki niceliksel gelişmeler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Milli mücadele ile başlayan yeni eğitim çalışmaları Atatürk'ün ölümüne kadar kesintisiz, kararlılıkla sürdürülmüştür. Böylece 15 yıllık bu çok kısa dönemde eğitim alanında önemli adımlar atılmış, deyim yerinde ise ikinci bir kurtuluş savaşı daha verilmiştir. Bu dönemde eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, okulun herkese açık ve parasız olması, ilköğretimin yaygınlaştırılması ve toplumun çağdaşlaşması amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda 1923–1938 yılları arasında okulların, öğretmenlerin ve öğrencilerin sayısında ve ülke nüfusunda büyük artışlar olmuştur. Eğitim savaşının sonunda kazanılan utkunun sayısal göstergeleri şöyledir: 1923–1938 arasında Türkiye nüfusu % 38 artarken, ilköğretimdeki öğretmen sayısı da % 154'lik bir artış göstermiştir. Özellikle kadın öğretmen sayısındaki % 352'lik artış ile kız öğrencilerdeki % 323'lük, ortaokullardaki öğrencilerde % 1.255 ve liselerdeki

öğrenci sayısında % 1.692’lik artış olduğunu tablolardaki verilerden anlıyoruz. Diğer taraftan yeni açılan ilkokul sayısı % 137, ortaokul sayısı % 194 ve lise sayısı % 296’lık bir artış göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yüksek öğretimde hiçbir kadın öğretim üyesi yok iken, 1938 yılında üniversitelerde 99 kadın öğretim üyesi bulunmaktadır. Ayrıca % 189’luk bir artış gösteren bu kurumlardaki öğrenci sayısı da % 328 atmıştır.

Tablo 4.3: Yıllara Göre Bütün Okulların Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923–1937)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	5.062	100	12.734	100	358.548	100
1924-1925	6.149	121	16.420	132	413.284	115
1925-1926	6.134	121	17.089	137	431.923	120
1926-1927	6.156	122	18.019	145	466.192	130
1927-1928	6.192	122	17.728	143	497.298	139
1928-1929	6.754	133	18.273	147	517.286	144
1929-1930	6.720	133	18.259	147	511.223	143
1930-1931	6.775	134	19.383	156	535.830	149
1931-1932	6.894	136	19.842	160	575.068	160
1932-1933	6.973	138	19.707	158	623.283	174
1933-1934	6.602	130	18.806	151	656.732	183
1934-1935	6.653	131	19.890	160	717.917	200
1935-1936	6.523	129	19.879	160	770.527	215
1936-1937	6.386	126	20.061	161	810.199	226

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

1923–1924 ders yılında bütün okulların sayısı 5.062 iken, 1936–1937 senesinde bu sayı %126 artış ile 6.386’ya yükselmiştir. Aynı dönemde bütün okullardaki öğretmen sayısı 12.437’den %161’lik bir artış ile 20.061’e çıkmıştır. Okullardaki öğrenci sayısı ise 358.548 iken bu sayı 1936–1937 senesinde %226 artış ile 810.199’a yükselmiştir.

Cumhuriyet’ten önce sıbyan mektepleri ve iptidai mekteplerde yapılan ilköğretim, halkın okuma-yazma oranında çok önemli ilerleme sağlayamamıştır. Bu sebeple 1923’ten itibaren ilköğretim, üzerinde en çok durulan alan olmuştur. Bu çabalar daha

sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Eğitimde fırsat eşitliğinin oluşturulması, okulun herkese açık ve parasız olması, ilköğretimin yaygınlaştırılması ve toplumun çağdaşlaşması amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda 1923–1938 arasında gözle görülür sayısal artışlar yaşanmıştır. Böylece 1923–1924 ders yılında 4.894 olan ilkokul sayısı, 10.238 olan ilkokul öğretmeni ve 341.941 olan ilkokul öğrenci sayısı 1937–1938 ders yılına kadar sırasıyla, % 137, %154 ve %224'lük artışlar göstermiştir. Neticede 1937–1938 ders yılına gelindiğinde ilkokullar 6.700, ilkokul öğretmeni 15.775, öğrenciler ise 764.691 rakamını bulmuştur. Ancak ilköğretim alanındaki bu sayısal gelişmeler tek başına yeterli görülmemiş, Birinci ve İkinci Heyet-i İlmiye toplantılarında ilk ve ortaokul programlarında Cumhuriyet rejiminin gereklerine göre düzenlemeler yapılmıştır. Böylece ilköğretimde çağdaş ve yaygın eğitimin oluşması temin edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.4: Yıllara Göre İlkokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923–1938)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	4.894	100	10.238	100	341.941	100
1924-1925	5.987	122	13.822	135	390.368	114
1925-1926	5.975	122	14.309	140	406.788	119
1926-1927	6.023	123	15.810	154	437.928	128
1927-1928	6.042	123	15.194	148	461.985	135
1928-1929	6.599	135	15.718	154	477.569	140
1929-1930	6.562	134	15.308	150	469.071	137
1930-1931	6.598	135	16.318	159	489.299	143
1931-1932	6.713	137	16.973	166	523.611	153
1932-1933	6.733	138	15.064	147	567.963	166
1933-1934	6.345	130	15.123	148	591.169	173
1934-1935	6.402	131	15.102	148	647.501	189
1935-1936	6.275	128	14.949	146	688.100	201
1936-1937	6.123	125	14.698	144	711.728	210
1937-1938	6.700	137	15.775	154	764.691	224

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

Osmanlı Devleti'nde son dönem yenilik hareketlerinin ana noktasını ortaöğretim kurumları oluşturmuş, bu durum Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmek

istenmiştir. 1923'teki Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında, sultanî olan ortaöğretim kurumlarının ismi lise olarak değiştirilmiş, ortaokullara bir, ortaokullu liselere iki devreli lise denilmiştir. 1924 yılında bir devreli liselere ortaokul denilmeye başlanmış ve ortaöğretim; üç yıl ortaokul, üç yıl lise olarak bugünkü yapıya yaklaştırılmıştır. 1926–1927 eğitim-öğretim döneminden itibaren ortaöğretimde yatılı olmayan öğrencilerden ücret alınmamaya başlamış ve ortaöğretimde karma eğitim uygulanması başlamıştır. İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de ders program ve müfredatında değişiklikler yapılmış, yeni ders kitapları yazılmıştır. Arapça ve Farsça dersler kaldırılırken Türkçe ve edebiyat gibi derslere daha fazla yer verilmiş, liselerde ilk defa Sosyoloji dersi okutulmaya başlanmıştır. Ortaöğretimdeki bu niteliksel gelişmeler şu sayısal verilerle desteklendiğinde Cumhuriyet'in eğitim kazançlarını daha iyi anlamak mümkün olabilecektir.

Tablo 4.5: Yıllara Göre Ortaokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923- 1938)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	72	100	796	100	5.905	100
1924-1925	64	89	720	90	10.052	170
1925-1926	68	94	760	95	11.622	197
1926-1927	68	94	698	88	15.263	258
1927-1928	78	108	791	99	19.858	336
1928-1929	78	108	815	102	23.225	393
1929-1930	82	114	982	123	25.398	430
1930-1931	83	115	1.068	134	27.093	459
1931-1932	80	111	963	121	30.316	513
1932-1933	109	151	1.390	175	35.572	602
1933-1934	119	165	1.140	143	42.522	720
1934-1935	118	163	2.354	296	46.120	781
1935-1936	118	163	2.403	302	52.496	889
1936-1937	125	174	2.648	333	62.936	1.066
1937-1938	140	194	2.840	357	74.107	1.255

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

1923–1924 ders yılında 72 olan ortaokul sayısı 1937–1938 senesinde %194'lük bir artışla 140'a çıkmıştır. Aynı dönemlerin ortaokul öğretmenlerinin sayısı da 796'dan

2.840'a çıkararak %357'lik bir artış göstermiştir. Ayrıca 1923–1924 ders yılında 5.905 olan öğrenci sayısı da %1255'lik büyük bir artış göstererek 74.107'yi bulmuştur.

Tablo 4.6: Yıllara Göre Lise Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923–1938)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	23	100	513	100	1.241	100
1924-1925	19	83	555	108	2.234	180
1925-1926	21	91	671	131	2.748	221
1926-1927	19	83	563	110	3.152	254
1927-1928	19	83	594	116	3.819	308
1928-1929	20	87	510	99	4.168	336
1929-1930	19	83	578	113	4.746	382
1930-1931	22	96	637	124	5.699	459
1931-1932	25	109	637	124	6.840	551
1932-1933	62	270	1.827	356	7.843	632
1933-1934	71	309	1.315	256	9.875	796
1934-1935	68	296	1.044	203	10.113	815
1935-1936	65	283	1.029	200	13.876	1.118
1936-1937	68	296	1.050	205	17.514	1.411
1937-1938	68	296	1.164	227	21.000	1.692

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

1923–1924 senesinden 1937–1938 ders yılına gelindiğinde 23 olan lise sayısı %196'lık bir artış ile 68'e, 513 olan lise öğretmenleri sayısı %227'lik bir artış ile 1.164'e ve 1.241 olan lise öğrencisi sayısı %1692'lik bir artış ile 21.000'e yükselmiştir.

Tablo 4.7: Yıllara Göre Mesleki ve Teknik Okul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923- 1937)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	44	100	258	100	4.019	100
1924-1925	44	100	589	228	3.376	84
1925-1926	33	75	500	194	2.702	67
1926-1927	14	32	262	102	1.740	43
1927-1928	18	41	307	119	2.332	58
1928-1929	20	45	298	115	2.371	59
1929-1930	22	50	328	127	2.699	67
1930-1931	36	82	436	169	3.761	94
1931-1932	40	91	423	164	4.155	103
1932-1933	39	89	605	234	4.332	108
1933-1934	36	82	400	155	4.389	109
1934-1935	36	82	469	182	4.940	123
1935-1936	36	82	507	197	5.772	144
1936-1937	40	91	633	245	6.528	162

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

Mesleki ve Teknik Okulların sayısı 1923–1924 ders yılında 44 iken 1936–1937 ders yılında bu sayı 40’a düşmüştür. Fakat bu okulların gerek öğretmen gerekse öğrenci sayısı 1936–1937 ders yılına gelindiğinde sırasıyla %245 ve %162 oranında bir artış kaydetmiştir.

Atatürk döneminde mesleki ve teknik eğitim alanlarında önemli çalışmalar yapılmıştır. Niceliksel artışlar tablo 4.7’de görülmektedir. Mesleki ve teknik eğitimin ilk müsteşarı olan Mehmet Rüştü Uzel döneminde Atatürk’ün de yardımlarıyla meslek okulları Yüksek Öğretim Dairesine, Erkek Sanat Okulları da Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı meslek ve teknik okullarla ilgili reform çalışmalarını başlatmıştır. Bu okullarda kültür dersleri artırılırken yeni meslek dersleri konulmuştur. Okulların öğretmen açığını kapatmak için bakanlık yurtdışına çok sayıda burslu öğrenciler göndermiştir. Yurtdışından da öğretmen ve uzman getirterek bu okullardaki öğretmen açığını gidermeye ve eğitim-öğretimin kalitesini arttırmaya çalışmışlardır. 1927–1933 yılları arasında 5 yeni sanat okulu açılmıştır.

Tablo 4.8: Yıllara Göre Öğretmen Okulu Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923–1937)

Seneler	Okul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	20	100	325	100	2.528	100
1924-1925	26	130	385	118	3.771	149
1925-1926	26	130	429	132	4.133	163
1926-1927	23	115	358	110	4.558	180
1927-1928	23	115	391	120	5.022	199
1928-1929	25	125	417	128	5.749	227
1929-1930	24	120	461	142	5.510	218
1930-1931	25	125	398	122	5.535	219
1931-1932	24	120	320	98	5.293	209
1932-1933	18	90	319	98	2.076	82
1933-1934	16	80	254	78	2.726	108
1934-1935	14	70	230	71	2.577	102
1935-1936	13	65	248	76	2.803	111
1936-1937	13	65	236	73	2.949	117

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2

1923'te sadece 20 öğretmen okulunun olması öğrenci ile okul sayısının artması üzerine Maarif Vekâleti tarafından, çavuşlardan, eğitimcilerden, üniversite ve lise ara sınıflarından ayrılanlardan ve çeşitli meslek grubundan olan kişilere, düzenlenen sınav ve kurslar ile öğretmenlik hakkı verilmiştir. Bu yeni öğretmenler sadece okulda ders vermekle kalmayacak, halkı cehaletten kurtarıp iş ve meslek öğretecek, konferanslar, oyunlar, kurslar, müsamereler ve kurslar düzenleyecekti.

Böylece okullarındaki artış ve eğitimdeki yeni planlama, öğretmenlerin nitelik ve nicelik durumundaki iyileştirme ile devam ettirilmek istenmiştir. Ancak 1923–1924 ders yılından 1936–1937 ders yılına kadar geçen süre içinde öğretmen okullarının ve burada görev yapan öğretmenlerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Okul ve öğretmen sayısındaki düşmeye rağmen bu okulların öğrenci sayıları 1923–1924 ders yılında 2.528 iken 1936–1937 ders yılında 2.949'a yükselmiştir. Bu durum öğretmen

istihdamı sağlayacak yeni eğitim politikaların düşünülmesine yol açmıştır. Köy Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri bu duruma özel bir uygulama olmuştur.

Tablo 4.9: Yıllara Göre Üniversite ve Yüksekokul Sayısı ve Bunların Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1923–1938)

Seneler	Üniversite ve Yüksekokul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	9	100	307	100	2.914	100
1924-1925	9	100	349	114	3.483	120
1925-1926	11	122	420	137	3.930	135
1926-1927	9	100	328	107	3.551	122
1927-1928	12	133	450	147	4.282	147
1928-1929	12	133	515	168	4.204	144
1929-1930	11	122	502	164	3.899	134
1930-1931	11	122	526	171	4.443	152
1931-1932	12	133	526	171	4.853	166
1932-1933	12	133	502	164	5.497	189
1933-1934	15	167	574	187	6.050	208
1934-1935	15	167	691	225	6.666	229
1935-1936	16	178	743	242	7.478	257
1936-1937	17	189	796	259	8.544	293
1937-1938	17	189	837	272	9.558	328

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2.

1923-1924'ten 1937–1938 ders yılına kadar geçen sürede üniversite ve yüksekokul ile buraların öğretmen ve öğrenci sayılarında önemli artış olmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilanında 9 olan bu okulların sayısı 1938'e gelindiğinde 17'ye çıkmıştır. Atatürk'ün üniversitelere ve üniversitelerin öğretim kadrosunun iyileştirilmesine yönelik çalışmaları kendisini göstermiştir. Böylece 1938'e gelindiğinde üniversite ve yüksekokul sayısındaki % 189'luk artışı, % 272 oranında öğretmen ve % 328 oranında öğrenci artışı izlemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki okullaşma sorunundan başka eğitimin finansmanı da önemli bir sorun olmuştur. Öyle ki, savaş yıllarında eğitime tahsis edilen para, genel bütçenin sadece %6'sı kadardır. Bu yıllarda yeni okullar

açılmadığı gibi ekonomik ve sosyal vaziyet dolayısıyla mevcut okullar da kapatılmak zorunda kalmıştır. 1923 yılında 3.033.003 lira, 1930 yılında 9.710.297 lira olan maarif bütçesi 1938 yılına gelindiğinde 16.474.085 lira olmuştur. Tablo 4.10’da görüldüğü gibi, 1927–1928 ders yılında maarif için yapılan harcama ise toplam 20.298.302 lira iken bu miktar 1936–1937 senesinde % 122 oranında bir artış ile 24.819.165 liraya çıkmıştır.

Tablo 4.10: Bütün Okullar İçin Yapılan Sarfiyatın Yıllara Göre Dağılımı (1927–1937)

Seneler	Maaş ve Ücretler		Diğer Masraflar		Toplam	
	Lira	%	Lira	%	Lira	%
1927-1928	13.353.394	100	6.944.908	100	20.298.302	100
1928-1929	16.556.171	124	10.874.543	157	27.430.714	135
1929-1930	16.936.361	127	10.981.125	158	27.917.486	137
1930-1931	18.595.491	139	10.170.607	146	28.766.098	142
1931-1932	17.308.425	130	8.634.623	124	25.943.048	128
1932-1933	16.182.429	121	6.645.609	96	22.828.038	112
1933-1934	16.334.122	122	6.367.557	92	22.701.679	112
1934-1935	16.916.116	127	5.962.965	86	22.879.081	113
1935-1936	17.596.412	132	5.667.346	82	23.263.758	115
1936-1937	19.010.489	142	5.908.676	85	24.819.165	122

Kaynak: BCA, 18.04.1939, 030.01./90.559.2

4.3.1 Eğitimde Ulusallık ilkesi

Osmanlı Devleti’nin imparatorluk olmasından kaynaklanan çok çeşitli yapısı, diğer müesseselerinde olduğu gibi eğitim sistemini de yamalı bir bohçaya çevirmiştir. Bu çok çeşitli yapı Osmanlı Devleti’nin özellikle son dönemlerindeki hâkim unsurların etkisi ve o dönemin şartları bir tarafa bırakılacak olunursa milli bir eğitimin takip edilmesine engel olmuştur. Osmanlı bünyesinde bulunan farklı millet, kavim ve cemaatlerin eğitim ile ilgili istekleri aynı olmadığından, ayrı kaynaklardan beslenen ve ayrı hedeflere yönelen eğitim modelleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’ndeki eğitim çeşnisinin diğer bir sebebi de, millilik anlayışının, XIX asrın başından itibaren hayat bulmaya başlamasıdır. Prensip olarak, Osmanlı Devleti’nin özellikle son dönemlerinde görülen eğitim anlayışındaki yanlışların, onun mirasçısı olarak kurulan Cumhuriyet döneminde tekrarlanmaması, güzel olan tarafların yeniden şekillendirilerek hayata geçirilmesi çağın şartlarına uygun olmayan eğitim

metotlarının atılarak, ilmi değerlerin eğitime hâkim kılınması kabul edilmiştir. Bu hususta Atatürk; “Osmanlı Devleti'nin yerine yeni Türkiye Devleti kuruldu. Yeni Türkiye Devleti bütün Türklük secayasını, yani onun dinç; azimkâr, faziletli avamilini kendisinde cem etmiştir.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.137) ifadesiyle, Osmanlı döneminde göz ardı edilmiş olan, ancak Türk halkının fikri yapısının derinliklerinde bulunan güç, azim ve fazilet duygularını taşıyan özellikler, Cumhuriyet dönemi eğitiminin temel ilkeleri yapılmıştır.

Eğitime millilik özelliği kazandıracak temel değerlerden biri, millet olma gerçeği ve bu gerçeğin eğitimde hâkim düşünce konumuna getirilmesidir. Millilikte, milletin menfaatleri ön planda tutulurken, millet gerçeğine kazanamamış veya bu gerçeği hayata geçirememiş toplumlarda grup değerleri hâkimdir. Bu hususta Atatürk:

“İtiraf edelim ki, biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk, bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi,, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.49).

diyerek, Cumhuriyet dönemindeki en büyük değişikliklerden birinin de Türk Milleti'nin cemaat yapısından sıyrılıp, millet olma gerçeğinin hayata taşındığını söylemiştir. Çünkü Cumhuriyet döneminde yönetime, lider (padişah) anlayışı değil, millet anlayışı hâkim olmuştur. Devletin sahibi liderler değil, halkın bizzat kendisidir. Bu duruma göre, Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde Millet gerçeği eğitimin ana hedefleri arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti bir Türk devletidir ama bünyesinde başka milletleri de barındırmıştır. Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bir Türk devleti ve onun sahipleri de Türk Milleti'dir. Atatürk, 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da yapılan Maarif Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında bu hususa değinerek; “Bugün Ankara Milli Türkiye'nin Milli Maarifi'ni kuracak olan Türkiye muallime ve muallimler kongresinin inikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.19). Anlamında devam eden konuşmasında, “Milli Türkiye'nin”, “Milli Maarifi” kelimelerini özellikle vurgulamıştır. Milli Türkiye'den kasıt, Türk Milleti'nden başkası değildir.

Milli Maarif ise, eğitimde Türk Milleti'nin yapısına, değerlerine ve dünya görüşüne uygun bir tarzın benimsenmesi demektir.

Türkiye Cumhuriyeti Türk Milleti'nin eseridir. Türk Milleti'nin değerlerine ne kadar önem verilir ve bu değerler hangi oranda hayata geçirilir ise, bu milletin kurduğu cumhuriyet de o kadar yaşayacak demektir. Bu hususta Atatürk, “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz, Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsıyla meşbu olursa o camiaya isnat eden Cumhuriyet de kuvvetli olur.” sözüyle, Türk Milleti'nin fikriyatını, Türk milliyetçiliği olarak ortaya koymuştur. Yeni bir terim olarak benimsetilmeğe çalışılan “Atatürk milliyetçiliği”, Türk milliyetçiliğinden farklı ve onun dışında bir anlam ifade etmemektedir. “Biz doğrudan doğruya Türk milliyetçisiyiz” ifadesi oldukça açıktır. Eğitimin milliliği zaten milliyetçi düşüncenin bir ürünü olup, bu düşüncenin eyleme dönüşmesidir.

Cumhuriyet yönetimindeki ilkeler, Türk milletin yapısıyla uyumludur. Türk Milleti'nin milli özelliklerine ne kadar sahip çıkılır ve bu özellikler ne kadar hayata geçirilir ise, kaynağını Türk milletin özelliklerinden alarak hayata geçirilen Cumhuriyet rejimi de o kadar güçlü olacaktır. Atatürk, 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun'da görev yapan Öğretmenlere yaptığı konuşmada:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiyenin milli terbiye olduğunu katiyetle ifade etmekteyim... Milli terbiye esas kabul edildikten sonra, onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti gayr-ı kabil-i münakaşadır. Milli terbiye ile inkişaf ve ilâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayali zevaitle doldurmaktan dikkatle içtinap etmek lazımdır” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.206).

diyerek, öğretmenlerin yeni nesle verecekleri terbiyenin kesinlikle milli olmasına dikkat etmelerini istemiştir.

Eğitimdeki ön şart olan millilik gerçekleştirildikten sonra, eğitim lisanının, eğitim metodunun ve eğitim araçlarının da yine milli olmasını, hatta millilik dışında başka seçenekler üzerindeki tartışmaların bile yapılmaması gerektiğini kesin bir lisanla ifade etmiştir. Atatürk, bir taraftan millilik düşüncesini eğitimde temel değer olarak

hayata geçirilmesini isterken, diğer yandan genç beyinleri uyuşturucu, hayali hedeflere yöneltici düşüncelerden de uzak kalmaları için onların bu konuda hazırlıklı olmaları yönünde bilgiler ile donatılmalarını tavsiye etmiştir. Eğitimi imar edecek, topluma doğruyu gösterecek, güzeli öğretecek ve en hayati değerleri sunacak olanlar aydınlardır. Bir kısım aydınlar, aydın olma adına dünyayı tanımak isterken, kendi değerlerinden kopmaktadır. Mensup olduğu toplumun değerlerinden uzaklaşan bazı aydınlar halkına yabancılaşmakta, bu yabancılık halk ile aydını farklı kutuplara sürüklediğinden, aydın-halk kaynaşması sağlanamamaktadır. Aydın-halk kopukluğu, aydının topluma rehber olma özelliğini ortadan kaldırmaktadır.

Bu hususta Atatürk:

“Münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Hâlbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umku ruhundan alınmış mefkûreler midir? Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibariyle şu hatamızda vardır ki, tetkikat ve tettebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimiz, kendi tarihimizi, kendi ananelerimiz, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz” (ASD I-III, 2006, Cilt:II, s.144).

diyerek, aydınların dünyayı tanınması gerektiğini ancak, asla kendi değerlerinden kopmamasını istemiştir.

Aydın, toplumun değerlerini bilen, yönlendiren ve feyizlendiren kişidir. Aydın bu görevlerini yaparken, halkın zihniyetine ve ruhi derinliklerinde yer alan değerlerini önemsemelidir. Toplumun özünü bilmeden verilecek olan telkinler, halk ile uyum sağlayamayacağından açıkta kalacaktır. Dolayısıyla aydınların dilinden halk bir şey anlamayacak, halk da aydınlardan uzak durmayı meziyet kabul edecektir. Toplumları geliştirecek ve ufuk derinliği sağlayacak olan aydınlann bu özelliğinden yararlanamayan toplumlar, çağın gerisinde kalma durumundan kurtulamayacaklardır.

Bir milletin değerlerine uyum sağlayacak tarzda tertip edilmiş eğitim sistemi, o millet üzerinde olumlu sonuçlar doğurmuş olabilir. Ancak, bu olumlu sonuçların elde

edildiği metodun, diğer milletler için de aynı sonuçları doğuracağı beklenmemelidir. Eğitimde çağdaş ölçülere uygun olarak yapılacak olan yeniliklerin milli bünyeye uygun, zaman ve zemine uyum sağlayacak tarzda olmasına dikkat edilmelidir.

Atatürk:

“Münevverlemiz milletimizi en mesut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapayım der. Lakin düşünmeliyiz ki böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey, diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şerait, birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından istifade edelim, lakin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.145).

ifadesiyle, dünyanın her hangi bir noktasında ortaya çıkan gelişmelerden istifade edilmesini isterken, bu gelişmelerin tamamlayıcı unsur olmasını ama, gelişmenin asıl iskeletinin kendi değerlerimizden çıkarılarak hayata geçirilmesini belirtmiştir.

Türk milli eğitiminde sıkça yapılan değişikliklerin istenen sonuç vermemesi ve kısa zamanda yeni metot arayışlarına gidilmesinin sebebi Türk kimliğine uymayan eğitim sistemlerinin denenmesidir. Türk Milli Eğitimi’nde denenilen her sistem sonrasında, bu sistemin alındığı toplumda görülen sonuçlar elde edilmeğe çalışılmıştır. Ancak, toplumların birbirinden farklı olan doğal özellikleri sebebiyle, bir toplum için olumlu sonuç doğuran sistem, bir başka toplumda aynı sonuçların doğmasına fırsat tanımamıştır.

Eğitimle kazanılan bilgiler hayata geçirilmediği zaman bir şey ifade etmez. Eğitim, bir çok bilgilerin bir arada tutulması değildir. Kişiler, yoğun bilgiler ile donanmış olabilirler. Ancak bu bilgilerin, gerek bilgi sahibi ve gerekse toplum üzerinde bir yansıması olmalıdır. Bu bilgilerin fert ve toplumda yansıması yoksa, sadece bilmiş olmanın her hangi bir yararı olmayacaktır. Bu hususla ilgili olarak Atatürk, 16-21 Temmuz 1921 günleri Ankara’da Milli Eğitim programını hazırlamak maksadıyla yapılan ilk toplantıda şöyle demiştir:

“Bir milletin namuskâr bir mevcudiyet, şayan-ı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve mütefennin bulunması kâfi değildir.

Her ilmin, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lazımdır ki o da o milletin muayyen ve müsbet bir seciyyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmayan fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakiki bir devlet teşkil edemezler. (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.146)

Fertilere verilecek olan eğitim, toplumun yapısıyla doğru orantılıdır. Verilecek eğitim ile toplumun değer yargısı uyum içinde olmalıdır. Eğitimdeki uyum, eğitimin millet yapısıyla bağdaşması ve fertlerin bunu bir ihtiyaç olarak görmesiyle sağlanabilir. Geri kalmış toplumlara en ileri seviyede bir eğitimin tatbiki, bu topluma gücünün üstünde bir yükü kaldırmasını İstemeye benzer. Topluma verilecek olan eğitim, eğitimi alacak olanın kabiliyetine göre seçilmelidir. Tarihte, toplumun yararına sunulan bir çok değişiklik, ilmi olduğu halde hemen kabul edilmeyip reddedilmiştir. Bu reddedişin sebebi, toplum yapısının henüz bu yenilikleri anlayacak seviyede olmaması ve bu yeniliklerin doğuracağı olumlu sonuçları görmekten uzak olmasıdır. Türk Milleti, en çağdaş eğitimi alacak kabiliyete sahip olduğunu tarihin her safhasında göstermiştir. Yeter ki bu değerlerin varlığına inanılmış, eğitimle keşfedilmiş ve hayata geçirilmiş olsun. Osmanlı Devleti, milli değerlerini hiçe sayarak, kendini değil başka milletleri yaşatarak hayatta kalmayı denemiştir. Ancak, bünyesindeki devletlerin birer ikişer kendinden koptuğunu görünce, ne olduğunu o zaman hatırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu kimliksiz yapıya düşmemesi için, kendi benliğine sahip çıkmayı ve nesillerini bu idealler çerçevesinde yetiştirmeyi devlet politikası kabul etmiştir. Atatürk:

“Bizim milletimiz; milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki akvamı muhtelif hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârdır” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.147).

tespitiyle, dünyadaki saygınlığımızın kazanılması, gerek bağımsızlığımızın ve gerekse varlık sebebimizin ancak ve ancak millilik olduğunu çok açık bir şekilde dile getirmiştir.

Tarihte kimliksiz toplumların varlığından söz edilmemektedir. Kimlik, bir ayniyet duygusu, sahiplenme, bir yere bağlılık ve mensubiyettir. Bu duygulan taşımayan kişilerin kararlı davranış sergilemesi mümkün değildir. Kararsızlık, başarısızlığı ve zayıflığı doğurur. Zayıf karakterli kişilerden müteşekkil toplumların, daha güçlü toplumlara boğun eğmesi de kaçınılmazdır. Hür yaşamının, haysiyet sahibi olmanın, esareti tatmamanın yolu, güçlü olmak, bu gücü kendi benliğinde aramaktır.

1 Mart 1922 günü TBMM’de yaptığı konuşmada: “Eğitim, hükümetin en verimli ve en mühim görevidir.” diyen Atatürk; Kurtuluş Savaşı’nın en buhranlı günlerinde millî eğitim sorunlarına eğilmiş ve 15 Temmuz 1921’de I. Maarif Kongresi’ni toplamıştır. Kongrede: “Asırlardır devlet bünyesinde süren derin idari ihmallerinin meydana getirdiği yaraların tedavisinde sarf edilecek emeğin en büyüğünü, hiç kuşkusuz eğitim yolunda göstermemiz lazımdır.” demiştir

Kurtuluş Savaşı’nın bitiği günlerde, “Memleketi kurtardınız; şimdi ne yapmak istersiniz?” sorusuna: “Millî eğitim bakanı olarak millî irfanı yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir.” cevabını vermiştir.

Yeni kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet başkanı olması mecburiyetinden dolayı millî eğitim bakanı olmamış; fakat millî eğitimle çok ilgilenmiştir.

4.3.2- Eğitimde Laiklik İlkesi

Laiklik; dinsel etkinliklerin, devlet, fikir ve ekonomik yaşamdan ayrı olarak ele alınmasını, devletin dinsel esaslara ve güce dayanmamasını, gücünü doğrudan doğruya ulustan almasını öngören bir kavramdır. Laiklik dünyayla ilgili işleri ve otoriteyi dinsel işlerden ve otoriteden ayırmaktır. Devlet, gücünü ulustan aldığından, en büyük dünyevi otoritedir. Bu yönden laiklik, dinin diğer dünyayla ilgili kurumları kontrol etmemesi ve dinin yalnız dünyayla ilgili etkinliklerin

ötesindeki, gerçek dinsel hususlarla ilgilenmesini sağlayan, dinin hakkını dine, devletin hakkını devlete veren bir kavramdır.

Laiklik sadece dinle devlet, dünya ve ahiret işlerinin birbirinden ayrılması değildir. Aynı zamanda, vicdan özgürlüğü ile başka inanç ve kanaatlere karşı hoşgörüyü, böylece her tür bağınazlığa karşı olmayı da içerir. Laiklik, ister doğal, isterse toplumsal olsun, her tür olay ve olgu karşısında nesnel bir tutum takınmak, hiçbir etkiye, önyargıya kapılmadan, gerçeği olduğu gibi algılayıp tarafsız olarak incelemektir. Bu ise bilimsel anlayıştan başka bir şey değildir. Laiklik, evrensel bir değerdir ve eğitim yoluyla aktarılır.

Laik eğitimin öğretim programları dogmalar değil, bilimsel bilgiler üzerine kurulmuştur: Programlarda katı ve değişmez bilgilere yer yoktur. Bu programda tek ve değişmez doğru olmadığı, cansız maddenin bile bir yandan çözülüp dağılırken, diğer yandan da yeni biçimler altında örgütlenmekte olduğu anlatılmaktadır. Bu nedenle öğrenciler, sürekli değişim gösteren gerçekliğin, “değişmez açıklaması” olamayacağını anlamaktadırlar.

Laik eğitim, bilimsel bilgidен ve akılcı gelişmelerden uzak kalmanın, toplumları durduracağını bilincindedir. Bireyin gelişmesini önleyeceğinin farkındadır. Bu nedenle yazgıcılığı değil, akılcılığı yerleştirmekten yanadır.

Laik eğitim sisteminde “neden-sonuç” öğeleri arasındaki ilişkiler, akılcı mantık ya da deney yöntemleriyle açıklanmaktadır. Geleneksel eğitimde olduğu gibi iman veya inanç öğeleriyle değil. Laik eğitim “nedensellik” arayışındadır. Laik eğitimde kuşkuculuk egemendir: Bilinen doğrularda bile hep “acaba?” sorusu akla takılı durur. Hem öğretmenler, hem öğrenciler kendi bildikleri doğrular dışında doğru aramazlarsa gerçeği bulamayacaklarının bilincindedirler. Bu sonuç öğretim yöntemlerine de yansımış bulunmaktadır. Örneğin öğretmenler bilimsel bir konuyu işlerken bile, anlatımların “şuna göre”, “buna göre”, “koşullar değişmezse”, “yeni

yaklaşımlar ortaya çıkmazsa” gibi çekincelerle sergilemektedirler (Özgen, 1994, s.112). Böylesi bir tutum öğrenciler arasında bir çeşit tartışma geleneği de yaratmaktadır. Öğrenciler acabalarla tüm otoriteleri sorgular ve tartışır duruma gelebilmektedirler. Bilimde temel, belgelemek veya kanıtlamaktır. Dinde ise inanmak, iman etmektir.

Laik eğitim, aynı zamanda toplumsal barışın ve ulusal birliğin de vazgeçilmez gereğidir. Çünkü her değişik din, mezhep, inanç ve cinsiyetten yurttaşların okullara eşit biçimde devam etmeleri, okulların inanç ve görüşler arasında ayırım yapmamasına, laik eğitime bağlıdır

Laik eğitimin Türkiye’de yerleştirilmesi konusunda yapılan çalışmalar, Cumhuriyet öncesi askerî-teknik okullar ve bazı iyi niyetli çabalar bir yana bırakılırsa, Atatürk’le başlamıştır denilebilir. Ancak Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar, laikliğin Türkiye’ye özgü kuramsal temelleri yeterince atılamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında laikliğin yerleşmesi için yapılan çalışmalar, taktik ve stratejiler zamanla unutulmuş, daha sonraları da durum yasaklarla idare edilmeye çalışılmıştır.

Atatürk, 30.8.1925’te Kastamonu’da yaptığı bir konuşmada şöyle der: “Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, müritler, meczuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır.” Atatürk bu görüşünü başta eğitim olmak üzere yaşamın her alanında uygulamış, bu bağlamda laikliğin erdemini vurgulamış, gereğini yapmış, yapılmasını sağlamıştır.

Türkiye’de laiklik Anayasaya girmeden önce eğitim kurumlarına girmiştir. 1926 yılında Millî Eğitim Bakanlığı’nın yayınladığı bir genelgede “Türkiye’de herkesin millî ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır” deniliyordu (Sakaoğlu, 1992, s.34–35).

Yaşadığı coğrafi alan nedeniyle hem Batı ve hem de Doğu toplumları ile ilişki sürdürmek zorunda kalan Osmanlı, bu ilişkilerin sağlığı için iki tarafın kültürleri ile

ilgilenme gereği duymuştur. Osmanlı, Batı'nın bilim ve teknoloji ve kurumlarından yararlanmak isterken, tarihi geçmişi ile bağlı olduğu Doğu kültüründen de kopamayınca bu iki kültürü birlikte yaşamak zorunda kalmıştır.

Doğu ve Batı kaynaklı kültür ikiliğine ek olarak birde halk ile aydın kesim arasında, iki farklı eğitim sisteminden kaynaklanan bir kültür farklılığı vardı. Bu kültür farklılığının bir boyutunu, batı benzeri eğitim kurumlarından yetişen aydınlar ile medreselerde yetişenler oluşturuyordu; diğer boyutunu da yine bu iki farklı eğitim kurumlarında yetişenler ile bilgi kaynağı tarikat ve cami olan halk oluşturuyordu. Bu üç ayrı kesim arasında sosyo-kültürel hiçbir etkileşim olmadığı için, Osmanlı sağlıklı bir toplumsal ve kültürel yapıya sahip bulunuyordu.

Düşünceleri ve yaşam tarzındaki bu çok yanlı kültür yapısı ile çağdaşlaşmak mümkün değildi. Yapılacak iş, bu çok yanlı kültür yapısını, ulusal ve laik değerlerle uyumsuzluk gösteren öğelerinden arındırmak; toplumu, ulusal değerlerin ağırlıklı olduğu çağdaş bir kültüre ve bunun gereği olan modern bir yaşam tarzına ulaştırmaktı. Bunun içinde geleneksel ve dinsel eğitim sisteminde ve bu sistemin birbirinden farklı eğitim ve öğretim sürdüren kurumlarında birlikteliğe gitmek, düşünce ve dünya görüşleri birbirinden farklı insanların yetişmesini önlemek gerekiyordu.

Gelişmek için, çağın değerlerine uymayan metotlarda ısrar edip, bu metotları kullanarak istenilen başarı elde edilemez. Çalışmak, başarının ilk şartıdır. Ancak, plansız, programsız ve teknik verilere dayanmayan bir çalışma biçimi, Atatürk'ün de ifadesiyle:

“Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek demek değildir. Çalışmak, İcabatı zamana göre ilim ve fen ve her türlü ihtiraatı medeni yeden azami derecede istifade etmek zaruridir.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.95-96)

demektir.

Çağın ilmi değerlerini takip edebilmek ve bu değerleri alıp uygulayabilmek, her işi ilmin gösterdiği biçimde yapmak için, her şeyden önce ilmin ne olduğunu, nasıl kullanılacağını bilmek gerekir. Bunun için de, fertlerin nitelikli bir eğitime ihtiyacı vardır. Eğitimsiz toplumların, ilmi gerçekleri görmeleri, bu gerçeği hayata geçirme eyleminde bulunmaları mümkün değildir.

Bir zamanlar akla, müspet bilimlere değer veren, çağının ilerisinde olan medrese, XVI. yüzyıldan itibaren gerilemiş ve çökmüştür. Medrese, Rönesans'ı yaşamamış, bilim ve düşünce alanında XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşen büyük inkılabı takip edememişti. Ortaçağın bir bölümünde ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde gerçek birer bilim merkezi olan ve bütün müspet bilimlere yer veren medrese, Batı dünyasında bu bilimler görülmemiş bir hızla ilerlemeğe başlarken, kapılarını bütün bu yeniliklere, bilim alanındaki gelişmelere sınıksız kapatmıştı; kendi kendini kısır bir skolâstiğin içine hapsedmiş; gitgide çağın daha gerisinde kalmıştı. Medrese, genç kızlara, yani gençliğin yarısına kapalı idi. Dinle ilgisi olmayan hurafeler ve batıl inançlar yalnız medreselere sızmakla kalmamış, Darülfünun'u bile etkilemişti. 1924'te Darülfünun'un bahçesinde bazı öğrencilerin fotoğraf çektirmeleri suç sayılmış ve bu öğrenciler cezalandırılmışlardı. Bunu Bursa'da öğrenen Atatürk, beklendiği gibi son derece üzülmüş ve ceza veren müderrisler hakkında kovuşturma yapılmasını emretmişti.

Her ne kadar lâiklik ilkesi 1928'de ve sonradan 1937'de yapılan değişiklikler ile Anayasa'ya girmişse de bu ilke, medreselerin kapatılması, tevhid-i tedrisatla eğitim birliğinin sağlanması ve kadınlar ile kızlara eşit imkân sağlanması gibi tedbirlerle eğitim ve öğretimde daha 1924'ten itibaren uygulanmaya başlamıştır (Doğramacı, 1985).

Atatürk birçok konuşmasında Eğitim derken “Müspet bilime dayalı çağdaş, ulusal karakterli, lâik bir eğitimi” ifade etmiştir. Atatürk'ün, bu amaçlara yönelen yeni eğitim politikası ve yeni eğitim sistemi hakkında çeşitli dönemlerde yapmış olduğu konuşmalarda ortaya koyduğu görüşler ilginçtir. Daha 15 Temmuz 1921'de yani;

Sakarya Savaşı'nın en kızgın günlerinde Mustafa Kemal Ankara'da toplanmış olan Maarif Kongresi'nde öğretmenlere şöyle sesleniyordu:

“...Savaş günlerinde dahi dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir milli terbiye programı vücuda getirmek ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden yararlı şekilde çalıştıracak ilkeleri açıklamak için çalışmalıyız.

Şimdiye kadar izlenen öğrenim ve terbiye metotlarının, milletimizin tarihi gerilemesinde en önemli neden olduğu kanısındayım. Onun için bir milli programdan bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve doğustaki niteliklerimizle hiç bir ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan bütün etkilerden uzak, milli karakter ve tarihimizle uygun bir kültür kastediyorum”

1 Mart 1922 günü Meclisi Açış Nutku'nda da Mustafa Kemal, Maarif Programı'nı tanımlarken, “Bu program... Milletimizin bugünkü haline, sosyal hayati ihtiyacına, çevrenin şartlarına ve asrın gereklerine tamamen uygun olsun ”demekteydi.

27 Ekim 1922'de İstanbul'dan gelen öğretmenlere seslenirken de Atatürk şöyle konuşacaktır:

“Milleti millet yapan, ilerleten, bereketli kuvvetler, fikir kuvvetleri ve sosyal kuvvetlerdir... Fikirler manasız, mantıksız, safsatalarla dolu olursa o fikirler hastadır. Keza, sosyal hayat akıl ve mantık dışı faydasız ve zararlı inanç ve gelenekler içinde yüzüyorsa, felce uğrar. Önce fikir ve sosyal hayat kaynaklarını temizlemekle işe başlamak lâzımdır.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.47)

Atatürk giderek, “Milletimizin siyasal ve sosyal hayatında, milletimizin fikir terbiyesinde rehberimiz bilim ve fen olacaktır.” diyerek, tümüyle pozitivist bir eğitim görüşünü ortaya koyuyordu. “Hiçbir mantıki delile dayanmayan birtakım geleneklerin, inançların muhafazasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur.” Sözleri, Mustafa Kemal'in ilerlemek için pozitivist eğitimi temel araç saydığını gösteriyordu.

Yine, 1 Mart 1924 Meclisi açış nutkunda Atatürk, “Terbiye ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanmasını lüzumlu görüyoruz.” dedikten sonra; “Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde tam bir açıklık ve hiçbir tereddüde yer vermeyen kesinlikle ifade etmek ve uygulamak lâzımdır. Bu siyaset her manasıyla milli nitelikte gösterilebilir.” diyordu.

3 Mart 1924'teki Tevhidi Tedrisat Kanunu gereğince medreselerin 11 Mart 1924'te kaldırılması ile din eğitimi sona ermemiş, yine aynı kanunda sözü edilen, İlahiyat(fakültesi) Bölümü Darülfünun bünyesinde kurulmuştur. Ancak İlahiyat bölümü öğrenci ve öğretmen sayısı aşağıda verilen Tablo 4.11'den de anlaşılacağı gibi gelişemeyerek kapanmıştır.

Tablo 4.11: Darülfünun İlahiyat Bölümü Öğrenci ve Öğretmen Sayısı

Yıl	Öğrenci	Öğretmen
1924–1925	284	12
1925–1926	205	13
1926–1927	167	13
1927–1928	53	13
1928–1929	35	13
1929–1930	35	16
1930–1931	22	13
1931–1932	22	13
1932–1933	20	13

Kaynak: Ergin, 1977, Cilt: I s.136

Bu ilgisizliğin nedenleri olarak, ilahiyat bölümünün medrese gibi öğretim yapacağı algılanması olabileceği gibi; gerek yönetim şeklinde gerekse toplumda egemen düşüncenin laikliğe doğru kayması, laikliğin o günkü algılanışı ve asıl önemlisi, bu okuldan çıkanların istihdamlarının nasıl olacağının belirsizliği olarak değerlendirilmektedir. (İstanbul Üniversitesinde yeni kurulan) İlahiyat Fakültesinin karakterinin diğer Hukuk ve Edebiyat Fakültelerinininki gibi bilimsel olacağını ifade eden Baltacıoğlu, yeni fakültenin bir “din evi” mi yoksa “bilim evi” mi olacağı endişelerine ve de Sebilürreşat’çı yazarların“devekuşu” benzetmelerine“bilim evi” cevabını vermektedir (Baltacıoğlu, 1998, s.298).

4.3.3-Eğitimde Birlik İlkesi

M. Kemal amaç edinilen çağdaş uygarlığa ve kültüre ulaşmak için, eğitim ve öğretimde birliğe inanmış, daha Kurtuluş Savaşı’nın sürdüğü günlerde (16 Temmuz

1921’de) Ankara’da topladığı Maarif Kongresi’nde baştan beri izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin ulusun gerilemesine neden olduğunu ileri sürmüş; 31 Ocak 1923’de İzmir’de halk ile yaptığı konuşmada da “Ulusumuzun eğitim ve öğretim yuvaları bir olmalıdır” diyerek eğitim ve öğretimin birleştirilmesinin gereğini vurgulamıştır.

Konuyu giderek olgunlaştıran M. Kemal Mustafa Kemal Pasa 1 Mart 1924’de TBMM’nin yeni toplantı yılını açarken; “kamuoyunda kabul görmüş bulunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin zaman kaybettirilmeksizin uygulanması gerektiğini görüyoruz. Bu yolda meydana gelecek gecikmenin zararları ve bu yolda çabuk davranmanın ciddi ve büyük yararlarının bulunması, bu konuda bir an önce karar vermemizi geciktirmektedir” diyerek derhal bu önemli değişikliğin yapılmasını istiyordu. (Karagözoğlu, 1985, s.207)

Bu önemli konuşmadan iki gün sonra, 3 Mart 1924’te eğitim alanında ilk yasal devrim gerçekleşti. TBMM o gün çok önemli üç yasa kabul etti. İsmail Safa Bey’in hazırlattığı “öğretimin birleştirilmesi” yasa tasarısı, “Tevhîd-i Tedrisât Kanunu” adı ile yasalaştı. Bu yasa gereğince bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanarak öğretim birliği sağlanıyordu. Birer yasa ile de Halifelik, Serîye ve Evkâf Vekâleti, Erkân-ı Harbiye Vekâleti kaldırılıyor, Osmanlı hanedanlığı üyeleri yurt dışına çıkartılıyordu. Bu yasalarla dinin ve ordunun siyasetle ilgisinin kesilmesi gerçekleştirildi. Dâr’ül Hilâfe adı almış olan medreseler de kapatıldı (M.R.İnan, 1983, s.66).

M. Kemal’in bu uyarısı üzerine, 3 Mart 1924 günü Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) Meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun ile, Türkiye’deki bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Böylece çağdışı eğitim ve öğretim düzenine son verilmiş, eğitim ve öğretim devletin denetim ve kontrolüne girmiştir.

Medreselerin kapatılmasından bir süre sonra da Rize (14 Eylül 1924)gezisinde bir gurup, Mustafa Kemal’e dilekçe ile başvurarak medreselerin tekrar açılmasını

istediler. Mustafa Kemal, medrese eğitiminin yetersizliğini ve memleketin uğradığı felaketteki rolünü bu heyete anlattıktan sonra, sözlerini şöyle tamamlamıştır;“Okul istemiyorsunuz. Oysa ulus onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı halk, bu vatan evlatları yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Ulusa okul gerektir!” Gazi’nin yüksek sesle verdiği bu kesin yanıt, bütün halk ve öğrencilerce “Bravo!” sesleri ve alkışlar ile karşılandı. Rizeliler, limandaki bütün kayıklara motorlara binerek Mustafa Kemal Paşa’yı uğurladılar (Onat, 1984, s.86).

Başarı sağlanan her işte olduğu gibi bir ülkenin gelişip güçlenmesinde de fertlerin birlik ve beraberlik içinde bulunmasının önemi herkesçe bilinmektedir. Atatürk; “Ahenk-i irfanı olmayan bir milletin, ahenk-i medeniyeti de olamaz... İnsanlar fikri bir terbiye görmedikçe hiçbir işe yaramazlar...”(TBMM ZC 1981, s.7) ifadesiyle, eğitimdeki birliğin önemini belirtmiştir.

Eğitimde birliğin sağlanmasını önleyen üç temel engel bulunmaktadır. Bu engellerden biri farklı hedeflere yönelik ve farklı kaynaklardan beslenen eğitimidir. İkincisi cinsiyet ayrımı yapılarak, yalnızca erkeklere yönelik yapılmak istenen eğitimidir. Üçüncüsü, aydın avam kopukluğundan kaynaklanan ayırımdır. Türk milli eğitimindeki birinci engel, Tevhidi Tedrisat (Eğitim öğretimin birleştirilmesi) Kanunu'nun çıkarılmasıyla giderilmiştir. Diğer iki engelde ise birçok mesafe alınmış ama bu engeller tam olarak aşılamamıştır.

Bir toplumun sahip olduğu insan gücünü erkek, kadın diye ikiye ayırıp, bu iki parçadan birini atıl duruma sokup, geri kalan yarısını gelişmeye kanalize etmek, mevcut potansiyeli bilerek yarıya indirmek demektir. Bir toplumun cinsiyete dayanarak ikiye bölünmesinin yanlışlığına değinen Atatürk; “Katiyetle bilmeliyiz ki iki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, marizdir”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.49). demiştir.

Atatürk başka bir sözünde;

“Erkeklerin okuması ne kadar lazımsa, kızların okuması da o nispette mühimdir ve belki daha önemlidir. Çünkü kadınlar erkeklerden daha fazla oldukları gibi, bir çocuk yedi sekiz hatta on yaşına kadar ana

kucağında terbiye görmektedir. Bu sebeple kadınların ilim ve ifan ile zenginleşmesi çok daha önemlidir.” (TBMM ZC 2, s.7, 1981)

kadınların eğitiminin ne kadar önemli olduğunu belirterek, bir başka sözünde de;

“Düşmanlarımız bizi dinin taht-ı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslime'nin beraber olarak iktisab-ı ilmü irfan eylesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir.” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.202,)

2 Şubat 1923'de İzmir'de yaptığı bir konuşmasında da eğitimin birliğinden bahsetmiştir (Palazoğlu, 1995):

“...Medreseler ne olacak? Vakıflar ne olacak? Dediğiniz zaman derhal bir direnmeyle karşılaşacaksınız. Bu direnişi yapanların ne hak ve yetkiyle yaptıklarını sormak gerekir... Milletimizin, memleketimizin irfan yuvaları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı şekilde oradan çıkmalıdır...”

6 Şubat 1923 Kırkağaç'ta, medreselerin eğitim yuvası olmaktan ziyade boş zaman geçirilen yer haline geldiğini vurgulamıştır. 1 Mart 1923 Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında şöyle demiştir (Palazoğlu, 1995):

“...Efendiler! Memleket evladının ortak ve eşit olarak almaya zorunlu oldukları ilimler ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas sahiplerinin ayrılabilceği öğretim derecelerine kadar, eğitim ve öğretimde birlik, sosyal toplumumuzun ilerleme ve yükselmesi görüş açısından çok önemlidir. Bu sebeple Din İşleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konuda fikir ve çalışma birliğine gitmesi istenmeğe değerdir.”

Mustafa Kemal, 1 Mart 1924 günü Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılı dolayısıyla yaptığı açılış konuşmasında şu üç noktaya değinir (Nutuk, 2009,s.573–574,):

“1- Ulus, cumhuriyetin bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuza değin korunmasını istemektedir. Ulusun isteği, “cumhuriyetin, hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve kanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle dayandırılmasının sağlanması” diye belirtilebilir.
2- Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.

3- Müslümanlığı, yüzyıllardan beri, yapıla geldiği üzere, bir siyasa aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.”

2 Mart günü Parti Grubu toplantısında bu üç konu görüşülmüş ve ilkeler üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunlar, 3 Mart 1924 günü, Meclisin birinci oturumuna şu önergeler olarak gelmiştir (Nutuk, 2009, s.573–574,)

1- Halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının yasa önerisi.

2- Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığının kaldırılması ile ilgili Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının yasa önerisi.

3- Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili Manisa Milletvekili Vâsıf Bey ve elli arkadaşının önerisi.

3 Mart 1924 günü Mecliste kabul edilen kanun maddeleri şunlardır. (Kanun No: 430, Kabul Tarihi: 03.03.1924, Resmi Gazete: 06.03.1924 – 63)

Madde 1. Türkiye’deki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdır.

Madde 2. Şer’iyye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3. Şer’iyye Evkaf Bakanlığı bütçesinde okullar ve medreseler için konulan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4. Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve [ayrıca] imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi içinde ayrı okullar açacaktır.

Madde 5. Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri rüştiyeler ve idadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüştiye ve idadilerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.

Madde 6. İşbu kanun, yayımı tarihinden geçerlidir.

Madde 7. İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu Yürütür.

Türk hükümeti kendi sıbyan okullarını ve medreselerini kapatma kararı aldıktan sonra, aynı tutumu ülkedeki yabancı okullara karşı da gösterme yoluna girdi. Hatta Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkmadan önce, Lozan Barış Antlaşmasından hemen sonra Türkiye, daha önceden kararlaştırıldığı yabancı okullar politikasını uygulamaya başladı.

Türkiye kendi sınırları içinde hiçbir dinin ve mezhebin propagandasının yapılmasını istemiyordu. Okullar bu yönlerden tarafsız olmalı ve millî hislerle uygar görevlere yer verilmeliydi. Bu nedenle, Türk okulları gibi azınlık okulları da Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Dinsel ve siyasal amaçla eğitim yasaklandı. Azınlık okullarında tarih, coğrafya, yurt bilgisi gibi Türkçe ve kültür eğitimi konulup, bu okulların millî eğitime bağlılığının denetlenmesi benimsendi.

1926 Şubatında Bakanlık, yabancı okulların iyi denetlenmesi hakkında Maarif Müdürlüklerine bir genelge yayınladı. Yabancı okulların kapitülasyonlar döneminden beri uyguladıkları bazı gelenekleri kaldırdı. Böylelikle Osmanlı dönemindeki zararlı faaliyetleri ile dikkatleri çeken azınlık ve yabancı okulları, denetim altına alındı (Ergün, 1982).

Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre askerî idadiler “liseye” çevrildi. Buradaki öğretmen subaylardan bazılarının da lise öğretmeni olarak istihdamları gerçekleştirildi. Ama askerî okullar 22 Nisan 1925 tarih ve 637 sayılı bir kanunla tekrar Milli Savunma Bakanlığına bağlandılar. Yine bu kanunla, aşağı yukarı 7.000 yetim çocuğu barındıran Dârüleytamlar Bakanlığına bağlandı (Ergün, 1982).

Mustafa Kemal, 27 Ağustos 1925 günü İnebolu’da yaptığı bir konuşmasında Tevhid-i Tedrisatın önemini işaret ederek:

“Büyük millet! Dünya medeniyet ailesinde saygın bir yer sahibi olmaya lâayık Türk milleti, evlatlarına vereceğı eğitim, okul ve medrese adında birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruma bölüştürmeğe halen katlanabilir miydi? Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden oluşmuş bir millet yapmaya imkân aramak, boş işle uğraşmak olmaz mıydı?” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.219–220).

Tevhid-i Tedrisatla aynı gün kabul edilen Halifelik ve Şer’iye ve Evkaf Vekâletini kaldıran kanunlarla öğretim birliğini engelleyecek ve laikleşmeyi önleyecek faktörler ortadan kaldırıldı.

Bu yasanın Meclisten çıkmasından sonra, yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirildi. Sorun basında tartışılırken, Bakanlık ve eğitim idareleri de ülkedeki medreselerin incelemesini yapıyordu. Yönetmeliğı, programı ve kadrosu olan 29 Darülhilafe Medresesi vardı. Bakan, dünyanın her tarafında ilköğretimin sadece Bakanlık okullarında yapıldığını belirterek medreselerin iptidai kısımlarını kapattı. Kapatılan medreselerde 16.245 öğrenci vardı. İptidai sınıfındaki öğrencilerden yaşları uygun olanlar ilkokullara ve liselerin ilkokul kısımlarına, iptidai dâhil ve hariç sınıflarının öğrencileri de liseler ve ilk öğretmen okullarına kaydedildi (Ergün, 1982, s.2.).

Dârülhilafe medreseleri dışında vilayet, kaza ve köylerde 479 tane de Medarisi İlmiye vardı. Programı, sınıfı ve kadrosu olmayan, eski ve sağlığa zararlı binaları olan, haklarında hiçbir resmi bilgi olmayan ve resmi denetimleri yapılmayan, Şer’iye Vekâletince verilen izinle müderrisleri tarafından açılan, ilköğretim düzeyinde eğitim veren bu medreseler Bakanın 11 Mart 1924’te verdiği emirle kapatılmaya başlandı.

Bunların öğrencileri ilkokullara kaydedilecek, müderrislerinden gerekli niteliklere sahip olanlar, okullarda “Ulum-u Diniyye” öğretmeni olabileceklerdi. Bu arada Adalet Vekili Necati Bey’in şer’i mahkemeleri lağvetmesi üzerine Vakıf Bey de Mekteb-i Kuzât’ı kapattı (Ergün, 1982).

13 Aralık 1925’te Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili Siirt milletvekili Mahmut Bey şu sözleri söylüyordu:

“...Her memleketteki siyasi ve toplumsal kurumlar için değer ölçüsü, o kurumların milli hayata, toplumsal ve ekonomik alanda ortaya koyduğu etkilerden, faydalardan ibarettir. Türkiye’deki tekke ve tarikatların bu bakış açısından bilimsel ve pratik hiçbir yararının bulunmadığı muhakkaktır....memleketimizdeki tekke ve zaviyeler; adeta miskinlik ve cehalet ocakları olmuştur. Bu ocaklar, daha da önemlisi, fesatçılar için yeri geldiğinden uygun etkinlik zeminini hazırlıyorlardı... Türkiye’de tarikatları doğuran, tekkelere vücut veren nedenler, halifelik, ulema ve medresecilerin, halk üzerinde dinsel ve hatta siyasi tahakkümünü son dereceye kadar vardırırmalarıdır. Bugün o zorunluluktan, o gerekten, o tahakküm ve baskıdan söz edilebilir mi? Varlıklarının nedeni kalmamış olan kurumları devam ettirmek, milli ve toplumsal birliği ihlâl etmekten başka bir sonuç vermez” (Hâkimiyeti Milliye, 6 Eylül 1925).

Konu TBMM’de de yasalaşmadan önce bazı tartışmalara neden olmuştur. Ancak bu tartışmalar daha çok bu kuruluşların ellerindeki arazi ve mallarla ilgili olduğundan konu dışında olarak görülmüştür. Ancak, konu ile ilgili olan, Antalya milletvekili Rasih Bey’in konuşmasında sözünü ettiği yasaı destekleyerek şunları söylemişti:

“...tarikatlar lağvedilirden yüce heyetinizin bilgisi dâhilindedir ki memlekette miskinlik, bilim düşmanlığı, çalışma ve gayret düşmanlığı ortadan kaldırılıyor demektir. Çünkü... On bir asırdan beri Müslümanlık bu afetle hastalıklı olmuş ve bu afet yalnız Türkiye’yi değil, bütün Müslüman âlemini yıkmıştır... bugün bu kanunu kabul ederken milyonlara erişen Müslüman kitlesine karşı bir uyanma dersi, uyanma devresi veriyorsunuz, onun için takdire şayansınız” (Öztürk, 1994, s.39-40).

Bu tepkiler incelendiğinde, tekke ve zaviyelerin modern bir toplumda yerlerinin bulunamayacağı genel kabul gören bir fikir olmuştur. Toplumdaki ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yeniden kurulduğu bu dönemde, tekke gibi, zaviye gibi yerlerden geçinen şeyh, derviş gibi kimselerin bu ilişkiler içinde yer alamayacağı da bellidir, ayrıca buralara devam eden halk açısından da tembellikten kurtulmanın bir

fırsatıydı. İmparatorluk döneminden kalma “liderlik” psikolojisiyle hareket etme güdüsü gösteren milletvekillerinden bazılarının konuyu ulusal açıdan görmeyip de “Müslüman ‘alemine örnek olacak bir uyanma, yaratma fikirleri ile, sadece sözlerde kalan bir nostaljik özlemin dile getirilmesi olarak görülebilir. Maarif Vekâleti bir talimat göndererek tekke, türbe ve zaviyelerin mallarıyla ilgili düzenlemeleri yapmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1925).

Hazırlık sınıfları kapatılan Dârülhilafe medreseleri yerine, yalnız imam ve hatip yetiştirmek üzere İmam-Hatip okulları kuruldu. Başlangıçta 29 tane olan bu İmam-Hatip okullarının programlarını Bakanlık hazırladı. Giderek her ders yılında sayıları biraz daha azalan bu okullar, 1929–1930 öğretim yılında tamamen kapatıldı. Dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere İstanbul Dârülfünunun’da bir. İlahiyat Fakültesi kuruldu. Bu fakülte, üniversite reformundan sonra da kapatıldı (Ergün, 1982).

Medreselerin asıl durumu, bütçe konuşmaları ve bütçe kanunu ile belirlendi. Meclis, Maarif Bakanlığının uzun açıklamalarından sonra medreseler konusunda bir tahsisat koymayarak, medreselerin lağvını resmen kabul etti. Medreselerin kapatılması, aynı zamanda gençlerin gerçek gelişmelerine zararlı olan eğitim, inanç ve batıl fikirlerin de kaldırılmasıdır. Medreseler bu ülkede milli menfaat, milli duygu ve bilince daima yabancı kalmışlar ve ülkenin yabancı okullarla dolmasına engel olamamışlardı. Bu okullar, medreselerin bıraktığı boşluktan yararlanarak Türkiye’ye yerleşmişler

1927’den itibaren seçmeli duruma getirilen din dersleri, 1930’da şehir ilkokul, 1931-32’de ortaokul ve 1939’da da köy ilkokul programlarından çıkarıldı. Din dersleri büsbütün öğrenci ailelerinin sorumluluğuna bırakıldı. Arapça ve Farsça dersleri okullardan kaldırılarak yerine Latince ve Yunanca dersleri kondu. Aynı şekilde ders kitapları dönemin politikasına uygun olarak yeniden hazırlandı.

Yeni çıkarılan ders kitaplarında eskiye ait bilgiler azaltıldı ve milli eğitim politikası çerçevesinde Cumhuriyet ideolojisini yerleştirecek milli şuur uyandırıcı konulara ağırlık verildi. Tevhid-i Tedrisat Kanunun arkasından çıkarılan çeşitli kanunlarla

batıl hurafelerin ve muzır fikirlerin kaynakları da kurutulmuş, bu suretle asırlardan beri fertlerin ilmi zihniyetle düşünmelerine engel olan etmenler birer birer ortadan kaldırılmıştır. Fransa’da büyük inkılâp 1789’da başladığı halde okullar 1882’de, yani inkılâptan ancak 93 yıl sonra laikleştirilebildiği halde memleketimizde bu, Cumhuriyetin ilanından dört ay gibi kısa bir süre sonra başarılmıştır.

4.3.4-Eğitimde Bilimsellik ve Çağdaşlık İlkesi

Atatürk Dönemi’nde yapılan bütün inkılaplarda ve yeni düzenlemelerde bilimsellik ilkesine uyulmuştur. Ulu Önder, “toplumun yeniden biçimlendirilmesinde en önemli itici kuvvet olarak görülen eğitim alanında da aynı ilkeye uyulmasını, ilim ve fennin gösterdiği yoldan şaşılmamasını özellikle istemiş, hatta emretmiştir. Bu tutumuyla Atatürk, Türkiye’nin çağdaş bir devlet hâline gelmesini önleyen engelleri, tam bir cesaretle yıkıp atabilen, akıl ve bilim çağına geçmenin tek kurtuluş yolu olduğunu tam bir berraklıkla görüp bu gerçeği tam bir açıklıkla gözler önüne seren bir liderdir.

27 Ekim 1922’de, Büyük Zaferi kutlamak üzere İstanbul’dan Bursa’ya gelen öğretmenlere seslenişinde, Ulusumuzun her bakımdan ilerlemesinin ancak ilim ve fenni rehber edinmekle mümkün olacağını su cümleleriyle dile getirmiştir:

“Milletimizin siyasî ve içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Okul sayesinde, okulun vereceği ilim ve fen yardımcıdır ki, Türk Milleti, Türk sanatı, Türk şiir ve edebiyatı, Türk iktisadiyatı bütün güzellikleriyle gelişir... Gözlerimizi kapayıp yalnız yasadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alâkasız yasayamayız. Bilakis ileri, medenî bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yasayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerde ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.47-48).

Atatürk’ün bilimsellik ilkesi eğitim ve öğretimde amaç, içerik ve araçların bilimin en son düzeyindeki verilere göre düzenlenmesini amaçlar. O, 22 Eylül 1924’te Samsun’da İstiklâl Ticaret Mektebi’nde öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada bu görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında kılavuz aramak

gaflettir, bilgisizliktir, doğru yoldan sapmadır. Yalnız; ilim ve fennin yasadığımız her dakikadaki safhalarının geliştirilmesini kavramak ve ilerlemelerini zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, su kadar bin sene sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak, elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir” (ASD I-III, Cilt: II, 2006, s.202)

Temmuz 1927 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda İstanbul Muallimler Heyeti’ne seslenişinde:

“Eski hocalar nasıl dinî esastan hâkim olmuşlarsa, öğretmenler de ilim esastan kazanmaya başladıkları hâkimiyeti sonuca ulaştırmalıdır. Bununla öğretmenlik mesleği gerçek gelimse devrine dâhil olacaktır” demek suretiyle, eğitimde öğretmenlerin izleyecekleri ilim yolunun önemini vurgulamıştır (ASD I-III, Cilt: II, s.266, Ankara 2006)

Cumhuriyet’in kuruluşunun Onuncu yıl dönümünde yaptığı konuşmadaki: “Türk Milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir” sözleriyle de, medenî ve müreffeh bir millet olmanın yolunu göstermiştir. Atatürk, bilimsellik ve akılcılık ilkesine her zaman önem vermiştir. Onun zamanında yapılan tüm eğitim reformlarından ve eğitimle ilgili en önemli kararlardan önce, muhakkak bilimsel bir ön çalışma yapılmış, yerli ve yabancı uzmanların görüşleri alınmış, diğer ülkelerdeki benzer çalışmalar izlenmiş ve ancak bütün bunlardan sonra sistemde bir değişikliğe gidilmiştir (Karagözoğlu, 1985, s.205).

Atatürk’ün gerçekleştirdiği önemli inkılâplardan biri de eğitimde çağdaşlaşmanın bir aşaması olarak medreseyi kaldırıp eğitim birliğini sağlamış olmasıdır. Bunu da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 3 Mart 1924’te kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat” yani Eğitim Birliği Kanunu ile gerçekleştirmiştir.

Atatürk’ün milletini çağdaş eğitime kavuşturma plân ve kararı daha eskilere gider. Yıl 1919, 28 Aralık. Atatürk’ün Ankara’ya gelişinin ertesi günü henüz TBMM açılmamıştır. Millî ordu kurulmamıştır. Atatürk, Ankaralıları hitaben yaptığı bir konuşmada, Millî Mücadele’nin amaçlarını anlatır. Fakat daha yolun en başında, düşmanı yurdumuzdan kovmanın tek sorun gibi görüldüğü o günlerde bile Atatürk,

askerî zaferle işin bitmeyeceğini; kültür ve medeniyet savaşını da kazanmak gerektiğini açıkça görmekte ve söylemektedir.

İşte 28 Aralık 1919’da Ankaralıları söyledikleri:

“Efendiler!... Millî teşkilâtımızın bugün güttüğü amaç, vatanın bölünmesini önlemek ve milletin esaretten kurtulmasını sağlamaktır. İnşallah yakın bir gelecekte, millî teşkilât bu amaca ulaşarak yüklendiği vatan vazifesini yerine getirecektir. Fakat vazifesi bununla bitmiş olacak mıdır? Bence, bundan sonra da pek önemli bir vatan ve millet vazifemiz vardır, iç durumumuzu düzeltmek, medenî milletler arasında faal bir uzuv olabileceğimizi fiilen ispat etmek lâzımdır”(Doğramacı, 1985).

4.3.5- Karma Eğitim ilkesi

Karma eğitim ilkesi, eğitim ve öğretimde cinsiyet ayrımının kaldırılması, her iki cinsin de eğitim hakları ve imkânlarından birlikte ve eşit olarak yararlanmasıdır. Çevremize şöyle bir baktığımızda toplumun kadının eğitilmesine ve eğitim alanındaki gücüne ne kadar ihtiyacı olduğunu kolayca anlayabiliriz. Çocuğu doğuran, büyüten eğiten kadın, evde ve kırsal alanda çalışan kadın. Şöyle şehre ve gelişmiş ülkelere dönüp baktığımızda kadını okulda öğretmen, hastanelerde hemşire ve doktor, iş yerlerinde mimar-mühendis, hukukçu, muhasebeci olarak görmekteyiz. Bazen Bilgisayar başında savaşlar idare ettiğini görmekteyiz (Kayadibi, 1998, s.87).

Atatürk bunun için kadının çalışmasına ve eğitimine son derece önem vermiştir:

“Bir sosyal toplum, bir organı faaliyette bulunurken, diğer organı çalışmazsa o toplum felçlidir. Bugünün ihtiyaçlarından biri, kadınlarımızın her yönden yükseltilmesini sağlamaktır. Binaenaleyh, kadınlarımız da ilimci ve fenci olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar hayatta da erkeklerle beraber yürüyecek, birbirinin yardımcısı ve destekleyicisi olacaklardır.”

“Bir sosyal toplum, iki cinsten yalnız birinin icaplara göre yetişmesi ile yetinirse, o toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır.” Türk toplumunun geri kalmışlığının nedenlerini ararken, Türk kadınına eğitim ve öğretim alanında verilen hakların yokluğu veya yetersizliğini en büyük etken olarak gören Atatürk, Tefik Fikret’in şu mısrasını zaman zaman tekrarlar: “Elbette sefil olursa kadın, alçalır beşer” (Göksel. 1985, s.956).

Anne ailede bir numaralı eğiticidir. Bu eğitici görevini yerine getirebilmesi için kendisinin daha iyi yetiştirilmesi lazımdır. Bunun için Atatürk:

“Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünkü analar için gerekli vasıfları taşıyan evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek vasıflar taşımalarına bağlıdır. Onun için kadınlarımız hatta erkeklerimizden çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa” demiştir. Bir diğer sözünde” Büyük Türk kadını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadını ilmi, ahlakî, içtimaî, iktisadî hayatta erkek şeriki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur” (ASD I-III, 2006, Cilt: II. s.150).

Osmanlı döneminde kız ve erkek okullarının ayrı olması, kadın nüfusun aleyhinde eğitimde fırsat eşitsizliğine neden olmuştu. Eğitim sisteminde, iki cins arasındaki bu ayrılık ve eşitsizlik, Atatürk başta olmak üzere, Cumhuriyet Türkiye’sinin devrimci kadroları tarafından başlangıçtan itibaren ilke olarak reddedilmiştir.

Sağlıklı bir toplum, dengeli ve tutarlı bir aile yapısını gerektirir. Toplumların sosyal yapılarının sağlamlığının, kadınlarının iyi eğitilmişliği ile paralel olduğunu gözlemleyen Atatürk, Türk toplumu için, aynı düşünceleri gerçekleştirmek üzere bütün yurt gezilerinde ve Meclis konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu dile getirmiştir. Bu sorunun bir an önce çözümlenmesi gerektiğini düşünen Atatürk, en büyük özelliklerinden birisi olan, yeri ve zamanı geldiğinde harekete geçmek ve doğru netice almak düsturunu bu konuda da sergilemiştir.

İlköğretim düzeyinin üstünde karma eğitim, Türk eğitim tarihinde uzun zaman söz konusu olmamıştır. Zaten yakın zamanlara kadar kadınlar, ilköğretim üstü düzeydeki okullara gidemiyorlardı. Daha sonra da, kurulan Batı tipi okullar erkekler ve kızlar için ayrı ayrı yapıyordu. Kız idadisi, kız rüştiyesi, kız sultanisi (İnsas Sultanisi), Dârülfünun-u İnas gibi kızlara mahsus okullar vardı. Kızlarla erkeklerin karma olarak, bir arada eğitim görmeleri yasaktı. Daha önce Dârülfünun'da kız öğrenciler, boykotlu ve oldu-bittili hareketleri sonucunda, erkeklerle aynı amfilerde ders görmeye başlamışlardı. Bu da o zaman bir karma eğitim tartışması başlatmıştı. Ama ortaöğretim düzeyinde kızların ve erkeklerin okul ve sınıfları hâlâ ayrı ayrı idi.

1924 yılında, Tekirdağ’da Kız Lisesi bulunmaması dolayısıyla, kızların erkek lisesine kaydolmak istemeleri, Türk eğitiminde kızlarla erkeklerin beraber okumaları

sorununu gündeme getirmiştir. Okul müdürü, bu sorunu nasıl çözeceğini Bakanlığa sormuş, böylece Türkiye’de karma eğitime geçme süreci de başlamıştır. Bakanlık da bir yandan konuyu "yatılı olmayan liselerde karma eğitimin öğretim, sosyoloji, psikoloji ve ahlâk açılarından yararı" yönünden bilimsel bir soruşturmaya tâbi tutmuş, bir yandan da bu hususta kamuoyu oluşturmaya başlamıştır. Ama bundan çok önceleri, Mart 1924 başlarında Maarif Vekili, kadın ve erkek için ayrı eğitim düşünmediğini belirterek şöyle diyordu: “Türkiye'nin kız çocukları, erkek çocuklarıyla beraber aynı terbiye ve tedris programını takip edecektir.”

Zaten her fırsatta kızların da erkekler kadar okuması gerektiğini vurgulayan Atatürk, bu olay üzerine, beklenen anın geldiğini düşünerek hemen harekete geçmiştir. Bu çerçevede, ilk etapta 1924 yılı Ağustosunda, ilkokul eğitiminin karma olması gerektiği, kızların erkek okullarına, erkeklerin de kız okullarına kayıt yaptırabilecekleri kararlaştırılmıştır.

17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanunla, kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınmasına rağmen, ilkokul hariç, hala kız ve erkek öğrenciler ayrı okullarda eğitim görüyorlardı. Bu durum, adı geçen kanunun ortaya koyduğu kadın erkek eşitliği anlayışına da ters düşüyordu. Bu sebeple, sözü edilen konuda yeni çalışmalar yapılması ve bu olumsuz durumun düzeltilmesi gerekiyordu.

Bu gerekliliği kaçınılmaz kılan hususlardan birisi de elimizde cinsiyet itibarı ile ilk istatistikî bilgilerin bulunduğu 1927–1928 öğretim yılına dair veriler idi. O tarihli verilere göre, ilkokul öğrenimi gören öğrencilerin sadece % 29’u kız öğrenci idi. Aynı yıl bu oran, ortaokullarda %18.9, liselerde ise, % 28’dir.

Bu eşitsizliği en alt düzeye düşürmek için, 1927 yılında MEB Orta Öğretim Dairesi karma eğitimi hedefleyen bir plan hazırladı. Talim ve Terbiye Dairesince incelenen ve ortaokullarda karma eğitimin denenmesini öngören bu planın, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati tarafından da onaylanmasıyla, o yıl var olan 70 ortaokulda karma eğitime geçilmiştir. Ortaokullardaki uygulamadan olumlu sonuçlar alınması üzerine, 1928–1929 öğretim yılında da tüm liselerde karma eğitime başlanmıştır.

Bakanlık müsteşarı Köprülüzâde M. Fuat Bey, yüksek öğretimde karma eğitimin halledildiğini, ilköğretimde de karma olabileceğini, ama ortaöğretimde karma eğitimin mahzurlu olduğunu savunmuştur. Ortaöğretim düzeyinde karma eğitimin Avrupa'da bile kabul edilmediğini belirtmiştir.

Dârülfünun Emmini İsmayıl Hakkı Bey ise karma eğitimin akıl ve mantık ile, fizyoloji ve psikoloji ile çözümlenemeyeceğini; bunun, bir milletin tarihi, sosyal bünyesi ve uygarlığı ile ilgili bir ahlâk olayı olduğunu belirtmiştir. İsmayıl Hakkı Bey, karma eğitimin ilkokuldaki sabilerin karıştırılması demek olmadığını; şahsiyet ve karakter dönemindeki, meslek ve uzmanlaşma çağındaki kız ve erkek öğrencilerin aynı eğitim ve öğretim yöntemleriyle, aynı kurumlar içinde ortak eğitimi olduğunu vurgulamaktaydı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 28 Ağustos 1924'te Öğretmenler Kongresi dolayısıyla Maarif Vekili Vasıf Bey'in verdiği yemekte yaptığı konuşmada, şöyle diyordu:

“Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle, bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz olunmalıdır” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.179).

Hükümet de 1924 Ağustosunda, ilkokul eğitiminin karma olmasını; kızların erkek okullarına, erkeklerin de kız okullarına kaydolabilecekleri kararını aldı. 1925 sonları ile 1926 başlarında toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye'de yatisız ortaokullarda öğretimin karma olarak yapılması görüşülmüş ve kabul edilmişti. Bu şekilde Türkiye'deki ortaöğretim kademesindeki okullar karma olmaya başladılar. Önce, 1927–1928 öğretim yılından itibaren erkek ve kız ortaokullarının yanında, karma ortaokullar kurulmaya veya bazı ortaokullar karma hale getirilmeye başlanmıştır. Giderek tek başına kız ve erkek ortaokullarının sayısı oldukça azalmıştır. Liseler için de, karma eğitime ancak 1934–1935 öğretim yılından itibaren geçilebilmiş, tek lisesi olan yerlerdeki 19 lisede karma öğretime başlanılmıştır.

Atatürk, kadınlarına gerekli eğitimi veremeyen bir toplumun ilerleyemeyeceği düşüncesinde idi. Bu yüzden Bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı

kaldıkça, diğer kısmının göklere yükselmesinin imkânsız olduğu gerçeğini her vesileyle hatırlatmıştır.

O, Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde, Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif Kongresi'nde, yurdun her tarafından gelen 250' den fazla erkek ve kadın öğretmenlere seslenişinde, Millî Maarif'in kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliği sayesinde kurulabileceğini vurgulamıştır. 1 Mart 1922'de TBMM'ni açış konuşmasında, kadınların erkeklerle aynı öğrenim derecelerinden geçerek yetiştirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Onun 1923 yılında yaptığı konuşmalarında, Türk kadınının eğitimi ve toplumdaki rolüne ilişkin görüşleri önemli bir yer tutmaktadır (Kocatürk, 1999, s.113–117).

“Kadın ve erkeğin aynı suretle eğitim ve öğretim görmesi açıktır. Bu sebeple yeni Türkiye Devleti ve TBMM Hükümeti, bundan sonra takip edeceği eğitim programlarında bilhassa bu noktayı çok büyük ehemmiyetle dikkate alacaktır. Kadınlarımız da tabî ki, erkekler gibi aynı tahsil derecelerinden geçecek, kendisi için ve kadınlığı için, toplumun kendisinden isteyeceği vazifeleri yapmaya güçleri yetecektir. Bugünün gereklerinden biri de, kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da okumuş ve bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır. Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ediyor, duraklama ve çökmemizi buna bağlıyorlar; bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, erkek ve kadının beraber olarak bilim ve bilgiyi kazanmasıdır. Kadın ve erkek bu bilim ve bilgiyi aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlı zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk sosyal hayatında kadınlar bilim ve bilgi yönünden ve diğer hususlarda erkeklerden asla geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.89–90).

Atatürk 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'daki konuşmasında karma eğitimin Türk eğitim sisteminin temel ilkelerinden biri olması gerektiğini açıkça ifade etmiştir:

“Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdür ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerine müsamaha edelim de kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yüксеlebsin? Şüphe yok yükselme adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak,

ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol alınmak gerekir. Böyle olursa inkılâp başarılı olur” (ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.226–227).

Atatürk, kadınlarımızın ve kızlarımızın erkekler gibi eğitimin her kademesinden yararlanmaları için büyük çaba sarf etmiştir. O, eğitim ve öğretimde cinsiyet ayrımının kaldırılmasını, her iki cinsin de eğitim hakları ve imkânlarından birlikte ve eşit olarak yararlanmalarının sağlanmasını amaç edinmiştir.

4.3.6- Yaygın Eğitim İlkesi

Atatürk’ün öngördüğü Cumhuriyet eğitimi yaygın, demokratik, halkçı bir eğitimidir. Yani bütün ulusun yetişmesini, gelişmesini ve kültürlü vatandaşlar olmasını sağlayan bir eğitimidir.

Atatürk Döneminde eğitim faaliyetlerinin temel amacı Millî Eğitimin bütün yurt sathına ulaşması, eğitimin çocukların yanında, yetişkinleri de kapsamasıydı. Atatürk; hedefe yalnız çocukları yetiştirmekle varılamayacağını bu nedenle geleceği yapacak olan bu çocukları yetiştirecek anaların, babaların, kardeşlerin, tümü topyekûn şimdiden az çok aydınlatılmaları gerektiği ve bu sayede yetiştirecekleri çocukları bu millete ve memlekete hizmet edebilecek, yararlı olabilecek şekilde yetiştirebileceklerine inanmaktaydı.

Eğitimin iki önemli işlevi vardır. Birinci işlevi millî kültürü ve kalıcı değerleri nesilden nesile aktararak milletin sürekliliğini sağlamaktır. İkinci işlevi ise toplumu meydana getiren bireylerin bilgi, davranış ve kabiliyetlerini geliştirerek toplumun ilerlemesini ve çağdaşlaşmasını sağlamaktır. Bu iki işlevden birincisi gerçekleşmezse nesiller arası kopukluk olacağından milletin sürekliliği tehlikeye düşer. İkinci işlev gerçekleştirilemezse millet geri kalır; sosyal gelişmeye, değişime ve yeniliklere ayak uyduramayacağından varlığı tehlikeye girer. İşte bunun için Atatürk, Türk milletinin bütününün eğitimi ve yetiştirilmesi üzerinde önemle durmuştur. Kurtuluştan sonra en önemli konusu “Millî Eğitim Meselesi” olmuştur. Daha Sivas günlerinde, devlet olabilmenin ilk adımlarını attığı sırada, Amerikalı gazeteci Mr. Brown’a şöyle der:

“Türk halkı iyi bir eğitim görmeli ve iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Eğitim okul demektir. Türk köylüsünün pek azı okuryazardır. Ama bu

köylüler yeniliklere isteklidir, çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve Müslümanlığın değerleri ile donatılmasını ister” (Wilson-Başgöz, 1968, s.235).

Halkının %85’i kırsal kesimde yaşayan ve o güne kadar ilköğretim imkânlarına bile kavuşturulamamış ve 1923 yılı tahminlerine göre % 91’i okuma-yazma bilmeyen bir toplumda, hiç vakit geçirilmeden cehaletin yok edilmesi gerekliydi (Karagözoğlu, 1985, s.212).

1 Mart 1922’de TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada ise, halk eğitiminin önemini söyle dile getiriyordu:

“Bizim izleyeceğimiz Millî Eğitim siyasetinin temeli, evvelâ mevcut bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Ayrıntılara girmekten kaçınarak bu fikrimi birkaç kelime ile açıklamak için diyebilirim ki, genel olarak bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlâkî bilgi vermek ve dört işlemi öğretmek, öğretim ve eğitim programlarımızın ilk hedefidir. Bu hedefe erişmek, Millî Eğitim tarihimizde kutsal bir asama teşkil edecektir” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.245).

Atatürk, halka sadece okuma-yama öğretmenin yeterli olmayacağını, halkın aynı zamanda bilgi ve becerilerle de donatılması gerektiğini 1 Mart 1923’teki TBMM’ni açış konuşmasında su cümleleriyle vurgulamıştır:

“Merkezlerde bilimsel toplantılar ve konferanslar düzenlemek, halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay yoldan okutarak onlara en gerekli olan bilgileri verecek gece dersleri açmak, bölgelerindeki yayın organlarında, özellikle genel eğitim ve halk bilgileriyle ilgili konularda yazılar yazmak, buralarda çalışan öğretmenlerin aksatmadan yerine getirecekleri ödevler olacaktır” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.317).

Yeni Türk harflerinin 1 Kasım 1928’de TBMM tarafından kabul edilip uygulamaya konulmasıyla birlikte, halk eğitimiyle ilgili çalışmalar bütün Türkiye’ye yayılmış ve ülke âdeta büyük bir okul görünümünü almıştır.

Atatürk, yeni Türk harflerinin kabul edildiği gün TBMM’nde yaptığı konuşmada, okuma-yazma bilen bütün yetişkinlerden cahilliği tamamen ortadan kaldırmak için yaygın eğitim faaliyetlerine katılmalarını istemiştir:

“Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlâtlarına mühim bir vazife düşüyor. Bu vazife milletimizin toptan okuyup-yazmak için gösterdiği sevk ve aska fiilen hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususî ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz okuyup-yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için can atmalıyız. Bu milletin asırlardan beri hallolunmayan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin hazırlarıyla kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı bilgisizlikten kurtaracak bir sade öğretmenliğin vicdanî hazzı, mevcudiyetimizi doyurmuştur”(ASD I-III, 2006, Cilt: II, s.378).

Atatürk’ün eğitim felsefesinde; eğitimde kadın- erkek ayrımı yapılamayacağı gibi genç- yaşlı, zengin-fakir, şehirli-köylü ayrımı da yapılamaz. Toplum bir bütündür. Toplumdaki her bireye eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Eğitim, gençten ihtiyara; kadından erkeğe; fakirden zengine kadar bütün insanlarımızı içine almalıdır, demektedir.

Toplumun tümünün eğitimine önem veren Atatürk özellikle halk eğitimin üzerinde durmuştur. Büyük davasına başlarken halka dayanmanın tek çıkar yol olduğunu ve halkın desteklemediği ve benimsemediği bir hareketin başarıya ulaşamayacağını biliyordu. Onun halkçılık ilkesinin temeli budur. O halde halkın bilinçli olarak toplumun problemlerine sahip çıkabilmesi için onun eğitilmesi ve öğretim düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun gereğine inanan Atatürk, Cumhuriyet’in yerleşip köklenebilmesi için halkın eğitimine çok önem vermiş ve halk eğitiminin yaygınlaştırılması için her türlü çabayı göstermiştir. Okul binaları gündüzleri öğrencilere akşamları da yetişkinlere tahsis edilerek geceli gündüzlü bir eğitim yuvası haline dönüştürülmüştür.

Yeni Türk harflerini halka kolay bir şekilde öğretmek ve kitleleri hızla okur-yazar durumuna getirebilmek için yurdun her tarafında Millet Mektepleri açılmıştır. Bu kurumlar, 16 – 40 yas arasındaki binlerce kadın ve erkeği bir çatı altında toplamış, eğitim ve öğretimin ülke genelinde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Millet Mektepleri Teşkilâtı’nın genel başkanlığı görevini üstlenen Atatürk, eğitim uygulamalarının

bizzat içinde bulunmuş, kara tahta basında Türk insanına okuma-yazma öğretmiştir. 1930’lardan itibaren köylerde yetişkinlere okuma yazma öğretmek amacıyla Halk Okuma Odaları açılmıştır. 19 Şubat 1932’de ise, geniş anlamıyla bir halk eğitimi, millî bir eğitim kurulusu olan Halkevleri açılmıştır.

Okul dışında kalmış genç ve yaşlıların eğitimini kapsayan yaygın eğitim ve halk eğitimi kavramlarını ülkemize ilk olarak Atatürk getirmiş; halkevleri özellikle bu amaç için kurulmuştur. Yeni alfabenin kabulünden sonra Millet Mektepleri de bu planın bir parçasıdır. Ülkede var olan her imkânı halkın eğitimine yönlendirmiştir. Başta da Türk ordusu vardır. Ona göre, Silahlı kuvvetlerin en önemli görevi eğitimidir. Bu eğitim askeri eğitim den önce temel ve Genel Eğitimidir. Günümüzde ileri ülkelerin çok önem verdiği halk eğitimine Atatürk daha Cumhuriyetin ilk yıllarında önemle ele almıştır.

Atatürk:

“Gençlik istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Milleti, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmak lâzımdır. En kuvvetli ders araçlarına ve yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için, ayrıca bir millî halk mesaisine ihtiyaç vardır. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olan, fikir kuvvetidir. Milleti bu sahada yetiştireceğiz”

sözleriyle, halk eğitiminin önemini vurgulamıştır. Halkevleri, kısa sürede yurt çapında yaygınlaşarak Modern Türkiye’de halkın yeni Türk kültürü ile yoğrulmasında ve Atatürk inkılâpları’nın halk arasında yayılmasında eğitim açısından en önemli görevi üstlenmiş ve bunu başarmıştır (Ergün, 1992, s.196).

Cumhuriyetin ilk yıllarında okur-yazar oranı %10 civarında idi. (Harf devrimi ile birlikte bu oranın sıfıra indiği söylenebilir.) Bu sebeple Millî Eğitim Bakanlığı cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzun yıllar eğitimin alt yapısına dönük çalışmalar yapmıştır.

Atatürk, kendi döneminde okul binalarını tam kapasite ile çalıştırarak gece-gündüz eğitim yapılmasını sağlamıştır. Okulları eğitim, kültür ve bilim merkezleri haline getirmiştir. Çocuk, genç ve yetişkinler bir günün kendilerine ayrılan zaman dilimlerinde okullara devam ederek eğitilmişlerdir. Bu durum aynı zamanda eğitimde topyekûnluk anlamına gelmektedir.

V. BÖLÜM

ATATÜRK DEVRİ ÖĞRETMEN YETİŞTİRME

POLİTİKALARI

5.1- ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKASI

Eğitim tarihimize göz atacak olursak öğretmen yetiştirme konusuyla Fatih Sultan Mehmet'in özel olarak ilgilendiğini görürüz. Fatih, İstanbul'da kurduğu medresede sıbyan mekteplerinin (Makatib-i Sıbyan) öğretmen ihtiyacının karşılanması için ayrı bir program istemiştir (MEB, "Cumhuriyet Döneminde Eğitim", MEB Yayınları, 1983 İstanbul). Örgün eğitim kurumlarında görev yapan ilk öğretmen tipleri "muallimler" ile "müderreslerdir". Her ikisi de medrese sisteminde yetişiyordu. Uzun bir süre Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına cevap veren bu eğitim kurumları zaman içinde kendilerini yenileyemedikleri için yeni eğitim kurumlarına ihtiyaç duymuşlardır. Sonuçta 18. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlatılan sivil alanlarda yeni okullar açılmaya başlandı. Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu 19.yüzyıl durum ve şartları ele alınıp değerlendirildiğinde, medrese sistemi içerisinde yetişen muallimlere yeni okullarının amacını gerçekleştirebileceği beklemek mümkün değildi. Yeni okullar için yeni öğretmenler gerekiyordu (Duman, 1991).

Osmanlı imparatorluğunda bugünkü anlamda öğretmen yetiştiren kurumların doğuşuna zemin hazırlayan sivil modern eğitim sisteminin temelleri, Sultan II. Mahmut tarafından atılmıştır.. İlköğretimin yaygınlaşması düşüncesi Tanzimat Fermanı'nın ilanından da öncelere gider. II. Mahmut'un 1824'te yayımladığı bir ferman İstanbul'daki çocuklar için zorunlu ve parasız ilköğretimi öngörüyordu. II. Mahmut'un 1826'da yayımladığı fermanla ise zorunlu ve parasız ilköğretim, imparatorluğun bütün çocuklarını kapsama alıyordu.

II. Mahmut kendisinden önce askeri alanda sınırlı kalan eğitimdeki modernleşme hareketleri sürecinde önemli bir değişiklik yaparak, bu hareketleri sivil alana da taşımıştır Bu amaçla 1838'de Meclis-i Umur-ı Nafia'yı kurarak, medrese ve ulemanın nüfuzundan uzak bir eğitimi gerçekleştirme yolunda ilk adımı atmıştır.

Nitekim bu meclisin hazırlamış olduğu layihada, ilk defa, sıbyan ve mahalle mekteplerinin üstünde Selatin-i İzam Mektepleri adıyla yüksek öğretime öğrenci yetiştirecek yeni bir öğretim kademesinin açılması öngörölmüş aynı tarihte, layihada belirtilen doğrultuda çalışmalarda bulunmak üzere, Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur. Ne var ki, bu konuda yapılan teşebbüsler, yeni oluşmaya başlayan Bab-ı Ali bürokrasisine memur yetiştirmek amacıyla, Mekteb-i Maarif-i Adliye(1838) ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye'nin(1839) açılmasından öteye gidememiştir (Öztürk, 2007, s.3).

Rüştiyelerin özelliği, medrese tipinde bir okul olmaması, dünya işlerine, hayata yönelik bir okul olmasıdır. Böylece rüştiyeler, Türkiye’de ortaöğretimde kurulan, öğrenci doğasına ve dünya işlerine önem veren ilk kuruluşlar olmuşlardır. 1846’da “Makatib-i Umumiye Nazırlığı” kurulduktan sonra rüştiyeler tedricen çoğaltılmaya başlandı. Bu okullara öğretmen yetiştirmek artık bir ihtiyaç haline gelmişti. Bu ihtiyacı karşılamak üzere, sözü geçen okulların yönetiminden sorumlu olan Kemal Efendi’nin girişimi ile 16 Mart 1848 Perşembe günü İstanbul’un Fatih semtinde Darülmuallimin (öğretmen okulu) adlı bir okul açıldı. Darülmuallimin Nizamnamesi, ilk müdürü Cevdet Efendi tarafından 1851’de hazırlanmıştır. Amacı dikkate alınırsa, bu okul gerçekte bir Rüşti darülmuallimin (orta öğretmen okulu) idi. Bu okul açıldıktan sonra, sayısı 3–5 i geçmeyen rüştiye mekteplerinin çoğaltılması yoluna gidildi. Aradan 15–20 yıl gibi bir zaman geçtikten sonra da, Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlanan ve sıbyan mektebi adı verilen ilkokullar çoğaltılmaya başlandı. Bu da ilkokul öğretmenine olan ihtiyacı artırdı. Bunun üzerine Darülmuallim-i Sıbyan (ilköğretmen okulu) açıldı. Bundan sonra eski Darülmuallimin, Darülmuallimin Rüşti olarak adlandırıldı.

1869’da Saffet Paşa nazırlığı zamanında, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bugünkü anlamda (genel eğitim yasası) hazırlandı ve yayımlandı. Bu nizamnamenin yayımlanması, öğretmen yetiştirmede önemli bir adım olmuştur. 1868’den 1915’e kadar, okulun düzeyine göre değişmekle birlikte, öğretmen okullarının öğrenim süresi, genellikle ilkokul ya da rüştiyeler üzerine, üç yıl olmuştur. İlkokul üzerine

olanlar, ilkokula; rüştiyeler üzerine olanlar da orta öğretime öğretmen yetiştiriyorlardı.

Öğretmenliğin meslek olarak kabulüne ilişkin ilk hüküm hazırlanan bu nizamnamenin 63. Maddesine göre, öğretmen okullarından mezun olanlar, bir okula yapılacak öğretmen atamasında, diğerlerine tercih edilecektir. Bu, öğretmen okulu açılmasından sonra, öğretmenliğin, ülkede ayrı bir meslek olarak ilk kez resmen tanınması anlamına geliyordu. (Cavit Binbaşoğlu “Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi”, İstanbul,1995) Yine bu nizamnameye göre kız rüştiyeleri ile sıbyan okullarının kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla İstanbul’da 1870’de bir Darulmuallimat (kız öğretmen okulu) açıldı. (Duman, 1991).

1872’de bu okullardan mezun olanlara staj yaptırabilmek için Darulameliyat denen uygulama okulu açıldı. 1875’te İstanbul’dan başka Girit, Konya, Bosna, Bursa, Kastamonu, Kudüs, Trabzon illerinde yeni okullar açıldı. Bu devirdeki darulmualliminlerin ilk programı genel olarak medreselerin programına benzemekteydi. Öğretmenlik dersleri yerine Arabî, Farisi, Riyaziye, Türkçe, Hüsnuhat, Coğrafya dersleri okutulmaktaydı. Usulü tedris ilk defa Darulmuallimat programına 1870 yılında dâhil edilmiştir. Bu okulların öğrenci kaynağı genelde belirsiz olup çoğunlukla medreselerdi.

Meşrutiyet döneminde ilköğretim, devlet görevi olarak kabul edildi ve 1913’te Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı çıkarılarak ilköğretim parasız ve zorunlu hale getirildi. Bunun için gereken öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek her ile bir darulmuallimin, bazen de darulmuallimat açılmaya başlandı. 1915’te yayınlanan yeni nizamnameye göre İstanbul’daki Darul mulallimin-i Âlinin izhari ve iptidai kısımlarını içine alırken, diğer illerdeki yalnız iptidailerden ibaret olacaktı. Darulmuallim-i iptidaiyeleri’nin öğrenim süresi erkeklerde 4, kızlarda 5’er yıld. Ayrıca 2’er yıl da izhari bölümleri vardı. Darulmuallimin-i âlinin izhari kısmı ise 3 yıld. 1909 yılında rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için okullara açılmışsa da çok uzun ömürlü olmamıştır. Bu kurumların cumhuriyetin ilanına kadar varlıklarını devam etmişlerdir (MEB, 1970).

1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan milli mücadele devrinin başında, yabancı işgaline uğrayan bölgelerde bulunan darülmuallimin ve darülmuallimatların büyük bir kısmı, işgalciler tarafından kapatılmış ve bunlara ait binalar başka amaçlarla kullanılmaya başlanmıştı. Açık kalan okullarda ise, eğitim ve öğretim büyük ölçüde işgalci devletlerin kontrolü altına girmişti. Mesela, işgalden sonra Edirne darulmuallimini'nde derslerin bir kısmı Yunanca olarak yapılmış ve özellikle tarih dersine bazı sınırlamalar getirilmişti. Okulun bir kısmına Rum göçmenler yerleştirilmişti. (Öztürk, 2007,s.39)

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i tedrisat Kanunu ülkede yüzyıllardır devam eden ve modern okullar yanında yer alan geleneksel eğitim kurumlarına son veriyor. Milli eğitim bakanlığının sorumluluğu altında laik bir eğitim sistemi kuruyordu. (Y.K.Kaya, 1984). Bu sistemde eğitim kurumları cumhuriyet öncesinden devralınanlarla birlikte yeni baştan bina ediliyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında köy ve şehir okullarının ihtiyacı olan öğretmenler farklı kaynaklardan sağlanıyordu. Bu uygulama 1953 yılında köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları birleştirilinceye kadar devam etmiştir.

Medreselerden farklı olarak kurulan Batı tipi okullara öğretmen yetiştirmek üzere Osmanlı Devleti'nin Darülmuallimin, Darülmuallimat ve Darülmuallimin-i Aliye adlı öğretmen yetiştirme okulları vardı. Ama savaş yıllarında bu okullardaki öğretim kalitesi oldukça düşmüş, hatta bazıları da kapanmıştı. Ama millî mücadele önemli ölçüde öğretmenlerin halkı davaya inandırmaları ve Ankara hükümeti yanında görev almalarına dayandığı için, savaş yılları içinde Mustafa Kemal öğretmenlere ve öğretmen örgütlerine büyük önem vermişti.

1921 sonlarına gelindiğinde, TBMM Hükümeti'nin kontrolündeki bölgelerde özel idarelerin fedakârlıklarıyla ayakta kalmayı başaran öğretmen okulu sayısı 14 idi ve bunlarda yaklaşık olarak 900 öğrenci okuyordu. Fakat buralarda savaşın yıkıcı etkisinden kurtulamamıştı. Birçoğunun binası idari ve askeri amaçlı kullanılıyordu. Nitekim savaş yıllarında büyük bina sıkıntısı çeken TBMM hükümeti'nin

merkezindeki Ankara Darülmuaallimini binası, 1920–1921 yıllarında, Maarif Vekâleti, Ziraat Bankası müdüriyet-i umumiyesi, sulh mahkemesi, İstihbarat dairesi ve Matbaa tarafından kullanılmıştı. Ayrıca burası meclisin açıldığı günlerde taşradan gelen milletvekilleri için yatakhane olarak da kullanılmıştı (Öztürk, 2007, s.40).

Düşman işgali dışında kalan bölgelerde açık kalmayı başarabilen öğretmen okulları da, gerek fiziki çevre gerekse eğitim ve öğretim ortamı bakımından kötü durumdaydı. Bu okulların durumu sık sık TBMM'nin gündemini belirleyecek kadar şiddetli oluyordu. Bazı milletvekilleri, sadece bir bina ve tabeladan ibaret olan pek çok öğretmen okulunun, açık kalmasından kapatılmasının daha iyi olacağını ileri sürüyorlardı.

Bunlardan biri, TBMM Maarif encümeni mazbata muharriri Kütahya milletvekili Cevdet Bey, bu okullardan söz ederken şöyle demiştir:

“...Bunlar hakiki darülmuaalliminler değildir; bunlar bir takım darülmuaallimin karikatürleridir" diyordu. 4 Aralık 1920'de, İzmit milletvekili Hamdi Namık Bey de TBMM'de Ankara Darülmuaallimatı için şunları söylüyordu: "Burada, Darülmuaallimat'ın ne sınıflarında ve ne de yatakhanelerinde soba bulunmaktadır. Yalnız iki salonunda soba vardır. Saatte bir defa kız çocuklarını teneffüse diye çıkarıyorlar. Bir sobanın etrafına koşan koşana kırk elli kız çocuğu toplanıyor bir sobanın etrafına. Tabii çoğu hasta olmuştur. Sonra şimdiye kadar iki kap yemek verildiği halde bu da bire indirilmiştir. Sonra fırıncı ekmek vermiyor; çünkü mektepten alacağı varmış..."(Öztürk, 2007, s.4.).

TBMM'nin açılışını izleyen aylardan itibaren, öğretmen yetiştirme ve öğretmen okulları ile ilgili sorunlar, birçok kurum ve kişi tarafından ele alınarak çeşitli çözüm yolları üreilmeye çalışılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken ise öğretmen okullarının özel idarelerin elinden alınarak genel bütçeye dâhil edilmesi konusudur. Bu konu 1921 yılı boyunca da önemini korumuştur. Çünkü bu yıl içinde de birçok öğretmen okulu özel idarelerce maaş ve masrafları karşılanamadığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Ankara Darülmuaallimatı öğretmenleri dahi maaşlarını aylarca alamamışlar ve bu durum tepkilere yol açmıştır. 10 Mayıs 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde çıkan bir yazıda bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Bu muallimler ve muallimlerin bir kısmı, başka yerlerden gelirleri olmadığı cihetle, büyük bir müzayaka içinde bulunuyorlar. Bir aydan beri

bu muallimlerin maaşları meselesi, Maarif Vekâleti ile vilayetler arasında halledilememiş... Kırtasi muameleler içinde muallimlerin hayatlarını sefaletleştirmek kabil-i tevciz değildir. Ankara Vilayeti'nden, bu muallimlerin maaşlarının... Bir an evvel teminini rica ederiz”(Hâkimiyet-i Milliye, 10 Mayıs 1921).

Yapılan yoğun kamuoyu baskısı sonucunda öğretmen okullarının genel bütçeye alınması konusunda bir kanun teklifi hazırlanmıştır. Bu teklifte, bütün darulmuallimin ve darulmuallimatların maaş ve masraflarının Maarif Vekaleti bütçesinden ödenmesi, bunlara ait binalarla ders araç ve gereçlerinin Maarif Vekaleti'ne devredilmesi, bu okullarda görevli olan idare ve öğretim personelinin tayin ve azillerinin yine Maarif vekaletine bırakılması öngörülüyordu (Öztürk, 2007, s.43–44,)

TBMM Hükümeti Döneminde, öğretmen yetiştirme ve öğretmen okulları meselesinde üzerinde en çok durulan konulardan birisi de mevcut çok sayıdaki hemen her bakımdan niteliksiz öğretmen okullarının yerine, belli mıntikalarda az sayıda modern ve büyük öğretmen okullarının açılmasıydı. Gerçekten de, daha 6 Ocak 1921'de Aydın Milletvekili Tahsin Bey, TBMM'de yapmış olduğu konuşmada, yeni vilayet teşkilatının, vilayetlerin birer öğretmen okulunun maaş ve masraflarını karşılayabilmelerine imkân vermedikten sonra şu teklifte bulunmuştur:

“Tahkikatıma nazaran, elyevm(bugün) altında bulunmayan vilayatta 14 darulmuallimin mevcuttur ve bunların da tahkikatıma göre talebesi 900'den ibarettir. Malumu-ı aliniz 14 mektebe inkısam eden 900 talebeden her mektebe isabet eden 50–60 talebe için bir darulmuallimin idare etmek doğru değildir. Dünyanın en zengin ve maarifi her yerden ziyade müterakki(yükselmiş, ilerlemiş olan) bulunan Amerika'da bile 50–60 talebe için bir darulmuallimin idare edilemez. Bu bize mahsus bir israftır. Darulmuallimin talebeleri mademki leylidir(yatılı, gececi) ve mektepten iâşe olunuyorlar, bunları mebanisi (binaları) müsait olan yerlerden üç dört mektebe hasrederek, talebelerin yetiştirilmesi suretiyle, kadrolardan pek büyük bir istifade ve tasarruf husule gelecektir...”(TBMM ZC, 6.1.1921).

Mıntika öğretmen okulları kurulması üzerine yoğunlaşan fikirler, 1923 yılı başından itibaren uygulama alanına girecektir. Maarif Vekili İsmail Safa Bey, 3 Ocak 1923'te verdiği demeçte, ülkedeki otuz beşe yakın öğretmen okulunun, yılda sadece 100–200 öğretmen yetiştiren atıl ve verimsiz kurumlar olduğunu, bu nedenle onların yerine,

yılda 700–800 öğretmen yetiştirebilecek büyüklükte on beş öğretmen okulu açmaya karar verildiğini açıklamıştı.

1 Mart 1923'te Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı dördüncü toplanma yılı açılış konuşmasında bu konuda şöyle demiştir:

“Yeni sene zarfında ilk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu on beş darümuallimin mıntikasına ayrılacaktır. Buralarda tam devreli birer sultani mektebi ile 200 talebelik bir darümuallimin-i iptidai bir de darümuallimat bulunacaktır. Bu mekteplerin terbiye ve tedrisat heyeti takriben 60 kişiye baliğ olacaktır. Bu suretle memleketin muhtelif aksamında kuvvetli anasırdan mürekkep birer merkez-i irfan kurulmuş olacaktır. Bu merkezlerde ilmi müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, matbuat-ı mahalliyede bilhassa terbiye-i umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyeti muallimin muntazam ifa edeceği vezaiften olacaktır” (ASD I-III, 2006, Cilt: I, s.316–317).

1923 yılında öğretmen okullarının sayısını artırmak yerine mevcut okulların genişletilmesine ve ıslahına ağırlık verilmiştir. Safa Bey'in başkanlığında 15 Temmuz -15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Ankara Darümuallimin'de toplanan Birinci Heyet-i İlmiye'de çeşitli eğitim problemleri ve iptidai darümuallimin ve darümuallimatların teşkilat ve programları da ele alınmıştır. İlk oturumda oluşturulan ihtisas encümenlerinden biri, yaptığı çalışmalar sonunda, iptidai darümualliminin ve darümuallimatların öğretim sürelerinin beş yıla çıkarılmasını kararlaştırmıştır.

Diğer yandan Birinci Heyet-i İlmiye'de yıllardan beri uygulanan öğretmenlik kursları ele alınmış; öğretmen ihtiyacını acilen karşılayabilmek için öğretmen okulları yeterli miktarda öğretmen yetiştirinceye kadar, sultani mezunları ile bu derece öğrenim gören darülhilafe mezunlarının, altı ay müddetle açılacak içtimaiyat, ruhiyat, hıfzıssıhha-i mekatip, usul-i tedris ve tatbikat-ı dersiye kurslarına devam etmek ve bu derslerden başarılı olmak kaydıyla ilkokullarda öğretmen olarak istihdamlarına karar verilmişti.

Bütün bu düzenlemelere paralel olarak, Birinci Heyet-i İlmiye ihtisas encümenlerinde, öğretmenlerin maddi ve manevi refahlarını sağlamaya yönelik bazı kararlar da alınmıştır. Bu kararlara göre, ilkokul öğretmenlerinin maaşları bin kuruştan başlayacak ve her üç yılda ikiyüz elli kuruş artırılarak hizmet sürelerinin 25.yılında üç bin kuruşa çıkarılmış olacaktı. Ayrıca öğretmenlere ikramiye verilmesi de prensip olarak kabul edilmiş; kendilerine mahalli idareler tarafından mesken veya mesken bedeli sağlanması, ulaşım araçlarında yarı ücretle seyahat edebilmeleri, evlendikleri zaman veya ikiden fazla çocukları olduğu zaman bir maaş ikramiye almaları, görev sırasında hastalanmaları halinde, tam maaşla iki yıla kadar izinli sayılmaları ve hastalıklarını devlet hastanelerinde ücretsiz olarak tedavisi, resmi törenlerde özel protokole sahip olmaları, üstün hizmet ve başarıları halinde tahsisatsız veya tahsisatlı madalya ile taltif ve teşvik olunabilmeleri kararlaştırılmıştı. Bunlar Heyet-i İlmiye genel kurulunca da onaylanmıştı (Öztürk, 2007, s.60).

Birinci Heyet-i İlmiye'nin almış olduğu bu kararlar cumhuriyet dönemi öğretmen ve öğretmenlik mesleğine verilen değeri belirtmesi açısından çok önemlidir. Zira alınan bu kararlar öğretmenliğin saygın bir meslek haline gelmesinde ve dolayısıyla, gelecekte gençlerin öğretmenlik mesleğine daha fazla ilgi göstermelerinde önemli bir rol oynamıştır.

5.2 - ANAOKUL ÖĞRETMENİ YETİŞTİRME POLİTİKASI

Maarif Vekâleti, 1926 yılında İzmir'de bir ana muallim mektebi açmayı kararlaştırmıştır. Açılacak okulun müdürlüğüne de Avrupa'da anaokulları ve çocuk eğitimi konularında uzun süren araştırmalarda bulunmuş olan Matya Hanım'ı tayin etmiştir. Fakat bu okulun faaliyete geçtiğine dair herhangi bir bilgiye mevcut değildir.

İkinci olarak, Ankara Maarif Eminliği 1927 yılında, Ankara'da bir ana muallim mektebi açma girişiminde bulunmuş müdürlüğüne de İsviçre'de okul öncesi eğitim alanında öğrenim gören Vicdan Hanım getirilmiştir. Keçiören'deki bu okul yatılı olup öğrenim süresi iki yıl olarak planlanmıştır. Ana muallim mektebinden mezun olanlar kız muallim mektebinden mezun olanlarla aynı haklara sahip olacaklardı. Bu

okul 1927–1928 öğretim yılından itibaren, üç yıl Ankara’da faaliyet göstermiş daha sonra 1930–1931 öğretim yılında İstanbul Kız Muallim Mektebine nakledilmiştir. Burada da iki yıl anaokulu öğretmenini yetiştiren bu okul, 1932–1933 öğretim yılı sonunda iki sınıflı tatbikat mektebi ile beraber lağvedilmiştir.

Ana Muallim mektebinin kapatılmasından iki yıl sonra, 1935’te Ankara’daki Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda açılan Çocuk bakım ve Biçki Dikiş Bölümü programı çerçevesinde, okul öncesi öğretmenini yetiştirme uygulamasına da başlanmıştır.

Maarif Vekâleti, Konya Maarif Müfettişleri Kongresi’nin yukarıda sözü edilen kararı doğrultusunda, 1927 yılında, anaokulu öğretmenliği eğitimi görmek üzere, kız muallim mektebi mezunu iki kişiyi Avrupa’ya göndermeye karar ve vermiş, 1930–1931, 1932–1933 öğretim yıllarında birer öğrenci, bu maksatla Avrupa’ya gönderilmiştir. 1932–1936 yılları arasında toplam 11 öğrenci Avrupa’da çocuk bakımı alanında öğrenim yapma imkânı bulmuştur. Öte yandan, 1930 ağustosunda, İstanbul Kız Muallim Mektebi’nde köy ve şehir yatılı mektepleri anaokulu öğretmenliği için bir ehliyetname imtihanı da açmıştır (Öztürk, 2007, 64).

5.3 - İLKOKUL ÖĞRETMENİ YETİŞTİRME POLİTİKASI

İlki 1868’de İstanbul’da açılan ilk öğretmen okullarından mezun olanların bazen köylere gitmek istememeleri, gidenlerin ise köy hayatına uyum sağlayamamaları köye göre öğretmen yetiştirilmesi yolunda fikirlerin gelişmesini sağlamıştır. İkinci meşrutiyet devrine kadar inen bu fikirler Cumhuriyet döneminde yoğunluk ve önem kazanmıştır. Bu düşünceler 1–20 Mayıs 1925’te Konya’da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi’nde hazırlanan raporda da tekrarlanmıştır. Keza, Maarif Vekâleti’nin daveti üzerine Türkiye’ye gelerek, kurulacak yeni eğitim sisteminin temel esaslarının ne olması gerektiği hakkında önemli bir rapor sunan ABD’li eğitimci John Dewey’de, şunları yazmıştı:

“Köy mekteplerine, bilhassa Türk hayatının temeli çiftçilerin ihtiyacına tekabül edecek mekteplere muallim mekteplerine ihtiyaç vardır. Mekteplerde, köylülerin ve çiftçilerin alaka ve ihtiyaçlarına hususi bir ehemmiyet verilmeden tahsilin umumi ve mecburi kılınması, içtimai zararlar verecek fevkalade bir tehlike teşkil eder. Köylülerle çiftçilerin ihtiyaçları düşünülmeden vücuda getirilecek bir maarif sistemi, nazari ve

skolâstik olur. Ve genç neslin, herhangi bir meslekte muvaffakiyetini temin etmemekle beraber, onları köy hayatından kolaylıkla uzaklaştırır. Bundan başka, Türkiye’de milli refahın inkişafı, ziraat ameliyatının ıslahıyla sıkı bir surette alakadardır. Bu itibar ile Türkiye maarifi için en mühim mesele, derslerinin mevzuları köy hayatına iyice merbut olacak bir nevi iptidai ve tali mektepler tesisidir. Ancak bu suretle mektebin ameli faidesi herkesin nazarında taayyün eder... Fakat bu neticenin elde edilmesi, ancak, ilmi bir tarzda ve ihtimam ile bu gayeye hizmet edecek muallim mektepleri açmakla temin edilebilir”(Dewey, 1939, s.19–20).

Dewey’in bu düşünceleri, Mustafa Necati Bey’in bakanlığı sırasında, Türk milli eğitim politikası üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Nitekim 1926’da Türk milli eğitimini yeniden teşkilatlandırmak amacıyla çıkarılan Maarif Teşkilatına Dair Kanun’da bu fikirlerin tesiriyle ilkokul öğretmeni yetiştiren okullar

a-) İlk muallim mektepleri

b-) Köy muallim mektepleri,

Olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aynı yıl Necati Bey köy muallim mektepleri kurulması için gerekli çalışmaları başlatmış 1927–1928 öğretim yılında iki yeni köy muallim mektebi açılmıştır. Böylece bu tarihte, Türkiye’de ilkokul öğretmeni yetiştiren okullar, fiilen ilk muallim mektepleri ve köy muallim mektepleri olarak iki gruba ayrılmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemden devralınan 7’si kız 13’ü erkek olmak üzere sayıları 20 olan İlk öğretmen Okulları, çeşitli evrelerden geçirilerek ve sayıları artırılarak Cumhuriyetin ilk elli yılında ilkokulların temel öğretmen kaynağı olmuşlardır.

1924 yılından önce ilkokul sonrası 4 yıl olan eğitim süresi; 1924’te 5 yıla ve 1932–33 öğretim yılında da 6 yıla çıkartılmıştır. 1932–33 öğretim yılından itibaren 6 yıllık sürenin ilk 3 yılında “alan ve kültür eğitimi”ne, ikinci 3 yılında ise “meslekî eğitim”e ağırlık veren eğitim programları uygulayan Öğretmen Okullarının ortaokul bölümleri bir süre sonra kaldırılmış ve ortaokul mezunu öğrenci alan 3 yıllık eğitim kurumları hâline getirilmiştir. Ortaokul mezunları doğrudan meslekî eğitime alınarak yetiştirilmiş ve bu sitem yıllarca sürmüştür.

Öğretmen Okullarının, ilkokulların ve özellikle köy ilkokullarının öğretmen ihtiyacını yeterince karşılayamadığı görülmüştür. 1920’li yılların sonunda başlayan ancak sisteme tam adapte edilemeyen yeni model arayışları (1927–28 öğretim yılında kurulan ve birkaç yıl sonra kapatılan Köy Muallim Mektepleri gibi) 1930’lu yılların sonuna doğru meyvelerini vermeye başlamıştır. 1930’lu yıllardaki çeşitli denemelerin devamı olarak (Eğitim Yurtları, Köy Eğitim Kursları gibi) 1940 yılında 3803 sayılı kanunla köy ilkokullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla ilköğretim üzerine beş yıl eğitim veren Köy Enstitüleri kurulmuştur.

Öğrencilerini köylerden seçen ve öğretmenlik yanında köyün sosyo-ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunması beklenen öğretmenleri yetiştirmek üzere kurulan Köy Enstitüleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan önemli bir ihtiyaca cevap verebilecek bir model olma özelliğiyle öğretmen yetiştirme tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır. 1953 yılına kadar sayıları 21’i bulan Köy Enstitüleri lise seviyesindeki 3 yıllık Öğretmen Okulları ile birlikte ilkokulların öğretmen ihtiyacını karşılayan en önemli iki kurum olmuştur. Bunların yanında, özellikle köylerde zaman zaman ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla ilkokul veya daha üst düzeyde eğitime sahip kişilere çeşitli kurslar yoluyla (Eğitmenlik Uygulaması gibi) öğretmen olma hakkı verilmiştir.

1953 yılında kapatılan Köy Enstitüleri, 6 yıllık İlk öğretmen Okulu adı altında yeniden düzenlenmiştir. Bu tarihten itibaren bu okullar yine ağırlıklı olarak köy ilkokulu mezunu öğrenciler almaya devam etmiş ve diğer 3 yıllık İlk öğretmen Okulları ile birlikte lise seviyesinde program bütünlüğü sağlanmıştır. Böylece köy ve şehir ilkokullarına farklı kaynaktan öğretmen yetiştirme uygulaması sona ermiştir. Ancak yeni düzenlemeye göre köy ilkokullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla hem 3 hem de 6 yıllık İlk öğretmen Okullarının mezunlarının zorunlu hizmetlerini köy ilkokullarında tamamlama zorunluluğu getirilmiş ve öğretim programlarına Köy Enstitüleri programlarından esinlenerek “iş ve tarım dersleri” konmuştur. Köy Enstitülerinin kapatılmasıyla ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumların yapılarında ve programlarında belirli bir standartlaşma sağlanmıştır. Bu şekilde İlk öğretmen Okulları mezunlarının hem köyde hem de şehir ilkokullarında öğretmenlik yapabilecek şekilde yetiştirilmeleri öngörülmüştür.

İlk öğretmen Okullarının eğitim süresi 1970–71 öğretim yılında bir yıl artırılmış; böylece İlk öğretmen Okulları, normal lise eğitim programının tamamını uygulama ve öğretmenlik mesleği ile ilgili derslerin sayısını arttırma imkânına kavuşmuşlardır. Daha önce genel lise mezunu sayılabilmek için fark derslerini tamamlamak zorunda olan İlk öğretmen Okulu mezunu öğrenciler, bu uygulamayla genel lise mezunlarına denk sayılmışlar ve üniversiteye girme hakkını elde etmişlerdir. Hem yapıda hem de programlarda değişiklik getiren bu düzenleme ile İlk öğretmen Okullarının statüsü biraz daha yükseltilmiş, programlar daha kapsamlı hâle getirilmiş ve mezunlarının diğer lise mezunlarına denk sayılması sağlanmıştır. Ayrıca İlk öğretmen Okullarının eğitim sürelerinin arttırılması birkaç yıl sonra gerçekleşecek olan ilkokul öğretmeni yetiştirme işini yüksek öğretim seviyesine taşıma girişimleri içinde önemli bir başlangıç olmuştur.

1973 yılında yürürlüğe giren 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 43. maddesi, “Öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetimin görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir.”¹¹ öğretmenliğin yasal tanımını yeniden yapmış, her seviyedeki öğretmenlerin yüksek öğrenim görmesi ilkesini ön plâna çıkarmış ve buna göre öğretmen yetiştiren kurumların lisans öncesi, lisans ve lisansüstü seviyelerde yatay ve dikey geçişlere imkân verecek şekilde yeniden düzenlenmesini karara bağlamıştır. Bu hükümler çerçevesinde 1974–75 öğretim yılında, köklü bir geçmişe ve deneyime sahip İlk öğretmen Okullarının bir bölümü işlevlerini yitirerek 3 yıllık “Öğretmen Lisesi” hâline getirilmiş, diğerleri ise kapatılmıştır.

İşlevlerini kaybeden İlk öğretmen Okullarının yerine 1974–75 öğretim yılından itibaren Temel Eğitim I. Kademe okullarına (ilkokullara) öğretmen yetiştirilmek üzere liseye dayalı 2 yıllık “Eğitim Enstitüleri” açılmaya başlanmıştır¹³. Öğretmen lisesi mezunu öğrencilere Eğitim Enstitülerine girişte çeşitli avantajlar sağlanarak bu iki kurum arasında zayıf da olsa bir devamlılık kurulmaya çalışılmıştır¹⁴. İki yıllık Eğitim Enstitülerinin sayısı 1976 yılı itibarıyla 50’ye ulaşmış; ancak, teknik eğitime geçiş gerekçesiyle 1980 yılına kadar bunlardan 30 tanesi kapatılmıştır. Eğitim Enstitüleri, 1975–1980 yılları arasında öğretim elemanı eksikliği, genellikle düşük puanlı öğrencilerin alınması, politik olaylar ve baskılar gibi ağır sorunlarla yüz yüze

gelmişler ve normal programın dışında “hızlandırılmış eğitim” yoluyla öğretmen yetiştirmek zorunda kalmışlardır.

1981 yılında yapılan düzenleme ile bu okulların sayıları 17’ye indirilmiştir. Bu enstitüler şunlardır.

Ağrı, Amasya, Bolu, Burdur, Çanakkale, Denizli, Edirne, Erzincan, Giresun, Hatay, Kastamonu, Kırşehir, Manisa, Muğla, Niğde, Siirt ve Van Eğitim Enstitüleri.

25 Temmuz 1982 yılında bu enstitüler “Eğitim Yüksek Okulu” adıyla üniversitelerin çatısı altına alınmıştır. 1983 yılında toplam 17 olan Eğitim Yüksek Okullarının sayısı; 1984 yılında 20’ye, 1986 yılında 21’e, 1987 yılında 22’ye, 1989 yılında 23’e ve 1990 yılında da 24’e çıkmıştır.

1973 tarihli Millî Eğitim Temel Kanunu ile getirilen, “tüm öğretmenlerin yüksek öğrenim görmeleri” ilkesini gerçekleştirmek için, 1986 yılı Nisan ayından itibaren önceki yıllarda orta öğrenim düzeyinde yetişmiş ilkökul öğretmenlerine sayıları 130.000 kadardır- Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi tarafından 2 yıl süreli “Eğitim Ön lisans Programı” başlatılmıştır.

Tüm seviyelerdeki öğretmenlerin en az lisans öğrenimi görmelerini öngören 23.5.1989 tarih ve 89.22.876 sayılı YÖK kararıyla iki yıllık Eğitim Yüksek Okullarının öğrenim süresi 1989–90 öğretim yılından itibaren 4 yıla çıkarılmış; 3.7.1992 tarih ve 3837 sayılı kanunla da Eğitim Fakültelerinin Sınıf Öğretmenliği Bölümü hâline getirilmişlerdir. Eğitim Fakülteleri içindeki Sınıf Öğretmenliği Bölümlerinin sayısı 1990 yılında 24 iken 20 bu sayı yıldan yıla artarak 2001 yılında 53’ü I. Öğretim, 35’i de II. Öğretim olmak üzere 88’e ulaşmıştır²¹. Ancak 1983 yılından itibaren sınıf öğretmeni yetiştiren programların sayısının artması, bu programların toplam kontenjanlarında aynı derecede bir artışı beraberinde getirmemiştir. Şöyle ki, 1983’te toplam 6.930 olan kontenjan, 1989–90 öğretim yılında programların eğitim süresinin 4 yıla çıkmasının sonucu 4.730’a düşmüştür. Bundan sonraki yıllarda yavaş bir artış kaydeden kontenjanlar 1995–96 öğretim yılında toplam 5.300’e ulaşmıştır²². 1996–97 öğretim yılından itibaren MEB’in hızla artan sınıf öğretmeni ihtiyacını göz önüne alan YÖK, Sınıf Öğretmenliği

Bölümlerindeki kontenjanları arttırarak ve yeni bölümler açarak bu konuda çok önemli adımlar atmıştır.

Eğitim süresinin 4 yıla çıkarılması ve 1992 yılında da Eğitim Fakülteleri altında bölüm hâline getirilmesi sonucu, sınıf öğretmeni yetiştiren programlar yeniden düzenlenmiş ve gerek alan derslerine gerekse öğretmenlik mesleğine hazırlayıcı formasyon derslerine daha fazla zaman ayrılmıştır. Sınıf öğretmeni yetiştiren programların eğitim süresinin 4 yıla çıkartılması, ilköğretim öğretmenin daha kaliteli yetiştirilmesine yönelik önemli bir çaba olarak görülmekle birlikte aynı zamanda önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Önceden 2 yılda yetişen ilköğretim öğretmeni bu değişiklikle 4 yılda yetişmeye başlamış ve böylece Sınıf Öğretmenliği Bölümlerinin mezun ettiği öğretmen sayısı yarıya düşmüştür. Ayrıca 1989–90 öğretim yılında öğrenime başlayan öğrenciler ancak 1992–93 öğretim yılında mezun olabildikleri için arada geçen sürede mezun olan öğretmen sayısında önemli düşüşler olmuştur.

Sonuç olarak bu yapısal değişiklik, diğer bazı etkenlerle birlikte (emekliliğin özendirilmesi, ilköğretim okulları sayısının artması, Sınıf Öğretmenliği Bölümlerinin ve kontenjanlarının ihtiyaç oranında arttırılmaması gibi) öğretmen ihtiyacının karşılanmasında önemli bir soruna yol açmış ve MEB, sınıf öğretmeni ihtiyacının karşılanmasında liseye branş öğretmeni olarak yetişen üniversite mezunlarının ve çeşitli diğer fakülte mezunlarının sınıf öğretmeni olarak atanması gibi pedagojik yönden uygun olmayan alternatif önlemler almaya başlamıştır.

Durumun ciddiyetini yansıtmak bakımından MEB tarafından ortaya konan sınıf öğretmeni ihtiyacı ile Eğitim Fakültelerinin mezun edeceği öğretmen sayısını karşılaştırmak gerekir. Bir örnek verecek olursak, 1996 yılında toplam sınıf öğretmeni ihtiyacı 22.075 olarak belirtilirken üniversitelerden mezun olan sınıf öğretmeni sayısı 3.910 seviyesinde kalmıştır²⁵. Bu orantısızlık, günümüze kadar artarak sürse de yeniden yapılanma süreciyle birlikte bu konuda da çok önemli çalışmalar yapılmıştır.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde ilköğretim öğretmeni yetiştirmede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak gerek kurumsal

düzeyde, gerekse programlar düzeyinde çeşitli denemelere girişilmiş; bu denemelerden bir kısmı başarılı olamazken, diğerleri sistemde iz bırakan girişimler olarak tarihe geçmiştir. Bu denemelere yön veren ve denemelerin başarısını belirleyen etkenler; temelde öğretmen ihtiyacı, zorunlu eğitim alanındaki gelişmeler ve çeşitli dönemlerde ilkokul öğretmeninde aranan özellikler olmuştur. İlkokul öğretmeni yetiştirme konusunda gerek nicelik gerekse nitelik kaygıları yeni model ve program arayışlarını her zaman etkilemiştir. Bugün gelinen nokta göz önüne alındığında ilkokul öğretmeni yetiştirmede nitelik anlamında önemli bir aşama kaydedildiği ortadadır. 1970’li yılların ortalarına kadar ancak lise seviyesinde yürütülen ilkokul öğretmeni yetiştirme işlevi bugün dört yıllık lisans seviyesinde devam etmektedir. Bu gelişmelerin 20 yıl gibi kısa bir süreye sığdırıldığı göz önüne alınırsa bu önemli bir aşamadır. Nitelik açısından kaydedilen bu gelişmenin nicelik açısından yeterli düzeyde kaydedildiğini söylemek mümkün değildir.

Sınıf Öğretmenliği bölümlerinin sayısı ve kontenjanları, MEB’in öngördüğü sınıf öğretmeni ihtiyacını 2000’li yıllara kadar karşılamaktan uzakta görünmekteydi. Geline nokta itibariyle, Eğitim Fakültelerinin de yeniden yapılanma süreciyle birlikte, nicelik sorunları önemli ölçüde giderilmiş; hatta bu konuda da önemli çalışmalar başlatılmış ve bu sorun giderilmeye başlamıştır.

Nicelik sorunları önemli oranda halledilmiş olan Sınıf Öğretmenliği bölümünün de en önemli sorunu, diğer bölümlerde olduğu gibi nitelik sorunlarıdır. Bu sorunun giderilmesi konusunda da çok önemli adımlar atılmıştır ve atılmaya da devam edilmektedir.

5.3.1- İlk Öğretmen Okulları

Eğitimin temel basamağı olan ilköğretime öğretmen yetiştirme konusu da günümüze gelinceye kadar birçok değişiklik ve düzenlemelerden geçmiştir. Özellikle bugün “Sınıf Öğretmeni” olarak tabir edilen ilkokul öğretmeni yetiştirme problemi Cumhuriyetin İlanıyla başlayıp bugüne gelinceye kadar birçok düzenlemeden geçmiştir. Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitim Kursları, Köy Enstitüleri, İlk

öğretmen Okulları, Yedek Subay Öğretmenler (Alternatif Arayışlar), İki Yıllık Eğitim Enstitüleri, İki Yıllık Sınıf Öğretmeni Yetiştiren Eğitim Enstitüleri ve Eğitim Fakültelerine gelinceye kadar bu sorun geniş bir tarihi süreç izler. Aslında öğretmen yetiştirmek bir ülke sorunu olmaktan önce bir eğitim bilimi sorunudur. Bu nedenle eğitim bilimleri tarihinden ya da tarihsel bir süreç içerisinde ayırmak mümkün değildir (Binbaşoğlu, 1995, s.16).

Dewey'in Türk Maarifiyle ilgili raporu ve bu fikri destekleyen düşünceler neticesinde 1926'da Türk milli eğitimini yeniden teşkilatlandırmak amacıyla çıkarılan Maarif Teşkilatına Dair Kanun'da bu fikirlerin tesiriyle ilkokul öğretmeni yetiştiren okullar İlk muallim mektepleri ve Köy muallim mektepleri, olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aynı yıl Necati Bey köy muallim mektepleri kurulması için gerekli çalışmaları başlatmış 1927–1928 öğretim yılında iki yeni köy muallim mektebi açılmıştır. Böylece bu tarihte, Türkiye'de ilkokul öğretmeni yetiştiren okullar, fiilen ilk muallim mektepleri ve köy muallim mektepleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren ilk muallim mektepleri şehir ilk öğretmen okulları olarak da adlandırılmakta ve şehir ve kasaba ilkokullarına öğretmen yetiştirmek amaçlanmaktaydı.

1923'te 10102 ilkokul öğretmeni vardı. Bunların 1081'i kadın, 9021' erkekti. Mesleki öğrenim görmüş olanlar, 378'i kadın 2356'sı erkek toplam 2734'tür. Bunların önemli bir kısmı da medreselerin alt sınıflarından ayrılmış, yarım yamalak bir öğrenimle 1–2 senelik Darülmualiminlerden mezun olmuş, medrese alışkanlık ve düşüncelerinden kurtulamamış, çoğu imamlık ve müezzinlikle de görevli sarıklı hocalardı. Geri kalan 7368 öğretmenden 1357'si ancak ilköğrenim görmüş, 711'i doğrudan medreseden ayrılmış, 152'si muntazam tahsil görmemiş, 2107'si hiçbir öğretmenlik ehliyeti taşımayan kişilerdi. İllerde bulunan erkek ve kız ilk muallim mektepleri, il özel idareleri elinde gelişemedikleri için 1 Eylül 1923'te Eğitim Bakanlığı'na bağlanıp genel bütçe içine alınmıştır (Akyüz, 2009, s.380).

Milli mücadeleden başarıyla çıkan Türk Milleti siyasi başarılarını devleti oluşturan diğer kurumlarda yapacağı diğer köklü değişiklikler ve başarılarla sağlamlaştırmak istiyordu. Eğitim kurumları da bu değişiklikler ve düzenlemelerden payını fazlasıyla

almalıydı. Çünkü Osmanlı'dan alınan eğitim mirası hem nitelik olarak hem de nicelik olarak Cumhuriyet Türkiye'sinin beklentilerinden çok uzaktı. Nüfusun %10'u bile okuma yazma bilmiyordu. Bu haliyle bu dönemde eğitim konusu başta Atatürk olmak üzere devrin eğitimcilerince bir seferberlik anlayışı içinde ele alınmış, Atatürk bizzat kendisi “Başöğretmen” unvanı ile eline tebeşiri alarak kara tahta başında halka ders vermiş, kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba harcamıştır.

1924-1925'te bu okulların adı “Erkek ve Kız Muallim Mektepleri” olarak çevrilmiş, öğretim süreleri beş yıla çıkarılmış, müfredat programları yeniden belirlenmiştir. Bu dönemde ilk öğretmen okulları ilkokuldan sonra eğitim veren kurumlardır. Bu okullara ilkokulu veya ortaokulu bitiren öğrenciler alınmıştır.

Öğretmen okulları 1923–1924 yılında 20 idi. Bunun 7'si kız, 13'ü erkekti 1924–1925 ders yılında Elaziz ve Kayseri'de birer erkek öğretmen okulu, Ordu ve Diyarbakır ve Balıkesir'de birer kız öğretmen okulu açılmıştır. Böylece 15 erkek, 10 kız öğretmen okulu olmuştur. Yekûn 25'dir. 1925-1926'da bir değişiklik olmamıştır. 1926- 1927 ders yılında Ankara, Bursa, Kayseri erkek ve Diyarbakır kız öğretmen okulları kapatılmış, Denizli öğretmen okulu açılmış ve bu suretle erkek öğretmen okulları 13, kız öğretmen okulları sayısı 9'a inmiştir. Yekûn 22'dir. 1927–1928 ders yılında toplam sayı 22, 1928–1929 ders yılında 24, 1928–1930 ders yılında 23, 1930–1931 ders yılında 22, 1931–1932 ders yılında 22, 1932- 1933 ders yılında 18, 1933–1934 ders yılında 14, 1934 – 1935 ders yılında 12, 1935–1936 ders yılında da değişiklik olmayarak sayıları toplam 12'dir (Yücel, 1994, s.47–48).

1932–1933 öğretim yılı başında ilk öğretmen okullarının durumu yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, ilk öğretmen okulları 3 yıllık ortaokuldan sonra öğretim veren üç yıllık meslek okulları şekline sokulmuştur. Bu düzenlemeyle bahsedilen okullar üç yıllık tek devreli okullar haline getirilmiştir. Düzenlemeden sonra ilk öğretmen okullarının daha önce var olan birinci kademeleri aşama aşama kaldırılmıştır.

Atatürk Devri'nde ilk öğretmen okullarına alınan öğrenci sayısında zaman zaman meydana gelen dalgalanmalara rağmen ciddi artışlar olmuş ve bu artışlar, Mustafa Necati bey döneminde zirveye ulaşmıştır.

Tablo 5.1: 1923- 1938 Yılları Arasında İlk Öğretmen Okullarında Okuyan Öğrenci Sayısındaki Değişmeler

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ERKEK	KIZ	TOPLAM
1923–1924	20	1745	783	2528
1924–1925	24	2389	1382	3771
1925–1926	25	2556	1577	4133
1926–1927	22	2782	1776	4558
1927–1928	19	2986	2036	5022
1928–1929	21	3307	2442	5749
1929–1930	21	2873	2537	5410
1930–1931	20	3040	2495	5535
1931–1932	20	2948	2345	5293
1932–1933	17	1128	1017	2145
1933–1934	15	1376	1350	2726
1934–1935	13	1309	1268	2577
1935–1936	11	1403	1402	2805
1936–1937	11	1357	1592	2949
1937–1938	11	1209	1598	2807

Kaynak: Maarif 1937–1938 İstatistiği, s.3

Atatürk döneminde ilk öğretmen okulların öğrenci yapısında meydana gelen pek önemli bir gelişme de, yapılan inkılâplarla kadınların sosyal statülerinin artmasına paralel olarak, bu okullardaki kız öğrencilerin toplam öğrenci miktarına oranla artış göstermesidir. 1923–1924 öğretim yılında % 31 olan bu oran, 1937-1938’de %57’ye çıkmıştır (Maarif 1937- 1938 İstatistiği s.3).

Sonuç olarak, Cumhuriyetin ilan edildiği tarihte 20 olan ilk öğretmen okulu sayısı, Atatürk devri’nin sonunda 11’e inmiştir. Okul sayısındaki bu düşme devrin başında uygulamaya konulan çok sayıdaki niteliksiz öğretmen okullarından birkaçını birleştirerek, modern ve büyük öğretmen okulları kurma olarak özetlenebilecek

mıntika darümualliminleri kurma politikasının ürünüdür. Nitekim okul sayısındaki düşmeye karşılık, aynı dönemde ilk öğretmen okullarından mezun olanların miktarında bazı iniş çıkışlara rağmen nispi bir artış kaydedilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilk öğretmen okullarının öğretim kadroları nitelik ve nicelik yönünden güçlendirilmeye çalışılmış ve 1930 yılına kadar bu konuda oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1932–1933 öğretim yılından itibaren altı yıla çıkarılan ilk öğretmen okullarının ilk üç sınıfını oluşturan birinci kademelerin tedricen bu okulların bünyesinden çıkarılarak birer ortaokula dönüştürülmesine paralel olarak bu okullarda görevli toplam öğretmen sayısında ciddi bir azalma meydana gelmiş ancak Atatürk Devri’nin sonunda, toplam öğretmen sayısı okul sayısına bölündüğünde, ilk öğretmen okullarının öğretim kadrosu gücünü koruduğu görülmektedir.

Tablo 5.2: 1923- 1938 Yılları Arasında İlk Öğretmen Okullarında Görevli Öğretmen Sayısındaki Değişmeler

ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRETİM YILI	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI
1923–1924	20	325	1930–1931	20	398
1924–1925	24	385	1931–1932	20	320
1925–1926	25	429	1932–1933	17	329
1926–1927	22	358	1933–1934	15	254
1927–1928	19	391	1934–1935	13	230
1928–1929	21	417	1935–1936	11	248
1929–1930	21	461	1936–1937	11	236
			1937–1938	11	236

Kaynak: Maarif 1937–1938 İstatistiği, s.3

Cumhuriyetin ilanından sonra, öğretmen yetiştirme sahasında ilköğretim öğretmeni yetiştirme dolayısıyla, asgari bir eğitim ve öğretim hizmetini ülkenin her tarafına götürme işine öncelik verilmiştir. Atatürk Döneminde şehir ve kasabalara öğretmen

yetiştiren klasik ilk öğretmen okulları konusunda en başarılı icraatların Mustafa Necati Bey'in Milli eğitim Bakanlığı döneminde olduğu görülmektedir. Bu dönemde yapılan kanuni düzenlemelerle ilk öğretmen okullarının yapımı ve mevcut öğretmen okullarının geliştirilmesi için gerekli mali kaynak sorunları çözüme kavuşturulmuştur.

Atatürk devri'nde, şehir ve kasaba ilkokullarına öğretmen yetiştiren ilk öğretmen okullarında yapılan en önemli reformların başında bu okulların müfredat programlarının cumhuriyetçilik ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. 1916 tarihli ilk öğretmen okulları yönetmeliği 1930 yılına kadar yürürlükte kalırken, eski müfredat programları, daha 1924 yılında değiştirilmiştir. 1924–1938 yılları arasında, ilk öğretmen okullarının dört defa müfredat programları değiştirilmiş ve bununla cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkeleriyle biçimlendirilmiş çağa ayak uydurabilen ve bilimsel yeniliklere açık bir öğretmen nesli oluşturmak istenmiştir.

5.3.2- Köy Öğretmen Okulları

Türkiye'de köye uygun öğretmen yetiştirme fikri, Meşrutiyet yıllarına kadar gider. İkinci Meşrutiyet yıllarında İlk öğretmen okullarının (Dârülmualimin) yoğun çabaları sonucu Üsküp'te, Edirne'de, Manastır'da ve İstanbul'da çıkan eğitim dergilerinde, hatta Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında köye uygun öğretmen yetiştirme fikri çeşitli şekillerde ileri sürülmüştür.

Cumhuriyet döneminde de bu fikir devamlı canlı tutulmuş, Üniversitenin Deneysel Psikoloji öğretim üyesi Ali Haydar (Taner), 1924 sonlarında verdiği bir konferansta, köylere öğretmen yetiştirmek üzere daha basit öğretmen okulları kurulmasını öneriyordu. Çünkü Türkiye'de köy ve şehir hayatları birbirinden çok farklı idi. Şehirde yetişmiş kişilerin köylerde öğretmenlik yapmaları çok zordu. İlkokul çıkışlı köy çocuklarının alınacağı bu üç yıllık "Köy Muallim Mektepleri"nde, çocuklar köy hayatına yakın bir biçimde yaşamalıydı. Ali Haydar Bey'in program taslağını bile verdiği bu okullar, 1–20 Mayıs 1925'te Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi'nin gündeminde de yer aldı. Bakanlıkta bir "Köy Mektebi Dairesi"nin kurulmasını isteyen bazıları ise köylüyü köyden ayırmayacak, üretimden ayırmadan

çağdaştıracak bir okul istiyorlardı. Bu arada Maarif Vekâleti'nin daveti üzerine Türkiye'ye gelip gayet önemli bir rapor veren John Dewey, köy okullarına öğretmen yetiştirecek çeşitli tipte öğretmen okulları kurulmasını öneriyordu (Dewey 1939, s.19–20).

1926 yılında çıkan Maarif Teşkilâtı Kanunu'nda, ilk öğretmen okullarının yanı sıra bir de “Köy Muallim Mektepleri” kabul edilmişti (Düstur, 3.Tertip, VII. 1085).

1927–28 öğretim yılında da Kayseri-Zencidere'de bir Köy Muallim Mektebi kuruluyor, Denizli Erkek Öğretmen Okulu da bu amaç için düzenleniyordu. Diğer öğretmen okulları beş yıl iken, bu okullar üç yıllıktı. Buradan mezun olanlara köyde, okulun yanında bir ev ve bahçelik verilecekti. Öğrenciyi köy hayatına hazırlamak için, Köy Enstitülerinde olduğu gibi, yan kuruluşları da vardı. Bu okullar için köy öğretmeni yetiştirmeye yönelik bir program hazırlamıştı (Koçer, 1967, s.91–92).

Mustafa Necati Bey, gerek öğretmenlere verdiği yüksek değer, gerekse öğretmen okullarının düzeltilmesi ve yeni öğretmen okulları açılması yönünde büyük çalışmalar göstermişti.

1930'ların ortalarına gelindiğinde, ülkedeki yaklaşık 40 bin köyden 35 bininde okul yoktu. Nüfusunun % 80'den fazlası köylerde yaşayan bir ülke için bu, dramatik bir tablo idi. Bu tablo, Cumhuriyet hükümetlerini, daha sonra değineceğimiz, nicelik ağırlıklı Köy Eğitim Kursları, Köy Enstitüleri gibi denemelere yöneltti.

Gerek 1932 yılında Halkevlerinin kurulması ve güçlü bir şekilde köycülük çalışmalarına başlaması, gerekse yıllarca Türk Ocaklarında “köycü doktor” olarak çalışan Reşit Galip'in Maarif Vekili olması, Türkiye'de tekrar köye yönelik bir hareket doğurdu. O zamana kadar köylerde açılan okullara da, şehirlerdeki öğretmen okullarından yetişen gençler gönderiliyordu. Hatta bunlar 20. yüzyıl başlarından beri Türk gençliğinde görülen yüksek idealist fikirlerle köye seve seve gidiyorlardı. Ama köyde hayal kırıklığına uğruyorlar ve maddî-manevî bir yalnızlık içinde karamsarlığa düşüyorlar, köy hayatını yadırgayıp çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği şehir

hayatını özleyordular. Böyle bir durumda öğretmenler köyden bir an önce kurtulmak için çeşitli yollar arıyorlar, çevresine uyum sağlamayı ve faydalı olmayı düşünmüyorlardı. Köylüler de aynı şekilde, kendileri gibi yaşamayan, giyinmeyen, yemeyen-içmeyen öğretmeni benimsemiyorlardı. Öğretmenler en küçük bir tatilde şehirlere kaçıyorlardı. Bunda öğretmen okullarının da rolü vardı. Orada gençler köy gerçeğinden tamamen uzak, tamamen teorik olarak yetiştiriliyorlardı. Bu durum Türk eğitiminde uzun zamandan beri gözlemlendiği için, ta İkinci Meşrutiyet döneminden beri köy gerçeğine uygun öğretmen yetiştirmek için ayrı öğretmen okulları kurulması öneriliyordu.

Mustafa Necati Bey'in J. Dewey'nin önerilerine göre açtığı, ancak tarım çalışmaları ve diğer uygulamalı dersler, öğretmen ve araç-gereç yokluğundan dolayı güçlendirilemediği için başarısız olan Kayseri-Zencidere Köy Öğretmen Okulu 1932 yılında, Denizli Köy Öğretmen Okulu da 1933 yılında kapatıldı

Dr. Reşit Galip Maarif Vekili olduktan sonra Bakanlıkta bir “Köy İşleri Komisyonu” kurarak, “devletin köydeki adamı”, köyün en aydını olan öğretmenin hangi özelliklere ve görevlere sahip olması gerektiğini araştırdı. Komisyon, Köy öğretmenlerinde şu özelliklerin bulunmasını istiyordu. Köylüyü; devrimci, laik ve cumhuriyetçi inançlarla yetiştirmek ve bunları köylüye benimsetmek. Köylünün sosyal hayatında ekili olabilmek, medenî kanunun hükümlerini köyde hâkim kılmak, modern görgü kurallarını köylüye öğretmek. Köyün ekonomik hayatını etkileyebilmek, ileri tarım yöntemlerini, pazar ilişkilerini onlara anlatmak. Köyün aydını olmak, öğretmenliğin bütün özelliklerine sahip olup bunları göstermek. (Tonguç, 1947, s.418–419).

Bir köy öğretmenin bunları başarabilmesi için kendine yol gösterecek rehberlere ve bunları başarabilecek yetenekleri kazandıran bir eğitime ihtiyaç vardır. Yoksa köyde kendisinden beklenen düşünüş ve yaşayış inkılâbını gerçekleştiremez.

1929'dan sonra başlayan, kültür inkılâpları döneminde Anadolu insanının dil yönünden, tarih yönünden, ideoloji yönünden, güzel sanatlar yönünden Atatürk'ün

gösterdiği ilkelere, CHP'nin ve yeni devletin ana prensiplerine göre eğitilmesi, bütün inkılâpların köylerde de uygulanması isteniyordu. Halkevlerinin çalışmaları ise genellikle şehir ve kasabalara has kalıyor, köycülük kollarının çalışmaları bu yolda yeterli sayılmıyordu. Her köye bir öğretmen gönderilmesi isteniyordu.

Ancak köycülük çalışmaları da Anadolu köylerinin yerleşme özelliklerini ve çeşitli büyüklüklerde 40.000'den fazla köysel yerleşme biriminin varlığını ortaya çıkarıyordu. Bu kadar dağınık birime devlet hizmetlerinin götürülmesi çok zor olacaktı. Türk köylerinin bu durumu Tarım ve Sağlık Bakanlıklarında sık sık söz konusu ediliyordu. Türkiye, bu kadar çok köye devlet hizmetlerini götürmede yeni bir yol bulmalı idi.

Köycülük çalışmalarının yanı sıra, bu sorunla ilgilenen Türk düşünürleri de yeni yollar aramaya devam ediyorlardı. O yıllarda Hıfzırrahman Raşit, Köy Yüksek Okullarının kurulmasını ve üniversite öğrencilerinin köylere gönderilmesi gibi fikirler, Nusret Köymen Meksika Köy Rehberleri Okulu projesi, Kazım Nami Lehistan ve Cezayir'deki köy öğretmeni yetiştirme projelerini örnek olarak gösteriyorlar; Vedat Nedim (Tör) de kooperatifçilikten yararlanılmasını istiyordu. Bedii Ziya (Egemen) köylüyü eğitmenin Türkiye için önemini vurguluyor, Yunus Nadi, köy ilköğretiminin ilkelerini ve köy öğretmenin özelliklerini araştırıyordu. Halil Fikret (Kanad) de ne yayın organlarının ne memurların ne de Partinin ve öğretmen okulu çıkışlı öğretmenlerin inkılâpları köylere yerleştiremeyeceğini; köye yeni tip öğretmenler yetiştirilmesi gerektiğini bildirerek şu modeli öneriyordu: Şehirlerden uzakta, geri kalmış köylerde hatta bataklık kenarlarında yeni tip okullar kurmalıdır. Geniş topraklar üzerinde her türlü tarım çalışması, kooperatifçilik ve kültür dersleri verilerek köylü çocukları buralarda altı yıl okutulmalı ve buradan çıkanlar köye gönderilmelidir. Köyde ancak bunlar başarılı olurlar.

Bu arada 1937 yılında Bakanlığın İlköğretim Dairesi de Bakana sunulmak üzere hazırladığı bir muhtıradan, yeni tip köy öğretmeni yetiştirmek için yeni tip köy öğretmen okulları kurulmasından bahsediyordu.

1933 başında, Türkiye'de ilköğretim sistemini ve ilkokulları incelemek için getirilen ve 1934 yılına kadar incelemeler yapıp Bakanlığa bir rapor veren Berly Parker de, Raporunda genel görüşlerin zıddına, köy öğretmenleri yetiştirmek için ayrı bir okula gerek olmadığını, çünkü Türkiye'deki köy ve şehrin ortak sorunlarının, köyün yalnız başına olan sorunlarından daha çok ve önemli olduğunu, köylerin, şehirlerin sayfiyesi olduğunu belirtiyordu.

1934'te CHP Meclis grup toplantısında da ilköğretim ve cehaletle mücadele konuları tartışılıyor ve Parker doğrultusunda, köy okulları için ayrı bir öğretime ihtiyaç olmadığına karar veriliyordu. Karara göre, çocukları yetiştirmede ayrı ayrı usuller yoktu. Köy öğretmeni yetiştirilmesini isteyenler, öğretmenlerin köye girmesine ve köy çocuklarının, çevrelerinden koparılmadan, çevrelerine uygun olarak eğitilmesi nedenlerine dayanıyorlardı ki, bu eksikler, var olan öğretmen okullarında daha bilinçli bir çalışma ile ortadan kaldırılabilirdi. Bütün öğretmen okulu öğrencileri yurdun her yanına gidip çalışacak şekilde yetiştirilecek, en ağır şartlarda bile bunu başaracağına inandırılacaktır. Öğretmen okulu programında tarım ve sağlık eğitime fazla yer verilmeli, öncelikle sık sık köylere götürülmeli, köy havası ve şartlarına alıştırılmalıdır. Parti Meclis Grubu öğretmen okullarının dışında ortaokul ve lise çıkışlıların Pedagoji Kurslarına alınarak ve Orta Tarım Okullarına pedagoji dersleri konularak, bunlardan ilkokul öğretmeni yetiştirilmesi tavsiye ediliyordu.

Tablo 5.3: Köy Muallim Mektepleri Haftalık Ders Dağıtım çizelgesi

DERSLER	I.YIL	II.YIL	III.YIL
Türkçe	5	5	5
Milli Tarih ve Medeniyet Tarihi	2	2	1
Coğrafya	2	2	1
Yurt Bilgisi	-	1	1
Din Dersleri	1	-	-
Ruhiyat, Terbiye ve Mektep Hıfzıssıhası	-	3	2
Usul-ı Tedris	-	-	2
Tatbikat-ı Dersiye	-	-	6
Riyaziyat	4	3	2
Tabi İlimler	2	2	-
Hayatiyat, Hıfzıssıha ve Ziraat	2	1	1
Resim	2	2	1
Elişleri	1	1	1
Musiki	2	2	1
Yazı	1	-	-
TOPLAM	24	24	24

Kaynak: Öztürk, 2007, s.152.

5.3.2.1- Köy Eğitimcileri Kursları

Gerek Osmanlı İmparatorluğu ve gerekse TBMM Hükümeti dönemlerinde, köy öğretmeni yetiştirmek için muhtelif kurslar açılmıştı. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde açılan A ve B kursları, hem şehir öğretmeni hem de köy öğretmeni yetiştiriyordu. Fakat bu kurslarda verilen eğitim, şehir öğretmen okullarından pek farklı değildi. Köy öğretmenlerinin yeni köy okulları programlarına göre yetiştirilmesini isteyen ve Dr. Reşit Galip'in Maarif Vekilliği zamanında Ankara, İzmir, Bursa ve adana Maarif mıntıkalarında açılan, kırkar günlük hizmet içi eğitim kursları; köy öğretmenini köyün sosyal, kültürel ve iktisadi şartlarına göre yetiştirmek bakımından oldukça ileri bir adımdı. Bu kurslar tarım ve hayvancılıkla ilgili çeşitli konularda, bu alanlarda eğitim veren meslek okullarının uzman

öğretmenleri tarafından dersler verilmiş ve bu derslerin uygulamaya yönelik olmasına çalışılmıştır.

1935 yılında Saffet Arıkan Kültür Bakanı olunca, İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne vekâleten İsmail Hakkı Tonguç'u getirdi. Bakan, Mecliste bütçe dolayısıyla eğitimin genel durumunu izah ederken köy çocuklarının ancak % 25'inin okullaşabildiğini, eğer o günkü şekilde çalışmaya devam edilirse her köye bir öğretmen yetiştirmek için yüz yıl beklenmesi gerektiğini açıklıyordu (MEB, 1946, s.206).

1934 yılında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Kıtasında, İsmail Hakkı Tekçe paşanın erlere okuma-yazma öğretmedeki gayretleri ve buradan terhis olanların köylerde okuma-yazma öğretmeye başlamaları ve bir zamanlar Prusya ordusunda da, askerde eğitilen askerlerden terhis olunduktan sonra öğretmen olarak yararlanma uygulamasının başarılı olması üzerine, Atatürk, Saffet Bey'e ordunun zeki çavuşlarının kısa süreli kurslardan geçirildikten sonra köylere "eğitmen" olarak atanmalarını teklif etmiştir (Koçer, 1967, s.102).

Bunun uygulanmasına da 1936 yılında başlandı. Ankara Mürtet ovası köylerinden askerliklerini yapan 80 genç, o sırada yedek subay olarak askerliğini yapan Emin Soysal'ın, idaresinde Çifteler Harasında sekiz aylık bir Eğitmenler Kursuna alındı. Bu kursun yarısında, çalışmaları basına ve kamuoyuna tanıtmak için bir deneme dersi gösterisi düzenlendi. Burada hareket çok beğenildi, ekonomik bulundu. Falih Rıfkı Atay, bu deneme dersinden sonra şöyle yazıyordu:

“Garplı Türk köylüsü, köyünde, köyünün içinde terbiyecileri tarafından yetiştirilecektir. Cumhuriyetin bu rehberi eski köy imamının yerini tutacak, köyde partinin ve hükümetin halkası olacaktır. Toprak halkının kalkınmasına hizmet edecek, her şey onlar vasıtası ile kolaylıkla Türkiye ölçüsünde tatbik olunabilecektir” (Atay, 1936, s.280–281).

Eğitmen adaylarının kurslara kayıt ve kabullerinde; askerliğini yapmış ve bu sırada çavuşluk ve onbaşılık gibi bir rütbe almış, ilkokulu bitirmiş veya okuryazar olması, köyde yüz kızartıcı bir halinin olmaması, zeki ahlaklı ve sağlam karakterli ve hangi köyde çalışacak ise o köyden seçilmiş olması, köy muhtarlığından bunu onaylayan

bir belgenin alınması, görgü ve bilgilerinin müfettiş ve gezici başöğretmenler tarafından belirlenmiş olması gibi şartlar aranıyordu (Öztürk, 2007, s.162).

Eğitmen kurslarındaki öğrenci sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Nitekim 1936 da açılan ilk deneme kursunda 80 olan öğrenci sayısı 1937’de 650’ye, 1938’de 1500’e ve 1939’da 2000’e çıkmıştır. Bu kurslarda, 1937–1946 yılları arasında 8 binin üzerinde eğitmen yetiştirilmiş ve bunlar, dağ yamaçlarında, derin vadilerde ve yüksek ovalarda bulunan az nüfuslu köylere on yıllar boyu eğitim götürmüştü.

Ankara çevresindeki köylere yerleştirilen bu eğitmenler bizzat Bakan ve müfettişler tarafından sürekli denetleniyorlar ve kursta tamamlayamadıkları eksikliklerini kendi kendilerine çalışarak telafi ediyorlardı. Bakanlık da bu eğitmenleri biraz da iş-başında eğitmek için gezici başöğretmenler tayin ediyor, seminerler düzenliyordu. Daha sonra ise, bu kursların ders kitapları ve programları hazırlanmış; Emin Soysal, Hıfzırahman Raşit, Mehmet Tuğrul vs. “Birinci Yıl”, “İkinci Yıl”, “Üçüncü Yıl” adı altında üç kitap hazırlayıp dağıtmışlar, eğitmenli köylerin, okul, işlik ve köy konağından oluşan yapı projeleri hazırlanmış; 11.6.1937 tarihinde de bir “Köy Eğitmenleri Kânunu” çıkartılmıştır.

Bu yasaya göre (Koçer, 1967, s.102–104) eğitmenler, nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin eğitimi ve öğretiminin yanı sıra tarım işlerinde de köylülere rehberlik etmeleri için yetiştirilecekti. Eğitmenleri yetiştiren kurslar Maarif ve Ziraat Vekâletleri tarafından tarım işleri yaptırmaya elverişli okul ve çiftliklerde açılacak; harcamaları da bu iki Bakanlık bütçesinden karşılanacaktı. Bu kursların öğretmenleri, ilkokul öğretmenleri ve ilköğretim müfettişleri arasından seçilecekti.

Eğitmenli köyler bölge bölge gruplandırılarak başlarına, kurslarda görevli öğretmen ve müfettişlerden biri başöğretmen olarak atanacak, işbaşında eğitim yapacaklardı. Eğitmenlere, maaşlarının yanı sıra parasız tohum, fidan, damızlık ve tarım âletleri de verilecekti.

Kurslarda okuma-yazma, aritmetik, yurt ve yaşama bilgisi gibi kültür derslerinin yanı sıra tarla ve bahçe tarımı, bahçıvanlık, bağcılık, hayvan yetiştiriciliği, arıcılık vs. gibi tarım dersleri de veriliyordu. Eğitim kurslarındaki eğitim ve öğretim faaliyetleri, ilk yıllarda belli bir plan ve programa dayanmıyor; uygulamadan doğan şartlara göre okul ve müfredat programı hazırlanmış, gerek kursta gerekse köylerde eğitimciler tarafından okunacak ve faydalanılacak kitaplar yazdırılmış ve öğrenim kılavuzları tanzim edilmişti. 1940'lı yıllarda uygulanan Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı'na göre; eğitim kurslarındaki dersler başlıca iki gruba ayrılıyordu.

1- Kültür dersleri

2- Ziraat dersleri

Eğitmen kurslarındaki eğitim ve öğretim faaliyetleri büyük ölçüde müfredat programı taslağında öngörüldüğü gibi, uygulamalı olarak da gelişmiştir. Öyle ki eğitimciler; tarla çalışmalarında kullandıkları kazmayı, çapayı, küreği, yattıkları bina ve ranzaları kendileri yapmış, yiyeceklerini kursların uygulama tarla ve bahçelerinde yine kendileri yetiştirmişlerdi. Bu şekilde eğitim adayları, köyün sosyal ve iktisadi hayatıyla ilgili yeterli teorik bilgilerle birlikte, bu sahalarda köyün fiili lideri ve rehberi olacak şekilde pratik bilgi ve becerilerle de donatılmışlardı (Öztürk, 2007, s.164).

Tablo 5.4: Köy Muallim Mekteplerinde Okuyan Öğrenci Sayısı (1927-1933)

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı		Toplam Öğrenci
		Erkek	Kız	
1927-1928	2	133	-	133
1928-1929	2	230	-	230
1929-1930	2	261	15	276
1930-1931	2	289	14	303
1931-1932	2	333	11	324
1932-1933	1	76	10	86

Kaynak: Öztürk, 2007, s.151.

5. 4- ORTA ÖĞRETİM ÖĞRETMENİ YETİŞTİRME POLİTİKASI

Ortaöğretime öğretmen yetiştirmenin Cumhuriyet tarihindeki gelişimi incelendiğinde ortaokul ve lise öğretmenlerinin benzer kaynaklardan yetiştiği görülmektedir. İlke olarak her ne kadar lise öğretmenleri Yüksek Öğretmen Okulları ve üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinden, ortaokul öğretmenleri de Eğitim Enstitülerinden yetiştirilmiş ise de yetişen öğretmenin hangi seviyede görev yapacağını çoğu zaman ortaokul ve liselerin öğretmen ihtiyacı belirlemiştir.

TBMM Hükümeti döneminde genel orta öğretime öğretmen yetiştirme konusu ilk defa Birinci Heyet-i İlmiye’de (15 Temmuz- 15 Ağustos 1923) gündeme gelmiş ve burada İstanbul Darülmuallimin ve Darülmuallimatı’nda birer kısım-ı tali (orta kısım) açılması ile Darülmuallimin-i Aliye’de okuyan öğrencilere daha çok mesleki bilgi verilmesi konuları ele alınmıştı. Birinci Heyet-i İlmiyede bu maddelerin hepsi çeşitli encümenlerde incelenmiş ve haklarında uygulama kararı alınmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında doğrudan ortaokula öğretmen yetiştiren bir kurum yoktu. Cumhuriyet öncesi dönemden devralınan İlk öğretmen Okulları ve üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olanlar lise ile birlikte ortaokullarda da öğretmenlik yapıyorlardı. Bu nedenle 1920’li yıllarda ortaokul öğretmeni yetiştirme ihtiyacı sık sık gündeme geliyordu. Genel orta öğretim öğretmeni yetiştirme konusu, Cumhuriyetin ilanından sonra, ciddi bir şekilde ilk defa 1925’te Konya’da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi’nde ele alınmıştır. Bu kongrede şu kararlar alınmıştır:

“Orta mekteplerde, ilk ve köy muallim mekteplerine ve liselerin ilk devrelerine muallim ve ilk tedrisat müfettişliğine unsur hazırlamak üzere münasip bir merkezde leyli bir Orta Muallim Mektebi açılmasına kati bir ihtiyaç vardır. Bu mektebe alınacak talebe dört veya beş seneli muallim mektebi mezunlarından olup, ekalli iki sene muallimlik etmiş bulunanlarla lise mezunları arasından intihap olunur. Muallim mektebi mezunlarının kabulü imtihana tabidir” (Öztürk, 2007, s.169).

John. Dewey de 1924’te Maarif Vekâleti’ne sunduğu raporunda, aynı konuda şunları yazmaktaydı:

“Hiç olmasa bir muallim mektebinde, mektep müdürleri ve müfettişler yetiştirecek dersler tesis etmeli ve bu derslere, evvelce tedris hayatında

muvaffakiyetleri görülmüş olan muallimleri devam ettirmelidir. Yine hiç olmasa bir muallim mektebinde, diğer muallim mekteplerine muallim yetiştirmek gayesiyle muallim mektebi mezunlarına tabiat tetkiki, tarih, coğrafya, edebiyat, ecnebi lisanî gibi hususi mevzular üzerinde dersler verecek hususi bir şube açılmalıdır” (Dewey, 1939, s.20).

Maarif Vekâleti, 1923–1924 öğretim yılı başında, İstanbul Darülmuallimin ve Darülmuallimatlarına bağlı birer Orta Darülmuallimin ve darülmuallimat açmıştır. Öğrenim süresi üç yıl olan bu okullar; Tabiat, Riyaziyat, Edebiyat ve Tarih-Coğrafya bölümlerinden meydana geliyordu. Fakat bu kısımlar bir öğretim yılı faaliyet gösterdikten sonra kapatıldı. Öğrencilerde yüksek muallim mektebine devredildi. Bununla birlikte Orta darülmuallimin ve darülmuallimatın kapatıldığı günlerde, ortaokullara öğretmen yetiştirecek yeni bir okulun, Orta muallim mektebinin kuruluş hazırlıkları başladı. Ancak bu okulların açılması Mustafa Necati Bey’in Maarif vekilliğine kadar gerçekleşmemiştir.

1924–1925 öğretim yılında açılan bir başka orta öğretim öğretmeni yetiştiren kurumda, Ankara Musiki muallim mektebi idi. Okul başlanan hazırlıkların tamamlanmasından sonra 1 Kasım 1924’te eğitim ve öğretime başlamıştır. Bu okulun kuruluş amacı lise ve orta mekteplerle bilumum muallim mektepleri için musiki muallimi yetiştirmektir.

1925 yılında Maarif vekaleti; branş öğretmeni yetiştirme alanında bir ileri adım daha atarak İstanbul’da Terbiye-i Bedeniye Mektebi kurulmasına karar vermiştir. Fakat bu tarihte başlanan hazırlıklar 1926 yılına kadar sürmüştür. Bu okul 1926’da Maarif vekili Mustafa Necati Bey tarafından 1926 yılında açılmış ve 1 Kasım 1926 yılında derslere başlanmıştır. Bu okul 1930 yılında Ankara’da Yüksek Beden Terbiye’si Mektebi’nin inşasına başlanana kadar faaliyet göstermiş ve bir kısmı subay olmak üzere toplam 211 beden eğitimi öğretmeni yetiştirmiştir. Bu öğretmenlerin büyük bir kısmı orta öğretimde beden öğretmeni olarak istihdam edilirken, bazıları da 1932–1933 öğretim yılında açılacak olan Gazi orta Muallim Mektebi ve terbiye Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü’ne öğretmen olarak atanmıştır.

Atatürk Devri’nde açılan genel orta öğretim öğretmeni yetiştiren kurumlar zincirinin son halkası Orta Muallim Mektebi olmuştur. 1926–27 öğretim yılında “Ortaokul

Türkçe Öğretmeni” yetiştirmek amacıyla Konya’da kurulan 2 yıllık “Orta Muallim Mektebi”, daha sonra Ankara’ya nakledilmiş; yeni bölümler eklenerek(pedagoji şubesi) adı 1929’da“Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü”, 1935’lerde “Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü” olmuş ve nihayet, “Gazi Eğitim Enstitüsü” adıyla eğitim hayatına devam etmiştir. Ortaokul öğretmeni yetiştiren ve ilk Eğitim Enstitüsü olan bu enstitü, 1940’lı yılların sonuna doğru öğrenim süreleri 2–3 yıl arası olan değişik bölümleriyle tüm ortaokul dersleri için öğretmen yetiştirir hâle gelmiştir.

Atatürk Devri’nde, Mustafa Necati Bey’den sonra, genel orta öğretim öğretmeni yetiştirme alanında yeni kurumlar açma devri sona ermiş; bunun yerine mevcut okullar genişletilerek daha fazla öğretmen yetiştirme yoluna gidilmiştir. 1929–1938 yılları arasındaki bu dönemde, her yönüyle en çok gelişen genel orta öğretim öğretmeni yetiştiren kurum Ankara Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü olmuştur. Ayrıca bu dönemde mevcut örgün öğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle tıpkı ilköğretimde olduğu gibi, bir takım kurs ve imtihanlarla öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Maarif Vekâleti özellikle ortaokullardaki öğretmen açığını kapatmak için, mevcut ilkokul öğretmenlerinden yararlanmayı düşündüğü bir proje geliştirdi. Nitekim bu proje 1936 yılında hemen uygulamaya konulmuş 4, 5 ve 6 sınıflı ilk öğretmen okulları mezunları arasında ortaokullarda Türkçe, Tarih-Coğrafya, Riyaziye, Fen Bilgisi ve Biyoloji öğretmenliği yapmak isteyenler için, bir sınav açmıştır. 15 Haziran 1936 günü başlayıp yazılı ve sözlü olmak üzere iki aşamada yapılan bu sınavda başarılı olan 172 kişi, üç sömestr devam edecek olan bu kurslara kabul edildi. Ayrıca kursa, 1937 yılında da öğrenci alınacağı bir genelgeyle tüm ilkokul öğretmenlerine duyuruldu. Temmuz 1937’de yapılan sınavda başarılı olarak A grubuna giren 18 ilkokul öğretmeni doğrudan ortaokul öğretmeni olma hakkını elde etti. B grubuna giren toplam 148 aday ise, kursa katılma hakkı kazandı (Öztürk, 2007, s.179).

Sayıları gittikçe artan ortaokulların öğretmen ihtiyacını kısa yoldan karşılamak amacıyla 1946–47 öğretim yılında ortaokuldaki tüm dersleri okutabilecek

öğretmenler yetiştirmek üzere “Toplu Dersler Bölümü” kurulmuş ise de kalitenin düştüğü kaygısıyla bu uygulamadan kısa zamanda vazgeçilmiştir. Bunun yerine Fen ve Edebiyat bölümleri kurularak dersler iki grupta toplanmış ve enstitü programları buna göre düzenlenmiştir.

1940’lı yılların sonlarında Gazi Eğitim Enstitüsü’nün kapasitesinin ülkenin ortaokul öğretmeni ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu anlaşıncı, yeni Eğitim Enstitüleri açılmaya başlanmıştır. Balıkesir, İstanbul ve İzmir Öğretmen Okullarının altyapısından yararlanılarak bu kurumlarla birlikte faaliyet gösteren Eğitim Enstitüleri kurulmuştur.

1959–60 öğretim yılında Buca’da bir Eğitim Enstitüsünün daha açılmasıyla sayıları beşe çıkan bu enstitüler, fen ve edebiyat bölümleri altında ortaokul derslerini öğretecek öğretmenleri yetiştirme görevini üstlenmişlerdir. Bu enstitülerde Fen, Edebiyat, Eğitim ve Yabancı Diller bölümlerinin öğretim süresi 2, diğer bölümlerin ise 3 yıl idi. Daha sonra iki yıllık bölümlerin de öğretim süresi 3 yıla çıkartılmıştır (Yabancı Diller 1960–61 döneminde; Fen, Edebiyat ve Eğitim 1967–68 döneminde). 1967–68 öğretim yılında Fen bölümü, Matematik, Fen ve Tabiat Bilgisi; Edebiyat bölümü de Türkçe ve Sosyal Bilgiler bölümlerine ayrılmış ve programlar buna göre yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni düzenleme sonucu 1967–68 öğretim yılından itibaren enstitüler Fen Bilgisi, Matematik, Sosyal Bilgiler, Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, Beden Eğitimi, Resim İş, Müzik, Tarım ve Eğitim adıyla 12 bölümle öğretim yapmaya başlamışlardır. Tüm bölümlerin süresinin 3 yıla çıkarılmasıyla birlikte programlarda da alan dersleri, meslek bilgisi dersleri ve genel kültür dersleri yönünden bir denge ve bütünlük kurulması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

1960’lı yılların sonuna doğru Eğitim Enstitülerinin sayısı iki katına çıkmış, 1970’te bu sayı 12, 1973’te 16 ve 1978’de 18 olmuştur. Aynı şekilde 1960 yılında enstitülerde 2.049 olan toplam öğrenci sayısı 1977–78 öğretim yılında 69.313’e yükselmiştir. Kısa sürede enstitülerin artan sayıları ortaokul öğretmeni ihtiyacının 1960’dan sonra plânlı dönemde hızla artmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu artış

bile 1970’li yıllarda ortaokullardaki öğretmen ihtiyacını karşılamaya yetmemiş ve bu nedenle “kestirme çözümler” gündeme getirilmiştir.

1974 yılında “Gece Öğretimi” (toplam mezun 15.000) ve “Mektupla Öğretim” (toplam mezun 42.141), 1978 yılında da “Hızlandırılmış Eğitim” (toplam mezun 70.557) yoluyla yeterli eğitim almadan çok sayıda öğretmen yetiştirilmiştir (Toplam 120.000 kişi). Tüm bu gelişmeler artan öğretmen ihtiyacı karşısında nitelik sorununun göz ardı edildiğini ve sadece niceliğe yönelik önlemlerin alındığını göstermektedir.

Temelde ortaokullara branş öğretmeni yetiştirmek üzere kurulan ve süreleri 1960’lı yılların sonunda 3 yıla çıkarılan Eğitim Enstitüleri, 1978–79 öğretim yılında önemli bir değişiklik geçirmiştir. Bu öğretim yılından itibaren enstitülerin öğrenim süresi 4 yıla çıkartılmış, isimleri “Yüksek Öğretmen Okulu” olarak değiştirilmiş ve bölümlerde yeniden yapılanma ile branşlarda ihtisaslaşmaya gidilmiştir. 16 bölüm hâlinde (Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih-Coğrafya, Coğrafya-Tarih, Matematik-Fizik, Fizik-Matematik, Fizik-Kimya, Kimya-Fizik, Kimya-Biyoloji, Biyoloji-Kimya, İngilizce, Fransızca, Almanca, Resim-İş, Müzik, Beden Eğitimi, Eğitim) yeniden organize edilen enstitülerde amaç hem ortaokullara hem de liselere öğretmen yetiştirmek hâline gelmiştir. Bu düzenleme ile eski enstitülere üniversiter bir yapı ve işleyiş kazandırılmaya çalışılırken bölümlerde getirilen ihtisaslaşma, yetişen öğretmenlerin ortaokuldan çok liseye yönelmelerine neden olmuştur. Bu düzenlemeden sonra Yüksek Öğretmen Okulu mezunlarının statüsü, üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinden yetişen öğretmenlerle paralel hâle gelmiş, ancak bu arada ortaokula özgü öğretmen yetiştirme ihtiyacı ihmal edilmiştir.

Yüksek Öğretmen Okulları, 1982 yılında 2547 sayılı kanunla Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüş ve üniversite çatısı altına alınmıştır. Bu düzenleme ile bölümlerde ihtisaslaşma iyice derinleşmiş ve zaman içinde yan alanlardan vazgeçilerek tamamıyla tek bir alanda öğretmen yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak ortaokulların öğretmen ihtiyacı liseye özgü derslerle yetişmiş Eğitim Fakültesi mezunları tarafında karşılanmaya başlanmış; ancak, bu uygulama da çeşitli güçlükleri beraberinde getirmiştir. Örneğin Fizik, Kimya ve Biyoloji Öğretmenliği

Programlarından mezun öğretmenlerin ortaokuldaki Fen Bilgisi dersini öğretmekte güçlük çektikleri gözlenmiştir. Ayrıca yeni düzenlemenin getirdiği branşlarda ihtisaslaşma ile “yan alanda yetişme”nin yok edilmesi, kırsal kesimde az sayıda öğrenciye sahip ortaokulların öğretmen ihtiyacının karşılanmasında önemli güçlüklerle neden olmuştur. Sadece bir branşta yetişen öğretmenin ortaokulda öğretebildiği ders sayısı düşük düzeyde kalmış ve her ders için ayrı öğretmene ihtiyaç duyulmuştur. Böylece gerek sayısal yönden, gerekse ortaokul seviyesindeki öğrencilere ve derslere uygun nitelikli öğretmen yetiştirme açısından, Eğitim Enstitülerinde 1978’deki düzenleme ile başlayan ve 1982’deki düzenleme ile iyice belirgin hâle gelen yeniden yapılandırma çalışmalarının bazı olumsuz sonuçlara yol açtığı görülmektedir.

Ortaokullardaki öğretmen açığı zaman içinde Eğitim Fakültelerinin lise branşlarına öğretmen yetiştiren bölümlerinden ve Fen-Edebiyat Fakülteleri mezunu sertifikalı öğretmenlerle karşılanmaya çalışılmış ise de, gerek öğretmenlerin aldıkları lisans eğitimi gerekse bu kademenin ilköğretim içinde yer alması nedeniyle lise öğretmenleri bu kademedeki öğretmenlik yapmaya pek istekli olmamışlardır. Ortaokul çağındaki öğrencilerle çeşitli sıkıntılar yaşayan ve lisedeki daha akademik ve üniversiteye yönelik olan öğretimi tercih eden bu öğretmenler ortaokullarda öğretmenlik yapmaktan genellikle kaçınmışlardır.

Sınıf öğretmenliği bölümü ise ilköğretimin ilk beş yılına öğretmen yetiştirdiği için İlköğretimin II. Kademesindeki öğretmen açığının kapatılmasına bir katkıda bulunamamıştır.

Eğitim Fakültelerinin yeniden yapılanmasında en önemli sebeplerden biri de, bu kademedeki öğretmen yetiştirilmemesi olmuştur. Eğitim Fakültelerine Fen-Edebiyat Fakültelerinden gelen öğretim elemanları lise branşlarını kendi çalışma alanlarına daha yakın gördükleri için lise öğretmenliğine yönelik programların açılması için çaba gösterirlerken ortaokul İlköğretim II. Kademe öğretmeni yetiştirme ihtiyacını göz ardı etmişlerdir. Bunun sonucunda, 1990’lı yılların başlarından itibaren ortaya çıkan ilk ve ortaokul (İlköğretim II. Kademe) öğretmeni ihtiyacı MEB’i, ileride

olumsuz sonuçlar doğurabilecek önlemler (branşa bakmaksızın üniversite mezunlarının ilköğretmeni olarak istihdamı gibi) almaya zorlamıştır.

Yeniden yapılanma süreciyle birlikte MEB'in ihtiyaçları doğrultusunda bu kademeye öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır. Birçok Eğitim Fakültesi çok yakın geçmişte sadece “Sınıf Öğretmenliği” programını yürütürken; kapasitelerini hızla artırarak, ilköğretimin ikinci kademesine öğretmen yetiştiren lisans programlarını açmaya ve yürütmeye başlamışlardır. Artık, Eğitim Fakültelerinin çoğunluğunda bu programlar açılmış bulunmaktadır. Sınıf Öğretmenliği Programının bulunduğu 53 Eğitim Fakültesinden günümüzde sadece 7 Eğitim Fakültesinde bu programlar bulunmamaktadır. Bunlar da yeni kurulan Eğitim Fakülteleridir. Kapasitesi yeterli olan Eğitim Fakülteleri ise, ilköğretim öğretmenliği programlarının yanı sıra 3,5+1,5 ve 4+1,5 yıl süreli ortaöğretim alan öğretmenliği programlarını da yürütmektedirler. İlköğretim ikinci kademeye öğretmen yetiştiren programlar; “Türkçe”, “Sosyal Bilgiler”, “Fen Bilgisi” ve “İlköğretim Matematik” öğretmenliği bölümlerinden oluşmaktadır. “Yabancı Diller Öğretmenliği”, “Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık”, “Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri” ve “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği” bölümleri, lisans düzeyinde öğretim programını sürdürmekte olup, hem ilköğretime hem de ortaöğretime öğretmen yetiştirmektedirler.

2001 yılı itibariyle Eğitim Fakültelerinde ilköğretim ikinci kademeye öğretmen yetiştiren Eğitim Fakültelerinin sayısı 46 olup; bu sayı, yeni açılan Eğitim Fakülteleri ile birlikte 2003 yılında 65'e yaklaşmış bulunmaktadır. Devlet üniversitelerinin yanı sıra vakıf üniversiteleri (Başkent, Bilkent, Maltepe, Ufuk, Yeditepe) de Eğitim Fakültesi açarak bu konuda önemli adımlar atmaya başlamışlardır.

İlköğretim ikinci kademeye öğretmen yetiştirmede geçmiş yıllarda önemli ihmaller görülse de, çok kısa bir sürede, nicelik sorunları önemli oranda halledilmiştir. Nitelik sorunlarının giderilmesi konusunda da çok önemli çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir.

5.5.- MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKASI

19. yüzyılın başında dünyada teknolojinin diğer bilim dalları ile birlikte ilerlemesi ve bunların makine sanayinde kullanılması sosyal hayatta önemli değişmelere sebep olmuştur. Batıda büyük endüstrinin kurulmasını sağlayan “Makine İnkılâbı”nın Ülkemizdeki etkisi sonucunda “Lonca Teşkilatı” içinde bulunan sanat ve ticaret, kurallarını bozmuş, o zamana kadar loncalar içinde devam ede gelmekte olan meslekî eğitim hizmetlerinin okul disiplini içinde yürütülmesinin zorunlu hale gelmesine sebep olmuştur.

Batı ülkelerinde endüstri hareketinin başlaması Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve zayıflama devirlerine rastlar. Bu zamanlarda; devletin askeri, mali ve ekonomik durumu sarsılmış, yerli sanatlar da giderek çökmeye başlamıştır. Devletçe “Mühendishane-i Bahri-i Hümayun”, “Mühendishane-i Berri-i Hümayun” gibi batı örneğine uygun ilk teknik okullar açılmış ve yerli sanayi korumak için bazı teşebbüslere girişilmiş ise de bu teşebbüslerde istenilen sonuçlar alınamamıştır.

Bugünkü Erkek Teknik Öğretim okullarının çekirdeğini oluşturan kurumlar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açılmaya başlanmıştır. O tarihlerde Tuna Valisi olan Mithat Paşa, 1860 yılında Niş’de, 1864’de Ruscuk ve Sofya’da, 1868’de de İstanbul’da açtığı okullarla Erkek Teknik Öğretim kurumlarının temelini atmıştır. Bu okulların çalışmaları hakkında bilgi edinen bir kısım valiler de, Halep, Traspusgarp, Kastamonu, İzmir ve Konya’da sanat okulları kurmuşlardır. Valiler tarafından yakın ilgi gören ve gelir kaynağı da sağlanan bu okullar, her yıl biraz daha geliştirilerek Cumhuriyet dönemine kadar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu okullarda öğrencilere, çuhacılık, araba yapıcılığı, müretteplik, litograflik, kunduracılık, terzilik, debbağlık, külahçılık vb. sanatlar öğretilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde bir kısım okullardaki meslek şubelerine demircilik, marangozluk, dökümcülük, modelcilik gibi sanatlar da eklenerek, bir taraftan el sanatlarında çalışacak sanatkârlar yetiştirmiş, diğer taraftan da mevcut birkaç fabrikanın teknik elaman ihtiyacı sağlamaya çalışılmıştır.

1913 yılından itibaren sanat okullarında eskiye oranla daha kararlı bir çalışmaya girilmiş, yönetmelik ve programları da yapılarak daha disiplinli bir duruma getirilmiştir.

Her il kendi sanat okulu için ayrı bir öğretim programı uyguladığından, okullar arasında birlik sağlanamamış olmasına rağmen bu uygulama ile çevrenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek insan gücünü yetiştirmiştir.

I. Dünya Savaşı esnasında ve bunu takip eden yıllarda, bu okullardan bir kısmı bakımsız kalmış ve kapanmıştır. 1927 yılına kadar faaliyetlerine devam edebilen ve idareleri Maarif Vekâletine intikal eden 9 okul kalmıştır. Bunların adları ve açılış tarihleri aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5.5: Maarif Vekaletine İntikal eden Okullar ve Açılış Tarihleri

OKULUN ADI	AÇILDIĞI YIL
Bursa Erkek Sanat Okulu	1864
İstanbul Erkek Sanat Okulu	1867
İzmir Erkek Sanat Okulu	1868
Kastamonu Erkek Sanat Okulu	1869
Diyarbakır Erkek Sanat Okulu	1870
Edirne Erkek Sanat Okulu	1877
Konya Erkek Sanat Okulu	1901
Ankara Erkek Sanat Okulu	1905
Aydın Erkek Sanat Okulu	1924

Türkiye’de Cumhuriyet’ten önce de, mesleki ve teknik öğretim okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla bazı teşebbüslerde bulunulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, 1864’te İstanbul’da Harbiye Mektebi içinde, askeri idadilere ve Harbiye Mektebi’nin kendisine resim ve matematik öğretmeni yetiştirmek üzere, Harbiye Mektebi üzerine üç yıl öğretim süreli bir özel sınıf açılmasıydı. İki devre mezun verdikten sonra kapatılan bu özel sınıftan sonra ikinci teşebbüs, yine askeri okullara meslek dersleri

öğretmeni yetiştirmek için, 1875'te açılan Menşe-i Muallimin'dir. Ancak bu teşebbüsler kısa süreli olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maarif Vekâleti tarafından Türkiye'ye davet edilen yabancı eğitim uzmanları, yaptıkları incelemeler sonunda hazırladıkları raporlarda, mesleki ve teknik eğitim okullarına nitelikli öğretmen yetiştirilmesi üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki Alman Ticaret ve Sanayi Bakanlığı müşaviri Dr. Alfred Kühne idi. Kühne; Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul'daki mesleki ve teknik öğretim okullarında yaptığı incelemeler sonunda yazdığı raporda; İstanbul Sanayi Mektebinde bir makine İnşaat Mektebi açılmasını ve bu okul için yabancı öğretmenlerden faydalanılmasını teklif ediyordu. Ayrıca ticaret öğretmenlerinin özel bir surette yetiştirilmesi için şimdiye kadar muayyen bir usulün olmadığını, ticaret ve ihtiyaçlarını tanıyıp tanımadığı göz önünde bulundurulmaksızın herhangi bir yüksekokulu bitirmiş olan bir kimsenin öğretmen olarak alındığını, Ticaret Mektebi Âlisi'nden mezun olan öğretmenlerin dahi öğretmenlik için gerekli olan özel eğitimi almamış olduğunu ileri sürerek; İstanbul Ticaret Mektebi Âlisi'nde ticaret öğretmeni yetiştirmeye mahsus bir şube açılmasını tavsiye ediyordu. Kühne kız sanayi mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla, İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde yeni bir düzenlemeye gidilebileceğini de kaydederek bu konuda Postdam'daki ticaret ve sanayi mektebi ile Berlin'deki Lette cemiyetinin tesisatını model olarak alınabileceğini ekliyordu (Kühne, 1939, s.14–15).

Atatürk Devri mesleki ve teknik öğretim politikası üzerinde yönlendirici rol oynayan en önemli yabancı eğitim uzmanı, 1927 yılı başlarında ülkedeki ziraat, sanayi ve meslek okullarını inceleyerek uygulanabilir bir program hazırlamak üzere Türkiye'ye gelen Prof. Dr. Omer Buyse olmuştur. Omer Buyse'nin raporu, ülkenin tabii ve beşeri özelliklerine göre tanzim edilmiş, birçok orta ve yüksek mesleki ve teknik öğretim kurumu projesini ihtiva ediyordu. Bunlardan en önemlileri Mustafa Kemal Paşa İş Darülfünunu ve İsmet Paşa Kız Enstitüsü idi (Buyse, 1939, s.7-8) Ancak Buyse'nin raporunda kurulması öngörülen mesleki ve teknik öğretim öğretmeni yetiştiren kurumların açılması hemen mümkün olmamış, bunun için 1934 ve 1937 yıllarını beklemek gerekmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde ilk açılan mesleki ve teknik okullara öğretmen yetiştiren kurum, kuruluş çalışmaları daha geç başlayan, Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu olmuştur. Bu okul iki ve üçer yıl öğretim süreli iki kısımdan oluşuyordu. Okuldan 1936–1937 ve 1937–1938 öğretim yıllarında toplam 57 kız sanat okulu öğretmeni yetişmişti. Erkek Teknik Öğretmen Okulu'da 1937–1938 yılında hizmete girmiş ve böylece Türkiye'de kız ve erkek mesleki ve teknik öğretim okullarına öğretmen yetiştiren iki okul faaliyete geçmişti. Erkek Teknik Öğretmen Okulu'nun öğretim süresi üç yıl olup, ilk mezunlarını İsmet İnönü'nün milli şeflik döneminde vermiştir (Öztürk, 2007, s.238–239).

Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli okullar ve kurslar, değişik Bakanlık ve daireler tarafından dağınık bir şekilde yönetilmiştir. Bu dönemlerde, Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatında meslekî ve teknik öğretim konularıyla ilgilenen bir daire kurulamamıştır. Bu sebeple, 1926 yılında meslekî ve teknik öğretim, önce İlköğretim Dairesi, daha sonra da Yüksek Öğretim Dairesi bünyesinde yer almıştır. 1927'de de “Yüksek ve Meslekî Öğretim Genel Müdürlüğü” haline getirilmiştir.

1931 Yılında; 1867 Sayılı Kanunla iller 9 bölgeye ayrılmış ve her bölgede; malî ve yönetimi bölgeye dâhil illerce karşılanmak üzere, birer sanat okulu faaliyete geçirilmiştir. Böylece, sanat okulları “Bölge Sanat Okulları” haline getirilmiştir. İlk iş olarak mevcut 9 Erkek Sanat Okulunun öğretim programlarında birlik sağlanarak öğretim süreleri 5 yıla çıkarılmıştır. Ankara'da Yapı Usta Okulu ile Ankara, Bursa ve İstanbul'da “Akşam Erkek Sanat Okulları” açılmıştır.

Meslek okullarının sayılarının artması karşısında, bu okulların ayrı bir Genel Müdürlüğe bağlanarak idare edilmelerine ihtiyaç duyulduğundan 1933 yılında çıkarılan 2287 sayılı Maarif Vekâletleri Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunla, Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı olarak Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü olarak kurulmuştur.

Mevcut meslek okullarında eğitim ve öğretimin daha nitelikli hale getirilebilmesi için; meslekî öğretmen okulu açılıncaya kadar bir taraftan yabancı memleketlere

öğrenci gönderilirken, diğer taraftan da bazı meslek şubelerindeki öğretmen, boşluğunu doldurmak amacıyla yabancı uzman öğretmenler getirilmeye başlanmıştır.

Maarif vekâleti, 1927 yılında, meslek okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere, yurt dışına öğrenci gönderilmesini kararlaştırmıştır. Mustafa Necati Bey'in maarif vekilliği döneminde dericilik, güzel sanatlar, genel ve sınaî kimya, mekanik, inşaat, elektrik gibi alanlarda öğrenim görmek üzere 23 erkek, biçki-dikiş, servis-i sosyal, yüksek ziraat ve ev işleri öğrenimini görmek üzere 10 kız öğrencinin Avrupa'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Yabancı ülkelere öğrenci gönderilmesinin yanında, bazı meslek bölümleri için Avrupa'dan uzman öğretmen sağlanması da uygun görüldü. 1927 yılından 1939 yılına kadar toplam 61 uzman öğretmen ve 4 yönetici Türkiye'ye getirildi. Bu öğretmen ve yöneticilerin bir kısmı, öğretimin yeni ilke ve programlara göre yürütülmesinde rehberlik işi ile bir kısmı da kendi öğretmenlerimizle birlikte çalışmak üzere atölye ve meslek dersleri öğretmeni olarak görevlendirilmişlerdir. Kız ve Erkek Teknik Öğretmen Okullarından mezun olanlarında bu alanlardaki okullarda görev almaya başlamalarıyla birlikte, ülkelerine geri dönmüşlerdir.

Meslekî ve Teknik Öğretim alanında atılan bu adımlardan sonra; öğretmen ve eğitim çalışmalarının ülkenin endüstriyel ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir niteliğe kavuşması ve bu okullardan mezun olacak gençlerin teknik ve hayat şartlarını kavrayarak çevreye verimli bir vatandaş haline getirilebilmeleri için koordinasyon görevini yapacak bir kurula ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, 1934 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın teklifi ve Başbakanlığın onayı ile Bakanlıklar arası bir komisyon kurulmuştur.

Bu komisyon; daha önceki uzman raporlarını, resmi ve özel sektör ihtiyaçlarını inceleyerek hangi bölgelerde ne gibi meslekî programların açılması gerektiğini belirlemiş ve bu konuda 1936 yılında bir rapor hazırlamıştır. Raporda, çeşitli mesleki alanlarda ve kademelerde, ihtiyaç duyulan teknik insan gücü yetiştirmek üzere;

- 1- Küçük sanat erbabının yanında veya fabrikalarda çalışan çıraklarla, sanayi müesseseleri için ileride lazım olacak çırakları yetiştirmek üzere Çıraklık Okullarının,
- 2- Bir meslek okuluna devam etmeden bir usta yanında çıraklık yapmak suretiyle usta olanların, mesleklerinde gelişebilmeleri için gerekli olan bilgileri vermek üzere Akşam Sanat Okullarının,
- 3- İlkel şekilde bulunan bazı mahalli sanatlarda çalışanlara meslekî bilgiler kazandırmak ve bu gibi sanatların gelişmesine yardım etmek amacıyla Gezici Köy Kurslarının,
- 4- Mevcut ve ileride açılacak fabrikaların ihtiyacı olan fabrika uzman işçilerini ve bayındırlık işlerinin çeşitli şubelerinde çalıştırılacak tekniker düzeyindeki elemanları yetiştirmek amacıyla bu günkü mevcutlarını artırarak ve geliştirerek Meslek ve Sanat Okullarının,
- 5- Fabrikaların ve bayındırlık işlerimizin ihtiyacı olan iş şeflerini, elektrik tesisatçılarını ve yüksek mühendis ile mütehassıs işçi arasındaki teknisyenleri yetiştirmek üzere Teknik Okullarının,
- 6- Ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu; inşaat, makine, elektrik, kimya, maden ve askeri mühendisleri yetiştirmek üzere Politeknik-Yüksek Teknik Okulununun açılması gerekli görülmüştür.

1927'ye kadar meslek ve sanat okulları açma, yürütme işi İl ve Belediye idarelerinin sorumluluğunda idi. O tarihte çıkan bir kanunla masrafları yine bu idarelerce karşılanmak üzere, bu okulların program, araç gereç, öğretmen yetiştirme ve istihdamı görevi Eğitim Bakanlığı'na verildi ve 1933'te Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuruldu. Buraya genel müdür (1941'de müsteşar) olarak atanan, Kimya ve Fizik öğretmeni ve Fransa'da yetişmiş Rüştü Uzel'in yıllarca teknik ve mesleki eğitime büyük emeği geçti. 1935'te mesleki ve teknik okulların masrafları Eğitim Bakanlığı bütçesine alındı. 1941'de, sözü edilen Genel Müdürlük yerine Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kuruldu (Akyüz, 2009, s.371).

Sonuç olarak Atatürk Dönemi'nde orta mesleki ve teknik öğretim öğretmeni yetiştirme alanında, 1934 yılına kadar, birçok teşebbüslerde bulunulmuşsa da, somut bir adım atılamamıştır. Bundan dolayı, bu tarihe kadar, orta mesleki ve teknik

okulların öğretmen ihtiyacı, başka yüksek ihtisas okullarından, alaylı diye adlandırılan piyasada yetişmiş kimselerden ve yurt dışından sağlanmıştır. 1934’ yılında Kız Teknik Öğretmen Okulu’nun, 1937’de Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nun açılması, Türkiye’de orta mesleki ve teknik öğretimin gelişmesi yolunda çok önemli bir aşama olmuştur.

5.5.1- Kız Teknik Öğretmen Okulları

Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu, ortaokullarla kız sanat okulları ve enstitülerine öğretmen yetiştirmek amacıyla İsmet Paşa Kız Enstitüsü’ne bağlı olarak 1934–1935 öğretim yılında faaliyete geçmiştir. Okul iki kısma ayrılmaktaydı. Birincisi; ortaokullara biçki dikiş öğretmeni yetiştiren iki yıllık ortaokul öğretmenliği kısmı, ikincisi ise Kız enstitülerinin ve akşam sanat okullarının meslek ve atölye dersleri öğretmenlerini yetiştiren üç yıllık ihtisas kısmı. İhtisas kısmına, ortaokul öğretmenliği kısmını başarıyla bitirmiş öğretmenler kurulu tarafından bilgi ve yetenek bakımından bu kısma girmeye uygun görülenler kabul ediliyordu. Okul parasız yatılı olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bunun karşılığı olarak da mezun olan öğrencilerden Maarif Vekâleti’nin gösterdiği yerde üç yıl’dan az olmamak kaydıyla öğretmenlik yapması şart koşulmaktaydı.

Daha sonraları bu okula gündüzlü ve paralı yatılı öğrencilerde alınmaya başlandı. Bu öğrencilerden ise zorunlu öğretmenlik yapma şartından muaf olmuşlardır.

Kız teknik Öğretmen Okulu’nun ortaokul öğretmeni yetiştiren bölümünde öğrencilere genel derslerin yanında psikoloji ve pedagoji gibi mesleki derslerde gösterilirken, diğer taraftan kendi mesleklerine uygun olarak çalıştırılarak pratik bilgi ve beceri kazanmaları sağlanmaktaydı. Buradan mezun olanlar biçki dikiş ve ev idaresi öğretmeni olarak ortaokullara tayin olunmaktaydı.

1938–1939 öğretim yılı başında Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda toplam 219 öğrenci bulunuyordu. Bunlardan 105’i Biçki, 31’i Moda, 19’u Nakış, 23’ü Çamaşır, 12’si Resim, 17’si Ev İdaresi ve Yemek, 7’si Çiçek ve 5’i Çocuk Bakımı şubelerinde okuyordu. Okulun ortaokul öğretmeni yetiştiren kısmından, 1935–1936 öğretim yılı sonunda 37, 1936–1937 öğretim yılında 51 ve 1937–1938 öğretim

yılında 64 olmak üzere, toplam 152 kişi mezun olmuştur. İhtisas kısmından ise, 1936–1937 öğretim yılında 23 ve 1937–1938 öğretim yılında 34 olmak üzere toplam 57 öğretmen yetişmişti (Öztürk, 2007, s.243).

5.5.2- Erkek Teknik Öğretmen Okulları

Erkek Teknik Öğretmen Okulu, erkek sanat okullarının mesleki ve pratik derslerine öğretmen yetiştirmek üzere, 1937–1938 öğretim yılı başında, Ankara Bölge Sanat Okulu’na bağlı olarak aynı binada öğretime başlamıştır. Bu tarihte ayrı bir idare ve öğretim kadrosuna sahip olmayan okulda Bölge Sanat Okulu’nun memur ve öğretmenleri görev yapmaktaydı. Öğretim süresi üç yıl olan okulda demir işleri şubesi ve ağaç işleri şubesi olmak üzere iki bölüm bulunmaktaydı.

Bu okulda da Kız Teknik Öğretmen Okulu’nda olduğu gibi genel derslerin yanında mesleki ve teknik eğitime yönelik teorik ve uygulamalı dersler verilmekteydi. Ayrıca sosyoloji, Umumi ve Mesleki Pedagoji, Umumi ve Mesleki Tedris Usulü gibi öğretmenlik formasyonu veren derslerde önemli yer tutmaktaydı.

1938–1939 öğretim yılında toplam 44 öğrencisi bulunan okula, beş yıllık bölge sanat okulu mezunlarından, ya da ilkokul mezunu olup en az yedi yıl marangozluk, tesviyecilik veya demircilik yapmış olanlardan yazılı ve sözlüden oluşan iki aşamalı sınavla öğrenci alınmaktaydı.

VI. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE COĞRAFYA EĞİTİMİ

6.1- CUMHURİYET DEVRİNDE COĞRAFYA

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişte, Türk bilim tarihinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim harf devrimidir. Söz konusu bu devrim ile kurulan genç Cumhuriyet, Batı Bilim dünyası ile yakınlaşırken, Osmanlı Bilim Dünyası'ndan oldukça uzaklaşmıştır. Harf devriminin ardından, cumhuriyetin ilk yıllarında, diğer tüm bilimlerde olduğu gibi, Coğrafya bilim alanında da, Osmanlıca yazılmış eserlerin çok az bir kısmının Yeni Türkçeye çevrilmiş olduğunu görmekteyiz. Çünkü kısa bir süre içinde, 600 yıllık bir birikimin hemen yeni kuşağa aktarılması imkânsızdır. Bu nedenle Yeni Türkçeye çevrilen eserlerin çoğunluğunu okul ders kitapları teşkil etmiştir. Özellikle bu alanda, Faik Sabri'nin çalışmaları kayda değerdir. Faik Sabri, Osmanlıca olarak yazmış olduğu, Türkiye Coğrafyası ve Kıtalar Coğrafyası ile ilgili eserlerini, harf devriminden sonra Yeni Türkçeye çevirmiştir. Ancak hayatta olmayan ve çok eski dönemlerde yaşamış coğrafyacıların eserleri, arşiv ve kütüphanelerde, uzun yıllar bir daha açılmamak üzere tozlu raflara kaldırılmıştır (Özey, 1996).

Faik Sabri'nin Türkiye Coğrafyası Kitabı; Dünya Üzerinde Türkiye, Türkiye'nin Tabii Coğrafyası, Türkiye'nin Denizleri Sahilleri, Türkiye'nin İklimi, Türkiye'nin Nehirleri ve Gölleri, Türkiye'de Nebatlar ve Hayvan Hayatı, Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası, Türkiye'de Yerleşme, Giyinme ve Geçinme Tarzları, Türkiye İktisadi Coğrafyası, Türkiye'nin Madenleri ve Sanayi, Türkiye'nin Nakliye Vasıtaları, Türkiye'nin Mali Vaziyeti ve Harici Ticareti bölümlerinden oluşmaktadır.

Bölüm içerikleri haritalar, fotoğraflar, grafikler ve çok çeşitli istatistiklerle zenginleştirilmiştir. Kitap hem Türkiye Fiziki Coğrafyası hem de Türkiye Beşeri Coğrafyası açısından çok detaylı bilgiler vermektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet Devri Coğrafyacılarının yararlandığı kaynak kitap olması açısından çok önemlidir.

Erinç 1915 yılını Türkiye’de modern coğrafyanın kuruluşunda bir dönüm noktası kabul eder. 19 yüzyılda ülkemizde coğrafya isim saymak, istatistik sayıları vermek, ezbere harita çizdirmekten pek öteye gitmemiş, yurt genelinde araştırma yapmak şöyle dursun, yabancıların yaptığı araştırmaları layıkıyla değerlendirebilen Türk coğrafyacıları bile yetişmemiştir. (Erinç, 1973, s.5) 1915 ile 1933 yılları arası dönemi Erinç Türk Coğrafyası açısından modern bilimsel coğrafyanın ilk adımlarının atıldığı dönem olarak kabul etmektedir. Saffet (1913) ve Faik Sabri(1915)’nin modern anlayışa göre hazırladıkları okul kitapları bu önemli dönemin ilk müjdecileri olarak kabul edilir. Faik Sabri Duran’ın yayınladığı ders kitapları; Ortaokul I, Ortaokul II, Yeni Türkiye Coğrafyası (Ortaokul III. Sınıflar için), Liseler için Umumi Coğrafya, Büyük Devletler Coğrafyası, Türkiye Coğrafyası, İlk Atlas, Orta Atlas, Büyük Atlas o dönemde yayınlanmış en önemli eserlerdendir. Bu eserlerden özellikle Türkiye Coğrafyası Türkiye Fiziki Coğrafyası açısından içerik bakımından zengin oldukça önemli bir kaynaktır.

Bu dönemin 1915 ile 1933 yılları arası belirlenmesinin temel sebebi bu yıllarda İstanbul Darülfünunu Coğrafya Bölümünün köklü reorganizasyona uğramasıdır. 14 Ekim 1914 tarihinde kurulan Darülfünun dört fakülteden oluşan (Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat), bu bilim kurumunun Edebiyat Fakültesinin dört şubesinden (Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya) biri de Coğrafya idi. Bu bölümün kadrosunda ise Faik Sabri (Duran), Ali Macit (Arda), Selim Mansur ve Hamit Sadi (Selen) öğretim üyeleri olarak görevlendirilmişlerdi. Bunlar Cumhuriyet döneminin ilk coğrafyacılarıdır ve 1915 yılında açılan İstanbul Darülfünun içindeki Coğrafya Darülmehsis’inde yetişmişlerdir. Bu dönemde bu bölümde okutulan dersler Tabii ve Beşeri Coğrafya, İslam ve Türk Coğrafyası, Mevzi Coğrafya Dersleriyle, Coğrafyada Usul ve Tatbikattan oluşmaktadır.

Bu dönemin diğer önemli bir gelişmesi ise Darülfünun Coğrafya Bölümünü bitirdikten sonra Fransa’ya gönderilen Mehmet Besim Darkot’un 1932 yılında bu bölümde hoca olarak göreve başlamasıdır. Darkot Türkiye’de coğrafi çalışmaların düzenlenmesi bakımından çok değerli hizmetler vermiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun Coğrafya Bölümünde tam manasıyla araştırmacı niteliğe ve saha tecrübesine sahip elemanlardan olmayışı nedeniyle bu ihtiyacı karşılamak ve araştırma faaliyetlerini düzenlemek amacıyla dışarıdan yabancı hoca davet edilmiştir.

Bu dönemde Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Türkiye Coğrafyası alanında yapılan çalışmalar fazla değildir. Bu dönemde özellikle Fiziki coğrafya konularına ağırlık verilmiştir. Bu konuda en güzel örnekleri İbrahim Hakkı Akyol vermiştir. Ancak İbrahim hakkı Akyol'un bu dönemde fiziki çalışmalardan çok jeolojik çalışmalara yöneldiği görülmektedir. Bu dönemde bölümde Beşeri ve İktisadi Coğrafya dalındaki faaliyetlerde oldukça geri planda kalmıştır. Bu dönemde Hamit Sadi'nin "Türkiye Coğrafyası" adlı çalışması çok önemli bir yer teşkil eder. Zamanla daha da geliştirilen bu eser Beşeri İktisadi Coğrafyanın Türkiye'ye uygulanması bakımından çok önemli bir yer teşkil eder.

Erinç 1933 – 1941 yılları arasını kapsayan dönemi Türk Coğrafyasının Kuruluş ve Teşkilatlanma Yılları olarak değerlendirmektedir. Uluslar arası Modern Coğrafya Öğretimi yapan iki Coğrafya Enstitüsünün kuruluşu, Birinci Coğrafya Kongresi, Türk Coğrafya Kurumunun Kurulması, Uluslar arası Mesleki Kongrelerde Türk Coğrafyacılarının ilk defa bildiriler yayınlamaları kendilerini göstermeleri ve bilimsel coğrafi yayınların artması bu döneme rastlamaktadır

1933 yılındaki Üniversite reformları neticesinde, İstanbul Darülfünun'u İstanbul Üniversitesi olarak eğitim ve öğretime başlamıştır. Coğrafya Darülmecsis de, Edebiyat Fakültesi içinde Coğrafya Enstitüsü olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu Enstitünün yetiştirmiş olduğu ilk coğrafyacılar, ülkemiz coğrafya biliminin öncüleri olarak kabul edilir. Bunlar arasında İbrahim Hakkı Akyol (1888–1950), Besim Darkot (1903–1990), Ali Tanoğlu (1904–1974) ve Ahmet Ardel (1902–1978) bugün hayatta olmayan, ancak eserleri ile coğrafyacılar arasında yaşatılan coğrafyacı bilim adamlarıdır.

İstanbul Üniversitesi bünyesinde açılan Coğrafya bölümü, Cumhuriyet Türkiye'sinde kurulan ilk Coğrafya bölümüdür. II. Meşrutiyet (1908–1923) döneminde, coğrafya

eğitimi için yurt dışına gönderilen Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Hamit Sadi Selen öğrenimlerini tamamlayarak, bu dönemde bölümde göreve başlamışlardır. Böylece, bölüm akademik bir hüviyet kazanmıştır. Faik Sabri Duran lkeler coğrafyasıyla ilgili, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk eserlerini de vermiştir. Bunlar: 1913-1915’de Avrupa, 1926’da Beş Kıt’a Coğrafyası, 1938’de Büyük Devletler Coğrafyası adlı eserleridir. Darkot ise, Cumhuriyet Döneminin Türkçe, Türkiye Duvar Haritaları ve Türkçe Atlasları’nın ilk hazırlayıcısıdır. 1974’de “Modern Büyük Atlas” ve “Büyük Dünya Atlası” lkeler coğrafyasıyla ilgili en detaylı, Türkçe atlasların ilkleri olmuştur. Darkot, niversite coğrafya ilmi eğitimcisi bir akademisyen olarak, aynı zamanda ülkeler coğrafyasına yönelik, “Avrupa Coğrafyası” adıyla, 1969’da bir eser yayınlanmıştır (Sekin ve özel, 2002, s.40).

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü, 1935 yılına kadar, yüksek öğrenim olarak ülkemizin tek coğrafya bölümü olarak kalmıştır. 1935 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesi içinde Coğrafya Bölümü (Enstitü) açılmıştır. Berlin niversitesinden getirtilen Louis 1943 yılına kadar bölüm müdürlüğünü ve kuruculuğn üstlenmiştir (Erinç, 1973, s.21). Bu bölümün ilk yetiştirdiği coğrafyacı bilim adamlarından bugün hayatta olmayanları arasında, Cemal Arif Alagöz, Danyal Bediz, Cevat Rüştü Gürsoy ve Mecdi Emiroğlu, günümüz genç coğrafyacılarını eserleri ile aydınlatmaktadırlar.

Bilimsel Türk Coğrafyasının Kurulduğu ve teşkilatlandığı bu dönemin en önemli olaylarından biri de 6- 21 Haziran 1941 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birinci Coğrafya Kongresidir. Bu kongrenin esas amacı memleketimizde coğrafya biliminin metotlu şekilde gelişilmesini, diğer yandan her derecedeki okullarda coğrafya öğretiminin daha güncel ve gerçek konulara göre şekillenmesi sağlamaktı. Bu direktiflerle çalışmaya başlayan kongre’de meseleler program ve kitap; terimler ve coğrafi isimler ve Türkiye Coğrafyası konusunda olmak üzere kurulan  komisyon tarafından etraflı bir şekilde incelenmiş ve neticeler genel kurul toplantısında karara bağlanmıştır. Bu kongrede modern coğrafi görüşleri yansıtan ders kitaplarının yayınlanması sağlanmış, büyük kısmı bugünde kullanılan başarılı bir coğrafya terimler listesi hazırlanmış, okullar için coğrafya ders müfredatında modern coğrafyaya göre değişiklikler yapılmış, Türkiye coğrafyasına önem verilmesi

sağlanmıştır. Ayrıca eğitimde karışıklığa ve tutarsızlıklara son vermek amacıyla Türkiye'nin coğrafi bölgeleri tespit edilmiştir.

Kongrede alınan kararlardan en önemlilerinden bir diğeri ise Türk Coğrafya Kurumunun kurulması ve bu kurumun bir dergi çıkarması ile ilgili önerenin oybirliğiyle kabul edilmesidir. Böylelikle Türkiye'de bilimsel coğrafya çalışmalarının hızlanması ve koordinasyonu sağladığı gibi, o tarihe kadar bilimsel yayınların ülke ve dünyaya tanıtılması önündeki engel de kaldırılmıştır.

Bu dönem Türk Coğrafyacılarının bilimsel araştırmalar ve yayınlar yaptığı bir dönem olarak da dikkati çekmektedir. Bu dönemde İbrahim Hakkı Akyol'un Umumi ve Mevzi Coğrafya konusundaki eseri, Besim Darkot'un coğrafyacılar için Kartoğrafya öğretiminde Türkiye'de çığır açan eseri, Ahmet Ardel'in Türkiye'de bir benzeri yayınlanmamış olan Klimatolojisi, Ali Tanoğlu'nun Türkiye'nin şartlarını ve özelliklerini de geniş ölçüde dikkate alarak gerekli ilaveler yaptığı ziraat ve enerji coğrafyası konusundaki kitapları her biri Türkiye Coğrafyasının mihenk taşı olan eserlerdir. Bu dönemde Ankara Coğrafya Bölümü hocalarından Alagöz'ün kır iskânı, özellikle yaylacılık ile ilgili olarak hazırlayıp coğrafya kongresinde sunduğu etüde oldukça önemlidir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 4 Ocak 1936 tarihinde Atatürk'ün kuruluş emrini ve adını verdiği, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk üniversitesidir. Kuruluş amacı, Türk Dünyası Coğrafyasını her yönüyle incelemektir. Atatürk'ün kuruluş emrini ve adını verdiği, kuruluş amacı olarak da, Türk Dünyası Coğrafyasını her yönüyle incelemek olan, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Atatürk tarafından Ülkeler Coğrafyasıyla ilgili konularda uzmanlaşmaya yönlendirilmişti. Geçen sürede, Atanın bu ileri görüşlülüğüne uygun çalışmalar yapılamamıştır (Sekin ve Özel, 2002, s.41).

Türkiye'de en fazla ilerleyen ihtisas dalları fiziki coğrafya, özellikle jeomorfoloji ve klimatoloji olmuştur. Vejetasyon Coğrafyası ve hidroğrafya çeşitli nedenlerle fazla bir ilerleme kaydedememiştir. Beşeri ve iktisadi coğrafya uzun bir süre alaka

görmemiş, hatta beşeri coğrafyacılar bile fiziki konularla ilgilenmişlerdir (Erinç, 1973, s.60). Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Hocalarından Prof. Dr. Aydın İbrahimov bölüme katılmıştır. 1994’de Azerbaycan Coğrafyası, Türkiye’de Ülkeler Coğrafyası ile ilgili, ilk çalışma olarak, Ege Coğrafya da yayınlanmıştır. Böylece akademik düzeyde, ülkeleri ve komşumuz olan bir ülkeyi, bire bir ele alan ilk eser 20. yy.’ın sonunda yayınlanmıştır (Sekin ve Özel, 2002, s.42).

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi’nin tarihi geçmişi Osmanlı dönemine uzanır. 1848’de Rüştiye’ye (ortaokul) öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) kuruldu. 1924’de Yüksek Muallim Mektebi ve 1936’da Yüksek Öğretmen Okulu olarak adı değiştirildi. 1959’a kadar Cumhuriyet Türkiye’sinde liselerin öğretmen ihtiyacını karşılayan tek kurumdu. 1980’de Atatürk Eğitim Enstitüsü adı, Atatürk Yüksek Öğretmen okulu olarak değiştirildi. 20 Temmuz 1982’de Marmara Üniversitesine bağlı Atatürk Eğitim Fakültesi adını aldı. Bölüm hocalarından Prof. Ramazan Özey, Ülkeler Coğrafyasıyla çok sayıda eser yayınlamıştır. Bunlar; 1986 Okyanusya Coğrafyası (Ders Notları), 1991 Asya Coğrafyası (Ders Notları), 1991 Afrika Coğrafyası (Ders Notları), 1991 Avrupa Coğrafyası (Ders Notları), 1994 Ülkeler Coğrafyası (Ders Notları), 1996 Dünya Denkleminde Ortadoğu, 1996 Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası, 1996 İslam Dünyası, 1997 Dünya ve Ülkeler Coğrafyası (Sekin ve Özel, 2002, s.43).

6.2- İLKÖĞRETİMDE COĞRAFYA EĞİTİMİ

İlköğretimin toplum ve birey için taşıdığı önem her türlü tartışmanın dışında tutulmaktadır. Çünkü ilköğretim çocuk için gerçek fırsat eşitliği ve şanstır. Çocuğun yaşadığı topluma ait bir varlık ve öge olması ancak ilköğretim sayesinde olmaktadır. O yüzden de eğitimin bu kademesi, çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de, “temel eğitim” olarak adlandırılmaktadır. Bu önemi nedeniyle ki, ilköğrenim hakkı bizim Anayasamızın 42. maddesinde olduğu gibi, hemen bütün ülke Anayasalarında garanti altına alınmış ve eğitimin bu kademesinin istisnasız herkese zorunlu ve parasız olduğu vurgulanmış, bunun sağlanmasının da devletlerin görevi olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri aşağı-yukarı her köy ve mahallede en az bir tane olan sıbyan mekteplerinde eğitim-öğretimin esası, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibaretti (Ergin,1977, Cilt:1, s.86,). Bu nedenle Coğrafya dersi yoktu. Coğrafya dersi esaslı olarak sıbyan mekteplerine 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle girmiştir.

Cumhuriyet dönemi diğer tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da ilklerin ve yeniliklerin olduğu bir dönem olmuştur. Eğitim alanında yapılan yenilikler öncelikle ilköğretim kademesindedir veya ilköğretim kademesini diğer kademelere göre daha fazla etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları her alanda yokluk yıllarıdır. Savaştan yeni çıkıldığından madde ve insan kaynağının büyük bir kısmı yitirilmiştir. Ama en önemli kayıp o devirde en çok ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücü (öğretmen, mühendis doktor, subay) Çanakkale'de, Sakarya'da kaybedilmiştir. Savaşın en büyük kaybı budur. Bu kayıp sosyal, ekonomik, kültürel alanlardaki başlatılacak hamleleri geciktirdiği, kısıtladığı gibi eğitim alanında da yeniliklerin gecikmesine, uygulamaların güçlüğüle yürütmesine neden olmuştur. İlköğretim alanında mevzuatta ve uygulamada birçok yeni başlangıçlar yapılması zorunlu iken yetişmiş eğitimci insan gücü kaybı imkânların çok çok ötesinde zorlanmasını gerekli kılmıştır. Fakat her şeye rağmen o dönem şartları göz önüne alındığında ve yapılanlara da bakıldığında yapılabileceğin en iyisi yapılmaya çalışılmıştır diyebiliriz. Bunda Atatürk'ün liderliğinin, sorunları gerçekçi bakmasının, çözüm önerileri üretmesi ve en önemlisi korkusuzca uygulamaya koymasının rolü büyüktür İlköğretim mevzuatında yapılan değişiklikler şunlardır:

- 1924 anayasasının 87. maddesinde ilköğretimin zorunlu ve parasız olacağı belirtiliyordu.
- 3 Mart 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat” la eğitimde ikilik ortadan kaldırılarak devlet kontrolü sağlanmıştır. Bu kanunla ayrıca “topluluk öğretimi” esası getirilmiştir.
- 1926'da kabul edilen 789 sayılı maarif teşkilatı kanununun 20 ve 21. maddesine göre maarif emirlikleri kurularak denetimde yetki yerleştirilmiştir.

- 1928’de “Latin Harfleri kabul edilerek Türk diline uygun alfabe ve okuma-yazmayı kolaylaştırma sağlanmıştır.
- 1929’da “İlk Mektep Talimatnamesi” yayımlanmıştır. Mevzuatta yeni rejime uygun olarak düzenlemeler yapılarak uygulamaya yenilik ve yön verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde genel ilkokullara “ilkokul” denmiş ve süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları; ilköğretimin düzenlenmesi, programlarının geliştirilmesi ve ilkokul öğretmeni yetiştirme çalışmaları ile geçmiştir. Atatürk öğretim programlarını geliştirme çalışmaları ile de yakından ilgilenmiştir. Program geliştirme, Atatürk’ün şu sözlerinde belirginleşir: “Hükümetin en verimli ve en önemli vazifesi millî eğitim ile ilgili işlerdir. Bu işlerde başarılı olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü haliyle sosyal, hayatî ihtiyacıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen uyumlu olsun.” (Çoban, 2001). Cumhuriyet ilanının hemen ardından, ilköğretimin 7 ile 14 yaş arasındaki çocuklar için parasız ve zorunlu hale getirildiği 1924 Anayasasında belirtilmişti (Kaya, 1984). Ancak köy okullarının en az 3 yıllık olması kabul edilmişti. İlköğretim; nüfus yapısının gereklerine, ekonomik ihtiyaçlara ve kültürel değişmelere uymak ve karşılamak üzere yapılandırılmıştı (Kodamanoğlu, 1963).

Cumhuriyetten günümüze ilköğretimde aralarda taslak niteliğinde olanların dışında 1924, 1926, 1936, 1948 ve 1968 olmak üzere belli başlı dört program uygulamaya konmuştur. Bugün ilköğretimde uygulanan programda özellikle sekiz yıllık zorunlu ilköğretim uygulaması nedeniyle 1970’li yıllardan beri sürekli değiştirilmiş ve geliştirilmiş olup halen de geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Söz konusu programlardan tez konumuzun kapsamında olan 1924, 1926 ve 1936 yılı programları ve 1939 Köy İlkokul Programı aşağıda sırasıyla ele alınarak belli başlı özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

6.2.1 – 1924 İlkokul Müfredat Programı

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte eğitimde hızlı bir yenileşmeye gidilmişti. Bu kapsamda İkinci İlmiye Heyeti tarafından, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin

ihtiyacı ve şartları düşünülerek İlk Mektep Müfredat Programı hazırlanmıştı. Bu programda devreler ortadan kaldırılmış ve beş sınıf bir bütün olarak ele alınmıştır. Daha çok Cumhuriyet'e geçiş niteliğinde olan bu programın başka bir özelliği ise dönemin koşullarına uygun olarak kız ve erkek öğrenciler için ayrı olarak hazırlanmış olmasıydı (Cicioğlu, 1985, s.94). Bakanlık, 1924–1925 öğretim yılından itibaren, Heyet-i İlmiye'ye onaylattığı, ilköğretimin, altı yıldan beş yıla indirilmesi kararını da tartışmalar içinde uygulamaya başlamıştı (Ergün, 1997); böylece Osmanlı döneminde altı yıl olan ilkokul süresi beş yıla indirilerek devreler ortadan kaldırılmış ve beş sınıflı bir bütün olarak ele alınmıştı. 1924 erkek ilk mektep programının haftalık ders dağıtım çizelgesi Tablo 6.1'de sunulmuştur.

Tablo 6.1: 1924 Erkek İlk Mektepleri Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER		1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	Elifbe	12	-	-	-	-
	Kıraat (İnşaat ve temsil)	-	4	3	2	2
	İmla	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	-	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1
Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri		-	2	2	2	2
Tarih		-	-	1	2	2
COĞRAFYA		-	-	1	2	2
Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzısıhha		3	3	2	2	2
Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye		1	1	1	1	1
Resim		2	2	2	2	2
Musiki		2	2	2	1	1
Terbiye-i Bedeniye		2	2	2	1	1

Kaynak: Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000.

Tablo 6.1'den de görülebileceği gibi, haftada 26 saat olan 1924 programının Cumhuriyet öncesi programlardan temel farkı çok az sayıda derslerin eklenmesi, değiştirilmesi ve bazı ders konularının Cumhuriyet yönetimine uyarlanmasıydı. Bu programda Coğrafya dersleri haftada; 1. ve 2. sınıflarda verilmemiş, 3.sınıflarda 1 saat 4.ve 5. sınıflarda ise 2'şer saat olmak üzere düzenlenmiştir. 1924 programında dersler arasında ilişki kurulmamış olup, bağımsız olarak ele alınmıştı (Çelenk,

Tertemiz ve Kalaycı, 2000). 1924 programı eleştirileri almak üzere eğitim çevrelerine gönderilmişti. Alınan sonuçlar, çocuğa öğretilecek derslerin “çevre” ve “ihtiyaç” ile ilgili olması “toplu öğretime” gidilmesi yönünde görüşün benimsendiğini göstermiş (Gözütok, 2003) ve bu görüşler, 1926 programının hazırlanmasına temel oluşturmuştu.

1924 ilkokul müfredatı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim ve öğretim anlayışı, ihtiyacı ve şartları düşünülerek hazırlanmıştır. 1924 İlkokul müfredatında, ders isimleri önceki müfredattan büyük bir değişiklik içermese de asıl değişiklik ders konularında gerçekleştirilmiştir. Proje niteliğinde olan 1924 müfredatı iki yıl uygulamada kalmıştır. 1924 müfredatındaki doğa incelemesi, ziraat, sağlık bilgisi, ahlak sohbetleri ve yurttaşlık bilgisi, tarih ve coğrafya derslerinin konuları genel olarak hayat bilgisi dersi içerisine sahiptir. Özellikle Yurttaşlık Bilgisi dersi ile Tarih dersi konuları arasında ayıklama yapılarak cumhuriyetin anlam ve önemine ve yakın tarihte olup bitenlere ağırlık tanınmıştır.

6.2.2 – 1926 İlkokul Müfredat Programı

İlkokulun amaçları, Cumhuriyet’in ilk yıllarında 1926 ilkokul programıyla belirlenmiştir. 1926 yılına kadar 23 Eylül 1913 tarihli “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu”nun 5.maddesinde belirlenen şekliyle uygulanmıştır. Zamanında geçici kaydıyla çıkarılmış olmasına rağmen Cumhuriyet Döneminde bazı değişikliklere uğrayarak 5.1.1961 ve 22 sayılı “İlköğretim eğitim Kanunu”na kadar devam ettiği görülmektedir (Cicioğlu, 1985, s.79).

1926 ilkokul müfredatı gerek biçim gerekse içerik olarak öncekilerden ayrılır. Müfredatta derslerin isimlerinin yanı sıra amaçları, konuların işlenişi sırasında dikkat edilecek noktalar da yer almıştır. Bu müfredatta 1924’de Türkiye’ye davet edilen John Dewey’in raporunda, üzerinde önemle durmuş olduğu “hayat bilgisi, toplu tedris ve iş okulu” kavramlarına yer verilmiştir. Böylece derslerin birbirinden kopuk olarak işlenmelerine son verilmiş, ilköğretimin ilk üç sınıfında dersler hayat ve toplum eksenini etrafında bütünleştirilmiştir. Özellikle birinci evrede bütün derslerin hayat ve toplum eksenini etrafında ve “toplu öğretim” esasını kabul edilmiştir. 1926

müfredatında her dersin amacı ve öğretimde tutulacak yöntemin ana hatları da belirtilmiştir. 1926 müfredatı ilke, yöntem, ders ve konular bakımından hem biçim hem de içerik yönünden bir reformdur.

1926 program tasarısının en temel özelliği, ilk olarak Türkiye’de birinci kademe için hayat bilgisi dersinin programa girmesi ve hayat bilgisi ile Türkçe derslerinin geniş alan tasarımına uygun bir biçimde tasarlanmasıdır. Geniş alan tasarımı ya da toplu tedris özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren ilkokul düzeyinde çok yaygın bir biçimde kullanılmış bir tasarım biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Eski müfredatta doğa incelemesi, tarih ve coğrafya dersleri ayrı ayrı gösterilmiş olduğu halde yeni müfredatta bunlar, birinci devrede hayat bilgisi adı altında toplanmıştır. Bu ders, eğitimin adeta belkemiği olacak ve diğer dersler daima buna dayanacaktır. 1926 müfredatında ulusal eğitim prensipleri hayat bilgisi dersi aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. Müfredatta bu amaç, “hayat bilgisi dersi sayesinde öğrenciler arasında dayanışma ve birliktelik duygularını uyandırmak ve güçlendirmek” olarak açıklanmıştır.

Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin ders programları ve amaçları 1923 yılına kadar önemli bir değişikliğe uğramamıştır. 1926 yılında Sosyal Bilgilerin amacı şöyle açıklandı: “Genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek”(Cicioğlu, 1985,s.80). Okulun toplum hayatı ile yakından ilgili bir kurum olarak ele alınması II. Meşrutiyet’in aydınlarından Cumhuriyet’e kalan bir miras olmuştur Vatandaş yetiştirmeye program tasarısının başında yapılan vurgu, aslında ilkokul eğitiminin temel amacını göstermektedir. Okulun, devletin amaçları doğrultusunda ideolojik eğilimleri yansıtan program tasarılarını yürürlüğe koyması, okulun devletin ideolojik aygıtlarından biri olmasını sağlamıştır

Daha önceleri, Bakanlığın komisyona hazırlattığı programları artık Bakanlığın yeni bir örgütü olan Talim ve Terbiye Dairesi yapıyordu. Bu Daire, 1924 ilkokul programının kısa sürede hazırlandığını ve üyelerinin karışıklığı yüzünden sorunlu olarak çıktığını belirterek; Fransız, Rus, İtalyan, Yunan, Bulgar, Alman uluslarının ilköğretim programlarından yararlanarak ve Cumhuriyet ilkelerine uygun yeni

öğretim yöntemleriyle, altı ay çalışarak “1926 İlk Mektep Müfredat Programı” hazırlamıştı. Program taslak halinde iken, eğitimle ilgili çevrelerden görüş de alınmıştı. Ayrıca her dersin öğretimi için rehberler de hazırlanmıştı (Ergün, 2005a). Hazırlanan bu programlar 1925–26 öğretim yılında, seçilen okullarda denenmiş, alınan sonuçlara göre bazı değişiklikler yapılarak, 1927 yılında bütün ilkokullarda uygulanmıştı (Cicioğlu, 1985).

1926 programında Dewey’in “Hayat Bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu” kavramlarına yer verilmişti (Cicioğlu, 1985). 1926 programında ilkokullardaki kitap öğretimi geri plâna çekilmiş, kitaplardan teorik bilgiler azaltılarak program çocuğu yaşama hazırlayacak biçimde ve vatana ait görevleri gereği gibi anlatmak esasına göre düzenlenmişti (Ergün, 1997). Programda öğrencinin kişisel ilgisi dikkate alınmış; iş eğitimine önem verilmiş, her dersin amacı ile öğretiminde yöntemler ve araç ve gereçlerden nasıl yararlanılacağı temel hatları ile belirtilmişti. Bunların yanı sıra, derslerin çevre şartlarına göre öğretimi ve geniş imkân yaratılması görüşü programlara yansıtılmaya çalışılmıştı. Çocuğun gelişim dönemleri dikkate alınarak ilk devrede tek kitap, ikinci devrede ise dersler bağımsız olarak ama aralarında ilişki gözden uzak tutulmadan ve çok kitaplı olarak düzenlenmişti (Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000). Bu program, bugünkü programların dayandığı altı temel esası kapsamı bakımından önemlidir. Sözü edilen temel esaslar şöyledir: (1) Toplu öğretim sistemi, (2) İlkokulun amaçları, (3) Derslerin özel amaçları, (4) Öğretimde takip edilecek yollar, (5) İlk okuma-yazma öğretiminde uygulanan çözümleme metodu, (6) Beş sınıflı ilkokulun birinci ve ikinci devreye ayrılması (Gözütok, 2003).

1926 ilkokul programının 1924 programından farkları şunlardı: 1924 programında dersler yalnızca saat olarak gösterilmişti. 1926 programında ise ders saatlerinin yanı sıra derslerin amaçları ve içerikleri, dersler arasındaki bağıntılar ayrıntılı olarak açıklanmıştı. İlk üç yıl çocuklara verilecek bilgiler Hayat Bilgisi adı altında toplu öğretim ilkelerine göre yani birleştirilmiş olarak düzenlenmişti. Tarih, Din ve Yurt bilgisi dersleri ise çağdaş ihtiyaçlara göre hazırlanmıştı (Ergün, 1997). 1926 yılına kadar ilkokullarda Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıha, Coğrafya ve Tarih Mebadisi, Musahabat-ı Ahlakiyi-ye ve Malumat-ı vataniye gibi dersler vardı. 1926 yılında

çıkarılan “İlk Mektep Müfredat Programı”nda bu dersler “Hayat Bilgisi” adı altında toplandı. Bu ders ilkokulların I, II ve III. Sınıflarında okutulmaya başlandı. Hayat bilgisi öğretiminde daima yerel koşulların dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Özellikle coğrafya konularında gözlemin önemi belirtilmiş ve söz konusu gözlemlerde yer ve zaman konusuna özel önem verilmesi gereği belirtilmiştir. Örneğin, her bir doğa olayının incelemesinde olayın oluştuğu an gözlem yaptırılmasının detaylarına yer verilmiştir. Güneş tutulması, kuyruklu yıldızın oluşması, şimşegin çakması, kar ve dolu yağması örneği gibi. 1926 ilkokul programı haftalık ders dağıtım çizelgesi Tablo 6.2’de sunulmuştur.

Tablo 6.2: 1926 İlkokul Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER		I.DEVRE			II. DEVRE	
		1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	Alfabe	10	-	-	-	-
	Kıraat	-	4	4	3	3
	İmla	-	2	2	2	1
	Tahrir	-	2	2	2	2
	Gramer	-	-	-	1	1
	El yazısı	-	2	2	1	1
Din Dersi		-	3	2	1	1
Hayat Bilgisi		4	4	4	-	-
Hesap Hendese		4	4	5	5	5
Tarih		-	-	-	2	2
COĞRAFYA		-	-	-	2	2
TABİAT DERSLERİ		-	-	-	2	2
Eşya Dersleri		-	-	-	-	2
YURT BİLGİSİ		-	-	-	2	1
Resim- El işi		4	4	4	2	2
Musiki		2	2	1	1	1
Cimnastik		2	2	2	2	2
Toplam		26	26	26	26	26
(Ev İdaresi)					(1)	(1)
(Dikiş)					(1)	(1)

Kaynak: Cicioğlu, 1985, s.96

Köy çocuklarını köyün ihtiyaçlarına göre yetiştirmek için, şehir okulları programının esasları temel alınarak “Köy Mektepleri, Müfredat Programı” hazırlanmıştı. Eğitim programlarındaki bu değişikliğin özünü laiklik, batıya dönüş ve müspet bilimler

oluşturmuştu (Gözütok, 2003). 1927 yılında hazırlanan üç sınıflı köy ilkokul programının haftalık ders dağıtım çizelgesi Tablo 6.3’de sunulmuştur.

Tablo 6.3: Üç Sınıflı Köy Mektepleri Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
Elifba	12	-	-
Kıraat	-	4	4
Türkçe İmla	-	3	2
Tahrir	-	2	2
Kavait Tatbikatı	-	-	1
Yazı	-	4	3
HAYAT BİLGİSİ	4	4	3
YURT BİLGİSİ	-	-	2
Hesap Hendese	4	3	3
Resim-Elişi (erkeklerle)	4	4	4
Resim, Elişi, Evişi (kızlara)	-	3	3
Toplam	24	24	24

Kaynak: Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000.

1926 tarihli ilkokul programının en önemli özelliği ve yeniliği Toplu Tedris(toplu öğretim) uygulamasını getirmesidir. Günümüzde ilköğretimde geçerli olan ve uygulanan Toplu öğretim yöntemi eğitimde o devre göre son derece çağdaş bir anlayış ve uygulamaydı. Bu yönetime göre ilk üç sınıfta dersler Hayat Bilgisi dersindeki üniteler etrafında toplanmış ve her dersin programı yeni ve canlı esaslara dayandırılmıştır. Toplu öğretim konusunda eğitimci Sadrettin Celal şöyle söylemektedir:

“Eski programlara göre tedrisat yapılırken, çocuklara, bir günün beş saatinde muhtelif derslerde, birbiriyle hiç bağ ve ilişkisi olmayan çeşitli bilgiler ve konular veriliyordu. Mesela muallimin, Tarih dersinde çocukları son derece ilgilendiren bir konuyu açıklarken zilin çalması ile o dersi bırakıp, bir sonraki derste bir hendese ve kavâid (kurallar) dersi vermesi çok yanlıştır. Talebenin, gelecek tarih dersine kadar hararet ve heyecanı azalır, kaybolur. Oysa toplu tedris yönteminde bir konu işlenirken o alanda Tarihî, Coğrafi bilgiler verilecek, Matematik problemleri çözdürülecek, Türkçe dersi verilecektir vs. Ancak, öğrenciler münfail(pasif) bir halde kalarak böyle bir ders dinlerse, bu toplu tedris değil, toplu takrir ve yapıştırma tedris olur. Toplu tedriste, derslerde ayrı ayrı konular işlenmeyecek, bir konu çeşitli yönleriyle işlenecek, hem de öğrenciler gözlem ve deneye yöneltileceklerdir”(Akyüz, 2009 s. 346–347).

1926 programının uygulanmasında bazı güçlükler yine vardı. Çünkü öğretmenler yeni programı uygulamaya hazır değillerdi (Ergün, 1997). Ayrıca, programda hedefler son derece kapalı, yetersiz, örtüşmüş bir biçimde ve şuraya buraya serpiştirilmiş bir halde idi (Arslan, 2000). Programda ilk defa denenen toplu öğretim ilkesine uygun olarak öğretmenleri yeni esaslara göre hazırlamak için Bakanlık tarafından seminerler de verilmişti (Akbaba, 2004). Buna karşın, 1926 programı uygulanmasında, bir yandan getirdiği “toplu öğretim ilkesi”nin gereği gibi uygulanmaması ile ilgili sorunlar ile uğraşılırken diğer yandan bu sorunlar Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonra daha da artmıştı (Cicioğlu, 1985). Sonuç olarak bu program, önceki programda ayrı ayrı okutulan derslerin bir ad altında birleştirilerek öğretilmesinden başka sonuç vermemiş ve bu nedenle 1930 ilkokul programının geliştirilmiştir.

1930 Yılında Hazırlanan İlk Mektep Müfredat Programına Göre Coğrafya Derslerinin Hedefleri:

- 1- Vatanın muhtelif yerlerinde yaşayan insanları birbirlerine tanıtmak, birbirlerinin maişet (geçim) tarzlarını ve ihtiyaçlarını öğretmek ve aralarındaki rabıta (Bağ) ve muhabbeti artırmak.
- 2- Çocuklara doğup büyüdükları memleketi tanıtmak ve Türk, vatanını sevdirmek.
- 3- Dünya ve dünyanın Şems (Güneş) âlemindeki mevki-i, hareketleri ve bunun neticeleri, dünya üzerinde meydana gelen coğrafya hadiseleri hakkında çocuklara bilgi kazandırmak. Vatanımızla en çok temasta bulunan ve ilgisi olan memleketler üzerine biraz daha etraflı olmak üzere dünya üzerindeki başka memleketleri ve milletleri tanıtmak.
- 4- Çocuğa daima görüp temas ettiği eşya ve hadiselerin sebeplerini araştırmaya hadiseler arasındaki rabıta ve münasebetleri bulup çıkarmaya sevk etmek suretiyle mülahaza ve muhakemelerini kuvvetlendirmek.

Yurt Bilgisi Derslerinin Hedefleri

- 1- Çocuğa, etrafında olup biten işlerin, cereyan eden hadiselerin ahlakî, iktisadî ve hukukî, kısaca içtima-i manalarını idrak ettirmek.
- 2- Onda, Devlet, Milliyet ve Aile tesanüdüne (dayanışma/yardımlaşma) İbtina (Dayanan) sağlam bir ahlakîyet hissi tevlit etmek ve yaşatmak.
- 3- Çocuğa içinde yaşadığı cemiyette, kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, onu Demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek.
- 4- Çocuğa, en geniş mana ile yurdunu ve milletini sevdirmek.
- 5- Türk say (Çalışma/Gayret) ve teşebbüsü ile meydana gelen ve aynı say ve ikdam ile işletilen müesseselerde (mesela: Şimendiferlere, Seyrüs sefaine, bazı fabrikalara, milli bankalara, vatan-î ve hayırperver cemiyetlere vb...) bilhassa dikkati celb suretiyle çocukta Türk'ün iktisadi ve medeni kudret ve kabiliyeti hakkında esaslı fikirlere ve malumata sahip etmek (Çetin, 2003, s.171–172).

6.2.3 – 1936 İlkokul Müfredat Programı

1926 ilkokul müfredatından sonra Türkiye’de değişik alanlarda devrim yapılmıştı. Devrimin zorunlu kıldığı yeni ihtiyaçlar karşısında müfredatlarda da değişiklik yapılması gerekiyordu. Kültür Bakanlığı’nın emriyle 1935’de toplanan ilkokul müfredat komisyonu verilen direktif doğrultusunda çalışmalarına başladı. Komisyon yeni bir ilkokul müfredatı oluştururken; CHP programındaki esasları, yeni pedagojik düşünceleri ve ortaokul programlarını göz önünde tutarak gerekli değişiklikleri yapmayı amaçlamıştır. Türk devriminin süreci henüz tamamlanmadığından, hazırlanan 1926 ilkokul müfredatı yeni rejimin görüşlerini tam olarak yansıtamazken bu açıdan 1936 müfredatı ayrı bir öneme sahiptir. Bu müfredatta ilkokulun hedefleri başlığını taşıyan ilk bölümünde ulusal eğitim ilkelerine yer verilmiş, daha sonra, ilkokul eğitim ve öğretim ilkeleri üzerinde durulmuştur. 1936 ilkokul müfredatında, her dersle ilgili bölümde o dersin başlıca amacı ve dersin öğretiminde öğretmen tarafından dikkate alınacak önemli noktalar açıklanmıştır. Ayrıca derslerde yeni eğitim ve öğretim esasları bakımından dikkat edilecek noktalar hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

Cumhuriyet Döneminin ilk programlarından olan 1926 programında eğitim ve öğretim ilkeleri açık biçimde belirtilmemiştir. Bu ilkeler fikir parçaları hâlinde

programın çeşitli yerlerine serpiştirilmiştir. 1936 İlkokul programında eğitim ve öğretimle ilgili bu fikirler taranmış çocuğun okula geldiği ilk günden başlamak üzere bütün okul hayatında göz önünde tutulması gereken ilkeler, maddeler hâlinde ve hiçbir yanlış anlama ve yoruma meydan vermeyecek biçimde tespit edilmiştir. Bu programda ulusal hayatın icap ettirdiği ilkelere özellikle yer verilmiştir.

1936 yılında yapılan program değişiklikleri öncekilere göre ayrı bir öneme sahipti. Çünkü yeni kurulan devletin yapısına uygun inkılâplar tamamlanarak yerleşmeye başlamıştı. Önceki programlarda inkılâplar henüz tamamlanmadığından, hazırlanan ilkokul programları yeni rejimin görüşlerini tam olarak yansıtmıyordu (Akbaba, 2004). İnkılâpların tamamlanması ve yerleşmeye başlaması nedeni ile hazırlanan 1936 ilkokul programları yeni rejimin görüşlerini yansıtıyordu.

1936 Yılında Hazırlanan Programda Belirlenen Amaçlar:

“Bilimsizliği gidermek; kültür içinde her gün daha çok çocuk ve yurttaşı okutup yetiştirecek bir programı uygulamak, Kuvvetli Cumhuriyetçi, Ulusçu (Milliyetçi), Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci yurttaş yetiştirmek. Çocukları zihnen, bedenen geliştirmek irasını, karakterini ulusal tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmak; eğitim ve öğretimde güdülen usul bilgiyi yurttaşa maddi hayatta başarı sağlayan bir cihaz haline getirmek. Eğitimi her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurtçu kılmak; her eğitim ve öğretim kurumunda öğrencinin teşebbüs kabiliyetini kırmamağa sevgi ve okşayışla özen göstermekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan korumak için ciddi bir disiplin ve düzene, içten bir ahlakî anlayışa alıştırmak. Vatandaşların Türk’ün derin tarihini bilmesine olağanüstü bir önem vermek; bu bilgi Türk’ün kapasite ve enerjisini, nefsine güven duygularını ve ulusal varlığa zarar verecek bütün akımlara karşı sarsılmaz dayanımını kutsal bir evin olduğunu benimsetmek; Türk dilinin ulusal, tükel bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi çalışmalara devam etmek” (Çetin, 2003, s.172).

Bu programda Coğrafya Dersinin Hedefleri:

- 1- Çocuklara memleketimizi ve yurttaşları tanıtmak ve sevdirmek;
- 2- İnsanların birbirleriyle ve coğrafi muhitleriyle karşılıklı tesirlerini, insan kümelerinin hayat şekillerini ve geçinme tarzlarını tetkik ettirerek Türk çocuklarını memleketin iktisadi kalkınmasında müessir unsur haline getirmek;

3- Dünya ve dünyanın güneş sistemindeki yeri, hareketleri ve bunun neticeleri, Dünya üzerinde olagelen coğrafya hadiseleri hakkında çocuklara bilgi kazandırmak, vatanımızla en çok temasta bulunan ve ilgisi olan memleketler üzerine biraz daha etraflı olmak üzere dünya üzerindeki başka memleketleri ve milletleri tanıtmak;

4- Çocuğu, sık sık görüp temasta bulunduğu coğrafi hadiselerin sebeplerini araştırmaya ve hadiseler arasındaki bağıllık ve ilgileri bulup çıkarmaya alıştırmak;

5- Harita fikri vermek, çocukları haritadan anlar ve istifade eder bir hale getirmek.

Aynı programda Yurt Bilgisi Dersinin Hedefleri

1- Millet mefhumunu ve Türk milletinin karakterini, ululuğunu, kudretini çocuklara kavratmak, Türk milletini sevdirmek, saydırmak, Türk askerini ve Türk ordusunu sevdirmek, saydırmak, bizim için askerliğin önemini kavratmak;

2- Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminin mahiyetini, Türkiye'de nasıl kurulduğunu, bu rejimin başka rejimlere üstünlüğünü, Türkiye'nin hayatı ve istikbali için ne kadar önemli ve zaruri bulunduğunu talebeye kavratmak ve onları Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakâr birer yurttaş olarak yetiştirmek;

3- Türk inkılâbının manasını, muhtelif cephelerin önemini, Türkiye'nin saadet ve refahına yaptığı ve memleketin istikbaline yapacağı tesiri talebeye kavratmak, onları Atatürk inkılâbının fedakâr birer unsuru olarak yetiştirmek;

4- Türkiye'de devlet teşkilatını çocuklara, onların seviyelerine göre anlatmak ve öğretmek;

5- Kanun mefhumunu talebeye kavratmak, kanuna ve devlet otoritelerine itaat duygusunu ve itiyadını vermek, talebeye vazife ve hak mefhumlarını kavratmak ve Türk vatandaşlarının vazifelerini ve haklarını ve bu vazifelerle hakların önemini kendilerine telkin etmek;

6- Millet ve yurt işlerine karşı, talebede son derecede alaka uyandırmak, millet ve yurt menfaatini her menfaatin üstünde tutmayı, millet ve yurda karşı canla, başla hizmet etmeği kendilerine itiyat ve ülkü haline getirmek. 1948 yılında hazırlanan Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul Programı 1936 yılı programıyla benzer ilkeler taşımaktadır (Çetin, 2003, s.173–174).

1936 programı, 1926 programının günün ihtiyaçları doğrultusunda gözden geçirilmesiyle geliştirilmişti. 1936 programı, her şeyden önce millî bir nitelik taşımaktaydı. Programların temel felsefesini, yeni nesillere cumhuriyet rejimini benimsetmek oluşturmuştu. Programda “İlkokulun Hedefleri” başlığını taşıyan ilk bölümde “Ulusal Eğitim” ilkelerine yer verilmiş ve “İlkokul Eğitim ve Öğretim İlkeleri” üzerinde durulmuştu (Gözütok, 2003). 1936 programında, her dersin programının başında o dersin hedefleri belirtilmiş, derslerin öğretiminde öğretmen tarafından dikkate alınacak ilkeler açıklanmıştı. Ayrıca, çocukların ezbercilikten kurtarılması, gözlemler, incelemeler yaparak milli konularla ilgilenmeleri sağlanmaya çalışılmıştı (Akbaba, 2004). Programda ilkokul öğrencilerinin gelişim özelliklerine özel bir önem verilmişti. Toplu öğretim ilkeleri benimsenmekle birlikte, üçüncü sınıfın sonuna doğru, öğrencilerin olayları ve cisimleri bilimsel kurallara göre inceleme yeteneklerini arttırmak amacıyla, “hayat bilgisi” dersinin derece derece gruplara ve dallara ayrılması istenmişti. Ayrıca yakın çevreden uzak çevreye ilkesi kabul edilmişti (Cicioğlu, 1985, s. 97). Dönemin tek partisi olan CHP programının amaçları olduğu gibi benimsenmiş; ayrıca programın “Direktifler” bölümünde tarih eğitimine özel önem verilmişti (Türer, 1998). 1936 ilkokul programı haftalık ders dağıtım çizelgesi Tablo 6.4’de sunulmuştur.

1936 İlkokul müfredatına göre yeni müfredat öğrencileri ezbercilikten kurtarmayı amaçlamış, canlı mevzular etrafında öğrencinin gözlemler, incelemeler yaparak ulusal sorunlarla sıkı bir şekilde ilgilenmelerini sağlamayı amaçlamıştır.

Tablo 6.4: 1936 İlkokul Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER	I. Devre			II. Devre	
	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
COĞRAFYA	-	-	-	2	2
YURT BİLGİSİ	-	-	-	2	1
TABİAT BİLGİSİ	-	-	-	3	3
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
HAYAT BİLGİSİ	5	6	7	-	-
Hesap-Hendese	4	4	4	4	5
Resim-İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
Toplam	26	26	26	26	26

Kaynak: Cicioğlu, 1985, s.97

6.2.4 – 1938 Köy İlkokul Müfredat Programı

Cumhuriyet hükümetleri, ilköğretim sorununu bir köy eğitim sorunu olarak ele almışlardır. Çünkü nüfusun %80'i köylerde bulunmaktadır. Dolayısıyla köy çocuğuna ilköğretimi götürmekle, ülke çocuklarından çok büyük bir kısmının ilköğretimden geçmesi sağlanmış olacaktır. Köy Okulları 22.3.1926 tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile köy gündüz ve köy yatı mektepleri olarak ilk defa ayrılır (Cicioğlu, 1985, s.36).

1938 Köy Mektepleri Müfredat programına göre ise köy okullarındaki eğitimin amacı şöyle belirtilmektedir:

Madde 1: Evinde muhitinde ve bütün hayatında işine yarayacak bilgiye ve itiyatlara sahip olmasını temin etmektir.

Madde 2: Köy çocuğunun köy hayatı dâhilinde ve hayata merbut olarak, milli, medeni ve insani fikir ve hislere sahip hale getirmek, köy mualliminin en büyük mefkûresi olmalıdır (Cicioğlu, 1985, s.81).

1939 yılında ilk kez toplanan I. Millî Eğitim Şûrası kararlarıyla, köylerdeki eğitimin kalitesini arttırmak ve köy ile kent çocuklarını eşit hale getirmek amacıyla üç sınıflı ve tek öğretmenli köy okulları beş yıla çıkarılmış ve 1939–1940 öğretim yılında, hazırlanan “Köy Okulları Program Projesi” uygulanmaya başlanmıştı (Cicioğlu, 1985). Köy hayatına ilişkin uygulamalı derslerin yer aldığı programda, uygulamalı dersler için etkinlikler de belirtilmişti. Programda yer alan Türkçe, Aritmetik, Geometri, Tarih, Coğrafya, Yurt bilgisi ve Resim derslerinin içerikleri kent ilkokullarıyla benzer hazırlanmıştı. Buna karşın Hayat Bilgisi, Tabiat Bilgisi, İş ve Ziraat derslerinin içerikleri köydeki yaşama uygun hazırlanmıştı (Gözütok, 2003). Programın genel hedefleri belirlenmiş, ancak özel hedefleri belirlenmemiş, program dersler ve konularının dağılımından oluşmuştu. Genel hedefler, eğitim ve öğretim ilkeleri ve yöntem ve teknikler 1936 programı ile ilişkilendirilmişti (Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000). 1939’da uygulanan beş sınıflı köy ilkokul programı haftalık ders dağıtım çizelgesi Tablo 6.5’de sunulmuştur.

Tablo 6.5: 1939 Beş Sınıflı Köy İlkokulu Programı Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

DERSLER	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Hayat Bilgisi	3	3	4	-	-
Türkçe	10	9	8	5	5
Tarih	-	-	-	2	2
COĞRAFYA	-	-	-	2	2
YURT BİLGİSİ	-	-	-	1	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	2	2
Aile Bilgisi	-	-	-	1	1
Aritmetik (Geometri)	4	4	3	3	3
Resim	1	1	1	1	1
Yazı	-	1	1	1	1
Toplam	18	18	18	18	18

Kaynak: Çelenk, Tertemiz ve Kalaycı, 2000.

Cumhuriyetin kurulmasından 1938 yılına kadar çok fazla program değişikliği çabası göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, köy nüfusunun fazla oluşunun da etkisiyle, kent ve köy okulları için farklı program geliştirme çabası olduğu anlaşılmaktadır. Ancak

geliştirilen programlar modern program geliştirme sürecinden uzak, öğretmene rehber olmayı amaçlayan programlar olup, daha çok kılavuz ya da kaynak niteliğinde kaldığı gözlenmektedir. Bütün bu eleştiriler, yeni bir program geliştirilmesini gerekli kılıyordu.

6.3 - ORTAÖĞRETİMDE COĞRAFYA EĞİTİMİ

1 Mart 1922’de Gazi Mustafa Kemal, TBMM birinci dönem, üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada, ortaöğretimin amacını şu şekilde belirlemiştir:

“...orta tahsilin gayesi, memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır. Orta tahsil dahi terbiye ve talim usulünün ameli ve tatbiki olması esasına riayet şarttır. Kadınların da aynı derece-i tahsilden geçerek, yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır...” (ASD I-III, 2006, Cilt: I s.245)

Osmanlı döneminden beri çeşitli değişimlere uğrayarak gelen ortaöğretim programı, Millî Mücadele yıllarında Ankara hükümetince iki defa değiştirilmek istenmiştir. Millî bir eğitim sistemi oluşturma çalışmalarının ilk yasal dayanağını 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nde alınan kararlar oluşturmuştur. Kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, çağdaş Türkiye’nin kurulmasında ve yaşatılmasında etkili bir eğitim sisteminin gerekliliğini vurgulayarak yıllardır ihmal edilmiş olan eğitim sisteminin yeniden kurulması için yoğun bir çaba harcanması gerektiğini belirtmiştir.

Eğitimin millî, laik, çağdaş bilime dayalı, eşitlikçi ve işlevsel olmasının gerekliliği üzerinde durulan Maarif Kongresi’nde ortaöğretimin yeniden yapılandırılması ve eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi konusunda kararlar almıştır. Kongre’de idadilerin liseye dönüştürülmesi görüşü de dile getirilmiştir. Maarif Vekili Mehmet Vehbi zamanında, sultanîlere “yeni medrese” adı verilmek istenmiş ve bir program hazırlanmıştır. Bu programda doğu kültürünü yansıtan izler bulunmakla birlikte programın uygulamasına geçilememiştir. Yine 1922’de hazırlanmış ikinci bir program, anketli olarak o günkü eğitimcilere dağıtılmış, onların da görüşleri alınmış, ancak bu program da uygulanamamıştır (Yücel, 1994, s.189–190).

Kurtuluş Savaşı her ne kadar programların uygulanması ve ülke geneline yaygınlaştırılmasına engel olmuşsa da eğitim sistemi ile ilgili çalışmaların

yapılmasına devam edilmiştir. 1923'te toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye”de liseler iki devreli olmak üzere iki kademeye ayrılmıştır. 1923 ten önce toplam 55 ortaöğretim kurumu varken, bu sayı Cumhuriyet’in ilanından sonra hızla artmış bir devreli Sultanilerin sayısı 32’ye, idadilerin sayısı da 42’ye çıkarılmak suretiyle bugünkü ortaokulların dengi olan 74 okul açılmıştır. Aynı artış hızı diğer sultanilerde de görülmektedir. 13 Erkek ve altı kız olmak üzere 19 tam devreli sultani açılmıştır. Bu okullara devam eden öğrenci sayısı 3581’dir. 1923 yılında Sultanilerin adı “Lise”ye çevrildikten sonra, 72 tek devreli lise, yani ortaokul ve 23 tam devreli lise açılmıştır. Bunlara devam eden öğrenci sayısı 71462’dir. Ayrıca Liselerin ikinci devrelerinde Fen ve Edebiyat şubelerinin lise açılmasına karar verilmiş, 1924’te ikinci devre liseleri kurulmuştur. Fen ve edebiyat şubelerinin ayrılması ancak ikinci devrenin üçüncü sınıfında yapılmıştır (Cicioglu, 1985, s.133–134).

İlk lise programı olan 1924 müfredat programında, tarih dersi üzerinde durulmuş, tarih dersi programından saltanatla ilgili kısımlar çıkarılarak, Kurtuluş Savaşı’nın tarihi, Türkiye Devleti’nin kuruluşu, Sevr ve Lozan antlaşmaları, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması gibi konular eklenmiştir. 1924 Lise Müfredat Programı üç yıl uygulandıktan sonra yapılan incelemeler sonucunda edebiyat tarihi, tarih, coğrafya, riyaziye (matematik) programlarında değişiklik yapılmasına gidilmiştir. Böylece edebiyat programında sadece edebiyat tarihi okutulmaktan vazgeçilmiştir. (Yücel, 1994, s.174).

1928 Türk harflerinin kabul edilmesinden sonra 1929–1930 öğretim yılından itibaren, lise müfredat programından Arapça ve Farsça dersleri çıkarılmıştır. Bu derslerin yerine ikinci bir yabancı dil konulması düşünülmüş, ancak bir yabancı dili bile doğru dürüst öğrenciye öğretilmemesi karşısında Bakanlık, 1932–1933 öğretim yılından itibaren bu ikinci yabancı dili de programdan çıkarmıştır. Harf İnkılâbından sonra, genellikle Türkçe ders programında değişiklik yapılmış ve 31 Ekim 1929 tarihinde “Orta Mektepler ve Lise Türkçe Müfredatı” adı altında bir program yürürlüğe konmuştur.

Yeni Türk harflerinin kabulü ile ders programlarının dilinde Türkçe kavramların egemen olması, bilim ve öğretim dilinin Türkçe olması sağlanmıştır. 1931 yılında Lise Müfredat programında bazı dersler, bir ders adı altında birleştirilmiştir. Müsellesat, cebir, hendese, nazari hesap, mihaniki ve kozmografya dersleri ise “riyaziye” adı altında toplanmıştır. İkinci bir yabancı dille, askerlik dersi, serbest zaman ve yurt bilgisi programda ilk defa yer almıştır (Yücel, 1994, s.177).

1934 yılında parça parça çıkmış olan lise müfredat programları birleştirilmiş, 1935 yılında her ders için ayrı ayrı program kılavuzları yapılmıştır. 1935–1936 öğretim yılında daha önce hazırlanan cebir, fizik ve kimya program kılavuzları değiştirilmiştir. Ayrıca 1937 yılında lise programına kız öğrencilere yönelik de bir saat askerlik dersi konmuştur (Yücel, 1994, s.179). 1938 yılında tabii ilimler dersinin adı tabiat bilgisi olarak değiştirilmiş ve bu program 1947 yılına kadar uygulanmıştır.

Tablo 6.6: Yıllar göre Ortaokullardaki Coğrafya Ders Saatleri

MÜFREDAT PROĞRAMLARI	I.SINIF	2.SINIF	3.SINIF	TOPLAM DERS SAATİ
1924	2	2	1	5
1930	2	2	1	5
1931	2	2	1	5
1937	2	2	2	6

Kaynak: H.A. Yücel, 1994, s.167,169, 170 ve 174 teki tablolardan sadeleştirilerek uyarlanmıştır.

1922 Yılında Ortaokullarda uygulanan Ders Müfredatında ise (tablo 6.7) Coğrafya dersleri 7. 8. ve 9. sınıflarda haftada 1 saat 10. sınıflarda ise 2 saat olmak üzere haftada toplam 5 saat olarak verilmekteydi. 1924 Orta mektep müfredat programı üç sene uygulandıktan sonra, öğretmen ve ilgili müfettiş raporlarına dayanılarak tarih, coğrafya ve riyaziyat programlarında değişiklikler yapılmıştır. 1931–1932 programında köklü bir değişme ve özellikle tarih ve yurt bilgisi dersinde yeni bir

görüş getirilmektedir. Tablo 6.6'dan da anlaşılacağı üzere coğrafya dersleri 1924 müfredat programında olduğu gibi haftada Ortaokul 1. ve 2. sınıflarda 2 şer saat, 3.sınıflarda ise 1 saat olmak üzere toplam 5 saat olarak 1937 Yılı Müfredat programına kadar değişmeden uygulanmış ve ancak 1937 yılı müfredat programında ortaokul son sınıflarda da haftalık coğrafya ders saati 2 saat yükseltilerek haftalık 6 saate çıkarılmıştır.

Tablo 6.7: 1922 Orta Mektep Ders Cetveli

DERSLER	7.SINIF	8.SINIF	9.SINIF	10.SINIF
Din Desrleri	1	1	1	1
Türkçe	3	-	-	-
Edebiyat	-	3	2	2
Arabi	2	2	2	2
Farisi	1	1	1	-
Lisanı ecnebi	4	4	4	4
Tarih	2	2	2	2
<u>COĞRAFYA</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>
Malumati hukukiye	-	-	2	-
Ruhiyat	-	-	2	-
Terbiye	-	-	-	2
Felsefe	-	-	-	2
Hesap	4	-	-	Nazari 1
Cebir	-	3		1
Hendese	3	2	2	3
Müsellat	-	-	2	-
Heyet	-	-	-	2
Mihanik	-	-	-	2
Tarihi fen	-	-	1	-
Usulü defteri	1	-	1	-

Kaynak: H.A.Yücel, 1994, s.164.

Tablo 6.8: 1924 Orta Mektep (Lise I. Devre) Ders Cetveli

DERSLER	I.SINIF	II.SINIF	III.SINIF	TOPLAM
Türkçe	7	5	4	16
Vatani Malûmat	-	1	1	2
Tarih	2	2	3	7
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>5</u>
Hayvanat	2	-	-	2
Nebatat	-	1	-	1
Araziyat	-	-	1	1
Fizyoloji ve Hıfzıssıha	-	-	2	2
Fizik	-	2	2	4
Kimya	-	1	2	3
Riyaziyat	5	4	4	13
Ecnebi Lisan	5	5	5	15
Resim	2	2	1	5
Musiki	1	1	1	3
Jimnastik	2	2	2	6

Kaynak: H.A.Yücel, 1994, s.167.

1924 Orta Mektep Müfredat Programında Vatani Malumat adlı ders birinci sınıflarda okutulmazken, ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat okutulmaktaydı. Coğrafya dersi ise birinci ve ikinci sınıflarda 2’şer saat okutulurken üçüncü sınıflarda birer saat okutulmaktaydı. (Tablo 6.8’de görüldüğü gibi).

Tablo 6.9: 1930 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli

DERSLER	I.SINIF	II.SINIF	III.SINIF
Türkçe	7	5	4
Tarih	3	2	3
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
<u>YURT</u> <u>BİLGİSİ</u>	<u>-</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
Nebatat	-	2	-
Araziyat	-	-	1
Fizyoloji ve Hıfzıssıha	-	-	3
Fizik	-	2	2
Kimya	-	1	2
Riyaziye	5	4	4
Ecnebi Lisan	5	5	5
Resim	2	2	1
Musiki	1	1	1
Jimnastik	2	2	1

Kaynak: H.A.Yücel, 1994, s.169.

Tablo 6.9’da görüldüğü gibi 1930 Orta Mektep ders cetvelinde görüldüğü üzere Coğrafya ders saatlerinde değişiklik olmamış yine Ortaokul 1. ve 2. sınıflarda haftalık 2’şer saat okutulurken ortaokul 3. sınıflarda haftalık 1 saat okutulmaktaydı. Ayrıca bu dönemde coğrafya dersinden ayrı olarak müfredat programlarına yurt bilgisi dersi girmiş buda ortaokul 2. ve 3. sınıflarda haftalık birer saat olarak okutulmaya başlanmıştır.

Tablo 6.10: 1931 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli

DERSLER	I.SINIF	II.SINIF	III.SINIF
Türkçe	6	5	4
Tarih	2	2	3
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
<u>YURT BİLGİSİ</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
Nebatat	-	2	-
Araziyat	-	-	1
Fizyoloji ve Hıfzıssıha	-	-	3
Fizik	-	2	2
Fen Bilgisi	3	-	-
El Yazısı	1	1	1
Kimya	-	2	2
Riyaziye	5	4	4
Ecnebi Lisan	5	5	5
Resim	2	2	1
Musiki	2	1	1
Jimnastik	2	2	1

Kaynak: H.A.Yücel, 1994, s.170.

1931 Yılı Ortaokul haftalık Ders Programında Tablo 6.10’da görüldüğü üzere coğrafya ders saatlerinde değişiklik olmamış ancak Yurt Bilgisi Dersi Ortaokul 1.sınıflarda da haftada birer saat olarak okutulmaya başlanmıştır.

Tablo 6.11: 1937 Orta Mektep (I. Devre) Ders Cetveli

DERSLER	I.SINIF	II.SINIF	III.SINIF
Türkçe	5	4	4
Tarih	2	2	3
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
<u>YURT BİLGİSİ</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>
Matematik	5	4	4
Fen Bilgisi ve Kimya	-	-	3
Biyoloji ve Hıfzıssıha	-	2	3
Fizik	-	3	-
Tabii İlimler	3	-	-
El Yazısı	1	1	1
Kimya	-	2	2
Riyaziye	5	4	4
Yabancı Lisan	5	4	4
Resim	1	1	1
Müzik	1	1	1
Jimnastik	2	2	1
Askerlik(Erkeklerle)	-	2	2
Askerlik (Kızlara)	-	1	1

Kaynak: H.A.Yücel, 1994, s.174.

1937 Yılı Ortaokul programında Coğrafya ders saatlerinde değişiklik olmazken Yurt Bilgisi ders saatlerinde Ortaokul 1. ve 2. sınıflarda ders saatleri birer saat artırılarak haftalık ikişer saat olarak okutulmaya başlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından 1940'lı yıllara kadar geçen sürede Ortaokullarda da Coğrafya dersleri Lise programına çok benzerlik göstermiştir. 1925 tarihinde ortaokullarda okutulan derslerin içinde coğrafya, 1. ve 2. sınıflarda haftada 2 saat, 3. sınıflarda ise 1 saat okutulmuştur.

1924 tarihinde, ğretim süresi 5 yıl olan Darülmuallimin ve Darülmuallimat'ın 1 ve 3.sınıflarında 2'ser, 2 ve 4.sınıflarında 1'er saat coğrafiya dersi okutulmuştur. Bu okullar, 1932–33 ğretim yılında süresi 6 yıla çıkarılmış, ilk üç yılında genel ortaokulların programları uygulanmaya başlanmıştır. 1937–1938 Eğitim ve ğretim yılında 3 yıllık Lise kısmında, coğrafiya dersleri, 1 ve 3.sınıflarda 2'ser saat, 2.sınıfta 1 saat olarak programa konulmuştur. 1937–1938 Eğitim ve ğretim yılında, 3 yıllık ortaokulların bütün sınıflarında ve yine 3 yıllık liselerin ilk iki sınıfında 2'ser saat, lise son sınıfta 1 saat olmak üzere coğrafiya dersi okutulmuştur (zey, 1996).

İlk mektep muallim ihtiyacını karşılamak üzere Cumhuriyet devrinde alınan tedbirlerden biride köyde yetişmiş çocukları alıp ilk tahsillerinin üstüne üç senelik bir zamanda genel, mesleki ve mahalli bilgiler vererek onları ğretmen yapmak ve köy mekteplerine vermek olmuştur. Köy muallim mektebinin  sınıfında Coğrafiya birinci sınıfta haftalık 2 saat, ikinci sınıfta iki saat ve üçüncü sınıfta 1 saat dersi okutulmaktaydı. Yurt bilgisi dersi ise birinci sınıfta okutulmuyor, ikinci ve üçüncü sınıfta ise 1 saat haftalık okutuluyordu.

Cumhuriyet döneminde, Ortaöğretim kurumlarında okutulan ders kitapları, uzun yıllar Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, Prof. Dr. Sırrı Erinç ve Sami ngr tarafından hazırlanmıştır. Bu kitapların, Ortaöğretim coğrafiya öğretimine büyük katkıları olmuştur (zey, 1996).

Liseler Tanzimat döneminde kurulmuş olan Sultanilerin devamı olup 1925 yılında bu adı almışlardır. Liseler 1950'li yıllara kadar küçük bir gruba eğitim veren, sayıları sınırlı, belirli merkezlerde faaliyet gösteren okullardı. Çok partili dönemde hızlı bir gelişme göstererek bütün yurt sathına yayılmıştır. 15 Temmuz 1923 de başlayan ilk Heyet-i İlmiye, hazırlık dönemi cumhuriyet eğitiminin en olumlu çalışması ve aynı zamanda Milli Eğitim şuralarının bir çeşit başlangıcıdır. Artık cephe savaşı kazanılmış, eğitim savaşına başlanmıştır. Bu toplantıda, Türkiye'nin bütün eğitim sorunları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Birinci Heyet-i İlmiye'de ortaöğretim alanıyla ilgili olarak ise; "Sultani" adının "lise" olmasına karar verilmiş, liseler bir ve iki devreli olmak üzere iki kademeye ayrılmıştır. 1923'den önce 55 olan ortaöğretim

kurumunun, cumhuriyetten sonra hızla artarak 74 'e ulaştığı vurgulanmıştır (Cicioğlu, 1985, s.133–134).

İkinci Heyet-i İlmiye, 1924 yılında, Türk eğitimini yeni devlet düzenine uydurmak ve eğitim sistemini yeniden kurmak amacıyla toplandı. Çünkü Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Eğitim Bakanlığının elindeki okulların sayısını arttırmış, medreseler ve diğer dinî okulları kapatmıştı. Bütün okullarda laik bir eğitim zihniyeti yerleştirilmeye çalışılıyordu. Orta dereceli askerî okulları da bünyesine alan bakanlık, okullar ve programlar sorununu çözmek için tekrar bir Heyet-i İlmiye toplamıştır. Bu yüzden İkinci toplantıda, okulların dereceleri, ders kitapları, müfredat programları vs üzerinde durmuştur.

İkinci Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlardan Liseleri ilgilendiren kısımları şöyle özetlenebilir:

- a. Lise öğretiminin altı yıl olması tartışıldı. İlk üç sınıfa “kısım-ı evvel”, kalan iki sınıfa da “kısım-ı sâni” denecekti. Kız liselerinin de öğretim süresi bakımından erkek liselerine eşit olması kabul edildi. Kız ve erkek lise programları aynı olacak; yalnız ilk kısımda kızlar bazı kız meslek dersleri görecektlerdi.
- b. Bir devreli liselerin ortaokul haline getirilmesi ve bunların tek bir öğrenim bütünü olarak sayılması
- c. Ortaokul ve liselerin üçer yıllık ayrı ayrı okullar olması
- d. 1 Eylül 1924 tarihinde bir devreli liseler “Orta mektep” adını alacaktır.
- e. Liselerde haftalık ders saati 30 olarak belirlenmiştir.
- f. Liselerde öğretimin parasız olması, ama şimdilik zenginlerden biraz para alınması kararlaştırılmıştır.

1926 Yılı başında Maarif Vekili Necati Bey başkanlığında, bakanlık ileri gelenlerinden, önemli liselerin müdürlerinden ve müfettişlerden oluşan 19 kişilik bir heyet halinde toplanmıştır. Bu toplantıda Liselerin belirli merkezlerde çoğaltılarak takviye edilmesi kararlaştırılmıştır.

II. Meşrutiyetten itibaren takip edilen batılılaşma politikası, Türkiye’de batı kültürünün çok geniş kitleleri etkilemesine yol açmıştır. Bu süreç içerisinde geleneksel medrese eğitiminin yanında, eğitim sistemimizde önemli değişiklikler yapılmış, batılı anlamda ilk kez ilk, orta ve lise tipi okullaşmaya hız verilmiştir. Bütün bu çabalara rağmen, 20. yy.ın başında Anadolu’da yaşayan insanların çok az bir kısmı ilk, orta ve lise eğitimi alma şansına sahipti. 20. yy.ın başından Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen süre içinde hemen hemen her büyük şehirde ilk ve ortaokula rastlanırken, lise İstanbul dışında sadece bir kaç büyük şehirde bulunmakta ve hiç bir kırsal yerleşim merkezinde okul bulunmamakta idi. 1923’te İstanbul dışında bir kaç idadi dışında hemen hemen hiç okul yoktu. Bu yeni tip ortaokullar (rüştiyeler) ve liselerde (sultani) okutulan dersler tamamen batı ülkelerdekine (Fransız ve Alman) benzer bir müfredat takip edilmiş, ağırlıklı olarak pozitif ilimler okutulmaya çalışılmıştır.

Ortaokullar ve liselerde uygulanan coğrafya dersinin adı ve içeriği, bu tarihten günümüze kadar sürekli değişiklikler göstermiştir. Zaman zaman coğrafya dersleri liselerin bazı bölümlerinde müfredat dışına itilmiş, zaman zamanda öne çıkarılmış ve müfredat programlarında verilen coğrafi bilgiler sürekli değiştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde, coğrafya derslerinde ağırlıklı olarak Türkiye Coğrafyası konuları okutulmuştur. Bu uygulama 1987 yılına kadar sürdürülmüştür (Özey, 1996). Zaman zaman coğrafya eğitimi adına önemli girişimlerde bulunulurken, zaman zaman da coğrafya eğitiminin milli eğitim sistemimiz içindeki yeri açık olarak ifade edilememiştir.

Gerek Cumhuriyetten önce ve gerekse Cumhuriyetten sonra yaygın eğitim kurumlarımızda eğitim müfredatlarının bir parçası olarak coğrafya dersleri hep okutula gelmiş, öğrencilerin coğrafya dersleri ile bir genel kültür olarak çevresinde olan bitenleri ve vatan sevgisini kazanmaları istenmiştir. Örneğin 20. yy.ın hemen başında rüştiyelerde okutulan dersler arasında coğrafya derslerinin de olduğunu bilmekteyiz. Hatta kızlar rüştiyesinde okutulan dersler içinde coğrafya dersi 2. ve 3. sınıflarda haftada iki saat, 4. sınıfta bir saat okutulmuştur (Ergin, 1939, s.741-742).

Tablo 6.12: Ortaokul Programında Okul zamanının derslere göre yüzde olarak dağılışı.

DERSLER	1924	1930	1931	1938
Türkçe	19.0	19.8	17.6	18.4
Sosyal Bilgiler	14.3	15.6	14.7	18.4
Matematik	15.5	13.5	12.7	14.9
Fen bilgisi	17.8	17.7	15.7	18.4
Yabancı Dil	17.8	15.6	14.7	13.8
Beden Eğitimi	2.4	7.3	8.8	8.0
Resim Müzik	7.1	8.3	8.8	6.9
İş Bilgisi	-	-	-	-
Serbest Çalışmalar	3.6	2.1	6.9	-

Cumhuriyet Türkiye'sinde, liselerde okutulan coğrafya dersinin kendine özgü amaçlarının olmadığı, dersin amaçsız okutulduğu görülmüş ve ilk kez coğrafya dersi için 11 maddelik bir amaç listesi, 1983'te yayınlanmıştır. Böylece, 20.yy.ın son çeyreğine kadar amaçsız okutulan coğrafya dersinin kendine özgü amaçları olmuştur. Ancak bu amaçların 4-5 maddesi de, cumhuriyetin ilk yıllarındaki İlk Mektep Müfredatında yer alan amaçların aynısıdır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 1992 tarih ve 190 sayılı kurul kararıyla, coğrafya dersi öğretim programının amaçlarına, 2 madde ilave ederek 13 maddelik bir amaçlar listesi oluşturmuştur (Sekin ve Ünlü, 2002, s.44).

1915 yılında liselerin (sultani) bütün sınıfları fen ve edebiyat diye ikiye ayrılmış ve bütün sınıflarında coğrafya dersi birer saat okutulmuştur. Aynı yıllarda jeoloji dersi lise 1. sınıfta birer saat, kozmografya dersi ise lise son sınıflarda haftada iki saat okutulmuştur (Tablo 6.8). Bu dönemde dikkati çeken başka bir uygulama ise günümüzde coğrafya içinde gösterilen bazı konuların (Jeoloji ve Kozmografya gibi), Osmanlı'nın son zamanlarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ayrı ayrı ders olarak okutulmasıdır. Örneğin, kozmografya Osmanlı döneminde ayrı bir ders olarak

okutulurken Cumhuriyetin ilk yıllarında lise son sınıflarda matematiğin içerisinde okutulmaya başlanmıştır (Tablo 6.10).

Tablo 6.13: 1915 Yılındaki Sultanilerde Okutulan Coğrafya ve Coğrafya ile İlgili Derslerin Haftalık Dağılımı

	Lise 1		Lise 2		Lise 3	
	Fen Bölümü	Edebiyat Bölümü	Fen Bölümü	Edebiyat Bölümü	Fen Bölümü	Edebiyat Bölümü
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Jeoloji	1	1	-	-	-	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2

Kaynak: Maynard, 1961.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders programları 1924–1930 yılları arasında yapılmış olup tamamen milli vurguları öne çıkarmakta, yeni rejimi ve onun değerlerini telkin etmekteydi. Bu dönemde hazırlanan ilk coğrafya müfredatının Cumhuriyet kurulmadan önceki durumunu hemen hemen koruduğu ve önemli bir değişikliğe uğramadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde coğrafya dersleri liselerin her sınıfında haftada bir saat okutulmuş, buna ilave olarak jeoloji dersi lise ikinci sınıfların fen bölümlerinde haftada iki saat ve kozmografya dersi lise üçüncü sınıfların fen branşında haftada iki, edebiyat branşında ise bir saat teklif edilmiştir (Tablo 6.8).

1930 sonrasında dünyadaki sosyal değişmeye paralel olarak Türkiye'nin dışında olanları tanımaya yönelik müfredat programları içinde çalışmalar yapılmıştır (İşbir 1991). Bu dönem içerisinde (1938) yapılmış olan coğrafya müfredatına göre coğrafya dersleri lise 1. sınıf ve 2. sınıfların fen bölümlerinde haftada iki saat, lise 3. sınıflarda ise haftada bir saat okutulmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından bu zamana kadar (1940'lara kadar) geçen uygulamalarda dikkati çeken bir başka uygulama ise lise son sınıflar hariç coğrafya derslerinin sadece fen bölümlerde okutulmasıdır 1938'e kadar geçen zaman içerisinde yukarıda bahsedilen değişikliklerin dışında 1927 ve 1934 yıllarında müfredat programlarında değişiklikler yapılmış, fakat coğrafya derslerinin haftalık ders saatinde önemli bir değişiklik olmamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından 1938 yılına kadar geçen sürede ortaokullarda da coğrafya dersleri lise programına çok benzerlik göstermiştir. 1925 tarihinde ortaokullarda okutulan derslerin içinde coğrafya, 1. ve 2. sınıflarda haftada 2 saat, 3. sınıflarda ise 1 saat okutulmuştur.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte okullarda coğrafya dersi okutulmasına devam edilmiş fakat bu yetersiz kalmış, bu eksiklik ancak 1940'lı yılların başında konuşulmaya başlamıştır. Bu yıllara gelindiğinde lise müfredat programlarının ne kadar hantal ve kullanışsız olduğu çok yoğun bir şekilde tartışıldığı yıllardır.

Ararat (1939)' a göre eleştiriler şu noktalarda yoğunlaşmaktaydı:

1. Müfredat programları gereksiz ve önemsiz bilgilerle dolu ve gereğinden fazla çok detayla öğrenciler boğuluyordu. Öğrencilerin ezberlemeleri istenen konular gerçek hayatta hiç ihtiyaç duyulmayan bilgiler ile dolu.
2. İçerik öğrencinin ilgisini çekecek tarzda düzenlenmemektedir. Konular arasındaki ilişkiler öğrencinin ilgisini çekecek şekilde gösterilmemiştir. Öğrenciler için bilgiler hep teorik olup gerçek hayattan örneklendirme yoktur.
3. Öğretmenlere verilen materyalin (ders kitabı dâhil) nasıl öğrenciye aktarılacağı konusunda her hangi bir açıklama yoktur. Bundan dolayı, anlama ve düşünme yolları öğretilmemekte sadece gerçekler ezberletilmektedir.
4. Müfredat programları içindeki bazı programlar öğrencinin olgunluk seviyesi (yaşı) dikkate alınmadan hazırlandığı için, öğrencinin seviyesine uymamakta ve öğrenci öğrenme zorluğu çekmektedir.
5. Birbirine yakın birçok dersler ve konular birbirine bağlantılı olarak anlatılamamaktadır.

Bu dönemde coğrafya dersleri liselerin bütün sınıflarına dağıtılmıştır. Lise birinci sınıfta haftada 2 saat okutulan Genel Coğrafya dersi içeriğinden harita projeksiyonları konusu programdan çıkarılmış ve keşifler konusunda kısaltmalara

gidilmiştir. Lise ikinci sınıfta 2 saat okutulan Ülkeler Coğrafyası dersi müfredatında büyük değişiklikler yapılmamış, yalnız müfredatın adı değiştirilmiş ve tetkik edilen memleketler daha uygun bir biçimde sıralanmıştır. Lise üçüncü sınıfta okutulan Türkiye Coğrafyası haftada 2 saate çıkartılmış, memleketin fiziki coğrafyası, iktisadi yapısı ve dünya ekonomisindeki yeri tetkik edilmiştir. Sanat okullarında coğrafyanın bir kültür dersi olarak yer alması hesaba katılmış ve mevcut programı ağırlaştırmadan bazı ilaveler yapılmıştır. Öğretmen okulları için komisyon ayrı bir program hazırlamamış, liselerle aynı ayarda olduğu kabul edilen bu okullarda coğrafya dersinin haftada 6 saate çıkarılması gerekli görülmüştür.

Cumhuriyetin başlangıcında, öğretim yoluyla, yeni kuşağa ulus bilincinin kazandırılması, Cumhuriyetin ve devrimlerin benimsetilmesi temel amaçtı (Sekin ve Ünlü, 2002, s.44). Bütün bu tartışmalar sürerken sosyal bilimlerde, halka milli birlik ve beraberlik duygusunu geliştirmek ve Cumhuriyet rejimini benimsetmek amacıyla, Türkçe, Matematik ve Fen dallarında Cumhuriyetin kurulmasında günümüze pek değişiklik yapılmamasına rağmen, sosyal bilimlerde (coğrafya dâhil) 1940'lerden sonra hızla artan bir tempo ile dünyaya açılma ve dünyayı tanıma stratejisi güdülmüştür.

Coğrafya dersi çağdaş batılı ülkelerde zorunlu kültür dersi olarak öğretimin her düzeyinde okutulmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'sinde ise 9.sınıflarda zorunlu, diğer sınıflarda seçmeli ya da hiç okutulmayan ders durumundadır. Uygulamadaki 9.sınıf coğrafya ders programı, 50 yıl önceki programdan daha ilkeldir. Gerçekçi bir program değildir. Çünkü haftada 2 saat ayrılan dersin içeriği oldukça yoğundur. Genel coğrafya konularıyla, Türkiye bölgeler coğrafyası konularının ele alındığı, gerçekçi olmayan bir programdır. Verilen bu sürede konuların yetişmesi, işlenmesi mümkün değildir. Süre açısından gerçekçi değildir (Sekin ve Ünlü, 2002, s.46–47).

Atatürk, müfredat programlarının başarılı olup olmadıklarını denetlemek amacıyla sık sık okullara giderek, derslere girmiş, imtihanlarda bulunmuş bizzat öğrencileri imtihan etmiştir. 24 Haziran 1933 Cumartesi günü Ankara Kız lisesi'nde, 29 Haziran 1933 Perşembe günü Ankara Erkek Lisesi'nde Tarih Coğrafya ve Yurt Bilgisi

imtihanında bulunmuş ve imtihan listesini hazırlamıştır (Cicioğlu, 1985, s.176). Buda Atatürk'ün eğitime verdiği önemin bir kez daha vurgulamaktadır.

6.3.1- 1922 Lise Müfredat Programı

Osmanlı döneminden beri çeşitli değişimlere uğrayarak gelen ortaöğretim programı, Millî Mücadele yıllarında Ankara hükümetince iki defa değiştirilmek istenmiştir. Millî bir eğitim sistemi oluşturma çalışmalarının ilk yasal dayanağını 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde alınan kararlar oluşturmuştur. Kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, çağdaş Türkiye'nin kurulmasında ve yaşatılmasında etkili bir eğitim sisteminin gerekliliğini vurgulayarak yıllardır ihmal edilmiş olan eğitim sisteminin yeniden kurulması için yoğun bir çaba harcanması gerektiğini belirtmiştir. Eğitimin millî, laik, çağdaş bilime dayalı, eşitlikçi ve işlevsel olmasının gerekliliği üzerinde durulan Maarif Kongresi'nde ortaöğretimin yeniden yapılandırılması ve eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi konusunda kararlar almıştır. Kongre'de idadilerin liseye dönüştürülmesi görüşü de dile getirilmiştir.

Maarif Vekili Mehmet Vehbi zamanında, sultanîlere “yeni medrese” adı verilmek istenmiş ve bir program hazırlanmıştır. Bu programda doğu kültürünü yansıtan izler bulunmakla birlikte programın uygulamasına geçilememiştir. Yine 1922'de hazırlanmış ikinci bir program, anketli olarak o günkü eğitimcilere dağıtılmış, onların da görüşleri alınmış, ancak bu program da uygulanamamıştır (Yücel, 1994, s.189-190). Kurtuluş Savaşı her ne kadar programların uygulanması ve ülke geneline yaygınlaştırılmasına engel olmuşsa da eğitim sistemi ile ilgili çalışmaların yapılmasına devam edilmiştir. 1923'te toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye”de fen ve edebiyat şubelerinin lise ikinci devrede ayrılmasına karar verilmiş, 1924'te ikinci devre liseleri kurulmuştur. Fen ve edebiyat şubelerinin ayrılması ancak ikinci devrenin üçüncü sınıfında yapılmıştır (Cicioğlu, 1985, s.197).

6.3.2- 1924 Lise (İkinci Devre) Müfredat Programı

Cumhuriyet döneminin ilk lise programı olan 1924 müfredat programında, tarih dersi üzerinde durulmuş, tarih dersi programından saltanatla ilgili kısımlar çıkarılarak,

Kurtuluş Savaşı'nın tarihi, Türkiye Devleti'nin kuruluşu, Sevr ve Lozan antlaşmaları, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması gibi konular eklenmiştir. Edebiyat şubesine, Türk Medeniyeti Tarihi dersi ve her iki şubeye içtimaiyat (sosyoloji) dersi konmuştur. Edebiyat dersi programında da özellikle edebiyat tarihi ön plana alınarak yeniden düzenlemiştir. Sistem olarak Fransız sisteminden ayrılmış olan bu programda, müfredat ve ders kitapları açısından bir ayrılmanın söz konusu olduğu söylenemez (Cicioglu, 1985, s.197). 1924 Lise Müfredat Programı'nda, Mustafa Kemal'in eğitim ve öğretimin içeriği ve uygulamalarına ilişkin görüşleri çok etkili olmuştur. Örneğin, hukuk, iktisat, felsefe, psikoloji gibi soyut bilgileri içeren dersler programdan çıkarılmış, Cumhuriyet değerlerinin anlaşılması ve benimsenmesine dönük uygulamalara daha çok yer verilmiştir.

Tablo 6.14: 1924 Yılına Ait Kız ve Erkek Lise 1.Devre Ders Programı

DERSLER	1.SENE		2.SENE		3.SENE		
	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	
Türkçe	7	7	5	5	4	4	
Ecnebi Lisanı	5	5	5	5	5	5	Fransızca, İngilizce, Almanca
Malumatı Vataniye	-	-	1	1	1	1	
Din dersleri	1	1	1	1	-	-	
Tarih	2	2	2	2	2	2	
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	
Hayvanat	1	1	-	-	-	-	
Fizyoloji	-	-	-	-	2	2	Ve hıfzıssıhha
Nebatat	-	-	1	1	-	-	
Arziyat	-	-	-	-	1	1	
Fizik	-	-	2	2	2	2	
Kimya	-	-	1	1	2	2	
Resim	1	1	1	1	1	1	
Musiki	1	1	1	1	1	1	
Terbiyei Bedeniye	-	1	-	1	-	-	

Kaynak : H.A.Yücel, 1994, s.166.

Tablo 6.9’da görüldüğü üzere 1924 Yılı Müfredat programında Liselerde okuyan kız ve erkek öğrenciler farklı programa tabi tutulmaktaydı. Bu farklılık bazı derslerde görülürken Coğrafya derslerinde tüm kız ve erkek öğrencilerin ders saatleri aynı olduğu görülmektedir.

Tablo 6.15: 1924 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	4.SENE	5.SENE	6.SENE	
			FEN	EDEBİYAT
Türkçe ve edebiyat	3	3	2	5
Ecnebi lisanı	5	5	5	5
Tarih	2	2	2	4
<u>COĞRAFYA</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
Tabiat	3	-	-	-
Arziyat	-	2	-	-
Fizik	2	2	2	-
Cebir	3	2	1	-
Hendese ve resmi hattı	4	3	4	-
Laboratuar	2	1	3	2
Arabî	2	2	-	4
Farisi	1	1	-	2
Felsefe	-	2	-	2
İçtimaiyat	-	-	2	2
Mihanik	-	-	2	-
<u>KOZMOGRAFYA</u>	-	-	<u>2</u>	<u>1</u>
Müsellat	-	2	-	-
Kimya	2	2	2	-
TOPLAM	30	30	30	30

Kaynak: H.A. Yücel, 1994, s.165.

6.3.3- 1927 Lise Müfredat Programı

1924 Lise Müfredat Programı üç yıl uygulandıktan sonra yapılan incelemeler sonucunda edebiyat tarihi, tarih, coğrafya, riyaziye (matematik) programlarında değişiklik yapılmasına gidilmiştir. Böylece edebiyat programında sadece edebiyat tarihi okutulmaktan vazgeçilmiştir. Tarih programında ise, saat azlığı ve kitapların hacimli olması üzerinde durulmuş, program, Türk tarihi merkeze alınmak suretiyle yeniden düzenlenmiştir (Yücel, 1994, s.174).

1928 yılında Latin kökenine dayanan yeni Türk harflerinin kabul edilmesinden sonra 1929-1930 öğretim yılından itibaren, lise müfredat programından Arapça ve Farsça dersleri çıkarılmıştır. Bu derslerin yerine ikinci bir yabancı dil konulması düşünülmüş, ancak bir yabancı dili bile doğru dürüst öğrenciye öğretilmemesi karşısında Bakanlık, 1932-1933 öğretim yılından itibaren bu ikinci yabancı dili de programdan çıkarmıştır. Harf inkılâbından sonra, genellikle Türkçe ders programında değişiklik yapılmış ve 31 Ekim 1929 tarihinde “Orta Mektepler ve Lise Türkçe Müfredatı” adı altında bir program yürürlüğe konmuştur. Yeni Türk harflerinin kabulü ile ders programlarının dilinde Türkçe kavramların egemen olması, bilim ve öğretim dilinin Türkçe olması sağlanmıştır. 4.10.1926 yılında Başbakanlık, Millî Eğitim Bakanlığı’na 6/3832 sayılı bir yazı ile “Erkek Lise Sınıflarıyla Erkek Muallim Mekteplerinin Son iki Sınıflarında icra Olunacak Askerî ve Tedrisat Talimleri Hakkında Talimatname”nin uygulanmasını istemiş ve ek olarak Bakanlar Kurulunun 22 Eylül 1926 tarihli kararname suretini göndermiştir. Askerî Tedrisat dersi, (1927) programında gösterilmediği halde, 1927-1928 öğretim yılından itibaren programa konmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı bu dersin programını, 17.2.1927 tarihinde yayımlamıştır (Cicioglu, 1985, s.199). Askerlik Tedrisat dersi için iki kitap hazırlanmış ve bu dersin zabitanlar tarafından erkek örgencilere gösterilmesi kararı alınmıştır. Bu ders 1956 yılına kadar programlarda yer almıştır.

Tablo 6.16: 1927 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	I	II	III	
			FEN	EDEBİYAT
Türkçe ve Edebiyat	3	3	3	5
Ecnebi lisanı	5	5	5	5
Tarih	2	2	2	4
<u>COĞRAFYA</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
Nebati ve Hayvani Fizyoloji	3	-	-	-
Arziyat	-	2	-	-
Fizik	2	2	2	-
Cebir	3	2	2	-
Hendese ve resmi hatti	4	3	4	-
Nazari Hesap	-	-	1	-
Arabî	2	2	-	4
Farisi	1	1	-	2
Felsefe	-	2	-	2
İçtimaiyat	-	-	2	2
Mihanik	-	-	2	-
<u>KOZMOGRAFYA</u>	-	-	<u>2</u>	<u>1</u>
Müsellat	-	2	-	-
Kimya	2	2	2	-
TOPLAM	30	30	30	30

Kaynak: H.A. Yücel, 1994, s.168.

1927 Yılı Lise Ders programında Coğrafya ve Kozmografi ders saatleri 1924 yılı ders programındaki gibidir ve değişiklik olmamıştır. Bakınız Tablo 6.15. Ders saatleri haftalık coğrafya dersleri için Lise1, Lise 2 ve Lise 3' sınıfların fen ve Edebiyat şubeleri için haftalık birer saat olarak okutulmaktadır. Kozmografi dersi ise yalnız Lise 3. sınıflarda Fen şubelerinde haftalık 2 saat Edebiyat şubelerinde ise haftalık 1 saat olarak okutulmaktadır.

6.3.4- 1931 Lise Müfredat Programı

1931 yılında Lise Müfredat programında bazı dersler, bir ders adı altında birleştirilmiştir. Nebati ve hayvanî fizyoloji ile arziyat dersleri, “tabiîye” dersi adı altında, müsellesat, cebir, hendese, nazari hesap, mihanik ve kozmografya dersleri ise “riyaziye” adı altında toplanmıştır. İkinci bir yabancı dille, askerlik dersi, serbest zaman ve yurt bilgisi programda ilk defa yer almıştır. Coğrafya Dersinin ise ders saatleri Lise 1. sınıf ve Lise 2. sınıflarda birer saat artırılarak haftalık ikişer saat olarak okutulmaya başlanmıştır.

Tablo 6.17: 1931 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	I	II	III	
			FEN	EDEBİYAT
Edebiyat	-	3	2	5
Ecnebi lisanı	5	5	5	5
Tarih	2	2	2	3
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
Riyaziye	5	4	9	2
Tabiiye	3	2	1	1
Fizik	3	2	2	1
Kimya	3	2	2	1
Hendese ve resmi hatti	4	3	4	-
Cimnastik	1	1	1	1
Askerlik	1	2	2	2
Yurt Bilgisi	1	1	-	-

Kaynak: H.A. Yücel, 1994, s.171.

1934 yılında parça parça çıkmış olan lise müfredat programları birleştirilmiş, 1935 yılında her ders için ayrı ayrı program kılavuzları yapılmıştır. 1935-1936 öğretim yılında daha önce hazırlanan Cebir, Fizik ve Kimya program kılavuzları değiştirilmiştir. Ayrıca 1937 yılında lise programına kız öğrencilere yönelik de bir saat askerlik dersi konmuştur. Coğrafya ders saatlerinde ise Lise 3 fen şubelerinde ise

haftalık iki saat artışla haftada 3 saat okutulmaya başlanmıştır. Yurt Bilgisi dersi ise kaldırılmıştır.

Tablo 6.18: 1937 Yılı Liselerin İkinci Devre Ders Programı

DERSLER	I	II	III	
			FEN	EDEBİYAT
Edebiyat	3	3	2	5
Ecnebi lisanı	5	5	3	5
Tarih	2	2	1	3
<u>COĞRAFYA</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>1</u>
Filozofi ve Sosyoloji	-	-	3	7
Psikoloji	-	2	-	-
Fizik	2	2	2	1
Kimya	2	2	2	1
Hendese ve resmi hatti	4	3	4	-
Cimnastik	1	1	1	1
Askerlik	2	2	2	2
Tabii İlimler	3	2	2	1
Askerlik Kızlara	1	1	1	1

Kaynak: H.A. Yücel , 1994, s.173.

1938 yılında tabii ilimler dersinin adı tabiat bilgisi olarak değiştirilmiştir.

Tablo 6.19: 1938 Yılındaki Liselerde Okutulan Coğrafya ve Coğrafya ile İlgili Derslerin Haftalık Dağılımı

	Lise 1	Lise 2	Lise 3	
	Fen Bölümü	Fen Bölümü	Fen Bölümü	Edebiyat Bölümü
Coğrafya	2	2	1	1
Jeoloji	-	-	1	1
Kozmoğrafya	Matematik içine alınmıştır (algebra, geometri, trigonometri ve kozmoğrafya olarak			

Kaynak: Kültür Bakanlığı, Lise Programı 1938.

6.4 - YÜKSEKÖĞRETİMDE COĞRAFYA EĞİTİMİ

Cumhuriyet kurulduktan sonra kısa bir süre Darülfünun-u Osmanî adını taşıyan üniversite, 1924 yılında 493 sayılı yasa ile “İstanbul Darülfünunu” adını almıştır. Osmanlı döneminde, yalnız dinsel öğretim yapan medrese sistemi yanında 1773’den başlayarak batı öğretim kurumlarına benzer kurumlar da kurulmuştur. 18. yüzyıldan sonra bilimsel gelişmelere kapılarını kapayarak, tutucu bir nitelik kazanan ve zıt dünya görüşüne sahip insanlar yetiştiren medreselerin kapatılması, ancak 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) ile 1924 yılında mümkün olmuştur. Bu nedenle, meydana gelen boşluğu kapatmak için aynı yıl Darülfünuna bir ilahiyat fakültesi eklenmiştir. Bu okul üç bölümden oluşuyordu:

1. Ulum-ı Aliye-i Diniyye Şubesi
2. Edebiyat Şubesi
3. Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye Şubesi

Bu Yüksek Okulun Edebiyat Şubesinde Tarih-i Osmanî, Tarih-i Düvel, Coğrafyay-ı Umumi ve Osmanî dersleri bulunuyordu. 1908 yılında yapılan program değişikliği ile bu derslere Felsefe, Tarihi Felsefe, Coğrafyay-ı İlmi ve İçtima-i dersleri eklendi. 1919’da çıkarılan bir Nizamname ile Darul Fünun çeşitli Fakültelere dönüştürüldü. Bunlar: Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun (Fen) Fakülteleri idi. Edebiyat Fakültesinin programında: Mantık, Ahlâk, Terbiye, Ruhیات (Psikoloji), İçtimaiyat (Sosyoloji), Tarih-i Felsefe, İslâm Felsefesi, Tabîî Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Memalik-i İslamiyye Coğrafyası, Kıtaat Coğrafyası, Son asırlarda Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Tarihi, Akvam-ı Kadime-i Şarkıye (Eski Doğu Kavimleri) Tarihi, Kurun-ı Vustada Şark Akvam-ı (Ortaçağda Doğu Kavimleri) Tarihi ve Türk Lisanı Tarihi dersleri okutuluyordu.

Nitekim Cumhuriyet Dönemi öncesinde Üniversite bünyesinde 1915 yılından itibaren modern coğrafya eğitim ve öğretiminin yapıldığı ilk kurum İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ dir. Kuruluşundan günümüze kadar diğer bazı branşlarda olduğu gibi Coğrafya alanında da eğitim ve öğretim faaliyetini sürdüren

bu kurumda Coğrafyacı Uzman (Planlamacı, Jeomorfolog, Klimatolog, Speleolog v.s) ve Coğrafya Öğretmeni yetiştirilmektedir.

1924 yılında Türk Milli Eğitiminde en önemli yeniliklerden birisi olan “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” çıkarıldı. Aynı yıl Darülfünun Eminliğine (Üniversite Rektörlüğü) İsmail Hakkı Baltacıoğlu getirildi (Ergin, 1977, Cilt: III, s.1240). Bu gelişmelerden sonra Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri yeniden düzenlendi.

Yeni düzenlemeye göre Edebiyat Fakültesi şu bölümlerden oluşuyordu:

- 1- Edebiyat Bölümü
- 2- Tarih Bölümü
- 3- Coğrafya Bölümü: (Dersler: İslâm ve Türk Coğrafyası, Mevzi-î ve Tabîî Coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya)
- 4- Felsefe Bölümü.

1928 yılında Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni simgelerinden biri olan “Harf İnkılâbı” yapıldı. Türkiye’nin Kültürel, Bilimsel ve Sosyal açıdan yaşadığı en önemli değişimlerden birisi olan harf inkılâbı kısa sürede etkilerini gösterdi.

Ne var ki; Cumhuriyetin ilk yıllarında kendisinden çok şey beklenen İstanbul Darülfünunu, istenilen sonucu verememiş ve 1933 yılında, 2252 sayılı yasayla kaldırılmıştır. Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet’ten sonraki 10 yılda ülkemizdeki tek yükseköğretim kurumu olan Darülfünun, devrimci bir değişim gösteren bir toplumda tutucu bir karakter taşıyordu. O dönemde yönetimde bulunan politikacı ve bilim adamları Darülfünunda yeterince düşünmeyen, sorgulamayan ve eleştirmeyen insanlar yetiştirildiği, bu kurumun ülke sorunlarına tamamen duyarsız kaldığı düşüncesinde idiler. Darülfünuna karşı gelişen bu hoşnutsuzluğu, Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, 1.8.1933’te yeni İstanbul Üniversitesi’nin açılışında yaptığı konuşmasında şöyle dile getiriyordu:

“Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktaydı. Üniversite (Darülfünun) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktaydı. Darülfünun

bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programlarına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı; Darülfünun bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu” (Hirsch, 1950, Cilt, s. 312).

Atatürk, gerçek yol göstericinin ilim ve fen olduğunu vurguladığı sözlerinde bilimin ne olması gerektiğini de şöyle vurguluyordu:

“...Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişmesini kavramak ve ilerlemelerini zamanında izlemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin sene sonra bugün, aynen uygulamaya kalkışmak, elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir” (Kocatürk, 1999, s.140).

Yukarıdaki düşünciyi fiiliyata geçirmek yani, ilimde ve fende ilerlemek için öncelikle üniversitenin düzeltilmesi, reformize edilmesi gerekiyordu. Çünkü Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı tek üniversite olan İstanbul Darülfünunu bir türlü Atatürk'ün bu sözlerine ayak uyduramıyordu. Medrese özelliği aynen devam ediyordu. Bizzat Atatürk'ün direktifleriyle Türkiye'ye çağrılan İsviçreli Profesör Albert Malche'nin verdiği rapor doğrultusunda yükseköğretim sistemimizdeki ilk üniversite reformu yapıldı. Çağdaş anlamda bir üniversite oluşturmayı amaçlayan 2252 sayılı Kanun 1933 yılında çıkarıldı. Bu tarihlerde Almanya'dan Nazi Rejiminden kaçarak Türkiye'ye gelen çoğunluğu Yahudi asıllı bilim adamlarının ülkemizde bilimsel ve çağdaş demokratik esaslara dayalı bir üniversite kurulmasında büyük katkıları olmuştur.

1933 yılında çıkarılan 2252 sayılı yasa ile Darülfünun Kurumu kaldırılarak yerine “Üniversite” kuruldu. 1 Ağustos 1933'te bu düzenleme ışığında İstanbul Üniversitesi açıldı. Üniversite bünyesinde bulunan Edebiyat Fakültesinde şu bölümler yer alıyordu:

1- Dil ve Edebiyat Bölümü

- 2- Felsefe Bölümü : (Dersler: Felsefe Tarihi, Türk Filozofları Tarihi, Umumi Felsefede Mantık, Umumi Ruhیات, Tecrübî Ruhیات (Deneyssel Psikoloji), Pedagoji, İslam Dini ve Felsefesi)
- 3- Tarih Bölümü : (Dersler: Umumi Türk Tarihi, İlkçağ Tarihi, Ortaçağ Tarihi, Son Zamanlar Tarihi, Umumi Arkeoloji, Sanat Tarihi, Türk İnkılâbı Tarihi.)
- 4- Coğrafya Bölümü: (Dersler: Türkiye Coğrafyası ve Mevzi-i Coğrafya, Umumi Coğrafya, Fiziki Coğrafya, İktisadi Coğrafya)

Atatürk ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in önderliğinde gerçekleştirilen ve Türkiye'nin fikri, manevi ve hatta toplumsal geleceğinin kaynağı olarak görülen 1933 Üniversite Devrimi ile çağdaş üniversitenin temelleri atılmıştır. Türkiye'de Batı Avrupa üniversitelerinin ayarında, gerçeği araştıran ve derinleştiren, bilgiyi toplayan, düzenleyen, çoğaltan ve yayan bir bilim kurumunun kurulması, üniversitede "yeni bir ruh yaratmak" ve genç Türk profesörlerini yetiştirmekle görevlendirilen yabancı öğretim üyelerinin de yadsınamayacak katkılarıyla başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünden sonra 1935 yılında Ankara'da da bir coğrafya bölümü kurulmuştur. Bölümün başına o güne kadar ülkemize gelen batılılar içinde kariyeri en fazla olan Prof. Dr. Herbert Louis getirilmiştir. Bu sırada oldukça önemli çalışmalar yapılmaya başlanmış, iki bölümün varlığının getirdiği olumlu rekabet, zamanla çalışmaların bilimselliğine de yansımıştır. Fakat bu olumlu pozisyon ileride oluşacak "iki başlılığın" da temellerini atacaktır. 1941 yılında gerçekleştirilen I.Türk Coğrafya Kongresi, Türk coğrafyasında devrim niteliğine sahiptir. Bu toplantı sonrasında uzun yıllar ülkemiz coğrafyasına bayraktarlık edecek olan Türk Coğrafya Kurumu kurulmuştur. Böylece Coğrafya öğretiminde birlik sağlanmaya çalışılmış, coğrafi bölgelerin sınırları belirlenmiş, bilimsel bir dergi çıkarma çabalarına girişilmiş, vs. böylelikle de artık ülkemizde bilimsel coğrafya kurumsallaşmıştır (Erinç, 1973, s.37).

1940'lı yılların sonlarında DTCTF Coğrafya Bölümüne İskoç bilim adamı Mc. Callien gelerek dersler vermiş, ülkemizle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu bahisle birlikte

Ülkemize yurtdışından gelen bilim adamları ile ilgili parantezi açmakta fayda var. Cumhuriyet'ten önce başlayan dışarıdan bilim ihraç etme anlayışı Cumhuriyet'le birlikte hızlanarak sürmüştür. Gerek yurtdışına gençleri yollama gerekse de dışarıdan bilim adamı getirme yoluyla yapılan çalışmalar, gelişmemiş bir ülkede başlangıçta faydalı gibi gözükse de, zamanla bir bilim alanının tamamıyla batıya angaje olmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle de Türk coğrafiya biliminde kendine özgü bir gelişme ve özgünleşme çizgisi oluşmamış (Erinç, 1973, s.38) batılıları yirmi ila otuz yıl arkadan takip eden bir bilimsel gelişim çizgisi oluşmuştur. Gerçi 1950–1970 periyodunu batıyı geriden izlemekten çok, hemen yanı başına kadar gelme olarak nitelemek ve böylece de dönemin hakkını vermek yerinde olacaktır.

Batılı bilim adamlarının Türk coğrafiyasına diğerk önemli etkileri de özellikle büyük bölümünün jeolog kökenli olmasıdır. Genellikle eleştiriler bahsedilen araştırmacıların coğrafiyayı jeolojileştirmiş olduğu düşüncesinden doğmaktadır. Genç cumhuriyetin acilen yeraltı kaynaklarını açığa çıkarması ve işletmesi gerekliliğinin bir sonucu olarak ülkemize çağrılan bilim adamlarının büyük bölümü (O sıralar ayrı jeoloji bölümleri olmamasından dolayı) coğrafiya bölümünde istihdam edilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da coğrafiyanın fiziki yönü ve hatta jeoloji ön plana çıkmıştır.

Türk Coğrafiya Kongresinin yarattığı hava ile ülke coğrafiyası önemli bir atağa kalkmış, özellikle 1980'lere kadar büyük bir gelişim kaydetmiştir. 1980 tarihi, bir kş ifade etmesi bakımından önemli olmakla beraber coğrafiya tarihinde zlmenin daha önceki dönemlerde başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle ana bilim dalı (Krs) uygulaması ve coğrafiyanın başlangıçta az bölüm-yüksek puan esasına göre ğrenci alması, bölümlerin kalitesini oldukça yükseltmiş, diğerk mühendislik ve uygulama bölümleriyle olan rekabeti coğrafiya lehinde olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca; yalnız ülkeler coğrafiyasına ilgi duyarak gelen az sayıdaki spesifik bir ğrenci grubuna ğretim vermek hem kolay hem de öğrenciler açısından oldukça verimli olmuştur. İşte bu nedenle dönemin öğrencileri alanlarında son derece yetkin insanlar halini almıştır. Yükseliş döneminde dikkat edilecek noktalardan bir diğerk de DTCF Coğrafiya Bölümünün daha özel konulara yönelmesi, İstanbul Coğrafiya Bölümünün

ise daha çok genel coğrafya öğretimi ile ilgili yayıncılığa ağırlık vermesidir. Yayın bakımından hiçbir dönemde diğer bölümler İstanbul Coğrafya Bölümüne yetişemese de Ankara coğrafyanın bu evrede eğitim kalitesi olarak daha ön plana çıktığını söylemek yanlış olmaz. .

Coğrafya atılımına damgasını vuran bir diğer önemli nokta da “Jeomorfolog” olarak adlandırılan yeni bir meslek grubunun oluşmasıdır. Aslında coğrafya bölümleri çatısı altında yetişen bu şahıslar, zamanla ana şemsiyeden ayrılarak ayrı bir meslek olarak kendilerini kabul ettirmişler ve öyle ki bir dönem devlet müesseselerinde oldukça büyük bir kitle oluşturmuşlardır. Gerek Beşeri Coğrafya gerekse de Ülkeler (veya Türkiye) Coğrafyasından mezun olanlar yalnızca öğretmenlik yapabilmiş, fakat Fiziki Coğrafyacılara ise bunun yanı sıra Jeomorfolog, hatta Klimatolog olarak çalışmalar yapmışlardır. O yıllarda coğrafyanın Fen veya Edebiyat Fakültelerinin bünyesinde olması konusunda yapılan tartışmalar esnasında İstanbul Coğrafya Bölümü Edebiyat fakültesinde kalmak konusunda ısrarcı olmuştur.

Diğer coğrafya dalları ile jeologların tüm uğraşlarına rağmen ortadan kaldırılamayan Jeomorfolog kavramı, 1981 yılında yeni üniversite kanunuyla kaldırılmıştır. Jeomorfoloji mesleğinin ortadan kaldırılması ile birlikte öğretmenlik dışında araştırmacı olarak çalışan coğrafyacı bulunmamaktadır.

Türkiye üniversitelerinde Coğrafya eğitimi modern anlamda 1915 yılında İstanbul üniversitesi’nin (darülfünun) kurulması ile başlamış ve o yıllardan itibaren her geçen gün gelişme kaydetmiş ve bugünkü seviyesine ulaşmıştır. 1915- 1935 yılları arasında, Türkiye üniversitelerinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi coğrafya Bölümü tek bölüm olma özelliğini korumuştur. 1935 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin eğitim ve öğretime açılmasıyla birlikte coğrafya bölümü sayısı ikiye çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de eğitim kurumunun tam manasıyla modernleştiği dönem, Tanzimat Dönemi’dir. Her alanda modernleşme atılımlarına girilen Tanzimat Dönemi’nde eğitim alanında da büyük gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Bir yandan modern askeri okullar açılırken, bir yandan da sivil okullar açılmıştır. Geleneksel mektep-medreseye karşın, Batılı tarzda açılan okullar öğretim kadrolarıyla, ders programlarıyla ve öğretim kurumlarıyla birer çağdaş eğitim kurumu niteliğindedirler.

Osmanlı eğitim sistemi, ülkenin genelini eğitimiyle ilgilenmemiş bu nedenle de Osmanlı Devletinde modern denilebilecek tarzda merkezi bir eğitim örgütlenmesi oluşmamıştı. Atatürk bu problemi Cumhuriyet’in kurulmasıyla aşmaya çalışmıştır. Osmanlı eğitim sisteminde farklı okullarda, farklı anlayışlara sahip öğrenciler yetişmekte ve ülkede tam anlamıyla bir bütünlük sağlanamamıştı. Bu nedenle milli bir amaçtan yoksunluk söz konusuydu. Tanzimatla birlikte Batı’ya yönelik Avrupa’nın sadece tekniğini değil, aynı zamanda düşünce tarzını da birlikte getirmiştir. Eğitim alanında da yeni metotlar, amaçlar ortaya çıkmıştır.

Batı ülkeleri, kendi geleneksel kurumlarını bozmadan sadece bazı değişikliklerden geçirerek, bu yeniliklerle ilerlemiştir. Osmanlı Devleti ise bu gelişmeleri takip etmede geç kalmışlardır. Kendi geri kalmışlığını, Batıda olduğu gibi geleneksel kurumlarını geliştirmek yerine, hiçbir temeli olmayan yeni kurumlar oluşturmayla gidermeye çalışmışlardır. Eğitim önemli toplumsal bir ihtiyaçtır. Devlet geçirmiş olduğu yeni durumuna uygun kurumları oluşturmalı ve bu kurumlarda yer alacak olan gerekli elemanları yetiştirmeliydi. Bu amaçla Batı tarzı eğitim sistemi kurulmuştu. Medreseler, Tanzimat Devri öncesinde devlet memurlarının ve devlet kademesinde yer alan önemli devlet görevlilerinin yetiştirildiği yerlerdi. Medreselerin sahip olduğu düşünce o dönemdeki sistemin gerekleri ile uyum içindeydi. Eğitim sistemi ile medrese birbirleri için gerekiydiler.

Eğitim, Tanzimat Döneminin başından itibaren toplumu değişim sürecine yönlendiren en önemli araç olarak görülmüştür. Çünkü modernleşme sürecinin en

verimli alanı eğitim olarak ele alınmıştır. Bu dönemde tam anlamıyla eğitim ve bilimle ilgili hedefler belirtilmemiş olmasına karşın yapılacak olan ıslahatların, yeniliklerin eğitim temelli olması gerektiği açıkça gözlenmiştir. Tanzimat Döneminde açılmış olan meslek okulları da bu durumun önemli bir göstergesidir. Sivil Tıp Okulu, Ziraat Okulu, Orman ve Maden Okulları da bu türde açılmış okullardan sadece birkaçıdır. Bu dönemde yaşanan diğer bir önemli gelişme de kızların eğitimine verilen önemde kendini gösterir. Ayrıca yine ilk Türk Üniversitesi olan Darülfünun, bu dönemde kurulmuştur.

Türkiye’de eğitim ve öğretimin modernleşmesi daha çok Tanzimat dönemiyle başlamış; ancak gerçek anlamda modern eğitim-öğretim sistemine geçiş Cumhuriyet Döneminde kendini göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi eğitim alanında yaptığı inkılâplar ışığında farklı, daha radikal bir özellik taşımaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk’e göre eğitim önemli bir toplumsallaşma aracı olarak bir milleti çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmaya çalışan en önemli kurumdur.

Türk eğitiminde Atatürk Devri, yeni Türk Cumhuriyetinin kuruluşu olan 29 Ekim 1923’ten çok önce başlar. Hatta Mustafa Kemal, esas genel eğitim ilkelerini Cumhuriyetin kuruluş tarihinden önce açıklamıştır. Bu nedenle, Türk eğitim tarihinde Atatürk devri, 1920 yılında TBMM’nin kurulmasıyla başlar. Türk eğitim tarihinin oluşturan uzun süreç içinde yakın çağlarda meydana gelen olaylara bakıldığında TBMM’nin kuruluşundan Atatürk’ün ölümüne kadar geçen zamana “Atatürk Devri” denilmektedir. Bunun temelinde Türk eğitimine Osmanlı Maarif Nezaretinin egemen olduğu, en azından, 1918-1919’ların havasından ayrı olduğu gibi; Atatürk’ün ölümünden sonra İnönü’nün cumhurbaşkanı olduğu dönemde kurulan hükümetlerin ve onların Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in eğitim politikasından da ayrı olması yatmaktadır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, ülkenin ilerlemesini önündeki engelleri kaldırmak, laik ve millî bir toplum oluşturmak için Atatürk inkılâplarının uygulanmaya başladığı görülmüştür. Ancak Türk inkılâbının başarısının eğitim alanındaki başarıya bağlı olduğu gerçeği,

eğitimin yaygınlaşması ve değişmesi için kararlı ve acil adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Atatürk döneminde eğitim ve öğretimin her alanında köklü çözümlere gidilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen yenilikler, Osmanlı Devleti'nin getirdiği aksaklıkları ortadan kaldırmaya ve Batı da ulaşılan gelişmeleri yakalamayı kendisine hedef edinmişti. Osmanlı Devleti'nde birbirinden farklı yönlerde ilerleyen eğitim sistemine Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen "Tevhid-i Tedrisat" ile son verilmiştir. Böylece, medrese eğitimi ve o dönemde yer alan özel yabancı okulların bazı özgür hareketlerine sınırlamalar getirilmiş oldu. Bu uygulamaların temel nedeni Atatürk'ün belirtmiş olduğu eğitim-öğretimde tam anlamıyla bir birlik sağlama ve sosyal yaşamı geliştirme noktasında ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli sosyal gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler içerisinde "Maarif Kongresi"nin yeri ayrıdır. Atatürk bu kongrede ilk defa "Türkiye'nin milli maarifinin kurulmasını" ister. Çünkü biri İstanbul'da diğeri Ankara'da olmak üzere iki farklı idari teşkilat bulunmaktaydı ve bu iki teşkilat arasında ciddi görüş ayrılıkları vardı. Ayrıca, Atatürk aynı zamanda bu kongrede "Milli Maarif"i de açıklamıştır. Atatürk'ün yapmış olduğu bu açıklamalar eğitim tarihimiz için önemli ayrıntılardır. 1926 yılı Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim anlamında önemli adımların atıldığı gelişmeler sahne olmuştur. Dönemin Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey Türkiye'ye John Dewey'i davet ederek, kendisinden Türk eğitimi hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Bu rapor doğrultusunda bakanlık teşkilatı yeniden düzenlemiş, okullar yeni bir şekle sokulmuş ve öğretmenlik mesleğinin daha ilgi çekici bir hale getirilmesi için çabalar ortaya konmuştur.

Her türlü imkânların kısıtlı olduğu bu olanaksızlık yıllarında, elde bulunabilen olanaklar zorlanarak, bir yandan yeni okul binaları yapılırken, diğer yandan okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca eğitim kalitesinin yükseltilmesi hedeflenerek 1926'da yepyeni görüşler, yepyeni öğretim ve yöntem ilkeleri getiren yepyeni bir öğretim programı uygulanmaya konmuştur.

Cumhuriyet Dönemi eğitimcilerinin yabancı ülkelerden eğitim uzmanları getirmeleri, yeni kurulacak eğitim sistemini oluşturmada ve bu sisteme yol göstermede önemli olmuştur. Getirilen bu uzmanlar ülkemizin kendi öz yapısına yabancı oldukları için yaptıkları çalışmalar önemli gelişmelere yol açamamıştır.

Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda ülkedeki okuma yazma oranındaki düşüklük Atatürk'ün ideallerini gerçekleştirmesini engellemekteydi. Bu nedenle bir an önce okuma yazma oranının arttırılması gerekiyordu. Bu çaba adına atılan ilk adım Latin Alfabesinin kabul edilmesi olacaktır. Harf devrimi “millileşme” sürecinde yer alan en önemli adımdır. Bu devrim bir anlamda siyasi açıdan laikleşme sürecinin temelini kurarken, bir anlamda da kültürel değişimin sağlanmasına da katkısı olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşunda “tüm vatandaşlara okuma-yazma öğretme” düşüncesi, Harf Devrimi'nden sonra artık bütün ağırlığıyla Türk eğitim sisteminin merkezinde olmuştur. Böylesi bir düşünce sonrasında öğretmen yetiştirilmesi ve halkın eğitilmesi gibi konuları da beraberinde getirmiştir. Harf Devrimi sonrasında yeni alfabenin öğretilmesi ve okuma-yazma oranının arttırılması için 1928 yılında, “Millet Mektepleri” kurulmuştur. Böylece tüm ülke çapında tam anlamıyla bir eğitim seferberliği başlatılmış oluyordu. Bu mektepler temel olarak okuma-yazma öğretmek amacıyla kurulmuş olmalarının yanı sıra günlük hayatta kullanılabilecek temel becerilerin öğretilmesine de yer verilmiştir. Bu temel sorun başlangıçta okur-yazar sayısının arttırılması için kurulan Millet Mektepleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Bir kampanya ile Millet Mekteplerinde 16 ile 40 yaşları arasındaki okumu yazma bilmeyenler dört aylık, Arap alfabesini bilenler ise iki aylık kurslara katılmışlardır. Bu yoğun çaba ile 1927 yılında 1.1 milyon olan okuryazar sayısı, 1935'te 2.5 milyona yükselmiştir. Yine bu dönemde ilkokul, ortaokul ve liselerdeki öğrenci sayılarında da önemli artışlar gözlenmektedir.

Meşrutiyet önlemleri içerisinde eğitim ve öğretimle ilgili çabalara büyük önem verilmişti. Ancak tasarlanan yenilikler tüm ulusu canlandırabilecek düzeyde olamamıştır. Çünkü yeniliklerin başlangıç noktası olarak nüfusun büyük çoğunluğu

olan köylü değil, Büyükşehirlerin ölçü alındığı görülür. Böylesi bir çözüm yolu gerçekçi sonuçlar vermekten olukça uzaktır.

Atatürk eğitim sorununu çözmek için öncelikle Batılı uzmanlara başvurmuştur. Bu konu üzerine ülkemize gelen ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey, kurulacak okulların Türkiye'nin gerçeklerinden hareket edilerek oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu gerçeklerden yola çıkılarak, köylerde incelemelerde bulunan eğitimciler köylünün yaşadığı eğitim sorununu yerinde görmüşlerdir. Atatürk'ün böyle bir tavır sergilemesi yeni ulusun karşılaştığı sorunu yine ulusun kendi iç dinamikleriyle çözmeye çalışması, onun Batılı olduğu kadar yerli bir zihniyete sahip olduğunun büyük bir göstergesidir.

1920–1938 arasında, hemen bütün devlet icraatlarının arkasında planlayıcı ve temel düşünür olarak Atatürk vardır. Kurulacak yeni devletin temellerini sağlam esaslara oturtmak için, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da birçok çalışmalar yapılmıyordu. Bu çalışmalarda baştan sona Atatürk'ün görüşleri ve direktifleri rehber olmuştur. Bütün inkılâplar Atatürk'ün işaretiyle, onun girişimiyle ve şapka inkılâbında, yazı inkılâbında, dil ve tarih anlayışı inkılâbında olduğu gibi onun önderliğinde yapılmıştır. Bu dönemin büyük kısmında Mustafa Kemal zihniyetini tam olarak kavrayan, bu inkılâplara oluşum ve uygulama aşamasında tam destek vermiş, Medreselerin kapatılmasında ve laik eğitimin yerleşmesinde, yazı ve üniversite inkılâplarının hiç pürüzsüz ve kesintisiz uygulanmasında ve başarıya ulaşmasında bu Atatürk devrimcisi Maarif Vekilleri ve kadrolarının büyük önemi vardır.

Osmanlı Devleti klasik dönem eğitim kurumları içerisinde yer almayan Coğrafya dersi, Avrupa'daki gelişimine paralel olarak özellikle 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti eğitim kurumları-programları içerisinde yerini alacaktı. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi(1869), bu dönüşümde bir dönüm noktasıydı.

Bu nizamnameyle her seviyedeki Coğrafya öğretimi resmi ders programına konularak, imparatorluğun her yerinde uygulanmak üzere kurumsallaşmıştı.

Coğrafya müfredat programlarında dünya, dünyanın hareketleri ve sonuçları, Osmanlı Ülkesi'nin büyük nehirleri, dağları, vilayet taksimatı gibi pek basit bilgiler verilmişti. Osmanlı Devleti'nde Coğrafya eğitiminde devrim niteliğindeki bu çalışmalara karşın bu dönem Coğrafya eğitimi isim ve niteleme coğrafyası safhasını da aşamamıştı. Modern izahlı Coğrafya Eğitimi, Osmanlı Mektepleri'ne II. Meşrutiyet(1908–1324)'ten sonra girmeye başlayacaktı.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişte, Türk bilim tarihinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim harf devrimidir. Söz konusu bu devrim ile kurulan genç Cumhuriyet, Batı Bilim dünyası ile yakınlaşırken, Osmanlı Bilim Dünyası'ndan oldukça uzaklaşmıştır. Harf devriminin ardından, cumhuriyetin ilk yıllarında, diğer tüm bilimlerde olduğu gibi, Coğrafya bilim alanında da, Osmanlıca yazılmış eserlerin çok az bir kısmının Yeni Türkçeye çevrilmiş olduğunu görmekteyiz. Çünkü kısa bir süre içinde, 600 yıllık bir birikimin hemen yeni kuşağa aktarılması imkânsızdır. Bu nedenle Yeni Türkçeye çevrilen eserlerin çoğunluğunu okul ders kitapları teşkil etmiştir. Özellikle bu alanda, Faik Sabri'nin çalışmaları kayda değerdir. Faik Sabri, Osmanlıca olarak yazmış olduğu, Türkiye Coğrafyası ve Kıtalar Coğrafyası ile ilgili eserlerini, harf devriminden sonra Yeni Türkçeye çevirmiştir. Ancak hayatta olmayan ve çok eski dönemlerde yaşamış coğrafyacıların eserleri, arşiv ve kütüphanelerde, uzun yıllar bir daha açılmamak üzere tozlu raflara kaldırılmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk coğrafyacıları, 1915 yılında açılan İstanbul Darülfünun içindeki Coğrafya Darülmesai'si'nde yetişmişlerdir. Bunlar; Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Hamid Sadi Selen'dir.

1933 yılındaki Üniversite reformları neticesinde, İstanbul Darülfünun'u İstanbul Üniversitesi olarak eğitim ve öğretime başlamıştır. Coğrafya Darülmesai'si de, Edebiyat Fakültesi içinde Coğrafya Enstitüsü olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu Enstitünün yetiştirmiş olduğu ilk coğrafyacılar, ülkemiz coğrafya biliminin öncüleri olarak kabul edilir. Bunlar arasında İbrahim Hakkı Akyol (1888–1950), Besim Darkot (1903–1990), Ali Tanoğlu (1904–1974) ve Ahmet Ardel (1902–1978) bugün

hayatta olmayan, ancak eserleri ile coğrafyacılar arasında yaşatılan coğrafyacı bilim adamlarıdır.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü, 1935 yılına kadar, yüksek öğrenim olarak ülkemizin tek coğrafya bölümü olarak kalmıştır. 1935 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesi içinde Coğrafya Bölümü (Enstitü) açılmıştır. Bu bölümün ilk yetiştirdiği coğrafyacı bilim adamlarından bugün hayatta olmayanları arasında, Cemal Arif Alagöz, Danyal Bediz, Cevat Rüştü Gürsoy ve Mecdi Emiroğlu, günümüz genç coğrafyacılarını eserleri ile aydınlatmaktadırlar.

Türkiye genelinde, İstanbul ve Ankara'daki Coğrafya bölümleri Atatürk Dönemi boyunca coğrafya alanında bilimsel araştırmalar yürüten iki önemli kurum olarak kalmışlardır.

Coğrafya müfredatı Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devletinin son zamanlarıyla hemen hemen aynı olup bu uygulama 1940'lı yıllara kadar devam etmiştir. 1941 yılındaki ilk Türk Coğrafya Kongresi sonrasında bir ölçüde okullarımızdaki coğrafya eğitiminin genel ve özel amaçları ile içeriği tespit edilmiş, bu çerçeve etrafında günümüze kadar bazı değişiklikler yapıla gelmiştir. Yapılan bu değişiklikler her zaman coğrafya eğitimini iyileştirmemiş, bazı yıllar olumsuz etkilemiştir.

Ortaöğretimde coğrafya eğitiminin tarihi seyri incelendiğinde ülkemizdeki siyasi politikanın coğrafya ders programları üzerinde çok etkili olduğu çok açık gözlenebilir. Buna bağlı olarak da zaman içerisinde coğrafya derslerinin sayısı ve içeriği konusunda dalgalanmalar olmuştur. Bazı yıllar ülkeler coğrafyasına ağırlık verilirken bazı yıllar ise Türkiye coğrafyasına ağırlık verilmiştir.

Coğrafya öğretim programlarında yapılan düzenlemeler köklü bir değişim ve yenilik getirmemekle birlikte bazı konuların eklenip bazılarının da çıkarılmasına rağmen programlar adeta birbirinin benzeri nitelikler taşımaktadır. İçinde bulunulan çağın özellikleri, değişen şartlar, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar, bilim ve teknolojiye gelişmeler programlara yansıtılamamıştır. Bu olumsuz gelişmeler coğrafyanın yer

adları ezberletmekten başka bir işleve sahip olmayan, sıkıcı bir ders olarak algılanmasına sebep olmaktadır

Coğrafya eğitiminde yapılacak yeni düzenlemeler köklü yenilikler getirmeli, içinde bulunduğumuz coğrafyanın, çağın ve toplumumuzun ihtiyaçlarına uygun, bilim ve teknolojik ders araç ve gereçleri ile desteklenmiş bir müfredat programı hazırlanmalıdır. Bu sayede coğrafya sadece yer isimleri ezberleten bir genel kültür dersi görünümünden çıkartılıp hak ettiği yeri alacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren coğrafyanın en çok ihmal edildiği dönemlerde bile her zaman zorunlu coğrafya derslerine yer verilmiştir. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve dünya siyasi coğrafyasının bunu zorunlu kıldığı söylenebilir. Türk eğitim sistemi öğrencilerin bölgemizin jeopolitik durumu ve siyasi yapısı hakkında daha çok bilgi sahibi olmalarını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin üç kıtanın birbirine en yaklaştığı yerde bulunması, Ortadoğu, Eski Sovyetler Birliği, Kafkasya ve Balkanlar gibi dünyanın en kararsız ve her zaman Türkiye'yi etkileyebilecek yerlere yakın olması ve Türkiye'nin yakın komşularındaki istikrarsızlıklar Türkiye'yi çok etkilemekte ve buralar hakkında bilgi sahibi olmasını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan coğrafya derslerinin sayısı, dersin süresi ve konu zenginliği yönüyle orta öğretim kurumlarımız oldukça karmaşık ve zengin olması gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde oluşturulan müfredatların büyük bir çoğunluğu Türk eğitim sisteminde öğrenciyi değil, öğretmen ve konuları merkeze almış, bilimsel yöntemi kullanan, özgür ve esnek düşünebilen öğrenciler yerine öğretmenin söylediklerini ve kitapların yazdıklarını ezberleyen, özellikle güncel yaşama dair yeterli bilgi ve becerilerin verilemediği yaşamdan kopuk bilgiyle donanmış kişiler olarak yetiştirilmiştir. Türkiye'de oluşturulan müfredatlar çoğunlukla bakanlıkta görevli birkaç kişi ve okullardan çağrılan bazı öğretmenlerin mevcut müfredatı masa başında incelemesi, bazı konuların çıkartılması ya da ilave edilmesi şeklinde yürütülmüştür. Müfredatların hazırlanması gereği gibi yapılmamış, uygulama, değerlendirme ve ileriye dönük iyileştirme çalışmalarına genellikle yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

A.ZABITLAR, ARŞİV BELGELERİ

Düstur, Birinci Tertip, C. II, Milli Kütüphane

Düstur. Üçüncü Tertip, C.VII, Milli Kütüphane

Düstur, Üçüncü Tertip, C.I-XIV, Milli Kütüphane

İlk Mektepler Talimatnamesi, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Maarif İstatistikleri 1937–1938, (1939),Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Suhulet Matbaası, , İstanbul

Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (1928–1934), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

Millet Mektepleri Talimatnamesi (1929), 2.Baskı, Maarif Vekilliği, 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, 09 Mayıs (1336)1920, Devre:1, İçtimai:13, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Temmuz (1336)1920, Devre:1, İçtimai:34, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 17 Temmuz (1336)1920, Devre:1, İçtimai:36, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 31 Temmuz (1336)1920, Devre:1,İçtimai:41, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 04 Ekim (1336)1920, Devre:1 İçtimai:78, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Ekim (1336)1920, Devre:1, İçtimai:36, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Ekim (1336)1920, Devre:1, İçtimai:86, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Kasım (1336)1920, Devre:1, İçtimai:102, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Şubat (1337)1921, Devre:1, İçtimai:48, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Şubat (1337)1921, Devre:1, İçtimai:148, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Nisan (1337)1921, Devre:1, İçtimai:16, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Kasım (1337)1921, Devre:1, İçtimai:108, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Aralık .(1337)1921,Devre:1, İçtimai:132, Cilt:I.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart (1338)1922, Devre:1, İçtima: 3, Cilt:18.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım (1338)1922, Devre:1, İçtima: 3, Cilt:24.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart (1339)1923, Devre:1, İçtima:4, Cilt:28.

TBMM Zabıt Ceridesi, 28 Mart (1339)1923, Devre:1, İçtima:4, Cilt:28.

TBMM Zabıt Ceridesi, 7 Nisan (1339)1923, Devre: 1, İçtima:4, Cilt:28.

TBMM Zabıt Ceridesi, 7 Nisan (1339)1923, Devre: 1, İçtima:28,Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Eylül (1339)1923, Devre:2, İçtimai:28, Cilt:1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Eylül (1339)1923, Devre:2, İçtimai:28, Cilt:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Kasım (1339)1923, Devre:2, İçtima:1, Cilt:3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Şubat (1340)1924, Devre:2, İçtima:1, Cilt:5/1-6.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Mart (1340)1924, Devre:2, İçtima:1, Cilt:7.

TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Mart (1340)1924, Devre:2, İçtimai:1, Cilt:7.

TBMM Zabıt Ceridesi, 27 Aralık (1340)1924, Devre:2, İçtima:2, Cilt:11.

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Nisan (1341)1925, Devre:2, İçtima:3, Cilt:17.

TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Nisan (1341)1925, Devre:2, İçtima:2, Cilt:18.

TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Aralık (1341)1925, Devre:2, İçtima:3, Cilt:20.

TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Mart (1342)1926, Sıra No: 111, Maarif Teşkilatı hakkında kanun layihası (tasarısı) Maarif, Dâhiliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri Mazbataları. Devre:2, İçtima:3, Cilt:23 .

TBMM Zabıt Ceridesi, 27 Ocak (1343)1927, Devre:2, İçtima:4, Cilt:28.

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Nisan (1343)1927, Devre:2, İçtima:4, Cilt:31.

TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Mayıs (1343)1927, Devre:2, İçtima:4, Cilt:32.

TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Haziran (1343)1927, Devre:2, İçtima:4, Cilt:33

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Nisan (1344)1928, Devre:3, İçtima:1, Cilt:3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Nisan (1343)1928, Devre:3, İçtima:1, Cilt:3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Nisan (1343)1928, Devre:3, İçtima:1, Cilt:3. (Maarif Vergisi Kanununa Bazı Mevad Tazyiline Dair (1/96) Numaralı Kanun Layihası ve Maarif, Dâhiliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları, 1 Şubat 1928, 6 Şubat 1928, 16 Şubat (1343)1928, s. 1-6).

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Mayıs (1343)1928, Devre:3, İçtima:1, Cilt:4.

TBMM Zabıt Ceridesi, 17 Mayıs (1343)1928, Devre:3, İçtima:1, Cilt:4.

TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Nisan 1929, Devre:3, İçtima: 2, Cilt:10.

TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Mart 1930, Devre:3, İçtima:3, Cilt:17.

TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Mayıs 1930, Devre:3, İçtima:3, Cilt:19.

(Memurin Kanunu Muvakkat Bütçe Encümeni Mazbatası, Karar No:149, Esas No: 1/631, s. 5.)

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Ekim 1930, Devre:3, İçtima:3, Cilt:21.

TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Temmuz 1931, Devre:4, İçtima: Fevkalade, Cilt:3 (Adliye ve Dâhiliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit (Karma) Encümen Mazbatası, Karar no: 5, Esas No: 1/146, s. 3.ve Adliye ve Dâhiliye Encümenleri Mazbatası, 1/146 No.lu Matbuat Kanunu Layihası (Tasarısı) sıra no:87, s.2.).

TBMM Zabıt Ceridesi, 16 Haziran 1932, Devre:4, İçtima:1, Cilt:9.

TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Kasım 1932, Devre:4, İçtima:2, Cilt:10.

TBMM Zabıt Ceridesi, 17 Mayıs 1933, Devre:4, İçtima:2, Cilt:15.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10 / 5.30.18 (Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in Soru Önergesi, 30 Mart 1339(1923)).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10 / 108.706.12 (Başbakan tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen 21.2.1341 (1925) tarihli; eğitim, din veya kayıt amacıyla tahsis edilen bütçeden azınlıklara da para tahsis edilmesi konusundaki belge).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01 / 1130.35.2 (Cumhuriyet'in 10'uncu yılı kutlamalarında "Onuncu Cumhuriyet Bayramı Kutlama Yüksek Komisyon Reisliği" tarafından hazırlanan konferans metinleri. Toplam 53 sayfa).

B. KİTAPLAR

- ADEM, M.(2000). *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık,
- ADIVAR, A.(1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitapevi,
- AHMAD, F.(1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çeviren: Y. Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKAY, O.(2006). *Atatürk'ün Sofrası*, İstanbul: Truva Yayınları,.
- AKBULUT, U.(2003). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim*, 1.Baskı, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- AKGÜN, S.(1983). *Tevhid-i Tedrisat, Cumhuriyet Döneminde Eğitim* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- AKKUTAY, Ü.(1996). *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk Dönemi)* . Avni Akyol Kültür ve Eğitim Ümit Vakfı, Ankara: Serçe Matbaacılık.
- AKKUTAY, Ü.(2001). *Cumhuriyet Döneminde İzlenen Eğitim Politikaları*, Ankara: 2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu.
- AKYÜZ, Y. (1978). *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1849-1940)*, Ankara: Doğan Basımevi.
- AKYÜZ, Y.(1998). *Atatürk ve Eğitim, Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- AKYÜZ, Y.(2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*, 14. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, Baskı Cantekin Matbaası.
- ALİ, K.(1955). *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul.
- ALICIGÜZEL, İ.(1979). *İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevi.
- ANTEL, S. (1939). *Maarifimiz ve Meseleleri*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ARSAL, S.M. (1930) *Türk Dili İçin*, İstanbul.
- ARSLANOGLU, İ.(1997). *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları,
- ARTAN, J. P. & CANEVİ, P. F. (2007). *Cumhuriyet Eğitim Reformu ve Dewey*, İstanbul: Forum İstanbul Enstitü Yayınları No:6

- ATATÜRK VE EĞİTİM* (1981). Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı, Ankara: Şafak Matbaası.
- ATATÜRK'ÜN MAARİFE AİT DİREKTİFLERİ* (1985). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE EL KİTABI* (1995). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ CİLT I-III* (Açıklamalı Dizin İle) (2006). , 5. Baskı, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları:1.
- ATATÜRK, M. K.(2006). *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ATATÜRK, M. K.(2009). *Nutuk 1919–1927*, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ATAÜNAL, A.(1997). *Türkiye’de İlkokul Öğretmeni Yetiştirme Sorunu (1923–1994)*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- ATAÜNAL, A. & ÖZALP, R.(1977). *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı*, İstanbul.
- ATAY, F. R.(1936). *Köy terbiyecileri; Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ulus.
- ATAY, F. R.(1969). *Çankaya*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık A.Ş. Basımevi.
- ATAY, H.(1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi (Medrese Programları İcazetnameler-İslahat Hareketleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları,
- ATEŞ, T.(1999). *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- AYAS, N.(1948). *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeleri*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- AYTAÇ, K.(1984). *Gazi M. Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, 1.Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları No:4, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- AYTAÇ, K.(1984). *Atatürk’ün Eğitim Görüşü, Atatürkçülük (İkinci Kitap)*, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, İstanbul.
- AYTAÇ, K.(1992). *Avrupa Eğitim Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- BALTACIOĞLU, İ. H. (1998). *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: A. Y.Baltacıoğlu), İstanbul: Dünya Yayınları.
- BAŞAR, E. (2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:3663, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:1280, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- BAŞARAN, İ. E.(1994). *Türkiye’de Eğitim Sistemi*, 2.Basım, Ankara.
- BAŞGİL, A. F.(1982). *Din ve Lâiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- BAŞGÖZ, İ.(1995). *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1754, 1.Baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- BAYSAL, B.(2009). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Üniversiteler Bilim ve Politikalar*, 1. Basım, İstanbul: Ada Ofset Matbaacılık.
- BAYUR, Y. H.(1981). *Cumhuriyet Devrinde Atatürk Önderliğinde Harf Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BEK, K.(2007). *Atatürk’ün Nutukta Kullandığı Belgeler*, İstanbul: Trend Yayın Basım Dağıtım A.Ş.,
- BERKTİN, C. T.(1967). *Atatürk ve Eğitimin Amaçları*, Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- BERKEM, Ali R.(2001). *Atatürk, Atatürkçülük ve Lâik Türkiye*, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- BİLGE, N.(1999). *Atatürk Devrimlerinin Temel Ögesi Laiklik, Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, (Yayına hazırlayanlar: Ethem Ruhi Fırlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş), s.73-98’deki makale, Ankara: Divan Yayıncılık.
- BİNBAŞIOĞLU, C.(1995). *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BİNBAŞIOĞLU, C.(2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- BİNBAŞIOĞLU, C.(2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- BİNGÖL, V.(1970). *Atatürk’ün Milli Eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları*, Türk Dil Kurumu Yayınları:316, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, (Cem Yayınevi, İstanbul 2004)
- BUYSE, O.(1939). *Teknik Öğretim Hakkında Rapor*, Maarif Vekilliği, Ankara.

- CELKAN, H. Y. (1990). *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- CEYHAN, E.(2004).*Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Ulusal Bellek Yayınları.
- CEVAD, M.(2002). *Maarif-i Umumiye Nezaret-i Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Haz: Mustafa Ergün, Tayip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver, Ankara.
- ÇİCİOĞLU, H.(1985). *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:140, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- ÇİRİTLİ, H. H. (1983). “İlköğretim. Cumhuriyet Döneminde Eğitim”, s.261-280. İstanbul: MEB Yayını.
- CUNBUR, M.(1981). *Atatürk ve Milli Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları.452, Atatürk Dizisi:6, Ankara: Başbakanlık Basımevi,
- ÇAĞLAR, B. K.(1967). *Bugünkü Diliyle Atatürk'ün Söylevleri* , Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÇAĞLAYAN, A.(2006). *Geçmişten Günümüze Eğitim Kurumları*, İstanbul: Gülhane Yayınları.
- ÇAMBEL, H. C.(1987), *Makaleler, Hatıralar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÇEÇEN, A.(1990). *Halkevleri*, Ankara: Gündoğan Yayınları,
- ÇEÇEN, A.(1998). *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara: İmge Kitapevi.
- ÇELENK S., & TERTEMİZ N. & KALAYCI N. (2000).). *İlköğretim Programları ve Gelişmeler: Program Geliştirme İlke ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi*, TAZEBAY, A. (Edit.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÇOKER, F.(1994). *Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923), C.I*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- ÇOKER, F.(1995). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM I. Dönem 1923–1927), C.I*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- ÇOKER, F.(1996). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM IV. Dönem 1931–1935), C.I*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- DAGLI, N. - AKTÜRK, B.(1988). *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, Ankara: TBMM Basımevi.

- DEWEY, J.(1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Ankara: Maarif Vekilliği.
- DİL DEVRİMİNİN 30 YILI (1962). Türk Dil Kurumu, Ankara: Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları.
- DOĞANAY, A. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretimi. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Editörler, (Cemil Öztürk, Dursun Dilek), Ankara: Pegema Yayıncılık.
- DOĞANAY, H.(1993). *Coğrafyaya Giriş Metotlar, İlkeler ve Terminoloji*, Ankara: Gazi Büro Kitapevi.
- DOĞANAY, H.(1993). *Coğrafyada Metodoloji*, Öğretmen Kitapları Dizisi 187, Ankara: M.E.B. Yayınları.
- DUMAN, T.(1991). *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DÜNDAR, C.(2008). *Köy Enstitüleri, 7. Baskı*, Ankara: İmge Kitapevi.
- ECER, A. V. (1999). *Atatürk’ün Din ve İslam Dini Hakkındaki Görüşleri. Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik*, (Yayına hazırlayanlar: Ethem Ruhi Fırlı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş) s.115– 136’daki makale, Ankara: Divan Yayıncılık.
- ERDOĞAN, B.(2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları No:3663, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ERGİN, O.(1977). *Türk Maarif Tarihi, (5 CİLT)*, İstanbul: Eser Matbaası.
- ERGÜN, M.(1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, (1.Baskı Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:325, Ankara 1982), 2. Baskı, Ankara: Ocak Yayınları.
- ERGÜN, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908 – 1914)*, Ankara: Ocak Yayınları.
- ERİNÇ, S.(1973). *Cumhuriyet’in 50. Yılında Türkiye’de Coğrafya*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. yıldönümü yayınları: 11, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- EROĞLU, H.(1974). *Türk Devrim Tarihi*, 4.Baskı, Türk Devrim Kurumu Atatürk ve Devrimleri Araştırma Kurulu Yayınları:3, Ankara: Emel Matbaacılık Sanayi Ltd.
- EROĞLU, H.(1998). *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara.

- FEYZİOĞLU, T. koordinatörlüğünde, AYSAN M., EROĞLU H., GİRİTLİ İ., GÖNLÜBOL M.(1995). *Atatürk Yolu*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- GEDİKOĞLU, Ş.(1978). *Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- GEDİKOĞLU, Ş.(1991). *Türkiye’de Yaygın Eğitimden Çağdaş Halk Eğitimine*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- GENÇ, R.(1998). *Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- GERAY, C.(2002). *Halk Eğitimi*, 3.Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi,
- GKB (1998). *Atatürkçülük*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 324.
- GÜL, A.(1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l- Hadislerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜLCAN, Y. - ŞENŞEKERCİ, E. (2002). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Cilt II: Kuruluş Dönemi (1923-1950)* , İstanbul: Alfa Yayınları.
- GÜNDÜZALP, F.(1951). *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu Cilt:1 1928-1938*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- GÜNEŞ, M. - GÜNEŞ, H.(2003). *Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- GÜNGÖRDÜ, E.(2002). “Coğrafya Öğretim Yöntemleri: İlkeler ve Uygulamalar”, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- GÜNGÖRDÜ, E.(2002). *Liselerde Coğrafya Dersi Öğretimi*, Ankara:Nobel Yayıncılık.
- GÜLER, A.(1994). *Türkiye’de Üniversite Reformları*, Ankara: Adım Yayıncılık.
- GÜVEN, İ.(2004). *Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri*, 3. Baskı, Ankara: Naturel Kitapçılık.
- GÜVENÇ, B.(2005). *Cumhuriyet Döneminde Eğitim, 1. Baskı*, Türkiye Bilimler Ankara: Akademisi Yayınları.
- HİRSCH, E. (1950) *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, Cilt:I, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No:23.
- IMBERT, P.(1981). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri*, Çeviren: A. Cemgil, İstanbul: Havas Yayınları.

- İGDEMİR, U.(1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı*, Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- İMER, K.(1976). *Türk Dil Devrimi, Türk Dil Kurumu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAN, Afet (1969a). *Atatürk ve Dil Bayramı; Atatürk'e Saygı*. Ankara: T.D.K. Yayını.
- İNAN, A.(1969b). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara.
- İNAN, A.(1969c). *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Ankara: Altınok Matbaası.
- İNAN, A.(1981). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İNAN, A.(1991). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 3. Baskı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, R.(1983) *1920'lerde Türk Millî Eğitimi, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İNCEKARA, F.(1961). *Atatürk'ün Hayatı ve İnkılaplarının Mahiyeti*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- İSTATİSTİK GÖSTERGELER (1923-1995), (1996). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- İZGİ, C.(1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KAFESOĞLU, İ. - SARAY M.(1998). *Atatürk İlkeleri Ve Dayandığı Tarihi Temeller, Genişletilmiş Yeni Baskı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,
- KAFESOĞLU, İ.(2003). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KALAYCI, N.(2004). *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar, 2.Baskı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KANSU, M. M.(1988). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt: I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KANSU, C. A.(2007). *Atatürkçü Olmak, 4.Baskı*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- KARAL, E. Z.- Afet İ.(1946), *Atatürk'ün Siyaset Üzerine Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Hakkında Konferanslar.
- KARAL, E. Z.(1998). *Atatürk ve Devrim*, Ankara: Metu Pres Yayınları.

- KARAL, E. Z.(1998). *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara: Metu Pres Yayınları.
- KARPAT, K. H.(2004). *İslam'ın Siyasallaşması*, (Ş. Yalçın, Çevr.), İstanbul
- KAYA, Yahya K.(1984). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, 4.Baskı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Okulu Basımevi.
- KAZICI, Z.(2004). *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- KINROSS, L.(2003). *Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu)*, (N. Sander Çevr), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi. (Orjinali:“Atatürk: The Rebirth of a Nation”, Weidenfeld and Nicolson, London 1964)
- KİLİ, S.(1980). *Osmanlı ve Atatürk Anayasaları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- KOCABAŞ, B.(2006). *Atatürk ve İnkılâplar Dönemi 1923–1938 I.Kitap,I.Baskı*, İstanbul: Vatan Yayınları.
- KOCATÜRK, U. (1992). *Atatürkçülük, Atatürk İlke ve İnkılâpları. Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- KOCATÜRK, U.(1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: Semih Ofset.
- KOÇER, H. A.(1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişmesi (1773-1923)*, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2168, Bilim ve kültür Eserleri Dizisi:479, İstanbul: M.E. B. Basımevi.
- KOÇER Hasan A.(1967), *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi*. Ankara
- KODAMAN, B.(1999). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KODAMAN, B.(1999). *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Basımevi.
- KODAMANOĞLU, M. N.(1963). *Türkiye'de Eğitim: 1923-1960*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü.
- KORKMAZ, Z.(1974). *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- KÜHNE, A.(1939), *Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor*, Ankara: Maarif Vekilliği.

- LEWIS, B.(1996). *Modern Türkiye'nin Doğusu*, Ankara.
- MAHMUT CEVAT, İBNÜ'S ŞEYH NAFİ (2002). *Maarifi Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve icraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Ankara: (Yayına Hazırlayan: M. Ergün & T. Duman & S. Arbas & H. Dilaver).
- MALCHE, A.(1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Ankara: Maarif Vekilliği.
- MAARİF VEKALETİ. (1931). *Tarih (Türkiye Cumhuriyeti)*, (4'üncü Cilt), İstanbul: Devlet Matbaası.
- MAYNARD, R. E. (1961). *The Lise and its Curriculum in The Turkish Educational System*, Doktora Tezi: University of Chicago, Illinois USA.
- MEB (1946).*Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, Ankara.
- MEB (1970). *Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü 1969-1970 Yıllığı* , Ankara: Nam Matbaası.
- MEB (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:91.
- OKÇABOL, R.(2005). *Türkiye Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ütopya Yayıncılık.
- ONAT, N.(1984). *Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri*, İstanbul.
- ÖZ, F.(2002). *Türkiye Cumhuriyetinde Okuma-Yazma Seferberlikleri ve Yönetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÖZALP, K. - ÖZALP, T.(1995). *Atatürk'ten Anılar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZALP, K.(1974). *Kazım Özalp Anlatıyor, Her Yönüyle Atatürk*, İstanbul.
- ÖZATA, M.(Şubat 2005). *Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite, I. Basım*, İstanbul: Umay Yayınları,
- ÖZBEK, N.(2000). *Türkiye' de Yabancıların Öğrenim ve Öğretim Özgürlüğü*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- ÖZDEMİR S. - ALIN Halil İ.(1999). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş, 2.Baskı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZEY, R. (1996). *Osmanlı Döneminden Bugüne Coğrafya*, 21. Yüzyıla Doğru Türkiye, III. Coğrafya Sempozyumu, 15–19 Nisan 1996, Ankara.

- ÖZEY, R.(1998). *Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi ve Öğretimi*, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- ÖZGEN, B.(1994). *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, İstanbul: Çınar Yayınları
- ÖZKAYA, Y.(2002). *M. Kemal Paşa Anadolu'da, Milli Mücadele Tarihi Makaleler*, Ankara.
- ÖZODAIŞIK, M.(1999), *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları,
- ÖZTÜRK, C.(2007). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, 2.Baskı, Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, K.(1993). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*, Cilt:I. Ankara:Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- ÖZTÜRK, K.(1994). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*, Cilt:II, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- ÖZTÜRK, K.(1995). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923 – 1927)*, Cilt: III, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- ÖZTÜRK, K.(1995). *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927 – 1931)*, Cilt: III, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- ÖZTÜRK, K.(1996). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt: II, Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- ÖZÜERMAN, T. (1998). *Türkiye'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- PALAZOĞLU, A. B. (1991). *Başöğretmen Atatürk (1928-1938)*, Cilt:II, Ankara: MEB.lığı Eğitim Araçları ve Donatım D.Bşk.lığı Film Radyo ve Televizyon İle Eğitim Merkezi.
- PARLAK, İ.(2005). *“Kemalist İdeoloji’de Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir inceleme”* Ankara: Turhan Kitapevi.
- PERİN, C.(1987). *Atatürk ve Kültür Devrimi*, 4. Baskı, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- POLAT, H. İ.(1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Ocak Yayınları.
- RUSSEL, B. (2001). *Eğitim Üzerine. (5'inci Baskı)*. (Çev. Nail Bezel). İstanbul: Say Yayınları.

- SAKAOĞLU, N.(1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, , 1. Basım, Cep Üniversitesi 71, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAKAOĞLU, N.(2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SARIKAYA, Y.(1997). *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- SAYDAM, A.(1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Trabzon: Derya Kitapevi.
- SEVİM, A. & ÖZTOPRAK, İ. & TURAL, A. M.(2006). *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri (Bugünkü Dille)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- SEZER, A.(1999). *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923–1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi, Sayı:83, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SHAW, S. J. & SHAW, K. E.(1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*, İstanbul.
- SORGUÇ, B.(1982). *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SÖNMEZ, V.(2004). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş, 4.Baskı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- SÜZGÜN, Z.(1972). *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Semineri Tebliğleri, 9-11 Kasım 1967)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitü Yayınları No:12, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ŞAHİN, C. (2001). *Türkiye'de Coğrafya Öğretimi: Sorunlar-Çözüm Önerileri*, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- ŞEMİN, R.(1973). *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz (Tarihimiz Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1816, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- ŞEKERCİ, E. & GÜLCAN, Y.(2002). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Cilt: Kuruluş Dönemi (1923-1950)*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- ŞİŞMAN, A.(2004). *Tanzimat Devrinde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839–1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TAN, N.(2006). *Atatürk Dönemi Kültür Kurumlarından Örnekler 1920-1938*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- TASDEMİRCİ, E.(2001). *Türklerde Eğitim, Türk Düşünce Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

- TAŞ, H. İ.(2007). *Coğrafya Eğitimi*, İstanbul: Aktif Yayın Evi.
- TEKELİ, İ. & İLKİN, S.(1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, 2.Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, Sayı:154, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TEKİN, Nil T.(2003). *Ana Hatlarıyla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 4.Baskı, İstanbul: Çantay Kitapevi.
- TEMİZYÜREK, F.(2001). *Atatürk Dönemi Eğitim Politikamız ve Türkçe Öğretimi*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- TEZCAN, M.(1976). *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Cilt:I, Ankara: Çağ Matbaası.
- TEZCAN, M.(1997). *Atatürk ve Eğitim*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- TEZCAN, M.(2000). *Atatürk ve Eğitim Bilimleri*, Ankara: Arı Yayıncılık.
- TEZEL, Yahya S.(2000), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)* , İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- TONGUÇ, İ. H.(1946). *İlköğretim Kavramı* , 2.Baskı, İstanbul.
- TONGUÇ, İ. H.(1947). *Canlandırılacak Köy* , 2.Baskı, Ankara.
- TONGUÇ, İ. H. (1997). *Kitaplaşmamış Yazıları*, Cilt:I, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları
- TURAN, Ş.(1990). *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- TUNCER, Ferit R.(1996). *Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bibliyografyası (1923-1993)* , İstanbul: MEB Yayınları.
- TÜRK, E.(1999). *Milli eğitim Bakanlığındaki Yapısal Değişmeler ve Türk Eğitim Sistemi*, (Baskı: Feryal Matbacılık) Yayın No: 105, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım A.Ş.
- Türk Eğitim-Sen, 21. *Yüzyılda Türk Milli Eğitimi (1999)*, (Hazırlık Komisyonu Raporu), Ankara: Ocak Yayınevi.
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1933). *Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlar*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). *Tarih IV: Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul: Devlet Matbaası.

- Türkiye Cumhuriyetinin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi (Panel) (1995)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi:11, Ankara.
- UNAT, Faik R.(1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- UZUNÇARSILI, İ. H.(1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, 3.Baskı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İ. H.(1988). *Osmanlı Tarihi, Cilt: 4, İkinci Kısım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.(1973). *Atatürk ve Harf Devrimi, 2. Baskı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 384.(3.Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 2000)
- ÜLKEKUL, C.(1998). *Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi*, İstanbul: Dönence Yayınları.
- ÜNAL, M. A. - HALAÇOĞLU, A.(1995). *Türk İnkılâbı Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir: Akademi Kitapevi.
- ÜNAL, M. A.(2002). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi, 5. Baskı*, Isparta: Fakülte Kitapevi Yayınları.
- VAHAPOĞLU, H.(1992). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, 2. Baskı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- YAKUBOĞLU, K.(2006). *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Bilim Evi Basın Yayın Ltd, İstanbul: Baskı: Lord Matbaası.
- YAMANER, Ş.(1999). *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim (Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime)*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları:102, Araştırma ve İnceleme:16.
- YEŞİLKAYA, N. C.(2002). *Halkevleri, Cilt: 2, Murat Belge, (Gen. Yay. Yön.)*, (2002), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, s. 113–118., İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILMAN, M.(2007). *Türkiye'de Öğretmen Eğitiminin Temelleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YİĞİT, Ali A.(1996). *Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1923–1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

- YÜCEL, H. A.(1994). *Türkiye’de Ortaöğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1681, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi:31, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı milli Kütüphane Basımevi.
- YÜCEL, H. A.(1993). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara.
- YÜKSEL, A. H.(1987). *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 257.
- ZENGİN, S. Z.(2002). *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ZÜRCHER, E. J.(2003). *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- WIDMANN, H.(2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çevirenler: A. Kazancıgil & S. Bozkurt), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- WILSON, H. E. & BAŞGÖZ, İ. (1968). *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.

B. SÜRELİ YAYINLAR (GAZETE VE DERGİLER)

a. Araştırma Dönemine Ait Gazeteler

Akşam Gazetesi

Celal Esat 20 Ekim 1924, *Yeni Maarif Kanunu Münasebetiyle*.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

5 Mart 1923, Kazım Karabekir, *Latin Harflerini Kabul Edemeyiz*.

21 Temmuz 1921, Maarif Kongresi, *Pek Veciz Bir Nutuk*.

16 Ocak 1923, *Mulallime ve Muallimler Derneği Konferansları*.

12 Mart 1923, *Şekl-i idare – Tevhid-i Tedrisat*.

5 Şubat 1924, *Türk Vatanı ve Fransız Mektepleri*, (İmzasız).

09 Mart 1924 Maarif Vekili Vasıf Bey'in Beyanâtı

28 Mayıs 1923, Muallim Ahmet Halit, *İptidai Mekteplerin Islahı ve Tali Mektepler*.

29 Mayıs 1923, Muallim Ahmet Halit, *İptidai Mekteplerin Islahı ve Tali Mektepler Hakkında Bazı Mutaliat*.

30 Mayıs 1923, Muallim Ahmet Halit, *İptidai Mekteplerin Islahı*.

25 Nisan 1924, *Türkiye'de Ne Kadar Tali Mektep Var?*

14 Eylül 1925, *Maarif ve Tekkeler*.

İkdam Gazetesi

İkdam Gazetesi, 27 Eylül 1340 (1923).

Ahmet Cevdet, 5 Temmuz 1927.

Son Telgraf Gazetesi

12 Temmuz 1340 (1924) *Müfredat Programları* mürebbi (eğitici) imzalı.

Tanin Gazetesi

26 Ekim 1924, *Maarif Vekili Meselesi*.

9 Ekim 1924, *Medreselerin Lağvı ve Maarif Vekili Hakkında*.

Vatan Gazetesi

Ahmet Emin, 21 Temmuz 1924, *Muallimler ve İdare-i Hususiye*.

Vakit Gazetesi

Mehmet Asım, 22 Ekim 1924, “İlk Tahsil Altı Yıldan Beş Yıla Niçin İndirilemez”

b. Dergiler

- AKYOL, İbrahim H.(1940). “Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji”, Maarif Matbaası, *Ayrı Basım*, İstanbul.
- AKYOL, İbrahim H.(1943). “Meşrutiyet Devrinde Coğrafya. I: Mutlakıyet Devrinde Coğrafya”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 1, s. 3-15, Ankara.
- AKYOL, İbrahim H.(1943). “Meşrutiyet Devrinde Coğrafya”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 2, s.1-5, Ankara.
- AKYOL, İbrahim H.(1943). “Son Yarım Asırda Türkiye’de Coğrafya. III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 3-4, s.247-276, Ankara.
- AKYÜZ, Y.(1970). “Türkiye’de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, Cilt:3,Sayı:1, Ankara.
- AKYÜZ, Y.(1981a). “Atatürk Öğretmenlere Dedi ki...”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, Ankara.
- AKYÜZ, Y. (1981b). “Maarif Nazırı Haşim Paşa İle İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar”, *Belleten*. Cilt XIV/2, Sayı 179.
- AKYÜZ, Y.(1987). “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, (1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları, Bildiriler 21–23 Eylül 1987), Ankara 1994). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:10, s.76–85, Ankara.
- AKYÜZ, Y.(1992a). “Atatürk ve Eğitim, Atatürkçü Düşünce”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, s.696-718. Ankara.
- AKYÜZ, Y.(Mart 1992b). “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri” , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:8, Sayı:23, Ankara.
- AKBABA, T. (2004). “Cumhuriyet Döneminde Program Geliştirme Çalışmaları.” *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Sayı:5, s.54-55.
- ALBAYRAK, M.(Kasım 1989), "Yeni Türk Alfabesinin Kabulü Öncesinde Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928)", *Atatürk Yolu*, Ankara.
- ALBAYRAK, M.(Temmuz 1994). “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928–1935)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:29, Ankara.

- ALKAN, C.(1978). “Atatürk Düşüncesi ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1*, s.293-304, Ankara.
- APAK, R. (1938). “Halkevleri Spor Şubeleri Nasıl Çalışmalıdır”, *Ülkü Dergisi, Cilt.7, Sayı:69*, s.351- 353.
- ARDEL, A.(1966). “Coğrafya Nedir ve Nasıl Öğretilmelidir”, *Türk Kültürü, Sayı:40*, s.373-376, Ankara
- ARDEL, A.(1973). “ Cumhuriyet’in 50. Yılında Türkiye’nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyasına Bir Bakış”, *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ayrı Basım*, Ankara.
- ARI, A.(2002). “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *Gazi üniversitesi Gazi Eğitim Dergisi, Cilt:22, Sayı:2002-2*, s.182-183, Ankara.
- ARSLAN, M.(Nisan,Mayıs,Haziran2000). “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri”, *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:146*, Ankara. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/146/aslan.htm>.
- ASLAN, B.(2002). “Kurtuluş Savaşı Döneminde Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Öğretmenlerin Durumu”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, , Cilt:3, Sayı:2*, s.59 - 79, Erzurum.
- AYDOĞDU, H.(Bahar 2009). “Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Eğitimdeki Gelişmeler”, *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Yıl:38, Sayı:182*, Ankara.
- BAYMUR, A. F.(1936). “İlk Mektep Eşya Tedrisatının Tarihçesi”, *Yeni Kültür Dergisi, Sayı:5*, s.139–142.
- BİLGİN, B. (1996). “Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 12, Sayı 35*, s.527-535, Ankara.
- BOZKURT, G.(1991). “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt: VIII, Sayı 22.*, s. 45-53.
- BURAK, D. M.(Mart 2006). “Camilla Jacguart’ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:16, No:1*, s.221-236, Kastamonu.
- BURSALIOĞLU, Z.(Temmuz 1985). “Atatürkçü Eğitim Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:3*, Ankara.
- BURSALIOĞLU, Z.(Mart 1986). “Cumhuriyet – Laiklik - Eğitim Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:2, Sayı:5*, Ankara.

- CİCİOĞLU, H.(1984). "Cumhuriyet Döneminde öğretmenliğin Yasal Temelleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Sayı:1*, Ankara.
- ÇAPA, M.(Mayıs-Kasım 2002). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:29-30, s.39-55*, Ankara.
- ÇAĞLAR, D.(1981). "Atatürk – Eğitim ve Bireysel Ayrılıklar" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1*, s.63-79, Ankara.
- ÇAYCI, A.(Kasım 1987). "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, Sayı:10*, Ankara.
- ÇETİN, F.(Güz 2003). "Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi", *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160*, Ankara.
- ÇETİN, K. & GÜLSEREN, H. Ö.(Güz 2003). "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri", *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160*, Ankara.
- ÇETİN, K.(2003). "Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreci", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:1-2*, s.163-185, Erzurum.
- ÇOBAN, A.(Ocak, Şubat, Mart 2001), "Atatürkçü Düşüncede Eğitim Sistemi ve Boyutları", *M.E. B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:149*, Ankara.
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/149/coban.htm>.
- DARKOT, B.(1951). "Türkiye Coğrafyasının Kuruluşuna Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı:1*, s.59-62, İstanbul.
- DEMİRCİ, A. & SEKİN, S. & ÜNLÜ, M. (2002). "Mesleki Açından Coğrafyanın Önemi ve Türkiye’de Kullanımı", *Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:5*, s.171-185, İstanbul.
- DOĞANAY, H.(1982). "Okullarımızda Coğrafya Öğretimi", *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, Sayı:16*, Ankara.
- DOĞANAY, H.(1983). "Okullarımızda Coğrafya Öğretiminin Temel Meseleleri", *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, Sayı:19*, s.23-33, Ankara.
- DOĞANAY, H.(1989). "Coğrafya ve Liselerimizde Coğrafya Öğretim Programları", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt:1*, s.7-25, Ankara.
- DOĞRAMACI, İ.(Temmuz 1985). "Atatürk ve Eğitim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:3*, Ankara.

- DOĞRAMACI, E.(1988). “Atatürk ve Kadın”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt V, Sayı 13*.
- DÖNMEZER, S. (1990). “Atatürk Hukuk İnkılâbı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VI, Sayı 18*.
- DÖNMEZER, S. (1993). “Atatürk ve Çağdaşlaşmada İnsan Prototipi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IX, Sayı 26, Ankara*.
- DÖNMEZ, C.(2006). “Atatürk’ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, s.91-109, Kırşehir*.
- DURSUNOĞLU, H.(Güz 2003). “Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi”, *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160, Ankara*.
- ENGİN, İ. - AKBAŞ, Y. & GENÇTÜRK, E.(2003). “I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Liselerimizde Müfredat Programlarındaki Değişimler”, *M.E. B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:157, Ankara*.
- ERGÜN, M.(1990). “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:6, Sayı:17, Ankara*.
- ERGÜN, M.(1998). “Cumhuriyet Eğitiminin Genel Değerlendirmesi”, *Milli Eğitim Dergisi, Sayı:139, s.10 – 12, Ankara*.
- ERGÜN, M.(2003). “Türkiye’de Eğitimde Ortaöğretim Reformu”, 2000’li Yıllarda *Lise Eğitimine Çağdaş Yaklaşımlar Sempozyumu 8 – 9 Haziran 2002, Kültür Üniversitesi Yayınları, s.307 – 312, İstanbul*.
- ERGÜN, M.(2006). “Atatürk Dönemi Öğretmen Yetiştirme”, *Atatürk Döneminde cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Rektörlük Yayınları, s.215 – 224, Ankara*.
- ERGİN, M.(Mart 1990).”Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Sağlayan Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:6, Sayı:17, Ankara*.
- ENGİN, İ. & AKBAŞ, Y. & GENÇTÜRK, E. (2003). I.Coğrafya Kongresinden Günümüze Liselerimizde Müfredat Programlarındaki Değişimler”. *Milli Eğitim Dergisi S. 157, Ankara*.
- ERİNÇ, S.(1973). “Cumhuriyetin 50. Yılında Coğrafya”, *Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 50. Yıldönümü Yayınları, Sayı:11, Ankara*.
- EROĞLU, H.(Kasım 1987). “Modern Eğitim İlkesi Olarak Eğitim Birliği ve Yanlış Uygulamalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, Sayı:10, Ankara*.

- ERTAN, Temuçin F. (Mayıs 2007). “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Laiklik”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 39, s. 409-423, Ankara.
- FEYZİOĞLU, T.(1997) “Atatürk ve Fikir Hayatı”, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi *Atatürkçülük, Yükseköğretim Kurulu Yayınları*, 4. Baskı, s.99-232, Ankara.
- GEÇİT, Y.(Ocak 2008). “Liselerde Coğrafya Öğretim Amaçlarına Yönelik Tarihsel Bir Analiz, *Marmara Üniversitesi Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:17, s.111-139, İstanbul.
- GEDİL, A.(1988). “Atatürk ve Kadın Eğitimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:13, Ankara.
- GENÇ, R.(1998). “Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, s.1-91, Ankara.
- GİRİTLİ, İ.(Kasım 1988). “Harf İnkılâbı ve Atatürk”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:13, Ankara.
- GİRGİN, M. – ERTÜRK, M.(2004). “Ortaöğretim Coğrafya Derslerinin Resmi Perspektifi”, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, (6-9 Temmuz 2004), İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
- GÜNYOL, V.(1993). “Mektep”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:7, Milli Eğitim Basımevi, s.652–659, İstanbul.
- GÜRSES, H.(1994). “Atatürk ve Milli Eğitim”, *Açılış Konuşmaları-Bildirileri 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- GÖKSEL, B.(Temmuz 1985). “Atatürk’ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, Ankara.
- GÖZÜTOK, D. (Güz 2003). “Türkiye’de Program Geliştirme Çalışmaları. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:160, s.44-64, Ankara.
- HALİT, O.(1934). “İlk Tahsil Meselesi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Varlık Dergisi*, Cilt:2, Sayı:19, 15 Nisan, s.291–292.
- HAFIZOĞULLARI, Z.(2008). “Atatürk ve Laiklik”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:57, Sayı:3, s.833-843, Ankara.
- HAFIZOGULLARI, Z.(1988) “Türk Hukuk Devrimi ve Lâiklik” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt IV, Sayı 12, , Ankara.

- İNAN, Afet (1966) “Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği”. *Türk Dili Dergisi*, , Ankara.
- İNAN, A. (1985). “Çağdaşlaşmada Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: I, Sayı 2*.
- İNÖNÜ, İ.(1933). “Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa’nın Nutku”, *Ülkü Dergisi, Cilt:1, Sayı:2*, s.99–103.
- İNÖNÜ, İ.(1934). “Yeni Halkevlerini Açma Nutku” , *Ülkü Dergisi, Cilt:3, Sayı:13*, s.1–4.
- İZGİ, Ö.(Kasım 1984). “Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1*, Ankara.
- İZGİ, Ö.(Kasım 1987). “Atatürk’ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, Sayı:10*, Ankara.
- İZGİ, Ö.(1998a). “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, 3. *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (3-6 Ekim 1995 Gazimagosa K.K.T.C.)*, Ankara.
- İZGİ, Ö.(1998b). “Atatürk ve Milli Birlik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, Sayı:12*, Ankara.
- IRMAK, S. (1988). “İnkılâpların En Zoru”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:IV, Sayı 11*.
- KANAT, Halil F.(1938). “Köy Okulu ve Köy Öğretmeni,” *Varlık Dergisi, Cilt:5, Sayı:112*, s.629–631.
- KAPLAN, İ.(1997). “Atatürk’ün Hukuk ve Laiklik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1*, s.359-365, Ankara.
- KARAGÖZOĞLU, G.(Kasım 1985), “Atatürk’ün Eğitim Savası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:2, Sayı:4*, s. 193–213, Ankara.
- KARAKÜTÜK, K.(Ocak,Şubat,Mart 2001). “Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitim Finansmanı:1923-1960”, *M.E.B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:149*, Ankara.
- KARAL, E. Z. (1981). “Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim”, *Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı*, 4-6 Kasım 1981, Ankara.
- KAVCAR, C.(1981). “Atatürk’ün Kültürel Anlamda Yaptığı Yenilikler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1*, Ankara.

- KAVCAR, C.(1981). “Yazı Devrimi-Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1*, Ankara.
- KAVCAR, C.(2002). “Cumhuriyet Döneminde Dal Öğretmeni Yetiştirme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt:35, Sayı:1-2*, Ankara.
- KAYAN, İ. (2000). “Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi”, *Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:11, s.7-22*, İzmir.
- KILIÇ, S.(1991). “Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)”, *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:2, Sayı:7*, Ankara.
- KILIÇ, S.(Mart 2005). “Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923–1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:21, Sayı:61*, Ankara.
- KOCATÜRK, U.(Kasım 1984). “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1*, Ankara.
- KOCATÜRK, U.(1987). “Atatürk’ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:III, Sayı 9*.
- KOÇER, Hasan A.(1973). “Eğitim Reformları Açısından Öğretmen Yetiştirme Problemi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi, Cilt:6, Sayı:1*, Ankara.
- KOÇMAN, A.(1999).“Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Ve Sorunları”, *Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:10*, İzmir.
- KORKUT, H.(Güz 2003). “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, *M.E. B. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:160*, Ankara.
- KÜÇÜKOĞLU, A.(Ekim 2006). “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme”, *Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:14, No:2*, Kastamonu.
- KÜLTÜR HABERLERİ, *Yeni Kültür Dergisi, Sayı:2*, Şubat 1936, s.33-35.
- KÜLTÜR HABERLERİ, *Yeni Kültür Dergisi, Sayı:6*, Haziran 1936, s.217–219.
- KÜLTÜR HABERLERİ, *Yeni Kültür Dergisi, Sayı:8*, Eylül 1936, s.286–288.
- MUMCU, A. (1985). “Cumhuriyet’in İlk Dönemlerinde Laiklik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:19, Sayı:56*. Türkiye Cumhuriyeti’nin 80’inci Yılı Özel Sayısı.
- MUMCU, A. (1986). “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt: II, Sayı 5*.

- MUMCU, A.(1997). “Giriş”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Atatürkçülük, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, 4. Baskı*, s.1-28, Ankara.
- MUTLUER, M. - ÖLGEN, M. K. (2002). “Türkiye’de Coğrafyanın Güncel Sorunları ve Yeni Eğilimler”, *Türk Coğrafya Kurumu Kurultayı, 9-12 Temmuz 2002, Bildiriler Kitabı*, s.415-427, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- NECİP A.(1933 Birinci Teşrin). “Halkevleri”, *Ülkü Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2*, s.233–237.
- NECİP A.(1934), “Halkevleri Yıldönümü Nutku”, *Ülkü Dergisi, Cilt:3, Sayı:13*, s. 9–15.
- NECMİ, İ.(1934). “İkinci Dil Kurultayına Doğru”, *Ülkü Dergisi, Cilt:3, Sayı:18*, s.409–412.
- ÖNAL, H. – KAYA, N.(Aralık 2009). “Cumhuriyet Dönemi Eğitimcilerinden İhsan Sungu ve Coğrafya Eğitimine Katkıları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı: 22*, s.11-22, Balıkesir.
- ÖYMEN, H. R.(1937). “Yeni Bir Köy Pedagojisi”, *Varlık Dergisi, Cilt:4, Sayı: 87*.
- ÖZBUDUN, E.(1997). “Atatürk ve Devlet Hayatı”, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Atatürkçülük, 4. Baskı, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, , s.31-96*, Ankara.
- ÖZDEMİR, O.(2006). “Tanzimat’tan Günümüze Modern Eğitim ve Verimlilik”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:32*, s.100-106, Adana.
- ÖZEY, R.(1996a). “Osmanlı Döneminden Bugüne Coğrafya”, *21. Yüzyıla Doğru Türkiye, III. Coğrafya Sempozyumu, 15-19 Nisan 1996*, Ankara.
- ÖZEY, R.(1996b). “Osmanlı Döneminden Bugüne Ortaöğretimde Coğrafya Eğitimi ve Öğretimi”, *II. Ulusal Eğitim Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, 18-20 Eylül 1996*, İstanbul.
- ÖZKAYA, Y.(Temmuz 2003). “Cumhuriyet’in İlanı ve Rejim Olarak Eğitime Katkıları” , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:19, Sayı:56*, Türkiye Cumhuriyetinin 80. Yılı Özel Sayısı, Ankara
- ÖZTÜRK, C.(1991). “Atatürk Devri’nde Köy Öğretmeni Yetiştirme Politikası”, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:3*, s.253–255, İstanbul.
- ÖZYÜREK, L.(1981). “Ulusal, Kalkınma ve Yenileşmede Atatürk’ün Öğretmenleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi, Cilt:14, Sayı:1*, Ankara.

- RUŞEN E.(1933). “T.D.T.C. Nasıl Kuruldu”, *Ülkü Dergisi*, C.2, Sayı:8, s.81–97.
“Son Okutma Usulleri”, *Yeni Kültür Dergisi*, Sayı: 2, Şubat 1936, s. 57-59.
- SEKİN, S. (1996): “Günümüz Türkiye’inde Coğrafya Eğitiminde Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Marmara Üniversitesi 2.Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirileri*, s.166-176, İstanbul.
- SEKİN, S. (1999). “Cumhuriyetin 75. Yılında Coğrafya”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, İstanbul.
- SEKİN, S.(1999). “Cumhuriyetin 75. Yılında Coğrafya ve Üniversite Ders Kitaplarındaki Gelişmeler”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 11, İstanbul.
- SEKİN, S. & ÜÇİŞİK, S. (2001): “Lise Coğrafya Dersi Öğretim Programının Amaçlarına Yönelik Eleştirisel Bir Yaklaşım”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 4, s.49-59, İstanbul.
- SEKİN, S. & ÜÇİŞİK, S. (2001): “Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul.
- SEKİN, S. & Özel, A. (2002) “Türkiye’de Coğrafya ve Ülkeler Coğrafyasının Tarihi Gelişimi”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, Sayı 5, İstanbul.
- SEKİN, S. & ÜNLÜ, M. (2002)“Coğrafya Dersinin Temel Öğretim Sorunları”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, Sayı 5, s.43-53, İstanbul.
- SEKİN, S. & Özel, A. (2003) “9. Sınıf Lise Coğrafya Dersi Programlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, Sayı 5, İstanbul.
- SUNGU, İhsan. (1938) “Tevhidi Tedrisat”. *Belleten*. Cilt: II. Sayı: 7.
- ŞAHİN, C.(2006). “Milli Eğitim Bakanlığınca Hazırlanan 2005 Yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı” Hakkında Görüşler ve Öneriler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 3, s.279-304, Ankara.
- ŞAHİN, M.(Mart 2005). “Pierre Bovet’in Ege Konferansları ve Türk Eğitimine İlişkin Düşünceleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:61, Ankara.
- ŞAHİN, M.(Yaz 2009). “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Hayat Bilgisi Dersi Programlarının Gelişimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2/8.

- TAŞ, H. İ. (2005). “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İlköğretim II.Kademe ve Liselerde Coğrafya Dersi ve Müfredatının Değişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 14, s. 311–330, Erzurum.
- TAŞ, N. F.(2003). “Türk Milli Eğitiminin Yenileşmesi ve Öncelikleri”, *M.E. B. Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 159, Ankara.
- TAŞ, N. Fahri. (2005). “Atatürk’e Göre Milli Eğitimin Hedefleri”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, Cilt:4, Sayı:4, s.1-20, Erzurum.
- TANOĞLU, A.(1964). “Coğrafya Nedir?”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitü Dergisi*, Sayı:14, İstanbul.
- TANSEL. F. A.(1985) "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler (1862-1864)" *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, *Dün-Bugün Yarın*, s. 16, İstanbul.
- Tebliğler Dergisi. (2005). MEB Yayınları, Ağustos 2005, s. 2575, Ankara.*
- Tebliğler Dergisi. (2005). MEB Yayınları, Ağustos 2005, s. 2575 Ek, Ankara.*
- Tebliğler Dergisi. (2000). MEB Yayınları, Haziran 2000, s. 2513, Ankara.*
- Tebliğler Dergisi. (1995). MEB Yayınları, Temmuz 1995, s. 2434, Ankara.*
- TEZCAN, M.(1989). “Atatürk’ün Eğitim Anlayışına Felsefî ve Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:15, s.557-594, Ankara.
- TONGUL, N.(Mayıs-Kasım 2004). “Türk Harf İnkılâbı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 33-34, , s. 103-130, Ankara.
- TÜRER, A. (1998). “Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine İlköğretim Düşüncesi”. *Eğitimde yansımalar IV, Cumhuriyetin 75. Yılında İlköğretim: 1. Ulusal Sempozyumu*, Ankara, 27-28 Kasım 1998.
- TÜRK İ.C.(2009).“II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:40, , s:423-438, Erzurum.
- “Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta”(Eylül 1935), *Ülkü Dergisi*, Cilt:6, Sayı:32, s.81–86.
- “Türk Tarih Kurumu’nun Faaliyeti”, *Ülkü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:72, İkinci teşrin 1938, s.249–257.
- UNAT, Faik R.(1943). “Ebedi Şef Atatürk’ün Türk Dil Kurumuna Direktifleri”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:11, s.1–4.

- UYSAL, Ş.(1981). “Atatürk ve Eğitim”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, s.90, İzmir.
- UZUN, H.(2003). “Atatürk Dönemi Modernleşme Sürecinin Osmanlı Modernleşme Sürecinden Farklı Yönleri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, s.1-13, Kırşehir.
- ÜNLÜ, M.(2001). “İlköğretim Okullarında Coğrafya Eğitim ve Öğretimi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, s.31-48, İstanbul.
- ÜÇİŞİK, S & DEMİRCİ, A.(2002) “21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları” , *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:5, s.117-133, İstanbul.
- VASFİ (1931). “İlk Mekteplerle Tali Mektep Arasındaki Uçurumlar”, *Çığır Dergisi*, Sayı:2, s.1-10.

D. ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (1990), C:XII, İstanbul: Çağ Yayınları.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi I-10 Cilt (1983), İstanbul: İletişim Yayınları.

DÖLEN, E.(1985). *Darülfünun*, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.476–477.

AKYOL, İbrahim H.(1945). *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt: 3.

PAKALIN, Mehmet Z.(1983). “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”, C:I-II, 3.Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

GÜNYOL, V.(1983). “Mektep”, “İslam Ansiklopedisi”, C:VII, s.652-659, İstanbul.

E. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ulakbim.gov.tr> (TÜBİTAK Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi)

<http://www.makale.mkutup.gov.tr> (Milli Kütüphane Makaleler Bibliyografyası)

<http://www.asoindex.com> (Akademik sosyal Bilimler İndeksi)

<http://www.tck.org.tr> (Türk Coğrafya Kurumu Web Sitesi)

<http://www.atam.gov.tr> (Atatürk Araştırma Merkezi Resmi Web Sitesi)

<http://www.ataturkyuksekkurum.gov.tr> (T:C:Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Resmi Web Sitesi)

<http://www.tbmm.gov.tr> (Türkiye Büyük Millet Meclisi Web Sitesi)

<http://www.meb.gov.tr> (Milli Eğitim Bakanlığı Resmi Web Sitesi)

<http://www.tdk.gov.tr> (Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi)

<http://www.ttk.org.tr> (Türk Tarih Kurumu Resmi Web Sitesi)

<http://www.tuik.gov.tr> (Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sitesi)

<http://dergiler.ankara.edu.tr> (Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı)

<http://www.beyazitkutup.gov.tr> (Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi Web Sitesi)

<http://www.isam.org.tr> (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Web Sitesi)

<http://ktp.isam.org.tr> (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Web Sitesi)

<http://www.library.marmara.edu.tr> (Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Web Sitesi)

<http://www.kutuphane.istanbul.edu.tr> (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Web Sitesi)

<http://www.kutuphane.sakarya.edu.tr> (Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi Web Sitesi)

<http://www.ebd.marmara.edu.tr> (Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi)

<http://www.iudergi.com.tr> (İstanbul Üniversitesi Elektronik Dergi Sitesi)

<http://feas.nev.edu.tr/dergi> (Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)

<http://www.tcd.org.tr> (Türk Coğrafya Dergisi)

<http://www.biltek.tubitak.gov.tr> (TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi)

<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr> (Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi)

<http://www.turkbilig.com> (Hacettepe Üniversitesi Türkoloji Araştırmalar Dergisi)

<http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr> (Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi)

<http://www.journals.hacettepe.edu.tr> (Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Enstitüsü Araştırmaları Dergisi)

<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr> (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi)

<http://www.tdkkitaplık.org.tr> (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi)

<http://edjournal.boun.edu.tr> (Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi)

Sadreddin Celal, 30 Eylül 1923, “Halk Hükümetinde Maarif Teşkilatı” (<http://www.doguedebiyati.com/kitaplar.htm>. Hazırlayan Mehmet Kanar, 22 Nisan 2008’de alınmıştır).

<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/SPK/K1998/K1998-O1.htm1-O1k>). Lozan Barış Antlaşmasının Yabancı Okulların Eğitim Faaliyetlerini Düzenleyen 40. Maddesi.

<http://www.emlaksa.com/mevzuat/kanun/2644.hini-41k> Tapu Kanunu

FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAF 1: Tevhid-i Tedrisat kanunundan hemen sonra bir ilkokulda öğretmen ve öğrenciler “Eski Meltepliler” bayramını kutluyorlar. Kaynak: Süleyman Edip Balkır arşivinden.

FOTOĞRAF 2: Atatürk Konya gezisinde medrese öğrencileriyle (22 Mart 1923)

Kaynak: www.ataturk.net

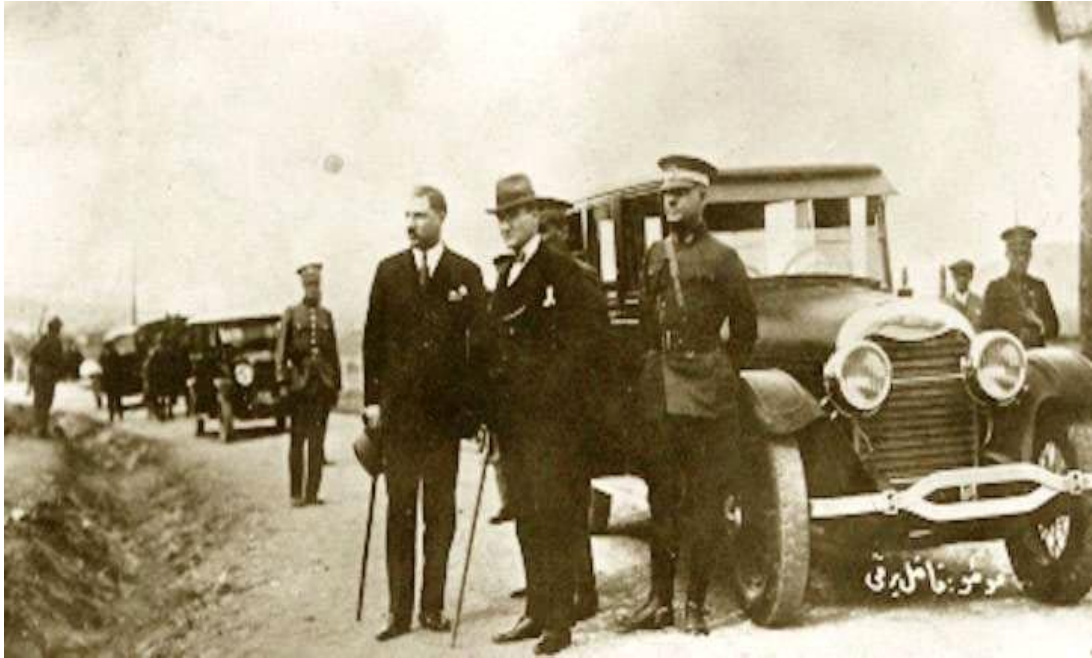

FOTOĞRAF 3: Atatürk, öğrenciler arasında

Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 4: Atatürk, Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile Ankara okullarının spor gösterilerini izlerken (10 Mayıs 1928) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 5: Atatürk, yeni Türk harflerini halka bizzat öğretirken (20 Eylül 1928) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 6: Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan ve Atatürk'ün yeni harfleri Türk milletine öğretme çabalarını gösteren karikatür. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.

FOTOĞRAF 7: Atatürk, İstanbul Üniversitesinde öğrenciler arasında ders dinlerken (15 Aralık 1930) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 8: Atatürk İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciler arasında ders dinlerken (15 aralık 1930) Kaynak: www.fotogaleri.hurriyet.com.tr

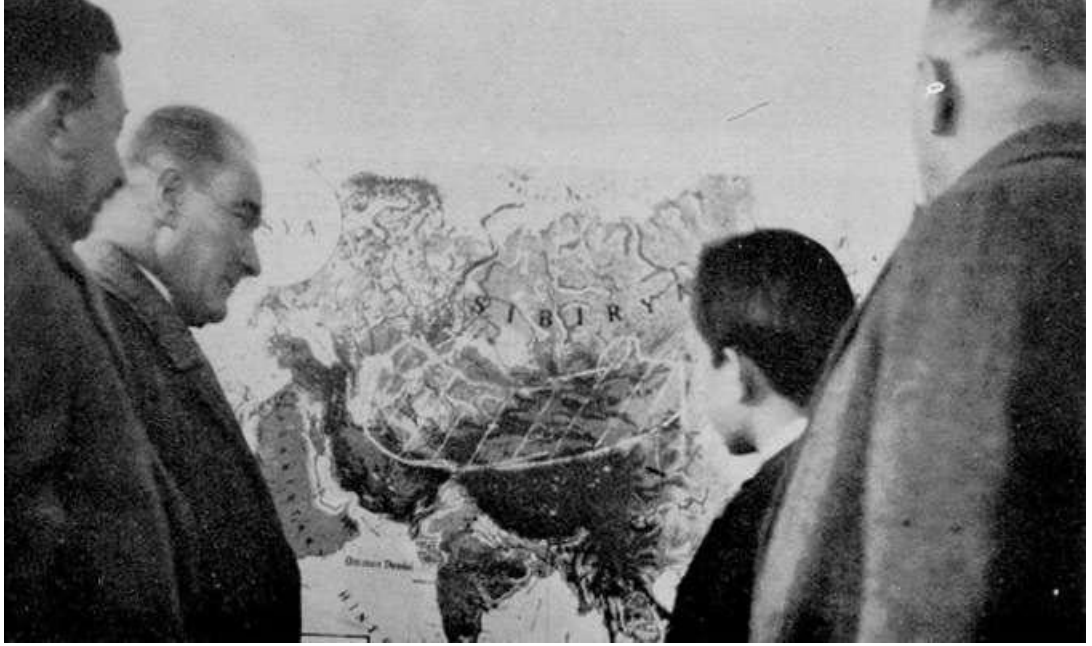

FOTOĞRAF 9: Atatürk, İzmir Erkek Lisesinde Matematik dersini izlerken (1 Şubat 1931) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 10: Atatürk, Samsun Lisesi'nde Tarih dersinde

Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 11: Atatürk, Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi sırasında kongre delegeleri ile (8 Temmuz 1932) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 12: Atatürk Ankara Kız Lisesi’nde Öğretmen ve Öğrencilerle (24 haziran 1933) Kaynak: www.hurriyet.com.trfoto galeri

FOTOĞRAF 13: Atatürk, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsünde öğretmen ve öğrencilerle (27 Haziran 1933) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 14: Atatürk, Ankara Kız Lisesinde Başbakan İsmet İnönü ve Afet İnan ile birlikte (12 Mayıs 1934) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 15: İkinci Türk Dil Kurultayında Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

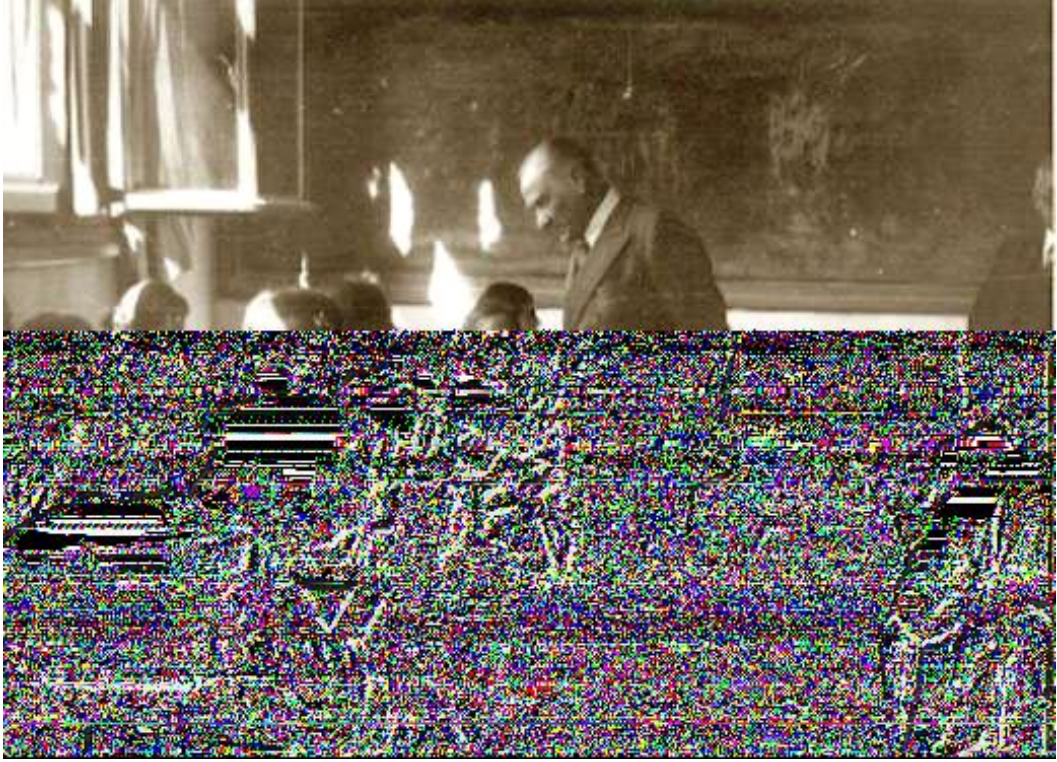
FOTOĞRAF 16: Atatürk, Üçüncü Türk Dil Kurultayında bir grup delege ile birlikte (Ağustos 1936) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 17: Atatürk, Adana İsmet Paşa Kız Enstitüsünde tarih dersinde Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 18: Atatürk, Adana İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Kaynak:
www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 19: Atatürk, Mersin’de Öğretmen ve Öğrencileri selamlarken Kaynak:
www.egitek.meb.gov.tr

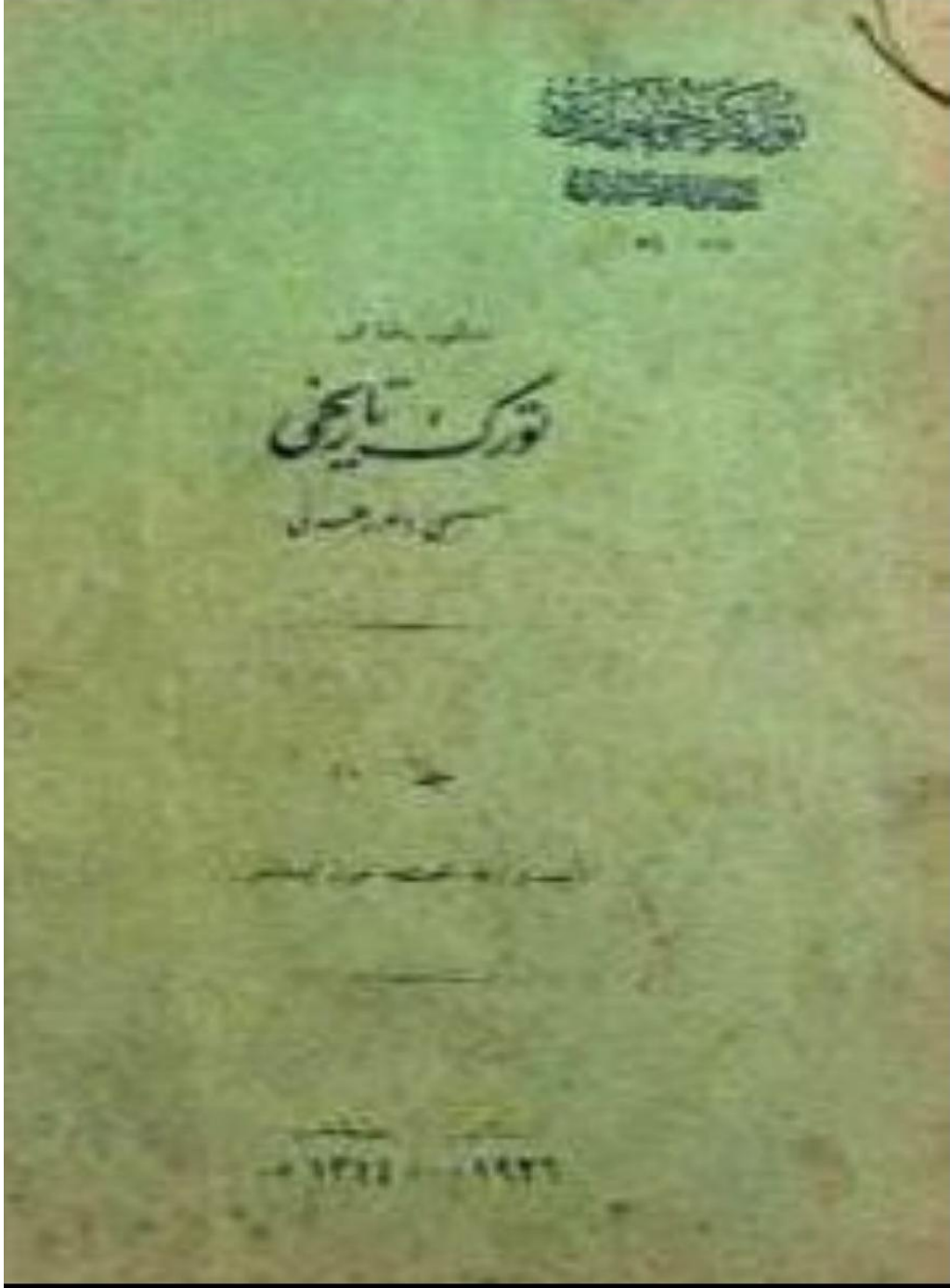
FOTOĞRAF 20: Atatürk, Nazilli'de öğrencilerle Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 21: Atatürk, Adana Kız Enstitüsü'nde bir dersi dinlerken (19Kasım 1937) Kaynak: www.fotogaleri.hurriyet.com.tr

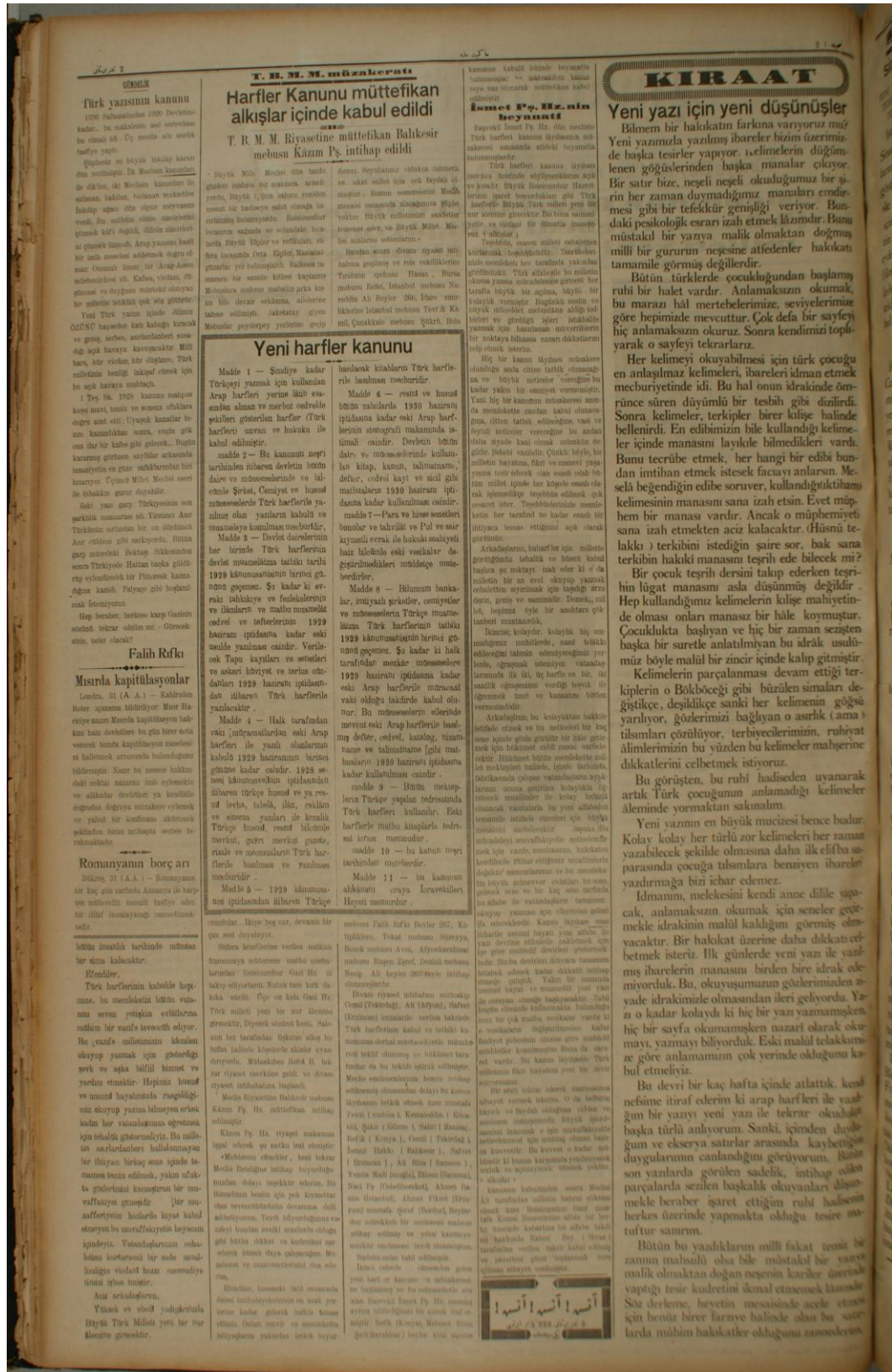
FOTOĞRAF 22: Dr. Rıza Nur'un yazdığı 10 ciltlik Türk Tarihi adlı eserin kapağı.
Kaynak: www.fotogaleri.hurriyet.com.tr

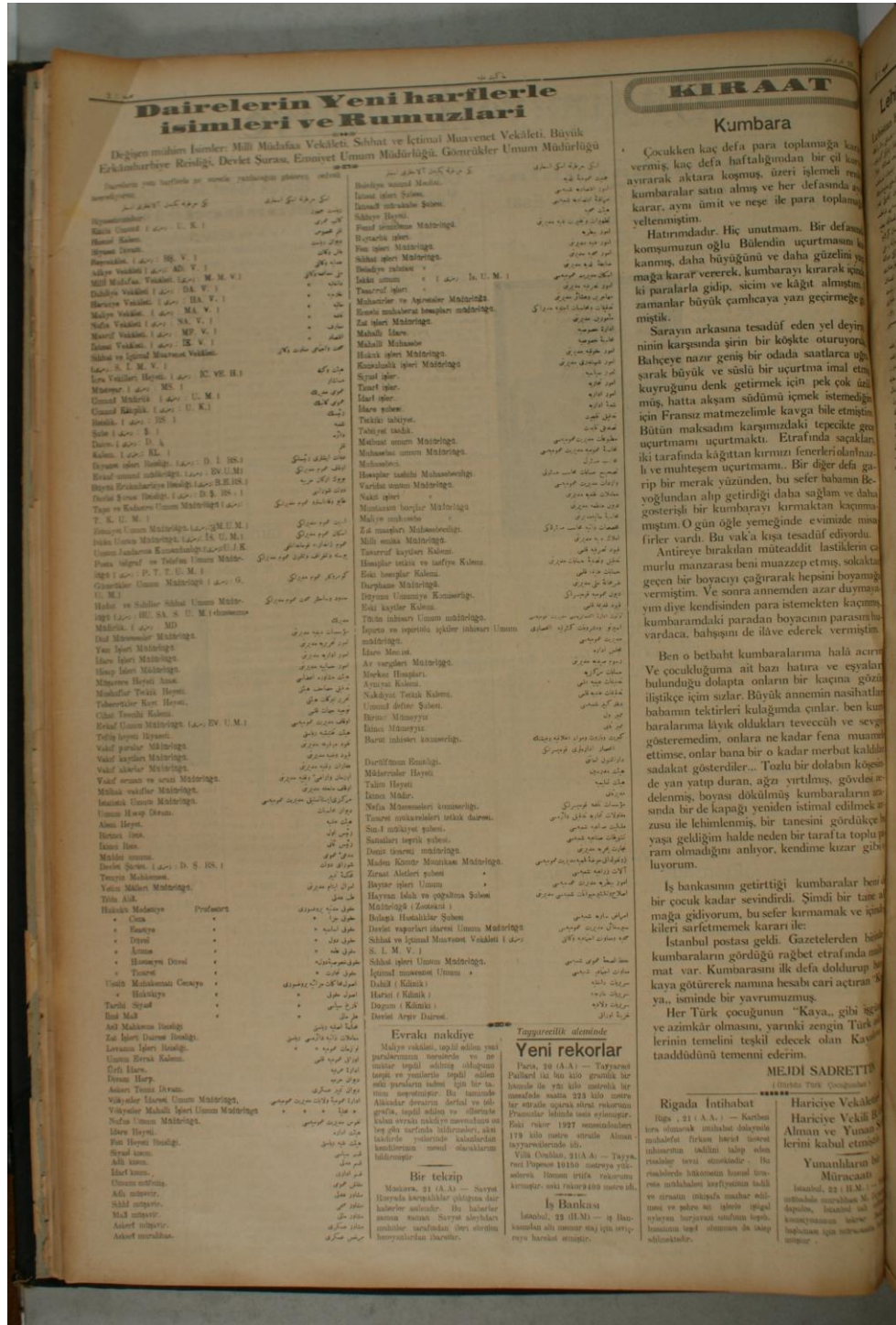
FOTOĞRAF 23: Atatürk, sınav sonucunda başarılı olan gence mendilini hediye ederken (25 Mayıs 1933) Kaynak: www.egitek.meb.gov.tr

FOTOĞRAF 24: 2 Kasım Kasım 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Yeni Türk Harflerinin Meclis'te kabul edilmesini duyuran sayfası. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.

FOTOĞRAF 25: 25 Kasım 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Resmi Dairelerin İsimlerinin Osmanlıcaları Ve Yeni Harflerle Karşılıkları Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.

صفحه 52

اورگا

ORGAN

Büyük Gazi yeni türkçe harfleri yazı Makinesidir

چوق قولای و پرایک ، چوق مکمل و متین و چوق اویوز اولان اورغای کورمه دن زینار باشقا ماکنه آلیکز

برای تحریه بر قاج کون ایچونده ویریلیر .

قلاویا انجمنجه قبول و تقرر ایدن تپیک عینی در

ایستادن هر مخصوصه

مکمل اولان اشیر یازی

ماکنه یازدن مهم مدارده

یازدن اولوب کورکده

کول و محمودین اسانلیقه

دردیجی وقتقا خالده ایکی

قلمده 11-9 توبیرده قلم

یاز اولی حیدر تندر

تلفاز: استانبول

جید - تلفاز: استانبول 727

آقرمه ده یک وقتینه

تسیرخانه و ماشین عمل یک

نامه و کالی آتندگی دارده

کتاب ابدلک اوزورده

مدخلتیه زما یازاری

چوق اویوز اولان ماکنه

واری ماکنه یاز آتاری

ایستاده ، ایلیقه ، اسونیرده

ایستادن هر مخصوصه

مکمل اولان اشیر یازی

ماکنه یازدن مهم مدارده

یازدن اولوب کورکده

کول و محمودین اسانلیقه

دردیجی وقتقا خالده ایکی

قلمده 11-9 توبیرده قلم

یاز اولی حیدر تندر

تلفاز: استانبول

جید - تلفاز: استانبول 727

آقرمه ده یک وقتینه

تسیرخانه و ماشین عمل یک

نامه و کالی آتندگی دارده

کتاب ابدلک اوزورده

مدخلتیه زما یازاری

چوق اویوز اولان ماکنه

واری ماکنه یاز آتاری

ایستاده ، ایلیقه ، اسونیرده

ایستادن هر مخصوصه

مکمل اولان اشیر یازی

ماکنه یازدن مهم مدارده

یازدن اولوب کورکده

کول و محمودین اسانلیقه

دردیجی وقتقا خالده ایکی

قلمده 11-9 توبیرده قلم

یاز اولی حیدر تندر

تلفاز: استانبول

جید - تلفاز: استانبول 727

آقرمه ده یک وقتینه

تسیرخانه و ماشین عمل یک

نامه و کالی آتندگی دارده

کتاب ابدلک اوزورده

مدخلتیه زما یازاری

چوق اویوز اولان ماکنه

واری ماکنه یاز آتاری

ایستاده ، ایلیقه ، اسونیرده

1 - 7881

مزید تفصیلات و سورتوں کے لیے ہفت روزہ برصغیر میں طاسجوردی

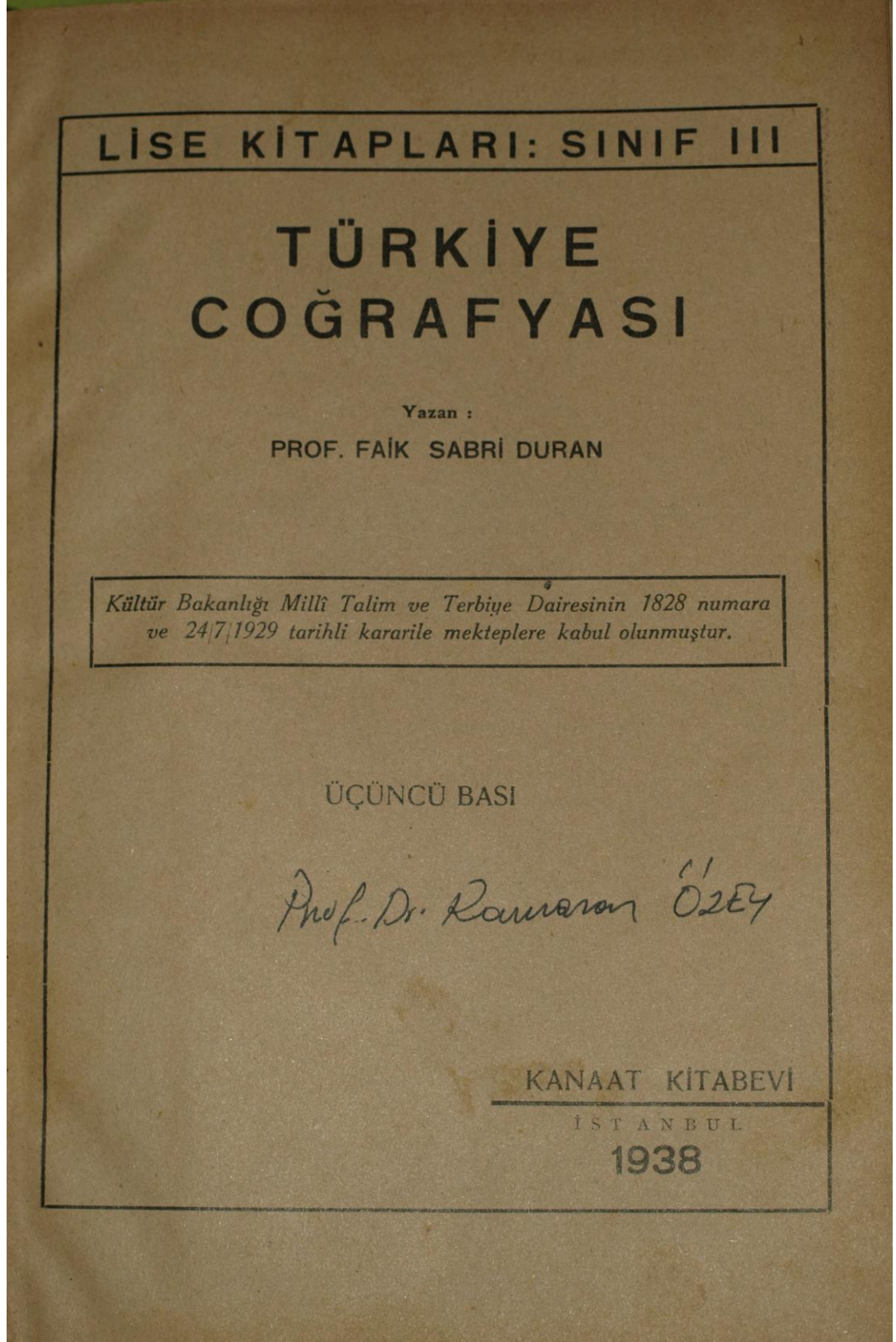

استانبولہ ہوا زبردستی دولت و میر پولدہ فدریت عمریہ نیک یا بد بدیفی طاس

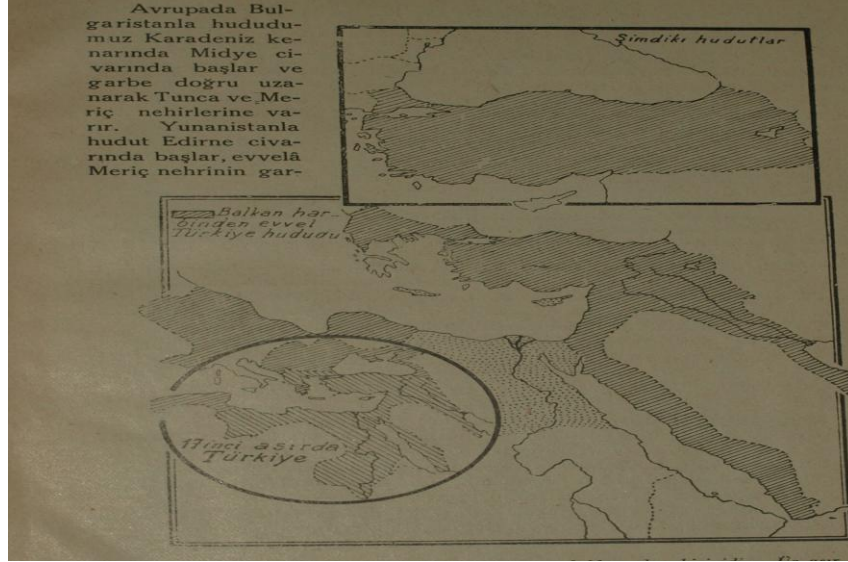
FOTOĞRAF 28: 21 Eylül 1928 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Harf Devrimine Hazırlık dönemi. Gazete yarı yeni türkçe yarı osmanlıca çıkmaktadır. Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Arşivleri.

FOTOĞRAF 29: Faik Sabri Duran'ın Lise III. Sınıflar için hazırladığı Türkiye Coğrafyası Kitabı. Kaynak: Sayın Hocam Prof. Dr. Ramazan Özey'in Kütüphanesinden.

FOTOĞRAF 30: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin sınırlarını gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.5.

FOTOĞRAF 31: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin tektonik hatlarını gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.8.

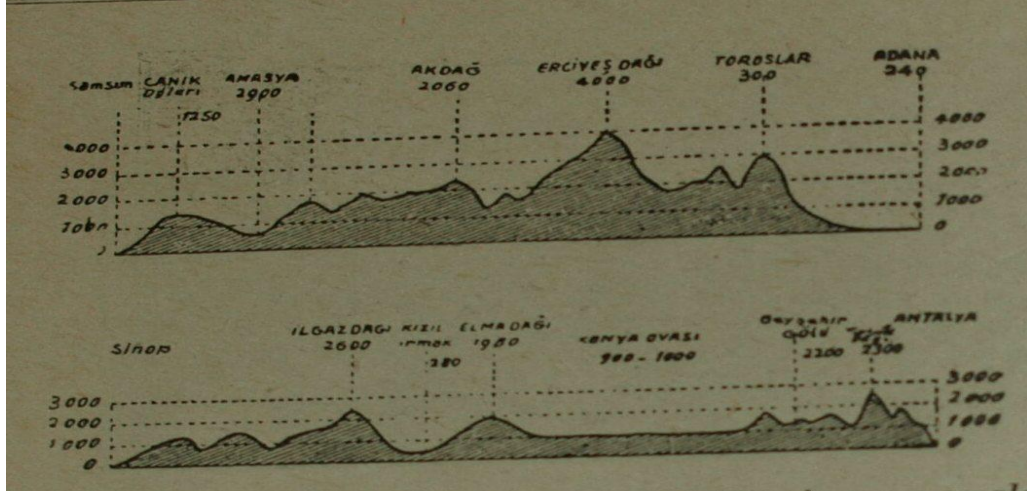
FOTOĞRAF 32: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin tektonik hatlarını gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.8.

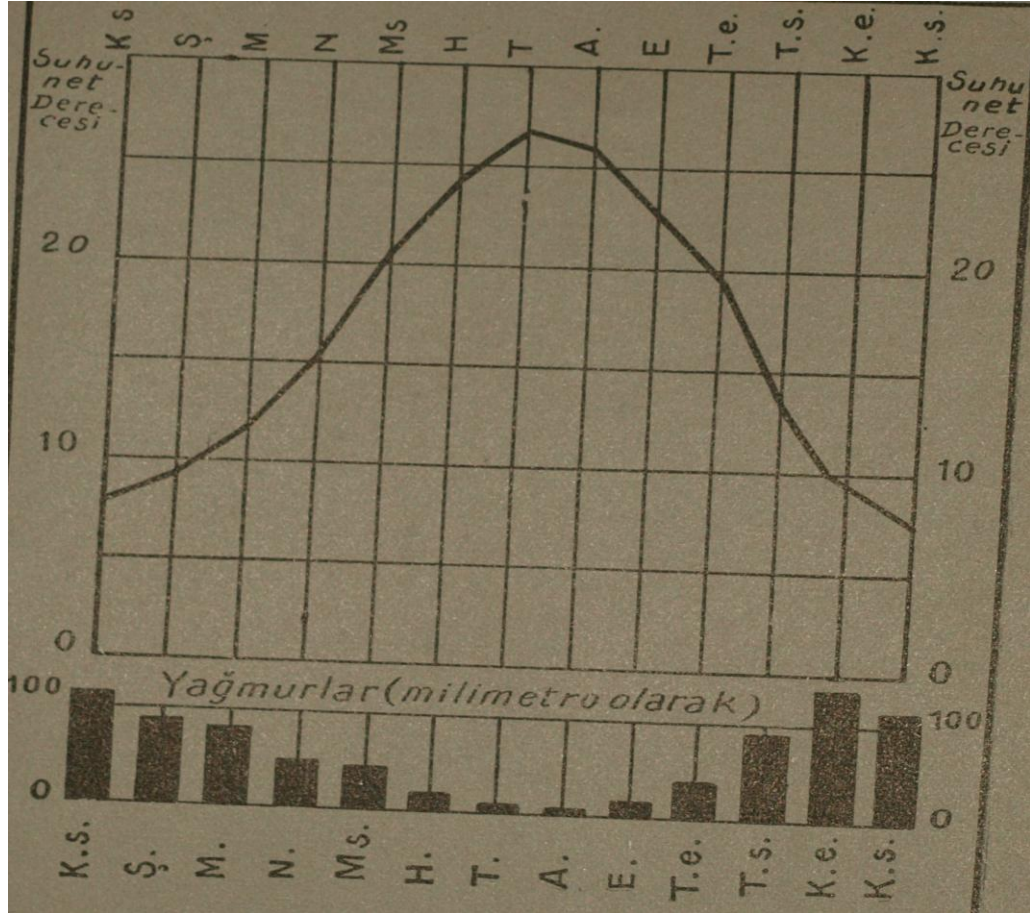
FOTOĞRAF 33: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin en önemli çöküntü ve yarılma hatlarını gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.13.

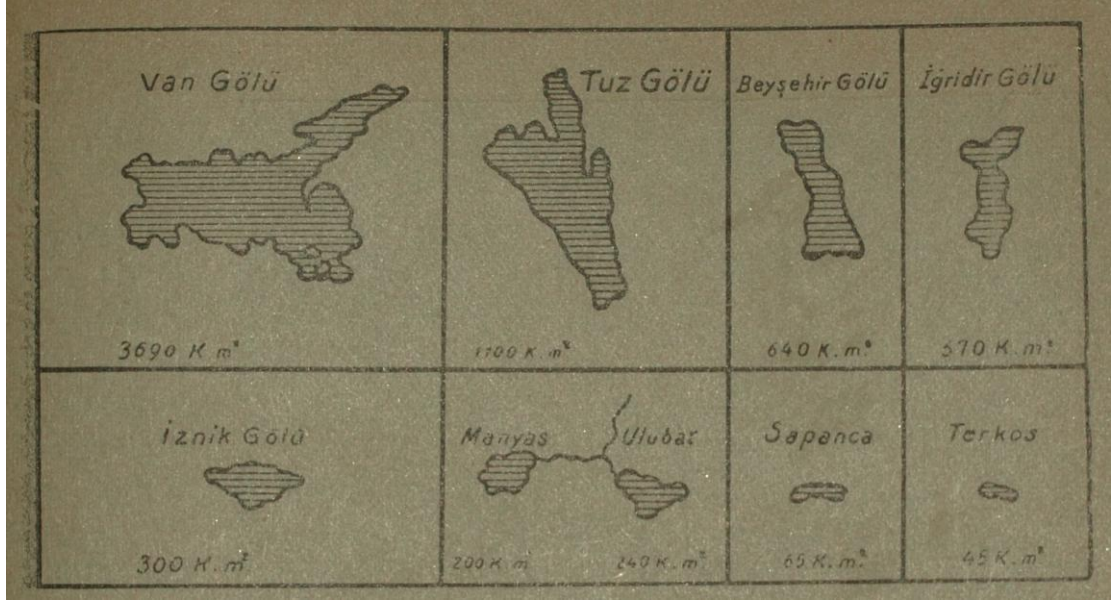
FOTOĞRAF 34: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Anadolu yarımadası'nın yükseltisi basamaklarını gösteren profil. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.18.

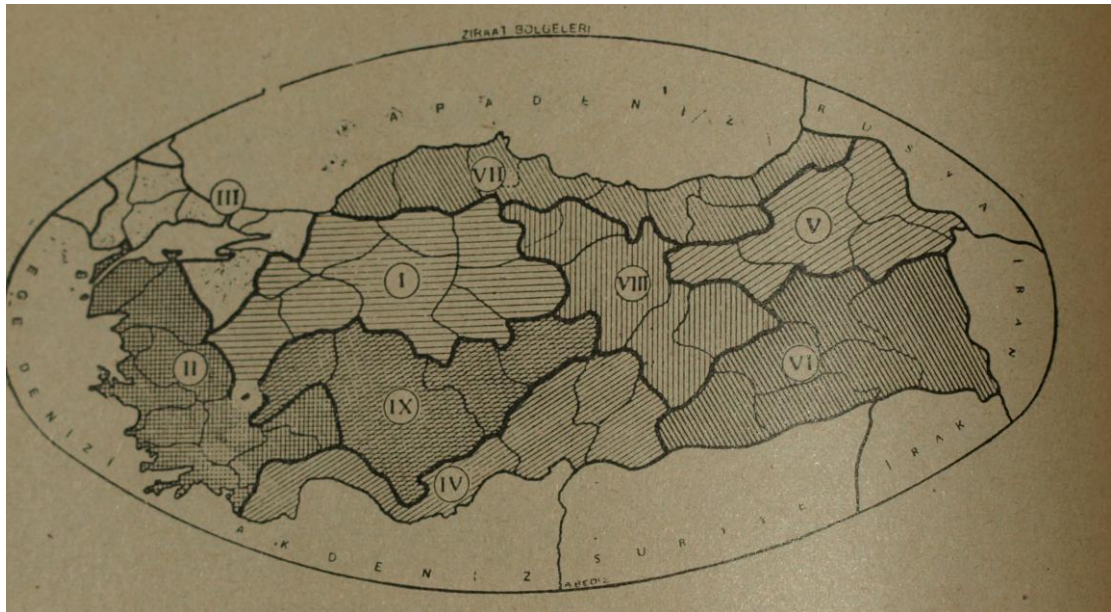
FOTOĞRAF 35: Faik Sabri Duran'ın Kitabından İzmir'de sıcaklığın yıllık değişimini gösteren grafik. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.69.

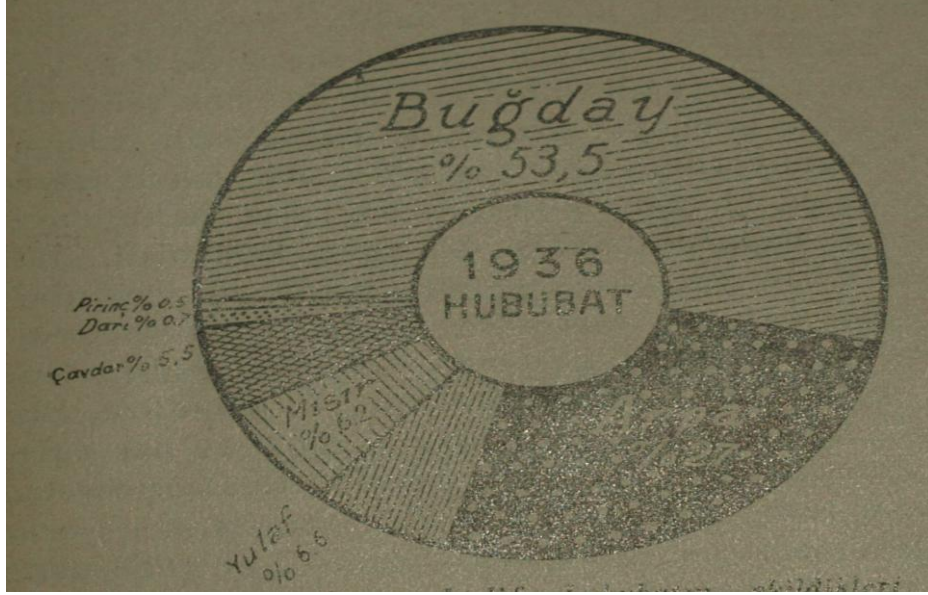
FOTOĞRAF 36: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin en büyük göllerinin yüzölçümleri ele alınarak yapılan karşılaştırmasını gösteren şekil. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.103.

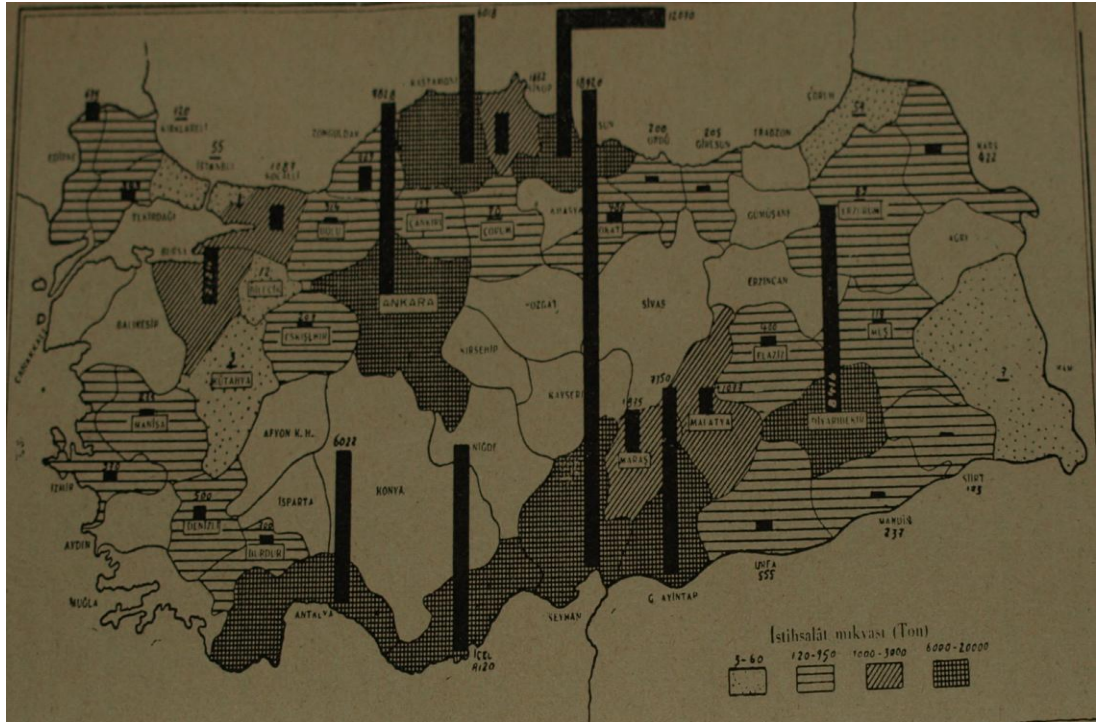
FOTOĞRAF 37: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin zirai bölgelerini gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.228.

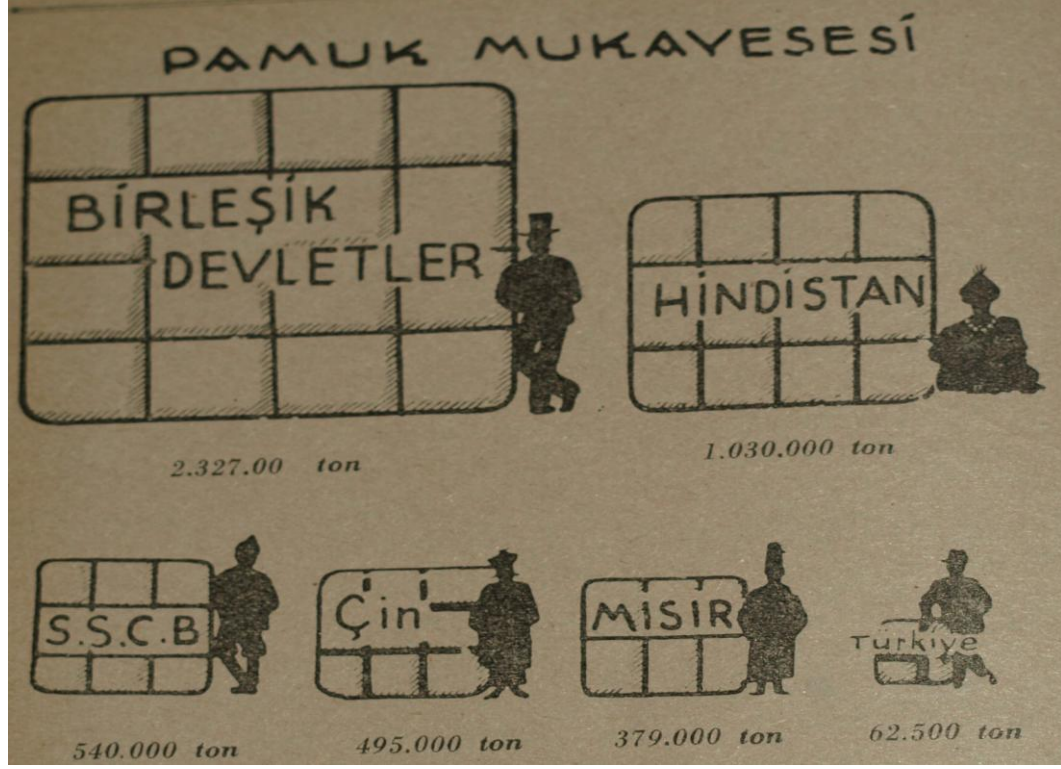
FOTOĞRAF 38: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'de hububat ekiminin yüzölçüme oranını gösteren daire grafik. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.231.

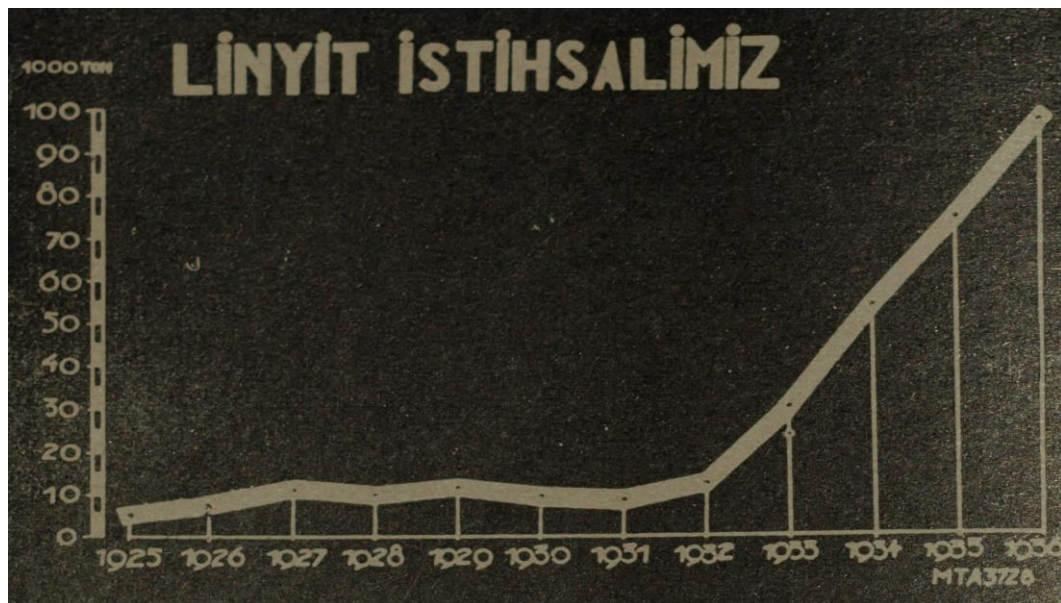
FOTOĞRAF 39: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'de pirinç yetiştiren vilayetlerimiz ve ton olarak 1935 yılı üretimlerini gösteren harita. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.237.

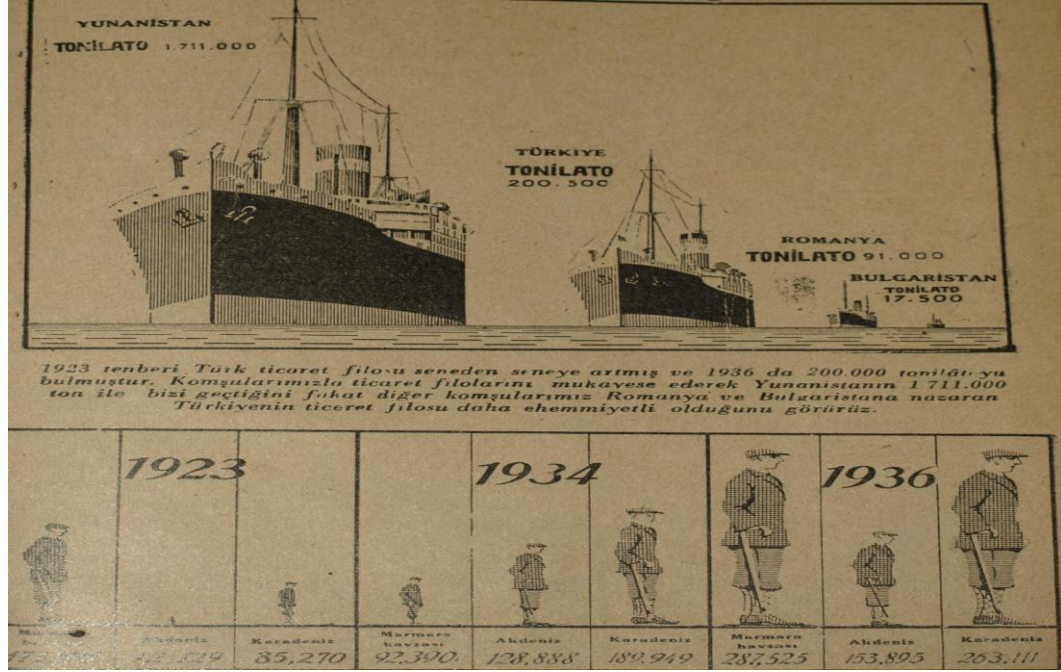
FOTOĞRAF 40: Faik Sabri Duran'ın Kitabından 1936 yılı istatistiklerine göre Dünyada pamuk üreten ülkeler ile Türkiye üretimin mukayesesini gösteren şekil. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.248.

FOTOĞRAF 41: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin 1925'ten 1936 yılına kadar olan Linyit üretim miktarını gösteren grafik. Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.326.

FOTOĞRAF 42: Faik Sabri Duran'ın Kitabından Türkiye'nin deniz ticaret filosu ve 1923, 1934 ve 1936 yılındaki deniz yolu ile taşınan yolcu sayısını gösteren şekil.
Kaynak: Faik Sabri Duran'ın Türkiye Coğrafyası Kitabı, s.377.

EKLER

EK 1

ATATÜRK'ÜN 15 TEMMUZ 1921 MAARİF KONGRESİ NUTKU

“Muhterem Hanımlar; Efendiler!

Harbi umumi memleketimizde bir mağlubiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesileyle ittihaz ederek milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyanı milliye Ankara muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan TBMM, burada, Ankara’da in’ikad etti.

(Genel savaşıta yenilgiye uğradık. Düşmanlarımız bunu fırsat bilerek ulusumuzu büsbütün yok etmek istediler. Buna karşı beliren ulusal şahlanış Ankara’da toparlandı. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı savunmak üzere TBMM, burada, Ankara’da toplandı.)

Bugün Ankara Milli Türkiye’nin Milli Maarifi’ni kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler kongresinin in’ikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müftehirdir.

(Bugün; Ankara, ulusal Türkiye’nin ulusal eğitimini kuracak olan Türkiye Öğretmenler Kongresi’nin toplantısına da tek uygun yer olmak ergisiyle övünmektedir.)

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarinin bünyei devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır.

(Yüzyılların yüklettiği derin bir idare ihmalinin devlet varlığında açtığı yaraları gidermeye uğraşacak çabaların en büyüğünü, eğitim yolunda bol bol harcamamız gerekmektedir.)

Gerçi bugün maddi manevi menabii kuvvamızı, hududu milliyemiz dahilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfanı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize

mabihilistina olacak bir temel kurmağa kafi değildir. Ancak vasi ve kafi şerait ve vesaite malik oluncaya kadar geçecek eyyamı cidalde dahi kemali dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir milli terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasrı mesai eylemeliyiz.

(Gerçi bugün güçlerimizin bütün kaynağını ulusal sınırlarımız içindeki ülkelerimize yayılmış bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. Bugün için memleketin aydınlanması uğruna ayrılabilir şey; eğitimimizin geleceğine dayanak olacak bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak elverişli ve yeterli koşullarla araçları elde edinceye kadar geçecek savaş günlerinde de tam bir özenle işlenip çizilmiş bir ulusal eğitim programı yapmaya ve eldeki eğitim ve öğretim kuruluşlarımızı bugünden verimli bir çabayla çalıştıracak esasları hazırlamaya bakmalıyız.)

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye milliyet ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı milliyetimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir.

(Şimdiye kadar sürüp gelen okuma ve yetiştirme yanlışlıklarının ulusumuzun gerilemesinde en önemli nedenlerden biri olduğu kanısındayım. Onun için bir ulusal yetiştirme programından söz açarken, eski çağdaki asılsız uydurmalarından, yaradılışımıza hiç de uymayan yabancı düşüncelerden, Doğu'dan ve Batı'dan aşırma bütün etkilerden büsbütün uzak, ulusal ve tarihsel doğamıza uygun bir kültürü öne sürmüş oluyorum. Çünkü Türk idaresinin gerçek gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilecektir. Rastgele bir yabancı kültürü kabullenmek, şimdiye kadar uygulanıp duran yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar etmekten başka işe

yaramaz. Kültürün, bu düşünce ekininin verimi, ekildiği yerin elveriŐililiĐi ile orantılıdır. Bu yer de milletin karakteridir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, birliği ile tearuz eden bilumum yabancı anasırda mücadele l zmununu ve efkarı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı Şiddetle ve fedakarane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimi ve müthiŐ bir cidal Şeklindeki tebarüz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali Şiddetle talep etmektedir.

( ocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyetiyle hakkı ile, birliği ile çatışan bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve milli fikirleri kendinden geçerek her karşı fikre karşı Şiddetle ve fedakârca savunma zorunluluğu aŐılanmalıdır. Yeni neslin bütün ruh gücüne bu nitelikler ve kabiliyetin aŐılanması önemlidir. Daim  ve müthiŐ bir mücadele Şeklinde beliren milletler hayatının felsefesi, bağımsız ve mesut kalmak isteyen her millet için bu niteliği çok Şiddetli olarak talep etmektedir.)

Teferruatını tamamen erbabı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumi nikatı nazarımı ikmalen ifade için yeni neslin teçhiz olunacağı evsafı maneviya meyanında kuvvetli bir aŐkı fazilet ve kuvvetli bir fikri intizam ve inzibattan da bahsetmek zaruretindeyim.

(Teferruatını tamamen ihtisas erbabına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki genel görüŐümü tamamlamak için yeni neslin teçhiz olunacağı manevi niteliklerle beraber kuvvetli bir aŐkı fazilet ve kuvvetli bir fikri intizam ve inzibattan bahsetmek zorundayım)

 Őte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında müdavelei efkar etmeğe değil, belki serdettiğim Şeraiti haiz yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz. Maarif Vekaleti'nin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş, muallim ve mütehassıslardan mürekkep

bir ilim ve irfan kongresini Ankara’da toplamağı düşünmüş olmasını ve bugünkü şeraiti müşkileye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemali takdir ile yad ederim.

(İşte biz bu toplantınızdan, yalnız çizilmiş eski yollarda nasıl yürüyüp gidileceğı hakkında beylik düşünceler ileri sürüp dağılmayı değil, belki de bu ortaya koyduğum koşullar çerçevesinde yeni bir sanat ve bilim ulusa göstermek ve yeni kuşağı o yolda yürütmek için önder olmak gibi kutsal bir yararlılık bekliyoruz Maarif Vekâletinin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş muallim ve mütehassıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara’da toplamağı düşünmüş olmasını ve bugünkü şartların zorluğuna rağmen bu teşebbüste başarılı olmuş bulunmasını çok takdir ile yad ederim.)

Huzurunuzda ve huzuru millette milli maarifimiz hakkındaki noktai nazarımı ifadeye imkan bahş olan bu vesileden bilistifade, halâsı müstakbelimizin pişvayı mükerrerleri olan Türkiye muallime ve muallimler hakkındaki hissiyatı hürmetkâranemi tezkâr etmek isterim. (Huzurunuzda ve milletin huzurunda millî maarifimiz hakkındaki görüşlerimi ifadeye imkân veren bu vesileden faydalanarak, gelecek kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hürmet duygularımı belirtmek isterim.)

İstikbal için hazırlanan evladı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfuru etmeyerek kemali sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmalî tahsil için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkar oldukları tarihen müsbettir. Silahiyle olduğu gibi dimağıylede mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisin dede göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile malidir. Ancak bu tabi istidati inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazifede sizlere teveccüh ediyor. Hükümeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazarı itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane

yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatidir. Bunda muvaffak olmanızı cenabı haktan temenni ederim”.

(Gelecek için hazırlanan yurt çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyerek sabırla, güvenle çalışmalarını ve yetismekte olan çocukların büyüklerine de yavrularının okumalarını sağlamak için hiçbir fedakarlıktan çekinmemelerini salık veririm. Büyük tehlikeler önünde uyanmayı bilen ulusların ne kadar başarılı ve direnici olduklarını tarihten de bellidir. Silahıyla olduğu gibi kafasıyla da savaşmak durumunda olan ulusumuzun, birincisinde gösterdiği gücü, ikincisinde de göstereceğinden hiçbir zaman kuşku olmamıştır. Milletimizin yaratılıştan gelen elverişliliğini geliştirmek sizlere düşüyor. Türk öğretmenlerine ulusal hükümetimizce, candan ve gönülden istendiği kadar iyi ve rahat yaşama koşullarının sağlanamamış olduğunu bilirim. Ama ulusumuzu yetiştirmek gibi kutsal bir ödevi benimsemiş olan yüce topluluğunuzun bugünkü şartları göz önünde bulundurarak, her türlü güçlüğü göze alarak bu yolda sarsılmadan yürüyeceğine de güvenim vardır. Ödeviniz pek önemlidir, ulusun yaşamasıyla yakından ilgilidir. Bunda başarılı olmanızı Tanrıdan dilerim.)

(Hâkimiyet-i Milliye 21 Temmuz 1921, ASD I-III, II. Bölüm, s.19-21, Ankara 2006, Bugünkü Türkçesi; Behçet Kemal Çağlar, “Bugünün Diliyle Atatürk’ün Söylevleri”, s.75-77 Ankara 1968)

EK 2

3 MART 1924 GÜN VE 430 SAYILI TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU

(Resmi Gazetenin 6 Mart 1924/63 günkü sayısında 22 Nisan 1925 gün ve 637 No'lu kararla 29.4.1341 / 98 RG değişikliği yayımlanmıştır.)

Madde 1 – Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlıdır.

Madde 2 -Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır.

Madde 3 - Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı bütçesine okullar ve medreseler için konulan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır.

Madde 4 - Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve(ayrıca) imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açacaktır.

Madde 5 - Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri rüştiyeler ve idadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüştiye ve idadilerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları Bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır. (Ek: 22/4/1341(1925)-637/1 md.) Harp Okuluna Kaynak Teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolarıyla Milli Savunma Bakanlığına devrolunmuştur.

Madde 6 - İşbu kanun yayımı tarihinden geçerlidir.

Madde 7 - İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK 3

1 KASIM 1928 GÜN VE 1353 SAYILI TÜRK HARFLERİNİN KABUL VE

TATBİKİ HAKKINDAKİ KANUN

(Resmî Gazetede Yayın ve İlânı: 3 Kasım 1928)

Madde 1- Şimdiye kadar yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut (ilişikteki) cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harflerinin şekilleri belirtilmiştir) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2- Bu kanunun yayın tarihinden itibaren Devletin bütün daireve müesseselerinde ve bütün şirket, toplum ve özel kuruluşlarda Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve işleme konulması zorunludur.

Madde 3- Devlet, dairelerinin her birinde Türk harflerinin Devlet işlemlerine uygulanma tarihi 1929 Kânunusanisinin birinci gününü geçemez(1 Ocak 1929). Şu kadar ki inceleme evrakıyla ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu işlemler cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran başlangıcına kadar eski usulde yazılmasına izin verilmiştir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve cüzdanları 1929 Haziran başlangıcından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4- Halk tarafından yapılacak başvurulardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranının birinci gününe kadar izin verilmiştir. 1928 yılı Aralık başlangıcından itibaren Türkçe özel veya resmî levha, tabelâ ilân ve sinema yazıları ile keza Türkçe özel, resmî bütün süreli, süreye bağlı olmadan(yayımlanan) gazete, broşür ve dergilerin Türk harfleriyle basılması ve yazılması zorunludur.

Madde 5- 1929 Ocak başlangıcından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması zorunludur. **Madde 6-** Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziran başlangıcına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında kullanılması uygundur. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun,

talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı başlangıcına kadar kullanılması uygundur.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahviller ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bütün eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe geçerlidirler.

Madde 8- Bütün bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe işlemlerine Türk harflerinin uygulanması 1929 Ocak birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından anılan müesseselere 1929 Haziranı başlangıcına kadar eski Arap harfleriyle başvuru olduğu takdirde kabul olunur. Bu kuruluşların ellerinde bulunan eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi basılı evrakların 1930 Haziranı başlangıcına kadar kullanılması uygundur.

Madde 9- Bütün okullarda Türkçe yapılan öğretim ve eğitimde Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla öğretim ve eğitim yapılması yasaklanmıştır. Madde 10- İşbu kanun yayımı tarihinden geçerlidir. Madde 11- İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

